

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE İLGİ TÜMCECİKLERİNİN YAPISI: -DIK ve -AN
BİÇİMBİRİMLERİNİN SEÇİM STRATEJİSİ

Doktora Tezi

ALEKSANDRİNA STEFANOVA GÜNDOĞAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN

Ankara-2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE İLGİ TÜMCECİKLERİNİN YAPISI: -DIK ve -AN
BİÇİMBİRİMLERİNİN SEÇİM STRATEJİSİ

Doktora Tezi

ALEKSANDRİNA STEFANOVA GÜNDOĞAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN

Ankara-2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (YENİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE İLĞİ TÛMCECİKLERİNİN YAPISI: -DİK ve -AN
BİÇİMBİRİMLERİNİN SEÇİM STRATEJİSİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN

TEZ JÛRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Özgür AYDIN

2- Prof. Dr. Ümit Deniz TURAN

3- Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN

4- Prof. Dr. Mevlüt ERDEM

5- Doç. Dr. Murat KÜÇÜK

Tez Savunması Tarihi: 06.02.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Prof. Dr. Paşa Yavuzarslan **danışmanlığında hazırladığım** “ Türkçede İlgi Tümceciklerinin Yapısı: -Dık ve -An Biçimbirimlerinin Seçim Stratejisi (Ankara 2023)” **doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.**

Tarih: 06.02.2023

Aleksandrina Stefanova GÜNDOĞAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR.....	x
TABLolar.....	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	9
1.1. ÜD Kuramında NİYT'lerin Ele Alınışı	9
1.1.1. Öbek Yapı Kuralları	10
1.1.2. Dönüşümsel Kurallar.....	14
1.1.3. Derin Yapı Yüzey Yapı Ayrımına Geçişte İçeyerleşik Tümceler	16
1.1.4. X'-şemasının Doğuşundan Sonra İçeyerleşik Tümceler	18
1.1.5. Minimalist Yaklaşım	24
1.2.1. ÜD Çerçevesinde NİYT'ler	27
1.2.2. Eklenti Varsayımı ve Tümluç Varsayımı	29
1.2.3. Niteleyicilerin Baş Ada Göre Konumu	33
1.2.4. Bitimli NİYT'lerin Çözümlemesi	37
1.2.4.1. Eşleşme Analizi (Matching Analysis)	38
1.2.4.2. Terfi Analizi (Promotion Analysis)	46
1.2.4.3. Kayne (1994)'ün Yükseltme Analizi (Raising Analysis)	47
1.2.4.4. Bianchi (1999)'un Yükseltme Analizi	55
1.2.4.5. De Vries (2002)'nin Yükseltme Analizi	57
1.2.4.6. Eşleşme ve Yükseltme Analizlerinin Birleşimi.....	61
1.2.4.7. Cinque (2020)'nin Çift-Başlı Yapı Analizi (Double-Headed Structure Analysis)	62
1.2.5. Bitimsiz NİYT'lerin Çözümlemesi	68

1.2.5.1. Kayne (1994) ve Bianchi (1999)	68
1.2.5.2. Krause (2001)	71
1.2.5.3. Cinque (2020)	80
1.3. Ara Sonuç	82
2. BÖLÜM: TÜRKÇEDEKİ İLGİ TÜMCECİĞİ KURMA STRATEJİLERİNE ALANYAZINDAKİ YAKLAŞIMLAR	85
2.1. Underhill (1972), (1976)	85
2.1.1. Underhill (1972), (1976) Analizinin Ayrıntıları	85
2.1.2. Underhill (1972), (1976) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	95
2.2. Hankamer ve Knecht (1976), Knecht (1979)	101
2.2.1. Hankamer ve Knecht (1976), Knecht (1979) Analizinin Ayrıntıları	101
2.2.2. Hankamer ve Knecht (1976), Knecht (1979) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	121
2.3. Dede (1978)	126
2.3.1. Dede (1978) Analizinin Ayrıntıları	127
2.3.2. Dede (1978) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	138
2.4. Csato (1985)	151
2.4.1. Csato (1985) Analizinin Ayrıntıları	151
2.4.2. Csato (1985) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	168
2.5. Baker, Hankamer ve Moore (1990)	177
2.5.1. Baker, Hankamer ve Moore (1990) Analizinin Ayrıntıları	178
2.5.2. Baker, Hankamer ve Moore (1990) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	197
2.6. Sezer (1991)	210
2.6.1. Sezer (1991) Analizinin Ayrıntıları	210
2.6.2. Sezer (1991) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	242
2.7. Haig (1997), (1998)	258

2.7.1. Haig (1997), (1998) Analizinin Ayrıntıları	258
2.7.2. Haig (1997, 1998) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	274
2.8. Kornfilt (1997), (2000), (2008)	279
2.8.1. Kornfilt (1997)	280
2.8.1.1. Kornfilt (1997) Analizinin Ayrıntıları	281
2.8.1.2. Kornfilt'in (1997) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	301
2.8.2. Kornfilt (2000)	315
2.8.2.1. Kornfilt (2000) Analizinin Ayrıntıları	315
2.8.2.2 Kornfilt (2000) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	328
2.8.3. Kornfilt (2008)	334
2.8.3.1. Kornfilt (2008) Analizinin Ayrıntıları	335
2.8.3.2. Kornfilt (2008) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	340
2.9. Cagri (2005)	343
2.9.1. Cagri (2005) Analizinin Ayrıntıları	343
2.9.2. Cagri (2005)'in Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	364
2.10. Ulutaş (2006)	373
2.10.1. Ulutaş (2006) Analizinin Ayrıntıları	373
2.10.2. Ulutaş'ın Önerilerinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	381
2.11. Öztürk (2007, 2008, 2011)	383
2.11.1. Öztürk (2007, 2008, 2011) Analizinin Ayrıntıları	383
2.11.2. Öztürk (2007, 2008, 2011) Önerilerinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar	394
2.12. Ara Sonuç	396
3. BÖLÜM: TÜRKÇEDEKİ NİYT'LER ve NİYT KURMA STRATEJİLERİNE KARMA GENİŞLETİLMİŞ YANSIMA TEMELLİ YAKLAŞIM	401
3.1. Veriler	401

3.1.1. [-(y)An] Tipi İlgilendirmeler	401
3.1.2. [-DIğ+I] Tipi İlgilendirmeler	405
3.2. Özne Kavramı ve Bu Kavramın ÜD'deki Yeri Hakkında	412
3.2.1. Özne Kavramı	412
3.2.2. ÜD'nin Kurulusal Özne Tanımı.....	422
3.2.2.1. ÜD Kuramının Başlangıç Döneminden Bugüne Kadar Özne Kavramı	425
3.2.2.2. Çekim Alanı'nda Bir Özne Konumu Daha	433
3.2.2.3. 'Çift Özneli' Yapılar	438
3.3. Adlaştırmalar, Adlaştırmalardaki Özne Durumu ve Karma Genişletilmiş Yansımalar Kuramı	449
3.3.1. Adlaştırmaların Yapısı	452
3.3.2. Karma Genişletilmiş Yansımalar Kuramı	458
3.3.2.1. Sözlüksel ve İşlevsel Uamlar ve Yansımalar	459
3.4. Adlaştırmaların Yapısı ve Yansımaları.....	467
3.4.1. Bir Yapıdaki İşlevsel ve Sözlüksel Uamlar Nasıl Tespit Edilir?.....	467
3.4.2. Adlaştırmalardaki Zaman – Görünüş	473
3.4.2.1. [-(y)An] Tipi İlgilendirmelerde Mevcut Eylemsel ve Adsıl Yansımalar ...	485
3.4.2.2. [-DIğ+I] Tipi İlgilendirmelerde Mevcut Eylemsel ve Adsıl Yansımalar ..	488
3.4.3. BelÖ'nün Ayrıntılı Yapısı	490
3.4.3.1. BelÖ ile TümÖ Arasındaki Paralellik	492
3.4.4.2. Tamlayan Durumlu Öznenin BelÖ Alanının İçindeki Yeri	494
3.4.4.3. Bölük BelÖ Varsayımı'na Göre Türkçe Tamlayan Durumlu ve Macarca Yönelme Durumlu Tamlayanların Konumu	501
3.4.4.4. [-DIğ+I] Stratejisiyle Kurulan NİYT'lerdeki Öznenin Durumu	504
3.5. Ara Sonuç.....	510
SONUÇ	517

KAYNAKÇA	521
DİZİN	544
ÖZET	548
ABSTRACT	550
TÜRKÇE-İNGİLİZCE DİZİN	552

ÖNSÖZ

Niteleme işlevli yantümecenin (bundan sonra NİYT), bugüne kadar Üretici Dilbilgisi (bundan sonra ÜD) çerçevesinde çalışma yürüten araştırmacıların yoğun ilgisini çekmiş olması, bu dilsel yapının bir yandan şansına olurken bir yandan da talihsizliğine sebep olmuştur. ÜD kuramı çerçevesinde ya da başka kuramlar çerçevesinde NİYT’ler üzerine yapılan çalışmalar sayesinde bugün başka hiçbir dilsel yapı için elde edilmemiş genişlikte bir veri tabanı oluşmuş dersek abartmış olmayız. Ancak özellikle ÜD’deki aşırı genelleme eğilimi yüzünden bu veri tabanının çözömlenmesinde sadece İngilizce altasırılama stratejisine dayanan analizler kullanılmıştır.

Adlaştıırma şeklinde kurulan veya **ilgilendirilen öğeyi tümceciğın içinde tutan** NİYT yapıları ya İngilizce için geliştirilen *ne*-taşımalı analizle çözömlenmeye çalışılmış ya da görmezden gelinmiştir. Bunun başlıca sebebi, bizce ÜD’de hâkim olan **özyineleme** (*recursiveness*) anlayışıdır. NİYT verileri, dilin bu özelliğinin en belirgin örnekleri olarak ÜD’nin daha ilk ortaya çıkış evrelerinde oluşturulan ‘**tümce içinde tümce**’ ve ***ne*-taşırma** varsayımları altında ele alınmış ve ÜD kuramının temel varsayımlarına uydurularak analiz edilmeye çalışılmış, uydurulamadığında ise kimi zaman unutulup bir daha ele alınmamıştır. Başka bir deyişle elde edilen verilerin değeriendirilmesi sonucunda kuramın temel varsayımları değeriştirilmek yerine bazı yapılar görmezden gelinmiştir. Dünya dillerinde rastlanan farklı tipten NİYT’ler, ÜD çerçevesinde ne yazık ki eşit derecede göz önünde bulundurulmamış, sadece bitimli *ne*-öğeli yapılar ilgi odağı olmuştur.

ÜD kuramının temel varsayımları doğrultusunda ele alınan Türkçe NİYT yapıları da bu talihe ya da talihsizliğe uğramıştır. Adlaştıırma şeklinde kurulmalarına ve tipolojik olarak farklı olmalarına rağmen İngilizcedeki yapılarla aynıymış gibi bitimli ve *ne*-öğeli yapılar olarak incelenmektedir.

Yukarıda kısaca değindiğimiz genel gözlemlerimizden hareketle bu tezde cevabını arayacağımız soruları şu şekilde belirledik: 1) ÜD çerçevesinde NİYT'ler için geliştirilen analizler Türkçe NİYT'lerin çözümlenmesi için gerekli kuramsal araçları sağlıyor mu? 2) Türkçe NİYT kurma stratejisi seçimini belirleyen mekanizmalar tespit edilmiş mi ve tespit edilmemişse bunu engelleyen nedir? 3) Türkçe NİYT'lerin adsıl özellikleri ÜD çerçevesinde geliştirilen analizlerle açıklanabilir mi? 4) Türkçe NİYT'lerin adsıl özellikleri NİYT kurma stratejisi seçimiyle ilişkili bir olgu olabilir mi?

Bu temel sorularla başladığımız çalışmamızın yapısını şu şekilde belirledik: *Giriş*'te kısaca NİYT'nin ne olduğuna, Türkçedeki ortaçaşal NİYT'lerin kurulması için kullanılan iki stratejiye ve bugüne kadar bu stratejileri irdeleyen analizlere kısaca değinilmiş, NİYT için tanım verilmiştir ve bitimsiz NİYT'lere has bazı evrensel özelliklere dikkat çekilmiştir. *Birinci Bölüm*'de, en temel çizgileriyle ÜD çerçevesindeki tümcecik kurma ve altasıralama süreçlerini yöneten temel yasaların gelişimi ve kuramın farklı evrelerinde geliştirilen NİYT analizleri hakkında bilgiler tartışılmıştır. Bunun yanı sıra *Birinci Bölüm*'de NİYT'nin nitelediği ada göre konumu da ele alınmış, NİYT'lerin bitimli (*finite*) ve bitimsiz (*non-finite*) tiplerinin, bu kuramsal çerçevede çalışan farklı araştırmacıların çalışmalarında nasıl çözümlendiği gösterilmiştir. *İkinci Bölüm*'de Türkçede gözlemlenen iki NİYT kurma stratejisi için bugüne kadar geliştirilen analizler tartışılmış ve bu yapıların bitimli tümceler gibi ele alınmasının analizlerde yol açtığı kuramsal ve verisel sorunlar ortaya çıkarılmıştır. Bunun dışında *İkinci Bölüm*'de yapılan tartışma boyunca *Üçüncü Bölüm*'de nasıl ilerlenmesi gerektiğine dair elde edilen ipuçlara nasıl varıldığına da ışık tutulmuştur. *Üçüncü Bölüm*'de *İkinci Bölüm*'den elde edilen bilgiler ve veriler ışığında iki stratejinin arasındaki farkın ilgilendirilen unsurda değil, tümcecik içinde kalan öznenin özelliklerinde yattığı örneklerle gösterilmiştir. Bu şekilde belirlenen fark, kuramsal çerçeve içinde çözümlenmeye

alışılmıştır. Bu amaçla McCloskey (1997) ve Cardinaletti (2004)'te özne kavramıyla ilgili yapılan tespitlere başvurulmuş, özne kavramı yeniden tanımlanmış ve Türkçe ana tümcelerde bulunabilen özne türleri belirlenmiştir. Bir sonraki adımda adlaştırma yapısında kurulan Türkçe NİYT'lerde bulunabilen özne türlerinin tespiti için her iki NİYT yapısının özelliklerinden ve dağılımlarından hareketle bunların iç yapıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu hedef doğrultusunda Borsley ve Kornfilt (2000)'de nerilen **Karma Genişletilmiş Yansımalar Kuramı**'ndan, Alexiadou (2010a, 2010b)'de **adlaştırmalar hakkında sunulan bilgilerden**, Alexiadou ve ark. (2007)'deki **Belö'nn yapısıyla ilgili mler**den faydalanılmıştır. *Sonuç* kısmında bu incelemenin vardığı genel sonuçlar tanıtılmıştır. Çalışmanın kalan bölümleri, sırasıyla *Kaynakça*, *Dizin*, *Türkçe* ve *İngilizce özetler*'den ibarettir.

Teşekkür...

Her konuda yardımını esirgemeyen, bilgiye beslediği sevgi, araştırmaya duyduğu saygı, bilgi birikimi ve tükenmeyen öğrenme hevesiyle bana kuramsal düşünceyi ve bilimi sevdiren, sonsuz sabır gösteren, bu tezin yazılma sürecinde beni karakterine hayran bırakan danışman Hocam Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN'a, en aptal soruma bile dikkatinin tamamını vererek sabırlı ve anlayışlı açıklamalar sunabilen, kaybolduğumda tek kelimeyle yönlendirebilen Prof. Dr. Özgür AYDIN'a, soruları ve tespitleriyle bana yepyeni perspektifler kazandıran Doç. Dr. Murat KÜÇÜK'e, Tez izleme komitemde kısa süre bulunmasına rağmen bu tezin yazılışına katkıda bulunan Prof. Dr. Zeynep ZAFER'e, bana vakit ayırıp yanlış bir varsayımından saptıran Prof. Dr. Selçuk İŞSEVER'e, çalışmalarını benimle paylaşan Prof. Dr. Balkız Öztürk BAŞARAN'a teşekkür ediyorum. Her zaman desteğini veren, bilgileri ve nasihatleriyle, sebat ve çalışkanlığıyla bana örnek olan Dr. Hülya UYSAL'a, yardımseverliği her daim yanımda olan ve Minimalist Yaklaşım sevdamı paylaşan Araş. Gör. Yunus SARAR'a, ana dil konuşucu olarak bilgilerine başvurduğum, her konuda tereddütsüzce destekleyen, sinir krizlerime katlanan, her şeye rağmen beni sezebilen ve bana kendimden çok güvenen eşim Kâmil GÜNDOĞAN'a, sorduğum her tümcenin dilbilgiselliği konusunda kafa yormaya hazır olan Hülya GÜNDOĞAN-UÇARLAR ve Cem UÇARLAR'a da şükranlarımı sunuyorum.

En büyük teşekkürü ise bu konuyu benden önce ele alan araştırmacılara borçlu olduğumu düşünüyorum, çünkü cüce de olsanız devlerin omuzlarında durduğunuzda uzağı görmeniz mümkün olur.

KISALTMALAR

[+yX] – yorumlanabilir X

[Gös/XÖ] – X Öbeği'nin Gösterici konumu

[-yX] – yorumlanamaz X

A^o – Ad Başı

ABİ – Ana Budak İlkesi

AÖ – Ad öbeği

b – boşluk

Bel^o – Belirleyici Başı

BelÖ – Belirleyici Öbeği

BHM – Baker, Hankamer ve Moore

BOp – boş operatör

BUF – Boş Uyum Filtresi

Bul.D. – bulunma durumu

Ç veya Çek – Çekim

Ç^o – Çek Başı

ç. – çoğul

Çık.D. – çıkma durumu

ÇÖ – Çekim Öbeği

ÇÜBY – Çoklu Ü'-Bağlama Yasağı

D_x – X dönüşümü

DOİ – Durum Onay İlkesi

DY – Derin Yapı

E⁰ – Eylem Başı

EGK – Evre Girişimsizlik Koşulu

EÖ – Eylem öbeği

e⁰ – küçük eylem Başı

eÖ – küçük eylem Öbeği

EYXÇ – En Yakın X’i Çek

Geç.Z. – Geçmiş Zaman

GörÖ – Görünüş Öbeği

GYİ – Genişletilmiş Yansıma İlkesi

HK – Hankamer ve Knecht

İEYK – İyelik Eki Yükleme Kuralı

KDDB – Kural-Dışı Durum Belirleme

MB – Mantıksal Biçim

NİYT – niteleme işlevli yantümce

OEYK – Ortaç Eki Yükleme Kuralı

Op – operatör

OYKK - Ortaçlı Yantümce Kurma Kuralı

ÖYİ – Öznesiz Yapı İlkesi

ÖYK - Öbek Yapı Kuralı

SB – Sessel Biçim

S⁰ – Sıfat Başı

SÖ – Sıfat Öbeği

Şim.Sür. – Şimdiki zaman sürerlilik

Şim.Z. – Şimdiki zaman

T – Tümce

TDTÖF – Tamlayıcı Durum Taşımayan Özne Filtresi

t. – tekil

T' – Tümce'

Tam.D. – tamlayan durumu

TDÖK – Tamlayan Durumlu Özne Koşulu

TEYK – Tamlayan Eki Yükleme Kuralı

TİK - Tamamlanmış İşlevsel Kompleks

Tüm^o – Tümleyici

TümÖ – Tümleyici öbeği

UEK – Uyum Eksikliği Koşulu

ÜD – Üretici Dilbilgisi

Yal.D. – yalın durum

YÖ – Yapısal Özellikler

Yön.D – yönelme durumu

Yük.D. – yükleme durumu

YY – Yüzey Yapı

ZÖ – Zaman Öbeği

TABLÖLAR

Tablo 1: Tartışılan analizlerin temel varsayımlarının dökümü	410
Tablo 2: Tartışılan analizlerde tespit edilen temel sorunlar ve bizim için yönlendirici tespitlerin dökümü	411

GİRİŞ

En basit tabirle açıklamak gerekirse NİYT'ler, bir baş adı niteleyen ve yüklem içeren yapılardır.

(1) [AÖ [NİYT _____i evimize her gün gelen] çocu*k*i]

(2) [AÖ [NİYT dün _____i yediğim] yumurta*i*]

(1) ve (2)'de görüldüğü üzere nitelenen ad, NİYT'nin dışında yer almaktadır; ancak NİYT, ad öbeğinin niteleyicisi olma itibariyle, ad öbeğine göre onun içsel bir niteleyicisidir. Bilindiği üzere bu yapıların niteleyici kısmı, bir yüklem içerdği için basit sıfatlardan ayrı incelemelere konu olup içeyerleşik bir tümcecik olarak ele alınmaktadır. Başka bir deyişle tümcecik şeklinde kurulan bir niteleyiciye NİYT denir. NİYT, yapının baş adına çift taraflı bir sözdizimsel ilişkiyle bağlıdır: bir taraftan NİYT, baş¹ adını nitelerken diğer taraftan NİYT'de aslında sesbilimsel olarak yer almamasına rağmen baş ad, NİYT'nin içerisinde sözdizimsel bir rol üstlenmektedir (Haig, 1998: 10). NİYT ile nitelenen adın oluşturduğu yapı, konuşuculara kompleks bir ifadeyi daha büyük başka bir kompleks ifadenin içine yerleştirerek kullanma imkânını sağlamaktadır. Bu özelliği sayesinde NİYT'lerin; dilin özyineleme gücünün en açık örneklerinden birini teşkil ettiği varsayılmaktadır.

Haig (1998)'de belirtildiği gibi, her ne kadar içerisinde sesbilimsel olarak yer almasa da baş ad, NİYT'nin içerisindeki bir kurucuyla eşgönderimlidir (Haig, 1998: 10). Genellikle NİYT'nin kuruluş sürecinde bu kurucu (baş ad) bir değişim geçirmektedir. İngilizce gibi dillerde kurucunun NİYT'deki yeri, *ilgi adılı (relative pronun)* adını taşıyan bir nevi adılsıl

¹ Nitelenen ada 'baş ad' denmesi bazen karışıklığa yol açabilir. Burada *baş*'tan kastedilen şey, '*NİYT yapısının baş adı olmak*'tır. Bu tür baş, X'-şemalarında kullandığımız ve ° ile işaret etmeye özen gösterdiğimiz *Baş*[°] ile karıştırılmamalıdır. Nitelenen baş ad aslında öbekseldir, yani X'-şemasına göre bir XÖ'dür. Bu karışıklığı asgariye indirmek için X'-şemasındaki Baş için büyük harf kullanırken 'niteleme yapısının baş adı'nı kastederken küçük harfler kullanacağız.

öğeyle işaretlenmektedir. Türkçedeki ortaçsal NİYT’lerde ise baş ad hiçbir şekilde temsil edilmemektedir. NİYT’ye göre dışsal olan baş adın; arkasında açık bir temsilci bırakarak ya da bırakmayarak tümceciğin dışına çıkma sürecine ÜD çerçevesinde **ilgilendirme süreci** adı verilir, çünkü bu süreçte tümceciğin içinde kalan açık/örtük iz ile tümceciğin dışındaki baş ad arasında bir tür **gönderim ilişkisi** kurulmaktadır. Bu ilişki ÜD’nin şemsiyesi altında geliştirilen çeşitli kuramlar çerçevesinde farklı şekillerde yorumlanmıştır; 1.2. başlığında bu konu ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

ÜD çerçevesinde yapılan analizlerde NİYT tanımına pek rastlanmaz. NİYT’ler çoğunlukla bu kuramda dilin özyineleme (*recursiveness*) özelliği örneği olarak ele alındığı için bu yapılar sadece içeyerleşme ve **ne-taşınması** (*wh-movement*) örnekleri olarak incelenmektedir. Bir yapının NİYT olarak ele alınması için içinde bir *ne-taşınması* gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu anlamda ÜD’de tüm NİYT’lerin **bitimli** (*finite*) olabilmesi ve bunlarda *ne-taşınması*nın gerçekleşebilmesi için bu yapıların TümÖ olmaları gerektiği savunulmaktadır.

Bu tezin 2. Bölümü’nde sunacağımız ayrıntılı alanyazın tartışması sırasında belli olacağı üzere Türkçe NİYT’lerin bitimli tümce olarak ele alınması, kaçınılmaz bir biçimde kuramsal sorunlara ve çelişiklere yol açmıştır. Alanyazın tartışması sırasında incelediğimiz analizlerden Haig (1997, 1998) analizi, bu açıdan çok farklı bir bakış açısı sunmaktadır. İşlevsel Dilbilgisi çerçevesinde yürütülen çalışmasında Haig (1997, 1998), Türkçedeki NİYT’lerin dildeki **adlaştırma** (*nominalization*) ve **niteleme** (*modification*) mekanizmalarının sonucu olarak ele alınması gerektiğini iddia etmektedir (Haig 1998: 31). Bu iddiasında Haig, Lehmann (1984)’te ifade edilen gözlemlerden yola çıkmış ve ÜD’de hâkim olan *ne-taşınmalı* yaklaşımı eleştirmiştir. Haig (1998), Türkçe NİYT’lerin ÜD’deki gibi İngilizce NİYT’lere denk yapılar olarak ele alınmasının, bu yapıların sadece **tercüme**

açısından ortaya çıkan bir benzerlikten kaynaklanıyor olabildiğine dikkat çekmiştir (1998: 2). Biz de Haig (1998)'deki bu gözlemden hareketle kendi analizimizi oluşturmaya çalışacağız.

Haig (1998)'de belirtildiği gibi Lehmann (1984)²'e göre NİYT'ler; yantümce oldukları için yapıları, kullanıldıkları dildeki genel **altasıralama** (*subordination*) stratejilerine bağlıdır. Bunun yanı sıra NİYT'ler, niteleyici olarak görev üstlendikleri için bir dilde kullanılan NİYT'lerin yapısı ve konumu, o dildeki genel **niteleme** stratejilerine ve **boşluk oluşturma** stratejilerine bağlıdır. Başka bir deyişle, Lehmann (1984)'te dünya dillerindeki NİYT'lerin dağılımı ve yapısı, söz konusu dilde yürürlükte olan daha genel sözdizimsel mekanizmaların bir yansıması olduğuna dikkat çekilmiştir.

Diğer taraftan Downing (1978)'e dayanarak de Vries, (2002), tüm dünya dillerinin NİYT'lerden faydalandığını iddia etmektedir (de Vries, 2002: 36). Ancak bazı dillerde gözlemlenen NİYT yapıları, ÜD'nin NİYT için tanımlayıcı bir sözdizimsel operasyon olarak kabul ettiği *ne*-taşımaya oluşturulmuş gibi gözükmemektedir. Bu evrensel gerçek, Lehmann (1984)'te ifade edilen düşüncelere destek sağlamaktadır. *Ne*-taşımıyla türetilmiş gibi gözükmeyen NİYT'ler arasında baş adı tümceciğin içinde kalan NİYT'ler³ ve ortaçsal NİYT'ler bulunmaktadır. ÜD alanyazında ortaçsal NİYT'ler küçültülmüş NİYT'ler (*reduced relative clauses*) veya **küçük tümcecikler** (*small clauses*) olarak ele alınmış, ya da var olan *ne*-taşımalı analizlere bir şekilde uyacak şekilde incelenmiştir (örneğin açık *ne*-taşımı için deliller sunmayan NİYT'lerde **örtük ne-taşımı** (*covert wh-movement*) analizi benimsenmiştir).

² De Vries (2002) ve Haig (1998) üzerinden aktararak.

³ Bu tür yapılar için (i)'de Lakotaca bir örnek verilebilir:

(i) [BelÖ [TümÖ Mary [BelÖ owiza wa] kage] ki]
Mary battaniye tanımlık yapmak tanımlık

'Mary'nin yaptığı battaniyeyi satın aldım'

he ophewathu (Alexiadou ve ark., 2000: 13)
ben satın.almak

Oysa de Vries (2002)'de özellikle belirtildiği gibi NİYT'lerle ilgili başka bir evrensel gerçek şudur: Türkçede gözlemlenen yapılar gibi baş adın önünde yer alan ve ortağ şeklinde kurulan NİYT'lerde asla açık ilgi adılına rastlanılmaz⁴ (de Vries, 2002: 37). Bu genellemeye rağmen ÜD çerçevesinde bu tür NİYT'ler **sıfır/boş operatör** (*empty operator*) analizine tabi tutulmaktadır. Başka bir deyişle, ÜD alanyazınında ilgi adılı kullanılmayan yapılarda da aslında örtük de olsa bir **ilgilendirme operatörü**'nün mevcut olduğu varsayılır. Oysa bu yapılar örtük bir *ne*-taşmasıyla oluşturuluyor olsaydı ve sıfır bir Operatör içeriyor olsaydı, bu tipolojik türe ait NİYT'lere sahip bir dilde açık bir ilgi adılı görmeyi de beklerdik; fakat bugüne kadar adın önünde yer alan ortağsal NİYT'lerde açık ilgi adılı içeren bir dile rastlanılmış değildir. Adın arkasında yer alan NİYT'lere sahip bir dil olan İngilizcede bile NİYT adın önünde yer aldığı (ki bu yapılar İngilizcede de Türkçedeki yapılar gibi ortağsaldır) ilgi adılının kullanımı mümkün değildir.

Aynı zamanda de Vries (2002)'nin üzerinde durduğu ve Türkçe NİYT'leri de kapsayan başka bir genellemeye göre adın önünde yer alan NİYT'lerde standart tümce başı Tümleyici de asla açık olarak görülmez (de Vries, 2002: 37). Eğer adın önünde yer alan NİYT'ler, kuramda varsayıldığı gibi gerçekten TümÖ'den ibaret olsalardı bir dilde bunun

⁴ Comrie (1997), Türkçe NİYT'lerin ilgi çekici özelliklerinden en öne çıkanının; bu yapılarda baş ada gönderim yapan adilsil bir ögenin bulunmamasının olduğunu belirtmekte ve bu açıdan tipolojik olarak Türkçe NİYT'lere benzeyen yapıları ele almak için iki seçeneğin bulunduğunu ileri sürmektedir (Comrie, 1997: 20): 1) Söz konusu yapıları, İngilizcedeki yapılara denk olduğunu varsayıp bunların da belli başlı bir betimleme seviyesinde tıpkı İngilizcedeki yapılar gibi baş adın adilsil bir temsilcisi içerdiğini, ancak bu temsilcinin sessel olarak gerçekleşmediğini – yani gerçekleşmesi sıfır olduğunu – kabul edebiliriz; 2) Bu tür NİYT'lerin hiçbir betimleme seviyesinde İngilizcedeki yapılar gibi baş adın adilsil bir temsilcisini içermediğini varsayıp niteleyici tümcecikle baş adın arasındaki ilişkinin sözdizimsel araçlarla değil, edimsel araçlarla kurulduğunu kabul edebiliriz (Comrie, 1997: 20).

İkinci Bölüm'de görüleceği gibi Türkçe NİYT'leri ele alan ve ÜD çerçevesinde yürütülen çalışmaların hepsinde birinci yaklaşım benimsenmiştir: Türkçe NİYT'ler, İngilizce yapıların dengi olarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan Comrie (1997)'de belirtildiği gibi İşlevsel Dilbilgisi çerçevesinde Japonca NİYT'leri üzerinde araştırma yapan Matsumoto (1988)'de ikinci yaklaşım benimsenmiştir. İkinci yaklaşımın bir türü ise Haig (1998) tarafından Matsumoto (1996)'ya da dayanılarak Türkçe NİYT'ler için tartışılmıştır (Haig, 1998: 147-148).

açık bir şekilde gözlemlenmesini beklerdik. Fakat bilgilerimiz dahilinde kayıtlara geçen böyle bir örnek yoktur.

Adın önünde yer alan NİYT'lerin bu iki evrensel özelliklerinin tesadüf olamayacağını düşünen Kayne (1994), baş adın önünde yer alan NİYT'lerin TümÖ değil, sadece ÇÖ olduğu kanaatine varmıştır. Ancak onun da önerdiği analizde adın önüne geçmeden önce bu tümcecikler *ne*-taşımının gerçekleştiği birer TümÖ'dür (Kayne, 1994: 97).

Bu tezde biz, bir yapının NİYT olarak değerlendirilmesi için *ne*-taşımını içermek zorunda olduğunu kabul etmemekteyiz. Bunun yerine NİYT olarak ele alınacak yapıların tanımı olarak bu çalışmada Lehmann (1984)'te NİYT'lerin kuruluşu sırasında meydana geldiği önerilen üç farklı süreci temel alan bir tanım kabul etmekteyiz:

NİYT; bir AÖ'yü niteleme işlevini üstlenen, yantümce (subordinate clause) şeklinde kurulan ve nitelediği AÖ'nün sesletilen veya sesletilmeyen, tam veya kısmî bir temsilcisini içeren bir sözdizimsel yapıdır.

Görüldüğü üzere, bu tanımda *ne*-taşımını bir tanımlayıcı özellik olarak alınmamıştır. Aynı zamanda NİYT'lerin birer altasıralama örneği olması, tanımlayıcı bir özellik olarak belirtilmiştir. De Vries (2002)'ye göre NİYT'yi tanımlayan özellikler hem anlamsal hem de sözdizimseldir: NİYT'ler yantümcelerdir ve bu şekilde kurulan bir yantümce, eksen görevini üstlenen bir kurucusu aracılığıyla çevresindeki dilsel malzemelerle bağlantı kurmaktadır (de Vries, 2002: 14).

De Vries'in NİYT'ler konusunda dikkat çektiği başka bir husus da şudur: Eksen görevini üstlenen baş ad, NİYT'nin içinde taşıdığı Konu Rolü ve tümcecğin diğer kurucularıyla kurduğu ilişkiler, NİYT'nin dışında taşıdığı roller ve kurduğu ilişkilerden tamamen bağımsızdır (de Vries, 2002: 15). De Vries'in belirlediği bu özellik, daha sonra ÜD

çerçevesinde geliştirilen adıl silme mekanizmasını ve **operatörün** özelliklerini tartışırken önem kazanacaktır.

Türkçe NİYT'lerin üzerinde hâlâ tartışmaya açık olan hususlardan biri, kuruluşları sırasında gerçekleşen ortaç eki tipinin seçimi sırasında devreye giren sözdizimsel süreçtir. Söz konusu strateji seçimine ışık tutmak için Türkçedeki ortaçsal yapılar alanyazında geniş bir şekilde ele alınmıştır. Fakat tartışma çoğunlukla doğru görünen genellemelerin tespitiyle sınırlı kalmıştır; NİYT'lerin kuruluş stratejisiyle ilgili gözlemlenen dilsel olayların açıklanması için ileri sürülen çözümlemeler, Türkçenin genelinde işlemekte olan daha kapsamlı sözdizimsel ilkelere bağlanılamamıştır (Kornfilt, 1997: 24). İki tip ilgilendirme stratejisinin dağılımını açıklamak için araştırmacılar farklı yaklaşımlara başvurmuştur: Baş adın NİYT'nin içerisindeki dilbilgisel işlevi, doğrusal sıralama ve ad durumlarının AÖ'lerinin [+/-belirlilik] özelliğiyle ilişkisine dayanan analiz (Underhill, 1972, 1976); ilgilendirme hedefinin NİYT'deki dilbilgisel işlevini temel alan çözümleme (Hankamer ve Knecht, 1976; Knecht 1979); ilgilendirme boşluğu ile NİYT öznesinin arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin NİYT'yi oluşturan Tümleyici görevini üstlenen ortaç ekleriyle bağlantısına dayanan analiz (Baker, Hankamer ve Moore, 1990); NİYT'nin öznesine tamlayan durumu atanıp atanamayacağına bağlı analiz (Dede, 1978); NİYT'yi oluşturan ortaç ekinin iyelik alıp almamasına bağlı analiz (Csató, 1985; Sezer 1991; Kornfilt, 1997, 2000); ortaç eki tipinin, iyelikli veya iyeliksiz adlaştırma olmasına bağlı analiz (Haig 1998); ilgilendirilen kurucunun NİYT'nin [Gös/ZÖ] konumundan geçip geçmediğine dayalı analiz (Cagri, 2005); odak ve uyum özelliklerinin Tümleyici^o yansımasından Zaman^o yansımasına sızdırılmasından kaynaklanan dağılım varsayımı (Ulutaş 2006); Tümleyici Uyumu (*Complementizer Agreement*) temelli analiz (Kornfilt, 2008); NİYT'nin öznesinin EÖ yansımasının dışına taşınıp taşınmadığına göre strateji belirleyen analiz (Öztürk, 2007, 2008, 2011).

(1) ve (2) numaralı örneklerde görüldüğü gibi Türkçedeki NİYT yapıları iki farklı tipte kurulabilmektedir. Bu tezin konusu olan NİYT kurma stratejileri ÜD çerçevesinde yapılan analizlerle çözümlenirken baş adın tümcecığının içindeki temsilcisinin dilbilgisel işlevi merkezî rol oynamıştır. Bu sebeple (1) numaralı örnekteki NİYT'ye 'özne ilgilendirme', (2) numaralı örnekteki NİYT'ye ise 'özne dışı öge ilgilendirme' adı verilmiştir. Biz, biçimbirimsel özelliklerine göre bu iki yapıyı iki küme şeklinde sınıflandıracakız: (1) numaralı örnekteki iyelik eksiz ve tamlayan durumsuz kümeyi *[-(y)An] tipi ilgilendirme stratejisi* olarak adlandıracakız. Bu stratejiyle NİYT kuran ortaç ekleri şunlardır: *[-(y)An]*, *[-Ar]*, *[-mİş]*, *[-AcAk]*, *[-mAktA olan]*, *[-AcAk olan]*, *[-mİş olan]*. (2) numaralı örnekteki iyelik ekli kümeyi ise *[-DIğ+I] tipi ilgilendirme stratejisi* olarak adlandıracakız. Bu stratejiyle NİYT kuran ortaç ekleri ise şunlardır: *[-DIğ+I]*, *[-AcAğ+I]*, *[-mAktA olduğu]*, *[-AcAk olduğ+u]*, *[-mİş olduğ+u]*, *[-mAktA olacağı]*, *[-mİş olacağı]*.

Burada bir not düşmekte fayda vardır: İkinci Bölüm'deki alanyazın tartışmasında analizlerin ayrıntıları verildiği kısımlardaki şemalar, ele alınan araştırmacılara aittir. Özellikle 70'li ve 80'li yıllarda geliştirilmiş olan analizler Erkman-Akerson ve Ozil (1998: 32-33) tarafından karşılıklı mektuplaşmaya benzetilmekte ve bu analizleri ayrıntılı ele almamızda iki temel gerekçe bulunmaktadır: 1) İkinci Bölüm'deki araştırma nesnesi, analizlerin kendileridir. Analizler el altında olmadan onlarda bulduğumuz sorunları istediğimiz gibi anlatamazdık, göstermek istediğimiz genel eğilimleri gösteremezdik ve analizlerin iyi taraflarına ışık tutamazdık; 2) Bu şekilde kronolojik olarak tartışıldıklarında bu analizler, ÜD çerçevesindeki gelişime güzel örnek sergilemektedir: Underhill (1972), anlaşılır, kısa ve veri temelli çözümlemeler sunarken Baker, Hankamer ve Moore (1990)'dan başlayarak gittikçe karmaşılaşan ve uzanan analizlere geçiliyor. Bu eğilim, zirvesini Sezer (1991) ve Kornfilt (1997)'de buluyor, sonraki çalışmalarda ise Minimalist Yaklaşım'ın

etkisiyle gücünü kaybediyor. Bu şekilde ÜD'deki Türkçe NİYT araştırmalarında tam bir an eğrisi çizildiği görölmektedir.

1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ÜD Kuramında NİYT'lerin Ele Alınışı

Chomsky (1957) çalışmasının temel amacı, insan dilinin, matematiksel olarak çözümlenebilip çözümlenemeyeceğini tartışmaktır. Bu maksatla oluşturulan kuramda öbek yapı kuralları (*phrase structure rules*) ve dönüşüm kuralları (*transformational rules*) temelinde bugün bildiğimiz ÜD çerçevesinde farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Başlangıçta kuramda tümcenin türetimi, öbek yapı kuralları ve dönüşüm kurallarıyla açıklanmaktaydı. Daha Chomsky (1957) evresinde belirlenen bazı temel varsayımlar, bugüne kadar büyük gelişim gösteren ÜD kuramında hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Özellikle Chomsky'nin ondan önceki Yapısalcılardan farklı olarak dili **özyinelemeli** bir sistem yapan yönlerin üzerine odaklanması, bizce ÜD kuramda sık sık **tümce** (*sentence*) ile **tümcecik** (*clause*) arasında fark gözetilmediğine yol açmıştır: Bu kuramsal çerçeve içinde her iki yapı da birer Tümlayıcı Öbeği olarak ele alınmaktadır, Tümlayıcı budağı sayesinde bir **tümcenin bir tümceye** yerleştirilebildiği öngörülmektedir. Kanaatimizce bu şekilde gelişen katı içeyerleşme anlayışı, bazı dilsel gerçeklerin çözümlemesinde bazı sorunlar yaratmaktadır. Özellikle NİYT'ler gibi içeyerleşik tümceciklerin eyleyici güçten (*illocutionary force*) yoksun olmaları, yani soru, ünlem gibi değerler taşıyamıyor olmaları; bir tümceciğin, bir tümcenin kodladığı bilgileri kodlamadığını sezdirmektedir. Shibatani (2019)'a göre **tümce**, yüklemlemenin belli başlı bir zaman noktasında gerçekleştiğini bildirmektedir (*assert*) ve bunu olayın gerçekliği konusunda taraf tutarak yapmaktadır (Shibatani, 2019: 88). Bu açıdan tümceler birbirinden farklı **sözeylemler** (*speech act*) gerçekleştirebilmektedir: bildirim yapabilir, gerçekleri sorgulayabilir⁵, emir verebilir, bir istek veya şart bildirebilir, uyarı

⁵ Burada sorgulanmaktan kastettiğimiz olgu, evet-hayır sorularıyla gerçekliğini sorgulamayı kapsamaktadır; soru kelimeleriyle gerçekleşen sorgulama bu olgunun dışında tutulmuştur.

verebilir veya bir vaatte bulunabilir (Shibatani, 2019: 88). Diğer taraftan Shibatani (2019), **tümcecikleri** bir yüklemlenin tamamlanmış hali olarak tanımlar ve bunların; eylemsel bir özelliği, özneyi ifade eden adsıla yüklediğini belirtir (Shibatani, 2019: 88-89).

Bu açıdan baktığımızda ÜD’de tümce ile tümcecik arasındaki sınırları birbirinden iyice ayırtıran bir analizin benimsenmemiş olması, özellikle Türkçedeki NİYT’ler gibi adlaştırma şeklinde kurulan tümcecik olan bazı yapıların analizi için sorunlar yaratmaktadır⁶. Bu sorunlardan bazıları 1.2.’de ele alacağımız farklı NİYT analizlerinde de görülecektir. Fakat bunu yapmadan önce ÜD kuramında ‘tümce içinde tümce’ anlayışına nasıl varıldığını incelememizde fayda vardır.

1.1.1. Öbek Yapı Kuralları

ÜD’nin, ilk ve en sık ele alınan yapısal temel biriminin – hatta bazı araştırmacılar tarafından ‘çalışma nesnesi’ olarak tanımlanan (Kayabaşı, 2018: 279) ögenin – tümce olduğunu söyleyebiliriz. Son yıllarda sıfatlar (Cinque, 2010) ve adlar (Alexiadou ve ark., 2007) da ele alınmaya başlansa da kuramın ilk yıllarından bu yana araştırmacıların yürüttüğü çalışmaların büyük çoğunluğu, tümcenin yapısıyla ilgilidir. Buna bağlı olarak da ÜD kuramının başlangıcında geliştirilen öbek yapı kuralları; tümcelerin yapısını çözümlemek için kullanılan kurallar bütünü olarak tanımlanabilir.

Chomsky (1957)’nin kuramının çıkış noktası, tümcelerin nasıl üretildiği konusundaki şu gözleme dayanır: Bir tümcede yer alan ögeler, yan yana sıralanmış olarak görünse de bu

⁶ Öbür taraftan İşlevsel dilbilgisi çerçevesinde çalışan Shibatani (2019), tümce, tümcecik ve adlaştırma kavramlarını ayrıntılı incelemektedir. Shibatani’nin çalışmasında tüm altasıralanmış tümceciklerin – özellikle de NİYT olarak ele alınan yapıların – tümcecik bile değil, salt bir adlaştırma olarak ele alınması gerektiği iddia edilmekte ve altasıralama stratejisi olarak adlaştırma konusunda çok geniş bir tartışma sunulmaktadır. Konuda ayrıntılı tartışma için Shibatani (2019)’a yönlendirebiliriz: Çalışmada benimsenen İşlevsel Dilbilgisi’nde yaygın olarak kurulumların içsel yapısına bakılmadan sadece işlevlerine göre betimlenmesi, ÜD’deyse kurulumların işlevlerine bakılmadan sadece içsel yapılarına göre betimlenmesi ilginç ve düşündürücü bir zıtlık oluşturmaktadır.

öğeler birbiriyle farklı ilişkiler içindedir. Daha yakından incelendiğinde bu tümceyi oluşturan birimlerin birbiriyle ilişkilerinin aynı olmadığı görülür:

(1) a. Her öğrenci bir kitap okudu.

b. [[Her öğrenci] [bir kitap] okudu]

Kayabaşı (2018), (1)'deki gibi çizgisel bir şekilde ifade edilen bir tümcede bazı sözcüklerin birbirine daha yakın olduğuna dikkat çeker: Söz konusu yakınlık, yan yana olmakla ilgili olmaktan çok yapısal olarak bağlantılı olmaktan kaynaklanır (Kayabaşı, 2018: 280). (1)'de *her* ve *öğrenci* öğelerinin her biri, birer kurucudur; bu iki kurucu birleşerek daha büyük kurucu olan *her öğrenci* kurucusunu oluşturmaktadır. Böylece kurucular öbekler, öbekler ise tümceleri oluşturmaktadır. Bu şekilde gerçekleşen birleşmeleri yöneten kurallara Chomsky (1957)'de *Öbek Yapı Kuralları (Phrase Structure Rules)* adı verilmiştir (Chomsky 1957: 26).

Chomsky (1957)'ye göre sonsuzluk ve yapısalılık, doğal dilin temel özellikleridir ve bağlamdan bağımsız bir şekilde formüle edilen Öbek Yapı Kurallarından (ÖYK) oluşan dilbilgisiyle bu iki tanımlayıcı özellik kısmen yakalanabilir. Lasnik ve Lohndal (2013), bunu şu şekilde özetler: Bu tür dilbilgisi anlayışına göre türetim, belirtilmiş tek bir sembol ile başlar. Bu tek sembol, ÖYK'ler uygulanarak yeniden yazılır: solda söz konusu sembol durmaktadır; o sembolün sağında bir ok çizilir ve okun da sağında en az bir olacak şekilde kurucu semboller sırası yazılır. Sözdizimsel türetim, bu şekilde oluşturulan bir sıralar dizisinden ibarettir. Dizinin ilk sırası, başlangıç olarak belirlenen tek sembolden oluşur (Lasnik ve Lohndal, 2013: 29). Bizim (2) numaralı örneğimizde söz konusu başlangıç sembolü, *tümce* için kullanılan kısaltma olan T sembolüdür. Bunun altındaki sıralar ise başlangıç sembolünün yeniden yazılışını oluşturan sembollerden ve bu sembollerin yeniden yazılışlarından oluşur. Türetim, artık yeniden yazılmanın mümkün olmadığı ana kadar devam

eder (Lasnik ve Lohndal, 2013: 29). (2)'de çok basit bir tümcenin bu şekilde oluşturulan türetimi verilmiştir (Lasnik ve Lohndal, 2013: 29'den uyarlanmıştır):

(2) a. Belirtilmiş başlangıç sembolü: T – Ali güldü.

b. Yeniden yazılış kuralları:

$T \rightarrow A\bar{O} E\bar{O}$

$A\bar{O} \rightarrow A$

$E\bar{O} \rightarrow E$

$A \rightarrow \text{Ali}$

$E \rightarrow \text{güldü}$

Bu şekilde uygulanan ÖYK'lerle (3)'teki sıralı türetim yolunu elde etmekteyiz:

(3) 1. sıra: T

2. sıra: A $\bar{O}$ E $\bar{O}$

3. sıra: A E $\bar{O}$

4. sıra: A E

5. sıra: Ali E

6. sıra: Ali güldü

Chomsky (1965)'te (2)'deki son iki kural, *Sözlüksel ekleme kuralları* olarak ayrı ele alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında Chomsky (1965)'te dilbilgisinin ikiye ayrıldığını ve sözcüklerin içsel olarak taşıdığı bilgileri sözdizime yansıtan ulamsal ve sözlüksel kurallardan oluştuğunu söyleyebiliriz:

1.1. *Öbek Yapı Kuralları:*

(4) a. Ulamsal Kurallar:

$\text{Tümce}' \rightarrow \text{Tümce Tümleyici}$

$\text{Tümce} \rightarrow A\bar{O} E\bar{O} \text{ Çek}$

Çek → Geçmiş, Şimdiki...

EÖ → AÖ/T' E

AÖ → (Belirleyici) A

b. Sözlüksel kurallar:

Bel → hangi, her vs.

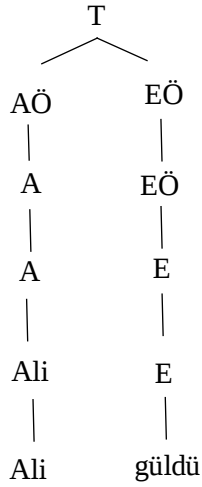
A → düğme, kedi, Paris vs.

E → yaz-, de- vs.

Uamları Sözlüksel kurallar tarafından belirlenen sözlüksel birimler, ulamsal kurallara göre bir araya gelerek yapılar oluşturmaktadır. Sözgelimi, bir EÖ'yü oluşturmak için ulamsal kurallara göre bir AÖ ile bir E'yi bir araya getirmek lazım; bir AÖ'yü oluşturmak için opsiyonel olarak bir Belirleyici ve bir Adı birleştirmek lazım. Sözlüksel kurallara göre yaz- bir eylemdir ve bir AÖ ile birleştirilince EÖ oluşturulur; *mektup* ise bir A'dır ve Belirleyici ile birleşince (Belirleyici'nin açık olması mecburi değil) bir AÖ oluşturur: *(bir) mektup*. Ulamsal kuralların çerçevesinde yaz- E'si *(bir) mektup* AÖ'süyle birleşince *(bir) mektup yaz-* EÖ'sünü elde ederiz. Tüm uamlar bu şekilde öbeklenerek daha büyük yapıları, daha büyük yapılar ise çekirdek tümceleri oluşturur. Örneğin, *(bir) mektup yaz-* EÖ'sü *Ali* AÖ'sü ile birleşince *Ali (bir) mektup yaz-* tümcesi oluşur. Çekirdek tümceleri ise belli dönüşümlere tabi tutularak soru veya olumsuz tümcelere dönüştürülür.

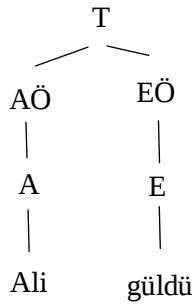
Lasnik ve Lohndal (2013)'e göre ÖYK'lerden ibaret olan bu dilbilgisi; sesletilmeyen, soncul olmayan sembolleri ekleyerek bir tümcenin veya kompleks bir öbeğin kurucularının yapısını ortaya çıkarmaya çalışır. (3)'e bakarak her sembolü, yeniden yazıldığı sembollerle birleştirerek türetimi (5)'te gösterildiği gibi standart ağaç şeklinde hiyerarşik bir şemada resmedebiliriz (Lasnik ve Lohndal, 2013: 30):

(5)

(6)'da ise (5)'teki ağacın, tekrarlanan budaklardan temizlenmiş bir şeklini görmekteyiz (Lasnik ve Lohndal, 2013: 30):

(6)

Bu şekilde özetlenebilen kurallar, her ne kadar dilin yapısallığını yakalayabilse de dilin sonsuzluğunu, yani dilin özyinelemeli bir yapısalıktan ibaret olduğunu yakalayamamaktadır. Lasnik ve Lohndal (2013), Chomsky (1957) kuramındaki öbek yapı kurallarının arasında **özyerleşmeyi** (*self-embedding*) kapsayan bir kural veya kurallar dizisi olmadığını özellikle belirtir (Lasnik ve Lohndal, 2013: 30). Bunun için öbek yapı kurallarına bir de Dönüşümsel Kurallar (Transformational Rules) eklenmiştir.

1.1.2. Dönüşümsel Kurallar

Belirttiğimiz gibi öbek kurallarına uygun bir şekilde kurulan çekirdek yapılar, *dönüşümsel kurallar* sayesinde türetilmiş yapılara dönüştürülebilmekteydi. Başka bir deyişle

dönüşüm kuralları, bir öbek yapısını başka bir öbek yapısına dönüştürme sırasında devreye giren kurallar bütünüdür diyebiliriz. Chomsky (1957)'de dönüşümsel kurallar, **olumsuz tümce, soru tümcesi, edilgen tümce** gibi tümcelerin nasıl türetildiğini göstermek için kullanılabilen az sayıda dilbilgisel modeldi. Aynı zamanda bu dönüşümler, **NİYT'ler** ve **tümcesel özneler** gibi kompleks yapıların, yani dilin **özyineleme** özelliğini dışa vurması diyebileceğimiz yapıların, nasıl elde edildiğini göstermek için tasarlanmıştı.

Özyinelemeyi yakalayan özel operasyonlara **genellemeli dönüşümler** (*generalized transformations*) deniyordu. Bunların sayesinde ÖYK'ler tarafından oluşturulan basit yapılar birleştirilerek kompleks yapılar oluşturuluyordu. Örneğin bu yaklaşıma göre, *Peter knew that I understood the theory* ('Peter, benim kuramı anladığımı biliyordu') tümcesi gibi karmaşık tümceleri türetmek için ilk önce *Peter knew it* ('John onu biliyordu') ve *I understood the theory* ('Ben kuramı anlıyordum') basit tümceleri (2) ve (3)'te gösterilen ÖYK'leriyle ayrı ayrı üretiliyordu. Sonra bir genellemeli dönüşüm, bu yapılardan ikincisini ilkinin içine yerleştiriyor. Lasnik ve Lohndal (2013), bu operasyonu bir ağacı başka bir ağaca aşılama mekanizmasına benzetmektedir (Lasnik ve Lohndal, 2013: 31).

ÖYK'lerle genellemeli dönüşümler tarafından oluşturulan yapılar, **tekli dönüşümler** (*singular transformations*) olarak adlandırılan dönüşümlerle değiştirilebilirdi. Tekil dönüşümler, tek bir öbek işaretleyicisi üzerinde uygulanarak (yani tek bir kurucuyu etkileyerek) başka bir öbek işaretleyicisi türetmektedir; yani, tek bir ağacın üzerinde uygulanmaktadır (Lasnik ve Lohndal, 2013: 31). Bu şekilde gerçekleşen dönüşümler arasında **evet-hayır sorusu oluşturma dönüşümü** (D_{soru}), **edilgen tümce oluşturma dönüşümü** (D_{edilgen}) gibi dönüşümler yer almaktadır. Kurucuların silinmesi veya taşınması da bu dönüşümler arasında yer almaktaydı.

ÜD'nin doğuşunda bir tümcenin türetimi şu şekilde gerçekleşmekteydi: ÖYK'ler uygulanarak bir öbek işaretleyicisi (ya da karmaşık bir tümce durumunda, öbek işaretleyicileri kümesi) üretilirdi. Sonra tekil veya genellemeli dönüşümlerin ardışık uygulanmasıyla ardışık öbek yapı tasvirleri (yani türetilmiş öbek işaretleyicileri) yaratılır ve türetim son bir yüzeysel tasvirle sonuçlanırdı (Lasnik ve Lohndal, 2013: 31).

1.1.3. Derin Yapı Yüzey Yapı Ayrımına Geçişte İçerleşik Tümceler

Chomsky'nin (1965)'te karmaşık tümcelerin türetimi konusundaki varsayımlarının değiştiğini belirten Lasnik ve Lohndal'a göre söz konusu bu değişikliği, Chomsky'nin kuramın basitlik ve açıklama yeterliliği açısından daha gelişmiş bir niteliğe kavuşturmak için yaptığını belirtmektedirler (Lasnik ve Lohndal, 2013: 33).

Yukarıda gördüğümüz gibi kuramın ilk evresinde ÖYK'ler basit, tek tümceden ibaret olan yapılar üretir, sonra genellemeli dönüşümler, bunları birleştirerek karmaşık tümceler haline getirirdi. Böylece dilbilgisinin **özyineleme** özelliği, genellemeli dönüşümler bileşeninde yansıtılmıştı ve bu bileşen dilin sonsuzluğundan sorumluydu (Lasnik ve Lohndal, 2013: 33). Chomsky (1965)'te benimsenen yaklaşıma göre ise ÖYK bileşeni **özyineleme** özelliğine sahipti (Lasnik ve Lohndal, 2013: 33).

(7) a. [AI know the theory].

‘Kuramı bilirim.’

b. [BPeter thinks [AI know the theory]].

‘Peter, kuramı bildiğimi sanıyor.’

c. [CMy mom said] that [BPeter thinks] that [AI know the theory].

‘Annem, Peter’in kuramı bildiğimi sandığını söyledi.’

Bu evrede kuramın temel varsayımlarının ağırlıklı olarak İngilizce verilerden etkilendiğini söyleyebiliriz. (7) numaralı örneklerdeki tümceciklerin hepsinin bağımsız ana

tümceler gibi göründüğüne bakılarak bunların birer **tümce** olduğu, bu tümcenin ve üst tümceye *that* unsuruyla bağlandığı varsayılmıştır. *That* unsurunu da kapsayabilmek için ÖYK'lere T' olarak işaretlenen **özyinelemeli bir 'döngü'** eklenmiş ve sonsuz olabilecek uzunlukta tümce yaratma olasılığı formüle edilmiştir (Chomsky, 1965):

$$(8) E\ddot{O} \rightarrow E T'$$

Tümcelelerin içeyerleşmesini gösteren (8)'deki şemaya göre dilbilgisi, herhangi bir sözdizimsel dönüşüme başvurmadan kompleks bir yapı oluşturabilir. Bu aşamada bugüne kadar kuramda hâkim olan anlayışın doğuşunu görmekteyiz: $T \rightarrow E\ddot{O} A\ddot{O}$ formülüne bir de $T \rightarrow E\ddot{O} T'$ döngüsü eklenerek **'tümce içinde tümce'** anlayışı formüle edilmiş oldu: **Bir tümcenin; bir eylemin başka bir tümceyle birleşmesinden oluşabileceği** fikrinin doğuşu.

Chomsky'nin ortaya attığı bu görüşe göre içeyerleştirilmiş bir tümcecik (*embedded clause*), içine yerleştiği ana tümceyle (*matrix sentence*) aynı statüye ve yansımalara sahiptir: her ikisi de bir T', yani şimdiki terimleriyle bir TümÖ'dür. Hatta Chomsky (1965)'te **'içeyerleşik tümce'** (*embedded sentence*) terimi kullanılmaktadır ve bazı bağımsız olabilen tümcelelerin de içeyerleştirmeye tabi tutulabileceği iddia edilmektedir (Chomsky, 1965: 147). İçeyerleştirilmiş tümcede *that* olarak karşımıza çıkan Tümleyici, ana tümcelerde de mevcuttur, fakat ana tümcelerde sessel olarak ortaya çıkmaz. Yani Chomsky (1965)'e göre **NİYT'ler tam birer tümce olarak bir ana tümcenin içine yerleştirilir**; sonra ana tümcenin bir kurucusu olan ve NİYT tarafından nitelenen öğeyle NİYT'nin içindeki aynı olan öğe silinir; sonra silinen öğenin yerine *ne*-ögesi yerleştirilir. Bu dönüşüme **Dilgi** adı verilmiştir. Bu süreç (9)'daki örnekteki gibiydi (Chomsky, 1965: 137):

(9) a. Derin Yapı: fired the man (# the man persuaded John to be examined by specialist #)

‘adamı işten çıkar- (# adam John’u uzman tarafından muayene edilmeye ikna etti #)’

b. Yüzey Yapı: fired the man who persuaded John to be examined by specialist

‘(# John’u uzman tarafından muayene edilmeye ikna eden #) adamı işten çıkar-’ adam ki John’u uzman tarafından muayene edilmeye ikna etti, o işten çıkarıldı

Chomsky, (8)’deki formülü önermek için şu gerekçeyi dile getirir: Tekil dönüşümler arasında kısıtlayıcı ve kesin uygulama sırası tespit edilebilir, örneğin D_{SORU} dönüşümü, D_{NE} kelimesi dönüşümünden önce gelir ve İngilizcedeki sorular bu şekilde türetilirler. Diğer taraftan genellemeli içeyerleşme dönüşümlerinin arasında böyle bir sıralamanın olduğuna dair veri bulunmamaktadır (Chomsky, 1965: 133). Bunun dışında Chomsky’ye göre bir başka tümcenin kurucusu olacak bir tümcenin **içeyerleştirilmeden önce** geçirmesi gereken çok sayıda tekil dönüşüm varken içine başka bir tümce yerleştirilmeden önce ana tümcenin üzerine uygulanması gereken dönüşümler konusunda inandırıcı veriler yoktur (Chomsky, 1965: 133). Bu sebeple Chomsky (1965), **karmaşık tümceler türetme mekanizması olarak kullanılan genellemeli dönüşümleri kuramdan çıkarmıştır** ve onların yerine kendisine göre daha basit ve tutarlı olan Derin Yapı – Yüzey Yapı ayrımını getirmiştir.

1.1.4. X’-şemasının Doğuşundan Sonra İçeyerleşik Tümceler

Chomsky’nin ÜD’nin temelini attığı Chomsky (1957) çalışması, yalnızca İngilizce verileri tartıştığı ve anlamı göz ardı ettiği için yoğun eleştiriler almıştır. Öbeklerin ne olduğu ve öbek yapı kurallarının nasıl işlediği konusunda kuramın ilk dönemlerinde ortaya atılan kurallar, diğer dillerden elde edilen verilerin de incelenmesiyle daha genel bir biçime ulaşmıştır. Örneğin, (2), (4) ve (8)’de verilen Öbek yapı kurallarına bakıldığında bunlarda belirlenen hiçbir formül, (10)’daki gibi bir kuralın varsayılmasını engellememektedir (Lasnik ve Lohndal, 2013: 41):

$$(10) E\ddot{O} \rightarrow \dots A \dots$$

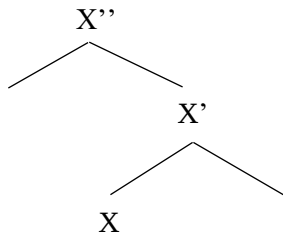
(10)'da anlatılmak istenen şey şudur: bir eylem öbeğini yansıtan ögenin eylem olması gerektiği fikri, ÖYK'lerde kodlanmamıştı. Fakat çok sayıda dilden elde edilen verilerden (10)'daki gibi bir kuralın olmadığı öğrenilmişti. Kuramda (10) gibi aşırı üretimin önüne geçmek için 70'li yıllarda Chomsky (1970b), Emonds (1976) ve Jackendoff (1977), Aşamalı X'-şema önerisini ileri sürmüşlerdi. En basit bir şekilde bu fikir (11)'de özetlenmiştir (Lasnik ve Lohndal, 2013: 41):

$$(11) X' \rightarrow \dots X \dots$$

$$X'' \rightarrow \dots X' \dots$$

(11)'deki X herhangi bir ögeyi işaretleyen basit bir sembol, X' ve X'' ise kompleks sembollerdir. Kuramın bugünün terimleriyle X sembolü, X⁰, yani X Baş; X' sembolü, Göstericinin birleştiği X'⁷; X'' sembolü ise XÖ, yani X Öbeği sembollerine denk gelmektedir. Bu şekilde belirlenen sembollerin, çift budaklı ağaç içinde yerleşmesi (12)'de verilmiştir (Lasnik ve Lohndal, 2013: 41):

$$(12)$$

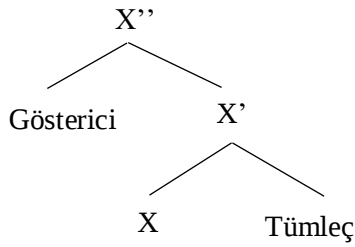
(12)'de verilen şema, (10) gibi Öbek yapı kuralını engellemektedir: öbeklerin (yani X'') Başları (yani X) vardır. Bu da demek oluyor ki öbekler içmerkezli (*endocentric*) yapılardır. Başka bir deyişle öbekler aslında Baş'ların yansımalarıdır (Lasnik ve Lohndal,

⁷ Kuramın en yeni evresinde bu seviye gerekmediği sürece yansıtılmaz.

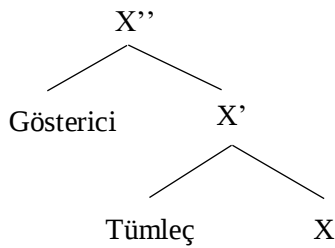
2013: 42). Bu sebeple de (10)'daki A Baş, sadece A'' (ya da AÖ) yansıtabilir; aynı şekilde E Baş da sadece E'' (ya da EÖ) yansıtabilir.

Kuramın bir sonraki evresinde Chomsky (1970b), Tümleç (*Complement*) ve Gösterici (*Specifier*) olmak üzere iki tane de ilişkisel kavramı kurama kazandırır. Tümleç, Baş'ın kız kardeşidir, yani hiyerarşik yapıda onunla aynı sırada yer almaktadır. Gösterici ise XÖ'nün kız çocuğudur, yani onun altından budaklanmaktadır. Böylece (12)'deki yapı (13a)'daki gibi İngilizce için yeniden yapılandırılmıştır. (13b)'de ise şemanın tarafımızdan Türkçeye uyarlanması yer almaktadır:

(13) a.

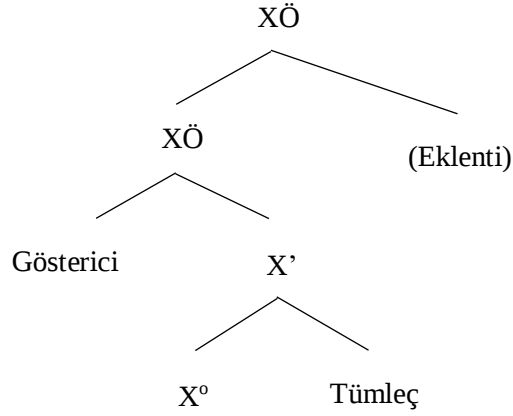

b.

Bu şekilde oluşturulan X'-şemasına bir de eklentiler (*adjuncts*) eklenir ve eklentiler zorunlu unsurlar değil, opsiyoneldir ve bazen bir evin balkonuna benzetilirler – hem yapının içindeler hem de dışında. Bu sebeple eklenti olarak yapıya katılan bir unsur, k-buyurma (*c-command*) veya Gösterici-Baş gibi önemli ilişkiler içine giremez. Eklentiler, eklendikleri XÖ'nün sağında da solunda da bulunabilir.

(14)

Lasnik ve Lohndal (2013), kuramın bu evresindeki anlayışa göre tümcenin yapısını (15)'teki gibi formüle ederler (Lasnik ve Lohndal, 2013: 43):

$$(15) T \rightarrow A'' E''$$

İlk göze çarpan şey şudur: T veya olası T' (tümceyi başka tümcenin içine yerleştiren, yani (7)'deki örneklerdeki *that* Tümleyicisini içeren '**tümceden daha büyük tümce**' için kullanılan işaret, (15)'teki formül şeklinde yorumlanmamaktadır, yani (7)'de gösterilen içeyerleşme süreci (15) numaralı şemaya oturtulamıyordu (Lasnik ve Lohndal, 2013: 43). Bu yüzden (16)'daki şema geliştirildi:

$$(16) T' \rightarrow \text{Tüm } T \text{ (Lasnik ve Lohndal, 2013: 43)}$$

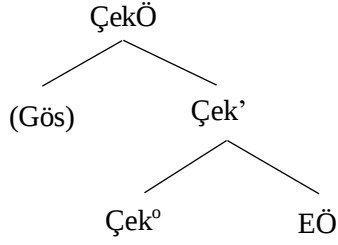
Lasnik ve Lohndal'a göre kuramın o zamanki gelişim evresinde (16)'daki şema tutarlı gözüküyordu, çünkü yardımcı eylemler (*auxiliary verbs*) de Gösterici olarak ele alınmaktaydı, Tümleyicilerin de bunlara paralel yapılar olması akla yatkın bir varsayım olarak gözüküyordu (Lasnik ve Lohndal, 2013: 43). 80'li yıllarda Gösterici olarak ele alınan birçok unsur, belli başlı **işlevsel ulamların Başları** olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Lasnik ve Lohndal (2013), özellikle şu noktaya dikkat çekmiştir: Chomsky (1986)'dan

önceki çalışmalarda büyükçül yansımalar (*maximal projecitons*) olarak EÖ, AÖ, SÖ ve İlgeçÖ vardı; yani sadece **sözlüksel** olarak tanımlanan yansımalar mevcuttu (Lasnik ve Lohndal 2013: 45). Chomsky (1986)'dan sonra ise bunların yanında kurama artık AÖ Çek(im) EÖ olarak yeniden yazılan T (yani $T \rightarrow AÖ \text{ ÇEK } EÖ$ Öbek yapı kuralı) ve Tüm T olarak yeniden yazılan T' (yani $T' \rightarrow \text{Tüm } T \text{ Öbek yapı kuralı}$) eklenmiştir, yani *Çek*, *Tüm* gibi ulamlar, **işlevsel** ulamlar olarak kurama eklenmiş (Lasnik ve Lohndal, 2013: 45). Lasnik ve Lohndal aynı zamanda bizim için özel ilgi noktası olan **Tüm** olarak adlandırılan ulamın, en az bir **Tümleyici Baş** (örneğin İngilizce *that*) ve **ne-ifadesinden** ibaret olduğunu belirtir (Lasnik ve Lohndal, 2013: 45).

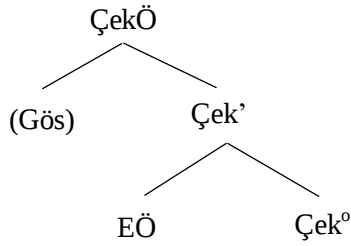
Ancak Lasnik ve Lohndal (2013), kuramdaki bu gelişmelerle elde edilen kurulumda da T ile işaretlenen ulamın, X'-Kuramı'na uymayan bir unsur olarak karşımıza çıktığına dikkat çekmektedir: Bu sembolle ifade edilen öge içmerkezli bir yansıma değildir, çünkü Baş yoktur (Lasnik ve Lohndal, 2013: 45). Lasnik ve Lohndal (2013), aynı zamanda T üstünde yer alan ve Tümleyici'ye ev sahipliği yapan T' ulamının de düzenli bir şekilde içmerkezli bir ulam gibi davranmadığını belirtmektedir: Tüm öbekselle malzemeyle (yani bir *ne-ifadeyle*) doluyorsa, söz konusu malzeme yine bir Baş değildir ve bir TümÖ'nün Baş olamaz ((Lasnik ve Lohndal, 2013: 45).

Bu sorunlara bir çözüm önerisi Stowell (1981)'den gelmiştir. Stowell, Tümce'nin Baş'ının aslında Çek(im) olduğunu ve bu Baş'ın (17)'deki gibi yansıma yaptığını ileri sürmüştür. (17a)'da İngilizce için şema verilmiştir (Lasnik ve Lohndal, 2013: 45'ten uyarlanarak), (17b)'de ise aynı şemanın Türkçeye uyarlanması verilmiştir:

(17) a.

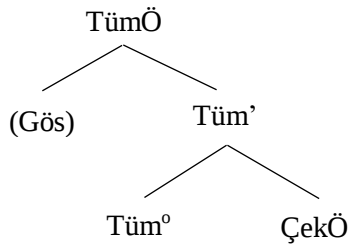

b.

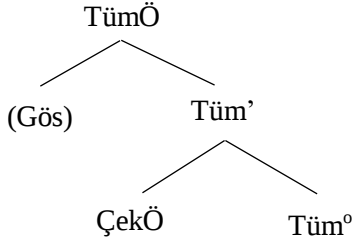

Lasnik ve Lohndal'e göre *Çek* yansıması; Tümce'nin yerini aldıktan sonra bir sonraki doğal adım, Tümce' yansımasını yeniden ele almak olmuştur (Lasnik ve Lohndal, 2013: 45). Stowell (1981) **Tümleyici**⁰'nin T'' yansımasının Başı olduğunu, bu Baş'ın da olası Gösterici konumunun; **ne-taşınması** için hedef konum olabileceğini öne sürmüştür:

(18) a. İngilizce (Lasnik ve Lohndal, 2013: 46'dan uyarlanarak):

b. Türkçe:

(17) ve (18)'den belli olduğu üzere, bu şekilde formüle edilen bir kuramda ana tümce (*matrix sentence*) ile içeyerleşik tümcecik (*embedded clause*) arasında bir **fark yansıtılmaz**. Bu yüzden içeyerleşik tümcecikler olan NİYT'ler TümÖ içeren ana tümceler olarak ele alınmaktadır: İçeyerleşik soru tümceciklerinde Chomsky (1965)'te *soru dönüşümü* (D_{soru}) olarak önerilen *ne-ögesi* taşımasının, zamanla içeyerleşik tümceciklerde gerçekleştiği unutulmuş, X'-şemasında tümce ile tümcecik arasında fark gözetilmemeye başlanmıştır. Aynı taşımanın, içeyerleşik tümcecik olan NİYT'lerde de uygulandığı düşünüldüğünden NİYT'lerin de tıpkı soru tümceleri gibi aynı analize tabi tutulması gerektiği kanaatine varılmıştır. Ana tümce olmadıklarını bilmemize rağmen NİYT'lerin bu özelliğini X'-şemasında kodlayamayız.

1.1.5. Minimalist Yaklaşım

ÜD kuramında içeyerleştirmenin nasıl ele alındığını kısaca göstermeye çalıştık. Kuramın gelişmesiyle farklı yapıların elde edilmesi için bir veya birden fazla dönüşüm uygulanması gerekliliğinin çok fazla işlem yükü getirdiği fark edilmiştir. ÜD'nin gelişmesiyle kuram, gittikçe karmaşılaşıp birbirinden bağımsız ve açıklama değeri taşımayan çok sayıda ilke, kısıtlama, filtre gibi sadece kuramın ihtiyaçlarına yönelik mekanizma ve araçlara dönüşmüştür. Bu eğilim özellikle 2.8.'de sunduğumuz Kornfilt (1997, 2000, 2008) önerilerinde kendini hissettirmektedir. Kuram içi kurallar saptama hedefiyle gittikçe daha da karmaşık çözümlemelere de bir tepki olarak Minimalist Yaklaşım geliştirilmiştir. Yönetim ve Bağlama Kuramı çerçevesinde geliştirilen birçok araç kullanmak

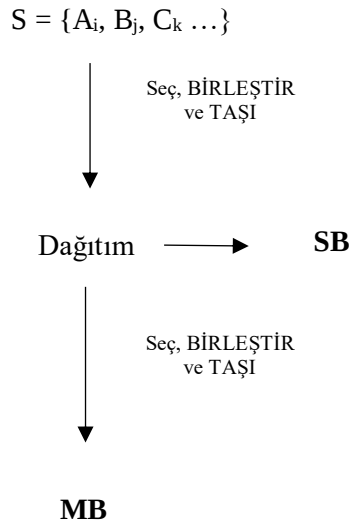
ve varsayımından hareket etmekle beraber Minimalist Yaklaşım, Yönetim ve Bağlama Kuramı'nda kullanılan çok sayıda aracın kavramsal sistemin bir gerekliliği mi yoksa sadece kuram için bir gereklilik mi olduğunu sorgulamıştır. Bu açıdan bakacak olursak, Minimalist Yaklaşım'ın, Yönetim ve Bağlama Kuramı'ndan keskin bir sapma olduğunu söyleyebiliriz. Minimalist Yaklaşım olarak adlandırılan araştırma programında dil becerisi, fazlalıklara izin vermeyen optimal bir sistemdir. Dolayısıyla belli başlı dilsel fenomenlerin dilbilgisel ilkeler tarafından belirlenmediği, söz konusu sistemin de en az çaba yasasına dayanan ekonomik sınırlılıklarla inşa edildiği kabul edilir (Hornstein ve ark. 2005: 14). Bu açıdan Minimalist Yaklaşım'da dilsel bir olgunun iki kuramsal varsayımla betimlenmek yerine aynı empirik kapsayıcılığa ve açıklayıcılığa sahip tek bir varsayımla betimlenmek her zaman tercih edilmektedir.

Bu yeni yaklaşımla birlikte 'dönüşümler' adı altında ele alınan tüm karmaşık ve birbirinden farklı işlemlerin yerini sadece BİRLEŞTİR (*Merge*), UYUŞ (*Agree*) ve TAŞI (*Move*) işlemleri almıştır. Sadece kuram içi değeri taşıyan ve sesletimsel-algısal (*Articulatory-Perceptual System*) ve kavramsal-sezgisel (*Conceptual-Intentional System*) sistemlerde herhangi bir yansıması olmayan Derin Yapı, Yüzey Yapı, yönetim, operatör gibi kavramlar tamamen devre dışı bırakılmıştır.

Bunların yerine Minimalist Yaklaşım'da dilbilgisinin işleyişini betimlemek için T-modeline geçilmiştir. Her türetim bir Sayaç'la (*Numeration*) başlar. Sayaç, (22) numaralı şemada S sembolüyle gösterilmiştir. Sayaç, farklı sayıda ve türde sözlüksel birim içermektedir; her birimin türetimde kaç kez kullanılacağı, endeksle gösterilmiştir, örneğin S: {A, B₁, C}. Bilişim sistemi, Sayaç'taki sözlüksel birimlere SEÇ (*Select*) operasyonu

ulaşmakta ve BİRLEŞTİR ve TAŞI⁸ operasyonlarıyla dipten yukarıya sözdizimsel yapılar inşa etmektedir. Türetimin Evre (*Phase*) adı verilen belli başlı yerlerde, Dağıtım (*Spell-Out*) operasyonunu devreye sokmaktadır. Bu operasyon o ana kadar türetilen yapıyı iki kısma ayırır ve Sessel Biçim'e, ya da SB'ye, (*Phonetic Form/PF*) sesletilme için, Mantıksal Biçim'e (*Logical Form/LF*) ya da MB'ye, yorumlama için gönderir (Hornstein ve ark., 2005: 73'ten uyarlanmıştır):

(22)

Sayaç'a giren birimler, Durum, kişi-sayı, *ne-* vs. gibi biçimsel özellikler taşımaktadır. Biçimsel özellikler [+yorumlanabilir] veya [-yorumlanabilir] olabilir. Türetim sırasında gerçekleşen her TAŞI operasyonu, sadece ve sadece bu özelliklerin [-yorumlanabilir] olanlarının eşleşmesi (*Check*) için gerçekleşmektedir. [-yorumlanabilir] değerini taşıyan bir özellik, eşleşmeden MB'ye ulaşırsa bilişsel sistemden yorumlanamayacağı için türetim çakışacaktır.

⁸ Kuramsal gelişmelerle beraber TAŞI operasyonu İçsel Birleştir olarak yeniden yorumlanmıştır. Bu şekilde kuramsal araçlar daha da basitleştirilerek sadece SEÇ, BİRLEŞTİR (dış, iç), UYUŞ ve TAŞI operasyonlarından ibaret olmuştur.

Bu yeni türetim yolunun gelişmesine rağmen içeyerleşme söz konusu olunca 80’li yıllardaki anlayış yerini korumuştur: Tümceler, tümceler içinde TümÖ aracılığıyla yerleştirilir. NİYT’ler de içeyerleşik tümceler olarak TümÖ içeren ve TümÖ’de gerçekleşen *ne*-taşınmasıyla üretilen yapılar olarak ele alınmaya devam edilmiştir. Oysa her ne kadar İngilizce yantümceler bitimli tümceler olarak görünse de bunlar iddiacılıktan (*assertiveness*) yoksunlar, yani sorgulanamazlar (Cristofaro, 2003: 28). Bu sebeple bir yantümcenin yapısını, bir soru tümcesinin yapısıyla eş tutmak dilde işlemekte olan genel kurallarla ters düşmektedir. Bizce ÜD, NİYT’ler konusunda bu genel hatayla başladığı için yürütülen tüm çözümlemeler de ister istemez çıkmaz sokağa girmeye mahkûmdur. Aynı sorun; 2. Bölüm’de de belli olacağı üzere, Türkçedeki NİYT kurma stratejilerini çözümlemeye çalışanların da karşısına çıkmıştır.

1.2.1. ÜD Çerçevesinde NİYT’ler

ÜD çerçevesi içinde en sık incelenen yapıların arasında olmalarına rağmen NİYT’ler, hâlâ tüm dillerde geçerliliğini koruyabilen ve çeşitli dillerdeki tüm verileri kapsayabilen bir analize kavuşmuş değildir. Bunun başlıca sebebi, bizce yukarıda üzerinde durduğumuz genel anlayışın yanlış temeller üzerine oturtulmuş olmasıdır: ÜD çerçevesi için NİYT’ler, ana tümcelerin yapısında kurulan yapılar olarak ele alınmaktadır.

NİYT’lerin; ÜD kuramı içinde çalışan araştırmacıların ilgisini bu denli çekmesinin sebebi, aslında Chomsky’nin doğal dilin en içsel özelliklerinden biri hakkında yürüttüğü fikirdir. Chomsky (1957)’den bu yana evrensel dilin; **özyineleme** ile tanımlanabileceği ileri sürülmüştür. Bu anlayış karmaşık tümceleri de aynı kefiye koyduğundan onları bir tümcenin başka bir tümcenin içine yerleştirilmesi olarak tanımlamış ve NİYT’lerin bu özellik için en tipik örnek arasında kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak ‘tümce içinde tümce’ fikri ortaya çıkmış ve ÜD kuramına bağlı olarak çalışan dilbilimciler, bir şekilde onu destekleyecek

deliller toplamaya yönelmişlerdir. Bu delil arayışı içinde NİYT konusunda üretilen çalışmaların sayısı arttıkça artmıştır. Fakat NİYT’ler konusundaki alanyazının büyük hacmine rağmen bugüne kadar dünya dillerinden toplanan çeşitli veriler, tek bir kuramsal yaklaşımın şemsiyesinin altında toplanıp açıklanabilmiş değildir.

Buna sebep olan etkenlerden biri, ÜD çerçevesinde NİYT için sınırları iyi belirlenmiş bir tanımın olmamasıdır. NİYT’ler, bu kuram içinde en sık ele alınan yapılar arasında olmalarına rağmen alanyazında NİYT için açıkça formüle edilmiş bir tanım bulmak neredeyse imkânsızdır. 1.1.’de göstermeye çalıştığımız gibi ÜD çerçevesinde Chomsky (1965)’in; İngilizcedeki **ne-öğeli sorular** ile **ne-ögesi içeren NİYT’ler** arasında çizdiği paralelliğin bir sonucu olarak tüm dünya dillerindeki NİYT’lerin, bir nevi *ne*-taşması sonucunda oluştuğu kabul edilmiştir. Yani ÜD’de NİYT’den bahsedebilmemiz için yapının içinde açık veya örtük bir *ne*-taşması gerçekleşiyor olmalıdır.

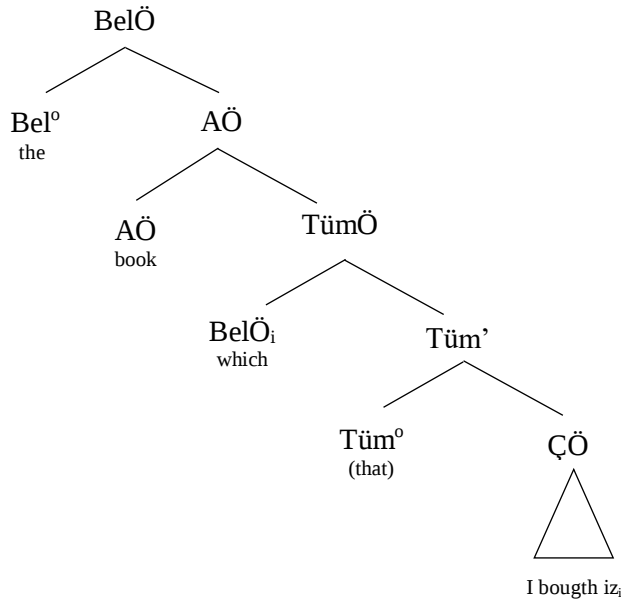
ÜD çerçevesinde NİYT için *ne*-taşmasının esas olduğu konusunda bir fikir birliği olmakla beraber NİYT’lerin türetiminin, diğer mekanizma ve kurulumlara göre iki temel konuda farklılık gösterdiği söylenebilir: 1) nitelenen baş ad ile NİYT’nin arasındaki ilişki; 2) nitelenen baş ad ile ilgi adlı arasındaki ilişki. Bu iki konuda süreç içerisinde farklı görüşler ortaya çıkmış ve bunlardan bazen biri bazen diğeri ağırlık kazanmıştır. Bu konuda kuramsal tartışmaların çok heyecan verici ve sürükleyici olmasına rağmen burada biz her analizi derinlemesine ele almayacağız ve konuda çalışmalar yürüten her araştırmacının önerdiği farklı yorumlara yer veremeyeceğiz. Bu iki ilişki hakkında üretilen çalışmaların sayısının çok büyük olduğunun, farklı farklı analizlerin önerildiğinin altını çizmekle yetineceğiz ve burada tam ve kapsamlı bir analizler dökümü⁹ yapmaktan çok okurun, ÜD çerçevesinde NİYT’lerin kuruluşu konusunda sadece genel bir bilgi edinebilmesini hedefleyeceğiz.

⁹ Bu sorunların tarihsel gelişimiyle ilgili ayrıntılı bilgi edinmek isteyen okuyucuları birinci sorunla ilgili Bianchi (2002b)’ye, ikinci sorunla ilgili Bianchi (2002a)’ya yönlendirmekle yetineceğiz.

1.2.2. Eklenti Varsayımı ve Tümleç Varsayımı

Nitelenen baş ad ile NİYT'yi oluşturan tümceciğin arasındaki ilişkinin ele alınışı, kuramdaki niteleme kavramıyla beraber gelişmiştir. Kuramın ilk evrelerinde NİYT, baş adın bir eklentisi olarak incelenmekteydi. İlk başlarda eklenme, AÖ'nün sağında veya solunda olarak verilirdi. Daha sonra BelÖ Varsayımı'nın gelişmesiyle beraber, NİYT'lerin BelÖ'ye sağdan veya soldan eklenti olarak üretildiği kabul görmeye başlanmıştır. Örneğin Türkçe için Hankamer ve Knecht (1976)'da AÖ'ye eklenti şekilde katılan NİYT görmekteyiz. Bir NİYT'nin AÖ'ye eklenti olarak temsili (1)'de verilmiştir:

(1)

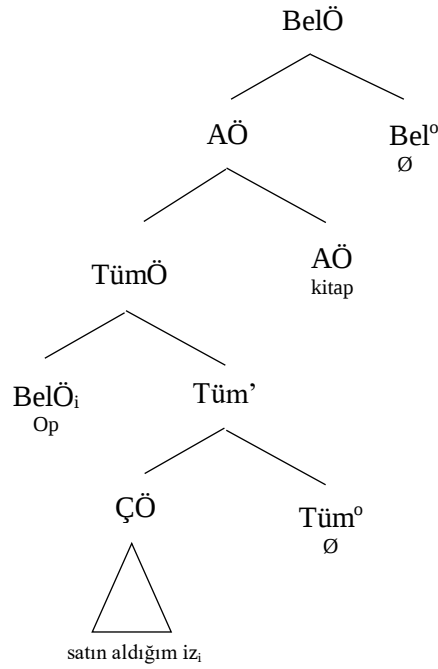

(1)'deki şemanın genel kabul görmüş olmasının sebebi, hem sıfatların hem de NİYT'lerin yapıdan çıkarılmasının; anlamsal veya dilbilgisel bir bozukluğa neden olmamasıdır. Ancak NİYT'lerin niteledikleri baş ada göre eklenti konumunda olmaları kuramsal bazı sorunlara yol açmaktadır. İngilizcedeki eklentiler genellikle adın solunda yer alırken, NİYT'lerin sağda yer alması tutarlılık açısından sıkıntılıdır. Bunun yanı sıra, eklentiler genellikle ada olarak ele alındığı için nitelenen ad ile eklenti ilişkisi içinde olan

tümceğin içindeki operatör arasında nasıl bağ kurulabileceği belirsizdir. Aynı sıkıntı, nitelenen başın tümceğin içinde üretilip tümceğin dışına taşındığını varsayarsak da ortaya çıkmaktadır: Bu durumda tümceğin içinde kalan izin; öncülü tarafından nasıl yönetildiği sorusuyla karşı karşıya kalmaktayız.

Bu yaklaşımı eklentilerin solda bulunduğu, son-başlı bir dil (*head-final language*) olan Türkçeye uyguladığımızda Türkçe NİYT'ler için (1')'deki şemayı elde etmiş oluyoruz:

(1')

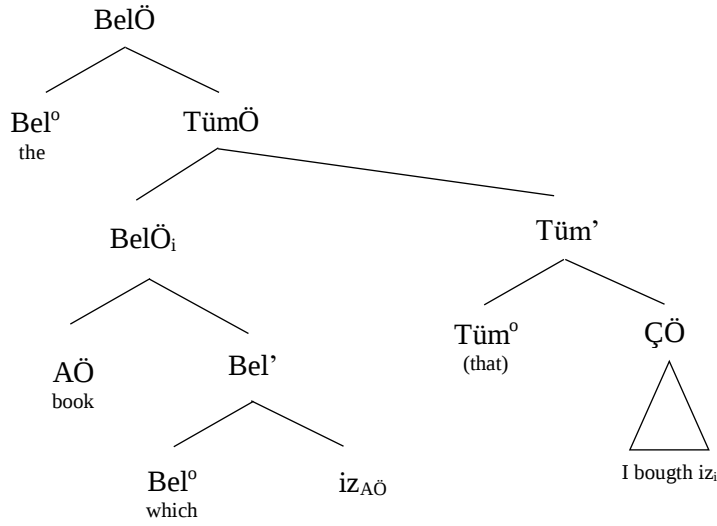

(1')'deki temsil ile Türkçedeki sıralamayı yakalayabiliyoruz, fakat sıfır operatör/baş adın iziyle kurulan ilişki tıpkı İngilizcedeki gibi sorunlu olmaya devam etmektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi güncel yaklaşımların neredeyse hiçbiri niteleyicileri birer eklenti olarak değerlendirmemektedir. Bunun sonucunda NİYT'nin bir eklenti olma varsayımının geçmişte kaldığını rahatça söyleyebiliriz. Ancak bu 2. Bölüm'de ele alınacak Türkçe NİYT kurma stratejileri analizlerinden Hankamer ve Knecht (1976) ve Knech (1979), Csato (1985), Baker, Hankamer ve Moore (1990), Sezer (1991)'de NİYT'leri birer eklenti olarak incelemişlerdir.

Daha yeni araştırmalarda NİYT'nin baş ada göre konumu ve aralarındaki dilbilgisel ilişki konusunda kesin bir fikir beyan edilmemiştir.

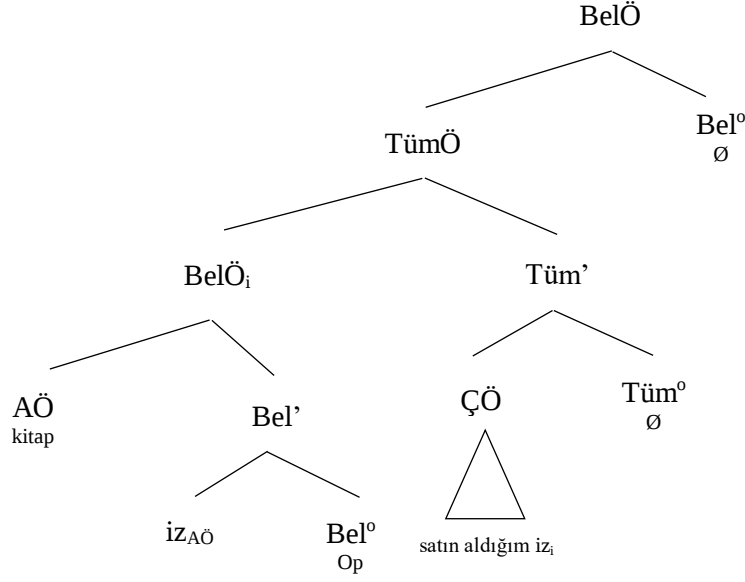
Güncel kuramın genelinde daha yaygın yaklaşım, artık NİYT'nin baş adın/dış bir Belirleyici'nin Tümleci olarak ele alınması olmuştur. Bu çerçeve içinde NİYT'yi oluşturan tümceciğin dışsal bir Belirleyici'nin Tümleç konumunda birleştiği yaklaşımının ortaya çıkardığı NİYT yapısı şema (2)'de verilmiştir:

(2)

Kornfilt (1997: 28), Türkçe NİYT'ler için de Tümleç analizi uygulanılabileceğini belirtmiştir ancak bunu (1997) çalışmasında ve sonraki (2000, 2008) çalışmalarında açık bir şekilde göstermemiştir. Bu yaklaşımı Türkçe NİYT'lere uyguladığımızda (2')'de verilen şemayı elde etmiş oluyoruz:

(2')

(2)'deki şemada Operatör ile baş ad arasındaki ilişki konusunda yaşanan sorun ortadan kalkmıştır; ancak başka sorunlarla karşı karşıya kalmaktayız. Her şeyden önce (2')'deki şemayla Türkçedeki kelime dizilişini yakalayamayız. Bu sebeple Kayne (1994), Türkçe gibi dillerde gözlemlenen sıralayışı açıklayabilmek için ÇÖ'nün [Gös/BelÖ]'ye yükseleceğini ileri sürmüştür; fakat bu taşımayı tetikleyecek özelliğin ne olduğu konusunda hala bir cevap bulunabilmiş değildir. Aynı zamanda iç BelÖ'deki ad öbeği ile sıfır operatör olarak işaretlenen *ne*-kelimesi arasındaki sıralayış sorunludur: Böyle bir sıralayış, Türkçede *kitap hangi* gibi bir yapının mümkün olacağını öngörür, fakat böyle bir yapı mevcut değildir.

Tüm bu sorunları göz önünde bulunduracak olursak, bu şekilde inşa edilen her analizin az ya da çok sorunlu olacağını tahmin edebiliriz. Konudaki çoğu araştırma, yukarıdaki sorunlara farklı ve oldukça karmaşık çözümler geliştirmeye çalışmıştır; bir açıdan özetlenen yaklaşımlardan vazgeçilmemesi için farklı savunmalar söz konusu olmuştur. Ancak genel olarak NİYT'ler için *ne*-taşması ve TümÖ içermeyen, farklı bir analiz geliştirmek ÜD'nin gündeminde bulunmamaktadır. Bu genellememize tek karşıt örnek,

bildiğimiz kadarıyla Cinque (2020)'dir. Cinque (2020)'nin önerdiği varsayıma göre NİYT'nin; doğrudan nitelediği adın genişletilmiş yansımasında Gösterici konumlarından birinde birleşmektedir. Kuramın gelişmesiyle farklı sıfatların ve farklı zarfların eklenti değil, özel işlevsel yansımaların Gösterici konumlarında birleştiği görüşü yaygınlaşmıştır. Bu yaklaşımdan hareketle Cinque (2020), NİYT'ler için geliştirdiği çift başlı analizin başlangıç noktası, bu yapıların ne Eklenti ne de Tümleç, birer Gösterici olduğunu, İngilizcedeki çizgisel sıralamada baş adın NİYT'ye göre yukarı doğru hareketiyle elde edildiğini savunmuştur. Cinque'nin önerdiği analiz çerçevesinde NİYT'nin yapısı (3)'teki gibidir:

(3) [. . . [xÖ NİYT [xÖ X [. . . [AÖ A]]]] (Cinque, 2020: 12)

Bu kuramsal tartışma içinde sıkça kullanılan bir gözlem, farklı dillerdeki NİYT'lerin bazen (Türkçedeki gibi) baş adın önünde yer aldığı, bazen (İngilizce ve İspanyolcadaki gibi) baş adın arkasında yer aldığı gözlemdir. Fakat bu konuda dikkat edilmesi gereken nokta şudur: NİYT'nin baş ada göre hangi konumda bulunduğu sorusu; bir dildeki NİYT'lerin yapı olarak özel bir özelliğe bağlı olmasıyla değil, genel olarak söz konusu dildeki niteleyicilerin alabildiği konumlarla ilgilidir.

1.2.3. Niteleyicilerin Baş Ada Göre Konumu

NİYT'ler baş adlarını niteleyen yüklemcil niteleyicilerdir. Bunun bir sonucu olarak herhangi bir dilde gözlemlenebilen NİYT yapıları, söz konusu dilin sağladığı niteleme araçlarının özellikleri tarafından da sınırlandırılacaktır ve bu niteleme araçlarının genel davranışlarını sergileyecektir. Bir dildeki NİYT'ler ile AÖ'leri niteleyen diğer bitişik niteleyiciler arasında sistematik bazı benzerlikler olduğunu kabul etmemiz gerekir.

Farklı dil tipolojilerinde ad-sıfat sıralamasında farklılık gözlemlendiği yeni bir bilgi değildir. Farklı diller, aynı ad ile sıfat kombinasyonlarını farklı sıralayışla kodlamaktadır. Alexiadou (2007)'de belirtildiği üzere İspanyolca gibi Romen dillerinde sıfatların adın

arkasında yer alması, genel bir kuraldır, ancak yine de bu dil ailesine ait dillerde de bazı özel durumlarda bazı sıfat sınıflarının adın önünde yer almasına izin verilir (Alexiadou ve ark., 2007: 288). Diğer taraftan Bulgarca, ad-sıfat sıralaması açısından Romen dillerinden daha farklı davranış sergiler: Romen dilleri sıfatların çoğunu adın arkasına yerleştirirken Bulgarca, sıfatları adın önüne yerleştirir, ancak sıfatların adın arkasında bulunmalarına da izin verir. Özellikle Dimitrova-Vulchanova (2003)'da ad ile sıfat arasındaki sıralayış ve sıralayıştan kaynaklanan yorumlama farkları konusunda çok değerli bilgiler sunulmuştur. Türkçede (ve diğer Türkî dillerde) ise sıfatlar niteleyici görevindeyken istisnasız olarak adın önünde yer almalıdır. Adın arkasında yer alan bir sıfat, niteleyici olarak değil, yüklem olarak yorumlanır. Bu farklı örüntülerin NİYT'lerin konumlanmasına da yansıdığını söyleyebiliriz – Türkçede ortaçaşal NİYT'ler adın önünde yer alırken¹⁰, Romen dillerinde her tür NİYT adın arkasında yer almaktadır. İngilizcede ortaçaşal NİYT'ler çoğunlukla adın önünde ve sadece bazen adın arkasında yer alırken bitimli NİYT'ler istisnasız adın arkasında yer almaktadır. Bu açıdan Bulgarca NİYT'ler, İngilizce ile aynı dağılımı sergilemektedir.

İngilizce gibi sıfatların sistematik olarak hem adın önünde hem adın arkasında kullanıldığı dillerde, bu iki konum arasında yorum farkı gözlemlenmektedir (Alexiadou ve ark., 2007: 288). Bu anlam farkı, Türkçe gibi sıfatların sadece adın önünde yer almasına izin veren dillerde çokanlamlılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alexiadou ve ark. (2007)'de yapılan tasnife göre sıfatlar, üç temel görev üstlenebilmektedir: 1) koşacın Tümleci olarak kullanılabilir; 2) A^o'nın ön niteleyicisi olarak kullanılabilir ve 3) A^o'nın arka niteleyicisi olarak kullanılabilir (Alexiadou ve ark., 2007: 289). Bu üç farklı görev için sıfatların; adın hem önünde hem arkasında bulunmasına izin veren İngilizceden örnek verebiliriz:

¹⁰ Burada Türkçede gözlemlenen *ki* Tümleyicili NİYT'leri göz önünde bulundurmayacağız, çünkü bu yapılar Farsça altasıralama ve niteleme örüntülerini yansıtmaktadır, Türkçe örüntülerini değil.

(4) a. the problem is very hard to solve (*koşaçlı yapının tümleci*)

‘sorun, çözümlenmesi çok zor bir sorundur’

b. clever student, some hard to solve problems (*ad önü niteleyici*)

‘akıllı öğrenci, çözümlenmesi zor olan bazı sorunlar’

c. a student proud of his work /a problem hard to solve (*ad arkası niteleyici*)

‘çalışmasıyla gurur duyan bir öğrenci /çözümlenmesi zor olan bir sorun’

Sıfatların üç farklı görevinin arasındaki farkları irdeleyebilmek için Alexiadou ve ark. (2007) her şeyden önce (25)’te verilen örneklerle ilgili bazı sorular sorulması gerektiğine dikkat çekmektedir: Adın önünde yer alan sıfatla adın arkasında yer alan sıfat birbiriyle sözdizimsel olarak bağlantılı mıdır? Yani bu sıfatlardan birinin konumu bir taşıma sonucu mu ortaya çıkmaktadır? Adın önünde yer alan sıfat ile adın arkasında yer alan sıfat arasında anlamsal farklılıklar var mı ve böyle farklılıklar varsa bunlara sebep olan ne olabilir (Alexiadou ve ark., 2007: 290)? Bu tür sorular, NİYT’ler için de sorulabilir; ancak ÜD’de NİYT’lerin sıfatların dağılımını, işlevini ve biçimsözdizimsel özelliklerini taşıdığı pek göz önünde bulundurulmadığından bu yapılar birer niteleyici olarak ele alınmamaktadır. Oysa sadece Alexiadou ve ark. (2007)’de dikkat çekilen bu sorulara bir cevap bulduktan sonra dünya dillerindeki NİYT’lerin baş ada göre konumlarının da çözümlenebileceği kanaatindeyiz.

Niteleyici işlevlerindeki sıfatlar, BelÖ-îçi sıfatlar olarak ele alınmaktadır. Alexiadou ve ark. (2007) bunların dağılımını şu şekilde özetlemektedir:

(5) [_{BelÖ} [_{AÖ} ([_{SÖ}]) A ([_{SÖ}])]].

Diğer taraftan koşaçla kullanılan yüklemcil sıfatlar, BelÖ-dışı sıfatlar olarak ele alınmaktadır. Alexiadou ve ark. (2007) bunların dağılımını ise şu şekilde özetlemektedir:

(6) [[_{BelÖ} [_{AÖ} A]] [_{SÖ}]].

‘Yüklemcil sıfat’ (*predicative adjective*) terimi altında anlaşılan şudur: BelÖ-içi bir sıfat, koşaçlı yapıya dönüştürülerek açıklamalı (*paraphrastic*) bir şekilde ifade edilebilir, yani (5)’teki yapıda kullanılan bir sıfat, (6)’daki yapıda da kullanılabiliyorsa, söz konusu sıfat yüklemcil sıfattır. Buna karşılık niteleme sıfatları (*attributive adjective*) veya yüklemcil olmayan sıfatlar, koşaçlı yapıyla yeniden kurulamaz. Türkçeden bir örnek vermek gerekirse (7a)’daki yapı açıklama (*paraphrase*) yoluyla (8b)’deki yapıya dönüştürülebilir, fakat (8a)’daki yapı (8b)’deki yapıya dönüştürülemez, bu sebeple sadece (7)’deki *güzel* sıfatı yüklemcil bir sıfattır:

(7) a. güzel peynir

b. Peynir güzel(dir).

(8) a. dünkü peynir

b. *Peynir dünkü(dür).

Bizim için özellikle ilginç olan şu ki, Romen dillerinde adın önünde yer alabilen BelÖ-içi sıfatlar genellikle niteleme sıfatlarıyken adın arkasında yer alan sıfatlar genellikle yüklemcildir (Alexiadou ve ark., 2007: 292). Burada NİYT’nin konumuyla ilgili ilk ipucumuzu almaktayız: NİYT’ler yüklemcil sıfatlarla aynı dağılımı sergiliyor olabilir. İngilizce ve Yunanca sıfatların büyük çoğunluğu sadece adın önünde yer alabiliyor. Türkçede ise tüm sıfatlar adın önünde yer almak zorundadır. Bu sebeple Romen dillerinde gözlemlenebilen bu fark, bu dillerde belli olmamaktadır. Ancak Türkçedeki NİYT’lerin neden adın önünde yer alırken İngilizce ve bazı dillerdeki gibi adın arkasında yer almadığına bir açıklama sunmaktadır. NİYT’ler yüklemcil sıfatlardır, bundan dolayı Türkçedeki NİYT’lerin neden adın önünde yer aldığı sorusuna cevap bulmak için her şeyden önce Türkçede yüklemcil sıfatların neden adın önünde yer aldığı sorusuna bir cevap aramamız gerekir.

Adın arkasında yer alan sıfatlar, bir şekilde tümcesel/yüklemcil yapıya sahiptir; yani bir şekilde NİYT'lerle ortak özelliklere sahiptir. Bu özelliklere sahip sıfatlar, İngilizce gibi dillerde adın arkasında yer almak zorundadır (bu özelliklere sahip olmayan diğer sıfatlardan farklı olarak), Romen dillerinde ise tüm sıfatlar zaten adın arkasında yer alır. Türkçedeki NİYT'lerin adın önünde yer almaları bir aykırılık olmaktan çok, dildeki genel niteleme örüntüsüne uyan bir sıralayıştır. Bu dilde hem niteleme sıfatları hem yüklemcil sıfatlar adın önünde yer alırken sadece yüklem işlevinde kullanılan sıfatlar koşaçlı yapılarda adın arkasında yer alır. NİYT'ler de, tıpkı tüm niteleyiciler gibi adın önünde yer almak durumundadır; bu konumları, NİYT yapısıyla ilgili bir olgu olmaktan çok, dildeki genel niteleme kurallarıyla ilgili bir durumdur. Burada Lehmann'ın ne kadar haklı olduğunu görmekteyiz. Sıfatların adın arkasında bulunamıyor olması, belki Türkçedeki Cinsiyet ulamının eksikliğiyle ilgili bir durumdur, fakat bu konuda daha derinlemesine yapılacak araştırmaların bu konuyu daha doğru ve ayrıntılı bir şekilde aydınlatacağına inanıyoruz.

Nitelenen baş ad ile NİYT'nin arasındaki ilişkiye baktıktan sonra şimdi nitelenen baş ad ile ilgi adlı arasındaki ilişkiye ve bu ilişkinin yol açtığı bazı kuramsal sorunlara teklif edilen çözümlere bir göz atalım.

1.2.4. Bitimli NİYT'lerin Çözümlemesi

Nitelenen baş ad ile NİYT'nin içinde oluşan ilgilendirme konumu arasındaki ilişki, eklenti-tümleç tartışmasından daha çok kuramsal tartışmaya yol açmıştır ve zaman içinde tam bir daire çizip tartışmanın başladığı varsayıma geri dönmüştür (Bianchi, 2002a: 202).

Birkaç kez belirttiğimiz gibi Chomsky (1965)'ten beri ÜD'de söze dökülmemiş, fakat herkesçe kabul gören bir varsayıma göre NİYT söz konusu olunca örtük veya açık bir *ne*-taşınması içeren bir tümceden (*sentence*) bahsedilmektedir. Söz konusu çalışmasında Chomsky, daha önce yayımladığı Chosmky (1957)'de *ne*-öğeli soru tümceleri için önerdiği

ve aslında $D_{\text{soru}} + D_{\text{ne}}$ dönüşümlerinin bir birleşimi olan dönüşümü (Chomsky, 1957: 69-70) geliştirerek NİYT'leri de kapsayacak şekilde ilgilendirme dönüşümünü (D_{ilgi}) biçiminde formüle etmiştir (Chomsky, 1965: 131, 145). Bu formülasyon sonucunda NİYT'ler bitimli birer tümce olarak ele alınmaya başlanmıştır: **Tümceler, bir ya da birden fazla tümce dizisinden ibarettir.** Burada ifade edilen görüşün bir sonucu olarak da dünya dillerinde farklı yapıya sahip olan NİYT'ler, bu özelliğin bir örneği olarak yaygın bir şekilde ele alınmıştır.

Belirttiğimiz gibi ÜD başlangıcından bu yana *ne*-sorularına benzetilerek alındıkları için NİYT'lerin, aynı zamanda bir *ne*-ögesi içerdikleri ve bu *ne*-ögesinin taşınmasıyla oluşturuldukları varsayılır. Bu varsayımın çıkış noktası, İngilizcedeki soru tümceleri ile ilgi adlı içeren NİYT'ler arasındaki benzerlik olsa da ÜD kuramının gelişmesiyle ve özellikle Standart Eşleşme Analizi'ni benimseyenler için *ne*-taşımali analizin benimsenmesi için bir gerekçe daha ortaya atılmıştır: Soru tümcelerinde ve NİYT'lerde gözlemlenen Altaşlık Koşulu (*Subjacency Condition*)¹¹.

1.2.4.1. Eşleşme Analizi (*Matching Analysis*)

Bu analize göre NİYT'yi oluşturan tümcenin içinde ilgilendirilecek unsurun yerinde bir ilgi adlı üretilir. NİYT oluşturmak için bu ilgi adlı [Gös/TümÖ]'ye taşınır ve NİYT'nin dışındaki baş adla gönderimsel bir ilişki kurar. İlgi adının [Gös/TümÖ]'ye taşınması, *ne*-taşımali olarak tanımlanır.

Haegeman'a göre *ne*-taşımali, sorularda ve NİYT'lerde gözlemleniyorken aynı yüzeysel sıralamalara yol açan sola kaydırma yapılarında (*left dislocation*) bu tür taşıma

¹¹ Tek bir taşıma hareketiyle, ögelerin bir sınırlama budağından öteye taşınamayacağını söyleyen kural.

(Chomsky, 1977: 73). (i)'deki örneklerle bu koşulu açıklayabiliriz:

(9') a. This is the girl whom John claims that he loves.

'John'un sevdiğini iddia ettiği kız budur.'

b. *This is the girl [_{TümÖ} whom [_{ÇÖ} John made [_{BelÖ} the claim that he loves]]].

(i)'de karmaşık BelÖ'yü oluşturan kurucu olan *the claim that he loves* BelÖ'sü, *whom* adının [Gös/TümÖ]'ye taşınmasına engeldir. Bu tür türetimleri engelleyen şey, Altaşlık Koşulu olarak belirlenir: *whom* kelimesi iki sınır geçmek zorunda kalmıştır: Bu unsur, karmaşık BelÖ'den çıkmak için bir sınırı, [Gös/TümÖ]'ye çıkmak için ise ikinci bir sınırı tek hamlede geçmelidir.

gözlemlenmez. Bunu iddia etmek için ileri sürdüğü gerekçe, soru tümcelerinde ve NİYT’lerde **Alttaşlık Koşulu**’nun ihlâlleri gözlemleniyor olmasıdır (Haegeman, 1994: 406).

Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Haegeman’nın da belirttiği gibi, Alttaşlık Koşulu’nun ihlâllerin; sadece *ne*-taşımaları sırasında değil, AÖ-taşımaları sırasında da gözlemlenmektedir (Haegeman, 1994: 406, 410). Bunun yanı sıra Alttaşlık Koşulu’nun ihlâli için gereken ortam, sadece TümÖ değil, aynı zamanda BelÖ’dür: Chomsky (Chomsky, 1986: 35)’te TümÖ budağının yanı sıra AÖ’ler¹² de taşımalar için bir engel olarak tanımlanmıştır. Yani NİYT’lerin içinde *ne*-taşması olduğunu tespit etmek için kullanılan test aslında sadece *ne*-taşımaları için değil, aynı zamanda AÖ-taşımaları için de geçerli bir kısıtlamadır. Buna rağmen ‘NİYT’lerin *ne*-taşmasıyla türetildiğini göstermek için kullanılan teşhis, Alttaşlık Koşulu’dur (Haegeman, 1994: 406)’ hipotezi, sarsılmaz bir gerekçe olarak ileri sürülmeye devam edilmektedir. Bu sorunun yanı sıra, Alttaşlık Koşulu’nun İtalyancadaki bazı verileri kapsayamaması, bu koşulun bir ilke değil, bir değiştirgen olabildiğine işaret edilmektedir. Bu sebeple İngilizcedeki Alttaşlık Koşulu’nun devreye girdiği sınırlar, AÖ ve ÇÖ olarak belirtilmişken İtalyancadaki yapılar için bu sınırların AÖ ve TümÖ olduğu ileri sürülmüştür (Rizzi, 1982: 51). Görüldüğü üzere ÜD’de NİYT’lerdeki *ne*-taşması için bağımsız ve tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde ikna edici gerekçeler ortaya konulduğunu söylemek zordur.

Ne-taşmasını merkeze alan Eşleşme Analizi’nin bitimli NİYT’lere nasıl uygulandığını Haegeman’nın verdiği bir örnek üzerinden etraflıca değerlendirelim.

(9) I know [AÖ the man [TümÖ whom [ÇÖ Emsworth will invite]]] (Haegeman, 1994: 407)

‘Emsworth’un davet edeceği kişiyi tanıyorum.’

¹² Güncel kuramda söz konusu budak AÖ değil, BelÖ’dür.

Haegeman, (9)'daki yapıyı dolaylı soruların yapısına benzetmektedir. Bu paralelliği göz önünde bulundurarak Haegeman, NİYT'lerin tam bir tümce olduğunu, bir TümÖ'den ibaret olduğunu ve ilgi adılının [Gös/TümÖ] konumunda yer aldığını özellikle belirtmektedir (Haegeman, 1994: 407). Bunu yaparken de şu mantığı yürütmektedir: İngilizce NİYT'lerde görünen ilgi adılları büyükçül bir yansıma (yani bir Baş değil, bir öbek, bir XÖ) olarak sadece Gösterici veya Tümleç konumunda yer alabilmektedir. Çizgisel sıralayıştaki yerine bakılınca *whom* unsurunun Tümleç konumunda olamayacağı anlaşılmaktadır, çünkü tümceciğin başında yer almaktadır. Buradan yola çıkarak Haegeman *whom* unsurunun, sadece Gösterici konumunda yer alabileceği kanaatine varır. Buna ilâveten *whom*'un Gösterici konumunda olduğunu ve söz konusu Gösterici konumunun ise [Gös/TümÖ] olduğunu varsayar (Haegeman, 1994: 407). Haegeman'nın anlatımından anlaşıldığı üzere (9)'daki tümceciğin bu şekilde çözümlememiz için ileri sürülen gerekçe şudur: X'-şemasında ilgi adılını yerleştirebileceğimiz başka bir konum yoktur. X'-şemasının bu zayıflığının, ÜD'de tümce ile tümcecik arasında fark gözetilmemesini tetiklediğini de daha önce göstermeye çalışmıştık.

Rol Kuramı gereği (9)'daki *invite* eyleminin bir Tümleci olması gerektiğini göz önünde bulunduran Haegeman, İngilizce *ne*-sorularının yüzeysel yapısıyla kurulan analogi yoluyla *invite* eyleminin arkasında *whom* ögesinin taşınırken arkasında bıraktığı örtük bir izi olduğunu varsaymaktadır (Haegeman, 1994: 407). Bahsettiğimiz analogjiden yola çıktığı için Haegeman, bu süreci (9)'daki NİYT'nin dengi bir soru tümcesiyle göstermeyi uygun görmüştür. (10a) türetiminin başlangıcı olan DY'yi, (10b) ise türetimin sonucunda elde edilen yapıyı göstermektedir:

(10) a. DY: [_{TümÖ} [_{ÇÖ} Emsworth will [_{EÖ} invite whom]]]?¹³

¹³ Soru işaretleri Haegeman tarafından kullanılmıştır (Haegeman 1994: 407-408). Burada dikkat çekmek istediğimiz şu nokta var: İngilizce bitimli soru tümcelerinde bir taşıma daha mevcuttur: *will* yardımcı eylemi

b. YY: [TümÖ Whom_i [ÇÖ Emsworth will [EÖ invite iz_i]]]? (Haegeman, 1994: 408)

‘Emsworth kimi davet edecek?’

ÜD’de benimsenen yaklaşıma göre (9) ve (10)’daki *whom* kelimesinin eylemin Tümleci olarak üretilmesi, eylemin Konu-Rölü ataması gerektiği için zorunludur. Bu varsayıma göre NİYT kuruluşu, tıpkı (10b)’de görülen *ne*-taşması gibi bir taşımayla gerçekleşir (Haegeman, 1994: 408).

Sadece İngilizce verileri göz önünde bulunduracak olursak bile tüm NİYT’lerin *ne*-taşmasıyla türetildiği varsayımı için sorun oluşturabilecek örnekler bulunmaktadır, çünkü İngilizcede NİYT kurmak için bir tek ilgi adılı yapı mevcut değildir. (11)’de verilen örneklerde görüldüğü gibi bu dilde NİYT kurmak için ilgi adılı içermeyen iki yapı daha vardır (Haegeman, 1994: 463-464’ten uyarlanmıştır):

(11) a. This is [AÖ the man [TümÖ1 that [ÇÖ1 John claims [TümÖ2 [ÇÖ2 he will invite]]]]]

b. This is [AÖ the man [TümÖ1 [ÇÖ1 John claims [TümÖ2 [ÇÖ2 he will invite]]]]]

‘John’un davet edeceğini iddia ettiği adam budur.’

(11a)’daki TümÖ1, *the man* AÖ’sünü niteleyen bir NİYT’dır. Fakat ÜD için bir yapının bir NİYT olması için *ne*-taşması şarttır, oysa (11)’de böyle bir taşıma açık bir şekilde görünmemekte, çünkü açık bir *ne*-ögesi mevcut değildir. Ancak Rol Kuramı’nın Rol Ölçütü gereği *invite* eyleminin Tümleç konumunda açık olmayan (yani **örtük**) bir nesnenin olduğunu varsaymak durumundayız (Haegeman, 1994: 464):

(11’) a. This is [AÖ the man [TümÖ1 that [ÇÖ1 John claims [TümÖ2 [ÇÖ2 he will invite *b*]]]]]

Rol Ölçütü gereği var olduğunu kabul ettiğimiz bu örtük öge, alanyazında **boş operatör** adı altında ele alınan bir ögedir. Bu unsurun da tıpkı açık *ne*-öbekleri gibi, EÖ-içi

Tüm° konumuna taşınmaktadır; bu taşıma NİYT’lerde olmadığı gibi, NİYT’leri oluşturan TümÖ’lerde hem Gösterici konumunun hem de Baş konumunun dolu olması, Çift-Dolu Tümleyici Filtresi (*Doubly-filled COMP Filter*) tarafından yasaklanmıştır.

konumundan [Gös/TümÖ]'ye taşındığı kabul edilir ve tümceciğin dışındaki baş adla eşdizinleme yoluyla ilişkilendirilir. Söz konusu eşdizinleme, bir nevi yüklemleme (*predication*) kuralı olarak açıklanabilir: NİYT'nin; *the man* baş adı 'hakkında beyan edilmiş' olduğu için tümceciğin dışında üretilen AÖ ile tümceciğin içinde kalan ilgi adlı arasında yüklemleme ilişkisi kurulduğu kabul edilir. Bu kural, Chomsky (1965) tarafından önerilmiştir, fakat hem kuralın kuram içindeki yeri hem de dizinlerin kuramsal gereklilik dışında gerçek dil yapısında yeri olup olmadığı soruları tartışmalıdır ve cevapsız kalmıştır. Kuramın daha güncel evrelerinde ve özellikle Minimalist Yaklaşım'ın ortaya çıkmasıyla beraber kuramdaki **dizin** ve **boş operatör** gibi kavramların varlığı sorgulanmış, bunlar dilsel bir araç veya mekanizma olmaktan çıkmış ve sadece açıklık gereği yapıların gösteriminde kullanılmaya devam edilmiştir.

(11)'deki örnekteki boş operatör fikri ilk kez Chomsky (1965: 145)'te ortaya atılmıştır diyebiliriz. Bu analize göre NİYT, yapıya k-buyurma yapan baş ada gönderim yapan (ya da onunla özdeş olan) bir AÖ içermektedir; NİYT'nin içerdiği AÖ, ona uygun düşen ilgi adıyla değiştirilir; ilgi adlı NİYT'nin başına taşınır; belli başlı koşullar karşılanırsa (eğer AÖ ile ilgi adlı aynı (*identical*) ise) ilgi adlı silinir. Bu şekilde nitelenen AÖ'nün, hem NİYT'de hem de ana tümcede rol oynayabilmesi, iki tane eşgönderimli AÖ'nün varlığıyla açıklanmış bulunmaktaydı. Ancak Bianchi (2002a)'ya göre aynı zamanda bu yaklaşımda sorunlar da yok değildir. Özellikle nitelenen baş ad ile ilgi konumunu dolduran öge arasındaki eşgönderimlilik kavramı, ya da aynılık kavramı, sorunludur (Bianchi 2002a: 198). Stockwell ve ark. (1973, 428), NİYT yapısının başı olan ad; kapsayıcı (*generic*) veya niceleyici (*quantificational*) olduğu zamanlarda niceleyici NİYT'nin içindeki ilgilendirme boşluğu ya da AÖ'sünün bir parçası olamayacağına dikkat çekmiştir. Örneğin

(12a) ve (12b) kümeyi daraltan NİYT söz konusu olunca (12)'teki NİYT'li tümce (12b)'deki tümcenin anlamını içermemektedir:

(12) a. [Erken ayrılan [tüm gençler]] eğlenceyi kaçırdı.

≠ b. [[Tüm gençler] erken ayrıldı].

Eğer (12a)'daki *tüm gençler* BelÖ'sü, gerçekten (12b)'deki tümceden çıkarılmış olsaydı NİYT, (12b) numaralı tümcenin anlamını taşırdı.

Bianchi (2002a)'da belirtildiği üzere bu soruna çözüm olarak, NİYT'yle ana tümcenin paylaştığı 'ortak' kurucunun (yani nitelenen baş adın), Belirleyici içermeyen bir kısmı olduğu varsayılmıştır, ancak genel kabul gören çözüm, Jackendoff (1977)'de ileri sürülmüştür (Bianchi, 2002a: 198). Jackendoff'a göre kümeyi daraltan NİYT'lerde ilgi adılı, baş adın Belirleyicisi tarafından bağlanan bir değişkenle (*variable*) değiştirilmiştir. Bu durumda ilgi adılı ne belirtilidir ne de belirtisiz; hatta gönderimsel bile değildir. Diğer taraftan kümeyi donatan NİYT'lerdeki ilgi adılı, nitelenen tüm baş ada artgönderimde bulunan bir ögedir (Jackendoff, 1977: 194-197). Ouhalla (1999), eylemin temel üyelerinin sadece gönderim yapabilen ifadeler olabildiğini, *ne*-öğelerinin ise gönderim yapmayan öğeler olarak eylemin temel üyesi olamayacağını belirtir ve eylemin temel üye yapısının tümcede yansıtılabilmesi için *ne*-öbeğinin taşındığı ve arkasında kendine bağlı bir değişken bıraktığını varsaymaktadır (Ouhalla, 1999: 152). Görüldüğü üzere *ne*-taşımalarını kabul etmemiz için bazı temel kuramsal varsayımlara ek açıklamalar getirmemiz gerekir.

Kümeyi daraltan NİYT'lerin ilgi adılı, Chomsky (1977) tarafından *yüklemleme operatörü* olarak ele alınmaktadır. Chomsky (1981)'den başlayarak, TümÖ'deki ilgi adılının silinmesi, kendine özgü herhangi bir özelliğe sahip olmayan, sessel olarak sıfır değerinde olan bir operatör varsayımıyla değiştirilmiştir. Bianchi (2002a)'ya göre bu değişimin sebebi, eşdeğerlilik ve aynılık kavramlarının tanımlarında ortaya çıkan sorunlardır; yani ilgi adılının

silindiği varsayımı, ilgi adıyla baş adın arasında tam bir aynılık gerektirmektedir (Bianchi, 2002a: 199). Oysa her ne kadar bu öğeler, kişi ve sayı özellikleri açısından aynılık gösterse de Durum ve Konu Rolü açısından farklılık göstermektedir, yani çoğu zaman tam bir aynılık söz konusu değildir. Bu da şu şekilde özetleyebileceğimiz bir kuramsal zorunluluktan kaynaklanmaktadır: Durum Kuramı ile Rol Kuramı birbirine Görünürlük Koşulu (*Visibility Condition*) vasıtasıyla bağlıdır. Bu koşul, sıfır operatörün sessel içeriği olmamasına rağmen operatörün Durum taşıması gerektiğini zorunlu kılmaktadır. Sıfır operatörlerin birer BelÖ olduğunu (13a) ve (13b)'deki örneklerde *the man* BelÖ'sünün yerini tutmalarından anlıyoruz. Görünürlük Koşulu'na göre ise BelÖ'ler, (ve taşınmalarıyla oluşan zincir, yani $\langle Op_i, iz_i \rangle$ zinciri) sessel içerikleri olmamasına rağmen Durum atanmak zorundadırlar (Hornstein ve ark., 2005: 27). Bunun gerçek bir zorunluluk olduğu, Hornstein ve ark. (2005)'ten alıntılanan (13) numaralı örneklerin arasındaki dilbilgisellik farkından anlaşılmaktadır:

(13) a. I met the man [Op_i that Mary believed iz_i to be a genius]

ben gördüm tanımlık adam Tümleyici Mary inanıyordu Tümleyici koşul tanımlık dahi
'Mary'nin dahi olduğunu sandığı adamla karşılaştım.'

b. *I met the man [Op_i that it was believed iz_i to be a genius]

ben gördüm tanımlık adam Tümleyici dolgu.özne inanılıyordu Tümleyici koşul tanımlık dahi
'Dahi olduğuna inanılan adamla karşılaştım.' (Hornstein ve ark., 2005: 27)

(13a)'daki etken eylem sıfır operatöre (ve izine) Durum atamaktadır, fakat (13b)'deki edilgen eylem, sıfır operatöre Durum atayamamaktadır. (13b)'deki örneğin dilbilgisi dışı olmasının sebebi, yapıda Rol Ölçütü (*Theta Criterion*) ihlâlinin oluşuyor olmasıdır: İçtümcenin öznesi, MB'de görülür değildir, çünkü izi Durum'la işaretli değildir (Hornstein ve ark., 2005: 28). Bu da bize gösteriyor ki, tümceciğin içindeki operatör kendi Durumunu taşımak zorundadır.

Sıfır operatör analizi, aynılık tanımının yol açtığı pürüzü ortadan kaldırmış gibi gözükse de ek bir önsava ihtiyaç duyulmaktadır: özelliklerden yoksun oldukları için sıfır operatörlerin, kısıtlı bir yerlilik sınırlarının içinde öncülleri tarafından tanımlanabilmeleri gerekmektedir (Bianchi, 2002a: 199). Bu önsav özellikle NİYT'leri baş adın eklentisi olarak değerlendiren yaklaşım için sorun yaratmaktadır, çünkü eklenti kurulumu, sıfır operatörün varlığına izin verecek yerlilik koşulunu sağlayamamaktadır. Ancak bu sorunun, kuramda genel itibarıyla görmezden gelindiğini söyleyebiliriz.

Bu analiz için sorun teşkil eden başka örnekler ise (14)'teki deyim ve artgönderim içeren yapılarıdır:

(14) a. The headway_i that John made b_i was insufficient. (Sauerland, 1998: 63)

‘John’un kaydettiği ilerleme yetersizdi.’

b. The interest in each other_i that John and Mary_i showed b_i was fleeting.

(Sauerland, 1998: 62)

‘John ve Mary’nin birbirine gösterdikleri ilgi geçiciydi.’

(14a) ‘da *make headway* deyiminin nesnesi ilgilendirilerek nitelenen baş ad konumuna getirilmiştir. NİYT’nin deyimsel anlamı koruyabildiğine göre *headway* AÖ’sü, NİYT’nin dışında üretilmiş olamaz: ilk önce *make headway* şeklinde deyim üretilip sonra EÖ’nün tümleci olan unsur, baş ad olacak şekilde NİYT’nin dışına taşınmış olmalıdır. Eğer *headway* NİYT’nin dışında üretilmiş olsaydı *make* eylemiyle anlamsal birlik kuramayacaktı. (14b)’deki işteş adılına gelince: Bağlama İlkesi A gereğince *each other* işteş adılı gibi her artgönderim bir AÖ tarafından yönetim alanının içinde bağlanmış olmalıdır; eğer *each other* ögesini bağlayan *John and Mary* ile aynı yönetim alanının içinde değil de NİYT’nin dışında üretilmiş olsaydı *John and Mary* tarafından bağlanamazdı. Bu sebeple *the interest of each*

other olan baş adın; NİYT'nin içinde üretilip *John and Mary* tarafından bağlandıktan sonra tümceciğin dışına taşınmış olduğunu varsaymak durumundayız.

Bianchi (2002a)'ya göre yukarıdaki türetimde tespit edilen tüm sorunların da etkisiyle Chomsky (1993)'te yapılan öneri, ilgilendirme konumuyla nitelenen baş adın arasındaki ilişki konusundaki kuramsal tartışmalar açısından bir dönüm noktası niteliğindedir (Bianchi, 2002a: 201). (14a) ve (14b) numaraları altında incelediğimiz deyim ve işteş adıl konusunda oluşan yorumlama etkileri, Barss (1986) tarafından zincir etkileri (*chain effects*) olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşıma göre ilgilendirme sonucunda tümceciğin içinde oluşan boşluk, sıfır operatör ile baş ad arasındaki eşdizinleme sayesinde bir zincir oluşturmaktadır; bu sebeple boşluk ile baş ad arasında yorumlama etkileri görülmektedir. Ancak Minimalist Yaklaşım'ın gelişimiyle ÜD kuramına İçericilik Koşulu getirilmiş oldu¹⁴. Bu Koşulu'nun geliştirilmesi sırasında dizinlerin ve Boş Operatörlerin varlığı sorgulanmıştır. Chomsky (1993)'te ise taşınma sonucunda oluşan izler (yani tümcecikteki boşluk gibi) için Kopya kuramı (*The Copy Theory*) geliştirildi. Bu kuramın çerçevesinde taşıma sırasında taşınan öge, arkasında sessel olarak gerçekleşmeyen tam bir kopyasını bırakmaktadır. Bu SB'de gerçekleşmeyen kopyalar, MB'de yorumlanmak için erişilebilir kalmaktadır ve (14)'teki örneklerin yorumlanmasını sağlamaktadır.

1.2.4.2. Terfi Analizi (*Promotion Analysis*)

İlgilendirme konumu ile nitelenen baş adın arasındaki ilişkiyi ele almak için Chomsky ve Jackendoff tarafından geliştirilen Operatör Analizi'nin (ya da Eşleşme Analizi) yanı sıra Carlson (1977), Schachter (1973) ve Vergnaud (1974) tarafından Terfi Analizi de ortaya

¹⁴ İçericilik Koşulu (*Inclusiveness Condition*) – dönüşümlerle elde edilen her yapı, sayaçtan seçilen sözlüksel unsurlarda mevcut olan öğelerden oluşturulmuş olmalıdır. Dönüşüm sırasında yeni türetime nesneler eklenemez, sadece sözlüksel özelliklerin yeri değiştirilebilir (Chomsky 1995: 228).

konulmuştur. Analizin dayandırıldığı verilerin arasında, (14a)'daki deyimden gerçekleşen ilgilendirme ve (14b)'de işteş adıl içeren NİYT örnekleri bulunmaktadır.

Yükseltme Analizi'ne göre kümeyi daraltan NİYT'deki baş ad, doğrudan ilgilendirme konumunda üretildikten sonra NİYT'nin dışındaki bir konuma taşınmaktadır. Yani bu analizi savunan araştırmacılara göre (14)'teki örneklerde gözlemlenen yorumlanma etkileri, NİYT kurulurken baş adın DY'de NİYT'nin içindeki bir konumda üretildiğinden kaynaklanmaktadır. Fakat bu analiz için Rol Kuramı sorun yaratmaktadır: baş ad hem NİYT'nin içinde bir rol alır hem de ana tümcenin içinde; böyle bir durum Rol Ölçütü'ne aykırıdır. Durum Kuramı için de aynı sorun oluşmaktadır: Aynı öğeye iki Durum atanmış olacaktır.

1.2.4.3. Kayne (1994)'ün Yükseltme Analizi (*Raising Analysis*)

Bu yaklaşım Kayne (1994) tarafından geliştirilmiş ve Vergnaud (1974)'te önerilen Terfi Analizi'nden yola çıkmıştır. Kayne'in (1994) çalışmasında geliştirdiği kuram oldukça önemli kavrayış değişikliğine yol açmıştır diyebiliriz. Kayne'nin bu çalışmanın asıl konusu, Kayne'in geliştirdiği Bakışsızlık Kuramı (*Antisymmetry Theory*) olmakla beraber Kayne, özellikle NİYT'lerin türetimine geniş bir yer ayırmıştır. Bunun sebebi, nitelenen baş ad ile onu niteleyen tümcecğin arasındaki ilişkinin Bakışsızlık Kuramı'nda önemli yer kaplamasıdır. Kayne'nin Bakışsızlık Kuramı'nda benimsediği başlıca önvarsayımlardan biri, Aşamalı X'-şemada eklentilere yer olmadığı varsayımdır. Daha önce gördüğümüz üzere, Kayne'nin bu çalışmasının çıkışına kadar alanyazında NİYT'ler ekseriyetle adın sağında veya solunda bulunan eklentiler olarak ele alınmaktaydı. Fakat genel itibariyle eklentilerin kuramdaki yeri, önemi ve işlevi pek belli olmamasının yanı sıra NİYT'lerin eklenti olarak ele alınmasının bazı sorunlara yol açtığını görmüştük. Bu sebeplerden dolayı Kayne (1994)'ten sonra araştırmacıların çoğu; NİYT'lerin, baş adın Tümleci olarak

üretildiğini, Türkçedeki gibi NİYT'nin adın önünde yer alması durumunda ise niteleyici ÇÖ'nün sonradan adın önüne taşındığını varsaymaya başlamışlardır.

Kayne'in analizinin temelinde yatan varsayım şudur: NİYT, baş ada ait olmayan, dışsal bir BelÖ'nün Tümleç konumunda üretilmektedir (Kayne 1994: 86). Çalışmasında önerdiği bazı diğer varsayımlar zamanla çürütülmüş olsa da bugüne kadar genel kabul gören önerisi budur diyebiliriz. Bu çerçevede (15)'teki tümcecikteki *the* tanımlığı (*article*), (*two*) *pictures of John's that you lent me* öbeğinden ayrı bir kurucu oluşturmaktadır (Kayne 1994: 86):

(15) I found [the [(two) pictures of John's/his that you lend me]].

'Jonh'un/Onun bana ödünç verdiğin (iki) resim(ler)ini buldum.'

Kayne'i bu yapıya yönlendiren gözlem şudur: İngilizcede *the* tanımlığı, [(two) pictures of John's] öbeğini tek başına bir Tümleç olarak alamaz:

(16) *The two pictures of John's lay on the table.

'John'un iki resmi masada duruyor.'

(16)'nın dilbilgisel olarak kabul edilebilmesi, yani *the* tanımlığının *two pictures of John's* öbeğini Tümleç olarak alabilmesi için öbeğin arkasındaki NİYT gereklidir (Kayne 1994: 86). Bu zorunluluktan hareketle Kayne, [(two) pictures of John that you lent me] öbeğinin Baş'ının [(two) pictures of John's] öbeğinde bulunmadığına karar verir. Dilbilgisel öbeğin Baş'ı olabilecek tek öge, *that* Tümleyicisi'dir; yani *the* tanımlığının Tümleç olarak aldığı öbek, bir TümÖ olmalıdır. Kayne NİYT'lerin çizgisel sıralamasına bakarak bunun gerçek olabilmesi için (*two*) pictures of John's öbeğinin TümÖ'nün Gösterici konumunda bulunuyor olması gerektiği kanaatine varır (Kayne, 1994: 87). Bunun gerçek olabilmesi için (*two*) pictures of John's öbeğinin, bu konuma taşınmış olması gerekir:

(17) [(two) pictures of John's]_i [that [... me [iz]_i]] (Kayne, 1994: 87)

Yalnız (17)'deki kurulum (16)'daki yapıyı dilbilgisel kılıyor olmalıydı: Eğer Kayne'in üç nokta koyduğu kısmı John'a atıf yapacak bir *he* adılı ile doldurursak *he* adılının *John* ifadesini bağlayarak Bağlama Kuramı'nın C İlkesi'ni ihlal edecek ve yapıyı dilbilgisi dışı yapacaktır:

(17') [(two) pictures of John's]_i [that [he lend me [~~(two) pictures of John's~~]_i]]

'John'un bana ödünç verdiği iki resmi'

(17') numaralı örnekteki veriye benzer örneklerle dayanarak Sauerland (1998), NİYT'leri çözümleyebilmek için hem Eşleşme Analizine hem de Yükseltme Analizine ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmüştür.

Kayne'e göre nitelenen ad doğrudan tümceciğin içindeki konumda üretilir, sonra üretildiği konumda boşluk bırakarak tümceciğin [Gös/TümÖ] konumuna taşınır; fakat Terfi Analizi'nden farklı olarak tümceciğin dışına çıkmaz, [Gös/TümÖ]'de kalır. Kayne'nin önerisinde diğer çalışmalarda ilgilendirme zinciri olarak ele alınan taşıma, standart Ü'-taşımaya indirgenmiştir (Bianchi, 2002a: 201), yani ilgilendirilen öge, ardışık taşımaları sırasında geçtiği konumlarda kendisinin bir örtük kopyasını bırakarak sadece [Gös/TümÖ]'ye kadar çıkmaktadır:

(18) The [_{TümÖ} [interest in each other]_i] [that [John and Mary] showed [~~interest in each other~~]_i]] (Bianchi, 2002a: 201)

'Mary ve John'un birbirine besledikleri karşılıklı ilgi'

Bu şekilde özetlenen kurama yöneltile en yaygın eleştiri, ilgilendirilen ögenin [Gös/TümÖ]'ye çıkmasının gerekçesiz olduğudur. Kayne, baş adın *ne*-özellğe sahip olduğunu **varsaymamaktadır**. Kayne'e göre açık *ne*-ögesi içermeyen NİYT'lerin yükselen baş adı, kendi Belirleyici'sine sahip olmayan bir AÖ olarak üretilir:

(19) the [_{TümÖ} [AÖ book]_i] [that [_{ÇÖ} I read [~~AÖ book~~]_i]] ('okuduğum kitap')

Fakat bu şekilde özetlenen kuram için ilgi adılı içeren NİYT'ler sorun teşkil etmektedir, çünkü hem nitelenen baş ad hem adıl [Gös/TümÖ] konumuna yükselmek durumundadır. Bu sebeple Kayne, ilgi adılı içeren NİYT'ler için farklı analiz sunmuştur. Bu analizde *ne*-öğesinin statüsü, olağan bir Belirleyici statüsüdür, yani [+*ne*] özelliğe sahip olan bir operatör değildir. Bu anlayışla geliştirilen analizde Baş ad, Bel^o konumundaki *ne*-biçimbiriminin Tümleç konumunda üretilir. Bu şekilde oluşan BelÖ, bir bütün olarak [Gös/TümÖ]'ye taşındıktan sonra NİYT'nin baş adı olacak AÖ, içinde bulunduğu BelÖ'nün Gösterici konumuna taşınmaktadır (Kayne, 1994: 89):

(20) the [TümÖ [BelÖ [AÖ book]_i] [which [~~AÖ book~~]_j]] [Tüm^o [I read [~~which~~ [~~AÖ book~~]_j]]]]

(19) ile (20) arasındaki farktan belli olduğu üzere, Bakışsızlık çerçevesinde geliştirilen analizde *ne*-ögesi içeren NİYT'ler ile *ne*-ögesi içermeyen NİYT'ler arasındaki fark, ÜD'nin diğer çalışmalarında yaygın olarak kabul edildiği gibi sadece sessel silmeden ibaret değildir; iki yapıdaki yükselen baş adın farklı yapılarından kaynaklanan bir farklılıktır. Bianchi (2002a)'ya göre Kayne'nin *ne*-öğeli NİYT'ler ile *ne*-ögesiz NİYT'ler için farklı analizler sunması, (21)'de bir örneği verilen İngilizcede ilgi adılıyla kurulan yapılarıdaki önedatların dağılımına bir açıklama sunmaktadır (Bianchi 2002a: 199). Standart tek analizle (21)'deki dilbilgisel yapıyı (22) ile (23)'deki dilbilgisi dışı yapılardan ayırmamız mümkün değildir (Bianchi, 2002a: 199):

(21) a. The person about whom you are talking. ('hakkında konuştuğun kişi')

b. The person whom you are talking about. ((21a) ile aynı anlam)

(22) a. The person you are talking about. ((21a) ile aynı anlam)

b. *The person about you are talking. ((21a) ile aynı anlam amaçlanmıştır)

(23) a. The person that you are talking about. ((21a) ile aynı anlam)

b. *The person about that you are talking. ((21a) ile aynı anlam amaçlanmıştır)

Fakat Kayne (20)'deki türetim, İngilizce *who* ilgi adılını içeren NİYT'ler için de Fransızca/İtalyanca *qui/cui* öğeleriyle üretilen NİYT'leri için de geçerli saymaktadır. Oysa *who*, *qui* ve *cui* bir AÖ ile kurucu oluşturamaz:

(24) a. **who boy*

b. **cui bambino*

c. **qui personne*

(24)'teki verilere bakacak olursak, (17)'deki yapı daha inşa edilmeye başlandığı anda çökmek zorundaydı.

Ayrıca bu analiz, Kayne (1994)'ün de fark ettiği üzere İngilizce ve İtalyanca gibi Romen dillerinin arasında gözlemlenen bazı farklara açıklama getirememektedir. İngilizcede *ne*-öğeli NİYT'ler, dolaysız nesnelerin nitelenmesi için kullanılabiliyorken (25) İtalyanca ve Fransızca gibi dillerde bu yapılar dilbilgisi dışı sonuç vermektedir (26a) ve (27a) (Kayne 1994: 88). Romen dillerinde bu yapıların kullanımı için nitelenen baş adın EdatÖ içinde yer alması şarttır (26b) ve (27b):

(25) *the picture which John saw* ('John'un gördüğü resim')

(26) a. **la persona cui Bill ha visto* (İtalyanca) ('Bill'in gördüğü kişi' anlamı amaçlanmıştır)

b. *la persona con cui Bill ha parlato* ('Bill'in konuştuğu kişi')

(27) a. **la personne qui Bill a vue* (Fransızca) ((23a) ile aynı anlam)

b. *la personne avec qui Bill a parlé* (Kayne, 1994: 88) ((23b) ile aynı anlam)

(26a) ve (27a)'nın dilbilgisel karşıtları İtalyancada *che*, Fransızcada *que* Tümlayıcı'leriyle kurulmaktadır. Chomsky (1981)'de (25) ile (26)-(27) arasındaki örneklerin arasındaki dilbilgisellik farkının bir tür adıldan kaçınma kuralından (*avoid pronoun rule*) kaynaklandığı varsayılmıştır (Chomsky, 1981: 65). Fakat bu yorum da neden İngilizcedeki

ilgi adıllı tümceciklerle Romen dillerindeki ilgi adıllı tümcecikler bu kadar farklı davranıyor sorusuna açıklayıcı bir cevap vermemektedir.

Kayne, (1994)'e göre ise (26a)'nın ve (27)'nin dilbilgisi dışı olmasının sebebi şu olabilir: *cui* ve *qui* adılları, [Gös/TümÖ']'yü doldurdıkları için *persona* ve *personne* AÖ'leri bu konuma çıkamamakta ve yapı çökmektedir. (26b) ve (27b)'de ise EdatÖ sayesinde fazladan bir Gösterici konumu vardır ve AÖ'leri, yapıyı dilbilgisel yapmak için bu konuma çıkabilmektedir (Kayne, 1994: 89).

Fakat bu varsayım cevapladığı sorulardan daha fazla sorunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır: EdatÖ'lerde Gösterici konumu yansıtıyor mu¹⁵ ve yansıtılıyorsa hangi koşullar altında yansıtılıyor, hangi özelliklerin eşleşmesi için bir öge bu konuma yükseliyor? sorularına bir cevap bulmamız gerekiyor. Ayrıca neden İngilizcedeki örneklerde baş ad, ilgi adının [Gös/BelÖ] konumuna çıkabiliyorken Fransızca ve İtalyancada bu mümkün değildir? Yani Kayne'in İngilizcede *ne*-öğeli NİYT'ler için önerdiği (28) numaralı türetim neden Romen dillerinde kullanılabılır değildir?

(28) a. the [which picture [Tüm⁰ ...]]

b. the [TümÖ [BelÖ picture_i [which [iz]_i]] [Tüm⁰ ...

Kayne bu soruya bir cevap sunamayacağını belirtmiştir (Kayne, 1994: 90).

Bunun dışında Borsley (1997), *ne*-ögesi içermeyen NİYT'lerin içinde taşınan baş adın da BelÖ olduğuna dair deliller sunarak Kayne'in kuramını çok farklı yönden eleştirmiştir (Borsley, 1977: 631-633). Bu eleştirilere cevap veren Bianchi (1999) ve sonrasında de Vries (2002), birbirinden farklı önerilerle her iki şekilde kurulan NİYT'lerdeki baş adın her zaman Bel⁰ Başlı olarak bir ilgi biçimbirimini içeren BelÖ olarak üretildiğini varsayan analizler ileri sürmüşlerdir. Ancak bu varsayıma da karşıt sayılabilecek örnekler

¹⁵ Bu soruya dikkatimi çektiği için Araş. Gör. Yunus Sarar'a teşekkür ederim.

verilebilir. Özellikle deyimlerden ilgilendirme yapıları türetilirken baş ad olacak unsurun deyim içinde BelÖ'nün varlığını gerektiren Yapısal Durum taşıyamıyor olması, Borsley (1997), Bianchi (1999) ve de Vries (2002)'nin bu konuda yanılıyor olabileceklerine işaret etmektedir:

(29) a. Ali dün öyle bir halt yedi ki, sorma.

b. Ali'nin dün yediği halt anlatılır gibi değil.

c. Ali dün fena ayvayı yedi, haberin oldu mu?

ç. *Ali'nin dün yediği ayvadan haberin var mı?

(29)'da görüldüğü gibi hemen hemen aynı anlamı taşıyan iki deyim arasındaki tek fark, ilgilendirilecek unsurun Durum taşıyıp taşıyamamasıdır. (29a) ve (29b) gibi örneklerde Durum ile işaretli olmadığında adsıl unsurun içinde bir BelÖ seviyesinin varlığını öne süremiyorken (29c) ve (29ç) gibi örneklerde Durum ile işaretli olduğunda adsıl unsurun bir BelÖ olduğunu rahatça iddia edebiliriz. (29b) ile (29ç) arasındaki dilbilgisellik farkından yola çıkarak nitelenen baş adın tümcecığının içinde her zaman BelÖ olamayacağı kanaatine varmaktayız.

Bianchi (1999), tıpkı Kayne (1994) gibi *ne*-ögesi içeren NİYT'lerle *ne*-ögesi içermeyen NİYT'ler için ayrı analizler sunmayı uygun görmüştür. De Vries (2002)'de ise bu yaklaşım eleştirilmiş ve (21)-(23) arası örneklerin hepsini kapsayacak tek bir analiz aranmıştır.

Bianchi (2002a)'nın belirttiği üzere Borsley (1997)'de Yükseltme Analizi'nin altı çizilen başka bir sorunu, aslında Eşleşme Analizi'nde de gördüğümüz Durum ve atanacak Rol (*theta role*) sorunudur (Bianchi, 2002a: 201). Eşleşme Analizi'nde bu sorun operatörün baş ad ile aynılığını sorgulamamıza yol açarken Terfi Analizi'nde yükselen baş adın iki Durum ve iki atanacak Rol yüklenmek zorunda kalacağı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Vergnaud (1974)'ün orijinal analizine göre baş ad, NİYT'nin içinden taşınarak ana tümcenin içindeki bir konuma kadar yükselmektedir. Bu şekilde yapılan bir analizde söz konusu kurucu, iki Durum ve iki Rol üstlenmektedir. Bu durumda Durum Süzgeci (*Case Filter*) ve Rol Ölçütü (*Theta Criterion*) de ihlâl edilmiş oluyor. Kayne (1994) analizinde ise bu sorun ortadan kaldırılmak için (19) ve (20) numaralı şemalardan anlaşılacağı üzere baş ad, içeyerleşik tümceciğin periferik konumuna yani [Gös/TümÖ] konumuna taşınır fakat tümceciğin dışına çıkarak ana tümceye kadar yükselmez. Baş adın taşındığı son konum, NİYT'nin [Gös/TümÖ] konumudur. Bianchi (2002a)'da belirtildiği gibi bu analizde ana tümcedeki yüklemnin Durum ve Rol yükleme ihtiyacı, NİYT'ye göre dışsal bir Belirleyici aracılığıyla giderilir. Başka bir deyişle ana tümcenin yüklemnin gerektirdiği Durum ve Rol; taşınan baş ad tarafından değil, NİYT'yi Tümleç olarak alan bir BelÖ tarafından giderilir (Bianchi, 2002a: 201).

Ancak Kayne (1994) ve ondan büyük ölçüde esinlenen Bianchi (1999)'de geliştirilen Yükseltme Analizleri'ndeki en göze çarpan zayıflık, taşımaları tetikleyen özelliklerin (veya daha genel bir anlamda gerekçelerin) belirtilmemiş olmasıdır. Minimalist Yaklaşım'ın geliştirilmesiyle beraber taşımalar (ve özellikle açık olan taşımalar) son çare olarak değerlendirilmeye başlanmıştır ve kuram çerçevesinde varsayılan her taşıma için açık ve net bir tetikleyicinin belirlenmesi beklenmektedir. Bianchi (2002a)'nın belirttiği üzere üç araştırmacı da (Kayne (1994), Bianchi (1999) ve de Vries (2002), *ne*-öğeli NİYT'lerde baş ad olacak AÖ'nün [Gös/BelÖ] konumuna taşınmasının; dışsal Belirleyici'yle uyuşma ilişkisini kurabilmek için gerçekleştirdiğini iddia etmişlerdir (Kayne, 1994: 90, Bianchi, 1999: 77-79, de Vries, 2002: 116-126). Ancak bu uyuşma mekanizmasını, eleştirileri bertaraf edebilecek kadar inandırıcı biçimde tanımlayamamışlardır.

1.2.4.4. Bianchi (1999)'un Yükseltme Analizi

Bianchi; Borsley (1997)'nin Kayne (1994)'e yönelttiği eleştirilere cevap niteliğinde olan (1999) çalışmasında Yükseltme Analizi'nin yeni bir versiyonunu geliştirmektedir. Bunu yaparken de tıpkı Kayne (1994) gibi *that* ile kurulan NİYT'leri, *ne*-ögesiyle kurulan NİYT'lerden ayırmayı uygun görmektedir:

(30) a. [_{BelÖ} Bel_{ilgi} + the [_{TümÖ} [_{BelÖ} iz_{Belilgi} picture]_i [_{Tüm} that Bill liked iz_i]]]

b. [_{BelÖ} the [_{TümÖ} [_{AÖ} picture] [_{Tüm} Tüm [_{XÖ} [_{BelÖ} which iz_{AÖ}]_i [_X X [_{ÇÖ} Bill liked iz_i]]]]]]] (de Vries, 2002: 114)

(30)'da görüldüğü gibi nitelenen baş adın [_{Gös}/TümÖ]'ye taşınmasını tetikleyen özellik, tümceciğe göre dışsal olan Bel^o'in ((30)'daki örneklerdeki *the*'nin) üzerinde bulunan güçlü [+A] özelliğidir; bu özellik, Baş'ın asgari alanının içinde adsıl bir ulam tarafından eşlenebilmektedir. Ancak de Vries (2002) çok sayıda noktada Bianchi'nin bu önerisine itiraz etmiştir (de Vries, 2002: 115).

de Vries (2002)'nin iki temel eleştirisi olmuştur. Birincisi şudur: (30a)'da görüldüğü üzere *that* ile kurulan NİYT'lerdeki boş Bel_{ilgi} (yani boş Bel_{ilgi}), diğer analizlerde gördüğümüz sıfır Operatör'e eşdeğer bir öge kabul edilebilir), dışsal Bel^o ile geçişim geçirmektedir. Fakat iki Baş'ın birbiriyle bu şekilde birleşebilmesi için Bel^o'lerin özelliklerinin örtüşüyor olması gerekmektedir (de Vries, 2002: 115). Bu tespitten hareketle de Vries, (30a)'daki iki Baş'ın bu şekilde birleştiğini sanmanın sorunlu olduğu sonucuna ulaşır, çünkü bazen nitelenen baş ad NİYT'nin içinde bir Durum taşıyorken, dışsal Bel^o ana tümcedeki rolüne göre başka bir Durum taşıyabilir (de Vries, 2002: 115). Tümceciğin içindeki boşluk ile baş ad arasındaki bu Durum farkının, Eşleşme Analizi için de Terfi Analizi için de sorun olduğunu daha önce görmüştük. de Vries (2002)'nin verdiği Almanca örnekte tam da böyle bir durum görmekteyiz:

(31) Ich sah den Herrn der¹⁶ einen Hut trug

Ben gördüm tanımlık.bel.**Yükl-D** beyefendi.**Yükl-D** tanımlık.bel.**Yahn-D** bir şapka takıyor

‘Şapka takan bir beyefendi(-yi) gördüm.’ (de Vries, 2002: 113)

de Vries (2002)’de ortaya konulan ikinci itiraz ise şudur: (30b)’de Bel_{ilgi}, sadece [Gös/XÖ]¹⁷’ye kadar yükselir ve AÖ, Kayne (1994)’deki öneriden farklı olarak, [Gös/BelÖ_{ilgi}]’ye kadar değil, [Gös/TümÖ]’ye kadar çıkmaktadır. de Vries (2002), bu varsayıma özellikle itiraz eder ve itirazını desteklemek için (32)’deki örneği verir: açık söylenen adıl ile Tümleyici sıralamasından belli olduğu üzere (30a) ve (30b) örneklerinde BelÖ_{ilgi}’nin her zaman en yüksek yansımada yer aldığı görülür: Tümleyici, ilgi adılının arkasında yer aldığına göre ilgi adılının altında bir konumda bulunduğunu anlıyoruz. Bunun aksi bir sıralama hiçbir dilde gözlemlenmemiştir (de Vries, 2002: 115), bu da Bianchi’nin (30b) numaralı türetimiyle ters düşmektedir:

(32) de stoelen di da kapot zijn¹⁸ (de Vries, 2002: 112, *Hollandaca*)

tanımlık sandalye ilgi.adılı Tümleyici kırık koşaç

‘kırık olan sandalye’

(32)’deki örnekte ilginç bir çelişki ortaya çıkmaktadır – (32)’deki ilgi adılı *ne*-ögesi değildir, ancak NİYT söz konusu olunca *ne*-kelimesi olarak ele alınmaktadır.

¹⁶ *der*, de Vries (2002) ve genel itibarıyla bu kuramsal çerçevede çalışmalar yürüten araştırmacılar tarafından *ne*-özellikli ilgi adılı olarak ele alınmaktadır. Burada bir kez daha hakim olan *ne*-taşımali analizin sorunlarından biriyle karşı karşıyayız: İngilizcede ilgi adıları *ne*-kelimeleri gibi görünse de ve bu görünüşleri Chomsky’yi *ne*-taşımali varlığı kanaatine götürmüş olsa da, bir çok dilde (Almanca, Hollandaca, Bulgarca) ilgi adılı olarak kullanılan ögeler *ne*-kelimeleri değildir. Bu açıdan Bianchi (1999), Bianchi (2000) ve (Bianchi, 2002b), bu ögeleri *ne*-öğeleri olarak veya ilgi adıları olarak değil, İlgi Belirleyiciler, (*Relative Determiners*) olarak ele almayı daha uygun görmüştür.

¹⁷ Bianchi, Rizzi (1997)’de önerilen Bölük TümÖ Varsayımı’ndan faydalanarak (30b)’deki XÖ’nün bir KonuÖ olabileceğini belirtmiştir (Bianchi, 1999: 205-206).

¹⁸ Bu örnek, aynı zamanda Çift-Dolu Tümleyici Filtresi için karşı örnek oluşturmaktadır. Eğer *that* Tümleyici Baş konumudaysa ve *ne*-kelimeleri [Gös/TümÖ] konumunda yer alan öbeklerse, İngilizcede (i) gibi örneklerin neden dilbilgisi dışı olduğunu açıklayamayız:

(i) *the person who that I love

Bu örneğe açıklama sunabilmek için Çift-Dolu Tümleyici Filtresi önerilmiştir. Bu filtreye göre aynı zamanda Tümleyici’nin Baş konumuyla Gösterici konumu açık ögelerle dolu olamaz. Fakat bu filtrenin varlığı için herhangi bir gerekçe veya açıklama sunulamadığı gibi bazı dillerde (32)’de görüldüğü gibi hem Tümleyici hem *ne*-kelimesi bulunabilmektedir.

1.2.4.5. De Vries (2002)'nin Yükseltme Analizi

de Vries'e göre tüm NİYT'leri kapsayabilecek tek bir türetim, kuramsal olarak tercih edilmelidir, bu sebeple *that* içeren NİYT'ler, *ne*-kelimeli NİYT'ler ve sıfır NİYT'ler için *ne*-taşımalarını temel alan bir Yükseltme Analizi'ni geliştirmiştir. Bu analiz, aşağıdaki temel varsayımlarla oluşturulmuştur (de Vries, 2002: 117-120):

- 1) İlgi adılları farklı şekillerde olur: *wh*-, *d*-, boşluk veya başka bir şekil;
- 2) Bütün ilgi adılları [+*ne*] özelliği taşımaktadır;
- 3) De Vries, Kayne (1994)'ü ve Bianchi (1999)'u takip ederek ilgi adıllarının birer Bel⁰ Başı olduklarını kabul etmektedir. Aynı zamanda de Vries, tüm diğer adıllar gibi, ilgi adıllarının (tüm dillerde hepsi açık bir şekilde görünmese de) kişi, sayı, cinsiyet ve Durum özelliklerini taşıdığına dikkat çekmektedir:

- 4) Adsıl temel üyeler, AÖ seçen bir Bel⁰ Başı'nın yansıttığı BelÖ'lerdir.
- 5) Türetimler katı bir şekilde döngüseldir (*cyclic*).
- 6) Özellikler eşleşmelidir. Özellik eşleşmesi, aynı özelliğe sahip iki öge arasında şu kurulumlarda gerçekleşmektedir: Gösterici-Baş, Baş-Baş geçişimi;

- Özellikler değiştirgen olarak güçlü ve zayıf olur;
- Güçlü özellikler açık (yani sessel/sözlüksel malzemenin taşınmasıyla) eşleme gerektirir;

- Baş-Baş geçişimi, çelişen özelliklere izin vermez;
- Geçişim, geri döndürülemez, birbiriyle birleşen iki Baş ayrılamaz;
- Örtük taşımalar kısmî bir taşımadır ve sadece yapısal özellikler taşır;
- Örtük taşımalar, açık taşımalarından daha ekonomiktir ve tercih edilir.

Bu genel varsayımların yanı sıra de Vries, Durum özelliğinin sadece Bel⁰ üzerinde değil, A⁰ üzerinde de bulunduğunu, bu özelliğin A⁰'nın taşınmasını tetiklediğini ve genel

olarak eşleşen özelliklerin silinmediğini varsaymaktadır. Aynı zamanda de Vries, özellikle Minimalist Yaklaşım'ın gelişmesiyle merkezî bir konuma yerleşen 'tüm işlevsel Baş'ların özellikleri eşleşmelidir' varsayımını kabul etmemektedir (de Vries, 2002: 122). De Vries (2002), tüm işlevsel Baş'ların özellikleri eşleşmelidir varsayımını kabul etmemesi sonucunda şöyle bir çıkarımda bulunur: Bel^o Başı'nın Durum özelliği, bazen AÖ tarafından eşlenebilir, bazen eşlenmeyebilir; eşlenmeme durumunda türetim çökmez (de Vries 2002: 122). De Vries'in bu varsayımı, önerisi için hayatî bir özellik taşır, çünkü de Vries'in analizine göre Bel^o Başı'nın Durum özelliği bir kez AÖ ile eşlendikten sonra tekrar tümcedeki Durum atayıcısı ile de eşleme ilişkisine girmek zorundadır.

de Vries, önerdiği yaklaşımı, (31) olarak verdiğimiz örneğin bir benzeri olan (33) numaralı türetim üzerinde gösterir (de Vries, 2002: 123):

(33) a. [BelÖ_{ilgi} der [AÖ Herrn]] →

b. [BelÖ_{ilgi} [AÖ Herrn]_n der iz_n] →

c. [EÖ [BelÖ_{ilgi} Herrn_n der iz_n] [E' eine Pistole trägt]] →

d. [ÇÖ [BelÖ_{ilgi} Herrn_n der iz_n]_i [Ç' Ç^o [EÖ iz_i eine Pistole trägt]]] →

e. [TümÖ [BelÖ_{ilgi} Herrn_n der iz_n]_i [Tüm' Tüm^o [ÇÖ iz_i Ç^o [EÖ iz_i eine Pistole trägt]]]]

→

f. [BelÖ den [TümÖ [BelÖ_{ilgi} Herrn_n der iz_n]_i [Tüm' Tüm^o [ÇÖ iz_i Ç^o [EÖ iz_i eine Pistole trägt]]]]] →

g. [BelÖ YÖ_n + den [TümÖ [BelÖ_{ilgi} Herrn_n der iz_n]_i [Tüm' Tüm^o [ÇÖ iz_i Ç^o [EÖ iz_i eine Pistole trägt]]]]] →

h. [TümÖ Ich fürchte [BelÖ YÖ_n + den [TümÖ [BelÖ_{ilgi} Herrn_n der iz_n]_i [Tüm' Tüm^o [ÇÖ iz_i Ç^o [EÖ iz_i eine Pistole trägt]]]]] (de Vries, 2002: 123, *Almanca*)

(33a)'da nitelenecek baş ad olan *Herrn*, içeyerleşik tümcecikte *der* ilgi adının Tümleci olarak üretilir. Bu ilk üretim, Kayne (1994) varsayımlarıyla tamamen örtüşmektedir. Fakat de Vries (2002)'de, Kayne (1994)'te olmayan bir önvarsayım mevcuttur – hem Bel^o hem AÖ Durum özelliği taşımaktadır ve bu Durum özelliği, BelÖ'nün içinde gerçekleşecek bir taşımayı (ya A^o Başⁱ'nin ya da AÖ'nün taşınması söz konusudur; de Vries'e göre farklı diller farklı strateji uygulamaktadır) tetiklemektedir. Yani normal türetimde Bel^o'in Durum özelliği ile AÖ'nün Durum özelliği eşleşmelidir; de Vries, eşleşmiş özelliklerin silindiğini varsaymadığı için, ondan sonra Bel^o üzerindeki A^o/AÖ ile eşleşmiş Durum özelliği, bir kez daha E^o, e^o, veya Ç^o ile eşleme ilişkisine girecektir (de Vries, 2002: 123). Bu savın oldukça sorunlu olduğunu belirtmemizde fayda vardır. Ancak de Vries'in (33a)-(33b) şeklinde önerdiği türetimin bu ilk adımında başka bir sorun daha mevcuttur: Olağan BelÖ türetiminde (33a)'daki yapı çakışacaktır, çünkü *Herrn*'in Durum özelliği [yükleme] iken, *der*'in Durum özelliği [yalın]'dır; yani iki ögenin Durum özellikleri birbiriyle örtüşmemektedir. Fakat de Vries, söz konusu yapının NİYT olduğu için dilbilgisi, bir şekilde *Herrn* ögesinin ileride yükleme Durumu'nu da eşleyebileceğini öngörebilmektedir ve türetiminin devam etmesine izin vermektedir (de Vries, 2002: 123). Ancak böyle bir iddia, dilbilgisinin ilerideki operasyonlar konusunda bilgi sahibi olduğu varsayımını da içermektedir; oysa Collins (1997)'den beri kuramda önerilen tüm ileri görüşlü (*look-ahead*) ilkeler, filtreler ve kurallar teker teker kaldırılmaya başlanmıştır; hatta Chomsky (1998)'den beri geliştirilen Evreler Kuramı'nın yaklaşımı, Erteleme (*Procrastinate*)¹⁹ gibi dilbilgisinin ileri görüşlü özelliğine dayanan ilkeler kuramdan çıkarılmıştır.

¹⁹ Yönetim ve Bağlama Kuramı zamanında sıkça başvurulan, Minimalist Programı'nın son gelişmeleriyle önemini kaybeden ilke. Dil yapısında olabilecek herhangi bir değişikliğin mümkün olduğunca ve zorunlu olmadıkça ertelenmesi gerektiğini belirtmektedir.

De Vries'in önerisinde sorunlu bulduğumuz başka bir adım da, (33e)'de verilen adımdır. TümÖ seviyesinin eklenmesinden sonra BelÖilgi, [Gös/TümÖ] konumuna taşınmalıdır ve *ne*-özellikliğini eşlemelidir. Fakat Yükseltme Analizi'nde bu adım, tümceciğin içindeki baş adın tümceciğin önüne veya arkasına yerleşmesine yol açmaktadır ve baş adın taşınması açık bir şekilde gerçekleşmek zorundadır. Ancak de Vries, bu tür türetimin açık *ne*-taşınmasına sahip olmayan diller için de geçerli olduğunu varsaymaktadır (de Vries 2002: 166). Yani Çince ve Türkçe gibi soru tümcelerinde açık *ne*-taşınmasından faydalanmayan dillerde de NİYT'lerin açık *ne*-taşımaya üretildiğini varsaymaktadır. Fakat de Vries de dilin kalan hiçbir alanında **açık** bir *ne*-taşınması sergilemeyen dillerde neden sırf NİYT'lerde böyle bir taşıma sergiler sorusuna bir cevap veremeyeceğini belirtmek durumunda kalmıştır (de Vries, 2002: 150).

Bu sorunlar NİYT'leri ele almamız için başka bir analize ihtiyaç olduğunu hissettirmektedir. Aynı zamanda (17)'deki Bağlama Kuramı sorunu ile daha önce (31) olarak verdiğimiz Almanca örnek hem Yükseltme Analizi hem de Eşleşme Analizi için sorun yaratmaya devam etmektedir: (31)'de ki *den* 'dışsal Belirleyici'si, nitelenen baş adla sayı, cinsiyet ve Durum açısından tam bir uyum içine girerken tümceciğin içinde kalan *der* Belirleyicisi ise baş adından farklı bir Durum taşımaktadır. Bu halde bizce hem Eşleşme Analizi hem de Yükseltme Analizi'nin farklı versiyonları yanlış olmalıdır – Eşleşme Analizi yanlıştır, çünkü operatör sadece aynılık varsa baş adla ilişkilendirilebilir; Yükseltme Analizi'yse 1) Kayne'nin yaklaşımında *Herrn* AÖ'sünün aynı Durumu taşıyan *den* Belirleyici'siyle değil, farklı bir Durum taşıyan *der* Belirleyicisi'yle kurucu oluşturduğunu varsaydığı için; 2) Vergnaud (1974)'ü takip eden analizler ise *Herrn* AÖ'süne iki farklı Durum ve Rol yüklemek zorunda kaldığı için yanlış olmalıdır.

1.2.4.6. Eşleşme ve Yükseltme Analizlerinin Birleşimi

Hem Eşleşme Analizi'nin hem de Yükseltme Analizi'nin kuramsal sorunlara yol açtığını belirten Sauerland (1998) bazı dilsel verilere açıklama getirebilmek için kuramda hem Eşleşme Analizi'ne hem de Yükseltme Analizi'ne ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmüştür. Aynı zamanda bu çalışmasında Sauerland; NİYT'lerde görülen yorumlama etkilerinin, soru tümcelerinde görülen *ne*-taşımalarının sonucunda ortaya çıkan *ne*-zincirleriyle aynı olmadığını göstermiştir (Sauerland, 1998: 60-88).

Bunun bir örneği, baş adın; artgönderim bakımından, deyim yorumlama bakımından ve aç verileri bakımından tümceciğin içi konumundan yola çıktığını gerikurulum etkileri (*reconstruction effects*) gösterir, ancak bu taşıma soru tümcelerindeki *ne*-öbeklerinden farklı olarak C İlkesi etkileri sergilememektedir:

(34) a. Which is the [picture of John_i] that he_i likes? (Sauerland, 1998: 62)

'John'un sevdiği kendi resmi hangisi'

b. * the [picture of John_i]_j he_i likes [~~picture of John_i~~]_j

(34a)'daki örnek, Yükseltme Analizi'nin varsaydığı gibi (18b)'deki yapıdan türetilmiş olsaydı, bu yapı C İlkesi ihlaline sebep olacaktı, çünkü *John* AÖ'sü, gönderimsel ifade olmasına rağmen yönetim alanının içinde *he* adılı tarafından bağlanmıştır. (18a)'daki NİYT yapısının dilbilgisel olmasına karşın aynı şekilde kurulan bir içeyerleşik soru tümceciği dilbilgisi dışı olur:

(34') a. *[Which picture of John_i] does he_i like? (Sauerland, 1998: 62)

b. *[Which picture of John_i]_j does he_i like [~~which picture of John_i~~]_j.

'John, kendisinin hangi resminden nefret eder.'

(34'a) numaralı örnekte (34a)'da gördüğümüz aynı bağlama örneği içermektedir, ancak **soru tümceciği** söz konusu olunca yapı dilbilgisi dışıdır. Bu da gösteriyor ki, (18'a)

numaralı tümcecik, (34'b)'deki gibi [*which picture of John*] kurucunun *ne*-taşımasıyla türetilmiştir.

Sauerland (1998)'nin sunduğu (34) ve (34')'deki verilerden hareketle bazı NİYT'lerin çözümlenmesi için Yükseltme Analizi değil, Eşleşme Analizi'nin gerekli olduğu, ancak deyimler ve artgönderim içeren ilgilendirme örneklerini de kapsayabilmemiz için bu tür NİYT'ler için hala Yükseltme Analizi'ne de ihtiyacımızın olduğu kanaatine varıyoruz.

Ancak aslında (34) numaralı örnekte bizim dikkatimizi çeken durum şudur: Bu örnek, *ne*-sorularındaki *ne*-taşıması ile NİYT'lerdeki *ne*-taşımasının farklı taşımalar olabileceğini göstermektedir.

1.2.4.7. Cinque (2020)'nin Çift-Başlı Yapı Analizi (*Double-Headed Structure Analysis*)

Sauerland (1998) gibi hem Yükseltme Analizi'nin hem de Eşleşme Analizi'nin gerekli olduğunu benimseyen Cinque (2020) bu öneriye farklı bir yorum getirmektedir. Cinque'ye göre NİYT'ler evrensel olarak Gösterici konumunda birleştirilir ve NİYT yapısı evrensel olarak çift başlıdır; başka bir deyişle, baş ad bir kez NİYT'nin içinde, bir kez NİYT'nin dışında olmak üzere NİYT yapısının içinde iki kez üretilir. Yüzeyde görülen yapıyı elde etmek için taşıma, silme (sesletilmeme) ve yerine geçme gibi sözdizimsel operasyonlar uygulanır ve NİYT, durumuna göre Yükseltme Analizi'yle ele alınabilecek şekilde ya da Eşleşme Analizi'yle ele alınabilecek şekilde kurulur (Cinque, 2020: 1). Aslında Cinque (2020)'nin bu şekilde önerdiği analiz, operatör analizine geri dönüş olarak da değerlendirilebilir.

Çift-başlı yapı adı altında Cinque'nin kastettiği şudur: nitelenen baş ad, yapıda iki kere mevcuttur, fakat onun tek bir kopyası seslendirilmektedir. Böyle bir analiz, (35)'teki yorumlamalara açıklama sunabilmektedir:

(35) De kunstenaar_i vervaardigde de büste van zichzelf_{i/k} die de koning_k had besteld
(de Vries 2002: 105, *gloss sunulmadığı için biz de sadece tümcenin tercümesini verebiliriz*)

‘Sanatçı, kralın sipariş ettiği kendi büstünü yaptı.’

de Vries’e göre (35)’ün ilk okunuşunda *zichzelf* (‘kendi’) adılı, NİYT’nin içinde *koning* (‘kral’) tarafından bağlanmaktadır ve büst krala aittir (de Vries 2002: 105). Bu okunuş Yükseltme Analizi’yle açıklanabilmektedir. Ancak (35)’in ikinci okunuşunda *zichzelf*, NİYT’nin dışında *kunstenaar* (‘sanatçı’) tarafından bağlanmaktadır ve büst sanatçıya aittir (de Vries 2002: 105). Bu okunuş ancak Eşleşme Analizi’yle açıklanabilmektedir.

Bu örneğin yanı sıra, özellikle Türkçe NİYT söz konusu olunca Yükseltme Analiziyle çözümlenemeyecek örnekler mevcuttur. Benzer örnekleri Sezer (1991)’de de bulmaktayız (Sezer 1991: 122-123):

(36) a. [_____i hiç çocuğu olmayan] ben_i

b. * [_____i hiç çocuğum olmayan] ben_i

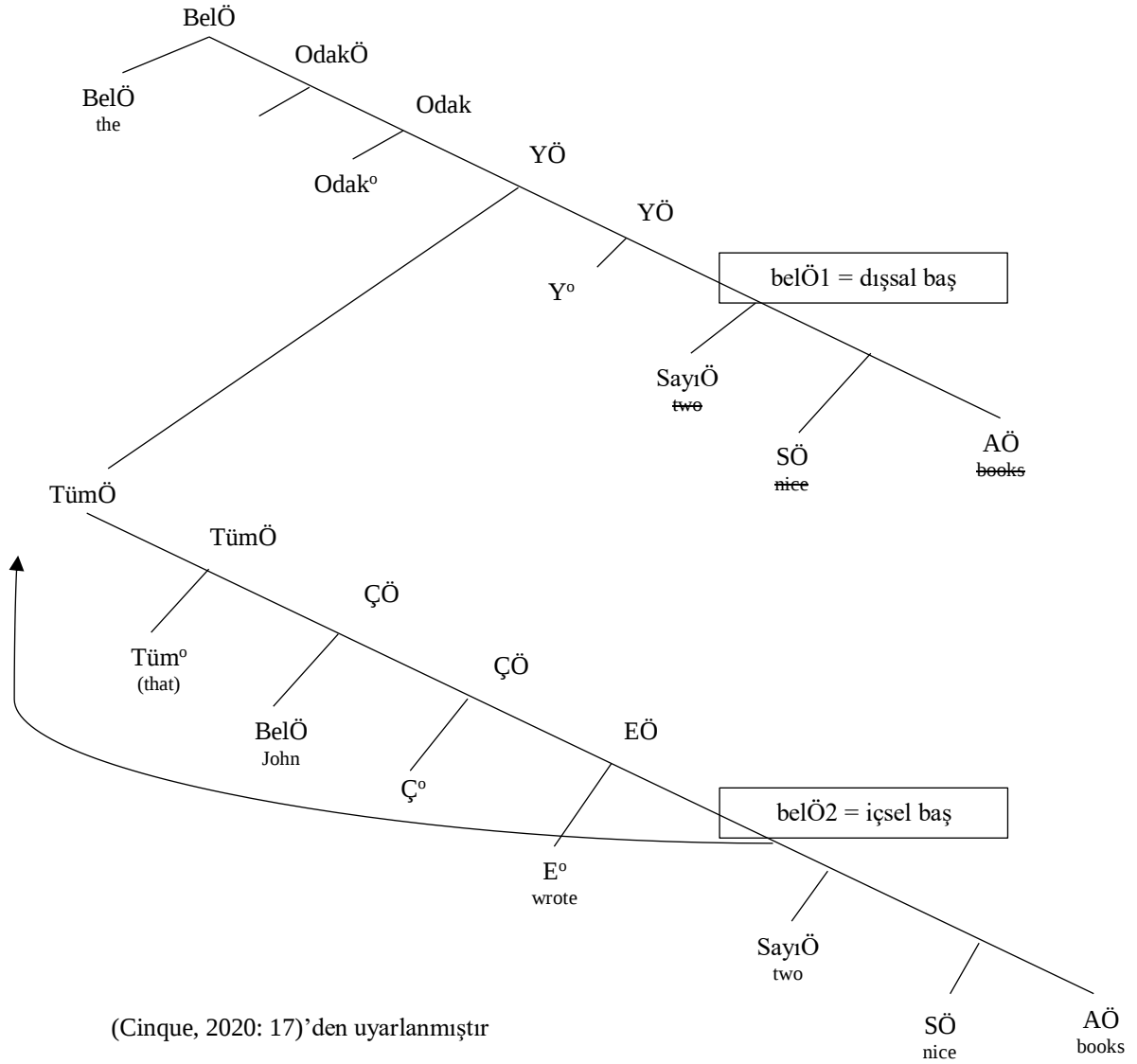
(36a)’da görüldüğü üzere, nitelenen baş olan *ben* adılı, boşlukla işaretlediğimiz konumdan çıkarılmış olamaz, çünkü bu yapı 1. t.k. iyelik ekiyle dilbilgisi dışıdır (36b). Oysa Türkçede tamlayanla tamlanan arasındaki uyum zorunludur. Bu durum operatör aynılığı ilkesi yüzünden Eşleşme Analizi’yle de açıklanamamaktadır.

Cinque’nin Yükseltme adı altında benimsediği süreçte, Kayne (1994) önerisine benzer bir biçimde seslendirilen baş ad, NİYT’nin içinde kalan baş adın temsilcisidir, yani [Gös/TümÖ]’ye yükselen öğedir. Bu baş adın seslendirilmesi, tümceciğe göre dışsal olan baş adın temsilcisinin silinmesine yol açmaktadır. Eşleşme sürecinde ise açık seslenen baş ad, yapının dışsal baş adıdır (Cinque, 2020: 1).

Cinque (2020)’de dünya dillerinde NİYT’lerin türetiminde hem Yükseltme hem de Eşleşme süreçlerinin kullanılabildiği, ancak tüm yapıların aynı Çift Başlı yapılardan

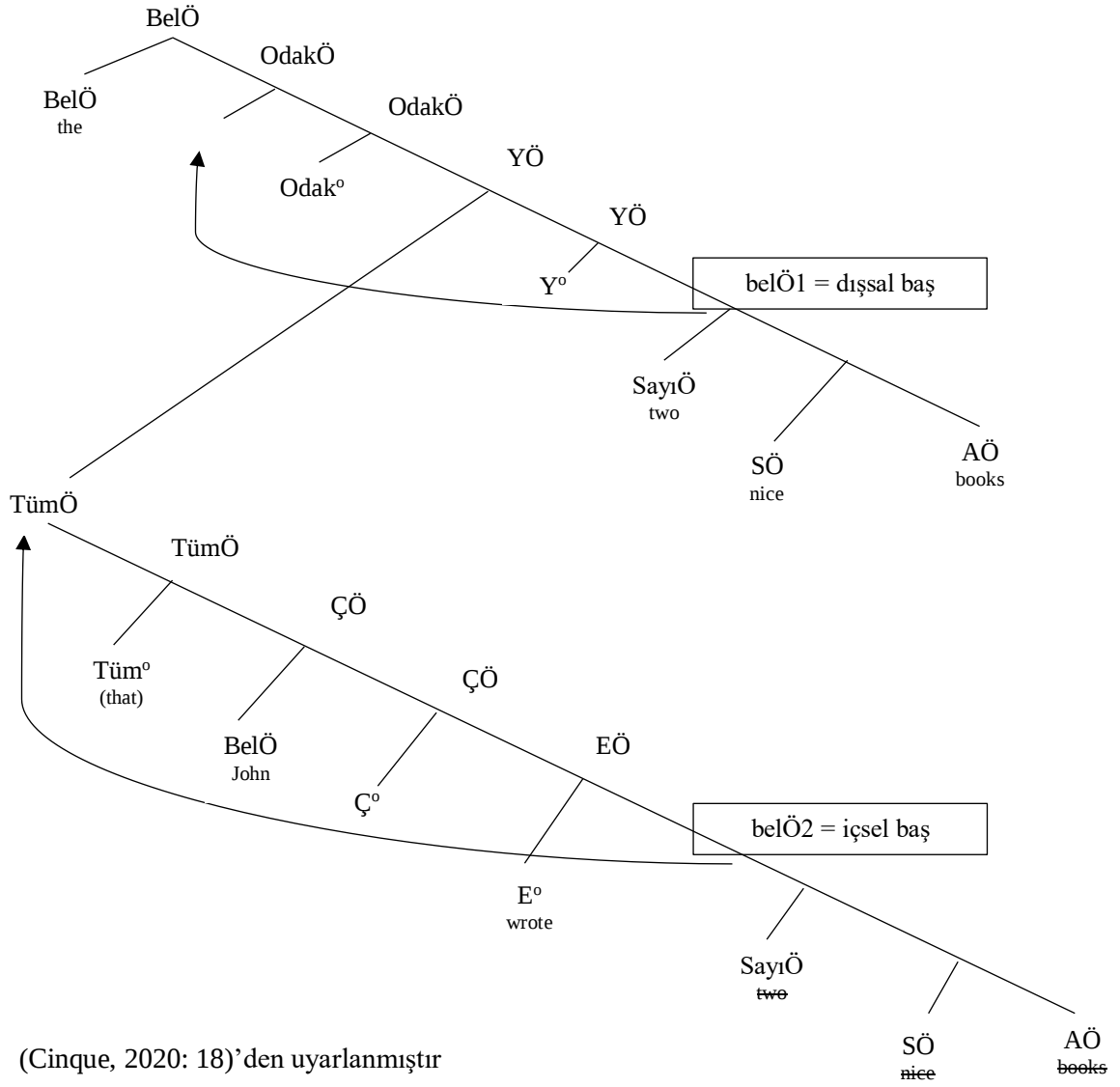
üretildiği önerilmektedir. Türetim dipten başlayarak Aşamalı X'-şemanın yukarılarına doğru çıkar ve buna karışık bir şekilde BİRLEŞTİR ve TAŞI uygulanır. Bu şekilde yürütülen yapıda biri tümceciğin içinde, biri tümceciğin dışında olmak üzere iki baş (yani nitelenen baş adın temsilcisi) mevcuttur. Yükseltme söz konusuysen NİYT'nin **içsel başı** [Gös/TümÖ] konumuna çıkarak dışsal başın silinmesine yol açar ve açık bir şekilde seslendirilir (Cinque 2020: 16). (37a)'da gösterilen bu türetimde yeniden yapılandırma ve ada etkileri gözlemlenmektedir, çünkü açık baş NİYT'deki içsel konumuyla bir zincir oluşturmaktadır (Cinque, 2020: 17):

(37) a.

(37b)'de ise dışsal başın [Gös/OdakÖ]'ye çıkmasının içsel başın silinmesini tetiklediği gösterilmektedir. Bu, eşleşme türetiminin yalnızca bir türüdür, ancak tüm eşleşme türetimlerinde açık baş, **dışsal** baştır ve NİYT'nin içindeki konumla zincir oluşturmadığı için bu şekilde türetilen yapılarda gerikurulum etkileri (*reconstruction effects*) gözlemlenmemektedir (Cinque, 2020: 18):

b.

Ancak Cinque (2020) de (31)'deki 'dışsal' tanımlığın Durumu'nu ve (36)'daki Türkçe uyum verilerini açıklayamamaktadır.

Bitimli NİYT'lerin analizinin bu tarihsel ve kuramsal gelişiminin dökümü, şüphesiz tüm çalışmaların farklı yönlerini yansıtabilmiş değildir. Ancak bu dökümle göstermek istediğimiz şey şudur: NİYT'lerin ÜD çerçevesinde soru tümcecikleri için geliştirilen *ne*-taşımali analizle ele alınışı, büyük ölçüde Chomsky (1965)'te atılan temellere dayandırılmaya devam etmektedir. Bu devamlılığı sağlamak için alanyazında zaman zaman farklı dilsel veriler görmezden gelinmektedir ya da kuramsal çelişkilere sebep olan analizlerle çözümlenmeye çalışılmaktadır. ÜD çerçevesinde yürütülen NİYT araştırmasının tarihi ayrıntılı incelenince kuramda bu yapılar ele alınırken *ne*-taşımali içerdikleri konusundaki katı inanış sorgulanması gereken açık bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanyazında gördüğümüz genel eğilim, bizce Chomsky (1957, 1965)'in içeyerleşik soru tümcecikleri ile NİYT'ler arasında ilk çizdiği paralelliğin X'-şemasında tam tümceler arasında çizilmiş gibi gösterilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu eğilime ister istemez kapılan araştırmacılar, sadece bu varsayımı destekleyecek yapıları incelemeye yönelmiş, *ne*-taşımali tanımına uyduramadıkları yapılara ait verileri kuramın dışında tutmuşlardır. Kuramda NİYT açısından büyük çeşitlilik sergileyen dünya dillerini tek bir genelleme altına alma isteği üstün basmış, bu güçlü eğilim dolayısıyla da kanaatimizce özellikle Türkçe NİYT'ler gibi adlaştırmalı olan yapıların incelenmesi zarar görmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde bizce Cinque (2020)'de önerilen Çift-Başlı yaklaşımın, adlaştırmaları da kapsayabilecek bir analiz olarak geliştirilmeye değer görünmektedir.

1.2.5. Bitimsiz NİYT'lerin Çözümlemesi

Buraya kadar incelediğimiz tüm analizler, NİYT'lerin içinde TümÖ'nün mevcut olduğunu varsaymaktadır. Bir yapının TümÖ olabilmesi için bitimli bir tümce olmalı ve içinde ZÖ yansıtılmış olmalıdır. Oysa Türkçedeki NİYT'ler; bitimli tümce şeklinde kurulmamakta, birer adlaştırma örneği olan [-(y)An] ve [-DIğ+I] tipi ortaçlarla kurulmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi ÜD'de bu farklı NİYT'ler ya bitimli NİYT'lere benzer şekilde analiz edilmiş ya da görmezden gelinmiştir. Bunun sebebi şudur: Yukarıda defalarca belirttiğimiz üzere ÜD'de bir yapının NİYT olabilmesi için *ne*-taşması içeriyor olması gerekir. *Ne*-taşması, taşmanın gerçekleştiği hedef konumu olan [Gös/TümÖ] konumunun varlığını gerektirir. TümÖ yansımalarının varlığı için ise bitimli tümce gerekir. Bu sebepten dolayı TümÖ katmanı içermeyen ve dolayısıyla *ne*-taşmasıyla türetilmeyen bir yapı, ÜD'deki NİYT konusundaki anlayış gereği, NİYT olarak ele alınamaz, dolayısıyla da dilin 'tümce içinde tümce' anlayışının bir yansıtması olarak kabul edilen özyineleme özelliğinin bir örneği olmadığı için de kuramda pek ilgi çekemez.

1.2.5.1. Kayne (1994) ve Bianchi (1999)

Genel eğilime uyan analizlerden biri Kayne (1994)'te önerilmiştir. Kayne (1994)'te ortaçaşsal NİYT'ler, **küçültülmüş NİYT'ler** (*reduced relative clauses*) olarak tanımlanır ancak bu yapıların da 'tam' NİYT'ler olan *ne*-taşmalı yapılar gibi bir TümÖ yansıması içerdiği varsayılır (Kayne, 1994: 97):

(38) the [TümÖ book_i [Tüm° [çö izi sent to me]]] (Kayne, 1994: 97)

'bana gönderilen kitap'

(38) numaralı yapı, Kayne'in baş adın arkasında yer alan küçültülmüş NİYT'ler için önerdiği analizdir. Yapılan bu çözümlemeden de anlaşılacağı üzere *sent to me* geçmiş zaman

ortacıyla kurulan ÇÖ, örtük bir Tümleyici'nin Tümleci olduğu varsayılır. Bu türetimde ilgilendirilecek öge, [Gös/TümÖ]'ye taşınır: (38)'deki *book* AÖ'sü.

Adın önünde yer alan küçültülmüş NİYT'lerde ise, [Gös/TümÖ]'ye yükselen öge, ilgilendirilen öge değil, NİYT'nin Ç° Başı'nın Tümleci'dir:

(39) the [TümÖ [recently sent]_i] [Tüm° [Ç° book [Ç° izi]]] (Bianchi, 1999: 281)

Fakat, (38) ve (39) arasındaki farktan görüldüğü üzere, Kayne'nin adın arkasında yer alan küçültülmüş NİYT için verdiği örnek ile adın önünde yer alan NİYT için verdiği örnek birbirinin aynısı değildir: (38) numaralı Tümleç'li NİYT'yi adın önüne taşımaya çalışırsak dilbilgisi dışı örnek elde etmiş oluruz:

(40) *the [TümÖ [sent to me]_i] [Tüm° [Ç° book [Ç° izi]]]

(39) ile (40) numaralı örneklerin arasındaki dilbilgisellik farkı şunu gösterir: İngilizcede adın önünde yer alan NİYT'ler ile adın arkasında yer alan NİYT'ler büyük ihtimalle aynı yapıya sahip değildir. 1.2.3.'de niteleyicilerin ada göre konumunu tartışırken İngilizcede genel itibariyle Tümleci olan niteleyicilerin, adın önünde yer alamadığını görmüştük. (38) ve (39) numaralı örnekte gösterilen çözümleme, bu olguyu açıklayamıyor.

Diğer taraftan Bianchi (1999), Kayne'in küçültülmüş NİYT'ler için önerdiği analizi benimser ve bu yaklaşımın Bulgarcada gözlemlenen bazı dilsel olgulara açıklama getirebileceğini söyler: (Giusti-Vulchanova, 1994)'den alınan (41) numaralı örnekte görüldüğü gibi Bulgarcada belirtililik tanımlığı biçimbirimi, baş ada değil, NİYT'yi oluşturan ortaca eklenir (Bianchi, 1999: 281):

(41) kup-en-i-te	(ot men)	vçera knigi (Bianchi 1999: 281)
al-edil.ortaç-çoğul-belir.tan.	tarafımdan	dün kitap-çoğul
'dün tarafımdan satın alınan kitaplar'		

1.2.5.2. Krause (2001)

Krause (2001), küçültülmüş NİYT'ler olarak ele aldığı ortaçaşsal NİYT'leri standart ve tamlayan durumu özneli olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Krause (2001), her iki tür küçültülmüş NİYT'lerde ilgi adıllarının ve Tümleyici'nin olmadığını belirtir ve çalışmasında bu yapılarda TümÖ bulunmadığı varsayımından hareket eder.

Standart küçültülmüş NİYT'ler olarak tanımlanan yapılar, sadece öznelere niteleyebilirler ve baş adın hem önünde hem arkasında yer alabilirler (Krause, 2001: 24-29). Krause'a göre bu tür küçültülmüş NİYT'lerin en ilgi çekici özelliği, özneyle eylemsel değil adsıl uyum içine giriyor olmalarıdır (Krause, 2001: 25). Krause'a göre standart küçültülmüş NİYT'lerde öznenin ilgilendirilmesinin zorunlu olmasının sebebi şudur: Niteleyen tümceciğe özneye yalın durum atanabilmesi için gereken koşullar mevcut değildir (Krause, 2001: 49). Bu Krause'un en önemli ve bizim analizimiz için de çıkış noktalarından biri olacak gözlemdir.

Tamlayan durumlu öznelere sahip küçültülmüş NİYT'lere gelince, Krause'a göre bu tür yapılarda AÖ seviyesinde tamlayan durumu atanabilme olasılığı olduğu için tümceciğin öznesine tamlayan durumu atanabilir ve bu sebeple bu tür küçültülmüş NİYT'lerle özne dışı kurucular ve eklentiler de ilgilendirilebilmektedir (Krause, 2001: 31-32).

Krause (2001)'in Almanca ortaçaşsal NİYT'lerle gösterdiği gibi, NİYT olarak kullanılan ortaçlar, niteledikleri özneyle (yani NİYT yapısının baş adıyla) cinsiyet, sayı ve Durum açısından uyum içine girerler:

(44) Ich kenne **den** [auf dem Stuhl **stehend-en**] **Mann**

Ben tanıyorum tanımlık-**t-eril-ACC** üstünde tanımlık sandalye duran-**t-eril-ACC** adam-**t-eril-ACC**
'Sandalyenin üstünde oturan adamı tanıyorum.' (*Almanca*) (Krause, 2001: 25)

(45) Sie wohut in **einem** [im latzten Jahrhundert gebaut-**en**] **Haus**

o-t-dişil yaşıyor LOC tanımlık-**t-nötr-ACC** LOC geçen yüzyıl inşa edilen-**t-nötr-ACC** ev-**t-nötr-ACC**

‘O kadın geçen yüzyılda inşa edilen bir evde yaşıyor.’ (*Almanca*) (Krause, 2001: 25)

Krause, ortaçların uyum açısından [+adsıl] özelliği taşıyan ulamlar gibi davrandığını belirtmektedir (Krause 2001: 25); **yani ortaçlar, eylemsel çekim (*conjugation*) değil, adsıl çekim (*declension*) biçimbirimleriyle kullanılmaktadır.** Bunun kısmen doğru bir tespit olduğunu söyleyebiliriz. Krause, bunu açık olarak belirtmemişse de alanyazında terimsel bir karmaşıklık ortaya çıkarmaktadır: Özellikle ÜD çerçevesinde yürütülen çalışmalarda, ne yazık ki doğasının ne olduğu hakkında pek bilgi verilmeyen çekim (*inflection*) terimi sıkça kullanılmaktadır. Kuramın ilk evrelerinde, ÇÖ olarak işaretlenen yansıma, sonraki gelişmiş versiyonlarda ZÖ’ye dönüştü. Fakat ÜD çerçevesinde yürütülen bazı çalışmalarda, eski ÇÖ teriminden yola çıkılarak **çekimli** ve **çekimsiz eylem** şekillerinden bahsedilmektedir. Zaman eylemsel ulamken, çekim hem adsıl ulamlarda hem eylemsel ulamlarda görülür. Çekim söz konusu olunca adlar adsıl biçimbirimler olarak (Durum, Cinsiyet, Sayı) çekimlenir (*decline*), eylemler ise eylemsel biçimbirimler olarak (Zaman, Kip) çekimlenir (*conjugate*). Türkçedeki ortaçlı NİYT’ler **bitimsizdir** (*non-finite*), fakat **çekimlidir** (*inflected*). Oysa yaygın olarak bitimli olmayan yantümceler için çekimsiz (*uninflected*) terimi kullanılmaktadır. Ancak Çekim dendiğinde adsıl çekim mi, eylemsel çekim mi kastedildiği belirtilmemektedir. Türkçe ortaçların çekimsiz (*uninflected*) şekiller olduğunu varsaymak, dilsel gerçeklere aykırıdır: Ortaçlar hem eylemsel çekim alanında yer alan Görünüş açısından çekimlenebilir (*conjugate*) hem de (44), (45) örneklerinde görüldüğü gibi bazı dillerde tıpkı sıfatlar gibi adsıl çekim biçimbirimleri olarak (*decline*) niteledikleri adla uyum içine girebilir. Buna ek olarak Türkçe gibi dillerde ortaçlar sıfatlara değil, adlara has çekim şekillerini de alabilirler. Bizce bu durum, 3. Bölüm’de göreceğimiz gibi ortaçların adlaştırma, yani **karma** bir ulam olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yapıların bu özellikleri, yapılarını da dağılımlarını da büyük ölçüde belirlemektedir. Bu sebeple özellikle ortaçlar gibi karma ulamlar söz konusu

olunca eylemsel ulamların özelliklerinden bahsederken çekimli (*inflected*) ve çekimsiz (*uninflected*) terimlerinin yerine bitimli (*finite*) ve bitimsiz (*non-finite*) terimlerini kullanmayı tercih etmekteyiz.

Krause'un bizce dikkat çekmek istediği husus şudur: adın önünde yer alan standart küçültülmüş NİYT'lerin yüklemeleri, adsıl özellikler sergilemektedir. Krause'un "standart küçültülmüş NİYT'ler" adı altında verdiği İngilizce, Fransızca gibi dillerden örnekler, sadece öznesini niteleyebilen ortaçaşal niteleyicilerdir. Aslında aynı gözlemin adın arkasında yer alan ortaçaşal NİYT'ler için geçerli olduğunu belirtmemiz lazım. Örnek (Krause, 2001: 26)'dan alınmıştır:

(46) **Las chicas** [recien llegad-**as** a la estación] son mis hermanas.

tanımlık-**ç-dişil** kız-**ç-dişil** yeni varan-**ç-dişil** DAT tanımlık-t-dişil istasyon koşaç-ç-ŞİM.Z kız kardeş-ç-dişil

'İstasyona yeni gelen kızlar, kız kardeşlerimdir.' (*İspanyolca*)

Daha önce belirttiğimiz gibi, ortaçaşal NİYT'lerin adın önünde veya arkasında bulunması, NİYT'lerin iç yapısıyla ilgili olmaktan çok, belli başlı dillerin içinde yürürlükte olan niteleme mekanizmalarıyla ilgilidir.

Krause'un atıfta bulunduğu, fakat bizim ulaşamadığımız Li (2000) çalışmasında Çincece adın önünde yer alan NİYT'ler, İngilizcede adın arkasında yer alan NİYT'ler gibi Karmaşık AÖ Kısıtlaması'na uyarken ((47) numaralı örnek, (Krause, 2001: 51)) Türkçedeki tamlayan durumlu küçültülmüş NİYT'lerin, bu kısıtlamaya riayet etmediği görülmüştür ((48) numaralı örnek, (Krause, 2001: 52)):

(47) *zhe jiv shi [[[ta xihuan] izi nian guo shu] de] ren] de difangı (Li 2000)

tam da bu koşaç o beğenmek okumak Görünüş kitap DE kişi DE yer

'İçinde okuyan adamı beğendiği yer, burasıdır.'

(48) [[benim izi patlıcan yediği] söylentisi]-ne inandığım adamı

(47)'te görülen Karmaşık AÖ Kısıtlaması ihlali, Krause'a göre Çince'deki NİYT'lerde bir ilgi operatörünün [Gös/TümÖ]'ye taşındığını ve dolayısıyla bu yapılarda TümÖ seviyesinin de mevcut olduğunu göstermektedir; yani bu yapılar bitimli tümcecikler olarak küçültülmüş NİYT'lerden farklıdır. Diğer taraftan (58), **Türkçedeki NİYT'ler için uygulanan ne-taşması yaklaşımının geçerli bir analiz olmadığını**, bu yapılar gerçek küçültülmüş NİYT'ler olarak **TümÖ seviyesi ve [Gös/TümÖ] konumuna taşıma içermediğini** göstermektedir (Krause, 2001: 51-52).

Krause (2001) analizi, Burzio (1986), Bhatt (1999) ve Iatridou ve ark. (2003) çalışmalarına dayandırılmıştır. Bu analize göre tamlayan durumlu özne içeren küçültülmüş NİYT'ler, TümÖ'den küçük yapılardır. Krause'a göre bunlar bir AÖ yansıması içine yerleştirilmiş birer EÖ'den ibarettir (Krause 2001: 60, 76-77). Tam olarak ne kadar büyük oldukları konusunda kesin varsayım belirtilemeyeceğini söylemekle beraber, Krause'a göre bu yapılar, ZÖ'ye kadar yansıma yapmaz, **en fazla GörÖ, UYUMÖ veya sadece EÖ** olabilir (Krause, 2001: 77).

Ancak Krause (2001), çözümleme olarak Bhatt (1999)'da önerilen Yükseltme Analizi'ni uygulamaktadır, oysa Bhatt'ın özellikle ortaçlar için geliştirdiği Yükseltme Analizi, [Gös/TümÖ]'ye taşıma içerdiği için (Bhatt, 1999: 15-16) Krause'un savunduğu analizle aslında ters düşmektedir.

Bu sorunun yanı sıra Krause (2001), Çince'de baş adın önünde yer alan NİYT'lerin TümÖ içerdiğini kabul etmek zorunda kalır, çünkü önerdiği analiz, başka türlü Çince'deki NİYT'lerin hem öznesini hem de diğer kurucularını ilgilendirebilmesine açıklama getirememektedir. Oysa Krause'un savunduğu başlıca varsayım şudur: Ortaçsal bir NİYT'de özne ya ilgilendirilerek tümcecğin dışına taşınacaktır²⁰ ya da tamlayan durumu atanacaktır.

²⁰ Daha önce Terfi Analizi'nde Rol Kuramı ve Durum Kuramı açısından ortaya çıkan tüm sorunlara yol açarak.

Çince ise bu varsayıma karşıt örnek oluşturmaktadır. Bu sebeple Krause (2001), genel itibariyle bitimsiz olarak kabul edilen Çince NİYT’lerde bir TümÖ’nün varlığını (Krause, 2001: 52) kabul etmek durumunda kalmıştır.

Aynı zamanda, Japoncada gözlemlenen *ga/no* nöbetleşmesi de Krause’un önerisi için sorun yaratmaktadır. Küçültülmüş NİYT’ler olarak ele alınan ve baş adın önünde yer alan Japonca NİYT’lerde, tümceciğin içinde kalan özneler bazen tamlayan durumu taşıyor (-*no*), bazen yalın durum (-*ga*). NİYT’nin içinde gözle görülür bir biçimbirimsel veya sözdizimsel değişiklik olmadan her iki şekildeki özne kabul edilebilirdir. Alanyazında bu nöbetleşmeye hala tatmin edici bir analiz sunulmamıştır:

(49) a. Mary-ga	aishiteiru	otoka-o	mita (Krause, 2001: 55)
Mary-Yal.D.	sev.ŞİM.SÜR.	adam-Yük.D.	gör-Geç.Z.
b. Mary-no	aishiteiru	otoka-o	mita
Mary-Tam.D.	sev.ŞİM.SÜR.	adam-Yük.D.	gör-Geç.Z.

‘Mary’nin sevdiği adamı gördüm.’

Krause, (49)’daki tümceciklerin bitimli olduğunu ve Zaman içerdiğini varsaymaktadır (Krause, 2001: 57). Krause, (49a) gibi örneklerdeki öznenin yalın durumla karşımıza çıkmasını, yapıdaki Zaman mevcudiyetiyle açıklarken, tümceciğin Zaman içerdiğine delil olarak öznenin yalın durum taşıyor olmasını ileri sürmektedir (Krause 2001: 57): Bu klasik bir döngüsel nedenselleştirme (*circular argument*) örneğidir ve (57b)’deki örneği açıklayamaz.

Ancak bizce Krause (2001) analizinin en sıkıntılı kısmı, küçültülmüş NİYT’lerin evrensel olarak AÖ olarak tanımlanmasında yatmaktadır. Krause, tüm küçültülmüş NİYT’lerin AÖ olduğunu savunmaktadır. Ona göre İngilizce gibi dillerdeki küçültülmüş NİYT’ler ile Türkçe gibi dillerdeki küçültülmüş NİYT’lerin arasındaki fark, NİYT’lerin yapısında değil, söz konusu dillerdeki AÖ yapılarındaki farktan kaynaklanmaktadır:

İngilizcede tamlayan durumunun sadece BelÖ’lerde atanabilmesine karşın Türkçede AÖ içinde de tamlayan durumu atanabilmektedir (Krause, 2001: 90). Fakat AÖ dediğimiz katman sözlüksel katmandır ve sözlüksel katman, yapısal durum atama mekanizmasına sahip değildir.

Bu öneri için en büyük sorun, ilginç bir şekilde Krause’un tezini desteklemek için örneklerini kullandığı Türkçedeki iki NİYT stratejisinden gelmektedir: Krause’a göre [DIğ+I] stratejisinin üzerindeki iyelik, *adıl* olan öznenin üzerinde tamlayan durumu atamaktadır (Krause, 2001: 114). Ancak buradaki muhakeme yolu pek açık değil diyebiliriz: Krause, [-DIğ+I] tipi NİYT’lerde tamlayan durumu taşıyan artık adılar (*resumptive pronouns*) olduğunu iddia edip bu olgunun iddialarını desteklediğini söylemektedir, fakat verdiği örnekler hem Türkçede dilbilgisel değildir hem de dilbilgisel olsalar bile bunun tam olarak varsayımını nasıl desteklediğini belirtmemektedir:

(50) a. ??[[Hasan-ın [kendisi-nin_i kabağ-ı ye-diğ-i-ni] san-dığ-ı] adam_i

b. *[bizim [kendisi-nini] öl-düğ-ü için] üzül-düğ-müz] adam_i (Krause, 2001: 114-115)

Fakat Krause (2001), hem [-(y)An] tipi stratejisinin hem de [-DIğ+I] tipi stratejisinin birer AÖ olarak oluşturulduğunu iddia etmektedir. Böyle olsaydı, Krause’un varsayımlarına göre [-(y)An] tipi strateji de tamlayan durumu atayabilmeliydi. Krause’un küçültülmüş NİYT’leri evrensel olarak AÖ yapısı olarak değerlendirmesi, bu tümceciklerin birer ad (*noun*) olarak değerlendirilmesi demektir. Oysa bu yapılar her ne kadar adsıl (*nominal*) doğaya sahip olsalar da Krause’un kendi örneklerinden anlaşıldığı gibi **öznelerini niteleyen ortaclar ad değil, sıfat** olduğunu göstermektedir: Sıfatlar, standart küçültülmüş NİYT’ler ve sıfatlar gibi, niteledikleri adlarla Cinsiyet, Sayı, Durum açısından uyum içine girerler, adlar değil. Krause (2001)’in en büyük sorunun bu iddia olduğunu söyleyebiliriz: Aslında

Fransızca, Almanca, İtalyanca, Bulgarca gibi birçok dilde gözlemlenen **sıfat – nitelenen ad arasındaki uyumu (concord)**, **özne – yüklem arasındaki uyumla (agreement)** karıştırmıştır. Sıfat – nitelenen ad arasındaki adsıl uyum, kişi-sayı özellikleri (ϕ -features) üzerinde gerçekleşen uyum değildir, Cinsiyet, Sayı, Durum ve belirtililik-belirtisizlik üzerinde gerçekleşen uyumdur ve ortaçların üzerinde gözlemlenen bu uyum AÖ'lere has değil, SÖ'lere hasır. Ancak Krause, standart küçültülmüş NİYT'lerin genellikle öznelerini ilgilendirdiklerinden yola çıkarak bu bambaşka dilsel olguyu yanlış bir şekilde özne-yüklem arasındaki uyum gibi yorumlamıştır ve ortaçları, özneleri olan baş adıyla uyum içine giren AÖ'ler olarak kabul etmiştir.

Krause, (51)'deki uyum verilerini özne-yüklem uyumu çerçevesi içinde yorumladığı için bu husus gözünden kaçmış olabilir ve Almanca ile İspanyolcadaki **sıfatlara özgü uyumun** (51a) ve (51b), Türkçedeki **ortaçsal yüklem öznesiyle uyum** içine girmesiyle (52) aynı olduğunu sanmıştır (Krause, 2001: 79):

(51) a. Sie wohut in **einem** [im latzten Jahrhundert gebaut-**en**] **Haus**
o-t-dişil yaşıyor LOC tanımlık-**t-nötr-ACC** LOC geçen yüzyıl inşa edilen-**t.nötr-ACC** ev-**t-nötr-ACC**

‘O kadın geçen yüzyılda inşa edilen bir evde yaşıyor.’

b. **Las chicas** [recien llegad-**as** a la estación] son mis hermanas.
tanımlık-**ç-dişil** kız-**ç-dişil** yeni varan-**ç-dişil** DAT tanımlık-t-dişil istasyon koşaç-**ç-ŞİM.Z** kız kardeş-**ç-dişil**

‘İstasyona yeni gelen kızlar, kız kardeşlerimdir.’

(52) [Meltem-**in** gör-düğ-**ü**] yılan

Görüldüğü üzere, Krause, birbirinden tamamen farklı iki veriyi karşılaştırarak eylemsel uyumla (*agreement*) adsıl uyumu (*concord*) birbirine karıştırmıştır: (51a) ve (51b)'deki veriler, Almanca ve İspanyolcada mevcut ve sıfatlara özgü, niteleyen nitelediği ada göre Cinsiyet-Sayı-Durum açısından onunla uyuşmasını (*concord*) gösterir ve bu olgu

dilin tüm diğer niteleyici öbeklerinde de gözlemlenmektedir. Almanca örnekleri (53), İspanyolca örnekleri ise (54)'te vermekteyiz:

(53) a. der	gut- e	hund
tanımlık.t.eril.Yal.D.	iyi-t.eril.Yal.D.	köpek.t.eril.Yal.D.
b. die	gut- en	kind- er
tanımlık.ç.nötr.Yön.D.	iyi-ç.nötr.Yön.D.	çocuk-ç.nötr.Yön.D.
(54) a. las	chicas	aburridas
belirt.tanımlık.ç.dişil	kız.ç.dişil	sıkıcı.ç.dişil
b. un	libro	aburrído
tanımlık.t.eril	kitap.t.eril	sıkıcı.t.eril

Diğer taraftan (55) numaralı örnekte görüldüğü gibi, (53)-(54) arasında görülen uyum türü, Türkçede hiç gözlemlenmemektedir, sıfat nitelediği adın Sayı, Durum veya Cinsiyetine göre şekil değiştirmez:

(55) a. **güzel** kadın

b. **güzel** kitaplara

Türkçede kullanılan ve (52)'de özne ile yüklem arasındaki uyumu kodlayan uyum örüntüsü, tamlayan-tamlanan (*possessor-possessee*) uyumudur. (56)'da örneği verilen bu uyum Almanca ve İspanyolcada yoktur.

(56) a. ev-in kapı-sı

b. bizim çocuğ-**umuz**

Krause, bu iki farklı dilsel olguyu aynı olgu olarak yorumlamıştır ve tüm NİYT'leri sıfat olarak değil, ad olarak değerlendirmiştir. Bu fikrini savunurken de Krause, İatridou ve ark.'dan şu alıntıyı kullanmıştır: “Anlamları, niteledikleri Baş ile kesişen tüm ulamlar, söz konusu Baş ile aynı ulamsal türden olmalıdır (Krause, 2001: 83)”. Bu alıntının sayfası ve çalışmanın tarihi verilmemiştir, ancak Krause'un kaynakçasında İatridou ve ark. olarak

verdiği iki kaynakta (Iatridou ve ark., (1998) ve Iatridou ve ark., (2003)²¹) da böyle bir tümceye rastlamadık. Krause, bu alıntıyı şu şekilde yorumlamıştır: Bir adı niteleyen her ulam adsıl, bir eylemi niteleyen her ulam ise eylemsel olmalıdır (Krause, 2001: 83). Başka bir deyişle, küçültülmüş NİYT'ler, bir ad niteleyicisi oldukları için, adsıl olmalıdır ve adsıl olarak bir XÖ'nün ötesine yansıma yapamamaktadır (Krause, 2001: 83). Yalnız Krause söz konusu XÖ'yü zorunlu olarak bir AÖ olarak yorumlayarak, **adı niteleyen ulam addır, eylemi niteleyen ulam eylemdir** olarak sunarak, tüm sıfatların birer AÖ, tüm zarfların ise EÖ olduğunu söylemiş ve analizini bu görüş üzerinde inşa etmiş bulunmaktadır. Oysa 'adsıl' illaki ad demek değildir, sıfatlar da adsıl ulamlar olmalarına rağmen bir AÖ yansıtmamaktadır.

Krause'a göre öznesi tamlayan durumu taşıyan yapılar da olmak üzere tüm küçültülmüş NİYT'ler sadece AÖ'ye kadar yansıma yapar ve ortaçsal eylemleri ya adsıl A° Başı'na çıkarak geçişim yoluyla birleşirler (Baş-Baş taşıması) ya da yerinde (*in situ*) kalarak A° Başı ile uyuma girerler. Bu sebeple de küçültülmüş NİYT'lerde adsıl uyum gözlemlenmektedir (Krause, 2001: 84). Ancak bu doğru olsaydı, ortaçsal NİYT'lerin kendi niteleyicileri sıfat olmalıydı, çünkü sıfatlar AÖ'ye eklenir. Oysa ortaçlar evrensel olarak zarflarla nitelenir. Aynı zamanda tüm küçültülmüş NİYT'lerin AÖ olduğunu iddia ederek Krause (2001), Türkçedeki [-(y)An] stratejisiyle ile [-DIğ+I] stratejisi arasındaki farkın nerede yattığını göstermeyi de başaramamıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse, Krause (2001), bildiğimiz kadarıyla Türkçe veriler üzerinden hareket ederek küçültülmüş NİYT'lerin adlaştırma olduklarına dikkat çeken ilk araştırmacı olmuştur. Bu çalışma bazı çok güzel gözlemler ve değerli tespitler sunmakla beraber kuramsal açıdan çok fazla zayıflık içerdiği için kuramda hak ettiği yeri alamamış,

²¹ Krause (2001)'de söz konusu çalışma Iatridou ve ark. (2000) ve 'yayınlanacak' olarak verilmiştir. Belki yayın sürecinde bir değişiklik olmuştur.

gereken dikkati çekememiştir diyebiliriz. Ancak bazı konularda her ne kadar yanlış yöne sapılmış olsa da bu çalışmanın, Türkçe ortaçaşal NİYT'lerin araştırılmasında bir çıkır açmış olduğunu belirtmek isteriz.

1.2.5.3. Cinque (2020)

Cinque (2020), geliştirdiğı Çift Başlı Analiz (*Double Headed Analyzis*) çerçevesinde bir de ortaçaşal NİYT'leri incelemiştir. Fakat bu çalışmada da buraya kadar ele aldığımız çalışmaların çoğunda olduğu gibi, İngilizce, İtalyanca, Almanca gibi dillerden elde edilen veriler temel alınmıştır. Oysa bu dillerde ortaçaşal strateji tam ve birincil strateji değil; sadece bitimli tümceli NİYT'lere bir ek strateji olarak kullanılmaktadır diyebiliriz.

Cinque (2020), ortaçaşal NİYT'lerin ÇÖ ve TümÖ seviyelerinin eksik yapılar olarak tanımlandığına ve alanyazında adları genellikle küçültölmüş NİYT'ler olarak geçtiğine dikkat çeker ve bu yaklaşımın yanlış olduğunu belirterek bu yanlış yaklaşıma şu gerekçelerin yol açtığını ileri sürer: 1) **bu tür NİYT'lerde açık ilgi adıllarının veya 'değişmez' ilgilendiriciler (*relativizers*), yani Tümleyicilerin, bulunmaması**; 2) **Zaman ulamının ve yansımalarının eksikliği**; 3) **Açık öznelerin eksikliği**; 4) **(Ortaç türüne göre) bu yapıların sadece dışsal veya içsel birleştirilen özneleri ilgilendirebilmesi** (Cinque, 2020: 203). Cinque (2020), Belikova (2008)'e dayanarak, 3 ve 4 numaralı gerekçelerin (ve bazı araştırmacılara göre belli başlı diller için 2 numaralı gerekçe), sadece ortaçaşal stratejiyi **ikincil**, ek bir strateji olarak kullanan diller için geçerli genellemeler olduğunun altını çizmektedir (Cinque, 2020: 203). Başka bir deyişle, bu gerekçeler tüm dünya dillerinde gözlemlenen ortaçaşal NİYT'leri kapsayamamaktadır.

Cinque, Belikova (2008)'in ortaçaşal NİYT'ler için alanyazında kullanılan 'küçültölmüş' terimine karşı çıktığına ve onun yanıltıcı (*misnomer*) olabileceğine de dikkat çekmektedir (Cinque, 2020: 203). Belikova'nın bunu söylemesinin sebebi olarak Cinque,

şunları belirtmiştir: ‘Bazı dillerde gözlemlenen ortaçaşal NİYT’lerin kısıtlanmış gibi gözükene doğası, aslında bu yapıların kompleks (*hybrid*) adsıl+eylemsel doğasından ve söz konusu dillerin belli başlı bağımsız biçimbilimsel özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir (Cinque, 2020: 203).’ Bizce bu, çok güzel bir tespittir ve ‘küçültölmüş olmak’ ortaçaşal NİYT’lerin içsel, doğal ve tanımlayıcı bir özelliğı olmadığına dikkat çekmektedir; bu tür yapıların özellikleri, bulundukları dilin bağımsız ve daha genel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Yani ‘küçültölmüş NİYT’ler teriminin kullanılması, ÜD’nin her alanda hissedilen İngilizce verilerin ağır basmasından kaynaklanan bir anlayışın yansımasıdır. Özellikle ortaçaşal stratejiyi ikincil bir strateji olarak kullanan dillerde bu yapıların küçültölmüş olarak karşımıza çıkması, bu şekilde kurulan NİYT’lerin sanki bitimli tümce şeklinde kurulan NİYT’lerden bir şekilde eksik, tamamlanmamış gibi gözükmesine yol açmaktadır. Diğer taraftan Belikova (2008), çok sayıda dildeki ortaçaşal NİYT’leri inceleyerek bunların oldukça kompleks yapıya sahip olabildiğini göstermiştir (Belikova 2008: 3). Bu, Borsley ve Kornfilt (2000)’de geliştirilen ve 3. Bölüm’de sunacağımız Karma Yansıtımlar Varsayımı’nın postulatlarıyla çok yakındır: Arapça ve Rusça örneklerinden hareketle ve Szabolcsi (1994)’te öne sürölen TümÖ ile BelÖ paralelliğine dayanarak Belikova (2008), ortaçaşal NİYT’lerde TümÖ seviyesi yerine BelÖ seviyesi mevcut olduğunu ileri sürmektedir (Belikova 2008: 5). Belikova (2008)’e göre Rusça gibi dillerde ortaçaşal NİYT’lerde Zaman ulamı ifade edilebilmektedir (Belikova, 2008: 4-5). Başka bir deyişle Belikova (2008), bu tür yapıların ‘küçültölmüş’ olduğunu iddia etmek için empirik delillerin bulunmadığına dikkat çekmektedir. Ancak tıpkı Krause (2001) gibi Belikova da bizce söz konusu dillerde aslında sıfat olan bu yapıları birer ad olarak değerlendirmektedir. Belikova’nın bu tespitlerini inceleyen Cinque (2020), yukarıda sıralanan 4 özelliğın aslında birbirinden bağımsız olduğunu ve dillerin bazı daha genel mekanizmalarına bağılı olarak incelenebileceğini

belirtmektedir (Cinque, 2020: 203). Bu, daha önce Lehmann (1984)'te gördüğümüz varsayımın örtüşmektedir: Bir dilde kullanılan NİYT'lerin yapısı, dilde genel olarak altasıralama ve niteleme yapılarına bağlıdır.

Cinque (2020)'ye göre dünya dillerinde ikili bir ayırım olduğu söylenebilir: **özne olmayan kurucuların ilgilendirmelerine izin veren ortaçsal stratejiler** ve **sadece öznenin ilgilendirilmesine izin veren stratejiler** (Cinque, 2020: 204). Cinque'ye göre **ilk örüntü, dillerin özneye tamlayan durum atayabilmesine olanak sağlayan dillerde** görülmektedir (Cinque, 2020: 204). Cinque'nin bu görüşü, Dede (1976), Haig (1997, 1998), Krause (2001) ve Aygen (2002, 2006)'de ifade edilen görüşle oldukça yakındır. Bizim de 3. Bölüm'de sunacağımız analiz, büyük ölçüde tamlayan durumunun atanmasıyla ilgili olacaktır.

Sadece birinci tipten ortaçsal NİYT'leri ele aldığı için Cinque, sadece özneyi hedefleyebilen yapıları incelemiştir ve bazı Almanca ve Fransızca örneklerden yola çıkarak Şimdiki zaman ortacıyla oluşturulan NİYT'lerde Ü'-taşımada olmadığını, TümÖ seviyesinin eksik olduğunu, öznenin ise kesin bir şekilde ADIL olduğunu göstermiştir (Cinque, 2020: 209-213). Geçmiş zaman ortaçları hakkındaysa Cinque, bu ortaçsal NİYT'lerin de TümÖ'den daha küçük olduğunu, ÇÖ'den ibaret olduğunu ve ADIL öznesine sahip olduğunu ileri sürmüştür (Cinque, 2020: 213-216).

1.3. Ara Sonuç

Bu Bölüm'de ÜD'de hâkim olan tümcecik anlayışı, tümcecik yapısı ve türetim konularına yönelik anlayışlar ve bu anlayışların gelişimi hakkında bilgi verdikten sonra ÜD kuramı çerçevesinde NİYT'lerin ele alınışını daha yakından inceledik. ÜD kuramındaki genel yaklaşıma bağlı olarak bitimli ve bitimsiz NİYT'ler üzerine yapılan analizleri tartışıp sunduk.

Yukarıda tam olmasa da oldukça geniş olduğunu düşündüğümüz kuramsal tartışmadan belli olduğu üzere ÜD çerçevesinde NİYT'ler için geliştirilen analizlerin çoğu, Türkçe gibi dillerdeki adlaştırma şeklinde kurulan NİYT'leri kapsayabilecek mahiyette değildir. Krause (2001)'de her ne kadar kabul edemeyeceğimiz bazı fikirler belirtilmiş olsa da bu çalışmada Türkçe NİYT'lerin kesinlikle adsıl özellikler sergilediği gösterilmiştir. Bu adsıl özelliklere bitimli tümcecik analizleriyle açıklama getirilemez. Aynı zamanda tüm bilinen dillerde ortaç şeklinde kurulan NİYT'lerde açık operatör/*ne*-ögesi olarak ele alınan ilgi adının ve açık Tümleyici'nin bulunmıyor olması, bu yapılarda bir TümÖ seviyesinin bulunmadığını da göstermektedir. 3. Bölüm'de ayrıntılı göstermeye çalışacağımız gibi Türkçe ortaçaşsal NİYT'lerde *ne*-taşması için gereken yansımalar mevcut değildir.

TümÖ'nün varlığına dair herhangi bir ipucumuzun olmamasına rağmen Türkçede gözlemlenen ilgilendirme stratejisi seçimi konusunda ÜD çerçevesinde geliştirilen ve 2. Bölüm'de tartışacağımız tüm farklı analizler, Türkçe NİYT'leri bir şekilde İngilizcedeki bitimli yapılara indirgeyerek *ne*-taşmalı analiz geliştirmeye yönelik çabalardır. Bizce bugüne kadar 10'dan fazla tespit edebildiğimiz bu analizlerin hepsi, bir şekilde verileri kapsayamamasının ve/veya kuramsal açıdan zayıflıklar ve çelişkiler içermesinin sebebi, bu İngilizce bitimli NİYT'lere indirgenmesinden kaynaklanmaktadır. Bunu iddia etmemizin başlıca sebebi ayrıca şudur: *ne*-taşmalı analiz, odağı **niteleyici işlevli tümcecğin içeriğine değil, ilgilendirilen ögenin üzerine** toplamış ve kanaatimizce kuramda 'özne ilgilendirilmesi' ve 'özne-olmayan kurucu ilgilendirilmesi' ayrımının yerleşmesine sebep olmuştur.

Bu sebeple 3. Bölüm'de geliştirmeye çalışacağımız kendi analizimizde, büyük ölçüde bu Bölüm'ün son kısmında verilen Krause (2001) ve Cinque (2020)'de ifade edilen bazı tespitler öne çıkarılacaktır: Türkçedeki adlaştırma şeklindeki NİYT'ler TümÖ yansıması

içermediği için bitimli NİYT'lerden farklı ulamlara sahiptir. Farklı ulamlara sahip olmasından dolayı da bu NİYT'ler farklı analiz gerektirir. Bu farklı özellikler, dilde iki NİYT kurma stratejinin gelişmesine yol açmıştır. Kanaatimizce hem adlaştırma yapılarının çözümlenmesi hem de ilgilendirme stratejilerinin seçimine açıklama getirilmesi, Türkçe NİYT'lerin daha genel özellikleriyle daha kolay ve tutarlı bir şekilde başarılabilir.

2. BÖLÜM: TÜRKÇEDEKİ İLGİ TÛMCECİĞİ KURMA STRATEJİLERİNE ALANYAZINDAKİ YAKLAŞIMLAR

2.1. Underhill (1972), (1976)

Underhill (1972)'nin, Türkçe NİYT'leri ÜD çerçevesi içinde ele alan ilk çalışma olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmada ve sonra çıkan Underhill (1976)'da kompleks yapılar için dönüşümsel bir analiz benimsenmiştir.

2.1.1. Underhill (1972), (1976) Analizinin Ayrıntıları

Underhill, ilk genellemeyi şu şekilde yapmıştır: Baş ad, yantümcenin öznesiyse – (y)An ortaç eki, baş ad yantümcenin özne dışında bir ögesiye -DIğ ortaç eki kullanılmaktadır (Underhill, 1972: 88). Underhill'in yapmış olduğu bu genelleme hâlâ alanyazında kabul görmektedir ve NİYT incelemelerinde [–(y)An] tipi ilgilendirme stratejisi için 'özne ortacı', [-DIğ+I] tipi ilgilendirme stratejisi için 'nesne ortacı' olmak üzere iki tür ilgilendirme stratejisi olduğu görüşü çoğunlukla benimsenmiştir.

Underhill'in dönüşümsel dilbilgisi ruhunda önerdiği türetim, (1) numaralı örnekte [–(y)An] stratejisi için, (2) numaralı örnekte [-DIğ+I] stratejisi için sunulmuştur:

(1) mektebe giden oğlan < Oğlan mektebe gider.

(2) oğlanın gittiği mektep < Oğlan mektebe gider. (Underhill, 1972: 87)

Underhill, 'nesne ortacı' olarak adlandırdığı yapının aslında yantümcenin nesnesinin ilgilendirilmesi için kullanılabilmesinin yanı sıra tüm şu durumlarda da ilgilendirme stratejisi olarak kullanılabileceğine dikkat çekmiştir: 1) yön bildiren yönelme durumlu tümleçler, 2) kaynak bildiren çıkma durumlu tümleçler, 3) yönelme durumu yükleyen eylemlerin tümleçleri, 4) çıkma durumu yükleyen eylemlerin tümleçleri, 5) kalma durumlu tümleçler ve 6) zaman bildiren kalma durumlu tümleçler ve 7) birliktelik anlatan *ile* edatına bağlı AÖ'ler (Underhill, 1972: 88).

Bu Başlıca İlkeyi belirledikten sonra Underhill, yukarıda özetlediğimiz zaten oldukça geniş kapsamlı genellemeye aykırı olan örnekleri ele almaktadır. İlk aykırı örnek, NİYT yapısındaki baş adın iyelikli bir AÖ'nün tamlayan durumlu ilk ögesinin ilgilendirmesinde ortaya çıkmaktadır:

(3) oğlu mektebe giden adam < [Adamın oğlu] mektebe gider.

(3)'te *adam* kelimesi, ortacın ifade ettiği yantümcenin öznesi değildir, öznenin tamlayanı (*possessor*) oluşturan kısmıdır. Öznenin kendisiyse iyelikli yapının tamlananı (*possessee*) oğlu kelimesidir. Buna rağmen Underhill'in genellemesine aykırı bir şekilde *adam* kelimesi [-(y)An] tipi ortaç ekiyle oluşturulmuş bir yantümce tarafından nitelenmektedir ve Underhill'in Başlıca İlkesine göre aslında [-DIğ+I] tipi ortaça nitelenmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde nitelendiğinde yapı dilbilgisi dışı olur:

(4) *oğlunun mektebe gittiği adam < [Adamın oğlu] mektebe gider.

Belirtildiği gibi (4)'te baş ad özne değildir, öznenin sahibini ifade eden tamlayan durumuyla çekimlenmiş bir kelimedir. Öbür taraftan nitelenen baş ad, yantümcenin öznesi değil de başka bir ögesinin parçası olduğu durumlarda NİYT [-DIğ+I] tipi ortaça kurulmaktadır (Underhill, 1972: 89).

(5) oğlanın mektebine gittiği adam. < Oğlan [adamın mektebi]-ne gider.

Bu bilgileri göz önünde bulundurarak Underhill, ilk genellemesine ikinci bir gözlem eklemektedir. Baş adın yantümcede tamlayan durumu taşıdığı durumlarda: 1) baş ad olan AÖ öznesinin bir parçasıysa [-(y)An] tipi ortaç kullanılır; 2) nitelenen ad yantümcenin özne dışındaki bir ögesinin bir parçasıysa [-DIğI+] tipi ortaç kullanılır (Underhill, 1972: 90).

Fakat formüle ettiği ikinci ilkedan sonra da Underhill bu ilkeye de aykırı örneklerin olduğunu gözlemlemiştir:

(6) üstünde şarap duran masa < [Masanın üstü]-nde şarap durur.

(6)'da *masa* kelimesi ne özne konumundadır ne de özne öbeğinin bir unsurudur; kalma durumunda çekimlenmiş bir AÖ'nün içerisinden baş ad konumuna geçmiştir. NİYT'nin öznesi ise *şarap* AÖ'südür ve NİYT'nin içerisinde kalmıştır. Buna rağmen kullanılan ilgilendirme eki olarak özne ortacı olarak tanımlanan [-(y)An] tipi ortağ kullanılmaktadır.

(7)'de bu olgunun başka bir örneği verilmiştir:

(7) odasında (bir) lamba yanan adam < [Adamın odası]-nda lamba yanıyor.

(6) ve (7)'ye benzer örneklerde Underhill'in dikkatini çeken husus, içeyerleşik yantümcenin öznesinin istisnasız belirtisiz olması ya da belirtisiz olarak yorumlanması gerektiği gerçeğidir (Underhill, 1972: 91). Aynı tümceler içerisinde özne belirtiliyse nesne ortacının kullanımı zorunlu olur:

(8) üstünde şarabın durduğu masa < Şarap, [masanın üstü]-nde duruyor.

(9) odasında lambanın yandığı adam < Lamba, [adamın odası]-nda yanıyor.

Böylece Underhill bizi dikkat çekici bir zıtlıkla karşı karşıya bırakmaktadır: Baş ad yantümcede kalma durumlu bir AÖ ise ve söz konusu yantümcenin öznesi belirtisizse [-(y)An] ortacıyla karşılaşmaktayız. Aynı yapıdaki bir yantümcede özne belirtiliyse [-DIğ+I] ortacıyla karşılaşmaktayız (Underhill, 1972: 91). Underhill bu tespitten hareketle belirtisiz öznelerin sözdizimsel özelliklerini incelemiş ve basit tümcelerde öznenin belirtili veya belirtisiz olmasına bağlı olarak sözcük dizilişinde değişiklik olduğunu tespit etmiştir: Ona göre Türkçede genellikle özneler tümce başında yer alır; ancak söz konusu özne belirtisizse eylemin hemen öncesine taşınmaktadır. Underhill'in gözlemlerine göre bu kural düzenli olarak işlemektedir:

(10) Lamba, adamın odasında yanıyor. (*belirtili özne*)

(11) Adamın odasında lamba yanıyor. (*belirtisiz özne*)

(10) ile (11) arasındaki farkı inceledikten sonra Underhill, ‘dilbilgisinin çok derin katmanlarında işlemekte olduğunu kabul etmemiz gereken’ bir Belirtisiz Ad Öbeği Taşıma Kuralı’nın olduğuna kanaat getirmektedir (Underhill, 1972: 91-92).

Underhill’e göre Türkçedeki tümcelerde temel üyelerin nötr dizilişi, Özne > Dolaysız Nesne > Dolaylı Nesne > Eylem şeklindedir ve tümce unsurları bu kurala göre dizilerek düzgün bir sözdizimsel yapı oluşturulmaktadır. Underhill’in böyle bir çıkarımda bulunmasının sebebi, kendi sözleriyle “aksi bir kanıtın bulunmamasına bağlıdır (Underhill, 1972: 92)”.

Underhill, (12)’deki gibi bir tümcenin dolaysız nesnesi belirtisizse (13)’teki gibi eylemin hemen soluna taşınmakta olduğuna dikkat çeker:

(12) Adam taşı oğlana attı.

(13) Adam oğlana taş attı.

Eğer özne belirtisizse, o zaman eylemin hemen öncesine taşınan öge de kendisi olacaktır:

(14) Taşı oğlana bir adam attı.

Eğer hem özne hem de nesne belirtisiz ise nesne eyleme daha yakın olacak şekilde her ikisi de eylemin yakınına taşınacaktır:

(15) Oğlana bir adam taş attı.

Öbür taraftan geçişsiz eylemler genellikle dolaylı nesne AÖ’leriyle beraber görülmektedir. Bu AÖ’ler yönelme, kalma veya çıkma durumu taşımaktadır. Böyle durumlarda Underhill’e göre nötr söz dizilişi Özne > Dolaylı Nesne > Eylem şeklindedir (Underhill, 1972: 92):

(16) Danalar bostana giriyor.

Underhill (1972)’ye göre özne belirtisizse eylemin soluna taşınmaktadır:

(17) Bostana danalar giriyor.

(17)'de Underhill'in özellikle dikkatini çeken bir husus, bu örnekte görülen belirtisiz özne taşınmasının sadece eğik durumlu (*oblique case*) AÖ'nün geçişsiz eylemin tümleci olduğu zamanlarda mümkün olduğudur. Başka bir deyişle, belirtisiz öznenin eyleme yaklaşması, sadece geçişsiz eylemin bir tümleci olan AÖ'nün üzerinden yapılabilmesidir. Bu belirtisiz özne taşınması, yönelme, çıkma veya kalma durumlu AÖ'nün zarf işlevini gördüğü durumlarda ise gerçekleşemeyecektir. Aynı şekilde kalma durumu taşıyan bir zarf geçişli bir eylem içeren tümceye eklediğimizde (18) ve (19)'da gösterilen söz dizilişleri ortaya çıkmaktadır (Underhill, 1972: 93). (18')'den görüldüğü üzere ise özneyi belirtisiz yapmak için onu kalma durumlu ve zarf işlevli AÖ'nün üzerinden taşıyamayız:

(18) Adam sokağın ortasında taşı oğlana attı. (*belirtili özne*)

(19) Bir adam sokağın ortasında taşı oğlana attı. (*belirtisiz özne*)

(18') *Sokağın ortasında taşı oğlana adam attı.

Underhill'e göre (18) ve (19)'daki örneklerde gördüğümüz 'geçişli eylem-yer zarfı' arasındaki ilişki (17)'deki geçişsiz eylemle eğik durumlu AÖ arasındaki ilişkiden farklıdır. Underhill, bu farklı eylem-zarf ilişkilerinin yukarıdaki (6) ile (7)'de gözlemlediğimiz yapıların sadece geçişsiz eylemlerle mümkün olduğunu bir şekilde açıklayabileceğini umduğunu belirtmektedir (Underhill, 1972: 93).

Underhill'in teklif ettiği bu belirtisiz nesne taşınması daha önce Grønbech (1936) tarafından ortaya konulmuştur, fakat bu Grønbech'te yükleme durumunun bulunup bulunmamasıyla sınırlı kalarak daha çok biçimbilimsel bir nöbetleşme olarak ele alınmıştır. Underhill'in düşüncesine göre alanyazında belirtisiz özneleri kapsayan açık bir kural veya çözümleme bulunmamaktadır. Ona göre söz konusu taşınmanın sadece yüzeyde meydana gelen başka bir taşıma türü olan çalkalanma (*scrambling*) olgusuyla karıştırılıp gözden

kaçırılmıştır (Underhill, 1972: 93). Gündelik hayatta Türkçenin kelime dizilişinin oldukça serbest olduğuna dikkat çeken Underhill, (10) ve (11)'deki nöbetleşmenin alanyazında çalkalanma olarak bilinen olguyla bir tutulduğunu belirtmekte ve aslında bunların birbirinden tamamen ayrı iki dilbilgisel olay olduğunun altını çizmektedir (Underhill, 1972: 93).

Underhill, iki apayrı dilbilgisi olayının söz konusu olduğunu göstermek için bunların arasında farkları tespit etmeye çalışmıştır. Ona göre her şeyden önce bu iki olayın arasındaki farklardan en önemlisi, serbest çalkalanmanın sadece belirtili öbeklerle mümkün olduğudur. Underhill (1972) (20a)-(20d) arası örneklerde gösterdiği gibi eğer nesne belirtisizse eylemin solundaki konumundan kesinlikle taşınamamaktadır. Dilbilgisi dışı olarak nitelendirilen (21a)-(21d) arasındaki örneklerde *taş* dolaysız nesnesi eylemin solundan ayrılmıştır ve bu konumlarda belirtisiz yorum alamamaktadır. (21'a)-(21'd) örneklerinden anlaşıldığı üzere eylemden ayrıldığı anda dolaysız nesne yükleme durumuyla işaretlenip belirtili yorum kazanmak zorundadır:

(20) a. Adam oğlana taş attı.

b. Oğlana adam taş attı.

c. Oğlana taş attı adam.

d. Taş attı adam oğlana.

(21) a. *Adam taş oğlana attı.

b. *Taş adam oğlana attı.

c. *Adam oğlana attı taş.

d. * Adam attı taş oğlana.

(21') a. Adam taşı oğlana attı.

b. Taşı adam oğlana attı.

c. Adam oğlana attı taşı.

d. Adam attı taşı oğlana.

Aynı kısıtlamalar belirtisiz özne ve İçsel Durum işaretli tümleç AÖ'ler için de geçerlidir (Underhill, 1972: 94).

Underhill'e göre bu Belirtisiz Öge Taşıma'nın (*Indefinite Noun Phrase Movement*) belirtili ile belirtisiz AÖ'lerin arasında gözlemlenen bir anlamsal nöbetleşmeyle ilişkilidir. Diğer taraftan çalkalanma olayı, opsiyonel bir taşımadır ve bu işlem içinde yer alan AÖ'lerin odak ile vurgulama farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu gözlemlerinden hareketle Underhill, Belirtisiz Öge Taşıma'nın ilgilendirme işleminden önce gerçekleştiği kanaatine varmaktadır. Bu önceliğin sebebi de Belirtisiz Öge Taşıma sonucu oluşan yapı, ortaç eki seçimini etkilemesidir: Belirtisiz Özne Taşıma sonucunda özne dışı ögeler de [-(y)An] stratejisiyle ilgilendirilebilmektedir (Underhill, 1972: 94).

Şimdi 'özne ortacı' olarak tanımlanan [-(y)An] tipi ortaç yapısının kullanılabileceğini buraya kadar tespit ettiğimiz üç farklı durumu özetleyerek şöyle sunabiliriz:

(22) a. Oğlan mektebe gider. > _____i mektebe giden oğlanı (*baş ad kurallı öznedir*)²²

b. Adamın oğlu mektebe gider. > _____i oğlu mektebe giden adamı (*baş ad kurallı öznenin tamlayan durumu taşıyan niteleyicisidir*)

c. Masanın üstünde şarap duruyor. > _____i üstünde şarap duran masaı (*Belirtisiz Özne Taşıma sonucunda baş ad özne dışı bir ögedir*) (Underhill, 1972: 95)

Underhill'in analizine göre (22)'deki üç örnekte de baş ad Belirtisiz Öge Taşıma işlemi uygulandıktan sonra yantümcenin içerisinde en başta yer almaktadır. Fakat eğer baş ad olacak AÖ tümcenin başına çalkalanma yoluyla taşındıysa ve bu şekilde oluşan yapıdan NİYT kurulacaksa, o zaman [-(y)An] tipi ortaça karşılaşılamayız. Bu sebeple (8) numaralı

²² Hankamer ve Knecht (1976) analizinde (22a) Başlıca İlke, (22b) Ana Budak İlkesi, (22c) ise Öznesiz Yapı İlkesi olarak formüle edilecektir.

örnekteki NİYT'nin [-(y)An] stratejisiyle kurulmasına sebep olan ve (23)'te verilen asıl dizilişi, çalkalanma yoluyla oluşmuş olamaz:

(23) Şarap, masanın üstünde duruyor.

Şimdi, (23)'ten yüzeysel bir işlem olarak çalkalanma kullanarak odak değiştirmek amacıyla (24)'teki tümceyi elde edebiliriz. Fakat bu tümcedeki özne belirtisiz değildir:

(24) Masa-nın üst-ü-nde ŞARAP_{odak} dur-uyor.

masa AÖ'sünü nitelemek amacıyla hem (23)'ten hem de (24)'ten [-DIğ+I] yapılı NİYT kurulacaktır. Underhill'e göre (24)'e denk düşen (8) numaralı yapıyken (23)'e daha az kabul edilebilir gibi duran (25) denk gelmektedir (Underhill, 1972: 95):

(25) şarabın üstünde durduğu masa

Buradaki “daha az kabul edilebilir gibi duran” ifadesi aslında (24)'teki örneğin öznesinin anlamsal özellikleriyle ilgilidir. *şarap* AÖ, [-canlı] bir varlığa gönderim yapmaktadır; oysa (25)'teki bu şekilde formüle edilmiş ifadede, sanki *şarap* kendi iradesiyle masanın üstünde yer alıyormuş gibi algılanmaktadır (Underhill, 1972: 95). Bu Underhill'in yaptığı en güzel tespitlerden biridir diyebiliriz. Bu sebeple de bu şekilde kurulan bir yapının sınırlı bir söylem çerçevesinin içinde kullanımı ve kabul edebilirliği olacaktır. Fakat sonuç itibarıyla Underhill'e göre hem (23) hem de çalkalanma yoluyla söz dizilişi değiştirilen (24)'ten [-DIğ+I] yapılı NİYT'ler türetilecektir.

Bu olgulara bakarak Underhill, NİYT kurulurken özne ortacı ile nesne ortacı arasındaki seçimi belirleyen ilgilendirme sürecinin Belirtisiz Öge Taşıma'dan sonra, çalkalanma sürecinden önce gerçekleştiğini ileri sürmektedir (Underhill, 1972: 95). Burada ÜD'de o dönemdeki dönüşümsel tümce türetimi anlayışı açıkça görülmektedir.

Bu iki sürecin arasındaki ayrımı yaptıktan sonra Underhill, [-(y)An] yapılı ortacın kullanılması için baş adın yantümcede tümce başında yer alması gerektiğinin yanı sıra söz

konusu baş adın da ya yalın ya da tamlayan durumunu da taşımak zorunda olduğunu tespit etmiştir. Underhill'e göre eğer yantümecenin başında bulunan AÖ'ye herhangi başka Durum yüklenmişse NİYT kurulurken [-(y)An] tipi ilgilendirmenin kullanımı imkânsız olacaktır. Ancak bunun örneği olarak verdiği (26b) örneği ana dili Türkçe konuşucuları tarafından dilbilgisi dışı olarak değerlendirilmemektedir.

(26) a. Bostana danalar giriyor.

b. ?/*_____i danalar giren bostan_i²³

c. _____i danaların girdiği bostan_i

Bu genellemeye ters gelecek, özellikle yönelme (27a), çıkma (27b) ve kalma (27c) durumlu olmak üzere, çok sayıda örnek bulmak mümkündür.

(27) a. _____i güneş giren ev_i

b. _____i elma düşen ağaç_i

c. _____i ateş olmayan yer_i

Underhill tüm bu grup örnekleri deyimleşmiş olarak bir yana bırakmayı tercih edip tamlayan durumunun üzerine odaklanarak tamlayan durumu atayan işlem gerçekleşmeden önceki evrede yalın durumla tamlayan durumunun aslında şekilsel olarak birbirinden ayıramayacaklarını ileri sürmektedir (Underhill, 1972: 96). Fakat bunun devamında

²³ Bununla birlikte aynı yapıda olan, fakat ana dili Türkçe olan konuşucular tarafından dilbilgisi dışı olarak elenen örnekler mevcuttur:

(i) a. *adamlar giren bostan

b. *at giren bostan

Ancak (ia)'daki örneğin [+insan] özellikli bir özne içerdiğine dikkat çekmek isteriz. [+insan] özellikli öğeler Konu olma eğilimindedir, özellikle tümcedeki diğer öğeler cansız ise.

Diğer taraftan (ib)'nin dilbilgisi dışı olarak değerlendirilmesine rağmen, yine aynı yapıda olan (ii) örneği ana dili Türkçe olan konuşucular tarafından dilbilgisel olarak değerlendirilir:

(ii) at sığmayan ahır

(26), (i) ve (ii)'de görülen örneklerin ana dili Türkçe konuşucular tarafından yapılan değerlendirilmesi, Türkçe NİYT'lerin işlenmesi sırasında sadece sözdizimsel bilgiler değil, edimsel bilgilerin de devreye girdiğini göstermektedir: Tümceciğin içinde kalan öznenin [+/-insan] olmasından kaynaklı Konu olma potansiyeli, bostana atların değil, danaların girmesi konusunda önceden edinilen bilgiler ve ahırların atlarla ilişkilendirilmesinden kaynaklanan bilgiler sanki dinleyicilerin değerlendirilmesinde payı varmış gibi gözükmektedir.

tamlayanın nasıl atandığı, bu atamanın; ilgilendirme sürecinin hangi evresinde gerçekleştiği ve bu süreci nasıl etkilediği konusunda ayrıntılı bilgiler sunmamaktadır. Underhill'in bu iddiasıyla ilgili eklediği tek şey, tamlayanın nasıl atandığını bilmemekle birlikte bu sürecin [-DIğ+I] yapısının kullanımıyla ilgili olduğudur (Underhill, 1972: 98).

Underhill, nesne ortacı olarak ele aldığı [-DIğ+I] tipi ortacının oluşumunda yer alan eklerin ikisinin de (yani [-DIğ+I] ve [-AcAğ+I]) aynı zamanda olgusal adlaştırmaların da oluşumunda kullanılabileceklerinin altını çizer ve (28)'de örneği görülen bu tür adlaştırma ile (29)'da örneği görülen NİYT'in arasındaki yapısal benzerliğe dikkat çeker. Bu Underhill'in yaptığı ikinci çok değerli tespittir. Ne yazık ki alanyazında bu duruma dikkat eden araştırmacı olmamıştır.

(28) Ahmet'in geldiği belli.

(29) Ahmet'in geldiği ev (Underhill, 1972: 98)

Underhill'e göre hem (28)'de hem de (29)'da tamlayan atama süreci uygulanmış olmalıdır. Bu varsayımsal süreçten hareketle Underhill, ilgilendirmenin devreye girdiği noktada tamlayan durumu alacak olan AÖ'lerin yüzeyde hâlâ ad durumu için herhangi bir işaret taşımadıklarını, fakat yantümcenin diğer temel üyelerinin durum eklerini bu zaman diliminde artık belirlenmiş ve atanmış olacağını farz etmektedir (Underhill, 1972: 98-99). Diğer ad durumlarının atanmasının; üretimin daha erken dönüşümleri sırasında gerçekleşmekte olabileceğini tahmin etmektedir. Böylece **ilgilendirme süreci başlarken yapının baş adı olacak ögenin yantümcenin başında yer alıp Durum bakımından işaretlenmediyse [-(y)An] tipi ortaç yapısı seçilirken aksi durumda [-DIğ+I] tipi ortaç yapısı seçilmektedir** (Underhill, 1972: 99). Bu analizde bundan sonra büyük ihtimalle içeyerleşik tümcedeki baş ad olacak öge, olası silinme için de işaretlenmektedir. Hemen silinmek yerine sadece işaretlenmektedir, çünkü aksi takdirde (3)'teki gibi belirtili

tamlamalar içeren örneklere açıklama bulmak imkânsızlaşacaktır. Ancak bu işlemlerden sonra her tür [-DIğ+I] tipi ortaç yapılarına hem tamlayan durumu hem de iyelik eki atanmaktadır (Underhill, 1972: 99).

2.1.2. Underhill (1972), (1976) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

Underhill'in sunduğu analiz, gözlemler ve genellemelerin zamanının çok ilerisinde olmalarına rağmen ÜD daha yeni ortaya çıkmaya başladığından dolayı araştırmacının elinde yeterince kuramsal mekanizmalar bulunmadığının altını çizmekte fayda vardır. Bunun için NİYT'lerin kurulumu sırasında devreye giren mekanizmaları tam olarak ortaya çıkaramamıştır ya da bazı çok yerinde gözlemlerini doğru yorumlayamamıştır.

2.1.2.1. Underhill özneleri belirtisiz ve belirtili olmalarına göre iki gruba ayırmayı uygun görmüştür. Fakat kuramsal olarak tümce kurucularının [+/- belirtili] olma özelliğinden çok [+/-özgül] olma özellikleri sözdizimsel davranışlarını etkilediği görülmüştür (Erguvanlı 1984; Enç 1991; Kennelly 1997; İşsever 2000, 2003). Bunun daha ayrıntılı ispatı ve özgüllük temelli çözümlemeler 2.3.2.'de sunulacaktır, çünkü söz konusu başlıkta ele aldığımız Dede (1978), analizini büyük ölçüde belirtili-belirtisiz AÖ'lerin dağılımına dayandırmaktadır ve bu tartışmanın Dede'nin sunduğu örnekleri ve çözümlemelerini de göz önünde bulundurularak yapılması konuyu daha anlaşılır kılacağı kanaatindeyiz.

2.1.2.2. Elzem bazı noktalarda gözlemlerini yanlış okuyan Underhill, Belirtisiz Öğe Taşınması Kuralı'nı formüle etmeyi uygun bulmuş, dildeki gerçeklerin aslında olmasıyla tam ters düşen bir kural ileri sürmüştür. ÜD kuramında tüm taşımalar sağdan sola doğru ilerlemektedir, soldan sağ yönlü taşıma (yüklem arkası çalkalanmayı saymazsak) yoktur. Özgül olmayan özne ve nesneler aslında EÖ içindeki yerlerinden taşınamamış kuruculardır (Diesing 1992, Kennelly 1997, Cagri 2005, Öztürk 2011). Aslında özgül olmayan özneler eylemin hemen önündeki konumdan daha yüksek bir yansımanın Gösterici konumuna

taşınarak özgüllük kazanıp Durum eşlemektedir. Aynı şey özgül olmayan nesneler için geçerlidir. Bu taşınmaların hedef konumu olan daha yüksek yansımanın Gösterici konumu, doğrusal sıralı söz dizilişindeki görünümü, Underhill'in dikkatini çeken tümce başı konumu da olabilir ya da tümceciğin başka konumu olabilir.

2.1.2.3. Underhill belli başlı bir grup özgül olmayan öznel yapıları deyimleşmiş olarak değerlendirerek incelemesinde göz ardı etmiştir. Oysa bu tür yapılar güncel Türkçede yaygın bir şekilde kullanılmaktadır ve sadece deyimlerde görünmemektedir:

(30) a. ____i yangın çıkan bir Amerikan uçak gemisi (Erdal, 1981: 25)

b. ____i duman kağan göz (Erdal, 1981: 26)

2.1.2.4. Underhill çalkalanma ve Belirtisiz Özne Taşıma olarak tanımladığı iki taşıma operasyonu ayırdıktan sonra bu iki farklı sürecin arasındaki tüm farkları ortaya çıkarmamıştır. Oysa parmak bastığı bu önemli fark, NİYT'lerin çözümlemesinde önemli rol oynamaktadır ve alanda yürütülen sonraki araştırmalarda Underhill'in analizine yöneltlen bazı eleştirileri haksız çıkaracak niteliktedir.

Belirttiğimiz gibi Underhill çalışmasını hazırladığı yıllarda sözdizimsel türetimler ve dönüşümlerle ilgili empirik ve kuramsal bilgiler yeterli olmaktan oldukça uzaktı, ÜD alanı daha çok gençti. Bunun için Underhill'in ellerinde de yeteri kuramsal araç ve önsav yoktu. Fakat kuramın bugünlerde ulaştığı bilgilere dayanarak, Underhill'in sadece sezgisel olarak ayırabildiği bu iki farklı taşıma arasındaki farkı daha açık bir şekilde tanımlayabilmekteyiz.

2.1.2.4.1. Underhill'in 'çalkalanma' olarak adlandırdığı taşıma bizce günümüz kuramında Zubizarreta (1998)'de ortaya atılan odak güdümlü bir taşımadır. Bu taşıma SB'de yer almakta ve tek amacı belli başlı bir kurucuyu odak konumunda bırakmaktır. Zubizarreta'ya göre bu amaçla eylem önü alanındaki [Odak] özelliğini taşımayan unsurlar, TümÖ yansımasının eklenti konumlarına taşınmaktadır. Bu anlamda söz konusu işlem Ü'-

taşıma için bir örnektir. Zubizarreta (1998) İspanyolcayı incelemiştir ve bir tümcedeki dar odağın konumlandırılması konusunda bürünbilimsel bir yaklaşım öneren ilk araştırmacı olmuştur.

Zubizarreta'ya göre İspanyolcada cevap tümcelerinde odak, çekirdek tümcenin en sağdaki konumda bulunmak durumundadır. Bunun arkasında sadece bürünsel bir şekilde ayrılmış, sağa kaydırılmış öğeler gelebilir. Bu sebeple dar odak ve bununla beraber tümcenin ana vurgusu tümcenin öznesine düşmekteyse bu konfigürasyonu ifade eden tümce sadece E-(N)-Ö sıralayışıyla karşımıza çıkabilmektedir (Zubizarreta, 1998: 20-21).

(31) Bağlam: Bir elmayı kim yedi?

a. Comió una manzana JUAN. (Zubizarreta, 1998: 22)

yedi bir elma Juan

'Bir elmayı Juan yedi.'

b. # JUAN comió una manzana. (*nötr söz dizilişi*) (Zubizarreta, 1998: 20)

Odak, tümce başında yer alan dolaysız bir nesneyse eğer, araya giren tüm diğer nesnelerin kaydırılması gerekecektir:

(31) (Bağlam: Maria masaya ne koydu?)

a. María puso sobre la mesa EL LIBRO. (Zubizarreta, 1998: 22)

Maria koydu üzerine masanın kitabı

b. # María puso el libro sobre la mesa (*nötr söz dizilişi*) (Zubizarreta, 1998: 21)

Zubizarreta'ya göre (1) ve (2)'de gördüğümüz diziliş olgusu, İspanyolcadaki ana vurgunun değişmez bir şekilde tümcenin sağında bulunmasından kaynaklanmaktadır. İngilizceden farklı olarak İspanyolcada dar cevap odağı varsa bu vurgu sola doğru kaydırılamaz.

İspanyolca tümcelerde tümce vurgusunun her zaman en sağdaki öbeğe düşeceğini kabul eden Zubizarreta, kurallı sıralayıştan her sapmanın (örneğin E-Ö veya E-N-Ö) ‘bürünsel taşıma’ (bundan sonra *b-taşıma*) adını verdiği bir son çare işlemden kaynaklandığını önermiştir. B-taşıma, odak özellikli olmayan malzemeyi odaklı ögenin üzerinden sola doğru taşır. Başka bir ögenin üzerinden gerçekleşmesi, bu taşımanın bir Ü’-konuma gerçekleştiğini göstermektedir. Bu işlemin sonucunda odaklı öge, ana vurguyu alan sağ kenarda bulunacaktır. Bu işlem Odak Önceleme İlkesi’ne (*Focus Prominence Rule*) uymaktadır. Bu ilkeye göre odaklı öge, ana vurgusunu taşımak durumundadır. Aynı fikri Zubizarreta, Odak-Bürün Uyuşma İlkesi (*Focus Prosody Correspondence Principle*) olarak yeniden formüle etmektedir (Zubizarreta, 1998: 38). Başka bir deyişle, bir tümcedeki ana vurgunun düştüğü konum ile tümcenin dar odaklı ögesinin konumu aynı olmalıdır.

Bizim inceleme konumuz için en önemli nokta şudur: Zubizarreta (1998)’in önerisine göre bir yapıda b-taşımaya ihtiyaç duyulup duyulmadığı, ancak ana vurgu belirlendiğinde değerlendirilmeye alınabilir. Bu sebeple sadece tüm sözdizimsel dönüşümler, yani daha yeni kuramsal anlayışla ifade etmek gerekirse, özellik eşlemek amaçlı tüm BİRLEŞTİR ve TAŞI işlemleri, tamamlandıktan sonra Odak-Bürün İlkesi devreye girecektir ve gerekirse tümcenin ögelerinin yerlerini değiştirecektir. Bu özel durumun çok mantıklı bir açıklaması vardır: b-taşımayı tetikleyen şey bir [Odak] özelliği değildir; b-taşımayı tetikleyen aslında [Odak] işaretli ögenin normal konumunun yapısal olarak atanan ana vurguyu kapsamına almamasıdır. Bunun sonucunda oluşan süreçler dizisi, Büring (2013) tarafından 1 ile 4 arasında verilen şekilde özetlenmiştir (Zubizarreta, 1998: 30-33; Büring, 2013: 883):

1) Asıl sözdizimsel türetim (özellik eşlemesi güdümlü tüm BİRLEŞTİR ve TAŞI işlemleri) tamamlanır;

2) Çekirdek Vurgu Kuralı (*Nuclear Stress Rule*) tarafından ana vurgu atama ve Odak-Bürün Uyuşma İlkesi devreye girer;

3) Vurgu ataması tutarsız ise:

- a) sağdaki kız kardeşin solunda bulunan kız kardeşinin üzerinden b-taşınır ve
- b) aşama 1)'e geri dönülür veya bir sonraki aşamaya geçilir;

4) MB ve SB'ye devam edilir.

Bu resme göre vurgunun atanması asıl sözdiziminde (tam sonuna doğru da olsa) gerçekleşmesi gerekir, çünkü bu atanma sözdizimsel taşımayı (yani b-taşımayı) tetikleyebilir ve söz konusu taşımanın çıktısı yorumlamayı, dolayısıyla da MB'i etkileyebilir (Zubizarreta, 1998: 146). Bunu göz önünde bulunduran Zubizarreta, vurgunun bürünsel öğelere değil, sözdizimsel öğelere atandığını söylemektedir. Bu sebeple b-taşıma ile özellik eşleme güdümlü asıl sözdizimsel taşımalar arasında ayırım yapmak her zaman kolay olmayabilir.

Zubizarreta'nın önerisine Türkçe açısından bakacak olursak, aslında daha önce Türkçe için böyle bir taşımanın var olduğu öne sürülmüştür. Vallduvi ve Engdahl (1996), Türkçede eylemle odak arasında yer işgal edebilecek temel kurucuların odak alanının dışına taşındığını ileri sürmüşlerdir (Vallduvi & Engdahl, 1996: 490). Böyle bir taşıma sonucunda da bir AÖ tümce başında gözükabilir. Fakat bunun sebebi tümce başı konumunun tümcenin en sol kenarı olmasıdır ve b-taşımayla yer değişen kurucular en sol kenarda yer alan eklenti konumlarına taşınmasıdır. Eklenti olmalarının ispatı olarak söz konusu kurucuların yüklem arkasına, arka plan bilgisi olarak, kodlanabilmesidir.

Bu bilgilerin ışığında Underhill'in serbest çalkalanma olarak tanımladığı süreçle yapı inşasında kullanılan özellik eşleme güdümlü taşımalar arasında kesin bir çizgi çekmek istemesinin çok doğru bir fikir olduğunu söyleyebiliriz. Buna Sezer (1991) de özellikle dikkat

çekmiştir. Ne yazık ki Belirtisiz Özne Taşıma olarak tanımladığı diğer taşımayı tanımlarken Underhill bu kadar isabetli gözlemler ve düşünceler sunamamıştır.

2.1.2.4.2. Belirttiğimiz gibi Belirtisiz Özne Taşıma kuramsal olarak imkânsız bir harekettir. Fakat ÜD kuramının son yıllardaki gelişmelerinde Underhill'in savladığı taşımayı bugünkü kavramlar ve yaklaşımlar çerçevesinde yeniden formüle edebiliriz. Onun önerdiği belirtisiz özenin sağa yönelik taşımasının yerine özgül olacak bir özenin tümcenin başına taşınacağını söyleyebiliriz. Bu taşınma, [Konu] özelliğinin eşlenmesi için gerçekleşen bir taşıma olabilir. Hatta bazı çalışmalarda (özellikle Miyagawa 2017) bu işlem Genişletilmiş Yansıma İlkesi/GYİ (*Extended Projection Principle/EPP*) güdümlü bir taşıma olarak değerlendirilmiştir ve ZÖ'nin Gösterici konumuna gerçekleştiği iddia edilmiştir (Öztürk 2005). Miyagawa (2017)'de Tümleyici yansımasının da tatmin edilmesi gereken bir GYİ'si olduğu savunulmuştur. Ona göre Türkçe gibi söylem kalıplı dillerde [Gös/TümÖ] konumuna [Konu] ya da [Odak] özellikli bir AÖ'nün taşınması, Tümleyici'nin GYİ'ini tatmin edebilmektedir. Özellik güdümlü TAŞI ve BİRLEŞTİR operasyonları asli sözdizim içerisinde yer almaktadır ve bürün güdümlü taşımalarından farklı olarak türetimin SB'ye aktarılmasından önce gerçekleşmek zorundadır. Yani bu şekilde Underhill'in ilgilendirme sürecini de etkileyen taşımayı kapsamayı başarabiliriz.

Sonuç olarak her ne kadar bugünkü bilgilerimizin ışığında Underhill (1972)'de bazı ufak tefek yanlışlıklar tespit edilebilse de çalışmanın sunduğu analiz, veri ve gözlemler açısından çok değerli olduğunu, 3. Bölüm'te sunmaya çalışacağımız kendi analizimizin de temelinde bu çalışmadan alınan fikirler ve varsayımların yatacağını belirtmemizde fayda vardır.

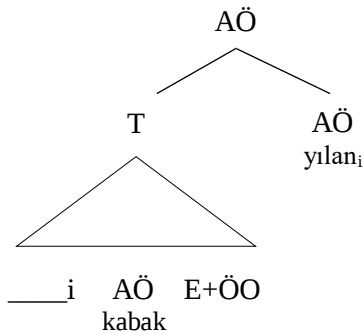
2.2. Hankamer ve Knecht (1976), Knecht (1979)

Hankamer ve Knecht (1976), ÜD'nin kuramını daha geniş ölçüde kullanarak Türkçedeki NİYT kuruluşunda kullanılan ortaç eklerinin seçimi konusunda kendi çözümlemelerini sunmuşlardır. Kanaatimizce Türkçe NİYT kurma stratejileri konusundaki kuramsal tartışmanın yanlış yöne sapmasına, büyük ölçüde bu çalışmadaki özneye odaklanma ve [-Dİğ+I] stratejisinin tamamıyla görmezden gelinmesine yol açmıştır. Bunun yanı sıra Knecht (1979), burada sunulan analizi Dede (1976)'ya karşı savunmuş, Dede'nin önerisindeki sorunları ortaya çıkarmış ve büyük ölçüde ileri yıllarda geliştirilen analizlerde Dede'nin çalışmasının kullanılmamasına sebep olmuştur.

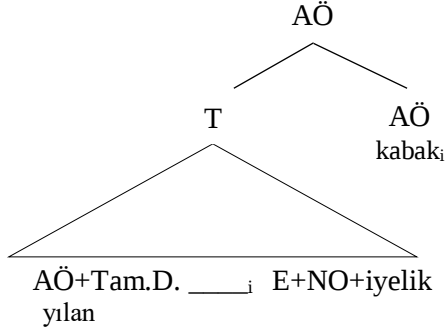
2.2.1. Hankamer ve Knecht (1976), Knecht (1979) Analizinin Ayrıntıları

Hankamer ve Knecht (1976)'de önerilen analize göre Türkçede iki tip NİYT mevcuttur; bu iki tipin şematik yapıları (1a) ve (1b)'de gösterilmiştir (Hankamer & Knecht, 1976: 123):

(1) a. Özne Ortacı (ÖO) Yapısı: [_____i kabağ-ı yi-yen] yılan_i

b. Nesne Ortacı (NO) Yapısı: [yılan-ın _____i ye-diğ-i] kabağ_i

Bu analizin Başlıca İlkesi'ne göre basit örneklerde ilgilendirme hedefinin NİYT'nin öznesi olduğu zamanlarda özne ortacı olarak adlandırılan [-(y)An] tipi ortaç; ilgilendirme hedefinin, NİYT'nin özne dışı herhangi bir kurucusu olduğu zamanlarda ise nesne ortacı olarak adlandırılan [-DIğ+I] tipi ortaç ile karşılaşmaktayız.

Fakat daha önce Underhill (1972)'de de gördüğümüz gibi bu genelleme ne yeterince kapsayıcı ne de yeterince kısıtlayıcıdır. Türkçede tamlayan durumlu AÖ'ler, serbest bir şekilde ilgilendirilebilmektedir ve (2)'deki gibi tümcelerde karmaşık bir AÖ'nün kurucularından tamlayan durumlusunu ilgilendireceğimiz zaman ilgilendirme hedefinin bir özne yerine öznenin tamlayan durumlu tamlayıcısı olmasına rağmen sonuç olarak (3a)'daki yapıyı elde etmekteyiz:

(2) Adamın yılanı kabağı yedi.

(3) a. ____ı yılanı kabağı yiyen adamı

b. * ____ı yılanının kabağı yediği adamı

Bu durum dışında HK'nin Başlıca İlkesi'nin açıklayamadığı ikinci bir grup örnekler var. Bu grup, Underhill (1972)'nin de ele aldığı belirtisiz özne içeren tümcelerden ibarettir: İlgilendirilecek yapıda belirtisiz özne mevcutsa ve ilgilendirme hedefinin tümceciğin bir bulunma veya yön belirten (yönelme veya çıkma) durumlu bir AÖ'yle ifade edilen zarfa bağlı tamlayan durumlu AÖ'yse ilgilendirilecek unsur [-(y)An] tipi ortaçla ilgilendirilmektedir. Bu

tespitin bir örneği olarak HK, tümce (4)'te gördüğümüz *kapı-nın alt-ı-ndan* çıkma durumlu öbeğini ele almaktadır:

(4) Kapının altından su akıyor.

Buraya kadar HK tarafında verilen tespitler Underhill (1972) ile örtüşmektedir. Ancak HK'e göre (4) numaralı tümce, iki yoruma yol açmaktadır: Birinci okumada özne belirtisiz olarak yorumlanırken ikinci okumada özne belirtili olarak yorumlanmaktadır (Hankamer & Knecht, 1976: 124). Fakat bu tümcenin aslında sadece belirtisiz özneli yorumu vardır. Underhill (1972)'de tam olarak bu şekilde formüle edilmiş olmasa da görmüştük ki öznenin belirtili olması için *su* öznesi, EÖ'nin içinden çıkarak tümcenin başına geçecektir. Hatta tonlama bakımından özne ile tümcenin kalan kısmı arasında kısa bir duraksama olacaktır:

(5) Su, kapının altından akıyor.

HK'in çözümlemesinde daha önce Underhill'de gördüğümüz söz dizilişindeki bu önemli ve mecburî değişiklik tamamen göz ardı edilmiştir. Dar odak yorumlu unsur ile konu yorumlu unsur arasındaki yapısal ve anlamsal fark yok sayılmıştır. Yani HK, Underhill'in çalkalanma ile Belirtisiz Özne Taşınması arasında gözlemlenmesi gereken kesin ayrımı yok saymışlardır. Araştırmacıların kabul ettiği tek husus, ortaç eki seçiminin öznenin [+/- belirtili] özelliğiyle bir şekilde ilişkili olduğudur. HK'in sunduğu çözümlemeye göre (4)'teki tamlayan durumlu *kapı-nın* AÖ'sü ilgilendirildiğinde öznenin belirtisiz olması [-(y)An] tipi ilgilendirme gerektiğini; öznenin belirtili olması durumunda [-DIğ+I] tipi ilgilendirme gerektiğini savunmaktadırlar:

(6) _____i altından su akan kapı

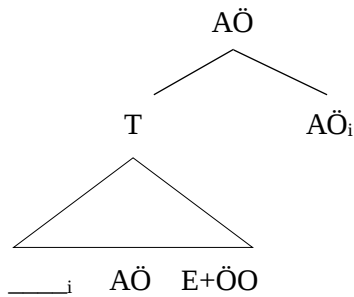
(7) _____i altından suyun aktığı kapı

HK'nin (6) ve (7)'de verdikleri iki farklı NİYT'de içlerinden silinmiş baş adın arkasında kalan boşluk aynı konumda gözükmemektedir: tümcenin başı. Fakat Underhill'in de belirttiği üzere NİYT'in söz dizilişi yantümcenin istisnasız aynısı olacaktır. Bu sebeple öznenin belirtili yorumu alması için gereken (5)'teki söz dizilişi NİYT'de (8)'deki gibi görünecektir:

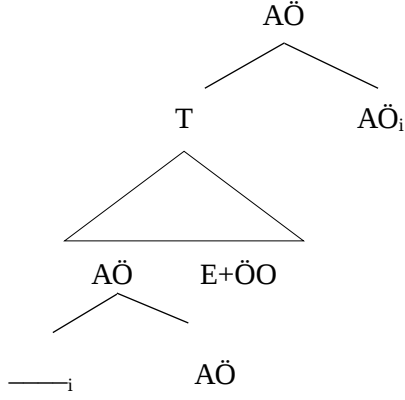
(8) suyun ____i altından aktığı kapı

HK'in (7)'de verdikleri söz dizilişi ise daha yüzeysel ve türetim süreci bakımından geç devreye giren çalkalanma sürecinin bir sonucudur ve NİYT'lerin kuruluşunu etkilememektedir. Yani (7)'deki görünüm, SB'de gerçekleştiğini savunduğumuz odak vurgusu amaçlı taşımanın sonucudur. Verileri HK gibi okumak, dilde işlemekte olan mekanizmaları yok saymakla eşdeğerdir. Aslında HK, Underhill'in önerisini şu şekilde özetleyerek okuyucuların dikkatine sunmaktadırlar: “Underhill bu gözlemini bir ilkeye dönüştürerek ilgilendirme hedefinin NİYT'nin oluşumu sırasında tümce başında bulunan Durumsuz bir AÖ'ye özne ortacı seçilmektedir, aksi takdirde nesne ortacı kullanılmaktadır (Hankamer & Knecht, 1976: 125)”:

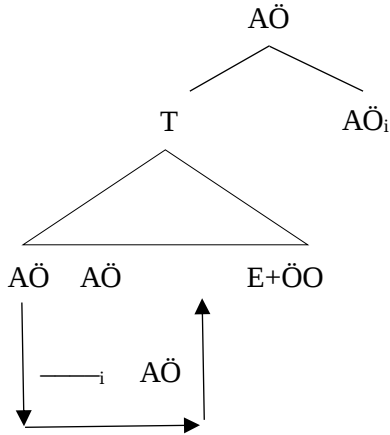
(9) Boşluk özne ise:

(10) Boşluk öznenin tamlayan durumlu bir kurucusu ise:

Boşluk belirtisiz özneli tümcede eğik durumlu AÖ'nün üzerinde tamlayan durumlu bir kurucusu ise:

HK'ye göre Underhill'in sunduğu analizin kuramsal temeli, ortaç yapısının seçimini belirleyen etkenlerin doğrusal sıralama ve Durum işaretlemesi olduğudur. Araştırmacılar buna karşı çıkarak “böylece basit durumlarda belirleyici ekten gibi görünen özne-özne olmayan AÖ arasındaki fark, Underhill'in analizinde konu dışı kalmaktadır (Hankamer & Knecht, 1976: 126)” diye değerlendirilmedi bulunmaktadır. Ancak 2.1.1.'de gördüğümüz gibi Underhill, sadece doğrusal sıralamayı göz önünde bulundurmamıştır; analizini böyle yüzeysel bir iddiaya indirgemek çok kabaca yapılmış bir basitleştirme. Underhill'in ifade

ettiğini iddia ettikleri bu görüşü çürütmek için HK, aykırı örnek oluşturabilecek (12)'deki tümceye dikkat çekmektedirler:

(11) Kapının altından yerin üzerine su akıyor.

(12)'de eylemin hemen önünde yer alan belirtisiz bir özne ve iki eğik Durumlu AÖ içeren bir tümce vardır. Her iki eğik Durumlu AÖ de ilgilendirilebilmektedir ve HK'e göre her ne kadar iki öbeğin de NİYT'nin oluşumu sırasında Durumsuz olabileceğini kabul etsek de her ikisi de aynı zamanda tümce başı olamayacaktır. Böylece Underhill'in teklifini benimseyecek olursak bu AÖ'lerden birisi özne ortacıyla ilgilendirilecekken öbürü ise nesne ortacıyla ilgilendirileceğini öngörmemiz gerekmektedir. Fakat HK'nin (13a) ve (13b)'de göstermeye çalıştıkları gibi her iki AÖ'nün ilgilendirilmesi özne ortacıyla gerçekleşmektedir (Hankamer & Knecht, 1976: 126):

(13) a. _____i altından yerin üzerine su akan kapı_i

b. kapının altından _____i üzerine su akan yer_i

HK'e göre "Underhill'in kuramını bu örnekleri de kapsayacak bir şekilde değiştirmenin mümkün olmadığı aşikârdır (Hankamer & Knecht, 1976: 126)". Fakat (13)'teki örnekler Underhill'in gerçek iddiasını çürütmemektedir, aksine desteklemektedir, çünkü Underhill'in özellikle dikkat çektiği bir husus vardır: Belirtisiz özne taşıması sadece eğik Durumlu AÖ'nün geçişsiz eylemin tümleci olduğu zamanlarda mümkündür ve belirtisiz öznenin eyleme yaklaşması sadece geçişsiz eylemin bir tümleci olan AÖ'nin üzerinden yapılabilmektedir. Belirtisiz özne taşınması, yönelme, çıkma veya kalma durumlu AÖ'nin zarf işlevini gördüğü durumlarda gerçekleşemez (Underhill, 1972: 93). Oysa HK, Underhill'in iddiasını çürütmek için bu özelliklere sahip örnek seçmişlerdir.

HK Underhill'in dönüşümün bir evresinde kurucuların doğrusal sıralamasının NİYT kurulurken ortaç tipi seçiminde belirleyici rol oynadığı varsayımından vazgeçilmesi

gerektiğine kanidirler ve kendi kuramlarını inşa edebilmek için bunu ispatlamaya çalışmışlar. HK, Underhill'in daha karmaşık önerisinin yerine özne-özne olmayan kurucu ayrımını ön plâna çıkararak bu ayrımın NİYT yapısı seçilirken devreye giren koşulları belirlemede elzem olduğunu varsaymaktadır (Hankamer & Knecht, 1976: 126). Onların formüle ettiği ortaç yapısı seçimini yöneten Başlıca İlke şu şekildedir:

AÖ'lerin Durum özellikleri veya konumlarına bakmaksızın öznel

[-(y)An] tipi ortaçla; özne dışındaki kurucular [-Dığ+I] tipi ortaçla

ilgilendirilmektedir (Hankamer & Knecht, 1976: 126).

Ancak bu başlıca ilkeyi belirlerken de HK, buna çok sayıda sistematik aykırı örneğin varlığından da haberdardır. Yine de Başlıca İlke'lerini gözden geçirmek yerine, kuramlarını bu ilkenin temelinde inşa ederler ve aykırı örnekleri kapsayabilecek ek ilkeler formüle etmeyi tercih ederler. Sırf bu durum, HK önerisinin Underhill'in önerisine göre daha zayıf olduğunu göstermektedir – Underhill'in daha kapsamlı ilkesi, aykırı örnekleri de kapsayacak şekilde formüle edilmişti; tek zayıflığı 2.1.2.'de de belirttiğimiz gibi zamanının çok ötesinde gözlemler sunduğu için araştırmacının ihtiyaç duyduğu kuramsal araçlar hala gelişmiş değildi ve Underhill bazı gözlemlerini ters okumuştur; fakat bu, gözlemlerin doğru olduğu gerçeğini değiştirmez: Türkçe NİYT kurma stratejilerinin arasındaki seçimi belirleyen şey, ad Durumu, doğrusal sıralayış ve dilbilgisel işlevlerin çalışmasından ortaya çıkan bir dilsel olgu/mekanizma olmalıdır.

HK'nin önerisine dönmemiz gerekirse, sözünü ettiğimiz Başlıca İlke'ye aykırı durumlardan birisi şudur: Bazen yantümcenin kurucularının kendileri de birden çok alt kurucudan ibarettir. Örneğin belirtili tamlamalar veya içeyerleşik tümcecikler böyle kuruculardır. *[çocuğun babası] dün gelmedi* ve *[sigara içmek] sağlığa zararlıdır* gibi tümcelerde *çocuğun babası* ve *sigara içmek* birleşik kuruculardır. Verilen iki örnekte de bu

birleşik kurucular özne işlevini yere getirmektedir. Yantümcenin kuruculardan olan özne AÖ'sü eğer alt kuruculara sahipse bu alt kurucular ilgilendirildiğinde tıpkı tüm özne kurucuları gibi $[-(y)An]$ tipi ortaça ile ilgilendirilmektedir. HK'ye göre bu olgu kuramlarına aykırı örnek oluşturmaktadır; bu sebeple bu tür örnekleri kapsayacak Ana Budak İlkesi'ni (ABİ) (*The Mother Node Principle*) formüle etmektedirler. HK'nin özellikle savunmak istedikleri varsayım şudur: Ortaç yapısı seçimini yöneten Başlıca İlke, AÖ'lerin Durum özelliklerine yantümcedeki konumlarına bakılmaksızın yantümcedeki özne $[-(y)An]$ tipi ortaça, özne dışı kurucular ise $[-DIğ+I]$ tipi ortaça ile ilgilendirilmektedirler (Hankamer & Knecht 1976: 126). ABİ'ye göre ise yantümcenin kurucularından olan özne AÖ'sü alt kuruculara sahipse bu alt kurucular da tıpkı özne kurucusu gibi $[-(y)An]$ tipi ortaça ile ilgilendirilmektedir. Bu durumda ana budak, özne AÖ'südür ve alt kurucuların ilgilendirilmesi bu ana budağın yantümcedeki rolüne göre yapılmaktadır. Eğer büyük kurucu özne değilse, bu kurucunun alt kurucuları tıpkı özne olmayan kurucular gibi $[-DIğ+I]$ tipi ortaça ile ilgilendirilecektir (Hankamer & Knecht, 1976: 127).

(2) ve (3) numaralı örneklerde özneye bağlı tamlayan durumlu bir AÖ'nün ilgilendirilmesi için $[-(y)An]$ tipi ortaça kullanıldığını gösteren HK, bu tür örneklerin Underhill'in önerdiği kuramla da rahatça açıklanabileceğini kabul etmektedirler. Onlara göre bunun sebebi, NİYT'nin türetimi sırasında bu AÖ'lerin gerçekten yantümcenin başında yer almaları ve Durumsuz olmalarıdır. Fakat HK'ye göre Underhill'in önerisi, aşağıda verilen (15)'teki *adamın* AÖ'sünün ilgilendirmesinde kullanılan stratejiye açıklama sunamaz (Hankamer & Knecht 1976: 127). Neden? Çünkü HK, bu AÖ'nün eylemin hemen öncesine taşınmış, belirtisiz bir özneye bağlı olduğunu ve ilgilendirilme sürecinde bu AÖ'nün tümce başı konumunda bulunmadığını iddia ederler. Başka bir deyişle, onlara göre (15a)'daki tümce, (14a)'dan değil, (15b)'den türetilmiştir. Bu sebeple, Underhill'in analizinin bu örnek

için [-DIğ+I] tipi ilgilendirme stratejisi öngöreceğini ileri sürerler. Fakat (15b)'de gösterdikleri gibi bu yapı için [-(y)An] tipi ortaçlı ilgilendirmeden başka ilgilendirme mümkün değildir (Hankamer & Knecht, 1976: 127):

(14) a. Adamın bir yılanı kabağı yedi.

b. Kabağı adamın bir yılan-ı ye-di.

(15) a. ? kabağı _____i bir yılanı yiyen adamı²⁴

b. *kabağı _____i bir yılanının yediği adamı

HK'nin ABİ'si bu örneği doğru bir şekilde öngörebilmektedir. Fakat (14)'teki tümce yanıltıcı bir örnek teşkil etmektedir ve Underhill, analizinde bu tür çalkalanma sonucunda ortaya çıkan yapıların göz ardı edilmesi gerektiğini özellikle belirtmiştir. 1.2.2.'de güncel kuramda kullanılan iki farklı tür taşınmanın bize gösterdiği gibi, (14)'teki tümcede gördüğümüz taşıma, aslında *kabağı* AÖ'sünün bürün güdümlü taşınmasıdır; bu taşıma SB'de, ana vurgunun odaklı ögenin üstüne düşebilmesi için gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, (14)'ün sıralayışına sebep olan taşıma NİYT'nin türetim sürecinden sonra meydana gelen bir taşımadır ve ortaç stratejisi seçimini etkilememektedir. Bu örnek bu taşıma açısından ele alınınca, (14)'teki örneğin aslı sıralayışı (14a)'daki gibidir. (14b)'de ise dolaylı nesne olan *kabağı* orijinal konumundan taşınarak *adamın bir yılanı* AÖ'sünü tümcenin odak konumuna yerleştirmiştir. Bu söz dizilişin kullanımı özel bağlam gerektirmektedir; yani, (14)'teki tümce asla *Ne oldu?* sorusunda cevap olarak kullanılamayacaktır. Bu tümceyi kullanabilmemiz için (17)'deki gibi dar odaklı bir soru sorulmuş olmalı:

(16) A: Ne oldu?

B: # Kabağı adamın bir yılanı yedi.

(17) A: Kabağı ne yedi?

²⁴ HK (1976)'ya göre bu yantümce dilbilgiseldir, fakat bizce *soru işaretiyle*, yani 'tam olarak kabul edilebilir değil' olarak işaretlenmesi gerçeğe daha uygundur.

B: Kabağı adamın bir yılanı yedi.

Örneği bu açıdan incelediğimizde aslında HK'in (15) numaralı örneği Underhill'in kuramına bir aykırılık oluşturmadığı gibi aslında Underhill'in yaklaşımını desteklemektedir.

HK'in Underhill'in savını çürütmek için sundukları başka bir örnek (18)'de verilmiştir. Burada tamlayan durumlu AÖ, tümce başı konumunda bulunmayan, özne dışı bir kurucunun içerisinde tamlayan işlevini üstlenen bir AÖ'dür:

(18) Yılan adam-ın kabağı-ı-nı yedi.

(14)'ten farklı olarak (18)'de örneği verirken HK, tümcenin nötr söz dizilişini kullanmışlardır; yani (14a)'un tam karşılığı olacak *Adamın kabağını yılan yedi* sıralayışı değil. Bunun için bu örnekten türetilen ilgilendirmede kullanılan ortaç tipi Underhill'in tespit ettiği şekilde olacaktır: özne olmayan ve tümce başında bulunmayan ana kurucunun tamlayan durumlu unsuru, [-DIğ+I] tipi ortaçla ilgilendirilmelidir:

(19) a. yılanın _____i kabağını yediği adamı

b. * yılan _____i kabağını yiyen adamı

Hankamer ve Knecht (18)'deki gibi tümcenin farklı söz dizilişlerini de inceler ve yapının (21)'deki belirtisiz özneli şekline dikkat çekmektedirler. Hem onların savundukları analizde hem de Underhill'in kuramında özne, eylem önu konumuna taşınarak [-belirtili] özelliği kazanmaktadır (Hankamer & Knecht, 1976: 127-128). Bu taşımının sonucunda tamlayan durumlu AÖ, tümcenin başında kalmaktadır:

(20) Adamın kabağını bir yılan yedi.

Underhill'in önerisine göre (20)'deki tümcede *adamın* AÖ'sü, [-(y)An] tipi ortaçla ilgilendirilecektir. Fakat (21)'den görüldüğü üzere bu doğru bir öngörü değildir. Bu gözleme göre Underhill'in analizi yanlış, Hankamer ve Knecht'in ABİ'si ise doğru öngörü vermektedir.

(21) a. _____i kabağını bir yılanın yediği adami

b. * _____i kabağını bir yılan yiyen adami

Buradaki gözlemden yola çıkarak Hankamer ve Knecht tamlayan durumlu ilgilendirme hedefleri söz konusu olduğunda ilgilendirme hedefinin yantümce içindeki konumunun önemsiz olduğu sonucuna varırlar. Onlara göre bu durumda ortaç tipi seçimi bakımından tek önemli nokta, hedefin bağlı olduğu AÖ'nün yantümcenin öznesi olup olmadığıdır (Hankamer & Knecht, 1976: 128).

Fakat (20) ve ondan türetilen (21)'deki yapılar konusunda da bazı düzeltmeler yerinde olacaktır. *bir* kelimesiyle nicelenen bir AÖ belirtisiz olabilir fakat özgüldür; Enç (1991)'in özgüllük anlayışına göre böyle bir AÖ parçacıl (*partitive*) olarak yorumlanmaktadır. Bunun anlamı şudur: *bir* kelimesi ile nitelenen bir AÖ, daha büyük bir varlıklar grubunun bir temsilcisi olarak okunur ve bu onu [+özgül] yapar. Başka bir deyişle, (20)'deki *bir yılan* AÖ kullanımı, konuşucunun dinleyicisinin dünyada yılan sınıfından haberdar olduğunu varsaydığına işaretidir. Bu tür bir AÖ belirtisiz olabilir, fakat özgüldür. Bunu göstermek için de basit bir test kullanabiliriz. Özgül olmayan AÖ'ler tümce başı konumunda bulunamazlar (Erguvanlı 1984: 27). (20)'deki tümcenin nötr söz dizilişiyle yeniden yapılandırıldığında (22)'teki tümceyi elde etmekteyiz. (23)'ten belli olduğu üzere *bir yılan* AÖ'sü bu konumda bulunabilmektedir, dolayısıyla bu kurucu özgüldür. Özne hâlâ belirtisizdir, fakat özgüllüğü de tartışmasızdır:

(22) Bir yılan adamın kabağını yedi.

Bu tümce özgül olmayan özneye sahip bir tümce olarak ifade edilecekse (23)'teki tümce ve ondan türetilen (24a)'daki NİYT elde edilecektir. (24b) numaralı NİYT ise sadece özgül değil, belirtili özne yorumunu içerecektir ve (25) numaralı tümcenin çalkalanmış türevi

olacaktır. Bu sonuçlar da Underhill'in analiziyle tutarlıdır, tek fark ölçüt olarak [+/- belirtili] özne yerine [+/- özgül] özne kullanılmış olmasıdır.

(23) Adamın kabağını yılan yedi.

(24) a. _____i kabağını yılan yiyen adam_i

b. _____i kabağını yılanın yediği adam_i

(25) Yılan adamın kabağ-ını yedi.

HK, Underhill'in sunduğu çözümlemenin yetersizliğini göstermek için sundukları son dilsel kanıt, tümcesel özneleri kapsayan verilerden ibarettir. Onlar ilgilendirme hedefinin NİYT'nin içine yerleşik yantümecenin bir parçası olduğu zamanlarda da ana yantümce açısından özne-özne olmayan kurucu arasındaki ayrımın esas olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. (26) numaralı örnek, tümcesel özne içeren bir tümcedir:

(26) [Yılanın kabağı yediği] şüpheli.

özne

yüklem

HK'e göre, Türkçedeki tüm içtümceler ortaç yapılıdır²⁵; bu sebeple de tümcesel öznenin öznesi; tamlayan durumla işaretlenmektedir; ortaç eki eyleme eklendikten sonra arkasına bir de özneye sayı ve kişi bakımından uyumlu iyelik eki getirilmektedir (Hankamer & Knecht, 1976: 128).

Sezer (1986)'ya göre Ö-N-E söz dizilişine sahip dillerde tümcesel özneler çıkarma adaları oluşturmamaktadır ve içlerindeki alt kurucu AÖ'ler tek başına ilgilendirilmeye tabi tutulabilmektedir; bu durum sadece özneleri iyelik ekiyle işaretlenen tümcesel özneler için geçerli bir tespittir; iyelik taşımayan eylemsiler için geçerli değildir (Sezer 1986: 134). Başka bir deyişle, iyelik eki taşımayan adlaştırmalar çıkarma adaları oluşturmaktadır. (27)'deki

²⁵ Burada da belirtmek gerekir ki HK bu iddialarında ters mantık yürütmüşlerdir: içeyerleşik tümceler, yani adlaştırmalar, ortaç yapısında kurulmamaktadır; ortaçlar adlaştırma yapısında kurulmaktadır. Mantık yürütmekteki bu fark, 'tüm adlaştırmalar ortaçtır' demek ile 'tüm ortaçlar adlaştırma' demek arasındaki farka eşdeğerdir – ilk iddia yanlışken, ikinci iddia gerçeği yansıtmaktadır.

tümcesel özne, iyelikli bir adlaştırmadır ve kendi öznesine sahiptir. Öznesi olan *yılan* AÖ'nün çıkarılması, iyelikli bir içeyerleşik tümcenin içinde yer aldığı için yasaklı değildir. Underhill'in analizi (27)'den türetilen (28)'deki [-(y)An] ortaçlı yapıyı doğru bir şekilde öngörebilmektedir:

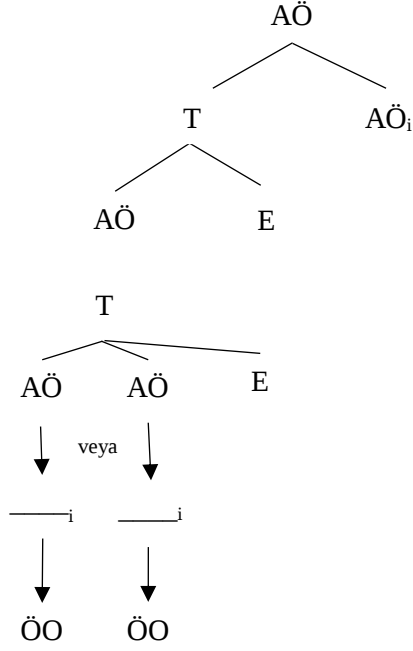
(27) _____i kabağı yediği şüpheli olan yılanı

Fakat HK'ye göre Underhill'in önerdiği kuram, içeyerleşik yüklemın öznesi olmayan *kabağı* AÖ'sünün [-DIğ+I] tipi ortaçla ilgilendirileceğini öngörmektedir. Bunun sebebi, bu AÖ'nün tümce başı konumunda bulunmaması ve Durum taşıyor olmasıdır. Diğer taraftan, HK'nin ABİ'si, bu AÖ'nün NİYT'nin öznesinin içerisinde yer alan bir alt kurucu olarak özne ortacıyla ilgilendirileceğini öngörmektedir:

(28) yılanın _____i yediği şüpheli olan kabakı

Bu gözleme dayanarak HK, aslında tümcesel özne içerisinde yer alan herhangi bir AÖ (altını çizerek belirttikleri gibi 'ana tümcenin doğrusal sıralamasındaki konumu ve Durum işaretlemesi ne olursa olsun') özne ortacıyla ilgilendirileceğini varsaymaktadırlar (Hankamer & Knecht, 1976: 129).

(29)

HK (1976)'ya göre (27)'deki tüm AÖ'lerin belirtili olduklarına göre Underhill'in öne sürdüğü Belirtisiz Öğe Taşıma devreye girmiş olamaz. HK'in tabiriyle 'bir kez daha hiçbir taşıma varsayımı Underhill'in önerisini kurtaramaz (Hankamer & Knecht, 1976: 129)'. Yalnız tümcesel özne de iyelikli yapılı özne de **tek bir kurucu olarak** tümcenin başında yer almaktadır; bu sebeple tüm alt kurucuları da üst tümceye göre tümce başında yer almaktadır; söz konusu özne, her ne kadar karmaşık olursa olsun, üst tümceye göre tek bir kurucu oluşturacaktır. Sırf bu dilsel gerçek, HK'nin ABİ İlkesi'ni gereksiz kılmaktadır.

Underhill'in önerisini bu şekilde çürüttüklerini varsayan HK, Underhill'in kuramını tamamıyla çürüttüklerini kabul ederler. Onlara göre NİYT'nin kuruluşunda kullanılacak ortacı belirleyen husus, kurucuların doğrusal sıralaması olamaz; söz konusu husus sadece ve sadece kurucuların hiyerarşik yapıdaki yerlerini temel alan bir ilkeye bağlıdır. Başka bir deyişle hangi ortaç tipi seçileceğini belirleyen süreci şu şekilde özetleyebiliriz: Eğer baş ad olacak kurucu özne gibi yüksek bir kurucu ise -(y)An tipi ortaç kullanılacaktır; özne olmayan

hiyerarşik yapıda daha alçak bir konum alan kuruculardan biri ise de [-DIğ+I] tipi ortaç kullanılacaktır (Hankamer & Knecht, 1976: 129).

ABİ'nin tümcesel nesnelerin de ilgilendirilmesini doğru bir şekilde açıkladığını göstermek için HK, (30)'daki tümcesel nesneyi incelemektedirler:

(30) Hasan [yılanın kabağı yediğini] san-ıyor.

(31)'de görüldüğü üzere tümcesel nesnenin öznesinin ilgilendirilmesi de [-DIğ+I] tipi ortaça yapılmaktadır (Hankamer & Knecht, 1976: 129):

(31) Hasan'ın [yılanın _____i yediğini]-ni sandığı kabakı

HK'in (31)'de verdikleri NİYT'nin baş adı tümcesel nesnesinin öznesi değildir, tümcesel nesnenin nesnesidir. Aslında kurmaları gereken yantümce (32)'de verilen yapıdır:

(32) Hasan'ın [_____i kabağını yediğini] sandığı yılanı

HK'in bu yanlışı, önerdikleri ABİ'nin doğru öngörüsü verdiği gerçeğini gölgelememektedir. Tümcesel nesneler içinden gerçekleşen çıkarmalar sonucunda kurulan NİYT'ler [-DIğ+I] tipi ortaça kurulmaktadır. HK'in iddiasına göre bu genellemeye aykırı örnekler yoktur (Hankamer & Knecht, 1976: 130). Aslında, HK'in ABİ olarak formüle ettikleri ilke, yeni bir ilke sayılamaz. Daha önce de belirttiğimiz gibi genel dilbilgisi kurallarına göre **tümcesel bir kurucu üst tümcesine göre tek bir kurucu** olarak değerlendirilmesi gerektiği için içindeki çıkarmaların da ona göre davranacağını öngörebiliriz. Ayrıca bu ilke sadece NİYT'lere veya Türkçeye öz bir mekanizma değildir. Perlmutter ve Postal (1977), tüm diller ve yapıları kapsayacak şekilde İşlevsel İntikal İlkesi'ni (*Functional Succession Principle*) önermektedirler. Bu ilkeye göre eğer bir AÖ, başka bir AÖ içerisinden çıkarılıp yükseltirse söz konusu yükseltile AÖ, daha önce içinde yer aldığı büyük kurucunun işlevini taşımaktadır. Bu bağlamda HK'in ilkesine aykırı örnekler bulunmaması, Perlmutter ve Postal'in ilkesinin evrenselliğine bağlı olarak

değerlendirilebilmektedir; yani ilgilendirme stratejisi seçimiyle ilgili bir ilke değildir. İlgilendirme stratejisi seçimi sırasında gözlemlediğimiz bu durum, evrensel ilkenin sadece bir yansımasıdır ve ayrı bir şekilde formüle edilmeye ihtiyaç yoktur. Aynı zamanda bu ilke Underhill (1972)'de ifade edilen varsayımı geçersiz kılmamaktadır.

HK, tümcesel nesnelerin ilgilendirilmesiyle ilgili bir açıklama daha ilâve etmekte fayda görmektedirler (Hankamer & Knecht, 1976: 130). Daha önce Underhill (1972)'de gördüğümüz gibi (33)'teki tümcede eylem önü konumunda yer alan belirtisiz özne ve tümce başı konumunda yer alan çıkma durumlu bir AÖ söz konusudur. Bu tümceden türetilen NİYT (34)'te verilmiştir. (35)'ten belli olduğu üzere bu tür yapılardaki tamlayan durumlu AÖ'yü baş ad yapacak olursak, NİTY [-(y)An] tipi ortaça kurulmaktadır:

(33) Kapının altından su akıyor.

(34) _____i altından su akan kapı

Bu örneğin, kendi başına ABİ'ye aykırı bir örnek oluşturduğunun altını çizmekte fayda vardır; ancak HK bu aşamada (34)'teki yapının ABİ'ye aykırı olmasıyla ilgilenmemektedirler. Bu örneği ele almaktaki amaçları şudur: Önerdikleri ABİ doğruysa, (34) gibi bir tümcenin tümcesel nesne olarak içeyerleşik bir yantümce görevini üstendiğinde (35)'teki tümceyi elde etmekteyiz. Ancak (34)'ten farklı olarak (35)'teki *kapının* AÖ'sünün ilgilendirilmesi [-(y)An] tipi ortacı değil, [-DIğ+I] tipi ortacı gerektirmektedir. (37)'de görebildiğimiz üzere bu öngörü doğrudur; fakat bir kez daha Perlmutter ve Postal'in İşlevsel İntikal İlkesi de bu öngörüğü zaten vermektedir:

(35) [Kapının altından su aktığı]-nı söyledim.

(36) _____i altından su aktığını söylediğim kapı

HK, önerdikleri ABİ'yi test etmek için uyguladıkları son test, (37)'deki gibi belirteç işlevli bir yantümce ve (38)'deki gibi belirtisiz ad tamlamasının ilk ögesi olan

yantümcelerden oluşan ilgilendirme olaylarını ele almaktadırlar (Hankamer & Knecht, 1976: 130-131):

(37) Biz [[adam öldüğü] için] üzüldük.

(38) Ben [[adamın patlıcanı yediği] söylentisi]-ne inanıyorum

ABİ'nin öngördüğü gibi (40)'ta belirteç işlevli yantümcenin alt kurucusu, [-DIğ+I] tipi ortaça ilgilendirilmiştir (Hankamer & Knecht, 1976: 131):

(39) bizim ____i öldüğü için üzüldüğümüz adamı

Özne dışı kurucu olarak işlev üstlenen bir yantümcenin parçası olan AÖ'ler, kendi içeyerleşik tümcenin öznesi oldukları durumlarda bile [-DIğ+I] ortaç tipiyle ilgilendirilmektedir (Hankamer & Knecht, 1976: 131):

(40) benim [[____i patlıcanı yediği] söylentisi]-ne inandığım adamı

ABİ (41) numaralı örnek konusunda HK “bir kez daha istisnalara mahal bırakmadığı görülmektedir (Hankamer & Knecht, 1976: 131)” yorumunu yapmaktadır. Fakat belirttiğimiz gibi, bu zaten evrensel bir ilke olan İşlevsel İntikal İlkesi'nin kapsamında ele alınabilecek bir gözlemdir. Bu bakımdan NİYT'lerin analizinde ek bir ilke olarak ABİ'yi formüle etmemize gerek yoktur.

HK ikinci ilkelerinin de çözümleyemediği örneklerin varlığını fark etmektedirler (belirtiğimiz gibi kendilerinin verdiği (34) numaralı örnek bunlardan biridir). Onlara göre Türkçede bazı tümce türlerinde özne tamamen eksiktir (Hankamer & Knecht, 1976: 131). Öznesi eksik tümceler, (41)'de örneklendirilmiş kişisiz edilgen yapılarıdır.

(41) Bu kapıdan sokağa çıkılır.

(42) O/adıl bu kapıdan sokağa çıkar.

ÜD'nin dönüşümsel olarak tanımladığı 70'li yıllarda (41)'deki yapının (42)'deki geçişsiz yapıdan türetilmiş olduğu kabul edilirdi. Ancak (42)'de edilgenlikle yapının

öznesine dönüşebilecek bir dolaysız nesne yoktur. Aynı zamanda (42)'deki tümcede mevcut iki tane eğik durumlu öge mevcuttur, fakat HK'ye göre bunlardan hiçbirinin özne konumuna geçtiğini iddia edemeyiz: Dönüştürülen yapıda bu iki öge, herhangi bir öznellik özelliği sergilememektedir – eğik durumlarını koruyarak özne durumu olarak tanımlanan yalın durum taşımamaktadır ve yüklemle sayı-kişi bakımından uyum ilişkisi kuramamaktadır (Hankamer & Knecht, 1976: 131).

Kişisiz edilgen yapılardaki kurucuların ilgilendirilmesi, HK'in analizi için sorun yaratmaktadır: Kişisiz edilgen yapıda yer alan kuruculardan hangisi ilgilendirilirse ilgilendirilsin istisnasız her zaman [–(y)An] tipi ortaça kurulan NİYT elde edilmektedir. Başka bir deyişle, (41)'deki hem çıkma durumlu *kapıdan* AÖ'sü, hem de yönelme durumlu *sokağa* AÖ'sü, Hankamer ve Knecht'in *özne ortacı* olarak tanımladıkları –(y)An tipi ekle ilgilendirilecektir:

- (43) a. _____i sokağa çıkılan kapı
b. ? _____i kapıdan çıkılan sokakı²⁶

Kişisiz edilgen yapıların bu özelliğini fark eden HK, Öznesiz Yapı İlkesi (ÖYİ) (*The No-Subject Principle*) adı altında üçüncü bir ilkeyi önermektedirler (Hankamer & Knecht, 1976: 132). Bu ilkeye göre, NİYT'nin oluşumu sırasında, yapıda özne yoksa [–DIğ+I] tipi ortacın kullanımı imkânsızdır ve tek seçenek [–(y)An] tipi ortaça kurulan bir yapıdır. Ancak özne ortacı olarak tanımlanan ortacın öznesiz yapılarda kullanımını nasıl açıklayacağız?

Bu soru, HK'nin gözünden kaçmış olmalıdır, çünkü onun cevabını çalışmada göremiyoruz; ancak önerilerinin açıklama değerini düşürdüğünü belirtmekte fayda vardır. Bu soruya dikkat etmek yerine HK (4) numarada gördüğümüz tümceyi tekrar ele almaktadır. Bu

²⁶ HK (1976)'ya göre bu yantümce dilbilgiseldir, fakat bizce *soru işaretiyle*, yani 'tam olarak kabul edilebilir değil' olarak işaretlenmesi gerçeğe daha uygundur.

tümcede (o zamanki anlayışıyla) sağa kaydırılmış belirtisiz bir özne ve tümce başı konumunda bulunan eğik durumlu bir AÖ bulunmaktadır. (4)'ten türetilen (14a)'daki NİYT'de tamlayan durumlu *kapının* AÖ'sü [-(y)An] tipi ortaça ile ilgilendirilmektedir ve bu olgu HK'in buraya kadar sunduğumuz kuramı için sorun oluşturmaktadır, çünkü ne Başlıca İlke ne de ABİ bu grup örneklerle açıklama getirebilmektedir. Underhill'in bu yapıları sunduğu çözümlemeyi yanlışladıktan sonra HK kendi kuramları çerçevesinde bir açıklama getirmemektedirler.

(4) Kapının altından su akıyor.

(14) a. _____i altından yerin üzerine su akan kapı

HK, kuramlarındaki bu eksikliği gidermenin yolunu yeni önerdikleri ÖYİ'de bulmaktadırlar: Belirtisiz özneli bir tümcenin hiçbir kurucusunun [-DIğ+I] tipi ortaça ile ilgilendirilemeyeceğini ileri sürerler ve bu tür örneklerde gözlemlenen dilsel mekanizmanın, öznesi olmayan kişisiz edilgen yapılarda gözlemlenen mekanizmaya paralel olduğunu iddia ederler. Yani HK, belirtisiz özneli yapılardan oluşturulan NİYT'lerin kuruluşu sırasında da ÖYİ'nin devreye girdiğini varsayarlar. Onlara göre bu grup örneklerdeki belirtisiz özneler bir nevi **azledilme** sürecinden geçirilmekte ve bu sürecin sonucunda NİYT kurulurken, yani ilgilendirme dönüşümüne sıra geldiğinde, altta yatan yantümce aslında öznesizdir (Hankamer & Knecht, 1976: 132). Tanımladıkları bu süreç, sonraki yıllarda geliştirilerek özne geçişimi olarak formüle edilecektir.

HK, bu özne azledilme sürecinin sadece geçişsiz eylemlerde değil, geçişli eylemlerde de gözlemlenebildiğini göstermeye çalışmışlardır (Hankamer & Knecht, 1976: 133). Daha önce Underhill (1972), Belirtisiz Özne Taşınması'nın sadece geçişsiz eylemlerde mümkün olduğuna dikkat çekmişti (Underhill, 1972: 93):

(44) Adamın kızını arı soktu.

- (45) a. _____i kızını arı sokan adam_i
b. * _____i kızını arının soktuğu adam_i

HK, (4) numaralı örnekte olduğu gibi (44)'te de öznenin sadece taşınmakla kalmayıp öznellikten azledildiğini iddia eder ve ilgilendirme sırasında (45) gibi yantümcelerin aslında öznesiz olduğunu savunmaktadırlar (Hankamer & Knecht, 1976: 133). Fakat (46b)'de dilbilgisi dışı olarak verilen örnek bazı ana dili konuşucular tarafından kabul edilir olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra (44) numaralı tümcede sadece belirtisiz özne mevcut değildir, aynı zamanda tümce başında bulunan AÖ, tamlayan durumlu bir niteleyicisi olan iyelikli yapı bulunmaktadır. (45)'te verilen çıkarma, bu büyük AÖ'nün tamlayan durumlu parçası NİYT'nin baş adı yapılmıştır. Yani (45)'te verilen ilgilendirme sadece ÖYİ değil, ABİ de devreye girmiş olmalıdır. Aslında Hankamer ve Knecht bu iki ilke arasındaki ilişkiyi görememiş olabilirler – hangisi üstün basacak veya zamansal olarak dönüşüm sırasında hangisi ilk devreye girecek gibi sorular cevapsız bırakıldığı Haig (1998) tarafından da belirtilmiştir. Fakat (44)'teki tamlayan durumlu AÖ yerine (46)'daki gibi tamlayan durumu taşımayan AÖ, basit bir AÖ kullanırsak, [-(y)An] tipi ortaça kurulumuş NİYT (47a)'dakine kıyasla daha az kabul edilebilirdir:

(46) Kızı arı soktu.

(47) a. ? _____i arı sokan kız_i

Aslında bu konuda da Underhill (1972)'nin yanılmadığını ileri sürebiliriz, çünkü Öztürk (2008)'de de belirtildiği gibi, [-(y)An] tipi ortacın kullanımı konusunda formüle edilebilecek tek kesin kısıtlama, yükleme durumlu/yükleme durumsuz bir dolaysız nesneyi baş adı olarak alamayacağı gerçeğidir. Underhill (1972), belirtisiz öznenin eyleme yaklaşması sadece geçişsiz eylemin bir tümleci olan AÖ'nün üzerinden yapılabileceğine dikkat çekmişti. Başka bir deyişle, [-(y)An] tipi ortaça kurulan NİYT'ler geniş kullanım

yelpazesine sahiptirler ancak yantümecenin kurucuları arasında dolaysız nesneyi nitelemek için kullanımları imkânsızdır.

2.2.2. Hankamer ve Knecht (1976), Knecht (1979) Önerisinde Tespit Ettiğimiz

Sorunlar

HK'in Türkçe NİYT'ler konusunda en kapsamlı çözümleme önerisini ortaya çıkardıkları tartışılmaz bir gerçek. Ancak araştırmacıların Underhill'in önerdiği analizi çürütemedikleri gibi Türkçe NİYT kurma stratejilerinin arasındaki seçimin sadece öznenin ilgilendirilip ilgilendirilmediğine göre yapıldığını savunabilmiş değiller. Bunun yanı sıra **özne ilgilendirmesinin neden yapıda özne olmadığına kullanılabileceği sorusunu** cevapsız bırakmışlar. Bu şekilde sunulan bir analiz kendi içinde çelişkilidir. Analizdeki eksikleri teker teker ele almamız gerekirse:

2.2.2.1. Underhill (1972)'de NİYT'nin kuruluş sırasında yalın durum ile tamlayan durumunun hâlâ atanamamış olduğu varsayılmaktadır. Fakat HK, Underhill'in bu varsayımını bazı AÖ'lerin 'Durumsuz' olduğunu iddia etmiş gibi okumuşlardır. Bu açıdan Underhill'e yönelttikleri bazı eleştiriler haksızdır. Aslında Underhill (1972)'nin daha çok sezgisel olarak ifade ettiği bu genellemenin, bugünün ÜD'nin yaptığı bir ayrımla ortak noktaları vardır: Tamlayan durumuyla yalın durum, yükleme durumuyla beraber Yapısal Durumlar olarak ele alınmaktadır. Bunun anlamı şudur: Bu Durumlar türetim sırasında, AÖ'lerin Konu Rollerine bakılmaksızın yapının içindeki konumlarına göre ve bu konumlarının sayesinde meydana gelen ilişkilere göre atanmaktadır. Bu tür durumlar, AÖ'lerin taşınmasını tetikler. Başka bir deyişle, Yapısal Durumlar'ın atanması (veya daha yeni kuramsal yaklaşımla eşlenmesi), yapının belli başlı bir konfigürasyon elde edilmesiyle olur. Yönelme, çıkma gibi Durumlar ise İçsel Durumlardır – bu tür Durumlar AÖ'lerin Konu Rollerine göre, yani Eylem'le kurdukları anlamsal ilişkilere göre atanır ve yapıya daha ilk

birleştiklerinde belirlenir. Bu açıdan bakınca, Underhill’in iddiası, yani NİYT kurulmaya başlanmadan önce yalın durum ile tamlayan durumu arasında henüz bir fark yapılmadığı iddiasının, günümüz yaklaşımlarıyla tutarlı olduğu söylenbilir.

2.2.2.2. Underhill’in iki farklı taşımadan bahsettiğini ve bu iki taşıma sonucu yapıların birbiriyle karıştırılmaması gerektiğini defalarca belirttiği halde HK, bu ayrımı göz ardı etmeyi tercih etmişlerdir. Fakat bunun sonucunda bazı örnekleri nötr doğrusal sıralamalarına göre değil, SB’de gerçekleşen yüzeysel sıralamalarına göre yorumlamışlardır. Örneğin, HK’nin (14) olarak verdikleri rneği burada (48) olarak vermekteyiz:

(48) Kabağı adamın bir yılanı yedi.

2.2.2.3. HK’nin temel iddiası, özne gibi hiyerarşık yapıda yüksek konumda bulunan öğelerin [–(y)An] tipi ortaçla ilgilendirildiğidir. Bu iddia 70’li ve 80’li yıllarda yaygın olan kuramsal varsayımlara göre şu şekilde okunabilmektedir: Yapıya eylemin dış temel yesi olarak birleştirilen özne, eylemin özne olmayan diğer kurucularına kıyasla daha yüksek bir konumda birleştirilmektedir; bu özelliğinden dolayı NİYT’nin baş adı bir özne olacaksa, [–(y)An] tipi ilgilendirme seçilmektedir. Diğer taraftan NİYT’nin baş adı, özne dışında bir kurucu olacaksa, Eylem’in öbür temel yeleri Eylem’in i temel yeleri olduklarından dolayı hiyerarşık yapıda daha alçak yerlerde birleştiği için, bu ilgilendirmeler [–DIğ+I] tipi ortaçla kurulacaktır. Fakat aynı zamanda HK’in verdikleri örnekler arasında sebep bildiren eklenti şeklinde birleştirilen öğelerin ilgilendirilmesi de [–DIğ+I] tipi ortaçla yapıldığını gösteren örnek var:

(49) bizim _____i öldüğü için üzüldüğümüz adamı

Hiyerarşık yapı bakımından *ldğ için* gibi bir öge, eylemin temel yesi değildir – sonradan eklenti şeklinde birleştirilen ek bilgiler içeren ve eylemin seçmediği bir ögedir. Bu sebeple, i temel üyelerinden sonra ve daha yüksek bir konumda birleştirilir. Daha yüksek

bir konumda birleştikten dolayı HK'nin analizi, bu tür öğelerin aslında [-(y)An] tipi ortaça ile ilgilendirildiğini öngörmektedir, fakat bu doğru bir öngörü değildir.

2.2.2.4. HK, ÖYİ'yi formüle ederken belirtisiz özneli bir tümcenin hiçbir kurucusunun [-DIğ+I] tipi ortaça ile ilgilendirilemeyeceğini iddia etmişlerdir (Hankamer ve Knecht 1976: 132). Fakat bu varsayım aşırı geniş bir kısıtlama sunduğundan dolayı doğru bir tespit değildir. Örneğin (50)'deki tümcedeki özne belirtisizdir:

(50) a. Yeni sepette bir kedi uyumuş²⁷.

b. *_____i bir kedi uyuyan yeni sepeti_i

c. _____i bir kedinin uyuduğu yeni sepeti_i

2.2.2.5. HK'nin analizi büyük ölçüde özne geçişimi kuramına dayanmaktadır. Kural (1992), Kornfilt (2003), Cagri (2005) bu yaklaşıma karşı çıkarak farklı gözlemler sunmaktadırlar:

2.2.2.5.1. Cagri (2005)'e göre geçişim analizine karşı öne sürülebilecek argümanlardan biri, Eylem'in temel üye yapısıyla ilgilidir. Eylemle geçişim mevcut olduğu yapılarda Eylem'in rol atamalarında bir değişiklik beklenirken Türkçede savlanan özne geçişimli yapılarda böyle bir değişiklik söz konusu değildir. Örneğin, Türkçedeki ettirgen yapılar, *İş yaptırın* olarak adlandırılan ek bir rol sunmaktadır. Türkçede geçişsiz eylemlerden türetilen ettirgen eylemler, *İş yaptırın*larına yükleme durumu atamakta (51a), geçişli eylemlerden türetilen ettirgen eylemli yapılar ise *İş yaptırın*larına yönelme durumu (51b) atamaktadır.

(51) a. Hasan Ali'yi koşturdu.

b. Hasan Ali'ye kutuyu açtırdı. (Cagri, 2005: 89)

²⁷ Bu örneklere dikkatimi çektiği için Prof. Dr. Paşa Yavuzarslan'a teşekkür ediyorum.

Geçişim gereği dolaysız bir nesne eylemle birleşirse bu öge temel üye olmaktan çıkacak ve yapı geçişsiz eylemlerinkine benzer bir sözdizimsel yapı olacaktır; yani bu yapıda Eylemin iş yaptırana yükleme durumu ataması beklenir. Fakat bu beklenti gerçeklerle çatışmaktadır:

(52) Hasan Ali'ye kutu açtırdı. (Cagri, 2005: 89)

2.2.2.5.2. Geçişim kuramına karşı ikinci delil ise şudur: belirttiğimiz üzere geçişim geçiren ögeler, birleştikleri ögeyle bütünleşir ve tek bir sözcük gibi davranır. Fakat geçişim geçirdiği iddia edilen bazı öznelerin niteleyici ve çoğul eki alabildikleri görülmektedir:

(53) a. Bu bölgede [arkeolojik kazılar] yapılmaktadır.

b. _____i [arkeolojik kazılar] yapılan bölgeye geldik. (Haig, 1998: 196)

2.2.2.5.3. Bunun yanı sıra geçişimden çok yarı-geçişim olabileceğini tahmin ediyoruz, çünkü Baker (1988) tanımına göre bir Baş başka bir Baş'a ilişerek oluşturulan ve sadece nesne ile eylemden oluşabilen geçişim sürecinin Türkçe için uygulanılabilir bir analiz olamayacağı gösterilmiştir (Öztürk 2005). Bunu yerine Öztürk (2005) Türkçe öznelerin yarı-geçişim (*pseudo incorporation*) sürecinden geçebileceğini iddia etmiştir. Yarı-geçişim, tam ad geçişiminden farklı olarak öbekler için de varsayılan bir dilbilgisel süreçtir. Ancak geçişli eylemlerin (ki HK, bu sürecin geçişli eylemler için de mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir) döngüsel türetimini göz önünde bulundurarak kompleks yüklem nesneyi de içine alması gerekeceğini varsaymamız gerekecektir. Bu sebeple özne yarı-geçişim yapılarının çoğunlukla sadece geçişsiz, hatta sadece nesneli geçişsiz (*unaccusative*) eylemlerle mümkün olduğu savunulmuştur – eylem Baş'ın ilk birleştiği, tümleci olan konumda birleşen ögeyle yarı-geçişim geçirebilir. Örneğin böyle bir analiz Macarca *çocuk ağlamak* eylemi için önerilmiştir, Türkçe için ise neredeyse tüm çalışmalarda ele alınan örnek *arı sokmak* olmuştur (örneğin Öztürk 2005). Aynı örneği HK de kullanmıştır. Kurulumsal olarak geçişli bir

eylemin öznesinin yarı-geçişim geçirebileceğini varsaysak bile yarı-geçişim varsayımıyla ÖYİ çerçevesi içinde yer alan belirtisiz özneli tüm aykırı örnekleri açıklayabilmemiz mümkün değildir. *kadın yapmak* gibi geçişli bir eylemin (*kadın* ögesinin özne olarak ele alındığında²⁸) kompleks bir yüklem olduğunu kabul etmemiz için anlamsal engeller bulunmaktadır. Ad geçişimi için verebileceğimiz örneklerle bakacak olursak İngilizce *berry-picking* ('yemiş toplama') veya Almanca *radfahren* ('bisiklete binmek') (Borik ve Gerke, 2015: 3) ve Türkçe *arı sokmak* (Öztürk, 2005: 48) gibi eylemler görmekteyiz. Tam ad geçişimi için de yarı-geçişim için de oluşturulan yüklemle adlandırılacak hareketin çok iyi biliniyor olması, sıkça yapılan ve hızlıca tanınabilen bir hareket olma zorunluluğu vardır; Farkas ve de Zwart (2003), Macarca için yarı-geçişimin sadece yüklem adı genel bir özelliğini yansıtan yüklem ise mümkün olduğunu söylemişlerdir (Farkas ve de Zwart, 2003: 4): Yemişler genellikle toplanır, bisiklete genellikle binilir, arı dediğimiz varlık sokar, çocuk ağlar. Bu durum hareketin iyi biliniyor olmasıyla ilgilidir – o kadar sık rastlanan bir şey olmalı ki, kendi ismine sahip olmaya değer bir hareket olmalıdır. Bu açıdan bir tümcede ifade edilen yüklem daha çok olağanüstü bir hadiseyi anlatmaktaysa bu süreçten geçemeyecektir. *kadın yapmak* veya *doktor girmek* gibi eylemlerinin birleşik birer yüklem olduğunu varsaymamız için kadını tanımlayan bir özellik olarak bir şeyi yapıyor olması kabul etmemiz ya da doktorun bir yere girmesi olağan bir durum, onu tanımlayan bir durum

²⁸ Örneğin (i)'deki gibi bir örnekte:

(i) Ev işlerini kadın yapar.

(i) örneğinde aynı zamanda karşıt odak okunuşunun mevcut olduğunu da hissetmekteyiz:

(ii) a. Ev işlerini kadın yapar (erkek değil).

b. Yemeği kadın yaptı (yardımcı kadın yaptı, ben o sırada başka işlerime baktım).

Bundan farklı olarak geçişsiz eylemlerde özne [+insan] olsa da karşıt odak okunuşu kendiliğinden ortaya çıkmaz:

(iii) a. Sonunda kasabaya doktor girdi.

b. Bu kasabaya doktor girmez.

c. [_____] şimdiye kadar doktor girmeyen] kasaba;

Buna rağmen (iii)'teki örnek de birleşik bir kavram oluşturan kompleks bir yüklem olarak yapılandırılmadığını (iv)'teki örnekten belli olmaktadır:

(iv) a. *Doktor girmesi, her kasaba için mutluluk verici bir olaydır.

b. *Doktor girmesi bu kasabada pek görülen bir şey değildir.

olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Oysa bu durumların dilbilgisel olarak yansıtılacak kadar yaygın olmadığını görmekteyiz.

Bunun da en açık yansıması, bu karmaşık eylemin bir kavram olarak karşımıza çıkması olur.

(54) a. John and Marry went berry-picking. ('John ve Marry yemiş toplamaya gittiler.')

b. Arı sokması bazı kişiler için çok tehlikeli olabilir.

c. *Kadın yapması, ev işleri söz konusu olunca olağan bir durumdur.

Aynı zamanda *arı sokmak* ile *kadın yapmak* gibi geçişli eylemler arasında başka bir fark daha vardır. *arı sokmak* eylemi edilgenliğe izin vermemektedir; bu da dolaysız nesnesi olarak görünen kurucunun aslında tümleç olamayacağına işaretler:

(55) a. Ali'yi arı soktu.

b. *Ali sokuldu.

(56) a. Ev işlerini kadın yaptı.

b. Ev işleri yapıldı.

2.2.2.6. HK, ABİ'nin istisnasız işleyen bir ilke olduğunun altını çizmişlerdir. Fakat bu ilkeye aykırı örnekler mevcuttur. Csátó (1985)'te aşağıdaki örneklerle karşılaşmaktayız:

(57) a. bizim ____i güveneceğimiz şüpheli olan adamı

b. bizim ____i güveneceğimizin şüpheli olduğu adamı (Csátó, 1985: 45)

(58) a. ____i bize güveneceği şüpheli olan adamı

b. ____i bize güveneceğinin şüpheli olduğu adamı (Csátó, 1985: 46)

2.3. Dede (1978)

Dede'nin sunduğu analiz ÜD çerçevesinden çok, İşlevsel Dilbilim çerçevesi içinde geliştirilmiştir. Buna rağmen varılan bazı sonuçlar, sunulan tespitler ve veriler itibariyle

yararlı ve aydınlatıcı bazı noktalara parmak bastığı için bu analizi de literatür taramamıza eklemeyi uygun bulduk. Dede (1978), HK (1976) analizinden kesin bir şekilde ayrılarak Underhill (1972)'yle bazı ortak noktalar paylaşır: Dede, söz dizilişini, Durum eklerinin işlevlerini ve belirlilik-belirsizlik arasındaki ayrımı temel almaktadır. Başka bir deyişle, Dede Türkçe NİYT'lerin kuruluşunu çözümlemek için Türkçenin sözdizimsel ve anlamsal özelliklerine bakmayı uygun görmüştür. Dede'nin önerdiği yaklaşıma göre [-DIğ+I] tipi ortaç, NİYT'nin içerisinde kalan öznenin tamlayan durumu alması gerektiği konfigürasyonlarda zorunludur. Yani Dede, analizini [-(y)An] tipi ortacın kullanımını gerektiren durumları tespit etmekle değil, [-DIğ+I] tipi ortacın kullanımını gerektiren durumları tespit etmekle başlar. Biz de kendi analizimizi sunmaya çalışırken bu yaklaşımı benimsedik. Konudaki tüm diğer analizlere göre ters olan bu yaklaşıma göre [-DIğ+I] tipi ortacın kullanımı özel koşullar gerektirirken [-(y)An] tipi ortacın bu koşulların gerçekleşmediği her durumda mümkündür. Yaklaşımın doğal sonucu olarak ilgilendirme sırasında yantümcede özne yoksa veya öznenin ilgilendirilmesi sonucunda yapının içindeki özne silindiyse (güncel kuramda büyük çoğunlukla benimsenen anlayışa göre taşındıysa) [-DIğ+I] tipi ortaç ekine ihtiyaç kalmayacaktır ve [-(y)An] tipi ortaç eki kullanılacaktır (Dede, 1978: 68).

2.3.1. Dede (1978) Analizinin Ayrıntıları

Dede'ye göre; HK (1976), Underhill (1972)'nin görüşüne yakın bir sonuca ulaşmışlardır: İlgilendirme hedefi, NİYT'nin öznesi olduğu zaman [-(y)An] tipi ortaç; ilgilendirme hedefi, NİYT'nin özne dışı herhangi bir kurucusu olduğu zaman ise [-DIğ+I] tipi ortacı kullanılmaktadır (Dede, 1978: 67). Dede'ye göre hem Underhill (1972)'de hem de HK (1976)'da ulaşılan bu genelleme yeterince kapsamlı değildir, çünkü [-(y)An] tipi ortaçlar

sıkça baş adın özne olmadığı durumlarda da kullanılmaktadır. Dede, bu genellemeye istisna olarak daha önce HK’te gördüğümüz şu iki yapıyı vermektedir:

(1) ____i altından su akan kapı < Kapının altından su akıyor.

(2) ____i yılanı kabağı yiyen adamı < Adamın yılanı kabağı yedi.

Dede’ye göre; HK’nin analizi, sadece [–(y)An] tipi ortacın özne olmayan kurucuların ilgilendirilmesinde kullanıldığı durumların dökümünü vermekle sınırlı kalmıştır ve ilgilendirme sürecinde devreye giren dil mekanizmalarını sadece daha da anlaşılamaz hale getirmiştir (Dede,, 1978: 68).

Dede, ilgilendirme sürecinin aşamalarını şu şekilde belirlemektedir:

V. *Eşgönderimsel AÖ Silinmesi*: Baş adla eşgönderimsel olan AÖ silinmektedir.

VI. *Tamlayan Eki Yükleme Kuralı* (TEYK): Eğer ilgilendirilen AÖ özne değilse, yantümcenin öznesine tamlayan durumu yüklenir. Dede, tamlayan durumunun yüklenmesini yöneten ek kuralları daha sonra ayrıntılı ele almaktadır.

VII. *Ortaç Eki Yükleme Kuralı* (OEYK): Eğer TEYK devreye girmiş ise, zorunlu olarak [-DIğ+] tipi ortaç eki seçilmektedir; TEYK devreye girmemiş ise [–(y)An] tipi ek seçilmektedir.

VIII. *İyelik Eki Yükleme Kuralı* (İEYK): Eğer OEYK [-DIğ+I] tipi ilgilendirme seçmişse, zorunlu olarak ortacın yüklemine yantümcenin öznesiyle uyum içinde olan iyelik eki de yüklenmektedir (Dede, 1978: 68-69).

TEYK aşamasında tamlayan durumunun atanıp atanmaması ortaç tipini belirlediğine göre [–(y)An] ve [-DIğ+] tipi ortaçların dağılımını açıklamak için ihtiyaç duyulan tek şey, TEYK’in devreye girdiği koşulları tespit etmektir.

TEYK'in devreye girme koşullarını belirlemeden önce Dede; Türkçenin, bu kuralın bağlı olduğu iki durumu şöyle sorgular: 1) Türkçedeki Durum eklerinin işlevleri nelerdir? 2) Türkçe tümcelerde söz dizilişi; AÖ'lerin işlevleri özellikle AÖ'lerin belirlilik-belirsizlik özelliklerini nasıl etkiliyor (Dede, 1978: 69)? Örneğin, bir dolaysız nesne belirtisizse ve eylemin hemen önünde yer alıyorsa, söz konusu AÖ Durum eki taşımamaktadır (Dede'nin tabiriyle "yalın durumlu gibi görünmektedir (Dede, 1978:69)."). Bu sebeple, Türkçe tümcelerde açık bir şekilde Durum ekiyle işaretlenmemiş iki AÖ bulunabilmektedir – soyut yalın durum taşıyan özne ile muhtemelen durum taşımayan ya da varsayılan durum taşıyan belirtisiz nesne. Eğer bu şekilde kurulan bir tümcede Durum eki taşımayan AÖ'lerden biri belirtiliyse, söz konusu AÖ tümcenin öznesi olarak yorumlanacak, çünkü eğer belirtili AÖ dolaysız nesne olsaydı, yükleme durumu taşımak zorunda olurdu (Dede, 1978: 69):

(3) Pınar bir köpek kovalı-yor.

Öbür taraftan, aynı tümcenin içerisinde hem özne hem de dolaysız nesne belirtisiz ise, bu konfigürasyon katı bir söz dizilişine yol açacaktır, çünkü bu durumda AÖ'lerin farklı işlevlerini işaretleyen şey Durum ekleri değil, (4a) ve (4b)'de görüldüğü gibi AÖ'lerin tümce içerisindeki konumları olacaktır. Bu dilbilgisel olgu Erguvanlı tarafından da tartışılmıştır (Erguvanlı 1984: 5); (5a) ve (5b)'deki örnekler ona aittir:

(4) a. Bir köpek bir çocuk kovalı-yor.

b. Bir çocuk bir köpek kovalı-yor.

(5) a. Huzur, mutluluk getirir.

b. Mutluluk, huzur getirir.

Bir taraftan (4a) ve (5a) numaralı örnekler ile öbür taraftan (4b) ve (5b) numaralı örnekler arasındaki farktan anlaşılacağı üzere AÖ'lerin sıralanışındaki değişiklik, AÖ'lerin tümcedeki işlevlerinin değişimine yol açmaktadır. İşlevsel Dilbilgisi çerçevesi içinde

çalışmalarını sürdüren Dede'ye göre bunun sonucunda Türkçede eğer dolaysız nesnenin eylem önü konumundan taşınması gerekirse, dolaysız nesne olan AÖ yükleme durumu ekiyle işaretlenecektir ve anlam bulanıklığını ortadan kaldırmak için bu şekilde üstlendiği görevi kodlanacaktır. (4b)'deki tümceyi (6) numaralı örnekle karşılaştıralım:

(6) Bir çocuğu bir köpek kovalı-yor.

Yani İşlevsel Dilbilgisi'ne göre AÖ'ler ad durumlarını işlevsel ihtiyaçtan almaktadır. Dede, bu gözlemi benimsediği kuramsal önvarsayımlarla birleştirerek Türkçedeki işaretlenmemiş (yani nötr) temel üye dizilişinin Özne > Dolaylı Nesne > Dolaysız Nesne > Eylem şeklinde olduğunu farz etmektedir (Dede, 1978: 70). Bu varsayım Underhill'in kuramındakiyle örtüşmektedir.

Dede'ye göre, geçişli bir eylemi olan tümcelerde eylemin hemen önündeki konum, belirtisiz dolaysız nesnenin nötr konumudur; geçişsiz eylemi olan tümcelerde ise eylemin hemen önündeki konum belirtisiz öznenin nötr konumudur. Bunun sonucunda, geçişli bir eylemle kurulan bir tümceciğin belirtisiz dolaysız nesnesi ve geçişsiz bir eylemle kurulan bir tümceciğin belirtisiz öznesi, eylemin hemen öncesinde yer aldıkları sürece, üstlendikleri işlevi işaretlenebilmesi için bir Durum eki taşımak zorunda değildirler. Dede'nin analizinde bu husus [-DIğ+I] ile [-(y)An] tipi ortaçların arasındaki seçimde önemli bir rol oynamaktadır (Dede 1978: 70). Tümcesel seviyede kullanıldığında tamlayan durumunun atanmasıyla içtümcenin öznesi işaretlenmektedir. Bu Durum işaretlenmesi Dede'ye göre ilgilendirme süreci açısından iki önemli görevi yerine getirmektedir: 1) NİYT'nin öznesini, ana tümcenin öznesinden ayırmaktadır; ve 2) ilgilendirme sırasında eşgönderimsel AÖ'nün silindiği için söz konusu AÖ'nün işlevi ve [+/-belirtili] özelliği konusundaki bilgiler de tümceciğin içinden silinmektedir; yani, ilgilendirme sürecinde silinen AÖ'nün işlevi veya özellikleri konusunda bir değişiklik veya anlam bulanıklığının önüne geçmek için tamlayan durumu

kullanılmaktadır (Dede, 1978: 70). Bu ana fikirden hareketle oluşturulan analizde içtümcedeki tamlayan durumunun bu iki görevi yerine getirebilmesi amacıyla, TEYK aşağıdaki durumlarda zorunlu olarak devreye girmektedir:

A. Öznenin [+/-belirtili] olduğuna bakılmaksızın geçişli eylemlerin özneleri için TEYK zorunludur.

(7) a. Çocuk bir köpek kovalıyor. >

b. çocuğun ____i kovaladığı köpek_i

c. *çocuk ____i kovalayan köpek_i

(8) a. Bir çocuk bir köpek kovalıyor. >

b. bir çocuğun ____i kovaladığı köpek_i

c. * bir çocuk ____i kovalayan köpek_i (Dede, 1978: 71)

Belirtildiği gibi, Türkçedeki tümcelerin çizgisel sıralaması büyük öneme sahiptir ve (4), (5), (8a) numaralı örneklerde görüldüğü üzere bazı durumlarda tümcede yer alan AÖ'lerin arasındaki ilişkileri ifade etmek için kullanılmaktadır. AÖ'lerin arasındaki ilişkiler sözcük dizilişiyle ifade edildiği durumlarda, geçişli eylem söz konusuysa, eylem önü konumundaki AÖ, durum işareti almadıysa dolaysız nesne olarak yorumlanacaktır. Hem (7c) hem de (8c)'de dolaysız nesne olan *bir köpek* AÖ'sünün silinmesi (veya bizim kullandığımız kuramın çerçevesinde taşınması) sonucunda, özne AÖ'leri eylem önü konumundaymış gibi görünmektedir; bu sebeple, Dede'ye göre, dolaysız nesneler olarak yorumlanabilmektedir. Bu istenmeyen anlam bulanıklığını önlemek için TEYK uygulanır ve içtümcelerin özneleri tamlayan durumuyla belirgin hale getirilerek diğer kuruculardan ayrılır. (7b) ve (8b) örneklerinde bu sürecin sonuçları açıkça görülmektedir. Aynı yapıda tümcenin öznesi ilgilendirildiğinde ise, tümce başındaki (*bir*) çocuk AÖ'sünün silinmesi, yantümcenin söz dizilişinde herhangi bir değişikliğe yol açmamaktadır ve geriye kalan AÖ'ler rollerini ve

dilbilgisel ilişkilerini ek bir kural veya süreç olmadan koruyabilmektedir (Dede, 1978: 71). Bu sebeple, özne ilgilendirmelerinde TEYK'in devreye girmesine gerek yoktur ve Dede'nin önerdiği NİYT kurma aşamaları gereğince (9)'daki gibi -(y)An eki seçilmektedir.

(9) bir köpek kovala-yan çocuk

Dede'nin altını çizmek istediği şey şudur: A'da ifade edilen ilke, Türkçe tümcelerdeki nötr söz dizilişine dayanmaktadır. İşaretlenmiş (yani nötr olmayan, bağlamdan etkilenen) söz dizilişinde TEYK'in devreye girip girmemesine, yantümcenin kurucularının anlamsal özelliklerine ve/ya da 'Türkçede çok işlek bir süreç olan' ad geçişimine bağlı bir durumdur (Dede, 1978: 72). Örneğin, yapısal olarak birbirine paralel olan (10) ve (11)'de, Dede'ye göre, bağlama bağlı olarak belirtisiz özne olan *köpek* AÖ'sü eylem önü konumuna taşınmıştır:

(10) Kızı köpek ısırdı.

(11) Kızı köpek kovaladı.

Daha önce Underhill (1972) ve HK (1976)'da savunulan bu taşıma işlemini benimseyen Dede, (10) numaralı tümcenin dolaysız nesnesi olan *kızı* AÖ'sünün (12)'de verilen şekilde [-(y)An] tipi ortaça ile ilgilendirilmesi mümkün olduğunu, fakat (11) numaralı tümcenin dolaysız nesnesi olan *kızı* AÖ'sünün [-(y)An] tipi ortaça (13)'te gösterildiği gibi ilgilendirilmesinin mümkün olmadığını ileri sürmektedir (Dede, 1978: 72). (11) numaralı tümce için imkânsız olmasının sebebi de bu örnekteki AÖ'lerin arasındaki dilbilgisel bağın ilgilendirme sürecinden dolayı bozulmuş olmasıdır:

(12) ____i köpek ısıran kıızı (*Kızı köpek ısırdı* anlamında)

(13) ____i köpek kovalayan kıızı (sadece *Kız köpeği kovaladı* anlamında) (Dede, 1978:

72)

Dede'ye göre (12) ile (13) numaralı yantümceler arasındaki fark şudur: dinleyici, (12)'de mevcut dilbilgisel ilişkileri çözümlerken tümce öğelerinin anlamsal özelliklerini ve konuşucunun dil-dışı bilgilerini göz önünde bulundurur. Dil-dışı bilgilerinin arasında genellikle köpeklerin kızları ısırıldığı gerçeği de bulunduğu için, dinleyici (12)'deki dilbilgisel ilişkileri bu yönde yorumlamaktadır. Fakat (13)'te aynı dinleyici, bir kızın da bir köpeği kovalayabileceğini düşünebilir; bu sebeple, yantümceden silinen AÖ'nün dolaysız nesne olduğunu gösterecek bir biçimbilimsel işaret mevcut olmadığı için, dinleyici NİYT'deki dilbilgisel ilişkileri çözümlerken yantümcenin çizgisel sıralayışına bakmak zorundadır. Dinleyici, Türkçede nötr söz dizilişinin Özne > Dolaysız Nesne > Eylem olduğunu bildiğinden (13)'teki *kız* AÖ'sünü özne olarak yorumlayacaktır (Dede, 1978: 72). Başka bir deyişle, Dede'ye göre, (11) numaralı tümcenin dolaysız nesnesinin [-(y)An] tipi ortaçla ilgilendirilememesinin sebebi şudur: ilgilendirme süreci, (11)'deki AÖ'lerin arasındaki dilbilgisel bağları bozmaktadır.

Dede'nin bu yorumlama temelli varsayımını destekleyen en önemli delil, belirtili tamlamaların alt kurucularının ilgilendirilmesinde bulunmaktadır. Bu bakımdan (15)'ten türetilen (14) numaralı örneği inceleyip (17)'den türetilen (16) numaralı yapıyla karşılaştırabiliriz:

(14) _____i kızını köpek kovalayan adam_i <

(15) Adamın kızını köpek kovalı-yor.

(16) _____i kızı köpek kovalayan adam_i <

(17) Adamın kızı köpek kovalıyor.

Dede'ye göre, (14)'ün dolaysız nesnesi olan *kızını* AÖ'sü, yükleme durumuyla işaretlendiğinden dolayı yantümcedeki *köpek* AÖ'sü sadece özne olarak yorumlanabilmektedir. Öbür taraftan, (16)'da *kızı* AÖ'sü Durum eki taşımadığı için tümcenin

öznesi olarak işaretlenmektedir – iyelik eki taşıyan AÖ’ler her zaman belirtili sayılmakta ve dolaysız nesne görevini üstlendiklerinde zorunlu olarak yükleme durumu ile işaretlenmektedir (Dede, 1978: 73).

Dede’nin bu gözlemden çıkardığı sonuç şudur: Türkçede hem ilgilendirme strateji seçimi hem tamlayan ataması, özneyle dolaysız nesnenin birbirinden ayırt edilip edilemediğine göre belirlenmektedir. Her iki süreçte de tümcedeki kurucuların Durum işaretlenmesi, konumu ve anlamsal özellikleri; söz konusu tümcenin öznesini nesnesinden ayırmaya yetmemekteyse TEYK devreye girmektedir (Dede, 1978: 73).

Dede; Türkçedeki altı Durum ekinden beşi, hem bağımsız ana tümcelerde hem içyerleşik tümcelerde kurucuların rollerini işaretlemek için kullanılırken, aynı işlevi yerine getirmek için tamlayan durumunun sadece içyerleşik tümcelerde kullanıldığına dikkat çekmektedir. Dede’ye göre bir yantümcenin kurucuları olan AÖ’lerin arasındaki ilişkileri işaretlemek için başka bir aracın mevcut olmadığında özneyi ayırt edebilmek için tamlayan durumunun kullanılması zorunludur (Dede, 1978: 73). Bu sebeple Dede, HK’nin ‘Belirtisiz özne içeren bir tümceciğin hangi kurucusu ilgilendirilirse ilgilendirilsin NİYT her zaman [–(y)An] tipi ortaçla kurulacaktır’ iddiasını yeterince kısıtlayıcı bulmamakta ve bunun sadece geçişsiz eylemle kurulan tümcecikler için geçerli olduğunu kabul etmektedir (Dede, 1978: 73).

Bu iddiasını desteklemek için Dede, HK’in bir örneğini ele almakta ve TEYK’in devreye girmesinin sadece yantümcenin öznesinin rolünü ayırt edebilmek için gerektiğini göstermeye çalışmaktadır:

(18) a. [[_____i kabağı yediği] şüpheli ol-an] yılan_i

b. *[[_____i kabağı yediği]-nin şüpheli olduğu] yılan_i

(18a)'daki NİYT'nin türetildiği tümce tümcesel özne, yani özne işlevini yere getiren bir adlaştırma, içermektedir:

(19) [yılanın kabağı yediği]

Eğer (19)'da görülen tümcesel öznenin içerisinde yer alan bir AÖ'nün ilgilendirmesi sırasında TEYK devreye girmiş olsaydı, adlaştırmının son ögesinin (yani *yediği* birimi) tamlayan durumu alması gerekirdi. Fakat (18)'de görüldüğü üzere TEYK'in devreye girmesine gerek duyulmamıştır. Dede'ye göre bunun sebebi şudur: Tümcesel öznenin içerisindeki bir AÖ'nün silinmesi, tümcesel özneyle NİYT'nin yüklemi olan eylemin arasında mevcut olan dilbilgisel ilişkide herhangi bir değişikliye yol açmamaktadır; öznenin yüklemle olan ilişkisi, özne AÖ'sünün üzerindeki Durum eki eksikliği ile işaretlenmiştir: yalın durum taşıyan (başka bir deyişle, Durum eki ile işaretlenmemiş olan) bir adlaştırma, sadece özne işlevini üstlenebilmektedir (Dede, 1978: 74). Tümcesel dolaysız nesneler istisnasız olarak yükleme durumu taşımakta; dolaylı nesne işlevli adlaştırmalar ise rollerine göre yönelme, bulunma veya çıkma durumu taşıyarak bir ana tümcede yer almaktadır. Dede'ye göre bu sebeple, ilgilendirme sürecinde tümcesel özneyi tamlayan ekiyle işaretlemeye gerek yoktur.

Öbür taraftan, eğer adlaştırma; ana tümcenin dolaysız nesnesiyse tümcesel dolaysız nesnenin içerisinde yer alan her AÖ'nün ilgilendirilmesi [-DIğ+I] tipi ortaç eki ile gerçekleşecektir. Dede'nin A'da ifade edilen ilkesine göre (20)'deki tümceden NİYT oluşturulurken tümcenin öznesi olan *Hasan* AÖ'süne tamlayan durumu atanacaktır. A İlkesi'ne göre geçişli bir eylem söz konusu olduğunda, özne belirtili veya belirtisiz olduğuna bakılmaksızın TEYK'in devreye girmesi zorunludur:

(20) Hasan yılanın kabağı yediğini sanıyor. >

(21) a. Hasanın, yılanın ____ı yediğini sandığı kabakı

- b. Hasanın ____i kabağı yediğini sandığı yılanı
- c. * Hasan yılanın ____i yediğini sanan kabakı
- ç. * Hasan ____i kabağı yediğini sanan yılanı

Dede, HK'in (18)-(21) arası gördüğümüz yapıların açıklaması olarak sundukları Ana Budak İlkesi'ni gereksiz bulmakta ve bunun yerine bu tür örneklerin çözümlenmesi için TEYK'in yeterli olduğunu ileri sürmektedir (Dede, 1978: 74). Bunun yanı sıra Dede, önerdiği TEYK temelli analizin sadece (18)-(21)'deki örnekleri açıklamakla kalmadığını, aynı zamanda (22) ve (23)'te gördüğümüz adlaştırmaları da kapsayabildiğini ileri sürmektedir. Aşağıdaki (22) ve (23)'te dolaysız nesne işlevli içeyerleşik adlaştırmalar vardır.

- (22) a. Çocuk odada uyuyor. >
- b. [Çocuğun odada uyuduğu]-nu gördüm.
- (23) a. Odada çocuk uyuyor. >
- b. [Odada çocuk uyuduğu]-nu gördüm.

Yukarıdaki (22) numaralı örnekte dolaysız nesne işlevini üstlenen adlaştırmının içindeki belirtili özne tamlayan eki taşırken, (23) numaralı örnekte aynı yapıdaki adlaştırmada eylem önü konumundaki belirtisiz özne tamlayan eki taşımamaktadır (Dede 1978: 75). Bu gözlem aslında NİYT kuruluşunda kullanılacak stratejinin seçimini etkileyen hususun yantümcenin içinde kalan öznenin Durum işaretlenmesiyle ilgili olabileceğini desteklemektedir, fakat aşağıda göreceğimiz gibi Dede'nin temel iddiasını çürütmektedir.

- B. Geçişsiz eylemle kurulu tümcelerde özne belirtili olduğunda nötr söz dizilişi
- Özne > Dolaylı Nesne > Eylem olduğu için bu tür eylemlerle kurulan içtümcelerin belirtili özneleri için TEYK'in uygulanması zorunludur. Dede'ye göre (24b) ile (25b) numaraları örneklerin arasındaki fark bunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, (26b) ve (26c)'den görülebildiği üzere, eylem önü konumunda

yer almayan belirtisiz özneler için de TEYK devreye girmektedir (Dede, 1978: 75).

(24) a. Çocuk odada uyuyor. >

b. çocuğun _____i uyuduğu oda;

(25) a. Odada çocuk uyuyor. >

b. _____i çocuk uyuyan oda;

(26) a. Bir çocuk oda-da uyu-yor. >

b. bir çocuğun _____i uyuduğu oda;

c. *bir çocuk _____i uyuyan oda;

Görüldüğü üzere, TEYK'in devreye girmesi bakımından (24) ve (25)'te gördüğümüz, NİYT elde etmek için uygulanan dönüşümler, (22) ve (23)'te gördüğümüz, tümleç işlevli adlaştırmalar elde etmek için uygulanan dönüşümlerle örtüşmektedir. (24b)'de dolaylı nesne olan *odada* AÖ'sünün ilgilendirilmesini görmekteyiz. İlgilendirme sürecinde bu AÖ'nün silinmesi sonucunda yapının öznesi olan *çocuk* AÖ'sü eylem önü konumunda görünmektedir. Dede'nin kuramına göre asıl eylem önü kurucusunun silinmesi sonucunda meydana gelen bu görünürde konum değişikliği, öznenin kurduğu ilişkileri zedelemese de öznenin anlamsal özelliklerini etkilemektedir.

Dede'ye göre, ilgilendirme sebebiyle gerçekleşen bu AÖ silinmesi sonucunda, belirtili bir AÖ olan özneyi belirtisiz bir AÖ'ye dönüştürmektedir. Bu istenmeyen durumun önüne geçmek için ve öznenin anlamsal özelliklerini koruyabilmek için TEYK'e başvurmakta'yız (Dede, 1978: 75). Öbür taraftan, (25a) numaralı örneğin öznesi olan *çocuk* AÖ'sü, ilgilendirme süreci başlamadan önce zaten eylem önü konumuna taşınmıştır (Underhill (1972), HK (1976) ve Dede (1978) böyle bir taşıma işlemi olduğunu kabul etmektedirler). Bundan dolayı dolaylı nesnenin ilgilendirme amaçlı silinmesi, bu öznenin

kurduğu dilbilgisel ilişkilere veya anlamsal özelliklerine etki göstermemektedir. Başka bir deyişle, geçişsiz eylemlerle kurulan tümceciklerin öznelere belirtisiz olduğunda eylemin hemen önünde bulunduklarından dolayı TEYK'in devreye girmesine gerek yoktur (Dede 1978: 75). Dede'nin bu şekilde formüle ettiği TEYK'in B ilkesi, Underhill (1972)'nin aşağıda verilen örneğindeki [-(y)An] tipi ortacın seçimini açıklamaktadır:

(26) a. Kapının altından su akıyor.

b. ____i altından su akan kapı

Dede'nin analiziyle ele alınınca (26b)'deki NİYT'nin çözümlemesi şu şekilde olmaktadır: su AÖ'sü, geçişsiz bir eylemin hemen önünde yer alan belirtisiz bir öznedir. B ilkesi gereğince TEYK'in devreye sokulmasına gerek yoktur. Bu sebeple ilgilendirme [-(y)An] tipi ortaça yapılmaktadır.

Özetle Dede'nin analizinin temel iddiası şudur: dilbilgisel ilişkiler doğal dillerin sözdiziminde merkezî rol oynamaktadır. Dede'nin çözümlemesinin en önemli gözlemi, Türkçedeki NİYT'ler ile diğer adlaştırmaların arasındaki paralelliktir – Dede'ye göre, iki yapı da aslında benzer koşullara riayet ederek kurulmaktadır. Her iki yapı için en temel koşul, yantümcenin içinde yer alan kurucuların anlamsal ve ilişkisel özelliklerinin korunmasıdır. Dede'ye göre bu koşulun yerine getirilmesinde en önemli rol oynayan kurallar ise TEYK'in devreye girmesini yöneten A ve B ilkeleridir. GEYİK'in devreye girmesini gerektiren ortamlar tespit edildikten sonra NİYT'in kuruluşu sırasında gerçekleşen ortaç eki seçimini çözümlemek için Hankamer ve Knecht (1976)'nın ilkelerinden hiçbirisine gerek kalmamaktadır (Dede, 1978: 76).

2.3.2. Dede (1978) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

2.3.2.1. Dede, önerdiği TEYK'in [-(y)An] ile [-DIğ+I] tipi ortaçlarının arasındaki seçimi açıklamakla kalmayıp bu kuralın kapsamını genişleterek Türkçedeki diğer tür

içer yerleşik tümcelerin de kuruluşlarına ışık tutmaya çalışmıştır (Dede, 1978: 76). Ancak savunmaya çalıştığı temel iddialarından biri, Türkçe NİYT kurma stratejisi seçiminin NİYT'lerin kurulması sırasında meydana gelen AÖ silinmesinden kaynaklı çizgisel diziliş değişiklikleri tarafından yönetildiğidir. Ancak aynı sürecin devreye girdiğini savunduğu tümcesel nesneler/özneler içerisinde bir silinme/taşınma/boşluk oluşturma süreci söz konusu değildir. Böylece Dede, kuramının kapsamını genişletmeye çalışırken en temel iddiasını çürütür ek içer yerleşik tümcelerdeki tamlayan durumunun atanmasının tümceciğin içindeki silinen öğelerden kaynaklı bir sıralama değişikliğinden etkilenmediğine de işaret etmiştir.

2.3.2.2. Dede'nin sunduğu kuramdaki başlıca sorun, daha önce Underhill (1972) ve HK (1976)'da da gördüğümüz belirtililik kavramıyla ilgilidir. Dede'nin geliştirdiği TEYK kuramı tamamıyla bu kavrama dayanmaktadır. Fakat AÖ'lerin [+/-belirtili] özelliğini merkeze alan çözümleme (27b) ve (28b) gibi ana tümcelerin kurucularının yükleme durumuyla işaretlenmesine açıklama sunamadığı gibi (29) ve (30) gibi içer yerleşik tümcelerin öznelerinin de tamlayan durumla işaretlenmesine açıklama bulamamaktadır:

(27) a. Dün ben de bir elma yedim.

b. Dün bir elmayı da ben yedim.

(28) a. Ali bir kitap okudu.

b. Ali bir kitabı okudu.

(27a-b) ve (28a-b) örneklerinde dolaysız nesneler belirtisizdir; buna rağmen (b) örneklerinde belirtisiz dolaysız nesneler yükleme durumu ile işaretlenmiştir.

(29) a. Bir adam kızını evlendirmiş.

b. *[Bir adam kızını evlendirdiği]-ni okudum.

c. [Bir adamın kızını evlendirdiği]-ni okudum.

(29b) ve (29c) numaralı örneklerin arasındaki kabul edilebilirlik farkı, Dede'nin kuramı tarafından öngörülebilir, çünkü TEYK'in devreye girmesi için A koşulu'na göre geçişli eylemlerin özneleri belirtili olsun olmasın her zaman tamlayan ile işaretlenmektedir. Fakat Dede'nin analizi, (30)'daki örneğe bir açıklama getirememektedir:

(30) a. Odada bir çocuk uyuyor.²⁹

b. *[Odada bir çocuk uyuduğu]-nu gördüm.

c. [Odada bir çocuğun uyuduğu]-nu gördüm.

ç. *[_i bir çocuk uyuyan] oda_i

e. [_i bir çocuğun uyuduğu] oda_i

(30a)'dan görüldüğü üzere *bir çocuk* AÖ'sü belirtisizdir ve eylemin hemen öncesinde bulunmaktadır. Böyle bir durumda Dede'nin analizine göre *oda* AÖ'sünün ilgilendirme sürecinde de tümceciğin tümlece dönüştürme sürecinde de tümceciğin içinde kalan öznenin anlamsal ve ilişkisel özellikleri korunmaktadır ve tamlayan durumla kodlanmalarına gerek yoktur. Fakat (30b)'den belli olduğu üzere bu tümcenin adlaştırılması, tamlayan durumsuz yapılamamaktadır; (30ç)'den belli olduğu üzere ise NİYT -(y)An tipi ortaça ve tamlayan durumsuz olarak kurulamamaktadır.

2.3.2.3. (27)-(30) arasındaki örneklerin, Dede'nin yaklaşımının tamamen yanlış olduğunu da gösteremez. Fakat özellikle belirtilmesi gereken husus şudur: Türkçe sözdiziminde AÖ'lerin [+/-belirtili] özelliğinin yanı sıra [+/- **özgül**], [+/- **gönderimsel**] özellikleri de önemli rol oynamaktadır. Hatta özellikle varoluşsal ve koşaç tümcelerden ibaret olan bazı yapılarda AÖ'ler; [bilinen] veya [yeni bilgi] aktarıldıklarına göre farklı dağılım göstermektedir. Türkçe AÖ'lerin tümce türetiminde aktif rol oynayan tek anlamsal özelliğin [+/-belirtili] olduğunu ileri sürmek aşırı basitleştirici bir yaklaşımdır. Başka bir deyişle,

²⁹ Buna benzer örnekler için okuru Erguvanlı (1994)'e yönlendiriyoruz.

Türkçe AÖ'lerin sözdizimsel dağılımını ve yorumlanmasını sadece bir özellik ile açıklamak imkânsızdır. Örneğin, (31a)-(31c) örneklerinin arasındaki fark, sadece *çikolata* AÖ'sü [+belirtili] veya [-belirtili] olmasıyla açıklanamaz:

- (31) a. Çocuklar çikolata sever. (*belirtisiz bir dolaysız nesne*)
- b. Çocuklar bu çikolatayı sever. (*belirtili bir dolaysız nesne*)
- c. Çocuklar çikolatayı sever. (?)

Dede'nin benimsediği yaklaşım (31a) ile (31b) arasındaki farkı rahat bir şekilde açıklarken (31c)'deki yapıya bir açıklama getirememektedir. Chafe (1976: 30)³⁰, belirtililiği şu şekilde tanımlamıştır: Eğer konuşucu, aklındaki belli başlı göndergenin muhatabı tarafından artık tanınabildiğini düşünüyorsa konuşucunun kullanacağı AÖ belirtili bir AÖ olacaktır. Burada esas olan kavram göndergedir ve bu göndergenin hem konuşucu hem de muhatabı tarafından tanındığı varsayılır. Bu anlamda (31c)'deki *çikolata* AÖ'sü belirtili bir AÖ değildir.

Aynı şekilde (32a)-(32c) örneklerinin arasındaki fark, AÖ'lerin [+/-belirtili] özelliğini temel alan bir analiz için sorun teşkil etmektedir:

- (32) a. Çocuk yerde yatıyordu. (*belirtili özne*)
- b. Yerde çocuk yatıyordu. (*belirtisiz özne*)
- c. Yerde bir çocuk yatıyordu. (?)

Dede'nin yaklaşımı; tıpkı (31a) ile (31c) arasındaki tümcelerın analizi için yetersiz kalmaktadır. Bu yaklaşım, (32a) ile (32b) arasındaki farkı açıklayabiliyorken (32c)'deki yapı için bir açıklama getirememektedir, çünkü bu örnekteki *bir çocuk* AÖ'sü belirtili değildir.

Biz Ihsane ve Puskás (2001), Aboh (2004a ve 2004b) ve Alexiadou ve ark. (2007)'yi takip ederek belirtili AÖ'lerin [+/-ölgül] olabildiği gibi Enç (1991), Kennelly (1997), İşsever

³⁰ Dede (1986: 149)'dan alıntılanarak verilmiştir.

(2003) ve Öztürk (2005)'i takip ederek belirtisiz AÖ'lerin ya [+özü] ya da [-özü] olabileceğini kabul etmekteyiz. Diesing (1992: 80) özüllük kavramını *önceden varsayılmayla (presupposition)* bir tutmuştur. Kennelly'e göre ise bir AÖ'nün özü veya önceden varsayıli olması, söz konusu AÖ ile kodlanan kümenin boş olmaması demektir (Kennelly, 1997: 58). Başka bir deyişle, kendisine göre özü bir AÖ, bir AÖ'ler kümesinin parçasına (*part*) atıf yapmaktadır; örneğin *biri, ikisi, bazıı, hepsi, her biri* v.s. Öbür taraftan, özü olmayan veya varoluşsal bir AÖ, kodladığı varlığın varoluşunu beyan etmektedir; başka bir deyişle bu tür AÖ'lerde önceden varsayıma yoktur (Kennelly, 1997: 59).

(31)'deki örnekleri bir de bu açıdan ele aldığımızda (31a) ile (31c) arasındaki farkın, AÖ'lerin özüllük değerinde yattığını görmekteyiz: (31a)'daki *çikolata* [-özü] iken, (31c)'deki *çikolata* yiyecek sınıfının bir parçası olarak [+özü] bir AÖ olarak kullanılmıştır.

Kennelly, Türkçeyi çalkalanma dili olarak tanımlamaktadır. Fakat 'çalkalanma' olarak tanımlanan taşımayla sadece odak vurgusu için bir taşımanın [+özü] özelliğini taşıyan öğeler ile gerçekleştirebileceğini belirtmemiz gerekir. Örneğin, (32) numaralı örneklerde hem özne hem dolaysız nesne [+özü]'dür. Bu sebeple (33) numaralı tümcenin kurucuları SB'de odak güdümlü taşımaya tabi tutulabilirler. Fakat (34) numaralı örnekteki *genç bir hasta* AÖ'sü [-özü] olduğundan böyle bir taşımaya tabi tutulamaz.

(33) a. Doktor-Ø genç bir hastayı tedavi etti.

[+özü]

b. Genç bir hastayı doktor tedavi etti.

(34) a. Doktor-Ø genç bir hasta tedavi etti.

[-özü]

b. *Genç bir hasta doktor-Ø tedavi etti. (Kennelly, 1997: 59)

(33) ile (34) arasındaki farkın açıklanması şudur: Enç (1991), Diesing (1992), Kennelly (1997) ve başkaları, özgül olmayan temel üyelerin EÖ'nün içinde kaldığını savunmaktadır. Kennelly (1997)'ye göre özgül olmayan temel üyeler, EÖ'nün içinde kaldığından dolayı asla dışsal temel üyeler gibi bir EÖ'nün daha yükseğinde bir Baş'ın Gösterici konumunda bulunamaz ve içsel üyeler olarak kalmaktadırlar. Bu tespit, Dede'nin; özne ve dolaysız nesne olan AÖ'lerin çizgisel sıralayıştaki konumu konusunda yaptığı gözlemle örtüşmektedir – bu unsurlar eylemin hemen solunda yer almak zorundadır.

Kennelly (1997)'nin geliştirdiği analiz, geçişli ve özneli geçişsiz (*unergative*) eylemlerin asla özgül olmayan özneye sahip olamayacağını öngörmektedir – bu iki tür eylemin özneleri tüetime zaten dışsal temel üye olarak EÖ'nün dışında bulunan bir Gösterici konumunda üretilmektedir. Bu gözlem şuna işaret etmektedir: Dede'nin fark ettiği üzere geçişli eylemlerin özneleri, belirtili veya belirtisiz, içeyerleşik tümcelerde istisnasız olarak tamlayan durumu ile işaretlenmektedir. Ancak bu tamlayan durumun işaretlenmesi, Dede'nin varsaydığı gibi özneye dolaysız nesnenin birbirinden ayırt edilmesi için ya da doğru yorumlanabilmesi için gerçekleşmemektedir; tamlayan durumunun atanması başka mekanizmalarla gerçekleşmektedir. AÖ'nün tamlayan durumu atanması, EÖ'nün dışında, bir Gösterici konumunda bulunmasıyla ilgili bir olgu olmalıdır. 3. Bölüm'de bu konunun üzerinde ayrıntılı duracağız.

Dede'nin analizi bu açıdan ele alınırsa Kennelly'nin önerisiyle bazı noktaları paylaştığı görülür. Kennelly'ye göre, Türkçede sıfır ek olarak kodlanan yalın durum taşıyan özneler ile zayıf Durum (de Hoop 1992) taşıyan ve özgül olmayan dolaysız nesneler dahil olmak üzere Türkçede tüm temel üyeler Durum işaretlidir. Özgül dolaysız nesneler [+önceden varsayılan] özelliğini kodlayan yükleme durumu taşımaktadır. Öznelere gelince, ana tümcelerde özgül olan ile özgül olmayan özneler arasında biçimbilimsel fark yoktur

(Kennelly, 1997: 59). Öbür taraftan İşsever, Türkçe tümcelerde iki [-özü] özellikli AÖ kurucusu olamayacağını belirtmiştir³¹ (İşsever, 2003: 139). Kennelly (1997)'nin önerisi göz önünde bulundurulduğunda da bunun sebebi açıkça görölmektedir: Tüm temel üyelerin özü olmadığı bir tümce dış-bağımsal yapıya (*diexis*) bağlanamaz, çünkü dış-bağımsal ilişkiler Çekim alanında, yani EÖ'nün üstündeki yansımalarda kurulmaktadır (Öztürk 2005); eğer bu alana yükselecek bir temel üye bulunmuyorsa, o zaman tümce dil dışı dünyaya zaman ve mekân açısından bağlanamaz. Türkçe tümceleri bu açıdan ele aldığımızda Dede'nin varsaydığı anlam bulanıklığının [+/-özü] özellik konusundan ortaya çıktığı hayli zor görünmektedir.

2.3.2.4. Bu çalışmada Dede (1986) ile Tura (1986)'da elde ettiğimiz verilerden yola çıkarak ve Erguvanlı (1984: 18)'de önerilen ayrımı benimseyerek AÖ'lerin anlamsal özelliklerinin sadece [+/-belirtili] değil, [+/-gönderimsel] ve [+özü] de olduğunu varsaymaktayız. AÖ'lerin bu özellikleri (32b) ve (32c)'de bulunan özne AÖ'lerinin arasındaki farkı oluşturmaktadır.

Givón'a göre gönderimsellik, AÖ'lerin anlamsal bir özelliğidir. AÖ'lerin bu özelliği, konuşanın; göndergesi boş olmayan bir adsıl ifade kullanarak ona atıfta bulunduğı anlamına gelmektedir (Givón, 1978: 253³²). Biz, Givón (1978)'in bu anlamda kullandığı terimin yerine Enç (1991)'i takip ederek [+özü] olarak kabul etmekteyiz. Yani söylemin bir parçası olan AÖ'ler bizim için [+özü]'dür; özüllük, bir AÖ'nün konuşma anındaki söylemin evrenindeki göndergesinin var olup olmamasıyla ilgilidir. Öbür taraftan [+gönderimsel] ile

³¹ İşsever (2003) kapsayıcı (*generic*) tümcelerini bu analizin dışında tutmuştur. Kapsayıcı bağlamda sadece [-özü] öge ile de tümce kurulabilmektedir:

(i) Çocuk sevmek ister.

Fakat (i)'den de görüldüğü gibi, bu tümcelerde zamansal veya mekânsal açıdan dış-bağımsal yapıya bağlantı da mevcut değildir. Muhtemelen (i)'de ZÖ de eksiktir ve sadece [kapsayıcı] değerini taşıyan bir Kiplik söz konusudur. Bu sebeple [-özü] bir özneye izin verilmiştir.

³² Dede (1986: 148-149)'da alıntılanarak aktarılmıştır.

[-gönderimsel] AÖ'lerin arasındaki fark söylemin evresiyle ilgili olmaktan çok AÖ'nün bireyselleşmiş (*individuated*) olup olmamasından kaynaklanmaktadır. (35) numaralı örnekte bu üç AÖ türü arasındaki farkı göstermektedir:

(35) a. Pınar kitap okuyor. Çok ilginç.

b. Pınar bir kitap okuyor. Çok ilginç. (Dede 1989: 162)

c. Bir kitap Pınar okudu.

(35a)'daki *kitap* AÖ'sü, [-özümlü], [-gönderimsel] bir AÖ'dür. Konuşucu bu kelimeyi kullanırken 'kitaplar' sınıfından ayrılıp bireyselleşmiş (*individuated*) ve söylemin bir katılımcısı olan bir öge kastetmemiştir. Söylemin bir parçası olmadığı (35a)'daki devam tümcesinden belli olmaktadır: Dede (1986)'ya göre çok ilginç olan şey, Pınar'ın kitap okumasıdır, kitabın kendisi değildir. Diğer taraftan, (35b)'de *bir*-AÖ kullanılarak 'kitaplar' sınıfının bireyselleşmiş bir temsilcisi olarak kabul edilmiştir, yani [+gönderimseldir]. Tümcenin devamında zayıf ve düşürülmüş bir adılsıl bu katılımcıya gönderim yapabilmektedir: (b)'de çok ilginç olan şey kitabın kendisidir (Dede, 1989: 162). (35c)'deki *bir kitap* AÖ'sü ise söylemin bir katılımcısı olarak, daha önce bahsi geçen bir varlıklar grubunun parçasıdır ve özgüdür. 3. Bölümde kendi analizimizi oluştururken bu üçlü ayırmadan faydalanacağız.

Burada dikkat çekmek istediğimiz husus şudur: (35)'te görülen fark, dolaysız nesnenin niteleyici almasıyla da kaybolmamaktadır. Özellikle (35a) gibi örnekler alanyazında sıkça *nesne geçişimi* olarak ele alınmaktadır. Daha önce Türkçe yapılar için geçişim varsayımının uygulanmasındaki bazı sorunlara değinmiştik. Burada da (35a)'nın bu şekilde analiz edilemeyeceğini göstermek için, bu örnekteki *kitap* AÖ'sünün rahat bir şekilde nitelenebileceğini de gösterebiliriz:

(35') a. Pınar kalın kitap okuyor. Çok ilginç.

b. Pınar kalın bir kitap okuyor. Çok ilginç.

c. Kalın bir kitap Pınar okuyor.

(35'a) numaralı örnekteki ikinci tümce sadece Pelin'in kalın kitap okumasının ilginç olduğunu söylerken (ince veya resimli kitaplara karşı) (35'b) numaralı örnekteki ikinci tümce Pınar'ın okuduğu kalın kitabın ilginç olduğunu beyan etmektedir.

Bizim önermek istediğimiz şudur: Dede'nin belirtisizlik artikeli olarak ele aldığı *bir* ögesi, bir bireyselleşme (*individuation*) işaretleyicisidir; [-belirtili] özelliğini kodlamamaktadır, *bir*-AÖ'yle ifade edilen ögenin, ilerideki söylemde bir katılımcı olabileceğini göstermektedir. Bu iki kavram ve terim arasındaki karışıklık Dede'nin tezini yeteri derecede savunamamasına ve Knecht'in (1979)'da Dede'nin önerisini tamamiyle çürütmesine sebep olmuştur.

2.3.2.5. Erguvanlı (1984) tümce başı konumunu Türkçe için konu konumu olarak belirlemektedir ve bu konumda ancak [+belirtili] AÖ'lerin bulunabileceğini belirtmektedirler. Buna karşın belirtisiz bir AÖ'nün [+canlı] veya [+özgül] anlamsal özellik taşıdığı durumlarda tümce başında yer alabileceği belirtilmektedir (Erguvanlı 1984: 16-17):

(36) a. *Bir elma ağaçtan düştü.

b. Bir çocuk ağaçtan düştü. (Erguvanlı, 1984: 17)

(36a)'nın dilbilgisi dışı, (36b)'nin dilbilgisel olmasından anlaşıldığı üzere, AÖ'lerin dağılımını sadece söz konusu AÖ'lerin özgüllük ve gönderimsellik özellikleriyle de açıklayamayız. Böyle durumlarda AÖ'lerin ifade ettikleri kurucuların bireyselleşme derecesinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu anlamda bireyselleşme derecesi hiyerarşisinde en yüksek yer alan AÖ'ler, [+insan] özelliğini kodlayan AÖ'lerdir; [+insan] özelliğinden sonra bu hiyerarşide [+canlı] ve hiyerarşinin en dibinde [-canlı] özelliklerini kodlayan AÖ'ler gelmektedir.

AÖ'lerin dağılımının [canlı] veya [cansız] varlıklar kodlamalarına göre değiştiği aşağıdaki örneklerden de belli olmaktadır:

(37) a. Sema ne aldı?

b. Sema neyi aldı?

(38) a. *Sema kim öptü?

b. Sema kimi öptü?

(37a)'daki soru Sema'nın aldıklarının listesini istiyor olabilir; burada konuşucu alınanların neler olabileceğinden haberdar değildir. (37b)'de ise söylemde daha önce belirlenen alınabilen eşyaların kümesi belirlenmiştir; bu anlamda parçacıl bir yorum olarak *ne*-öbeği [+özgül] özelliklidir ve bu sebeple (37a)'daki [-özgül] AÖ'den farklı olarak yükleme ile işaretlenmiştir. Diğer taraftan (38)'deki soru kelimesi [+insan] özelliğini kodlamaktadır; bu sebeple bireyselleşme hiyerarşide yüksek bir konumda bulunmaktadır ve [+özgül] olarak yorumlanmak durumundadır. Bu sebeple [-özgül] olarak yükleme durumu taşımadan kullanılamaz.

(39) a. Bir öğrenciyi kaybettim. Bulamıyorum.

b. *Bir öğrenci kaybettim. Bulamıyorum.

(40) a. *Bir kitabı kaybettim. Bulamıyorum³³.

b. Bir kitap kaybettim. Bulamıyorum. (Dede 1989: 158)

(39a) ile (39b) arasındaki fark şunu göstermektedir: [+canlı] özelliğini taşıyan AÖ'lerin olgusal bağlamlarda bu AÖ'lerin [+özgül] olduklarını da beraberinde getirmektedir.

³³ Daha önce konuşulan bir kitaplar kümesi varsa ve *kitap* parçacıl bir yoruma sahipse, bu tümce kabul edilebilir bir yapıdır. Fakat böyle bir bağlamın dışında yapı kabul edilebilir değildir. (39a) numaralı örnek için böyle bir bağlam kısıtlaması yoktur.

[+/- canlı] özelliğini Türkçede dilbilgiselleşmiş bir kavram olarak irdeleyen Özsoy (2009), varsayımını desteklemek için duygu yüklemeleri (*sense predicates*), tarz özneli geçişsiz eylemler (*manner unergatives*) ve yön/varoluş anlamlı nesneli geçişsiz eylemlerle (*directional and existential unaccusative verbs*) kurulan kişisiz edilgen yapılardan elde edilen verilerle desteklemiştir. Özsoy (2009)'a göre özneli geçişsiz eylemlerin özneleri KILICI'dır ve KILICI'lar genellikle [+canlı] özelliklidir (Özsoy, 2009: 266). Aynı zamanda canlılık özelliğinin iki kaynağı olduğuna dikkat çeken Özsoy (2009), bunların doğa gereği canlılık (*inherent animacy*) ve intikal yoluyla elde edilen canlılık (*inherited animacy*) olarak ikiye ayırmaktadır (Özsoy, 2009: 267-268). İkinci tip canlılık sıkça vücut kısımlarda gözlemlenen [+canlı] yorumudur. Bu farkı göstermek için Özsoy (41)'deki örnek çiftine başvurmuştur: Duygu yüklemi ile kurulan (41a)'da etkin bir tümcede canlı olarak yorum alabilen *elleri* AÖ'sü, (41b)'deki kişisiz edilgen yapıda altta yatan özne olarak anlaşılamaz. (41b)'deki anlam sadece doğası gereği canlı olan, hatta insan olan varlık olabilir:

(41) a. İnce, uzun parmaklı elleri, soğukta titriyordu.

b. Soğukta titreniyordu. (Özsoy, 2009: 268)

Özsoy (2009), bundan daha da ilginç bir örneği, yön anlamlı geçişsiz eylemlerde gözlemlemiştir: (42a), (43a) ve (44a)'daki etken eylemlerde [-canlı] özellikli özneler bulunabilmesine rağmen (42b), (43b) ve (44b)'de görüldüğü üzere kişisiz edilgen yapı söz konusu olunca aynı eylemlerin özneleri sadece [+canlı], hatta insan olan varlıklar olarak yorumlanabilir:

(42) a. Uçak Tokyo'ya uçuyor.

b. Tokyo'ya gidildi. (Özsoy, 2009: 269)

(43) a. Tren Ankara'ya geldi.

b. Ankara'ya gelindi.

(44) a. Otobüs Muğla'ya gitti.

b. Gara gidildi. (Özsoy, 2009: 270'ten uyarlanmıştır)

[+insan] özelliğinin dilbilgisel önemini gösteren başka bir olguya, kişisiz edilgenlerde rastlamaktayız: Kişisiz edilgenler, sadece bu yapıların sıfır olan öznesi [+insan] ve [-özgöl] özelliklerini taşıyorsa kurulabilmektedir (Biktimir, 1986: 59):

(45) a. O semtte kolay kaybolunur. 'İnsan o semtte kolay kaybolur.'

b. *Gece sokakta havlanılır.

Hatta Biktimir'e göre bu eğilim o kadar güçlüdür ki, (45b) gibi bir tümcede insandan bahsedildiği bile varsayılabilir; meselâ terbiyesiz genç insanlardan şikâyet anlamında yorumlanabilir (Biktimir, 1986: 60).

Biktimir, bu tür kişisiz yapılarda özne konumunda boş bir dolgu *adıl*'nın (*expletive pronoun*) bulunduğunu varsaymaktadır. Söz konusu *adıl* [-özgöl] olduğuna göre EÖ'nin dışına çıkamamış olmalıdır (genellikle ADIL ve *adıl* unsurlarının taşınmadığı savunulmuştur) ve çizgisel sıralanışında eylem önü konumunda bulunmalıdır:

(46) Gölde [*adıl*] boğulunur.

Böyle bir ögenin varlığı, dilbilgisinde sadece [-belirtisiz], [-gönderimsel], [-özgöl], [+insan] özelliklerinde ibaret olan bir kurucunun bulunabileceğini göstermektedir. Bunun da bizim açımızdan anlamı şudur: bu tür özellikler Türkçede bir tümcenin kuruluşunda tek başlarına dilbilgisel rol oynayabilmektedirler.

Buraya kadar sunulan tartışmadan anlaşılacağı üzere, Türkçedeki AÖ'leri tek anlamsal özellikleri [+/-belirtili] olabilecekmiş gibi ele alan her yaklaşım, AÖ'lerin dağılımını açıklamakta yetersiz kalacaktır. Tam bir analiz için AÖ'ler en az dört açıdan ele alınmalıdır ve [+/-belirtili] sadece bu açılardan bir tanesidir; bunun yanı sıra [+/-özgöl], [+/-bireyselleşmiş], [+/-canlı] da dikkate alınması gereken özelliklerdir. Türkçe NİYT'leri ele

alan araştırmacılar bu duruma dikkat çeken sadece Haig (1998) olmuştur. Türkçe NİYT'ler söz konusu olunca Haig (1998), [+insan] olan varlıkların yarı-özne (*semi-subjects*) olamayacağını tespit etmiştir (Haig 1998: 182).

Bu bilgiler Sezer (1991)'i ele aldığımız ve özellikle 2.6.2.1. numaralı Başlık'ta tartıştığımız kişisiz edilgenlerde bulunan *adıl*'ı gözden geçirirken önemli olacaktır.

2.3.2.6. Belirttiğimiz gibi, Dede'nin tamlayan durumu atanmasıyla ilgili iddiasının savunulması zor görülmektedir.

Dede, tamlayan durumunun içeyerleşik tümcedeki özneye atanmasına anlamsal-yorumsal bir açıklama getirmeye çalışmıştır. Fakat görüldüğü gibi Dede'nin önerdiği TEYK, belirtili-belirtisiz ayırımından çok özgül-özgül olmayan/gönderimsel-gönderimsel olmayan öğelerin arasındaki ayrımla ilişkilidir. Bunun yanı sıra, gösterildiği gibi Türkçede sadece özgül olmayan temel üyelerle kurulabilen tümce olmadığından dolayı Dede'nin anlamsal-yorumsal çözümlemesi savunulamaz. Başka bir deyişle, TEYK'in devreye girmesine sebep olan şey AÖ'lerin anlamsal ve ilişkisel özelliklerinden çok, bunların yapısal özellikleri ve konumları olmalıdır.

2.3.2.7. Özellikle geçişli eylemlerin öznelerinin tamlayan atanması konusunda Dede yeterince bilgi vermemiştir. Ona göre bu tür eylemlerle kurulan içeyerleşik tümcelerin özneleri her zaman tamlayan taşıyacaktır; tek istisna özne geçişimi olan durumlardır.

Dede, dolaysız nesnelerin ilgilendirilmesiyle ilgili dinleyicinin dil-dışı bilgilerine dayalı yorumlama temelli bir analiz sunmuştur (Dede, 1978: 72). Fakat bu yaklaşımdan hareket ederek (43a) gibi bir yapının (43b)'den üretilebileceğini öngörebiliriz:

(47) a. *_____i adam alan kitabı

b. Kitabı adam aldı.

(47a) numaralı NİYT yapısının tek anlamı bir kitabın bir adamı aldığı olur. Fakat Dede'nin analizine göre, bu yapıyı çözümlemeye çalışan bir dinleyici dil-dışı bilgilerine dayanarak bir kitabın bir adamı alamayacağını bilecektir ve yapıyı (47b) anlamında yorumlayacaktır. Görüldüğü üzere bu öngörü doğru değildir. Başka bir deyişle, yantümcede yükleme işaretli bir dolaysız nesne olarak işlev üstlenen bir kurucunun [-(y)An] tipi ortaça nitelenememesi sadece dilbilgisel rollerin dinleyici tarafından çözümlenebilmesine bağlı bir kısıtlama ile açıklanamaz.

2.4. Csató (1985)

Csató, Türkçe NİYT'leri Yönetim ve Bağlama Kuramı çerçevesinde ele alan ilk araştırmacılardan biri olmuştur. Ondan önce sadece Kornfilt (1984) Türkçe NİYT'leri bu açıdan ele alıp incelemiştir. NİYT'leri çözümlerken kendinden önceki araştırmalardan farklı olarak Csató, iyelik eklerine odaklanmıştır.

2.4.1. Csató (1985) Analizinin Ayrıntıları

Csató, önerisinde Türkçedeki ortaç tiplerinin sınıflandırılmasını, ortaçlı eylemin iyelik eki alıp almadığına göre yapmaktadır (Csató, 1985: 39). Türkçe NİYT'leri oluşturan ortaçları Csató'nun bu başlıca ölçütüne göre ayırdığımızda bunların iyelikli ve iyeliksiz ortaçlar olmak üzere iki gruba ayrıldığını söyleyebiliriz. Bir başka deyişle Csató'nun sınıflandırmasında [-(y)An tipi] ortaçlar, 'iyeliksiz ortaçlar' grubunu oluştururken [-DIğ+I] tipi ortaçlar 'iyelikli ortaçlar' grubunu oluşturmaktadır. Csató, bu iki ortaç tipini şu şekilde örneklendirmiştir (Csató, 1985: 39):

(1) a. [[____i gelecek] yılı]

b. [[Hasan'ın ____i okuduğu] kitabı]

(1a) iyeliksiz ortaç örneğidir; (1b) ise iyelikli ortaç örneğidir. Bu iki örnekten birincisi (1a), aslında Türkçedeki NİYT'lerin protoipik özelliklerini ve dağılımını örneklendirmek

için pek uygun düşmemektedir: *gelecek yıl* örneği zaman belirteci işlevli ve daha çok sözlüksel bir birim niteliğini taşımaktadır. Yani, konuşma sırasında, söylemin akışında oluşturulan ve eylemin temel üyelerinden birini oluşturabilen *Hasan'ın okuduğu kitap* gibi bir öbeğe aynı şekilde ele alınamaz. Bunun yanı sıra (1a)'daki *gelecek* ögesinin NİYT oluşturmadığına farklı deliller de sunabiliriz: 1) (2)'den görüldüğü üzere (1b)'deki yapının olumsuz şekli varken (1a)'daki yapının olumsuzluğu yoktur – (1a) örneği, eylemsel bir tabandan çok sıfatsal sözcüktür; 2) aşağıdaki (3) numaralı örnekte görüleceği üzere (1b)'de yantümecenin içine farklı kurucular ekleyebilirken (1a)'da kurucu eklememiz durumunda yapı, dilbilgisi dışı olacaktır.

(2) a. *[[____i gelmeyecek] yılı]

b. [[Hasan'ın ____i oku-madığı] kitabı]

(3) a. *[[yakında ülkemize ____i gelecek] yılı]

b. [[Hasan'ın odasında dün keyifle ____i okuduğu] kitabı]

Csatò kendi analizini ortaya koymadan önce, Underhill (1972), HK (1976) ve Erdal (1981) çözümlemelerini ele almaktadır. Csatò, kendinden önceki şu öneriye özellikle dikkat çeker: Ona göre Underhill (1972), NİYT'lerin kuruluşunda başvuru alan temel kavramın bir dilbilgisel ilişki olarak *özne* kavramı değil, tümce başında bulunan AÖ anlamında *özne* kavramıdır. Bu çok güzel ve doğru bir tespittir – 2.1.1.'de gördüğümüz gibi, genel kanaatin aksine Underhill (1972)'de NİYT kurma stratejisi olarak [-(y)An] tipi ortaçağ kullanımını sadece dilbilgisel bir ilişki olarak öznenin ilgilendirilip ilgilendirilmediğine bağlamamıştır – çizgisel sıralayış ve AÖ'lerin Durum özelliklerini de göz önünde bulundurmıştır.

Bu bağlamda Csatò'ya göre HK'in Underhill'e yönelttikleri bazı eleştiriler haksızdır. Csatò özellikle Underhill'in analizine aykırı örnek olarak HK tarafından verilen (3) numaralı

yapıların Underhill'in analizine karşı kanıt oluşturacak nitelikte olmadığını belirtir (Csatò, 1985: 42-43):

(3) a. [[____i altından yerin üzerine su akan] kapı_i]

b. [[kapının altından ____i üzerine su akan] kapı_i]

HK; (3)'teki iki NİYT'nin -(y)An tipi ortaça kurulanabiliyor olmasının Underhill'in analizi için sorun yarattığını ileri sürmektedirler: Her iki AÖ de tümce başı konumunda bulunamaz. Bu sebeple onlara göre eğer Underhill'in analizi doğru olsaydı yer belirten AÖ'lerden biri [-DIğ+I] tipi ortaça ilgilendirilecekti. Csatò'ya göre de Underhill'in analizi Türkçedeki tüm NİYT yapılarını kapsayamadığı için yetersizdir; fakat özellikle bu örnek söz konusu olunca Csatò'nun dikkat çekmek istediği husus şudur: Underhill, yön belirten temel üyelerin derin yapıda belli bir sırayla üretilmek durumunda olduğunu söylemiyor; o sadece öznenin tümce başında üretilip belirtisiz olduğu halde sonradan eylemin hemen önüne taşındığını iddia ediyor. (3)'teki örnekleri bu açıdan ele alınca (3a)'daki *kapının altından* AÖ'sünün DY'de *yerin üzerine* AÖ'sünün önünde üretilirken (3b)'deki *yerin üzerine* AÖ'sünün *kapının altından* AÖ'sünden önce yer alacak şekilde üretildiğini iddia edebiliriz (Csatò, 1985: 43). Bu halde Underhill'in analizi geçerliliğini korumaktadır. Bu anlamda Csatò, eylem önünde yer alan öznelerin 'bireyselleşmemiş' (*unindividuated*) olduğuna dikkat çeken Erdal (1981)'in çok önemli gözlemler yaptığını da belirtmektedir. Erdal (1981)'deki bu tespitten 3. Bölüm'de daha ayrıntılı söz açacağız.

Bunun yanı sıra Csatò, HK'nin ÖYİ'sini eleştirerek şunları belirtmektedir: "Bizce ÖYİ, dilbilgisi için aşırı kapsamlı sonuçlara yol açmaktadır. Türkçedeki kişisiz edilgen yapılar sessel olarak gerçekleşen özneye sahip değildir. İlkeyi bu açıdan alırsak sessel olarak gerçekleşmeyen özne ulamına atıfta bulunduğunu kabul edebiliriz. Fakat eylem önü konumunda yer alan ve sessel olarak gerçekleşen belirtisiz özneler söz konusu olunca durum

biraz farklıdır. Bu tür yapılarda sessel olarak gerçekleşen özne eylemin sıradan bir temel üyesidir ve bu ögenin Durum atanmadığını iddia etmek için herhangi bir sebebimiz yoktur. Yani, bu tür öğeler de olağan özneler gibi işlev görmektedir. Bu gerçeği göz önünde bulunduracak olur isek söz konusu ilkenin, öznenin eylem önü konumuna taşındıktan sonra boş bırakılan özne konumuna atıfta bulunduğunu iddia ettiğini düşünebiliriz. Bu halde **özne kavramı için konfigürasyon açısından formüle edilmiş bir tanıma ihtiyacımız vardır.** Böyle bir tanım sayesinde aynı zamanda tek bir Ortaç Kurulum Kuralı ile **hem özne konumunu hem EdatÖ'nün tamlayan konumunu hem de belirtisiz özneli bir yantümcede yer alan belirteç işlevli bir AÖ'yü kapsayabilmemiz gerekmektedir.** Bildiğim kadarıyla bu makalenin yazıldığı an itibariyle böyle bir özne tanımı mevcut değildir (Csatò, 1985: 45).” Aslında Csatò'nun burada betimlediği ve kuramda o zamanlarda bulunmadığını söylediği çizgisel tanımlı özne kavramı, bizim bu tezin 3.2.1. numaralı kısmında önereceğimiz analizde Yükleleme Teması Öbeği'nin Gösterici konumuna denk gelmektedir.

Bunun dışında, Csatò'ya göre HK'nin önerdiği ilkelere aykırı bir şekilde kurulan NİYT'ler de mevcuttur. Örneğin HK'nin önerdiği ABİ, (4a)'daki NİYT yapısını öngörebilirken aynı ilke (4b)'deki örneği dilbilgisi dışı olarak değerlendirecektir. Fakat Csatò'ya göre (4b) de kabul edilebilir bir yapıdır (Csatò, 1985: 45).

(4) a. [[[bizim ____i güveneceğimiz] şüpheli olan] adamı]

b. [[[bizim ____i güveneceğimiz]-in şüpheli olduğu] adamı]

ABİ, bir taraftan (4a)-(4b) ile öbür taraftan (5a)-(5b) örnek gruplarının arasındaki özne-nesne bakışsızlığını açıklayamamaktadır (Csatò, 1985: 45-46).

(5) a. [[[____i bize güveneceği] şüpheli olan] adamı]

b. *[[[____i bize güveneceği]-nin şüpheli olduğu] adamı]

Csatò'ya göre (4)'te hem iyeliksiz hem iyelikli NİYT kabul edilebilirken, (5) numaralı örneklerden ise sadece iyeliksiz olan, yani (5a) numaralı yapı, dilbilgiseldir (Csatò 1985: 46). Ancak (4)'te gördüğümüz her iki yantümcede *adam* kurucusu NİYT'nin öznesinden dallandırılmaktadır ve ABİ sadece iyeliksiz ortaç yapısını öngörmektedir. Fakat bu öngörü sadece (5)'teki yapıların dilbilgiselliği için doğru sonuç vermektedir; (4)'teki her iki yapının da dilbilgisel olduğuna bir açıklama getirememektedir. Bundan dolayı Csato, HK'in ilkelerinin Underhill'in analizine göre daha kapsamlı olduğunu kabul etse de HK'in kuramının belli bir özne tanımına dayandırılmadığı için açıklayıcı bir değere sahip olmadığına hükmeder (Csatò, 1985: 46).

Bize göre Csato'nun dikkat çektiği bakışsızlık, HK'in kuramında, özellikle tümcesel öznelerin çözümlenmesinde ortaya çıkan, ilginç bir soruna parmak basmaktadır: Bu şekilde formüle edilmiş ABİ'ye göre öznelerin hala $[-(y)An]$ tipi ortaç kullanımını tetikleyebilmek için ana tümcenin ne kadar derinine yerleşik olabilecekleri konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir.

Önceki analizlere karşı ileri sürdüğü itirazlarını belirttikten sonra Csato, Türkçedeki NİYT'lerin kuruluşunda kullanılan stratejiler arasındaki seçimi, Yönetim ve Bağlama Kuramı çerçevesinde geliştirdiği kendi analiziyle çözümlemektedir. İlk önce sunacağı analizde benimsediği önvarsayımları aşağıdaki gibi özetlemektedir (Csatò, 1985: 46-47):

- I. Türkçedeki ortaçlı yapılar Tümce'³⁴ ya da Uyum''³⁵ budaklarının yansımasıdır.
- II. Ortaçlı yantümcedeki boş ulam, bir Operatör tarafından Ü'-bağlanan bir *değişken*'dir. *Değişken*'ler kendi yönetim alanlarında bağımsız olmalıdır.

³⁴ Kuramın yeni gelişme evrelerinde Tümce', Tümleyici Öbeği (TümÖ) olarak ele alınmaktadır.

³⁵ Kuramın şu anki evresinde Uyum Öbeği herkes tarafından kabul gören bir yansıma değildir. Csato'nun analizini yürüttüğü yaklaşımda bugün Zaman Öbeği olarak ele alınan yansıma ZÖ ile UyumÖ olarak iki ayrı yansıma olarak ele alınmaya başlanmıştır.

III. Uyum, ya [+iyelik] ya [-iyelik] özelliklidir. Uyum [-iyelik] özellikliyse Bağlama Koşulları'na göre ÖZNE³⁶ olarak ele alınmaktadır; Uyum [+iyelik] özellikliyse Bağlama Koşulları'na göre ÖZNE olarak ele alınmamaktadır.

IV. Bir *değişken* bağımsız olmalıdır.

Csatò'nun benimsediği bu önvarsayımlardan III numaralı, kalan 3 önvarsayımdan farklı olarak kendisinin formüle ettiği bir kısıtlamadır; kuramda böyle bir ilke yoktur. II numaralı önvarsayım ise *değişken*'in Bağlama Kuramı çerçevesinde bir adıl olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Csatò, daha önce (1) olarak verdiği iyeliksiz ilgilendirme yapısını bu kez yukarıda çizdiği çerçevede çözümlemeye çalışır:

(6) [[_____i gelecek] [Uyum^{[-iyelik]_i]] yıl_i}

_____i olarak işaretlediğimiz boş ulam, adlaştırma şeklinde kurulan yantümcenin öznesidir; bunun için Csatò bu unsuru, iyeliksiz ortaçlı yantümcede bulunmasına rağmen, ona k-buyuran Uyum Baş_i'yla eşdizimli olarak göstermeyi uygun görmüştür; yani Csatò, yıl kurucusu ile [-iyelik] özellikli Uyum arasında bir bağ olduğunu kabul etmektedir. Csatò, bu eşdizini (7)'deki yapının öznesine yapılacak Durum atamasını açıklayabilmek için yaptığını söylemektedir: (6)'daki yantümcenin içinde yalın duruma ihtiyaç duyan bir AÖ yoktur, fakat (7)'deki iyeliksiz ortaçlı yantümce açık özne içermektedir. Durum Süzgeci'ne göre açık AÖ'ler Durum atanmak zorundadır; Csatò, yalın durumu atayan Baş_i'ın Uyum olduğunu kabul ettiği için (7) gibi yantümcelerde de Uyum'un mevcudiyetini kabul etmek durumundadır:

³⁶ Yönetim ve Bağlama Kuramı'nda özne, birimlerin bağlanma alanlarını belirlemektedir. Bu alanda belirleme görevini yerine getirebilen iki tür özne olduğu varsayımlıdır:

(i) özne – [Gös/ÇekÖ] konumunda bulunan kurucu;

(ii) ÖZNE – çekimli Uyum'a eşdeğer. Csatò burada ÖZNE için genel kabul gören tanımdan uzaklaşarak kendi kuramının ihtiyaçlarına göre bir tanım oluşturmuştur. Aslında bu şekilde formüle ettiği ÖZNE de kuramda genel olarak kabul edilen ÖZNE'ye tam ters düşmektedir.

(7) [[[____i annesi] gelen] [Uyum^[-iyelik]]] kız_i

Csatò'nun benimsediği George ve Kornfilt (1981) analizine göre (7)'deki özneye yalın durum atayan Baş, Uyum'dur. Bu analize göre Uyum Baş_i'nin dışında açık özne olan *annesi* AÖ'süne Durum atayabilecek başka Baş yoktur. Fakat bu iddia, ciddi bir sorun yaratmaktadır: (7)'deki çekimsiz yantümcede Uyum'u kodlayan iyelik eki yoktur; bu sebeple, bu yapıda Uyum'un mevcudiyetinden söz etmek için bir delilimiz yokmuş gibi görünmektedir. Bunu fark eden Csato, yalın durum atayıcısı olabilecek bir alternatif sunar: Ortacın eylemsel çekiminin, özneye yalın durum atayabildiğini ileri sürmektedir (Csato, 1985: 47). Ancak Csato'ya göre Türkçedeki Özne Yükseltmeli (*subject raising structures*) yapılar böyle bir iddianın yanlış olduğunu göstermektedir. Eylemsel çekim Durum atayıcısı olabilseydi, (8) numaralı Yükseltmeli yapıdaki öznenin Çekim Baş_i'na rağmen yönetimsiz kaldığını açıklayamayız (Csato, 1985: 47):

(8) *[[sen ölü] [-Uyum]] sanıyordum

(8)'de verilen yapı dilbilgisidir; bunun sebebi içtümcenin içindeki Uyum eksikliğidir. Türkçede bu tür yapılar iki şekilde kurulabilmektedir.

(9) a. [sen_i [____i ölü] sanıyordum]

b. [[sen ölü-sün] sanıyordum]

Csato'nun burada dikkat çekmek istediği husus şudur: İçeyerleşik tümcede Uyum'un eksik olduğu (9a)'daki özne üst tümceye çıkıp üst tümcenin yükleminden yükleme durumu almaktadır; yani, Uyum'un eksik olduğu yapıda özneye yalın durum atayacak bir Baş mevcut değildir. Uyum'un mevcut olduğu (9b)'de ise özne kendi içeyerleşik tümcesinin sınırlarında Yapısal Durum atanabilmektedir; bu yüzden bir üst tümceye yükselmesine gerek yoktur. Bu örnekten hareketle Csato, Türkçedeki yalın durum atayıcısının Çekim değil, Uyum olduğu

sonucuna varmaktadır. Bu yüzden (6) ve (7) gibi örneklerdeki gibi uyum ekleri eksik olduğu zamanda bile soyut bir Uyum Başı'nın varlığını varsaymak durumundadır.

Öznenin yalın durumunun, Uyum Başı tarafından atandığına bu şekilde kanaat getirdikten sonra Csato, herhangi bir iyelik biçimbirimi bulunmayan yapılarda da Uyum bulunduğunu kabul etmemiz için bağımsız bir gerekçenin olduğunu ileri sürer. (9)'dan görüldüğü üzere Türkçedeki bazı belirteç işlevli eylemsiler iyelik eki taşımamaktadır; buna rağmen bu yapılar açık özne içermektedir ve söz konusu açık özneye yalın durum atanmış olmalıdır. Aksi takdirde yapı Durum Süzgeci'ne takılarak dilbilgisi dışı olarak değerlendirilecektir (Csato, 1985: 47-48):

(9) [[Mehmet odaya gir-**ince**] [Uyum^[-iyelik]]] kalkacağım.

Bu gözlemlere dayanarak Csato, uyum biçimbiriminin eksik olmasına rağmen özneye yalın durum atandığı yapılarda da Uyum Başı mevcut olduğunu kabul eder. Bunun sonucunda da şöyle bir ilke belirler: İyelik ekleriyle açık olarak kodlanmış olup olmamasına bakılmaksızın Türkçede Uyum Başı kesinlikle ya [+iyelik] özellikli ya da [-iyelik] özellikli olarak daima mevcuttur.

Bu önvarsayımlardan hareketle Csato, makalesinin başında verdiği iyeliksiz ortaç yapısını tekrar ele almaktadır. Csato'ya göre (6)'da gördüğümüz iyeliksiz NİYT'deki boş ulam, yönetilen bir konumda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, söz konusu boş ulam, yantümcenin öznesi olduğundan dolayı bağımsız bir Konu Rolü taşımaktadır. Boş ulamın bu özelliklerini göz önünde bulundurarak Csato, ____i olarak işaretlediğimiz boşluğun bir *değişken* olduğuna hükmeder (Csato, 1985: 48). Bizce boş ulamın *değişken* olarak ele alınmasının sebebi, bir *ne*-öbeğinin taşınması sonucunda temel üye konumunda bırakılan iz olmasıdır. Csato'nun önvarsayımlarına göre bir *değişken* kendi yönetim alanında bağımsız olmalıdır. Csato'nun bu varsayımı da Kuram'ın genel kabullerinden biri değildir, analizini

geliştirirken kendisinin belirlediği bir önsavdır. Fakat bu savda iki temel sorun vardır: 1) Bağlama Kuramı sadece Ü-bağlamayı yönetmektedir; *değişken*'in Operatörüyle kurduğu bağlama ilişkisi Ü'-bağlamadır (Chomsky, 1988: 184); 2) *değişken*ler G-anlatımlar (*R-expression*) olarak her yerde bağımsız olmalıdır, sadece kendi yönetim alanlarında değil (Ouhalla, 1999 :239). Csato'nun *değişken* olan boşluğu sanki adılmış gibi ele aldığı, (11) ve (12)'de verdiği örneklerden belli olmaktadır. Oysa kendisi de IV önkabulü olarak *değişken*lerin her yerde serbest olması gerektiğine dikkat çekmişti. Bu sebeple Csato, hatalı bir şekilde (6)'daki ____i boşluğu için yönetim alanının Uyum'' (yani UyumÖ) olduğunu iddia etmektedir. Bu alanda ____i yönetilmektedir ve alan Uyum Başı'nı içermektedir; bu şekilde ____i'ye erişilebilir ÖZNE kendi yönetim alanında bağımsızdır. Csato'ya göre böylece Bağlama Koşulları yerine getirilmiş olmaktadır (Csato, 1985: 48). ____i *değişkeni* Ü'-konumunda bulunan *yıl* baş adı tarafından bağlanmıştır. Csato'ya göre NİYT'yi ve baş adını içeren karmaşık AÖ, bir tümcede temel üye konumunda bulunacaktır (aslında 'bulunabilir' demek daha doğru olurdu); fakat karmaşık AÖ'nün baş adı bir tümce içerisinde de temel üye konumunda bulunmayacaktır. Bunun sonucunda, Bağlama Koşulları'na göre *yıl* AÖ'sü operatör olarak görev üstlenebilmektedir (Csato, 1985: 48). Fakat Csato'nun bu varsayımlarında da kuramsal sorunlar mevcuttur – Türkçe NİYT'lerdeki operatör, baş adının kendisi değil, İngilizcedeki *wh*-öğelerine eşdeğer sessel olarak gerçekleşmeyen bir sıfır ulamdır; *yıl* AÖ'sü ise görüldüğü konumda üretilen ve operatör üzerinden boşluğa bağlanan bir öğedir ve onun temel tümcedeki işlevinin NİYT ve içindeki boşluk ile herhangi bir ilgisi yoktur. Eğer Csato Eşleşme Analizi değil de Yükseltme Analizi benimsediyse o zaman *değişken*-operatör ilişkisinden değil, bir AÖ'yle arkasında kalan iz arasındaki ilişkiden bahsediyor olacaktık. Bu tabii ki bir seçenektir, fakat o zaman Csato'nun önerisi tamamen

çökecektir; bu yüzden kuramında Eşleşme Analizi benimsediğini ve söz konusu operatörün *yl* AÖ'sü değil de sıfır bir ulamın olduğunu kabul etmek zorundayız.

Csatò, bu şekilde formüle ettiği analizle bir de iyelikli ortaçları incelemektedir.

(10) [[Hasan'ın ____ i okuduğu] kitabı]

(10) numaralı örnek, iyelikli ortaça kurulmuş bir yantümce içermektedir. Csatò'nun analizine göre bu örnekteki Uyum [+iyelik] özellikli olduğu için Bağlama Koşulları'na göre ÖZNE olarak ele alınamaz. Bu varsayımını desteklemek için Csatò, Türkçenin bazı diğer yapılarını örnek olarak vermiştir. Fakat verdiği örnekler, daha önce de belirttiğimiz gibi, Csatò'nun *değişken*'i bir adıl olarak ele aldığına işaret etmekte – verdiği örnekler Ü-bağlama içeren yapılardır; oysa Csatò'nun önerisi Ü'-bağlama ile ilgilidir. Verdiği örneklerden biri (11)'de görülebilir:

(11) [[_TKadınları [_{AÖ} birbirleri-nin çocuklarını]] çok seviyorlar].

(11)'deki *birbirlerinin* AÖ'sü bir artgönderimdir. Bağlama Koşulları'na göre bir artgönderimin yönetim alanında bağlı olması gerekir. Bu örnekteki AÖ'deki [+iyelik] özellikli budak ÖZNE olarak ele alınırsa, o zaman artgönderimin yönetim ulamı A'' (AÖ) olacaktır, çünkü AÖ budağı doğrudan artgönderimi dallandırmaktadır ve erişilebilir ÖZNE içermektedir. Bu durumda bu yapı Bağlama Koşulları'nı ihlâl edecektir – artgönderimin yönetim alanının içerisinde *birbirlerinin* AÖ'sünü bağlayacak öncül bulunmayacaktır. Fakat Csatò'ya göre bu analiz gerçeği yansıtmamaktadır, çünkü (11)'deki tümce dilbilgiseldir; yani, bir ihlâl söz konusu değildir (Csatò, 1985: 49). Csatò bunu şu şekilde yorumlamaktadır: AÖ içinde ÖZNE mevcut değildir ve artgönderimin yönetim alanı T'ye kadar uzanmaktadır ve T'nin öznesi olan *kadınlar* AÖ'sü artgönderimi bağlamaktadır.

Diğer taraftan, George ve Kornfilt (1981)'e göre [+iyelik] özellikli de olsa [-iyelik] özellikli de olsa, Uyum budağı bir yapıyı çekimli kılmaktadır. Fakat Csatò (Aygen 2002 de

aynı değerdendirmede bulunmaktadır), George ve Kornfilt'in bu iddialarını desteklemek için sundukları örneklerin, ana dili Türkçe olan denekler tarafından onaylanmadığını belirtmektedir (Csatò, 1985: 49). Örneğin, George ve Kornfilt'e göre (12) numaralı örnek dilbilgisi dışıdır. Fakat Csato'nun danıştığı denekler ve Aygen (2002) bu örneği dilbilgisel gibi değerdendirmektedir (George & Kornfilt, 1981: 120; Csato, 1985: 49):

(12) [T Yazarları [AÖ birbirleri-nin viskiyi içtikleri]-ni sanıyorlar.

Csato'ya göre (12)'deki adlaştırmış yantümce iyelikli bir ortaştır³⁷. Bu örnekte Csato'nun NİYT'lerin kuruluşuyla ilgili analizi için önemli olan şudur: ortacın içindeki Uyum [+iyelik] özelliklidir (Csato, 1985: 49). Csato'ya göre (12)'deki yapının dilbilgisel olması, [+iyelik] özellikli budağının Bağlama Koşulları'na göre ÖZNE olarak ele alınamayacağını göstermektedir. Ancak [+iyelik] özellikli bir Uyum'un ÖZNE sayılmayacağını varsayarsak, *birbirlerinin* AÖ'sünün yönetim alanı, ana tümcenin Tümce budağı, yani Çekim' (ÇÖ) budağı olacaktır. Bu şekilde belirlenen alanın içerisinde ise *birbilerinin* AÖ'sü, *yazarlar* AÖ'sü tarafından, yani kendi öncülü tarafından, bağlanmış olacaktır (Csato, 1985: 49). Fakat bu örnek de artgönderimlerin Ü-bağlama koşulları konusunda bilgi vermektedir, Csato'nun analizi için önemli olan, G-anlatımların Ü'-bağlama koşullarıdır, (12) numaralı örnek bunun için uygun bir örnek değıl.

NİYT'lere geri dönecek olursak, Csato'ya göre (10)'daki *değışken*, yani _____, [+iyelik] özellikli Uyum içeren bir yantümcenin nesne konumundadır. *Değışken*'in öncülü yantümcenin içinde yer almamaktadır; *değışken* ise, yönetim alanında bağımsız olmalıdır. Bu koşullar sayesinde (10) dilbilgisel bir yapıdır (Csato, 1985: 50). Csato, yantümcenin öznesinin (10)'daki yapıyla ilgilendirilemeyeceğine de dikkat çekmektedir (Csato, 1985: 51):

³⁷ Daha önce belirttiğimiz gibi, biz adlaştırmaları ortağ yapıları olarak ele alınmasını kabul edemeyiz. Tüm ortağlar adlaştırma olarak ele alınabilirken, tüm adlaştırmalar ortağ değıldir. Fakat burada Csato'nun analizini sunmaya çalıştığımız için onun kullandığı terimi kullandık.

(13) *[[____i kitabı okuduğu] [Uyum^[+iyelik]]] Hasan_i

Bu varsayım ve gözlemlerden hareketle Csátó, NİYT'lerin kuruluşu ile ilgili kendi kuralını formüle etmektedir. Adını 'Ortaçlı Yantümce Kurma Kuralı' (OYKK)³⁸ olarak önerir ve şöyle özetler:

1) NİYT'de ilgilendirilen kurucudan farklı olan bir öznenin bulunduğu ya da ilgilendirilen kurucu ile öncülü arasında [-iyelik] özellikli Uyum³⁹ budağının bulunduğu iyelikli ortaç yapısı kullanılacaktır;

2) oluşacak yapının muğlaklık (anlam karmaşası) içermeyeceği her durumda, iyeliksiz ortaç yapısı hangi kurucunun ilgilendirileceğine bakılmaksızın kullanılabilir (Csátó, 1985: 51).

Daha ilk bakışta aşırı genel görünen bu iki maddeli kuralı daha dar kapsamlı hale getirmek için Csátó, Muğlaklığa Karşı İlke adında ilâve bir kuralı da tanımlamak zorunda kalmıştır.

Fakat bu ilkeye geçmeden önce Csátó, verdiği genel kuralın nasıl işlediğini göstermek için bazı örnekler sunmaktadır.

(14) a. [[____i üstünde] şarap duran^[-iyelik]] masa_i

b. [[şarabın [____i üstünde] durduğu] [Uyum^[+iyelik]]] masa_i

Csátó'ya göre (14a)'da *değişken*'in yönetim alanı, tüm NİYT'dir, çünkü *şarap* AÖ'sü *değişken*'e erişilebilir bir öznedir. *Değişken* yantümcede bağımsız olduğu için, yantümce dilbilgiseldir (Csátó, 1985: 51). Csátó'nun OYKK'sine uygun bir şekilde (14b)'deki örnekte aynı kurucunun ilgilendirilmesi için iyelikli ortaç yapısının kullanılması da mümkündür.

³⁸ Csátó, kuralını bu şekilde adlandırma sebebi, -DİK'lı adlaştırmaları da ortaç yapısı olarak ele alması ve bu kuralla onları da kapsamak istemesinden kaynaklanıyor gibi gözükmektedir.

³⁹ Burada bir yazı hatası olduğunu düşünmekteyiz – iyelikli ortacın kullanımı için Uyum'un [+iyelikli] olmalıdır, fakat makalede [-iyelikli] olarak yazıldığı için kendi başımıza orijinal yazıyı değiştirmek yerine bu şekilde aktarmayı ve dipnotla bu muhtemel hatayı belirtmeyi daha uygun gördük.

Fakat (14a) ile (14b) arasında anlamsal fark da vardır ve iki yantümcenin aynı yapıdan türetildiğini söylememiz mümkün değildir: (14a)'da NİYT'nin öznesi olan *şarap* AÖ'sü belirtisiz olarak yorumlanırken, (14b)'de NİYT'nin öznesi olan *şarabın* AÖ'sü belirtili olarak yorumlanmaktadır. Csató bu farkı belirtmektedir (Csató, 1985: 51) fakat önerdiği kuramda bu iki farklı yorumu açıklayabilecek bir şey yoktur.

Csató, daha önce ele alınan (4a) ve (4b) numaralı örnekleri bu kez önerdiği yeni çözümleme çerçevesinde ele almaktadır:

(4) a. [[[bizim ____ı güveneceğimiz] şüpheli olan] adamı]

OYKK (2a) numaralı yapıyı öngörebilmektedir: boş ulam, NİYT'nin öznesi olarak rol alan bir içeyerleşik tümcenin içinde bulunmaktadır; boş ulamın yönetim alanı, tümcesel öznedir; bu yönetim alanı içinde *güveneceğimiz* adlaştırmış eylem tarafından yönetilmektedir; boş ulam için *bizim* AÖ'sünden ibaret olan erişilebilir bir özne de bulunmaktadır. Bunların sonucunda Csató'ya göre *değişken* tümcesel öznenin içerisinde bağımsızdır – boş ulamı bağlayan öncül, yani *adam* AÖ'sü, NİYT'nin baş adı olmak için tümcesel öznenin, yani yönetim alanının dışına taşınmıştır. Bu sebeplerden dolayı (4a)'deki yapı, Csató'ya göre Bağlama Kuralları'na uygun bir şekilde kurulmuştur (Csató, 1985: 52).

Burada Csató'nun teorisinde büyük bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Geliştirdiği analize göre (4a)'daki *bizim* AÖ'sü Bağlama Koşullarına göre ÖZNE olarak değerlendirilmektedir. Fakat daha önce [+iyelik] özellikli Uyum olduğu zaman, bu Uyum'un ÖZNE sayılamayacağını da söylemişti. Başka bir deyişle, Csató'nun önerisi çerçevesinde açık özneli (15a) dilbilgiselken, aynı yapının öznesi düşürüldüğünde oluşan (15b) numaralı yapı dilbilgisi dışı olacaktır, çünkü o zaman değişkenin yönetim alanı baş adı kapsayacak kadar genişleyecektir:

(15) a. [bizim [____ı evi]-ne gittiğimiz] adamı

b. [____i evin]-e gittiğimiz adamı

Yukarıda gördüğümüz gibi Csato'ya göre *bizim* AÖ'sü erişilebilir bir ÖZNE sayılabiliyorsa, o zaman (15a)'nın [-(y)An] tipi ortaça ilgilendirilmesini beklerdik ve (15a) dilbilgisi dışı olacaktır. (15b) ise, [+iyelik] Uyumu içerdiğinden dolayı ÖZNE olarak ele alınmadığı için doğru şekil olurdu. (15)'teki iki örneğin de gösterdiği üzere bu doğru bir öngörü değildir: her iki yapı da dilbilgiseldir. Aynı zamanda böyle bir mantık yürütmek de kuramsal olarak sorunludur, çünkü Türkçe adıl-düşüren bir dildir (*pro-drop language*) ve aslında Uyum'un ÖZNE olarak sayılabilmesi, Bağlama Koşulları'nın adıl-düşüren dilleri de kapsayabilmek için yapılan bir kuramsal varsayımdır.

Bu sorun (4b)'deki örneğin çözümünde de belli olmaktadır:

(4) b. [[[bizim ____i güveneceğimiz] şüpheli olduğu] adamı]

Csato'ya göre Bağlama Kuralları, (4b)'teki yapının da dilbilgiselliğini öngörebilmektedir: ____i *değişken* 'i yönetim alanında, yani tümcesel öznenin içerisinde, hâlâ bağımsızdır (Csato, 1985: 52). Fakat bağımsız olarak sayılmasının sebebi, Csato'nun *bizim* AÖ'sünü ÖZNE olarak kabul etmesidir. Türkçede sıkça yapıldığı gibi *bizim* adılını düşürdüğümüz anda (4b)'deki yapı dilbilgisi dışı olmalıdır, çünkü o zaman [+iyelik] özellikli Uyum her iki yantümcede de ÖZNE olarak sayılamayacağı için *değişken*'in yönetim alanı *adam* AÖ'sünü kapsayacak şekilde genişleyecek ve *adam* AÖ'sü *değişken*'i bağlayacaktır:

(4') b. [[[____i güveneceğimiz] şüpheli olduğu] adamı]

Fakat (4'b)'deki yapının dilbilgisel olmasından anlaşıldığı üzere Csato'nun kuramının yaptığı bu öngörü de doğru değildir.

Csato, kendince yorumladığı Bağlama Koşulları'nın, (5a)'nın kabul edilebilir bir yapı olduğunu, (5b)'nin ise kabul edilemez bir yapı olduğunu öngörmeyi başardığını ileri sürmektedir (Csato, 1985: 53):

(5) a. [[[_____i bize güveneceği] şüpheli olan] adam_i]

b. *[[[_____i bize güveneceği]-nin şüpheli olduğu] adam_i]

(5)'teki boş ulam, _____i *biz-e güven-eceğ-i* yantümcesinin öznesidir; Csato'nun kuramında _____i *biz-e güven-eceğ-i* yantümcesinde erişilebilir bir ÖZNE yoktur, çünkü bu yantümcede Uyum budağı [+iyelik] özelliklidir. Csato'nun varsayımlarına göre böyle durumlarda Uyum ÖZNE olarak ele alınamaz. Bu sebeple _____i olarak işaretlediğimiz *değişken*'in yönetim alanı, tüm NİYT olarak belirlenecektir. (5a) numaralı örnekte, bu şekilde belirlenen yönetim alanının sınırları içerisinde iyeliksiz ortaç kullanıldığından dolayı alanda [-iyelik] özellikli Uyum budağı mevcuttur; bu sebeple ÖZNE mevcuttur. Böylece Csato'ya göre, (5a)'daki yapı Bağlama Koşulları'nı ihlâl etmemektedir: *değişken*, NİYT'nin içinde bağımsızdır, çünkü öncülü olan *adam* AÖ'sü NİYT'nin dışındadır (Csato, 1985: 53). Diğer taraftan (5b)'de iyelikli ortaç kullanılmıştır; bundan dolayı Uyum budağı [+iyelik] özelliklidir; dolayısıyla NİYT'nin içerisinde *değişken*'e erişilebilir ÖZNE'si yoktur ve *değişken* için yönetim alanı olarak A'' (AÖ) budağı belirlenmektedir. Bu alanda *değişken*, NİTY yapısının baş adı olan *adam* AÖ'sü tarafından bağlandığı için yapı, Bağlama Koşulları'nı ihlâl etmemektedir: Csato'ya göre *değişken*'ler kendi yönetim alanında bağımsız olmalıdır (Csato, 1985: 53).

Buraya kadarki savunmalarını yeterli bulan Csato, NİYT'deki [-Dİğ+I] ve [-(y)An] strateji seçimleri için sorun teşkil edebilecek olgular da ele almaya çalışmıştır (Csato, 1985: 53-54).

Csato'nun OYKK'sine göre hem (16a) hem de (16b) dilbilgisel yapılar olmalıdır:

(16) a. *[[_____i at yiyen] ot_i (*At otu yiyor* anlamıda)]

b. [atın _____i yediği] ot_i

Kuramı için sorun oluşturan bu hatalı öngörüye çözüm olarak Csato, Hankamer'in (1973: 40)⁴⁰ Yapısal Geri Kazanılabilirlik Varsayımı (*The Structural Recoverability Hypothesis*) adı altında önerdiği ilkeyi yeniden formüle eder ve Muğlaksızlık İlkesi (*The Non-ambiguity Principle*) adı altında formüle ettiği ilkeyle (16a) ve (16b) numaralı örneklerin arasındaki farkı açıklamayı dener (Csato, 1985: 54). Hankamer'in varsayımı aslında yapısal muğlaklığa yol açılacaksa eşgönderimli öğelerin silinmesini önlemeyi hedefleyen bir öneridir. Csato ise Muğlaksızlık İlkesi'nin tanımını şu şekilde yapmaktadır: 'Ana eylemin geçişli olduğu (başka bir deyişle, eylemin yükleme durumlu nesne aldığı) içeyerleşik tümcelerde, iyeliksiz ortaçlar öznenen başka kurucuların ilgilendirilmesinde kullanılamaz (Csato, 1985: 54)'.

Fakat bu ilke de kendi başına iki soruna yol açmaktadır. Birincisi, Csato'nun kendisi de fark ettiği üzere, Muğlaksızlık İlkesi herhangi bir açıklama gücüne sahip değildir (Csato 1985: 55). İkincisi ve bizce daha da önemlisi Csato, belirtisiz özne içeren NİYT'leri bu ilkenin dışında tutmak zorunda kalmıştır ve şunu belirtmiştir: 'eyleme bitişik olmak zorunda olan özne içeren yapıların tutarlı betimlenebilmesi için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Csato, 1985: 55)'.

Bu ilkeyi formüle ettikten sonra Csato, OYKK'nin yanlış öngördüğü (16a) ve (15b)'deki yapıları bu kez Muğlaksızlık İlkesi çerçevesinde ele almaktadır. Her şeyden önce Csato, (16a)'daki boş ulamın konumunu gözden geçirerek eylemin hemen önüne yerleştirmeyi daha uygun görmektedir ve (16'a) numaralı yapıyı vermektedir. Bu şekilde oluşturulan NİYT'deki boş ulam, öznenin eylemle yan yana durmasını engelleyerek öznenin Holmberg'in (1984)⁴¹ analizinde önerdiği gibi eylem tarafından soyut Durum atanmasını

⁴⁰ Csato (1985)'te kaynakça verilmediği için sözü geçen çalışmaya ulaşamadık.

⁴¹ Csato kaynakça vermediği için bu çalışmayı gözden geçiremedik.

engellemektedir. Bu sebeple (16a) numaralı yapı Durum Süzgeci tarafından elenecektir (Csatò, 1985: 55).

(16') a. *[[at _____i yiyen] ot_i](At ot yiyor anlamında)

Aslında Csatò'nun Muğlaklık İlkesi, verdiği soyut Durumlu açıklama ile çelişmektedir – Muğlaklık İlkesi'ne göre yükleme durumlu tümleç alan eylemlerle kurulan NİYT'lerde özne dışında hiçbir kurucu [-(y)An] tipi ortaça ile ilgilendirilemez. Fakat (16'a)'daki nesnenin yükleme değil, soyut varsayılan (*default*) Durum atandığı için öznenin bu Durumu atanmasını engellemektedir. Bunun yanı sıra, kendisi de kısaca değindiği gibi, (16a)'ya benzer, fakat çoğunlukla olumsuzluk içeren yapılar Eski Türkçede yaygın olarak kullanılmaktaydı (Erdal, 1981: 29). Ayrıca Csatò, sonraki araştırmalarında (Csatò, 1996: 30) (16a)'da görülen yapıyı Türkî dillerde olağan ortaç yapı olarak değerlendirmektedir.

Csatò; önerdiği OYKK'nın, önceki analizlere ve ilkelere kıyasla daha kapsamlı olduğunu ve bazı yapılarda hem iyelikli NİYT yapılarını hem de iyeliksiz NİYT yapılarını açıkladığını iddia etmektedir (Csatò, 1985: 56). Kendisine göre bu araştırmada sunduğu veriler, Uyum'un Bağlama Koşulları çerçevesinde sadece [-iyelik] özellikli olduğu zamanlarda ÖZNE olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda Bağlama ve Yönetim Kuramı'nın Uyum'un bu özelliğini göz önünde bulundurmadığını ileri sürer ve bu makalede verdiği bilgilerin ışığında evrensel olarak ÖZNE kavramının yeniden analiz edilip tanımlanmasına ihtiyaç olduğunu savunur. Bütün bunların yanı sıra Csatò, Türkçedeki NİYT'lerdeki boş ulamın *ne*-taşması sonucunda yantümcenin içinde bırakılan iz olan *değişken* olarak ele alınabileceğini önermektedir (çözümlerde yer yer baş adın taşındığını ileri sürmesine rağmen) ve Türkçede NİYT olarak görev yapan ortaçlı yapıların, İngilizcedeki *ne*-taşması sonucunda meydana gelen yapılarla aynı özellikleri sergilediğini ileri sürmektedir (Csatò, 1985: 56).

2.4.2. Csato (1985) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

Csatò, Türkçedeki NİYT'lerin İngilizcedeki *ne*-taşımali NİYT'lerle paralel bir şekilde ele alınabileceğine dikkat çeken ilk araştırmacılarıdır. Makalesindeki soyut Durum gözlemi de dikkate değer bir tespittir, ne yazık ki, kaynakça sunmadığı için hangi çalışmaya dayanarak böyle bir varsayımı öne sürdüğü belli olmamaktadır. Ancak bu makalesinde ortaya koyduğu ilkeler, ÜD kuramı açısından ciddi sorunlar içermektedir; büyük ihtimalle bu yüzden ileri yıllardaki çalışmalarda atıf olarak kullanılmamıştır, HK'ye yönelttiği haklı eleştirileri de görmezden gelmiştir.

2.4.2.1. Csato (1985)'teki en temel sorun, Csato'nun Bağlama Kuramı'nı alanyazında kabul edilmemiş bir şekilde yorumlamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bağlama Kuramı genel itibariyle Ü-bağlamanın kuramı olup içindeki üç koşul Ü'-bağlamayı kapsamamaktadır (Chomsky, 1988: 184; Haegeman, 1994: 205, 661; Ouhalla, 1999: 239). Bu iki kavram birbirinden oldukça farklıdır (Chomsky, 1988: 184). Csato ise bir Ü'-bağlama örneği olan *değişken*-operatör bağlantısını Ü-bağlama çerçevesinde incelemiştir, yer yer operatör yerine baş adı temel almıştır.

Bağlama Kuramı'nın konusu olan Ü-bağlama, öncül-bağlama olarak tanımlanmaktadır (Haegeman, 1994 :658; Ouhalla, 1999: 239). Bu sözdizimsel bir kavramdır ve MB'deki sözdizimle ilgilidir (Chomsky, 1988: 184). Bağlama Kuramı'nın konusu olmayan Ü'-bağlama ise operatör-bağlamasıdır ve bir *değişken*'in operatör tarafından bağlanmasını kapsar. Bu sebeple Bağlama Koşulları'na tabi değildir. Bu kavram daha çok mantıksal bir kavramdır (Chomsky, 1988: 184).

2.4.2.2. Makalede göze çarpan ve Bağlama Kuramı bakımından sorun yaratan başka bir husus ise Csato'nun, *değişken*'i bir adıl olarak ele alarak bu kurucunun Bağlama Kuramı'nın B Koşulu'na tabiymiş gibi kabul etmesidir. Oysa Bağlama Kuramı *değişken*'leri

G-anlatım olarak kabul eder; yani *değişken*'ler ne adıldır ne de artgönderim. Bu sebepten dolayı *değişken*'ler Bağlama Kuramı'nın C Koşulu'na tabidir (Ouhalla, 1999: 239) ve hiçbir yerde öncül-bağlı olamazlar; başka bir deyişle, *değişken*'ler her yerde özgür olmalılar, Csato'nun varsaydığı gibi sadece yönetim alanlarında değil.

2.4.2.3. Csato'nun Bağlama Koşulları açısından neyin ÖZNE sayılıp sayılmayacağı konusundaki varsayımları da kuramsal olarak sorunludur. Bir taraftan görebildiğimiz kadarıyla alanyazında bugüne kadar onun ileri sürdüğü tezi destekleyecek herhangi bir çalışma çıkmamıştır. Yani, Bağlama Kuramı'nın çerçevesinde bugüne kadar Uyum'u [+iyelik] özellikli ve [-iyelik] özellikli diye iki çeşide ayırıp bu Uyum'lardan sadece bir tanesini ÖZNE olarak ele almamıza ikna edici gerekçeler sunulmamıştır.

Diğer taraftan Csato'nun Uyum'un [+iyelik] özellikli olduğu durumlarda NİYT'lerde ÖZNE olarak ele alınamaz düşüncesinin savunulması oldukça zordur. (4) numaralı örneğinden de anladığımız üzere bu varsayımın mantıksal olarak da doğru olamayacağı açıktır. Bu karşı çıkışımızın sebebini bir kez daha gözden geçirelim.

Csato'nun kullandığı tümcesel özneli bir örnek yerine daha basit bir örnek üzerinden gitmeyi tercih edebiliriz. (16a) numaralı örneğimizde iyelikli bir NİYT mevcuttur. Csato'nun varsayımlarına göre bu NİYT'nin içindeki Uyum budağı [+iyelikli] olması sebebiyle Bağlama Koşulları açısından ÖZNE olarak ele alınamaz; *dün ____i yediğim* tümceciği *değişken*'in yönetim alanı olamaz. Bu sebeple Csato'nun yürüttüğü mantığa göre *elma* AÖ'sü, tümceciğin içindeki *değişken*'i bağladığından dolayı (bir kez daha sıfır operatör olması gereken unsur baş adla karıştırılmıştır) (17a) dilbilgisi dışı olmalıdır:

(17) a. [[dün ____i yediğim] elmai]

Diğer taraftan, (16b) örneğinde açık bir özne bulunduğundan dolayı, *değişken*'in yönetim alanı NİYT olarak belirlenecektir; bunun sonucunda Csato'nun kuramında *değişken* kendi yönetim alanında bağımsız olduğu için yapı dilbilgisel olarak değerlendirilecektir:

(17) b. [[benim dün ____i yediğim] elma_i]

(17a) ve (17b)'nin açıkça gösterdiği gibi bu şekilde formüle edilen bir analiz doğru olamaz.

2.4.2.4. Csato'nun analizini desteklemek için verdiği örneklerden biri, George ve Kornfilt (1981)'den alınan (18) numaralı örnektir. George ve Kornfilt (1981), bu örneği dilbilgisi dışı olarak değerlendirirken (Kornfilt, 1981: 120) Csato'nun denekleri örneği dilbilgisel olarak değerlendirmişlerdi. Bizim danıştığımız konuşuculara göre George ve Kornfilt'teki değerlendirme geçerlidir, yani (18) numaralı örnek dilbilgisi dışıdır:

(18) *Yazarlar birbirlerinin viskiyi içtiklerini sanıyorlar.

Bunun yerine, (10')'da verilen, Csato'nun terimleriyle [-iyelik] özellikli Uyum içeren örnek, George ve Kornfilt'in savundukları gibi, bu tümcenin dilbilgisel varyantıdır:

(18') Yazarlar birbirlerinin viskiyi içtiğini sanıyorlar.

Oysa Csato'ya göre (17)'deki yapının dilbilgiselliği, [+iyelik] budağının Bağlama Koşulları'na göre ÖZNE olarak ele alınamayacağına işaret eder. Bu durum, Csato'nun önerisini bir kez daha yanlış göstermektedir.

2.4.2.5. Csato'nun Muğlaksızlık İlkesi kuramsal olarak savunulması güç bir iddiadır ve test edilmesi imkânsızdır.

2.4.2.6. Csato, Underhill ve HK'in ele aldığı ve aşağıda (19a)/(19b) olarak tekrarladığımız örnekleri de ele alarak önerdiği kuramın her iki yapıyı da çözümleyebildiğini iddia ediyor.

(19) a. [[____i üstünde] şarap duran] masa_i

b. [[şarabın [____i üstünde] durduğu] masa_i

Csatò, hem (19a) hem de (19b)'deki yapıda *değişkene* erişilebilir ÖZNE bulunduğu için iki yapının da dilbilgisel olduğunu ileri sürmektedir. Fakat Bağlama Kuramı'na göre özne sayılabilmesi için bir kurucunun [Gös/ÇÖ]'de bulunması gerekmektedir. Oysa söz dizilişindeki farktan da belli olduğu üzere (19)'daki örneklerden sadece (19b)'de [Gös/ÇÖ]'de bir özne vardır. Başka bir deyişle, Csatò'nun kuramına göre (19a) dilbilgisi dışı bir yapı olarak değerlendirilmelidir. Tek çıkış, olarak [-iyelik] özellikli UYUM'u ÖZNE olarak saymaktır, fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi bugüne kadar bu kuramsal iddia başkaları tarafından kabul görmemiş ve desteklenmemiştir.

Baker, Hankamer ve Moore (1990) da Csatò (1985)'teki analizle ilgili bazı sorunlar tespit etmişlerdir.

2.4.2.7. BHM'a göre Csatò'nun HK (1976)'ya yönelttiği eleştiri, Türkçenin HK için yabancı olan bir şivesinden alınan örneklerle dayanmaktadır.

(20) a. [[[bizim ____i güveneceğimiz] şüpheli olan] adam_i]

b. [[[bizim ____i güveneceğimiz]in şüpheli olduğu] adam_i]

BHM bu iki örneğin dilbilgisel olduğunu Türkçede iki farklı şivenin varlığına bağlamaktadır. Onlara göre HK'in analizi, bu iki şiveden sadece birine göre kurulmuştur. Kendileri ise her iki şivede mevcut strateji seçiminin ilgilendirme sonucu oluşan boşluğun NİYT'nin öznesine göre konumuna bağlı olduğunu ispatlamayı hedeflemektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 21).

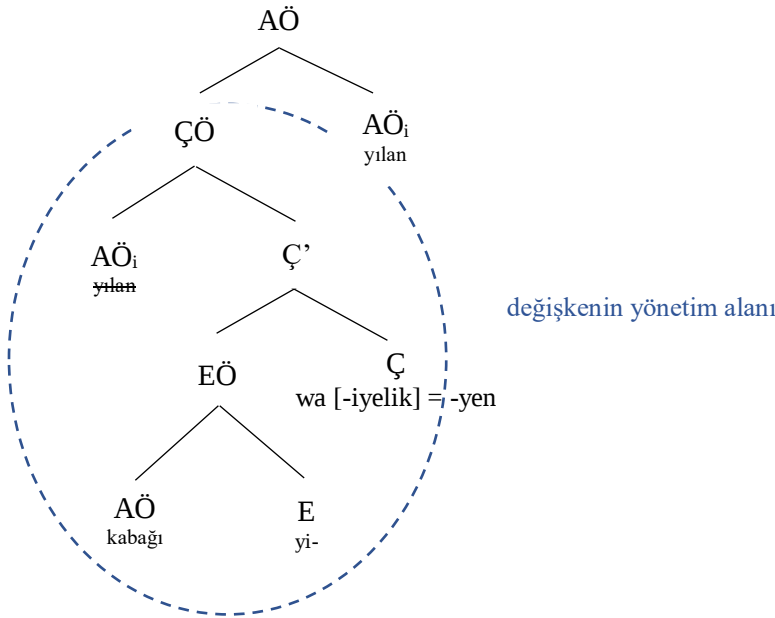
2.4.2.8. BHM'a göre Csatò'nun analizindeki başlıca sorun şudur: O, iki ilgilendirme stratejisinin dağılımını Bağlama Kuramı çerçevesinde çözümlemeye çalıştığından dolayı önerdiği analiz sadece ilgilendirme boşluğunun yerel koşullarını göz önünde bulundurmıştır. Oysa BHM'a göre NİYT'nin içindeki boşluğun yerel ortamının, Türkçenin

her iki şivesinde de NİYT kurma stratejileriyle ilgisi yoktur; söz konusu stratejiler arasında yapılan seçim, NİYT'nin öznesinin yapıdaki boşluğa erişilebilirliğine bağlıdır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 21).

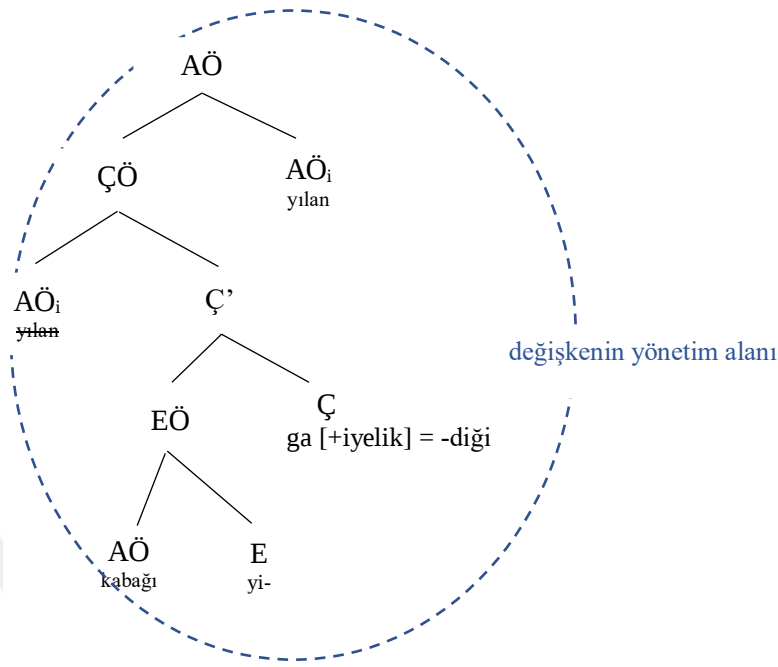
BHM'a göre Bağlama Kuramı'na dayanan bir yaklaşımın başlıca hatası şudur: Bu şekilde inşa edilen bir analiz ilgilendirme stratejisinin seçimini sadece ilgilendirme boşluğunun yerel dilbilgisel ilişkilerle çözümlemeye çalışmakta ve yapının en üst katmanında yer alan ilişkileri göz önünde bulundurmamaktadır (Baker, Hankamer & Moore 1990: 29). Oysa BHM'un geliştirdiği kurama göre strateji seçimi kritik bir şekilde bu üst katmandaki ilişkilere bağlıdır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 29).

BHM, Csato'nun benimsediği varsayımların nasıl çalıştığını göstermek için HK (1976)'dan itibaren kullanılagelen bir örneği kullanmaktadırlar (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 30'dan uyarlanmıştır):

(21) _____i kabağı yiyen yılan_i

(22) * _____i kabağ-ı ye-diğ-i yılan_i

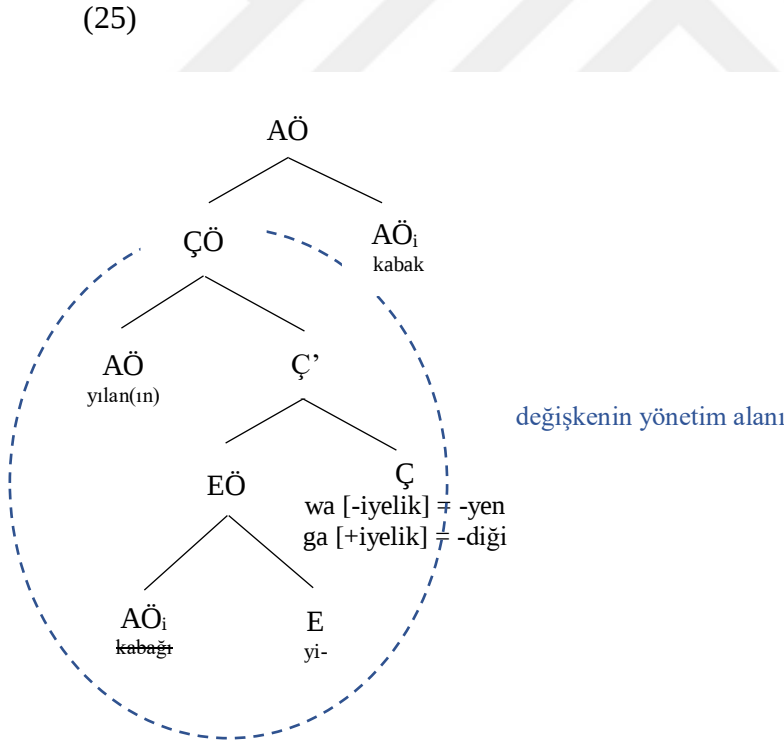

(21)'de Ç altındaki [-iyelik] özellikli Uyum budağı, Csato'nun analizinde Bağlama Kuramı'na göre ÖZNE sayılmaktadır. Bu sebeple boşluğun yönetim alanı, ÇÖ budağından ibaret olan NİYT'dir; boşluk için en yakın bağlayıcının, NİYT'nin baş adı olan AÖ olduğu için Csato'nun varsayımlarına uygun olacak şekilde bu boşluk yönetim alanında bağımsızdır. Bir kez daha operatör olması gereken unsur baş ad olarak gösterilmiştir. (22)'de ise Uyum [+iyelik] özelliklidir ve ÖZNE sayılmamaktadır. Dolayısıyla yapıda ilgilendirme boşluğuna erişilebilir bir özne bulunmadığı için (çünkü boşluğun kendisi özne konumundadır) ilgili yönetim alanı, hem baş ad olan AÖ'yü hem de NİYT'nin bütünü içeren üst tümceden ibaret olacaktır. Bu sebeple boşluk, baş ad olan AÖ tarafından yönetim alanı içerisinde bağlı olacaktır ve yapı dilbilgisi dışı olacaktır. Fakat BHM'un haklı olarak belirttikleri gibi, bu çözümlemeye sorun teşkil edecek örnekleri bulmak için çok uzağa gitmeye gerek yoktur: (23) ile (24) numaralı örneklerin arasındaki kabul edilebilirlik farkı şuna işaret etmektedir: özne geçişimi geçirmemiş bir özne bulunduğu ve ilgilendirme boşluğunun EÖ'nün içinde kaldığı durumda [-Dİğ+I] stratejisi kullanılmaktadır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 30):

(23) yılanın ____i yediği kabakı

(24) *yılan ____i yiyen kabakı ((6) 'daki yantümceyle aynı anlamında)

(25)'teki hiyerarşik yapı şemasından görüldüğü üzere, aslında her zaman bir özne vardır; bu özne, NİYT'nin öznesi de olabilir, [-(y)An] stratejisinin eki tarafından sağlanmış ÖZNE de olabilir. Mevcut olan bu özne, bağlayıcı baş ad olan AÖ'yü NİYT'nin içerisindeki boşluktan her zaman ayırmaktadır. Yani, böyle bir boşluk her zaman yönetim alanında bağımsızdır. Bizim de daha önce belirttiğimiz gibi, *değişken* olan bu boşluk zaten her zaman her yerde bağımsız olmalıdır. Başka bir deyişle, Csato'nun analizine göre hem (22) hem de (23) kabul edilebilir yapılar olacaktır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 31'den uyarlanmıştır):

BHM'a göre Csato bu sorunun farkındadır, fakat [-(y)An] tipi ortaça yapıları ilgilendirmenin, EÖ'nün kurucularından yapılan ilgilendirmeler için sadece özne geçişimi olduğu durumlarda veya NİYT kişisiz edilgen yapıysa mümkün olduğunu ileri sürmektedir.

Ancak onun önerdiği kuramın, NİYT'lerin öznelere geçişim geçirmediği durumlarda veya kişisiz edilgen yapılar söz konusu olmadığı zamanlarda (yani (24)'deki yapıya benzer yapılar olduğu durumlarda) $[-(y)An]$ stratejisini nasıl yasaklayacağı belli değildir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 31). BHM, zaten Bağlama Kuramı'na dayanan bir çözümlemede böyle bir ilgilendirmeyi engelleyecek herhangi bir mekanizmanın geliştirilemeyeceğine dikkat çekmektedirler.

Aslında Csato'nun açıklamasına göre $[-(y)An]$ stratejisi her zaman mümkündür, çünkü $[-iyelik]$ özellikli Uyum; ilgilendirme boşluğunun, yapının baş adı olan AÖ tarafından yönetim alanında bağlanmasını engelleyecek ÖZNE'yi her zaman sağlayacaktır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 31). Fakat yukarıda görüldüğü gibi $[-(y)An]$ stratejisinin kullanımı her zaman mümkün değildir. Özellikle NİYT'nin içinde bir özne bulunduğunda ve öznenin boşluğu (veya boşluğu içeren kurucuyu) dallandırmadığı durumlarda bu strateji kesinlikle kullanılamaz (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 31).

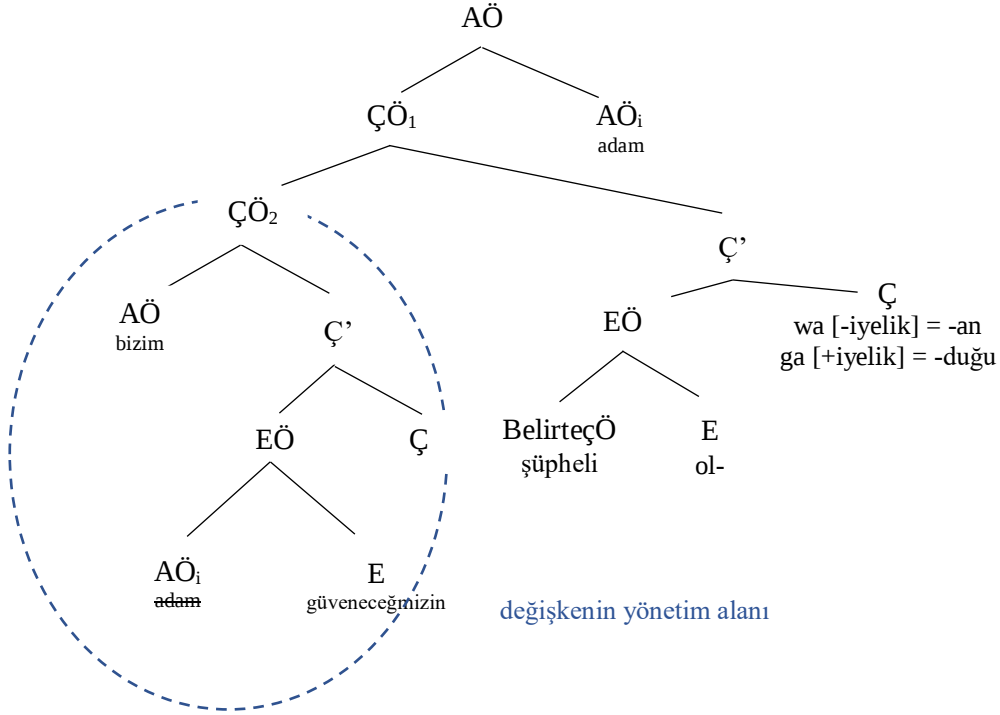
Ayrıca Csato'ya göre kendisinin önerdiği analizin HK'inkinden üstün olduğu nokta şudur: Bağlama Kuramı temelli analiz, NİYT'nin ilgilendirme hedefi öznesinin bir alt kurucusu olduğu durumlarda hem $[-(y)An]$ tipi ortacın, hem de $[-DIğ+I]$ tipi ortacın kullanılabildiğini öngörmektedir; oysa HK'in analizi, iki ilgilendirme stratejisinin tamamlayıcı dağılımda olmalarını öngörmektedir. Yani HK'in kuramına göre hem $[-(y)An]$ tipi ortaç hem de $[-DIğ+I]$ tipi ortaç kullanılabileceği bir yapı olmamalıdır; bu bağlamda (27) numaralı örnek dilbilgisi dışı olmalıdır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 31). Csato'nun kuramında ise (27)'deki ilgilendirme boşluğu, özneye sahip olan bir tümcesel özne içinde yer aldığından dolayı, dilbilgisel olarak değerlendirilmektedir.

(26) biz-im _____i güveneceğimiz şüpheli olan adam_i

(27) bizim _____i güveneceğimizin şüpheli olduğu adam_i

(28)'de BHM, (26) ve (27) numaralı örneklerdeki boşluğun yönetim alanı ÇÖ₂'den ibaret olduğunu göstermektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 31-32'den uyarlanmıştır):

(28)

(28)'deki şemaya göre her iki strateji de dilbilgiseldir. Bunun sebebi ise, ilgilendirme boşluğunun EÖ içinde yer almasıdır. Bu şekilde tümcesel öznenin öznesi, erişilebilir özne sağlayarak tümcesel özneyi teşkil eden ÇÖ'yü değişken için yönetim alanına dönüştürmektedir. Fakat eğer ilgilendirme boşluğu tümcesel öznenin öznesi konumunda olsaydı, yönetim alanı tümcesel özne olamazdı. Bu durumda NİYT'nin bütünü yönetim alanı olabilir, fakat sadece ve sadece [-iyelik] özellikli [-(y)An] stratejisi kullanılarak erişilebilir bir ÖZNE sağlanırsa. Bu olgu da içeyerleşik tümcesel öznenin ilgilendirilmesinde sadece [-(y)An] stratejisi mümkün olacağı öngörüsüne yol açmaktadır. BHM'a göre Csato bunu

örneklendirmemiştir, fakat (27)'daki NİYT için [-DIğ+I] stratejisini dilbilgisel olarak kabul eden B şivesi'nin konuşucuları, boşluğun içeyerleşik öznenin olduğu zamanlarda da bu stratejiyi kabul etmektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 32):

(29) ____i bize güveneceğinin şüpheli olduğu adamı

Csatò ise, özellikle (29)'daki yapının denekleri tarafından dilbilgisel dışı olarak değerlendirildiğini belirtmişti (Csatò, 1985: 53). Bu örnek konusunda çıkan anlaşmazlık söz konusu B şivesini daha da gizemli bir hale getirmektedir, çünkü BHM'a göre dilbilgisel olan bir örnek Csatò'nun B şivesi konuşucuları olduğunu kabul ettiğimiz denekleri tarafından dilbilgisel dışı olarak elenmiştir. BHM'a göre Csatò'nun önerdiği kuram (29)'u açıklayamadığı için tüm verileri kapsayamamış olmaktadır. BHM'un sözleriyle, "Csatò'nun kuramının başarısızlığının sebebi şudur: bu kuram; ilgilendirme boşluğunun, içinde bulunduğu yantümcenin diğer kurucularına göre konumunu esas almıştır. Bu şekilde kurulmuş analiz, boşluğu içeren daha büyük tümcesel bir kurucunun üst tümcedeki ilişkilerinin ilgilendirme stratejisinin seçimini etkilediği gerçeğini yakalayamamaktadır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 32)".

2.5. Baker, Hankamer ve Moore (1990)

Baker, Hankamer ve Moore'a göre Türkçede NİYT kurma stratejisi seçimi, yantümcenin içerisindeki dilbilgisel ilişkilerle ilgilendirme sonucunda oluşan boşluğun konumu tarafından belirlenmektedir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 21). Başka bir deyişle, bu çalışmada önerilen analize göre, Türkçede NİYT kurulurken söz konusu biçimbirim seçimi, ilgilendirme boşluğunun NİYT'nin öznesiyle kurduğu yapısal ilişkiye bağlıdır. Bu çalışmada önerilen analizde, ÜD kuramında tümcenin artık bir TümÖ'den ibaret olduğu anlayışı kendini göstermeye başlamaktadır; Türkçe NİYT'leri İngilizce denkleriyle

aynı analize tutabilmek için araştırmacılar, bunları bitimli tümceler olarak ele almak zorunda kalmışlar ve ortaç eklerini birer Tümleyici olarak değerlendirmişlerdir.

2.5.1. Baker, Hankamer ve Moore (1990) Analizinin Ayrıntıları

BHM, bu makalede sundukları iddialarını Chung ve Georgopoulos (1988)'da verilen bazı bilgilere dayandırmaktadırlar. Chung ve Georgopoulos, Çamorro ve Palau dillerinde biçimbilimsel olarak birbirinden farklı iki NİYT kurma stratejisi mevcut olduğunu göstermişlerdir. Bu stratejiler arasındaki seçim, yani NİYT'nin eyleminin üzerindeki ek, ilgilendirme sonucunda oluşan boşluğun yerel ortamına değil, NİYT'nin hiyerarşik yapısının tepesinde yer alan dilbilgisel ilişkilere duyarlıdır. BHM'nin bu çalışmada önerdikleri yaklaşımda eğer bir dilde NİYT'nin yüklemine biçimbirimsel şekli, boşluğun konumu veya dilbilgisel rolü tarafından belirlenen iki ilgilendirme stratejisi varsa, bu biçimbilimsel işaretleme, asla boşluğun yerel dilbilgisel ilişkilerine bağlı değildir; söz konusu ek nöbetleşmeleri, yapının en üst katmanında oluşan ilişkilere bağlıdır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 21). Başka bir deyişle NİYT kurma stratejisi seçimi Tümleyici alanında belirlenmektedir. Bu varsayım, Tümleyici Uyumu'na oldukça benzerdir.

BHM, Chung ve Georgopoulos (1988)'in terimlerini kullanarak Türkçe NİYT'leri iki gruba ayırmaktadır; bu iki grup önceki çalışmalarda da gördüğümüz gibi [-(y)An] tipi strateji ((2) numaralı örnek) ve [-DIğ+I] tipi strateji ((3) numaralı örnek).

(1) Yılan kabağı yedi.

BHM'ye göre (1) numaralı tümceden NİYT üretilecekse oluşturulacak yantümcenin şekli, ilgilendirme için hedeflenen AÖ'nün hangi AÖ olduğuna göre değişecektir. İlgilendirme hedefi özne konumundaysa [-(y)An] tipi ortaç kullanılacaktır. BHM, bu tür ilgilendirme stratejisini Chung ve Georgopoulos'tan aldıkları 'wa stratejisi' terimiyle

adlandırmaktadırlar. Bu stratejiyi kullanarak (2)'de görülen yapıyı elde edeceğiz – NİYT'nin yüklemine sadece [–(y)An] ortağ eki eklenecektir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 21-22).

(2) [[____i kabağı yiyen] yılanı]

Diğer taraftan, ilgilendirmek için (1) numaralı tümcenin dolaysız nesnesini hedeflediğimizde [-DIğ+I] tipi ortağ kullanılacaktır. BHM, bu tür ilgilendirme stratejisini Chung ve Georgopoulos'tan aldıkları 'ga stratejisi' terimiyle adlandırmaktadırlar. Bu stratejiyi uygulayarak bu kez (3)'teki yapıyı elde edeceğiz. Görüldüğü üzere, (3)'teki örnekte eyleme gelen -DIğ- ekinin dışında ayrıca yantümcenin öznesine tamlayan atanacaktır ve eyleme ortağ ekinden sonra özneye kişi-sayı bakımından uyum içinde olacak bir de iyelik eki getirilecektir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 22).

(3) [[yılanı^l-ın ____i yediğ-i^l] kabakı]

Anlaşıldığı üzere BHM'ye göre hem özneye tamlayan atanması hem de eyleme getirilen uyumlu iyelik eki, ilgilendirme stratejisinin bir tür 'yan etkileri'dir.

HK (1976), (2) ve (3)'te örneklenen stratejilerin dağılımını şu şekilde çözümlemişlerdi (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 22):

- I. Boşluğun NİYT'nin öznesi ya da öznesinin bir parçasıysa *wa* stratejisi (bizim terimimizle [–(y)An] tipi ortağ) kullanılır;
- II. NİYT'de özne yoksa *wa* stratejisi (bizim terimimizle [–(y)An] tipi ortağ) kullanılır;
- III. Tüm kalan durumlarda *ga* stratejisi (bizim terimimizle [-DIğ+I] tipi ortağ) kullanılır.

(II) numaralı kuralı bir an için bir yana bırakan BHM'ye göre (I) ve (III) numaralı kurallar NİYT seçim stratejisinin, boşluğun yapıdaki özneye göre konumu tarafından belirlendiğini iddia etmektedir. Boşluğun hiyerarşik yapının daha derinlerinde bulunduğu

durumlarda boşluğun dilbilgisel rolü ortaç yapısının seçiminde belirleyici değildir – sadece özneye göre konumu önemlidir. Bunun bir sonucu olarak tamlayan durumlu AÖ’ler, bu AÖ’leri içeren kompleks kurucuların dilbilgisel ilişkilerine göre belirlenen stratejiyle ilgilendirilmektedir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 22). Örneğin:

(4) [[[_____i kızı] kitabı getiren] adam_i]⁴²

(5) [[[_____i kızını] sevdiğim] adam_i] (*olması gereken*: [[*pro*^j [_____i kızını] sevdiğim^j] adam_i])

BHM’ye göre (4) ve (5) numaralı örneklerdeki ilgilendirme stratejilerinin arasındaki farkı belirleyen husus şudur: içlerinden ilgilendirme için çıkarılan karmaşık kurucular, NİYT’lerde en üst katmanda farklı dilbilgisel ilişkiler kurmaktadır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 23).

(II)’de tarif edilen ÖYİ’ye gelince BHM bu ilkeyi de benimsemektedir; başka bir deyişle kişisiz edilgen yapıların ve özne geçişimi içeren tümcelerin bu kurala uygun bir şekilde özne içermeyen NİYT’ler kurduğunu kabul etmektedirler. BHM’a göre bu nevi tümcelerde yer alan tüm kurucular *wa* stratejisiyle ilgilendirilmek zorundadır; bunlar için *ga* stratejisi imkânsızdır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 25). BHM bu tür yantümcelerdeki özne konumunu işlevsiz boş bir adsılın dolduruyor olabileceğini kabul etmektedirler; yani yapıların tam olarak öznesiz olamayacağını akla yatkın bulmaktadırlar. Onlara göre (II)’deki kuralda yapılacak çok küçük bir değişimle bu olgu, önerilen kuramın içerisine yerleşebilecektir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 24). Fakat devamında bunun tam olarak nasıl yapılacağından da bahsetmemektedirler. Bunun yanı sıra HK (1976)’da önerilen analizin tüm verileri kapsayamadığını kabul etmekte, ancak bunun Türkçenin iki farklı şiveye

⁴² Bizim danıştığımız ana dil konuşucuları, bu yapının ? ile işaretli olması gerektiğini, tam kabul edilebilir değilmiş gibi geldiğini belirtmektedirler.

ayrıldığından kaynaklandığına, HK (1976)'nın sadece tek şiveden haberdar olduklarına bağlamaktadırlar. Bu iki şiveyi A şivesi ve B şivesi olmak üzere iki harfle adlandırırılar.

HK (1976)'yı bu konuda takip eden BHM, öznesiz yapılarıdaki boşluk karmaşık bir kurucunun içinde yer almaktaysa, yani yapının daha derinine yerleşikse, her iki şive için de mümkün olan tek stratejinin, *wa* stratejisi olduğunu belirtmektedirler ve bunu göstermek için (6)'daki örnekleri vermektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 26-27). (6)'daki örneklerde bulunan boşluğun yer işaretlenmesi bize aittir, orijinal metinde işaretlenme verilmemiştir; italik olarak verilen kısım ise üst NİYT'ye göre boşluğu içeren karmaşık kurucudur):

- (6) a. *[[Kasabın eti kestiği]-ni söylediğiniz]-e inandım.*
- b. *[[Kasabın eti kestiği]-ni söylediğiniz]-e inanıldı.*
- c. *[[[[____i eti kestiği]-ni söylediğiniz]-e inanılan] kasap_i]*
- d. **[[[[____i eti kestiği]-ni söylediğiniz]-e inanıldığı] kasap_i]*
- e. *[[[[kasabın ____i kestiği]-ni söylediğiniz]-e inanılan] et_i]*
- f. **[[[[kasabın ____i kestiğini söylediğiniz]-e inanıldığı] et_i]*

BHM; Csátó'nun HK (1976) analizine aykırı örnek olarak verdiği (7) numaralı örnek konusunda şunu belirtmektedirler: bu örnek Csátó'ya göre dilbilgisel olmasına rağmen 'ana dili Türkçe olanların çoğu' bu tümceyi *wa* stratejisiyle (yani *[-(y)An]* tipi ortaçla) kurulduğunda daha kabul edilebilir olarak değerlendirmektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 27).

- (7) biz-im ____i güveneceğimiz şüpheli olan adam_i

BHM'ye göre, (7) numaralı örnek HK (1976)'nın analizinin dışında kalmaktadır, çünkü aslında Türkçede iki şive mevcuttur (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 27). Bu önerilen şive ayrımı konusunda burada pek bilgi verilmemektedir; BHM'nin belirtmek

istedikleri sadece şudur: HK (1976), bu iki şiveden sadece biri üzerinde kuramlarını kurmuşlardır; Csato ise HK (1976)'nın incelemesinin kapsamının dışında olan ikinci şiveden örnek vermiştir. Aşağıdaki örnekler, BHM'nin, HK'in kuramının kurulu olduğunu ileri sürdükleri şive ile Csato'nun örneğinin ait olduğu şive arasındaki farkları göz önüne sermektedir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 28):

(8) a. [[[_____i kızı] kitabı getiren] adam_i]

b. [[[_____i kızı]-nın kitabı getirdiği] adam_i]

(9) a. [[[_____i bize güveneceği] şüpheli olan] adam_i]

b. [[[_____i bize güveneceği]-nin şüpheli olduğu] adam_i]

BHM'nin 'A şivesi' olarak belirledikleri şive, HK (1976)'nın tanımladığı ilkelere göre NİYT'ler kurmaktadır. A şivesinde (8a), (9a) dilbilgisel yapılardır; (7), (8b) ve (9b) ise dilbilgisi dışı yapılardır.

BHM'nin 'B şivesi' olarak belirledikleri şive, A şivesi'nden şu hususta ayrılmaktadır: NİYT'nin öznesinin alt kurucuları *ga* stratejisiyle (yani, [-DIğ+I] tipi ortaçla) de ilgilendirilebilmektedir. B şivesi'nde hem (8a) ve (9a) numaralı yapılar, hem de (7), (8b) ve (9b) numaralı örnekler dilbilgiseldir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 28).

Bu açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla bu iki şive arasındaki tek fark NİYT'lerin kurma stratejisi konusunda yapılan seçimdir; bu şekilde tanımlanan bir şive ayrımının kuramsal olarak savunulması oldukça zordur. Bunun yanı sıra (8b) ve (9b) örnekleri konusunda danışılan tüm deneklerimiz, bu iki örneğin dilbilgisi dışı olduğunu ileri sürmektedir. Csato'nun makalesinde de özellikle (9b) numaralı örnek dilbilgisi dışı olarak işaretlenmişti. Bu iki örneğin gerçekten dilbilgisel dışı olması durumunda, BHM'un zaten hayli şüpheli gibi gözükken şive ayrımı iddiası, sorgulanmaya yol açmaktadır.

BHM, her iki şivedeki *wa* ve *ga* stratejilerinin dağılımını açıklamak için Chomsky (1981)'den uyarlanan 'erişilebilirlik' (*accessibility*)⁴³ kavramından faydalanmaktadırlar (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 32). Onların önerdikleri erişilebilirlik tanımı, kendilerine göre Chomsky'nin önerdiği erişilebilirlik kavramının basitleştirilmiş bir varyantıdır. BHM'ye göre Chomsky'nin orijinal tanımını bu şekilde değiştirmeleri bir sorun oluşturmamaktadır, çünkü NİYT kurma stratejileri seçimi konusundaki önemli olan örnekler söz konusu olunca benimsedikleri tanımla Chomsky'nin tanımının arasında pek büyük fark yoktur (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 32-33). Onların tanımı (19)'da verilmiştir:

(19) Erişilebilirlik Tanımı (*Baker, Hankamer ve Moore'un versyonu*)

(a) eğer *x*'in anne budağı *y*'yi dallandırıyor *x*, *y*'ye buyurmaktadır;

(b) eğer *x*, *y*'ye buyuruyorsa ve *x* *y*'yi dallandırmıyorsa *x*, *y*'ye erişilebilir bir ulamdır.

BHM'ye göre Chomsky, bir adsılın (*nominal*) yönetim alanında erişilebilir bir ÖZNE'ye sahip olmak zorunda olduğunu söylemiştir. Fakat Chomsky bu erişilebilirlik tanımını adılar ve artgönderimlerin yönetim alanlarını belirlemek için ÖZNE'nin ne olduğunu açıklamak için vermiştir (Chomsky, 1988: 211); tanımı formüle ederken de BHM'un kullandıkları adsıl (*nominal*) kelimesini değil, özellikle adıl ve artgönderim kelimelerini kullanmıştır: Adıl ve artgönderimler adsılların sadece bir kısmını oluşturmaktadır ve Bağlama Kuramı bunların dağılımını yönetmektedir. Yani, BHM de aslında Csato'nun yaptığı gibi Bağlama Kuramı'na başvurmaktadır ve bir değişken, yani *ne-izi* olan ilgilendirme boşluğunun, AÖ-izi olarak işlediğini ve artgönderim olarak davrandığını varsaymaktadır. Bağlama Kuramı açısından bu iddia tutarsızdır. Aynı zamanda kendilerine göre tanımladıkları bu 'adsıl yönetim alanı', söz konusu adsıla göre yerel bir çevreyi belirlemektedir. Oysa BHM, Csato'nun önerisini eleştirirken boşluğun yerel bağlamının

⁴³ Bağlama Kuramı çerçevesinde, bir öge için bağlanabilecek yakınlıkta bulunan ikinci bir ögenin niteliğini ifade etmektedir.

Türkçedeki ilgilendirme stratejisi seçiminde rol oynamadığının altını özellikle çizmişlerdi (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 33). Bu sebeple bizce BHM'nin buradaki iddiaları, sanki daha önce söyledikleriyle çelişki içindeymiş gibi görünmektedir.

Bu erişilebilirlik tanımından hareketle BHM, A şivesindeki ilgilendirme stratejilerinin dağılımını NİYT'nin boşluğuyla NİYT'nin öznesi arasındaki erişilebilirlik ilişkilerine dayanılarak açıklayabileceklerini ileri sürmektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 33). Aslında bu şekilde kendileri de Bağlama Kuramı temelli bir analize başvurmaktadırlar; sadece bağlama terimini kullanmamış oluyorlar ve değişken yerine boşluk terimini tercih ediyorlar.

BHM, iki şivenin NİYT kurma stratejisi seçimlerini (I) ve (II)'de özetlemektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 33-34):

(I) A şivesinde

(a) WA stratejisi ([-(y)An] tipi ortaç): NİYT'nin öznesi, ilgilendirme boşluğuna erişilebilir değildir;

(b) GA stratejisi ([-DIğ+I] tipi ortaç): NİYT'nin öznesi, ilgilendirme boşluğuna erişilebilirdir.

A şivesinde NİYT'nin öznesi varsa, bu özne EÖ'nün içerisinde yer alan bir ilgilendirme boşluğuna göre erişilebilir olacaktır; fakat boşluğun kendisi özneyse veya öznenin içinde yer almaktaysa o zaman özne boşluğa göre erişilebilir olmayacaktır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 33). NİYT'nin öznesi geçişim süreci ya da kişisiz edilgen yapı yüzünden bastırıldıysa, o zaman NİYT'nin içinde her boşluk için erişilebilecek NİYT öznesi olmayacaktır. Burada ilginç olan şu ki, BHM'nin kuramı, Csató'nun kuramının tam tersini iddia etmektedir: Csató'ya göre [-(y)An] tipi ortacın kullanılması için yapıda erişilebilir bir

özne bulunmalıdır; BHM'a göre ise $[-(y)An]$ tipi ortağın kullanılması için erişilebilir özne bulunmamalıdır.

(II) B şivesinde

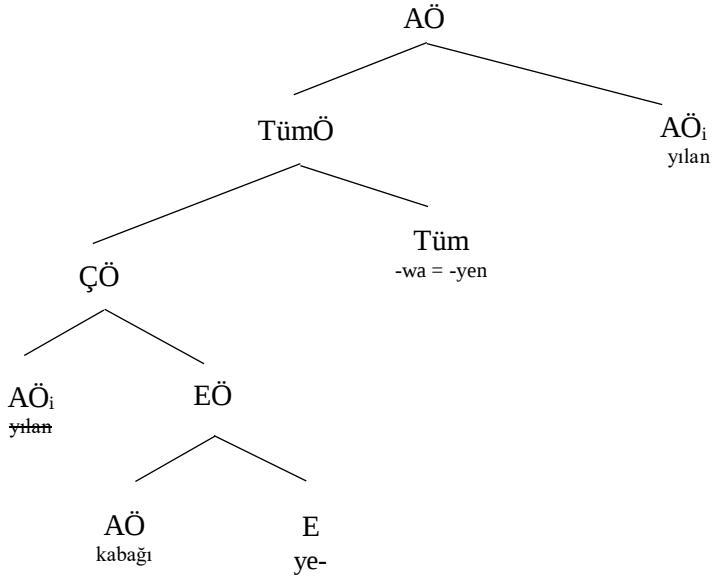
(a) WA stratejisi $[-(y)An]$ tipi ortağ): NİYT'nin öznesi, ilgilendirme boşluğuna erişilebilir değildir;

(b) GA stratejisi $[-DIğ+I]$ tipi ortağ): NİYT, ilgilendirme boşluğundan farklı bir özneye sahiptir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 33).

(Ia) ve (IIa)'dan anlaşıldığı üzere BHM'ye göre A şivesindeki *wa* stratejisinin dağılımı B şivesindekiyle aynıdır; iki şivenin arasındaki fark *ga* stratejisiyle ilgilidir. BHM'ye göre, B şivesinde *ga* stratejisiyle kurulan NİYT'ler için erişilebilirlik kavramına başvurmaya gerek yoktur; bu stratejinin kullanılması için gereken tek koşul, NİYT'nin öznesinin NİYT'deki ilgilendirme boşluğundan farklı olmasıdır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 34); başka bir deyişle özne dışındaki tüm kurucuların ilgilendirilmesinde kullanılmaktadır.

Şivelerin arasındaki farkları bu şekilde belirleyen BHM, kuramlarının uygulamada nasıl sonuçlar verdiğini göstermek için iki örnek vermektedirler. Görüldüğü üzere, BHM, Csato'dan farklı olarak ortağ eklerini Çekim Başları olarak değil Tümleyici Başları olarak ele almaktadırlar (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 34). Bu da verilen ÇÖ yansımasının Başsız olmasına yol açmıştır; bu sebeple BHM'den alınan (14) ve (15) numaralı şemalar X'-Kuramı'yla tutarlı değildir; başka bir deyişle bu şemalarla gösterilen herhangi bir kurulumsal ilişki gerçek X'-şemasında muhtemelen tutmayacaktır. (14)'teki NİYT'de ilgilendirme boşluğu yantümcenin öznesiyle aynıdır:

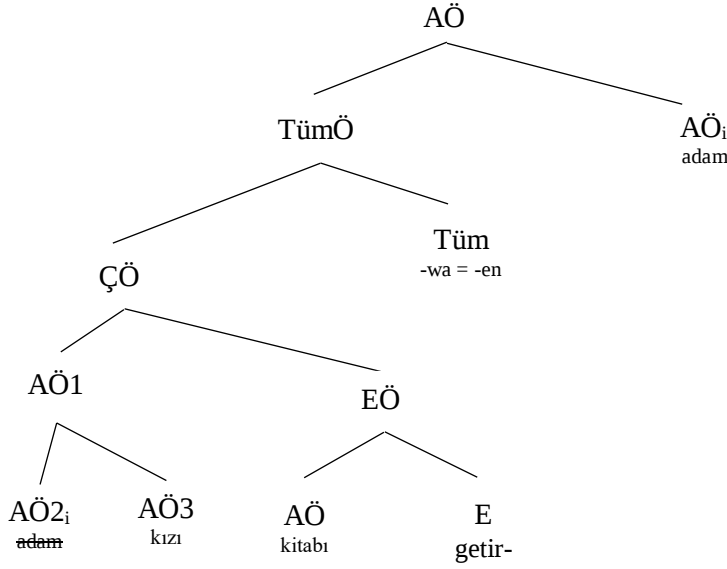
(14) _____i kabağı yiyen yılan_i

BHM'ye göre (14)'teki NİYT'nin kuruluşunu çözümlemek için yapmamız gereken şey şudur: (14)'te NİYT'nin öznesinin ilgilendirme boşluğuna göre erişilebilir olup olmadığına bakmak. BHM'ye göre yantümccenin dışına taşınan özne, arkasında bıraktığı boşluğa buyurmaktadır; başka bir deyişle (19a)'daki koşul yerine getirilmiştir. Her şeyden önce bunun mümkün olmadığını söylememiz lazım, çünkü eklenti olarak gösterilen baş ad, eklenti yoluyla birleştiği yapının içinde hiçbir şeye buyuramaz. Fakat BHM'ye göre NİYT'nin taşınan öznesi aynı zamanda boşluğu dallandırmaktadır. Bu da imkansızdır, çünkü eklentiler temel yapıyı dallandırmazlar. Fakat BHM'nin iddialarından hareketle formüle edilen bu analize göre, taşınan özne arkasında bıraktığı boşluğa erişilebilir değildir ve her iki şive için de *wa* stratejisi doğru bir şekilde öngörülmektedir. (14) numaralı örnek için her iki şivede de *ga* stratejisi mümkün değildir: A şivesi için imkânsızdır, çünkü A şivesinde *ga* stratejisi için öznenin ilgilendirme boşluğuna erişilebilir olması gerektiği için; B şivesi için ise çünkü B şivesinde *ga* stratejisi için NİYT'de ilgilendirme boşluğundan farklı bir öznenin bulunması gerektiği için (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 34).

(15)'te ilgilendirme boşluğu, NİYT'nin öznesinin bir alt kurucusudur:

(15) ____i kız1 kitabı getiren adam_i

(15)'teki yapı için BHM şu açıklamayı sunmaktadır: AÖ1 NİYT'nin öznesidir; AÖ2 ise ilgilendirme boşluğudur. AÖ2'ye buyurmasına rağmen aynı zamanda onu dallandırdığı için AÖ1, AÖ2'ye erişilebilir değildir ve iki şivede de *wa* stratejisi kullanılmaktadır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 35). Fakat bu çözümlemelerde de ciddi bir sorun mevcuttur: (14)'teki yapıyı taşıyan AÖ'nün yeni konumuna göre çözümleme yaparlarken (15)'te geride kalan AÖ'ye göre çözümleme yapmaktadırlar. Yani (14)'te taşınan özne arkasında bıraktığı boşluğa erişilebilirken, (15)'te yerinde kalan özne boşluğa erişilebilirdir. Bunun yanı sıra BHM'un kullandığı dallandırma ve buyurma terimleriyle tam olarak nasıl ilişkiler kastedildiği belli olmamaktadır, çünkü her iki terimin de yukarıda belirttiğimiz gibi Standart Kuram'daki tanımlarıyla kullanılmadığı bellidir: BHM'un buyurması k-buyurma ise AÖ1 AÖ2'ye k-buyurmamaktadır; AÖ2'ye k-buyuran öge AÖ3'tür; BHM'un dallandırması Standart Kuram'da kullanılan dallandırma ilişkisiyse (14)'teki taşınan özne ilgilendirme boşluğu dallandırmamaktadır ve eklenti olduğu için k-buyurmamaktadır.

BHM'a göre (15) numaralı örnek için B şivesinde *ga* stratejisi de kabul edilebilir olacaktır, çünkü NİYT'nin öznesi boşluktan farklıdır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 35). Yani aşağıda verilen (15') numaralı NİYT, B şivesinde dilbilgisel bir yapı olmalıdır. Fakat biz (15') numaralı yapının farklı bir yapıdan türetildiğini tespit ettik:

(15') ____i kızının kitabı getirdiği adamı

BHM, kuramlarının sadece *wa* stratejisini öngören örnekler ve bu örneklerin aşamalı şemalarını vermişlerdir. *ga* stratejisine gelince, onun hakkında sadece şunu belirtmişlerdir: 'İlgilendirme boşluğu EÖ'nin içerisinde olduğu zaman iki şivenin arasında bir fark yoktur. Eğer NİYT'de özne mevcutsa bu özne boşluğa erişilebilir olacaktır (çünkü boşluğa buyuracaktır fakat boşluğu dallandırmayacaktır); bu sebeple *wa* stratejisi her iki şive için de mümkün olmayacaktır. Aynı zamanda her iki şive için *ga* stratejisi de kabul edilebilir olacaktır: A şivesinde NİYT'nin öznesi boşluğa erişilebilir olduğundan, B şivesindeyse NİYT'nin öznesi boşluktan farklı olduğundan. Eğer NİYT'nin öznesi bir şekilde bastırılmışsa o zaman boşluğa erişilebilir ya da boşluktan farklı bir özne olmayacaktır, dolayısıyla her iki şive için de sadece *wa* stratejisi kullanılabilir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 35)'. Bu şekilde formüle edilmiş kuram, ne yazık ki hiçbir sebep-sonuç ilişkisi ifade etmemektedir. BHM'un doğru bir gözlem yapmış olduklarını kabul etsek bile (ki kuramdaki sorunları ayrıntılı ele aldığımızda gözlemlerin de aslında doğru olmadığını göstereceğiz) bu gözlemler Bağlama Kuramı dışında herhangi bir kuramsal değere sahip değildir. Oysa kendilerinin belirtmiş olduğu üzere, Türkçedeki NİYT'ler Bağlama Kuramı çerçevesinde çözümlenemez: Bağlama Kuramı sadece yerel ilişkileri belirlemektedir; NİYT'lerin kuruluşu ise yapının en üst katmanındaki ilişkiler tarafından belirlenmektedir. Bu sebeple BHM, aynı zamanda hem kendi kuramlarıyla hem de Standart Kuram'la çelişiyor gibi görünmektedir.

Aynı zamanda BHK'nin analizlerinde gördükleri başka bir sorun da mevcuttur: Neden yapının öznesi eksik olduğunda EÖ'nün içinde yer alan kurucuların ilgilendirilmesi, öznenin boşluk olduğu durumlarda kullanılan stratejiyle gerçekleşmektedir? BHM bu soruya verilecek cevabı eğik özne varsayımında bulmaktadırlar. Onlara göre yapıdaki öznenin bir şekilde bastırılması, EÖ-içi kurucularının özne konumuna taşınabilmesine yol açmaktadır. Bu özne konumuna çıktıktan sonra eskiden EÖ-içi olan kurucular, *wa* stratejili ortaçla ilgilendirilebilmektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 35). Bu yaklaşım, bir EÖ-içi kurucusunun özne konumuna taşınmasına izin verse de söz konusu kurucu, Durum ekini korumaktadır; yani, yukarıda belirttiğimiz gibi, bu analiz Türkçede eğik Durumlu öznelerin varlığını kabul etmek zorundadır. Aslında BHM, eğik öznelerin eğik Durumlarını koruduğu gerçeğine dikkat çekerek, bu öznelerin artık Duruma sahip oldukları için bastırılmış özneli yapılarda bir kez daha Durum atanarak bir de tamlayan durumu taşıyamadıkları için *ga* stratejisinin imkânsız olduğunu ileri sürmektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 35).

BHM, Türkçe için eğik özne analizinin doğru bir analiz olmadığını gösteren üç ayrı argümanı gözden geçirmektedirler (Baker, Hankamer ve Moore, 1990: 35-36):

Birinci argüman şudur: kişisiz edilgen yapılarda bile, eğik AÖ'ler uyum yönetmemektedir. Öznelerin ise en prototipik özelliği eylemle uyum kurabilmeleridir:

(22) a. Benden korkulur.

b. *Benden korkulurum.

İkinci argüman şudur: Türkçedeki özneler, mastar ile kurulu içeyerleşik tümcedeki ADIL'ı yönetebiliyorken, kişisiz edilgen yapılardaki eğik durumlu AÖ'ler bunu yapamaz:

(23) a. Ali Ayşe tarafından sevilme*k* istiyor.

b. *Ali korkulmak istiyor.

Ve üçüncü argüman şudur: Türkçedeki eğik AÖ'ler öznenen-nesneye yükselme geçirememektedir. Öznenen-nesneye yükseltme mevcut olduğu yapılarda, içtümce kişisiz edilgen eylemle kuruluysa bu içtümcedeki eğik AÖ birinci kişi dönüşlü adıyla eşdizilenemez:

(24) a. Ben kendimi aldattı sanıyorum.

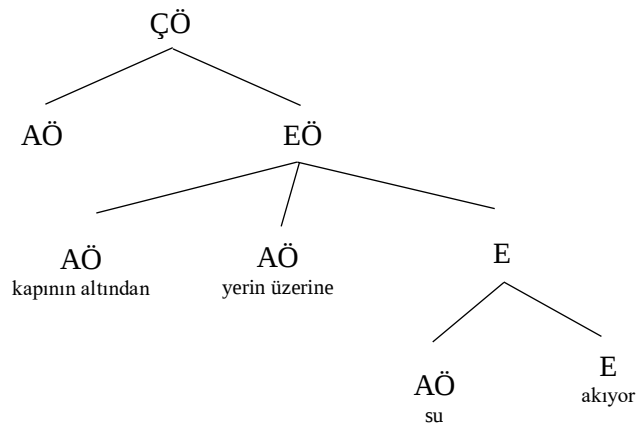
b. *Ben kendimden korkulur sanıyorum.

Sadece bu üç argüman bile Türkçedeki eğik AÖ'lerin özne olarak ele alınamayacağını ispatlamaya yeterlidir. Fakat BHM, bu argümanlara karşı çıkamayacaklarını belirtmelerine rağmen eğik AÖ'lerin öznenin eksik olduğu yapılarda, özneye has hiç değilse bazı özelliklerini sergileyebildiklerine işaret eden bazı örnekler bulduklarını iddia ederek ve bu özelliklerin hangi özellikler olduğunu belirtmeden eğik AÖ'leri özne olarak değerlendirmeyi tercih etmişlerdir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 36).

BHM, hem kişisiz edilgen yapılarda hem de özne geçişimi bulunan yapılarda özne konumunun, yani [Gös/ÇÖ]'nün, boş olduğunu iddia etmektedirler. Onlara göre bu boş konumun varlığı, bir EÖ-içi kurucusunun bu özne konumuna taşınmasına olanak tanımaktadır. Bu konfigürasyonda herhangi bir EÖ-içi kurucusu özne konumuna taşınabilir; aynı zamanda bu taşıma hiçbir kurucu için zorunlu değildir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 37). Bu iddiadan anladığımız kadarıyla bir kurucunun neye göre özne konumuna taşınarak özneleşeceğine karar veren bir mekanizma yoktur; tamamen keyfî bir taşıma söz konusu. Aslında tam 1990 yılında ortaya atılan ve bugüne kadar geçerliliğini koruyan EÖ-içi Özne Varsayımı'na göre (*VP Internal Subject Hypothesis*, Koopman and Sportiche 1991), öznenin EÖ'den çıkıp [Gös/ÇÖ] konumuna çıkmasının sebebi, bu kurucunun yalın durum atanmak zorunda olmasıdır. Fakat BHM'un da belirttikleri gibi, öznenin olmadığı durumlarda özne konumuna çıkan bu EÖ-içi kurucular, biçimbirimsel Durum'larını olağan

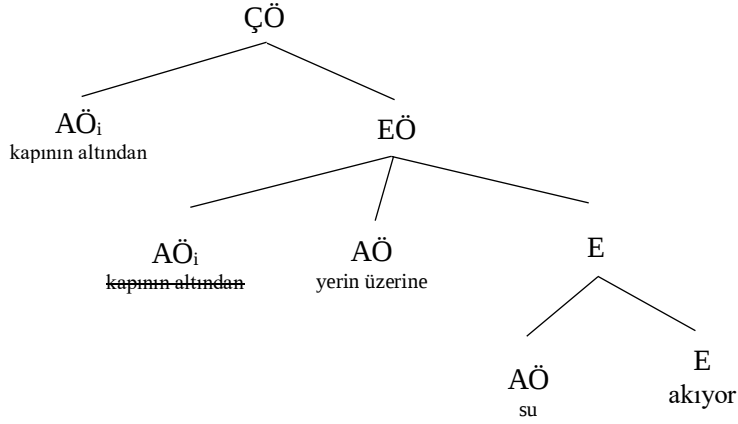
şekilde alıp taşındıktan sonra da korumaktadır. Öylece kendini özne konumunda bulan kurucu, Durumu'nu EÖ içindeki rolüne göre almış olmaktadır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 37). Bu sebeple bu kurucuların [Gös/ÇÖ]'ye taşınmalarını tetikleyen şeyin ne olduğu belli olmamaktadır (belki GYİ'nin tatmini olduğu ileri sürülebilir, fakat BHM'nin çalışmasında bundan bahsedilmemektedir). BHM'un önerdiği bu taşımının tek amacı, öznesiz NİYT'lerin *wa* stratejisiyle ilgilendirilmelerini açıklamakmış gibi görünmektedir. Yukarıda her iki şivenin de bastırılmış özne içeren yapılarda *ga* stratejisine izin verilmediği söylenmişti; yani her iki şivede de yantümcede özne bulunmadığında EÖ-içi kurucularının ilgilendirilmesi için sadece *wa* stratejisi kullanılabilmektedir. Bunun sebebini açıklarken BHM yukarıda anlatılan taşımaya başvurmaktadırlar ve özne konumu boş olduğunda [Gös/ÇÖ]'ye çıkan öge, özne konumunda bulunduğundan dolayı, *wa* stratejisiyle ilgilendirilecektir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 37). Bunu ispatlamak için BHM, (25)'teki örneği sunmaktadırlar. Onlara göre (25) özne geçişimi içeren, yani bastırılmış özne içeren bir yapıdır: Görüldüğü üzere şemadaki [Gös/ÇÖ] konumu boştur; yani BHM'ye göre NİYT olmayan tümcelerde eğik AÖ'lerin [Gös/ÇÖ]'ye taşınması gerçekleşmez – bu halde GYİ tatmini de söz konusu olamaz:

(25) Kapının altından yerin üzerine su akıyor.

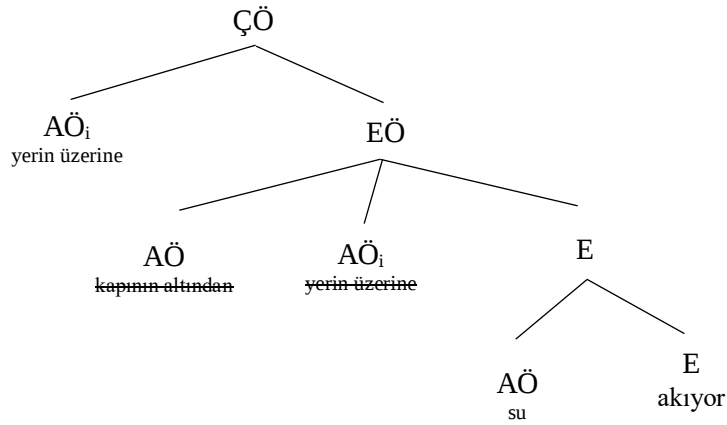

Yukarıdaki konfigürasyona göre her iki EÖ-İçi kurucu, özne konumuna çıkabilmektedir. BHM, bunun şemasını (25'a) ve (25'b)'de vermektedirler. (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 37-38).

(25') a.

b.

Aslında (25')'de verilen aşamalı yapılar, Underhill (1972)'de tümce-başı konumuyla verilen, fakat HK (1976) tarafından çürütülmeye çalışılan gözlemin doğru olduğunu göstermektedir. BHM'nin önerdiği çözümlemeye göre (25'a)'da *kapı* AÖ'sü, NİYT'nin öznesinin bir kısmıdır; bu sebeple NİYT'nin öznesi ona erişilebilir değildir ve (26a)'da

görüldüğü gibi bu alt kurucu *wa* stratejisiyle ilgilendirilmektedir. (25'b)'de ise bu kez *yer* AÖ'sü, NİYT'nin öznesinin bir kısmıdır; bu sebeple NİYT'nin öznesi ona erişilebilir değildir ve bu alt kurucu da (26b)'de görüldüğü üzere *wa* stratejisiyle ilgilendirilmektedir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 38):

(26) a. _____i altından yerin üzerine su akan kapıı

b. kapının altından _____i üzerine su akan yerı

Burada göze çarpan sorun, (25'b)'de verilen aşamalı şemayla (26b)'de verilen NİYT'nin söz dizilişlerinin farklı olmasıdır. Eğer (26b), (25'b)'deki şemaya uygun bir söz dizilişine sahip olursa, o zaman yapı dilbilgisi dışıdır. Bu gerçek, BHM'nin analizi için sorun yaratmaktadır.

(26) b'. ? _____i üzerine kapının altından su akan yerı

Yalnız BHM'nin eğik özne analizi, kuramları için daha büyük bir sorun yaratmaktadır. Bastırılmış özne içeren yantümcelerde eğik Durumlu bir adsılın özne konumuna yükselebildiğini kabul edersek, BHM'nin özne erişilebilirliği üzerinde kurulan analizi yanlış öngörülere yol açmaya başlayacaktır. Bunun nedenine bakalım. BHM, A şivesinde NİYT'nin öznesi ilgilendirme boşluğuna erişilebilir olduğu zamanlarda *ga* stratejisinin kullanıldığını ileri sürmektedirler. Eğik özne savını benimseyen bir analizde ise, eğik öznenin dallandırdığı her ilgilendirme boşluğa için yapıda erişilebilir bir özne bulunacaktır. Örneğin, bu şekilde formüle edilmiş öneriye göre (25'a)'daki *kapının altından* AÖ'sünün, özne konumuna taşındığını varsayarsak *yerin üzerine* AÖ'sü, EÖ içinde kaldığı için NİYT'nin öznesi ona erişilebilir olacaktır. Yani, *yerin üzerinden* AÖ'sünden çıkarma yaparsak oluşturulan NİYT *ga* stratejisiyle kurulabilmelidir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 38).

(26) b'. *kapının altındanın _____i üzerine su aktığı yer_i (Baker, Hankamer & Moore 1990: 38)

(26b')'de verilen örneğin Türkçenin hiçbir şivesinde dilbilgisel bir örnek olduğunu iddia edemeyiz.

Kuramlarının bu zaafını gören BHM şunu belirtmektedirler: 'Eğik özne analizini benimseyecek olursak, NİYT'nin öznesinin boşluğa erişilebilir olması, *ga* stratejisi kullanımının dilbilgiselliği için belirleyici etken olmaktan çıkar (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 38)'.

Bu tespit karşısında BHM *ga* stratejisinin kullanımı konusunda alternatif bir analiz sunmaya karar verirler. Bu yeni analize göre *ga* stratejisi, sadece NİYT'de tamlayan eki taşıyabilecek bir özne mevcut olduğu zamanlarda kullanılabilmektedir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 38). Başka bir deyişle, *ga* ilgilendirme stratejisi, NİYT'nin öznesinin boşluğa erişilebilir olduğu (A şivesi için) ya da boşluktan farklı olduğu (B şivesi için) ve her iki şive için de açık biçimbilimsel Durum eki taşımadığı zamanlarda mümkündür (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 39). Bu kısmen biçimbilimsel, kısmen sesbilimsel ölçütlü ek koşula göre BHM, eğik öznesi olmayan yantümcelerde özneye yalın durum atandığını ve bu Durum'un Türkçede biçimbilimsel olarak açık bir ekle ifade edilmediğinden dolayı *ga*-stratejisi özgürce uygulanarak bir kez yalın atanmış olan özneye bir de tamlayan durumu iliştilerilebileceğini iddia etmektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 39). Diğer taraftan, öznenin artık eğik Durum'la (yani biçimbilimsel ve sesbilimsel olarak açık bir Durum'la) işaretlendiye, EÖ-içi kurucusunun *ga* stratejisiyle ilgilendirilmesi, öznenin aynı anda iki biçimbilimsel olarak açık Durum'la işaretlenmesine yol açacaktır: 1) öznenin E'den aldığı eğik durum ve 2) *ga* stratejisinden kaynaklanan tamlayan durumu (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 39). BHM, Türkçede bu tür çoklu Durum işaretlenmesinin yasak olduğunun altını çizmektedirler;

onların bu şekilde geliştirdikleri kurama göre (25'a) ve (25'b)'deki iki AÖ'nün *ga* stratejili ilgilendirmeye tabi tutulamamasının sebebi budur (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 39).

Yani BHM'ye göre *ga* stratejisinin kullanılabilmesini engelleyen etken, NİYT'nin içinde kalan AÖ'nün artık açık bir Durum almış olmasıdır. Öyleyse yalın durum atanmış özneler bir de tamlayan durumu alabilirler mi? BHM'ye göre evet: *ga* stratejisi, hem öznesi yalın durumu atanan etken eylemli basit tümcelerde EÖ-içi kurucularının ilgilendirilmesi için hem de kişili edilgen yapılarda taşıma yoluyla türetilmiş ve yalın atanmış özneye sahip olan tümcelerde EÖ-içi kurucularının ilgilendirilmesi için kullanılabilmeli. BHM, bu varsayımın doğru olduğunu aşağıdaki (27a) ve (27b) numaralı örneklerle göstermişlerdir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 39):

(27) a. yılanın ____i yediği kabakı (*etken eylemli tümce*)

b. kitabın ____i okunduğu çocukları (*kişili edilgen eylemli tümce*)

Ancak BHM belirttikleri gibi bu varsayım da kuramda soruna yol açmaktadır. Eğer *ga* stratejisi tamlayan durumu atanabileceği zaman kullanılabiliyorsa öznenin yalın durum taşıdığı sürece öznenin alt kurucularının da *ga* stratejisiyle ilgilendirilebilmesi beklenir. Oysa BHM, HK (1976)'yı takip ederek öznenin alt kurucularının *wa* stratejisiyle ilgilendirildiğini belirtmektedirler. Bu iki iddia birbiriyle çelişki içindedir. Bu noktada BHM bir kez daha şive ayırımına başvurumaktadırlar. Daha önce A şivesiyle B şivesi arasındaki farkın şu olduğu ileri sürülmüştü: İlkinde, *ga* stratejisinin kullanımı belirleyen etken erişilebilirlikken ikincisinde *ga* stratejisi için ilgilendirme boşluğu yapının öznesinden farklı bir öge olmalıdır. Şimdi BHM, yeni tanımladıkları Durum ölçütünü de ekleyerek her iki şivede *ga* stratejisinin kullanımı için gereken koşulları şu şekilde vermektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 39):

- A şivesinde *ga* stratejisi için NİYT'nin öznesi boşluğa erişilebilir olmalı ve tamlayan durumu taşıyabilmelidir;
- B şivesinde *ga* stratejisi için NİYT'nin öznesi boşluktan farklı bir kurucu olmalı ve tamlayan durumu taşıyabilmelidir.

Sonuç itibariyle BHM'ye göre Türkçedeki NİYT kurma stratejilerinin dağılımıyla ilgili sorun şu şekilde indirgenebilmektedir: İlgilendirme boşluğu ile NİYT öznesinin arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin NİYT'yi oluşturan Tümlayıcı görevini üstlenen iki grup ortaç ekiyle olan bağlantısı, ek seçimini belirlemektedir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 41). Araştırmacılar, en basit ilgilendirme örnekleri sayılmazsa Türkçede gözlemlenen ilgilendirme stratejisi seçiminin boşluğa göre yerel sayılabilecek dilbilgisel ilişkilerle açıklanamayacağını gösterdiklerini ileri sürmektedirler. Fakat BHM bu makalelerinde bu iddialarını ispatlamamışlardır; ispatladıkları tek şey, karmaşık kuruculardan gerçekleşen alt kurucu ilgilendirmelerinin üst kurucunun kurduğu ilişkilere bağlı olmasıdır. Bu olgunun ispatlanmasına da aslında gerek yoktur, kuramda bu gerçek daha önce tespit edilmiştir (Perlmutter and Postal 1972). Bu bağlamda BHM (1990), HK (1976)'dan pek farklı bir şey söylememektedir. Bunun yanı sıra BHM, bu önerilerinin Chung ve Georgopoulos (1988)'de tanımlanan *ne*-uyumu için bir örnek teşkil edebileceğine işaret etmektedir. Ancak *ne*-uyumundan bahsedebilmemiz için bir *ne*-ögesinin [Gös/TümÖ] konumuna taşınması gerekmektedir. Bu konumdaki *ne*-ögesi, Tüm^o Başı ile uyum ilişkisi kuracaktır. Fakat BHM Türkçedeki NİYT'lerdeki *ne*-öğeleri veya *ne*-taşınmasıyla ilgili bilgi vermemektedir; verdikleri tüm şemalarda [Gös/TümÖ] konumu boştur, yani bu konuma taşıma yokmuş gibi gösterilmiştir. Açıklamaları da bu konuma bir taşımayla ilgili herhangi bir bahis geçmemektedir. Bu anlamda Türkçedeki NİYT'ler konusunda tam olarak nasıl bir *ne*-uyumu önerdikleri belli olmamaktadır. Chung ve Georgopoulos'un makalesine yaptıkları tek atıf,

Chamarro ve Palau dillerinde NİYT'nin eylemi, NİYT'nin boşluğunun konumu veya dilbilgisel rolüne kısmen bağlı bir şekilde biçimbilimsel işaretlenme aldığı bilgisidir; BHM, genellikle uyuma giren özelliğin boşluğun kendi rolü olmadığı, ilgilendirme boşluğu içeren daha büyük kurucusunun rolü olduğuna kısaca değinmektedirler. Tabii, bu iddialar sadece daha karmaşık kurucuların alt kurucuları olduğu zaman geçerlidir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 42). Bu açıdan BHM, karmaşık kurucu içermeyen NİYT'ler konusunda ve bu NİYT'lerin kuruluş stratejisi konusunda yeni bir şey söylememiştir.

2.5.2. Baker, Hankamer ve Moore (1990) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

BHM'nin Türkçe NİYT'ler için önerdiği analiz, çözüm sunmaktan çok sorunlara sebep olmaktadır – hem analiz içi çelişkilerle hem kuramsal önvarsayımlar arasında ciddi çelişkiler çok fazla sayıdadır. Bu sebeple 3. Bölüm'deki kendi analiz önerimizde BHM'nin verdiği ne tespitlerden ne de verilerden hiçbir şekilde faydalanamadığımızın altını çizmekte fayda vardır.

2.5.2.1. BHM, Türkçede iki şivenin varlığından bahsetmektedirler. Türkçe, coğrafi olarak çok belirgin şivelere ayrılmaktadır, fakat BHM'nin A şivesi ve B şivesi olarak adlandırdıkları şivelerin; Türkçenin tam olarak hangi coğrafi veya sosyo-ekonomik alanı kapsadığını belirtmemişlerdir. Eğer A şivesi ve B şivesi farklı yörelere ait şivelerse, bu yöreler hangileridir? Eğer söz konusu şive ayrımı sosyo-ekonomik veya sosyo-kültürel bir ölçüte göre yapıldıysa hangi şive hangi ortama ait olmalıdır? BHM bu iki soru konusunda herhangi bir bilgilendirme yapmamışlardır.

Anlaşıldığı kadarıyla BHM'nin iki şivenin varlığını ileri sürmeleri için sebep olan tek etken, HK'nin kuramında açıklanamayan bazı örneklerle açıklama bulma isteğidir. Aslında bu şive ayrımını varsaymalarına vesile olan şey, Csato'dan alıntılanan (28) ve (29) numaralı yantümcelerdir:

(28) bizim ____i güveneceğimiz şüpheli olan adam_i

(29) *bizim ____i güveneceğimizin şüpheli olduğu adam_i

Csatò ve onun deneklerine göre yukarıdaki her iki yantümce de dilbilgiseldir. BHM'ye göre ise A şivesi konuşucuları sadece (28)'deki yapıyı dilbilgisel olarak kabul ederken, B şivesi konuşucuları hem (28) hem de (29)'daki yapıyı kabul etmektedirler. Biz (29)'u dilbilgisel olarak değerlendiren bir B şivesi konuşucusu bulamadık. Bunun için hem (29) numaralı örneğin dilbilgiselliğine hem de Türkçede A ve B olmak üzere bir şive ayrılığı olduğuna şüpheyle yaklaşmak durumundayız. Emin olmak için aynı yapıyı farklı sözlüksel öğelerle yeniden yapılandırarak oluşturduk ve dilbilgiselliğini sorguladık.

(30) a. Ali'nin ____i tanıdığı şüpheli olan kız_i

b. *Ali'nin ____i tanıdığı şüpheli olduğu kız_i

(31) a. Hasan'nın ____i sevdiği belli olan kız_i

b. *Hasan'nın ____i sevdiği belli olduğu kız_i

Şive ayrımı teorisinin daha sağlam kuramsal temele oturtulması gerektiğini belirttik. Fakat bunun yanı sıra BHM'nin bu savı için başka bir sorun da mevcuttur. (32) numaralı örnek, Csatò tarafından dilbilgisi dışı yapı olarak verilmişti ve araştırmacı tarafından özne-nesne bakışsımsızlığına dikkat çekmek için kullanılmıştı:

(32) *____i biz-e güven-eceğ-i-nin şüpheli ol-duğ-u adam_i

Fakat BHM'nin B şivesi tanımından belli olduğu üzere bu örnek B şivesinde dilbilgiseldir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 28). Bu yanlış değerlendirme B şivesinin varlığını sorgulamamız için bir sebep dahadır.

Yine BHM'ye göre (33) numaralı yapı B şivesinde kabul edilebilir bir yapı olmalıdır. Fakat (31)'teki NİYT ana dili Türkçe olanlar tarafından (29)'a göre daha da az kabul edilebilir olarak değerlendirilmektedir.

(33) *____i kız-ı-nın kitab-ı getir-diğ-i adamı

2.5.2.2. BHM, sundukları incelemeye göre eğik adsılların bazı özne özelliklerine sahip olmalarına rağmen tam öznelik mertebesine yükselememektedir ve “bu yükseliş epeyce gönülsüzce gerçekleşmektedir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 42)”. Kendileri de itiraf ettikleri gibi, eğik Durumlu adsılların özne olmadığını gösteren argümanlara bir cevap verememektedirler. Aynı zamanda bu eğik Durumlu öğelerin [Gös/ÇÖ]’ye yükseltmeleri için bir motivasyon da verememektedirler: zaten Durum’la işaretlenmiş bir kurucunun daha yüksek bir Durum konumuna çıkması için sebep yoktur.

BHM, bir dipnotta bu sorunlara muhtemel bir çözüm vermektedirler (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 42). Makalenin yazıldığı zamanlarda daha yeni konuşulmaya başlanan Bölünmüş ÇÖ Kuramı’nın burada yardımcı olabileceğini düşünmektedirler. Pollock (1989) ve Chomsky (1991) ÇÖ’nün en azından UyumÖ ve ZÖ olmak üzere iki ayrı yansımaya ayrılması gerektiğini savunmaktadır; bazı araştırmacılar ise ek işlevsel yansımalar bir de OlumsuzlukÖ ve KiplikÖ eklemektedirler. Tüm bu yeni yansımalar beraberinde birer Gösterici konumu da getirmektedirler. Bundan dolayı farklı özellikler sergileyen öznelerin farklı yansımalarının Göstericisine yerleştiği de iddia edilebilmektedir (Baker, Hankamer & Moore 1990: 42). Bu dipnot bizce BHM’nin incelemesindeki en değerli tespittir. Aslında araştırmacılar bu analizi benimsemiş olsaydılar öznelerin belli başlı özelliklerini bu farklı Gösterici konumlarıyla eşleştirebilirlerdi. Ne yazık ki bu öneriyi yaptıktan sonra sadece ‘özne’ kavramının ulamsallığı konusunda soru işaretleri oluştuğunu belirtmekle yetinmişlerdir (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 42). Öznelik konusunda daha ayrıntılı bilgi, 3.2.1.’de verilecektir.

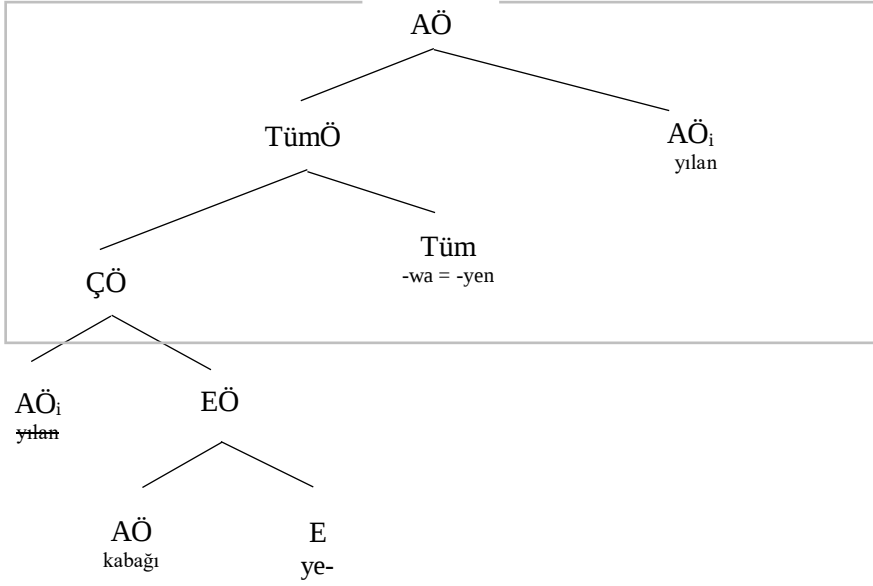
2.5.2.3. BHM, hem kişisiz edilgen yapıların hem de özne geçişimli yapıların boş birer özne konumu bırakıp bir EÖ-içi kurucusunun bu özne konumuna taşınmasına izin

verdiklerini varsaymaktadırlar. Herhangi bir EÖ-içi kurucunun bu dış özne konumuna taşınabilmesine rağmen bu taşıma hiçbir belli başlı bir kurucu için zorunlu değildir (Baker, Hankamer ve Moore, 1990: 37). Hangi kurucunun taşınacağına karar veren husus veya mekanizma nedir? Rastlantısal bir taşıma kuramsal olarak savunulabilir değildir; BHM, bu taşımadan hangi AÖ'nün etkileneceğini belirleyen herhangi bir ilke sunmamışlardır.

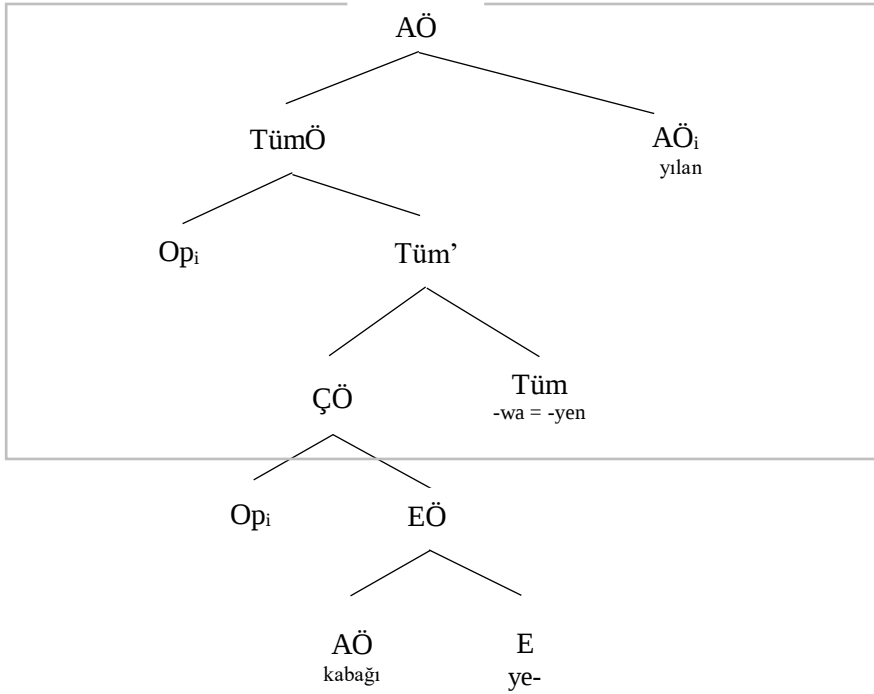
2.5.2.4. BHM'nin Türkçedeki NİYT'ler için önerdikleri aşamalı şema, hem Konu-rolleri Kuramı için hem Durum Kuramı için hem de Aşamalı X'-Kuramı için hem de Taşıma Kuramı için sorun teşkil etmektedir. Şemanın neden sorunlu olduğunu teker teker inceleyelim.

2.5.2.4.1. Her şeyden önce Rol Kuramı açısından ortaya çıkan sorunu inceleyebiliriz. BHM'nin (14) ve (15) numaralı şemalarında NİYT'lerin kuruluşu sırasında ilgilendirilen ögenin geçirdiği taşıma bir *ne*-taşınması olarak değil, bir AÖ-taşınması olarak gösterilmiştir. Oysa, özellikle Türkçedeki ilgilendirilen ögenin AÖ-taşınma geçirdiğini iddia edemeyiz. (7) olarak verilen şemada *yılan* AÖ3'ünün NİYT'deki Konu Rolü KILICI'dır. Eğer bu kurucu (7)'de gösterilen taşımayla şemada gösterilen konuma taşınırsa. Bu durumda AÖ1 bir üst tümcedeki konumunu alırken KILICI Konu Rolü'nün üstünde bir de üst tümcenin eyleminin ona yükleyeceği rolü de yüklenmek durumunda kalacaktır. Bu durum ROL Ölçütü'nü ihlâl edecektir – bir kurucu birden fazla Konu Rolü yüklenmiş olacaktır. Bu sebeple NİYT'lerin Standart Kuram'daki çözümlemeleri, [Gös/TümÖ] konumunda boş bir operatör olduğunu, NİYT'nin içerisinden taşınan öge aslında bu operatörün olduğunu ve görüldüğü yerde üretilen AÖ2'ye bağlandığını varsaymaktadır. Yani, Standart Kuram'a göre (34)'de verilen şema yerine NİYT'lerdeki konu rollerinin doğru yansıtılabilmesi için (ve şu anda bizi ilgilendirmeyen başka sebeplerden dolayı) (35)'teki şema daha doğrudur.

(34)

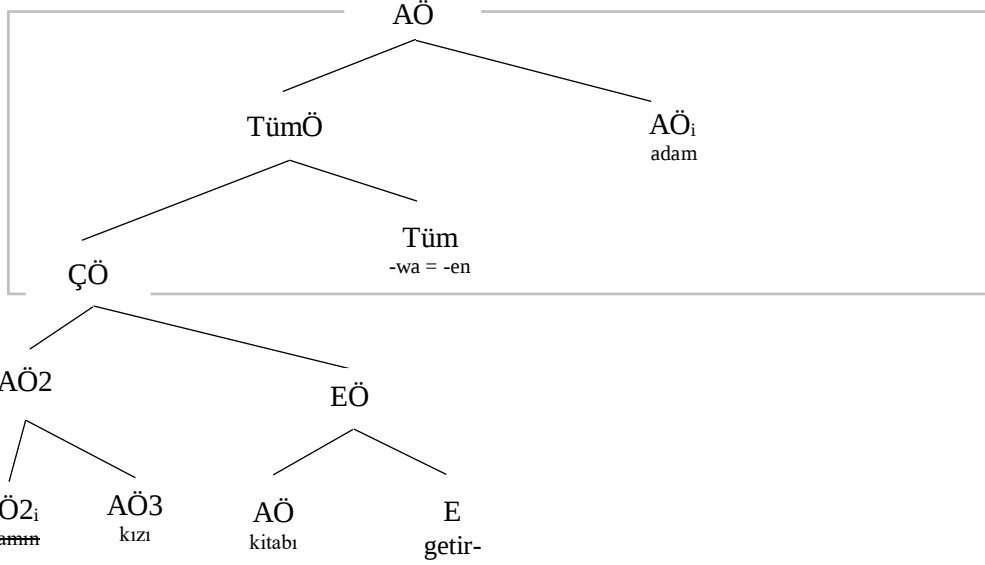
(35) _____i kabağı yiyen yılan_i

2.5.2.4.2. (14) ve (15) numaralı şemaların Durum Kuramı açısından oluşturduğu sorun Rol Kuramı açısından yarattıkları soruna oldukça benzer. Bu sorun özellikle BHM (15)

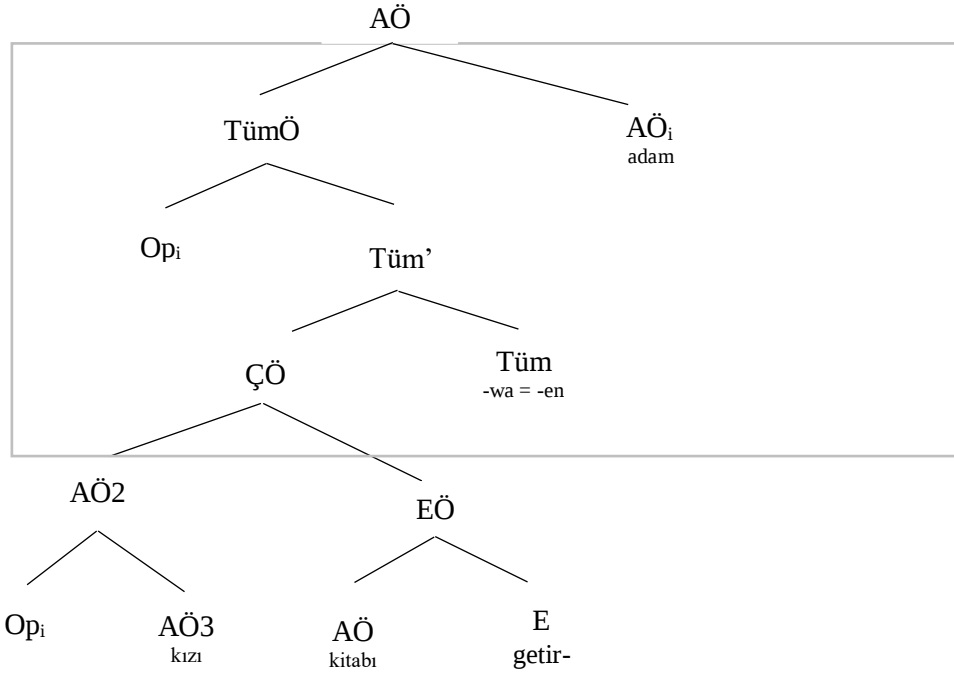
olarak verdikleri şemada daha iyi ortaya çıktığı için burada bu kez (15)'teki şemayı (26) numara olarak vermekteyiz:

(26) ____i kız1 kitab1 getiren adam1

(36)'da görüldüğü üzere, *adamın* AÖ2'sinin tamlayan durumu taşıma sırasında Durumu'nu kaybederek *adam* AÖ'süne dönüşmesi gerekmektedir. Kuramın hiçbir evresinde böyle bir işlem yoktur. Bu da bir kez daha NİYT'lerdeki boş operatörün ya da bir baş adın bir nevi kopyasının varlığına işaret etmektedir. Durum sorununu ortadan kaldırmak için o zamanın Kuramı'nda tek seçim operatör kuramıdır. (36) numaralı şemanın Standart Kuram'a uygun temsili (37)'de verilmiştir:

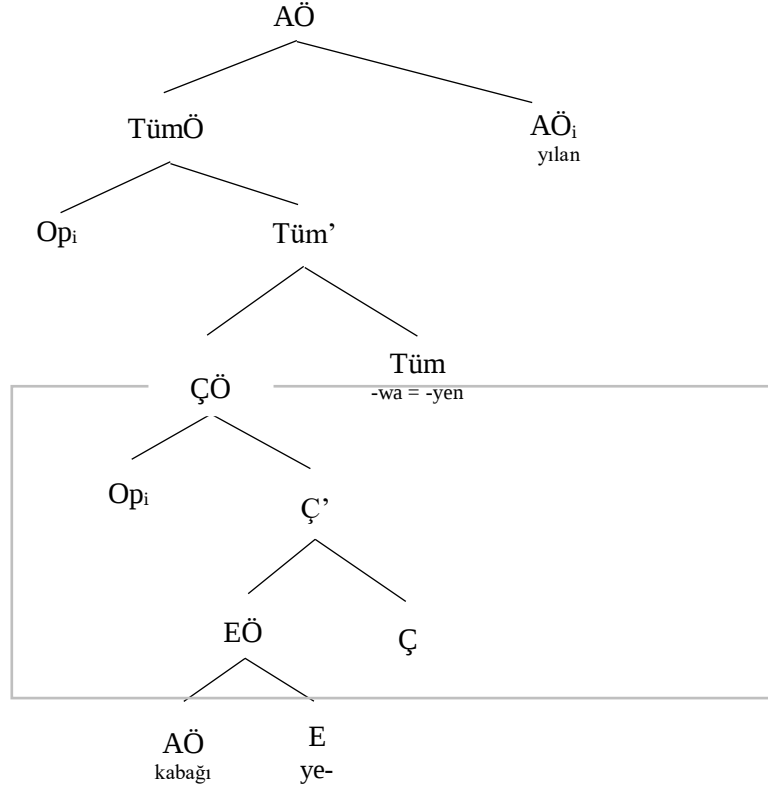
(37)

2.5.2.4.3. Taşınan AÖ'nün Rol ve Durum Kuramları için yarattığı kuramsal sorunların yanı sıra, BHM'nin önerdiği dizim ağacı Aşamalı X'-Kuramı'nın yansıma ilkelerine de riayet etmediği görülmektedir. X-Kuramı ve daha da eski öbek yapı kurallarına göre bir öbeğin mutlaka bir Baş olmalıdır. Fakat (14) ve (15)'teki şemalarda AÖ'lerin başları gösterilmediği gibi bir de ÇÖ'nün Baş eksiktir. AÖ'lerin başsız gösterilmesine dikkat etmesek bile (sonuçta bir öge olduğu için orada bir başın olduğunu da anlayabiliriz), ÇÖ'nin Başsız olması oldukça büyük sorun olarak değerlendirilebilmektedir, çünkü çözümlemelerde de böyle bir Baş'ın olup olmadığı, varsa da özelliklerinin neler olduğu anlaşılmamaktadır. Önceki analizlerde (örneğin, incelediğimiz Csató (1985)) ortaç ekleri Çekim ekleri olarak ele alınmıştır; yani aşamalı şemada bu ekler ÇÖ'nün Başı olarak yansıtılmıştı. Fakat BHM'nin önermek istedikleri *ne*-uyum analizinden dolayı ortaç eklerini Tümü° Başı olarak ele almak durumundadırlar. Ancak ortaç ekleri tümleyici görevi görmekteyse, o zaman NİYT'lerde ÇÖ'nün varlığını gerektirecek bir ek veya özellik kalmamaktadır – ortaçlar zaman bildirmemektedir, [-(y)An] tipi ortaç uyum gerektirmemektedir. Hal böyle olunca, BHM'nin

özne konumu olarak ele aldıkları [Gös/ÇÖ]'nün hangi Baş'ın Göstericisi olduğu sorunu ortaya çıkmaktadır. (7) numaralı şemada ÇÖ yansıtılmıştır, fakat bir Başı yoktur. BHM'nin kuramı için [Gös/ÇÖ] konumu esas olduğu için şemanın aslında (38)'deki gibi olacağını tahmin edebiliriz.

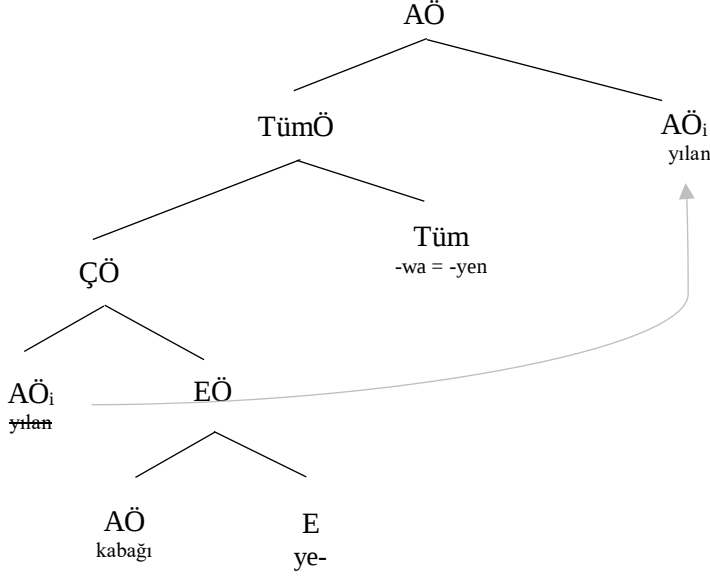
(38) _____i kabağı yiyen yılan_i

2.5.2.4.4. BHM'nin verdiği şemalarda ilgilendirilen AÖ'nün hareketi Taşıma Kuramı açısından sorun yaratmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla araştırmacılar hem Yükseltme Analizi'ni benimsemekte hem de NİYT'nin eklenti olarak ele almaktadır. Ancak bu şekilde kurulan bir X'-ağacı kuramsal olarak sorunludur. Standart Kuram'da (ve aslında ÜD'nin ileri yıllardaki geliştirilen evrelerinde de) üç çeşit taşımadan bahsedilmektedir: 1) AÖ-taşıması – AÖ'lerin genellikle Durum alma dürtüsüyle gerçekleştirdikleri Çekim alanındaki bir yansımanın [Gös/XÖ] konumuna gerçekleştirilen taşımalar; 2) ne-taşıması – ne-öğeleri ve

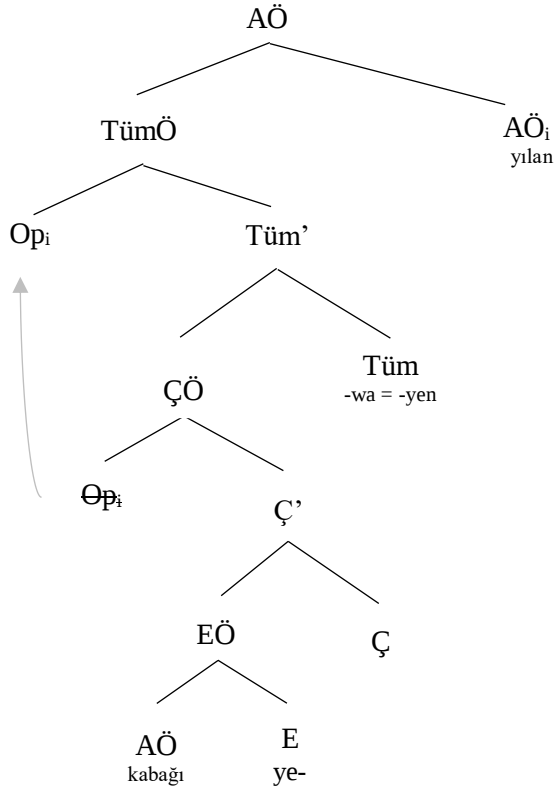
niceyicilerin Tümleyici alanında bulunan bir [Gös/XÖ] konumuna taşımalar; 3) Baş-taşıması – Baş’ların bir üst Baş konumuna taşımaları. Bu çerçevede (39)’de verdiğimiz şemada ilgilendirilen AÖ tarafından gerçekleştirilen taşıma nasıl bir taşıma olduğu konusunda fikir yürütmek hayli zordur:

(39)

Karşılaştırma amacıyla Aşamalı X'-Kuramına uyan (40)'daki şemadaki taşıma *ne*-taşıma için tipik bir örnektir. Bu tür analizin, zaten NİYT'lerin eklenti olarak ele alınmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz:

(40)

2.5.2.4.5. BHM'nin verdiği şemaları sorunlardan arındırdıktan sonra şu gerçek ortaya çıkmaktadır: Budaklar arasındaki buyurma ve dallandırma ilişkileri onların varsaydığı gibi değildir. BHM'nin bahsettiği, dizim ağacı içindeki budaklar ve dallar arasındaki ilişkiler açıklanmadığı için araştırmacıların ileri sürdükleri ilişkileri çözmek hayli zordur. K-buyurma yerine sadece 'buyurma' terimi kullanarak kendilerinin geliştirdiği bir buyurma kabul ederler. Fakat buna bir de ilâve yansımalar eklenince, BHM'nin varsaydığı ilişkilerin tutmadığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin (8)'e bakacak olursak: *yılan* AÖ'sü artık kesin bir şekilde boşluğu ne dallandırmaktadır ne de k-buyurmaktadır (eğer araştırmacıların buyurma terimiyle k-buyurma'yı kastetmişlerse).

Aslında BHM'nin kuramı ve şemaları, EÖ-içi Özne Varsayımı'nın çerçevesinde daha da sorunludur. Koopman ve Sportiche (Koopman and Sportiche 1991)'de önerdikleri kurama göre öznelere de aslında [Gös/ÇÖ] konumunda değil, EÖ-içinde üretilmektedir; üretildikten

sonra Durum alabilmek için bitimli ÇÖ'nün Gösterici konumuna taşınmaktadırlar. BHM'nin inceledikleri NİYT'lerin bitimsiz olduğuna ve yalın durum atayamadıklarına göre, öznenin EÖ'den çıkması için bir sebebi yoktur. Bu sebeple BHM'nin geliştirdikleri EÖ-içi kurucu ile ÇÖ'de bulunan özne arasındaki bakışimsızlık da büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır. NİYT'leri kuran ortaçlı yapıların bitimsiz şekiller olduğunu; BHM'nin önerdikleri gibi ortaç eklerinin Tümleyici olduğunu; ve öznenin de EÖ içinde üretildiğini benimsersek, BHM'nin göstermeye çalıştıkları farklar tamamen ortadan kalkmaktadır.

2.5.2.5. BHM'nin Aşamalı X'-şeması, araştırmada kullanılan 'buyurma' tanımıyla birleşince önerilen kuram için daha da büyük bir sorun ortaya çıkmaktadır.

BHM'ye göre erişilebilirlik için en temel şart, kendilerinin tanımladığı buyurma ilişkisidir: Eğer x'in anne budağı y'yi dallandırıyor x, y'ye buyurmaktadır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 32-33). Ancak BHM'nin dizim ağacında, NİYT yapısını oluşturan AÖ, ilgilendirilen ve baş ad olan AÖ'nün eklentisi olarak verilmiştir. Kuramın Kayne (1994) öncesi evresinde, NİYT'ler eklenti yapıları olarak ele alınmaktaydı. BHM'ye göre, nitelenen baş ad, niteleyici yapıyı dallandırmaktadır. Fakat dallandırma için verilen tanım şudur: sadece B'nin tüm parçaları A'nın tüm parçalarını dallandırıyor A, B tarafından dallandırılmaktadır (Haegeman, 1994: 387; Hornstein ve ark., 2005: 148). Başka bir deyişle BHM'nin dizim ağacında AÖ, ilgilendirme boşluğunu içerebilir, fakat onu dallandıramaz. Bu sebeple, NİYT yapısını oluşturan AÖ asla ilgilendirme boşluğunu dallandırmayacaktır.

2.5.2.6. BHM, özne konumuna çıkan EÖ-içi kurucuları bu taşımadan önce biçimbilimsel Durum'larını eylemden olağan şekilde aldığını varsaymaktadırlar. Başka bir deyişle, kendini özne konumunda bulacak EÖ-içi kurucusu, eğik Durum'unu EÖ içindeki Konu Rolü'ne göre zaten almış olacaktır (Baker, Hankamer & Moore, 1990: 37). Aynı

zamanda daha önce değindiğimiz gibi, NİYT’ler Türkçede bitimsiz eylem şekilleri olduğu için bu yapılarda yalın durum atayacak Baş mevcut değildir. Bu bağlamda söz konusu eğik AÖ’lerin [Gös/ÇÖ] konumuna çıkmaları için nasıl bir motivasyona sahip olduğu belli olmamaktadır. BHM bu konuda herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır.

2.5.2.7. BHM, *ga* stratejili ilgilendirmelere alternatif bir analiz sunulabileceklerini ileri sürerek, *ga* stratejisinin sadece NİYT’de tamlayan eki taşıyabilecek bir özne mevcut olduğu zamanlarda mümkün olduğunu iddia etmişlerdir (Baker, Hankamer & Moore 1990: 38). Başka bir deyişle, öznenin artık eğik Durum’la (yani biçimbilimsel ve sesbilimsel olarak açık bir Durum’la) işaretlendiyse, EÖ-içi kurucusunun *ga* stratejisiyle ilgilendirilmesi, öznenin aynı zamanda iki biçimbilimsel olarak açık durum taşımasına yol açacaktır: 1) eğik öznenin konu-rolü gereği atandığı eğik durum ve 2) *ga* stratejisi dolayısıyla atanması gereken tamlayan durumu. BHM, Türkçede bu tür çoklu işaretlenmenin kesinlikle yasak olduğunun altını çizmektedirler, fakat aynı zamanda öznenin yalın durum taşıdığı zamanlarda böyle bir ihlâlin söz konusu olmadığını da iddia etmektedirler. Her ne kadar yalın durum soyut bir Durum (yani, açık bir ekle ifade edilmeyen bir Durum) olsa da yalın durum hala bir Durum’dur ve Durum Süzgeci’ne göre aynı kurucuya iki farklı Durum atanamaz. Burada atanacak Durumlardan birinin soyut, diğerin somut olması herhangi bir rol oynamamaktadır: hiçbir kurucu hiçbir şekilde iki Durum taşıyamaz. BHM’nin iddiası tamamıyla sesbilimsel bir ölçüte dayandırılmıştır; fakat Durum Kuramı’nda böyle bir ölçüt kullanılmaz. BHM’nin bu yaklaşımı hem kendi içinde çelişkilidir hem de Durum Kuramı’nın temel prensiplerine aykırıdır.

2.5.2.8. BHM’nin bu şekilde sunulan analizinin bizce en büyük sorunu, analizin kendi içinde tutarlı olmamasıdır. Makalenin başında ve sonunda Türkçedeki NİYT’lerin kuruluş sırasında gerçekleşen ortaç eki seçiminin, *ne*-uyumu çerçevesinde çözümlenebileceği ileri

sürülmektedir. Fakat sunulan çözümlemelerde ve şemalarda *ne*-uyumu ile ilgili herhangi bir gözlem veya örnek yoktur: NİYT'lerin öznelere veya baş adları hiçbir şekilde TümÖ'yle herhangi bir ilişki kurmamaktadır. Oysa *ne*-uyumu TümÖ seviyesinde Tümleyici Baş ile [Gös/TümÖ]'deki kurucu arasında kurulan bir ilişkiden ibarettir. Aslında BHM sadece yerel ilişkileri inceleyerek Csátó (1985)'e benzer bir şekilde Bağlama Kuramı'yla sınırlı açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu açıklamaların çoğu da HK (1976) kuramındaki ABİ ve ÖYİ savunmasından öteye geçememiştir.

2.5.2.9. Tüm bu sorunların yanı sıra, BHM'nin analizinin kapsayamadığı yapıların da olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Makalede sunulan çözümlemeler ve varsayımlar için varoluşsal tümceler büyük bir sorun yaratmaktadır. BHM, *wa* stratejisinin öznenin bastırılmış olduğu zamanlarda diğer kurucuların ilgilendirilmesi için kullanılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bastırılmış özneler ise ya kişisiz edilgen yapılarda ya da özne geçişimli yapılarda bulunmaktadır. Ancak (41b)'deki varoluşsal yapıdan gerçekleşen ilgilendirme yapısı ne kişisiz edilgendir ne de özne geçişimi örneği olarak ele alınabilmektedir:

(41) a. Bahçede bir köpek var.

b. [bir köpek olan] bahçe

2.5.2.10. BHM ayrıca öznenin alt kurucularının ilgilendirilmesi *wa* stratejisiyle gerçekleştiğini iddia etmişlerdir. Fakat 'alt kurucu' tanımını vermedikleri için *wa* stratejisinin kullanılması için tam olarak hangi öğelerden bahsedilebileceği konusunda bilgi verilmemiştir. Örneğin, (42)'teki örnekte *wa* stratejisi kullanılmıştır; fakat NİYT yapısının baş adı, NİYT'nin öznesinin bir kurucusu değildir, söz konusu öznenin niteleyicisi, yani BHK (1990)'nın benimsediği kurama göre eklentisidir:

(42) [[____i yaptığı] [[kardan adam] saldırıya uğrayan] adamı]] konuştu: Gücü kardan adama yetmiş.

2.6. Sezer (1991)

Sezer (1991); [-(y)An] tipi ortaçların, yantümcenin öznesini ilgilendirmek için kullanıldığı önerisine karşı çıkar ve [-DIğ+I] tipi ortaçla kurulan bir NİYT ile [-(y)An] tipi ortaçla kurulan bir NİYT arasındaki başlıca farkın, ilk yapıdaki NİYT’lerde [*tamlayan + özneyle sayı ve kişi bakımından uyum içinde olan iyelik eki*]⁴⁴ biçimbirimlerinin bulunmasından kaynaklandığını altını çizer. Bu bakımdan Sezer’in, Csató (1985) analizine benzer bir yaklaşım benimsediğini söyleyebiliriz. Fakat Csató (1985)’ten farklı olarak Sezer, iyelik eklerini Uyum Başı olarak ele almaktadır ve NİYT’lerdeki tamlayan durumunu atayan Başı’nı Uyum⁰ olduğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan Sezer, iki NİYT kurma strateji arasındaki seçimi belirleyen hususun; kısmen tamlayan durumunun atanmasıyla ilgili olduğunu varsayar ve bu açıdan Dede (1978)’e yaklaşmaktadır.

2.6.1. Sezer (1991) Analizinin Ayrıntıları

Sezer’e göre, iddiasını destekleyen en sağlam delil [-AcAK] ortaç ekinin ikili kullanımudur. Sezer, ‘gelecek bildiren ortaç eki’ olarak ele aldığı [-AcAK] biçimbiriminin; hem [+ *tamlayan; + iyelik eki*] yapısında hem de [- *tamlayan; - iyelik eki*] yapısında kullanılabildiğine dikkat çekmiştir (Sezer, 1991: 93). Bunun örneğini (1)’de vermekteyiz:

(1) a. kedi-**nin** ____i yakalayacağ-ı farei

b. ____i fareyi yakalayacak-Ø kedi

Sezer’e göre hem Underhill (1972)’de hem de Hankamer ve Knecht (1976)’da mevcut olan en ciddi sorun şudur: Her iki analizde de Türkçedeki NİYT’leri kuran biçimbirimler, sanki tek tip eklermiş gibi toptan (*en bloc*) ele alınmıştır (Sezer 1991: 104). Kanaatimizce bu çok yerinde ve bizim geliştirmeye çalışacağımız analiz için çok değerli bir karşı çıkıştır. Sezer’den önceki tüm incelemelerde ‘özne ortacı’ ile ‘nesne ortacı’ olarak

⁴⁴ Burada Sezer, [-DIğ+I] tipi NİYT’lerin yapısında öznenin her zaman tamlayan durumu taşıdığını, ortacın ise her zaman tamlayan durumlu özneyle sayı-kişi açısından uyumlu iyelik eki aldığını ifade etmektedir.

tanımlanan bu yapılar, ortadan ikiye ayrılmış. Fakat bu biçimbirimlerle oluşturulan sözdizimsel birimler, **aynı yapıya sahipmiş gibi** ele alınıp incelenmiştir. Fakat Sezer'in belirttiği üzere, bazı $[-(y)An]$ tipi ortaçlar ve bazı $[-DIğ+I]$ tipi ortaçlar, Türkçede genel adlaştırma için kullanılan eklerle ortak özelliklere sahiptir. 3. Bölüm'de göstermeye çalışacağımız gibi Sezer'in burada dikkat çektiği nokta, yani $[-(y)An]$ tipi NİYT'ler ve $[-DIğ+I]$ tipi NİYT'lerin aynı yapıya sahip olmadığı gözlemi, NİYT'lerin çözümlenmesinde başlıca rol oynayan bir olgudur. Bunun yanı sıra Sezer, NİYT'lerde gözlemlenen ve önceki araştırmaların çoğunda göz ardı edilen başka bir özelliğe de dikkat çekmektedir: Ona göre NİYT'lerde tamlayan durumunun eksikliği, bir şekilde $[-(y)An]$ tipi ortacın kullanımıyla ilişkilidir (Sezer, 1991: 104).

Bu genel kuramsal sorunlara kısaca değindikten ve özellikle HK (1976) analizinde bazı sorunları ele aldıktan sonra Sezer, kendi analizine geçmektedir. Analizine başlarken $[-(y)An]$ tipi ortaçla kurulan NİYT'lerin ve $[-DIğ+I]$ tipi ortaçla kurulan NİYT'lerin başlıca özelliklerini inceler ve her iki yantümce tipinin tam olarak nasıl bir yapı sergilediklerini tespit etmeye çalışır (Sezer, 1991: 104-105). (2)'de Sezer'in ele aldığı $[-DIğ+I]$ tipi ortaçların temsili için kullandığı yapılar; (3)'te ise $[-(y)An]$ tipi ortaçların temsilleri verilmiştir:

(2) a. benim _____i okuduğum kitap_i

b. Ali'nin _____i evleneceği kız_i

(3) a. _____i kitabı yazan adam_i

b. _____i Ali'yle evlenecek kız_i

c. _____i dünyayı dolaşmış adam_i

(2)'deki örneklerde açıkça görüldüğü üzere, $[-DIğ+I]$ tipi ortaçla kurulu NİYT'lerde açık özne her zaman tamlayan eki taşımaktadır; ortaç biçimbirimine ise yantümcenin öznesiyle kişi-sayı bakımından uyumlu iyelik eki getirilmektedir. Diğer taraftan (3) numaralı

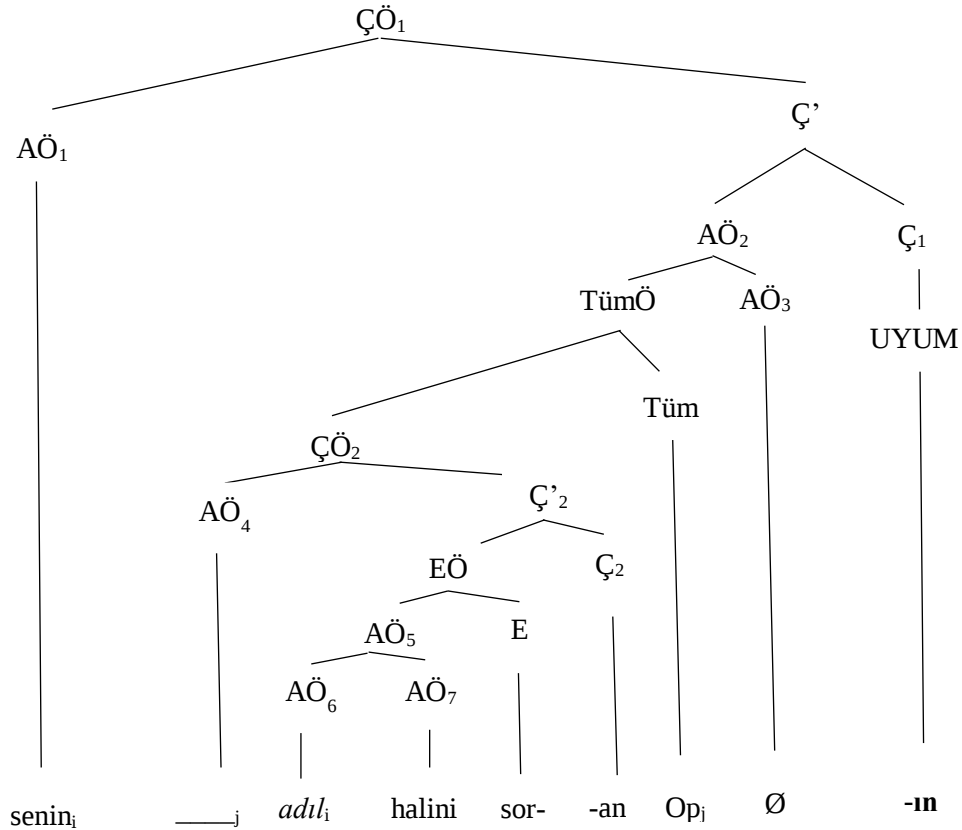
örneklerde görüldüğü üzere, [-(y)An] tipi ortaça kurulu NİYT’lerde hiçbir kurucuya tamlayan durumu atanamamakta ve ortaç biçimbirimine iyelik eki getirilememektedir (Sezer, 1991: 105). Bu ilk gözlemden hareketle Sezer, belirgin bir şekilde ayrışan iki tip NİYT arasındaki biçimbirimsel fark konusunda üç ayrı açıklama olasılığının olabileceğini söyler: (a) bu fark tesadüfidir; (b) bu fark, süreçte yer alan ortaç eklerinin içsel bir özelliğinden kaynaklanmaktadır; veya (c) bu fark, kullanılan ekin kendisinden bağımsız bir ilkeden kaynaklanmaktadır. Sezer’e göre eğer bu fark konusunda doğru olasılık (a) veya (b) şıklarından biriye o zaman [-(y)An] tipi ilgilendirme ile [-DIğ+I] tipi ilgilendirme arasındaki seçim sözdizimsel bir analize tabi tutulamaz. Fakat eğer doğru olasılık (c) şikkıysa o zaman NİYT’lerdeki [*tamlayan* + *iyelik*] biçimbirimlerinin mevcudiyetini veya eksikliğini açıklayabilecek sözdizimsel bir mekanizma tespit edilebilmelidir (Sezer, 1991: 105). Burada bizim analizimizle Sezer’in önerisi birbirinden ayrılıyor diyebiliriz: **Analizimizi sunmaya çalışacağımız 3. Bölüm’de (b) şikkını savunacağız, ancak bu biçimbirimsel olarak gözükken farkın, günümüz ÜD kuramında rahatça yer bulup açıklanabileceğini ileri süreceğiz.**

Sezer, (a) şikkını doğrudan elemektedir ve (b) şikkının doğru olup olamayacağını kontrol etmek için (2b) ile (3b) numaralı örnekleri karşılaştırmaktadır. Bu örneklerin ikisinde de aynı gelecek ortaç ekinin kullanıldığını görmekteyiz; tek fark, (2b)’de bu eke ilâveten uyum eki de getirilmiş olmasına karşın (3b)’de ortaç ekine getirilmiş kişi-sayı uyumu eksiktir (Sezer, 1991: 107). Sezer’e göre [*+tamlayan*; + *iyelik eki*] yapısı, [*- tamlayan*; - *iyelik eki*] yapısından her halükarda farklı bir biçimbirim kullanılmasını gerektiriyor olsaydı (2b) ve (3b)’de aynı gelecek zaman ortacını göremeyecektik. Bu iddiasından yola çıkarak Sezer; bu iki farklı yapının, biçimbirimlerinin içsel bir özelliğiyle ilgili olamayacağı sonucuna

varmaktadır. Fakat o zaman neden gelecek dışı ortaçlarda iki farklı biçimbirim kullanılmaktadır?

Bu açıdan [-(y)An] ortaç ekini yakından incelemeye alan Sezer, bu ekin bir özelliğine dikkat çekmektedir. (3a)'da [+tamlayan; + iyelik eki] yapısında kullanılmadığı gösterilen –(y)An ortacı, (7a) ve (7b)'de görüldüğü üzere başsız NİYT'lerde (yani NİYT yapısının baş adı düşürüldüğünde) uyum eki taşıyabilmektedir. Ancak Sezer'in (7c)'de gösterdiği gibi, bu uyum yerel bir uyum değildir:

- (7) a. Benim evime giden gelen-**im** çoktur.
b. Senin halini anlayan-**ın** var mı?
c.

(7c)'deki dizi ağacındaki AÖ₂ budağı, başsız bir NİYT'i dallandırmaktadır. Ancak görüldüğü gibi ÇÖ₁ altındaki uyum eki, ÇÖ₂ budağına, yani söz konusu NİYT'nin

TümÖ'süne bağlı bir budak değildir. AÖ₃ olarak verilen ve düşürülen baş adın konumunu dolduran kategori boş (yani sessel olarak gerçekleşmeyen) bir kategori olmasaydı bu uyum eki onun üzerinde görünecekti (Sezer, 1991: 107). Yani Sezer (1991)'e göre (7c)'deki yapı, (8c)'de verilen başsız NİYT'ye tıpatıp benzemesine rağmen ve (8c) hem (8a)'nın hem de (8b)'nin anlamını aktarabilmesine rağmen (8a)'daki örneğin yapısını değil, (8b)'deki örneğin yapısını sergileyen iyelikli bir ilgilendirmedir:

(8) a. Yapacağım işler var.

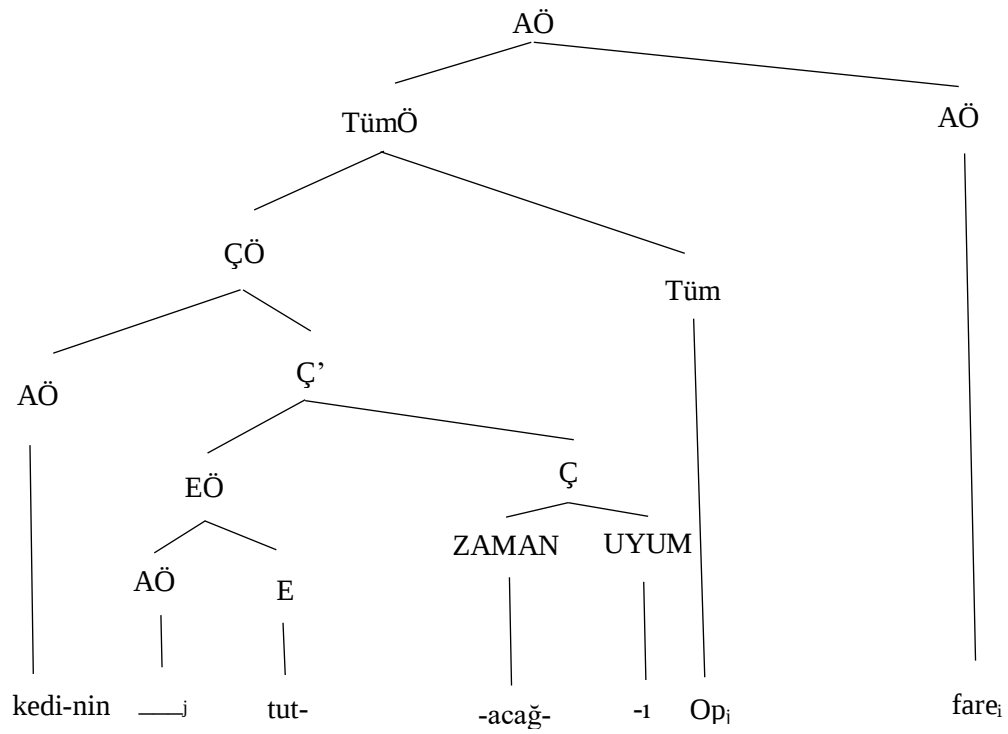
b. Yapacak işlerim var.

c. Yapacaklarım var.

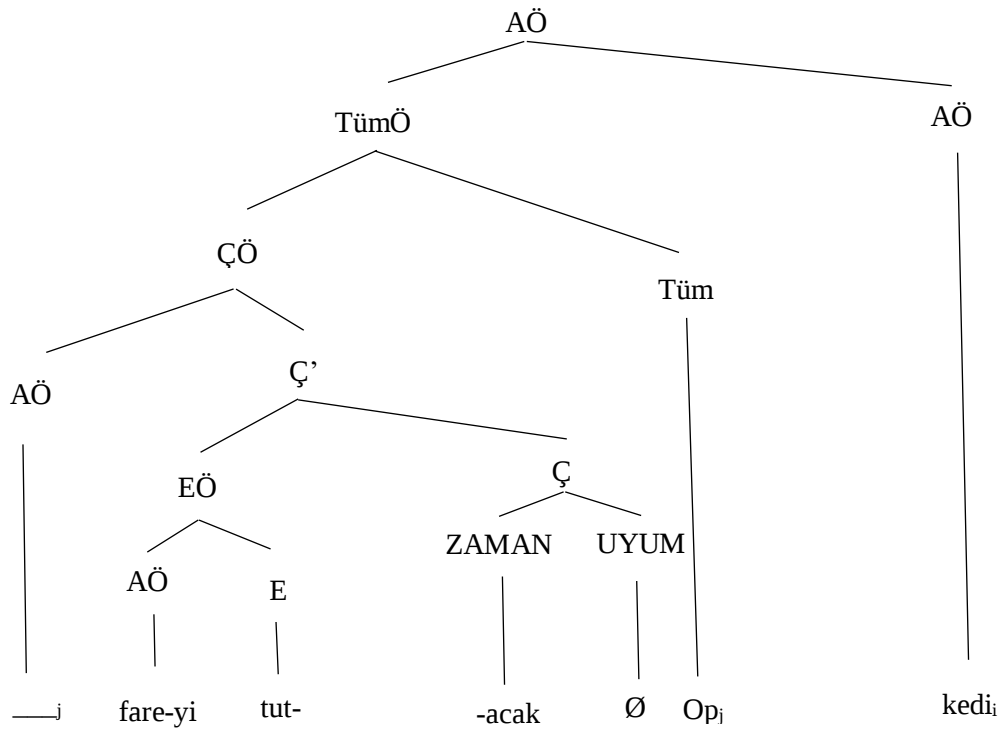
Bu örneklerden anladığımız şey şudur: [+*tamlayan*; + *iyelik*] yapısı, Türkçede [–(y)An] tipi ortaç ile hiçbir şekilde kullanılamaz. Bu sebeple [*tamlayan* + *iyelik eki*] yapısında kurulacak bir NİYT için Sezer'in ulaşıl (*gerundive*) bir ek olarak değerlendirdiği [-DIK] biçimbirimini kullanmak durumundayız. Fakat Sezer, yukarıda iki ilgilendirme stratejisi arasındaki farkın, ortaç eklerinin özelliklerinden kaynaklanıyor olamayacağı kanaatine varır ve bu yüzden yapısal olarak iki farklı biçimbirimin söz konusu olabileceği olasılığını gözden geçirmemiştir.

Bu temel gözlemi sunduktan sonra Sezer, her iki NİYT yapısının kendisine göre dizim ağacını vermektedir. (9)'daki şemalardan belli olduğu üzere Sezer (1991), Eşleşme Analizi'ni benimsemiştir ve NİYT'leri eklenti olarak ele almıştır. Ona göre [+*tamlayan*; + *iyelik eki*] yapısındaki bir NİYT'nin şeması (9a)'daki gibiyken [–*tamlayan*; – *iyelik eki*] yapısında olan bir NİYT'nin şeması ise (9b)'deki gibidir (Sezer 1991: 108-109). Bu şemalardan belli olduğu üzere, Sezer de eleştirdiği önceki analizlerdeki gibi Türkçedeki iki NİYT kurma stratejisinin aynı yapıya sahip olduğunu varsaymıştır:

(9) a.

b.

Fakat her iki NİYT kurma stratejisinin yapıları (9)'daki gibi aynıysa neden [-(y)An] tipi ilgilendirme [-DIğ+I] tipi ilgilendirmenin [+tamlayan; +iyelik eki] kurulumunda kullanılamaz? Verdiği bu şemalarla Sezer'in kendi iddiaları çelişir gözükmemektedir.

Sezer, Kornfilt'in (1984) teklifini benimseyerek ilgilendirme hedefinin yerini alan ve ____i olarak işaretlediğimiz boş ulamın Tüm'de bulunan boş bir operatöre Ü'-bağlı olduğunu kabul etmektedir (Sezer, 1991: 109). Aslında bu iddia (8b)'deki *değişken* için geçerli olabilir, fakat (8a)'daki *değişken* ile operatör arasında tam olarak nasıl bir ilişki kurulabileceği belli değildir – aralarında ne yönetim, ne k-buyurma, ne dallandırma, ne de Gösterici-Baş ilişkisi kurulabilir.

Sezer'in verilen yapılarla ilgili ikinci bir varsayımı ise şudur: NİYT'lerin eylemlerine getirilen ortaç ekleri, Ç budağının ZAMAN kolunun altında bulunmaktadır (Sezer 1991: 109). Başka bir deyişle, Sezer BHM (1990)'dan farklı olarak ortaç eklerini Tümleyici olarak değil, Zaman'ı kodlayan eklerle eşdeğer görmektedir. Benimsediği bu yaklaşım sayesinde ortaç eklerinin, kendi tabiriyle 'zayıflatılmış da olsa', zaman işaretleyicisi olarak uyumun eksik olduğunda bile öznelere yalın durum atayabileceklerini iddia etmektedir (Sezer, 1991: 109). Bunun yanı sıra Sezer, nesnesine Durum eki atadıktan sonra E^o'nin ortaç ve kişi eklerini almak için Ç^o'ye yükseldiğini varsaymaktadır. Sezer; söz konusu eylem yükselişinin, yaptığı çözümleme için herhangi bir öneme sahip olmadığını belirtmektedir (Sezer, 1991: 109). Ancak bize göre bu mümkün değildir. İncelenen ilgilendirme stratejilerinden sadece birinde kişi ve sayı uyumu gözlemlendiğine göre E^o'nin olası yükselişi, bu olguyla ilgisiz olamaz. Başka bir deyişle zaman ve uyum, birbirine bağlı olgular olarak ele alınırsa bu ikisini tetikleyen şeyin de E^o'nin Ç^o'ye yükselişi olarak gördüğümüzde bu iki özellik (yani zaman ve uyum) sadece eylem Ç^o'ye yükseldiğinde gözlemlenebilir. Bu durumda iki ortaç tipinin arasındaki farkın E^o'nin bu Ç^o'ye yükselişine bağlı olduğundan kaynaklandığını ileri

sürebiliriz. Oysa Sezer, bu E° yükselişinin hem [-(y)An] tipi ortaçlarda hem de [-Dİğ+I] tipi ortaçlarda gerçekleştiğini varsaymaktadır. Ancak [-(y)An] tipi ortaçlardaki uyum eksikliğinden de belli olduğu üzere, bu yapılarda E°'nin Ç°'ye yükseldiğini iddia edemeyiz; bunu iddia ettiğimizde ise iki yapının arasındaki yapısal farkları göz ardı etmiş oluruz.

Sezer (9a) ve (9b)'de sunulan şemaları Yönetim ve Bağlama Kuramı çerçevesi içinde ele almakta ve Chomsky'nin (1986)'da önerdiği Boş Ulam İlkesi'ne göre (*Empty Category Principle*), boş bir ulamın özel bir şekilde yönetilmek zorunda olduğunu göz önünde bulundurarak şunları belirtmektedir: “(9a)'daki _____i izi, *tut*-eylemi tarafından tam yönetilmektedir; bu yönetim Rol-yönetimi (*theta-government*) için bir örnektir; (9b)'deki _____i izi de tam yönetilmektedir, fakat bu yönetim, eylem tarafından değil, Tüm'de bulunan boş operatör tarafından gerçekleşen bir tam yönetimdir; bunun için (9b)'de öncül yönetimi (*antecedent government*) söz konusudur (Sezer, 1991: 109-110)”.

İki farklı NİYT tipinin, farklı yönetim mekanizmalarını göz önünde bulunduran Sezer, ayrıca Türkçedeki NİYT'lerin kuruluşu sırasında devreye giren bazı kısıtlamaların da mevcut olduğunu ileri sürmektedir. Bu kısıtlamalar aşağıda verilmiştir:

A. Çoklu Ü'-Bağlama Yasağı: *[_α [ÇÖ [_β X boşluk_i Y]^j ... UYUM]ⁱ] Op_i⁴⁵

Sezer, Koopman ve Sportiche (1982)'nin önerdiği bir kısıtlamayı uyarlayarak Çoklu Ü'-Bağlama Yasağı'nı (*Bijection Principle*) formüle etmektedir. Koopman ve Sportiche'in önerisine göre operatör ile *değişken* arasındaki bağlama ilişkisi bire bir göndermeli olmalıdır; yani sadece bu iki öge arasında gerçekleşmelidir. Sezer için bu öneride önemli olan şey şudur: NİYT'lerdeki boş *değişken* çoklu bağlanamaz; bu sebeple boş *değişkeni* içeren β yansıması, bir de UYUM tarafından bağlanmış olamaz (Sezer, 1991: 110). Yani, ÇÜBY'ye göre boş bir *değişken* Ü'-bağlamayla bir kere bağlandıysa, bu *değişken* ve onu içeren AÖ ya da yantümce,

⁴⁵ α = ÇÖ'yü dolaysız olarak içeren bir NİYT; β = AÖ/T(ümce); X ve Y sıfır ulam olabilmektedir; Uyum α'nın Çekim'i tarafından dallandırılabilir.

operatörle eşdeğer olmayan uyum tarafından gelecek ikinci bir Ü'-bağlamaya kapalıdır (ya da opaktır) (Sezer, 1991: 122).

B. Boş Uyum Filtresi: $*[\alpha \dots [\text{UYUM}] \text{Ç}]$ ⁴⁶

BUF'ye göre eşdizinli bir kurucu içermeyen bir NİYT'nin eyleminin üzerinde iyelik UYUM'u dilbilgisi dışı olarak elenmektedir (Sezer, 1991: 111).

C. Durum Onayı İlkesi – Durum belli atayıcı tarafından onaylanmalıdır (Sezer, 1991: 111).

DOİ, ÜD kuramının son evresi olan Minimalist Yaklaşım'daki 'Durum eşleşme' fikriyle bir hayli benzemektedir. Sezer'in kastettiği kural şudur: bir AÖ'nün taşıdığı Durum eki, bu Durumu atayabilen bir Baş tarafından eşleşip onaylanmalıdır.

D. Tamlayan Durumu Taşımayan Özne Filtresi: $*[\alpha \dots \text{AÖ}_{[-\text{Tam.D.}]} \dots]$ ⁴⁷ (Sezer 1991: 110)

TDTÖF, eylemin üzerindeki iyelik biçimbirimiyle eşdizinli olan özne; tamlayan durumu taşımadığında yapıyı eleyen filtredir. Bu filtre Sezer tarafından sadece NİYT'leri kapsayacak şekilde formüle edilmiş olsa gerek, çünkü Türkçede ulaç yapılarında iyelik ekiyle işaretlenmiş eylem mevcut olmasına rağmen uyumla eşdizinli özne, tamlayan durumu taşımamaktadır:

(10) Ben çıktığımda annem hala uyuyordu.

Sezer, bu şekilde formüle ettiği filtreler ve yasakların, Türkçedeki NİYT kurma sürecini yönetip ilgilendirme stratejisi seçimini belirlediğini iddia etmektedir. Bunun nasıl gerçekleştiğini anlamak için Türkçede NİYT kurmak için tüm olası yapıları gözden geçirelim; (11a)-(11f) arasındaki örnekler Sezer tarafından bu amaçla kullanılmıştır (Sezer, 1991: 112):

⁴⁶ α = NİYT; UYUM = α 'nın eşendekslenmemiş UYUM'u.

⁴⁷ α = NİYT; AÖ = uyum biçimbirimiyle eşendekslenmiş, fakat açık tamlayan durumu taşımayan AÖ.

(11) a. [[Ali'nin _____i okuyacağı] Op_i] kitap_i

b. [[_____i Ali'yle evlenecek] Op_i] kız_i

c. *[[_____i^j Ali'yle evleneceğ-i^j] Op_i] kız_i

d. *[[_____i Ali'yle evleneceği] kız_i

e. *[Ali^j _____i okuyacağı-i^j] kitap_i

f. *[Ali'nin _____i okuyacak] kitap_i

(11a) ve (11b), Türkçede mümkün olan iki ilgilendirme stratejisini örneklendirmektedir. Sezer'e göre bu iki yapı, yukarıda belirlenen herhangi bir ilkeyi, yasağı veya kısıtlamayı ihlâl etmediği için dilbilgiseldir; aynı zamanda bu iki yapı Sezer'in (9a) ve (9b)'de verdiği iki dizim ağacının içerdiği örneklerle aynı yapıdadır. (11c) Sezer'in formüle ettiği ÇÜBY'yi ihlâl etmektedir: *değişken* iki farklı öge (hem UYUM hem de NİYT yapısının operatörü) tarafından bağlanmıştır ve çift endeks taşımak zorunda kalmıştır. Bu sebeple dilbilgisi dışı bir yapıya yol açan (11c) Türkçede NİYT kurmak için kullanılamayacak bir konfigürasyonu örneklendirmektedir. (11d) numaralı örnekte ortaç eyleminin üzerindeki UYUM'u bağlayacak öge mevcut olmadığı için bu yapı Sezer'in formüle ettiği BUF'ye takılmaktadır ve dilbilgisi dışı yapı olarak NİYT kuruluşunda kullanılamamaktadır. (11e)'deki yapı TDTÖF ihlalidir. Sezer'e göre (11f)'deki örneğin dilbilgisi dışı olmasının sebebi şudur: Sezer'in Ç° Başı olarak kodlandığını varsaydığı 'gelecek zaman' ortaç eki, *Ali'nin* AÖ'süne yalın durum atamalıdır; bu öznenin üzerindeki tamlayan durumu, ZAMAN tarafından onaylanmış olamaz (Sezer, 1991: 113). Bu sebeple (11f) DOİ'yi ihlâl etmektedir. Fakat Sezer'in bu iddiası, kendisinin formüle ettiği ve yukarıda verdiğimiz TDTÖF ile çelişmektedir. Sezer'in iddia etmiş olduğu şey şudur: Ortaçlar, Zaman ekleri oldukları için özneye yalın durum atayacaktır; ancak NİYT'nin yüklemine (Sezer'e göre Uyum° Başı'nı kodlayan) iyelik eki olduğu zaman, bu iyelik eki öznenin bir de tamlayan durumu taşımasını

onaylayacak. Bu durumda özne iki Durum taşıyor olacaktır, ya da ortağ eklerinin özneye her zaman yalın Durum atamadığını kabul etmemiz gerekecektir.

Bu kuramsal açıdan savunulamaz iddiasını desteklemek için Sezer, (12)'deki yapıyı vermektedir (Sezer, 1991: 149). (12')'de Sezer'e göre *başı* AÖ'süne yalın durum atanmıştır ve bu Durum'u atayan Baş, ortağ ekiyle ifade edilen Zaman° Başı'dır (Sezer, 1991: 149):

(12) [[____i başı ağrıyan] O_{Pi}] adamı

Sezer'in bu varsayımı, Kornfilt (1984)'le ters düşmektedir. Kornfilt (1984)'e göre bu nevi NİYT'ler örtülü uyum içermektedir ve aslında özneye yalın durumu atayan Baş, bu örtülü uyumdur (Sezer, 1991: 149); diğer taraftan Sezer'in bu varsayımı, Csato (1985)'te ifade edilen varsayımla aynı gibi görünmektedir. Tamlayan durumunun atanmasına gelince, Sezer, Kornfilt'le hemfikirdir: Her ikisinin de benimsediği varsayıma göre Türkçede öznenin üzerindeki tamlayan durumu, özneyi yöneten adsıl uyum tarafından atanmaktadır. Bu iddia bugünkü kuramla ters düşmektedir, fakat Sezer'in çalışması yazıldığı zamanlarda genel kabul gören bir sav olarak değerlendirilebilir. Fakat o zaman Sezer'in D)'de verdiği TDTÖF'yi formüle ederken bu filtre devreye girince ortağların yalın durum atamasının neden engellendiğini de belirtebilirdi. Sonuç itibarıyla, Sezer'e göre Türkçede özenin üzerindeki tamlayan durumu, her zaman açık adsıl uyumla ilişkilidir (Sezer, 1991: 113). Bu sebeple Sezer'e göre (11f)'de tamlayan durumu atayabilecek adsıl uyum olmadığı için yapı dilbilgisi dışı kalmaktadır. Fakat aynı zamanda bu iddia, yukarıda verdiğimiz (10) numaralı zarf örneğinde görülen gerçekleri öngörememektedir: (10)'da adsıl uyum mevcuttur, fakat özne yalın durum taşımaktadır. Sezer ve Kornfilt'in varsayımına göre (10) numaralı örnek dilbilgisi dışı olarak elenmesi gerekirken örnek tamamen dilbilgiseldir.

(11)'de Türkçede NİYT kurmak için olası konfigürasyonlar arasında denenmeyen tek yapıyı Sezer, (11')'de ayrı ele almaktadır:

(11') *[[Ali ____i okuyacak] Op_i] kitap_i

(11')'deki yapı buraya kadar verilen hiçbir ilkeyi ihlâl etmemektedir: [-AcAK] ortaç ekinin, Sezer'in analizinde Zaman eki olarak ele alınması sebebiyle, *Ali* öznesine yalın durum atayabilmektedir. Dahası, (11')'de görülen yapı, çok sayıda Türkî dillerde gözlemlenen ilgilendirme stratejisini ifade etmektedir (Csató 1995). (11')'in Türkçede dilbilgisi dışı olması için başka bir neden olmalıdır. Sezer'e göre (11')'in kabul edilmez olmasının sebebi, söz konusu yapının "gözle görülür bir neden olmaksızın uyum içermemesidir (Sezer, 1991: 113)". Sezer'in iddiası şudur: Türkçe zengin uyum biçimbirim varlığına sahip bir dildir. Bunun için uyumun varlığı; her yapıda varsayılan ve olağan durum olarak kabul edilmelidir ve uyumun mevcut olmadığı durumlar için özel bir sebep aranmalıdır. Başka bir deyişle uyum, sadece (10c)'de gördüğümüz ÇÜBY gibi bir ilkeyi ihlal ederse Türkçe bir yapıda yer almayabilir. Fakat böyle bir ihlâl söz konusu değilse uyumun her zaman mevcut olması beklenir. Buradan hareketle Sezer, Uyum Eksikliği Koşulu'nu formüle etmektedir: ÇÖ'ndeki uyum eksikliğine sözdizimsel gerekçe olmalıdır (Sezer, 1991: 113). Fakat bize göre bu iddianın en az iki açıdan sorunlu olduğu öne sürülebilir. Her şeyden önce bu şekilde formüle edilmiş bir koşul kuramsal olarak savunulamaz gibi durmaktadır. Bunun yanı sıra Sezer'in UEK'i ihlâl ettiğini iddia ettiği (11')'deki yapı, diğer Türkî dilde (Tataarcada ve Çuvaşçada) özne dışı kurucular için de kullanılan yaygın bir yapıyı temsil etmektedir⁴⁸ (Csató, 1996: 28, 30). Eski Türkçede de ortaçlarla kurulan birçok NİYT bu yapıda kurulmuştur⁴⁹ (Erdal 2000, Uysal, 2019: 179). Hem dil ailesi olarak tüm Türkî diller hem de Eski Türkçe, günümüz Türkiye Türkçesi gibi zengin uyum biçimbirim varlığına sahip dillerdir. Başka bir deyişle Sezer'in önerisi (11') numaralı yapıda olan NİYT'lerin günümüz Türkçesinde kullanılmıyor

⁴⁸ (i) esÎ kurnf etem 'senin gördüğün kişi' (Csató, 1996: 28)

⁴⁹ (i) samtso açarî kälürgüçi burxanlar bitigläŕ 'Xuantsang'ın yanında getirdiği Buda heykelcikleri ve kitaplar' (Erdal, 2000: 293)

olmasına açıklama getiremez. Fakat Sezer'e göre yukarıda sıraladığımız bu 5 filtre, yasak ve ilke sayesinde Türkçedeki NİYT kurma stratejilerinin dağılımına açıklama getirmektedir (Sezer, 1991: 114).

Örneğin, önceki analizlerde ABİ altında incelenen durumlar, yani öznenin tamlayan durumlu alt kurucusunun [-(y)An] tipi ortaça ile ilgilendirilmesini Sezer'in analizi çerçevesinde ele alalım. (12)'de öznenin alt kurucusunun ilgilendirilmesi için kullanılabilecek üç olası yapı verilmiştir (Sezer 1991: 114):

- (12) a. [[[____]^j oğl-u^j] gel-ecek] Op_i] adam_i
b. *[[[____]^j oğl-u^j-nun] gelecek] Op_i] adam_i
c. *[[[____]^j oğl-u^j-nun]^k geleceğ-i^k] Op_i] adam_i

Sezer bu örneklerini şu şekilde yorumlamıştır: (12a)'da NİYT'nin öznesi, yani [____ oğl-u] kurucusu, Ç'de bulunan ortaç zaman eki⁵⁰ olan [-AcAK] tarafından yalın durum atanmaktadır (Sezer, 1991: 114). Fakat (12a)'da konfigürasyon ÇÜBY'nin bir ihlâli olmalıdır – bu yapı, ÇÖ'nün içinde olmasa da karmaşık AÖ'nün sınırlarında *değişkenin* çoklu bağlamasına yol açmıştır: ÇÜBY ihlâli olarak değerlendirilen (10b)'den farklı değildir. (12b)'de aynı özne, yani [____ oğl-u] kurucusu, uyum atayanı olmadan (yani, adsıl uyum mevcut olmadığı halde) tamlayan durumu atanmıştır; bu da DOİ'yi ihlâl etmektedir ve yapı dilbilgisi dışı olarak elenmektedir. (12c) ise ÇÜBY ihlâli içermektedir – *değişkenin* bağlayıcılarından biri NİYT'nin ortacındaki iyelik ekidir (Sezer, 1991: 114).

Teorisini bir de önceki analizlerde ÖYİ kapsamında ele alınan örneklerle test eden Sezer, her şeyden önce GYİ'yi benimseyerek öznesiz tümcelerinin özne konumunda aslında birer boş ögenin bulunduğunu varsaydığını belirtmektedir (Sezer, 1991: 115). Başka bir deyişle Sezer, GYİ kuramına dayanarak HK (1976) ve BHM (1990)'da öznesiz olarak ele

⁵⁰ Sezer'in burada kullandığı terim *participial tense*'tir.

alınan örneklerin öznesiz olmadığını varsaymaktadır. (13a)'da böyle bir yapının bir örneği verilmiştir. Sezer'e göre bu tip tümcelerin şemaları, (13b)'deki gibi değildir; dolayısıyla BHM'nin varsaydıkları gibi *dağ-a* kurucusu, [Gös/ÇÖ] konumuna taşınmamaktadır. Sezer'in varsaydığı temsil (13c)'deki gibidir:

(13) a. Dağa çıkıldı.

b. [ÇÖ [Ç [EÖ dağ-a çıkıldı]]] > *[ÇÖ dağ-i-a [Ç [EÖ izi çıkıldı]]]

c. [ÇÖ boş öğē [Ç [EÖ dağa çıkıldı]]]

Fakat eğer Sezer'in önerdiği yapıyı benimsersek (14a) ile (14b) arasındaki farktan belli olduğu üzere (13)'teki tümceden türetilen NİYT'in [-(y)An] tipi ortaça kurulduğunu nasıl açıklarız?

(14) a. [[boş öğē _____i çıkılan] Op_i] dağ_i

b. * [[boş öğēⁱ _____i çıkıldığ-ıⁱ] Op_i] dağ_i

Sezer'e göre bu sorunun cevabı, özne konumundaki boş ögenin özelliklerine bağlıdır; özellikle bu boş ulamın kişi-sayı özellikleri esastır (Sezer, 1991: 115): (13)'teki eylemin üzerinde gördüğümüz uyum eki eksikliği, üçüncü kişi tekil uyumu olarak mı yorumlanmalı yoksa tamamıyla uyum eksikliği olarak mı?

Eğer (13)'teki yüklem üçüncü kişi tekil uyumu kodlayan sıfır bir ek taşıyorsa, o zaman Sezer'in varsayımlarına göre bu uyum boş özneyi yönetmelidir. Bu halde söz konusu yapılardaki boş öğē *adıl* olacaktır. Fakat bu varsayım doğruysa (13)'teki tümcenin yapısı, (15)'teki tümcenin yapısından farkı olmayacak ve her iki örnek de (16)'da verilen şemadaki yapıya sahip olacaktır (Sezer, 1991: 115):

(15) *adılⁱ* dağa çıktı-Øⁱ

(16) [ÇÖ *adılⁱ* [Ç [EÖ AÖ-Yön.D. E]] [[ZAMAN] [UYUMⁱ]]]

Eğer (16)'daki yapı hem (13) hem de (15) için geçerliyse (13)'teki *dağ* AÖ'sünün ilgilendirilmesi için kullanılan ortaç tipi, (15)'teki *dağ* AÖ'sünün ilgilendirilmesi için kullanılan ve (17)'de verilen ortaç tipinden farklı olmasına bir açıklama getirilemez (Sezer, 1991: 116).

(17) a. * [[*adıl* _____i çıkan] Op_i] dağ_i

b. [[*adıl* _____i çıktığı¹] Op_i] dağ_i

(17b) numaralı NİYT, (15)'teki tümceyi aktarırken (17a), (13)'teki yantümceyi aktarmaktadır. Başka bir deyişle, (13)'teki tümcenin *dağ* kurucusunun ilgilendirilmesi, (17a)'da gösterilen, uyum içermeyen NİYT tipini gerektirirken, (15)'teki tümcenin *dağ* kurucusunun ilgilendirilmesi, (17b)'de gösterilen, uyum içeren NİYT tipini gerektirmektedir. Bu olgu, (13) ile (15)'in aynı sözdizimsel yapıya sahip olmadığına işaret etmektedir (Sezer, 1991: 116).

Şimdi ikinci olasılığı, yani (13)'teki yapıda herhangi bir uyumun mevcut olmadığı olasılığını gözden geçirelim. Eğer bu varsayım doğruysa (13)'teki boş öge *adıl* olarak ele alınamayacaktır. Aynı zamanda bu boş ögenin tam olarak nasıl bir ulam olduğu sorusuyla da karşı karşıya kalacağız. Her şeyden önce Sezer, (13)'teki boş ögenin (15)'teki *adıl* olan öznesinden anlamsal olarak farklı olduğuna dikkat çekmektedir: (15)'teki boş öge gönderimsel içeriğe sahipken (13)'teki boş öge gönderimsel değildir. Bu sebeple (13)'teki boş özne, tümcesinin anlamına herhangi bir katkıda bulunmamaktadır. Aslında Sezer'e göre bu unsura anlamsal açıdan hiç ihtiyaç yoktur; o bir dolgu (*pleonastic*) ögenin özelliklerine sahiptir (Sezer, 1991: 116). Bunu göstermek için Sezer, (13) ve (14a)'daki boş ögeye soru yöneltilmediğine dikkat çekmektedir (Sezer, 1991: 116):

(18) a. * Kim/Ne dağa çıkıldı?

b. * [[*kim/ne* _____i çıkılan] Op_i] dağ_i

Diğer taraftan (15) ve (17b)'deki *adıl*'a soru yöneltilmektedir (Sezer, 1991: 117):

(19) a. Kim dağa çıktı?

b. [[kimin ____i çıktığı] Op_i] dağı

Sezer'e göre (13)'teki özne konumu Rol-konumu olamaz (Sezer, 1991: 117). Bunun anlamı şudur: (13)'teki boş öge E'nin Konu Rolü atadığı konumda üretilip Durum almak sebebiyle [Gös/ÇÖ]'ye çıkmış değildir, doğrudan [Gös/ÇÖ]'de GYİ'yi tatmin etmek için üretilmiş, rol taşımayan bir ögedir. (15)'teki *adıl*, kişi ve sayı özelliklerine sahiptir ve gönderimsel içeriği vardır. Oysa Rol-konumunda üretilmeyen (13)'teki boş öge, Rol-işareti alamadığından dolayı kişi ve sayı özellikleri alabilmek için uyum ile eşdizinleme içine giremez (Sezer, 1991: 117). Tüm bu gözlemlerden hareketle Sezer, hangi kurucusunun ilgilendirileceğine bakılmaksızın kişisiz yapılardan oluşturulan NİYT'lerin [-(y)An] tipi ortaça kurulmak durumunda olduklarına bir açıklama getirmektedir: Bu nevi yapılarda yantümcenin öznesi, Rol atanamayan bir konumda üretilen boş bir ögedir; bu öge uyum açısından gönderimsel bir içerik taşımadığı için Uyum ile ilişki kuramamaktadır. Sezer'e göre uyum içermeyen [-(y)An] tipi NİYT'ler bu yapıların bu [-uyum] özelliğini güvence altına almaktadır (Sezer, 1991: 118). Fakat bunları belirtmekle beraber Sezer, söz konusu boş ulamın tam olarak ne olduğunu söyleyemeyeceğini de belirtmektedir (Sezer, 1991: 150).

Sezer'in aslında vurgulamak istediği husus şudur: Kendisine göre biçimbirimler olarak ortaç ekleri, NİYT kuruluşu sırasında işlevsel bir yük üstlenmemektedir. Başka bir deyişle, kurulacak NİYT'nin tipi, kritik bir şekilde ortaç ekinin kendisine bağlı bir şey değildir (Sezer, 1991: 119). Gelecek zaman ifade eden ortaç ise her iki yapı için aynı ek olarak karşımıza çıkmaktadır. Sezer'e göre bu gözlem, oluşturulacak NİYT yapısının ortaç ekine bağlı olmadığını göstermektedir. Sadece gelecek zaman ifade etmeyen ortaçlar, NİYT'nin yapı tipine göre ortadan iki gruba ayrılmaktadır ve bir ortaç eki, diğerinin yerine

kullanılamamaktadır: NİYT [+tamlayan; + iyelik] yapısında kurulursa [-DIğ+I] ortağ eki kullanılır; NİYT'ler bu biçimbirimlerin bulunmadığı yapıda kurulursa [-(y)An], [-mİş] ya da [-(I)r/-mEz] ortağ ekleri kullanılmaktadır (Sezer, 1991: 119). Sezer'e göre Underhill (1972)'yi ve HK (1976)'yı Türkçedeki NİYT kurma stratejilerini ekleriyle bütünleşmiş olarak incelemeye iten gözlem budur (Sezer, 1991: 119). Sezer, kendisinden önceki iki analizin ortaya koyduğu tek şeyin, (20)'de verilen NİYT şablonlarına 'nesne ortacı' ve 'özne ortacı' etiketini yapıştırmak olduğunu ileri sürmektedir:

(20) a. [tamlayan ... E-DIğ- + uyum] = nesne ortacı

b. [... E-(y)An / ... E-(y)AcAk] = özne ortacı (Sezer, 1991: 119)

Oysa Sezer'e göre **bir analizin asıl başarması gereken şey, [-DIğ+I] tipi ortacın her zaman uyum ekleriyle beraber kullanılırken, [-(y)An] tipi ortacın asla özneyi ifade eden uyum ile kullanılamamasına bir açıklama getirmesidir**. Yani bir analiz, neden (21)'deki konfigürasyonların imkânsız olduğu sorusuna cevap verebilmelidir (Sezer, 1991: 120):

(21) a. * [_____i gel-dik] adam_i⁵¹

b. * [ben-im^j _____i oku-yan-ım^j] Op_i kitabı

Sezer, (21)'deki konfigürasyonları (22)'de formül haline getirmektedir:

(22) a. * [_α [ÇÖ... [EÖ... E-] [Ç [Z DIğ] [UYUM Ø]]]]

⁵¹ Burada Sezer (1991)'in gözünden kaçan bir husus vardır: (21a)'daki yapı, sıkça (ia) ve (ib)'deki gibi olumsuz şekliyle Türkçede gözlemlenmektedir; nadiren de olsa bu yapı olumlu şekliyle de karşımıza çıkmaktadır (ic) ve (iç):

(i) a. Rivayet ederler ki, Bağdat Acem mülkü olmadan çok önce bu kentte hırsızın biri açılmadık kilit, girilmedik ev, soyulmadık konak bırakmıyor. (Puslu Kıtalar Atlası, İhsan Oktay Anar, s. 95)

b. O anlarda karısına belalar okuyup yakası açılmadık küfürler etmekten başka bir şey gelmezdi elinden (Hane 1 Teslim, Eyüp Aygün Tayşir, s. 14)

c. Hani buranın mezarlığa benzedik tarafı kalmayacaktı? (Kün, Sezgin Kaymaz, s. 54)

ç. Aralarında o bilindik anne-kız gerginliği sönmüş sanki kız uzaktayken (Bazen Bahar, Melisa Kesmez s. 11)

Araştırmalarda bu yapının çok nadir ve işlevsiz olduğu kabul edilmektedir, ancak bu gerçekten oldukça uzak bir kabuldür. Burada vermekle yetindiğimiz örnekler, bulduklarımızın çok küçük bir kısmını teşkil etmektedir. Aslında yapının nadirliği, aktarılan anlamla ilgili olabilir. Yapının ayrıntılı incelenmesini ileri çalışmalara bırakarak burada sadece varlığına ve yaygınlığına dikkat çekmek istedik.

b. * [_α [... E-(y)An-UYUM⁵²] Op_i] AÖ_i]

α = NİYT

(22a)'daki formüle edilmiş NİYT kuruluşu, [-DIğ+I] ortacının uyum eksikliğiyle beraber ortaya çıkması durumunda yapının dilbilgisi dışı olacağını söylemektedir. (22b) ise biraz farklı bir şekilde formüle edilmiştir: Bu formüle göre [-(y)An] tipi ortaçla kurulan yapılarda uyum, NİYT'nin içerisinde hiçbir şeyi yönetemez (Sezer, 1991: 120). Bunu daha önce (9b) numaralı dizim ağacında görmüştük.

Sezer'e göre (22b)'nin imkânsız olmasının sebebi, bu şekilde ifade edilen konfigürasyonun; ÇÜBY'nin ihlâlüne yol açmasıdır. Başka bir deyişle Sezer, (23)'te verilen örneklerde yüklem üzerinde uyum bulunamamasının sebebini yukarıda verilen ÇÜBY'ye bağlar:

(23) a. [[_____i kitabı okuyan] Op_i] adam_i

b. [[[_____i başı] ağrıyan] Op_i] adam_i

c. [[[_____i öldüğ-ü] söylenen] Op_i] adam_i

(23a)'da _____i *değişkeni*, Uyum tarafından yönetilmemektedir. (23b) ve (23c)'de ise sanki _____i *değişkeni* üçüncü kişi tekil iyeliği tarafından yönetiliyormuş gibi gözükmemektedir (Sezer, 1991: 122). Durum gerçekten buysa, yani eğer (23b) ve (23c)'de görülen adsıl uyum işlevsel ise, Sezer'in ÇÜBY'sini ihlâl eder; buna rağmen bu örnekler tamamıyla dilbilgiseldir.

Sezer, yukarıdaki üçüncü kişi tekil uyumunun işlevsiz olduğunu ve ÇÜBY'nin kapsamına girmediğini ispatlamak için baş adı kişi adılı olan bazı örnekleri ele almaktadır. İngilizceden farklı olarak Türkçede kümeyi donatan⁵² NİYT'ler sıkça görülmektedir, bu sebeple kişi adılarının da NİYT tarafından nitelenmesi olağandır (Sezer, 1991: 122-123):

⁵² Aslında (23)'teki örneklerde de belli olduğu üzere, Türkçede baş adı kişi adılı olan NİYT yapıları kümeyi donatmaktan çok kümeyi başka bir şeye ya da beklenene göre zıt olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlamda bu örneklerin hepsi bir Karşıt Konu örneği olarak ele alınabilmektedir. Örneğin, (23a)'daki yapının devamı, sadece söz konusu yantımda ifade edilen duruma bir zıtlık ifade edebilir:

(23') a. [[[____] bu işte hiç çıkar-ı] olmayan] Op_i] **sen**_i

b. [[[____] gözler-i-nden] yaşlar akan] Op_i] **ben**_i

c. [[[____] ev-i bark-ı] yıkılan] Op_i] **sen**_i

d. [[____] ev-i-nin kapısı herkese açık olan] Op_i] **ben**_i

(23'a)-(23'd) arasındaki örneklerde, operatörün bağladığı *değişken*, iyelikli bir AÖ'nün tamlayanıdır. Fakat Sezer, **bu iyelikli AÖ'lerin üzerindeki uyum ekinin; hiçbir zaman *değişkenin* kişi-sayı özellikleriyle uyum içinde olmayan, sadece üçüncü kişi tekil bir uyum** olduğunun altını çizmektedir (Sezer, 1991: 123). Böyle bir uyum örüntüsü, aynı öğeleri bir ana tümcede kullandıklarımızda imkânsız bir konfigürasyondur. Yani, (23'c)'deki NİYT'yi bağımsız bir tümceye çevirmeye çalışırsak üçüncü kişi tekil iyelik ekleri dilbilgisi dışı yapıya yol açacaktır (Sezer, 1991: 124):

(23') c. *Senin evi barkı yıkıldı.

c'. Senin evin barkın yıkıldı.

Aynı gözlem, (24)'teki tümcesel öznel yapılar için de geçerlidir:

(24) a. [[[____] yıllardır kötü kadınlarla yattığı] iddia edilen] Op_i ben_i

*Benim yıllardır kötü kadınlarla yattığı iddia edildi.

Benim yıllardır kötü kadınlarla yattığım iddia edildi.

b. [[[____] komünist partisine üye olduğu] söylenen] Op_i bizler_i

*(Bizim) komünist partisine üye olduğu söylenir.

(Bizim) komünist partisine üye olduğumuz söylenir.

(i) Nasıl olur da bu işte hiç çıkarı olmayan sen en çok çaba göstermiş oldun.

(ii) # Bu işte hiç çıkarı olmayan sen hayatına nasıl devam etmeyi planlıyorsun?

(i)'de verilen yapının anlamı, gerçekte olanın beklenene zıttır. Sezer'in burada verdiği tüm örneklerin kullanımı sadece böyle bir bağlamda dilbilgisel olacaktır. Bu husus, Sezer'in tartışması için bir fark yaratmamaktadır, fakat NİYT'lerin genel incelemesi için değerli olabileceğini düşündüğümüz için ileri araştırmaların konusu olarak bu duruma dikkat çekmek istedik.

Sezer'e göre (24a) ve (24b)'deki NİYT'lerdeki tümcesel öznelerin üzerinde görünen iyelik ekleri, boş bir uyumdur (Sezer, 1991: 124). Başka bir deyişle, bu örneklerdeki iyelik ekleri, NİYT'nin hiçbir ögesini bağlamamaktadır. Sezer'e göre bu durum, söz konusu tümcesel öznelerin uyum taşımadığına işaret etmektedir ve (24a) ve (24b)'deki tümcesel öznelerin üzerindeki uyum eksikliği, ÇÜBY'nin güçlü bir versiyonundan kaynaklanmaktadır. Bu güçlü ÇÜBY versiyonuna göre operatör tarafından Ü'-bağlanmış boş bir *değişken*, herhangi bir uyum tarafından Ü'-bağlanamaz (Sezer 1991: 124). Başka bir deyişle Sezer daha önce verdiği ÇÜBY'nin Türkçedeki tüm örnekleri kapsayamadığı, bu yüzden daha güçlü bir versiyonda yeniden formüle edilmesi gerektiği kanaatine varmaktadır. Bu yeni versiyon aşağıda verilmiştir:

$$*[\alpha [\beta \text{ } ______^j \dots \text{Uyum}^j] \text{ X }] \text{Op}_i^{53}$$

Bu formülün anlattığı şey şudur: boş bir *değişken* bir kez Ü'-bağlandıktan sonra bu *değişken* ve onu içeren AÖ veya T(ümce) (yani ÇÖ), operatöre bitişik olmayan her türlü uyum tarafından gerçekleşecek ikinci bir Ü'-bağlamaya kapalıdır (Sezer, 1991: 122).

Sezer, bu boş veya işlevsiz adsıl uyumu ayrıntılı incelemeye almaktadır ve bu olgunun, ilk bulgularını daha önce ele aldığımız kişisiz edilgen yapılarda da mevcut olduğunu fark etmektedir (Sezer, 1991: 125). (25)'teki örneklerle bakalım:

(25) a. Bana vuruldu.

b. Size ateş edildi.

(25a) ve (25b)'de yüklem üzerinde kişi-sayı uyumu yoktur. Ancak (26a) ve (26b)'de görüldüğü üzere, bu tümcelerin adlaştırılması durumunda karşımıza yine üçüncü kişi tekil biçimbirimi ortaya çıkmaktadır. Sezer, bu uyumun da (23) ve (24)'te gördüğümüz gibi boş olduğunu ve özneyi bağlamadığını iddia etmektedir; bunun yanı sıra bu boş olan

⁵³ α = İşleyicinin alanı; β = AÖ/T(ümce); X sıfır değildir.

uyumun ana bitimli tümcelerde olduğu gibi adlaştırmalarda da dilbilgisel olduğunun altını çizmektedir (Sezer, 1991: 125). Yani Sezer, (25) ve (26)'daki kişisiz edilgenlerde görülen ve üçüncü kişi tekil gibi görünen uyumun aslında uyum eksikliğini kodladığını ileri sürmektedir.

(26) a. [Ø bana vurulduğ-**u**] anlaşıldı.

b. [Ø size ateş edildiğ**i**] doğru mu?

Sezer'e göre boşta olan bu iyelik, temel üye olan adlaştırmaların eylemlerinin üzerinde ve AÖ'lerin öznelerinde (yani adsıl bir Gösterici konumunda bulunan unsurun üzerinde) bulunabilir; ancak NİYT'lerin eylemlerinin üzerinde asla bulunamaz (Sezer, 1991: 125). Yani NİYT'nin ortacının üzerinde iyelik varsa, bu iyelik kesin bir şekilde NİYT'nin içinde bir şey yönetmektedir ve işlevseldir. Bu sebeple, (26)'da görülen adlaştırma örnekleri NİYT yapısının içine yerleştirilirse işlevsel olmayan iyelik kullanılamaz ve yapılar Uyum içermeyen [-(y)An] tipi ortaça kurulacaktır:

(26') a. [_____i vurulan] Op_i ben_i

b. [_____i ateş edilen] Op_i siz_i

Sezer'in bu bağlamda dikkatini çeken başka bir şey de bazı Kural-Dışı Durum Belirleme ortamlarındaki uyumun örüntüsüdür. (27)'deki örnekler çifti, Sezer'in gözlemlerini destekleyen bir zıtlığı gözler önüne sergilemektedir (Sezer, 1991: 125):

(27) a. Onlar [[ben-im para-**m**] var] sanıyorlar.

b. Onlar [[ben-i para-**sı**] var] sanıyorlar.

Sezer'in önerdiği analize göre iki örneğin arasındaki fark şu şekilde açıklanabilir: (27a)'daki birinci kişi tekil iyeliği, Uyum Baş'ı olması sebebiyle, içeyerleşik tümcenin öznesini yönetir ve ona tamlayan durumu atar; diğer taraftan, (27b)'deki üçüncü kişi tekil iyeliği, işlevsiz olması sebebiyle, içeyerleşik tümcenin öznesi olan *beni* AÖ'sünü yönetemez. Bu sebeple ana tümcenin eylemi içeyerleşik tümcenin içerisindeki özneyi yönetip ona

yükleme durumu atayabilir (Sezer, 1991: 126). Sezer, (23) ve (24)'te gördüğümüz ve aynı şekilde boşta olan üçüncü kişi iyelik eklerinin de aynı şekilde işlevsiz olduğunu ileri sürmektedir (Sezer, 1991: 126). Yani, (23) ve (24)'teki işlevsiz üçüncü tekil kişi iyelik ekleri, yapıların öznelerine tamlayan durumu atayamamaktadır.

Bu yaklaşımın doğru olabileceğine işaret eden başka bir gözlem ise (28)-(29) arası örneklerde verilmiştir. Dolaysız nesne işlevli içtümcelerdeki KDDB örneklerinde yalın durumlu özne, eyleminin üzerindeki açık uyumla ilişkilendirilirken yükleme durumlu özneler uyum eksikliğiyle ilişkilendirilmektedir:

(28) a. Biz [sen geleceksin] sandık.

b. Biz [seni gelecek] sandık.

c. Biz [seni geleceksin] sandık.

Bazı konuşucular (28)'deki tüm yapıları dilbilgisel olarak kabul etmelerine rağmen bu içeyerleşik tümcelerden ilgilendirme amaçlı çıkarma yapıldığı zaman kişi-sayı uyumu kesin bir şekilde dilbilgisi dışı olarak değerlendirilmektedir (Sezer, 1991: 126-127):

(29) [bizim [____^j gidecek-0 (-sin^j??/*)] sandığımız] Op_i sen_i

Sezer, (29)'daki örneği ÇÜBY'nin ihlâli olarak değerlendirir.

ÇÜBY'nin etkilerini ve sebeplerini araştırırken Sezer, Kornfilt (1984)'te önerilen Yakınlık (*Closeness*)⁵⁴ kavramından faydalanmayı uygun bulmuştur. Bu amaçla Yakınlık kavramını NİYT'leri de kapsayabilecek şekilde genişletmiştir. Sezer'in kullandığı şekilde Yakınlık kavramı; Uyum tarafından bağlanmış bir boş ulamın (yani, *adıl*) onu bağlayan bir operatörle aşırı yakın olmasını yasaklamaktadır. Bunu göz önünde bulundurarak (30)'daki örnekleri inceleyelim:

⁵⁴ Aslında Kornfilt (1984) bu kavramı, Türkçedeki sayı niteleyicisine sahip olan AÖ'lerin çoğul eki taşımamasını ve çoğul eki alan özneye sahip tümcelerde yüklem üzerindeki uyum ekinin aynı şekilde görünen çoğul ekini düşürebileceğini açıklamak için önermiştir (Kornfilt, 1984: 53-55).

- (30) a. [[_____i okula giden] Op_i] adam_i
b. [[çocuğun _____i gittiği] Op_i] okul_i
c. * [[_____j okula gideceği_j] Op_i] çocuk_i
d. * [[_____i oğlunun_j okula gideceği_j] Op_i] adam_i

Sezer'e göre (30a) ve (30b)'deki _____i, Uyum tarafından bağlanmamıştır; dolayısıyla *adıl* olamaz. Bu sebeple Yakınlık kavramından bahsedilmeye gerek yoktur. Diğer taraftan (30c)'deki _____i Uyum tarafından yönetildiği için Sezer'e göre *adıl*'dır ve operatörüne aşırı yakındır. (30d)'deki _____i ise *adıl* olabilir de olmayabilir de. Eğer *oğlu* AÖ'sünün üzerindeki üçüncü tekil kişi uyumu işlevsiz değilse, o zaman Sezer'e göre bu _____i *adıl*'dır ve tıpkı (30c)'deki gibi onu bağlayan operatöre aşırı yakın bulunmaktadır. Diğer taraftan eğer *oğlu* AÖ'sünün üzerindeki iyelik işlevsizse, o zaman Yakınlık kavramının; bu nevi örnekleri de kapsayabilecek şekilde yeniden gözden geçirilmesi gerekecektir (Sezer, 1991: 132).

Sezer, ÇÜBY'nin daha zayıf versiyonunu yeniden formüle etmek için biraz farklı bir Yakınlık kavramına başvurur ve NİYT'lerdeki uyumu, yasaklı ikinci bir Ü'-bağlayıcı olarak ele alır. Sezer, dikkatini çeken başka bir hususun da olduğunu söyler: Zayıf ÇÜBY'nin devreye girdiği tüm örneklerde iki Ü'-bağlayıcı yan yanadır:

- (31) a. *[[_____j okula gideceği_j] Op_i] çocuk_i
b. *[[Ali'nin_j _____i yazdığı_j-nın]^k sanılacağı_{-i}^k] Op_i kitap_i (Sezer 1991: 132)

Sezer, bunu fark ettikten sonra yasağın, iki Ü'-bağlayıcının yan yana olmadıklarında çoklu Ü'-Bağlamaya aslında izin verdiğini gösteren (32) numaralı örneğe dikkat çekmektedir (Sezer, 1991: 133):

- (32) [[_____j hiç oğlum_j] olmayan] Op_i ben_i

Fakat (32)'deki yapı, ne yazık ki, hiçbir şekilde dilbilgisel örnek değildir. Yani, Sezer'in burada sunduğu gözlem doğru olamaz – Yakınlık bir rol oynamamaktadır; her türlü

ikili Ü'-bağlama yasaktır ve (32)'deki yapının dilbilgisel olması için işlevsiz üçüncü kişi tekil iyelik şarttır. Sezer ise, şiveye bağlı ÇÜBY'nin güçlü versiyonunun bu yan yana bulunma kısıtlamasını dikkate almadığını ve (32)'yi marjinal kabul ederken bu örneğin sadece işlevsiz üçüncü kişi tekil iyelikli yapıyı kabul ettiğini ileri sürmektedir (Sezer, 1991: 133). Bu iddiasından anladığımız kadarıyla ÇÜBY'nin güçlü ile zayıf varyantlarının arasındaki seçimin; şiveye bağlı olduğu iddia edilmektedir ve bu versiyonlar arasındaki tek fark, Ü'-bağlayıcıların yan yana bulunmama kısıtlamasıdır (Sezer, 1991: 133).

Sezer, kişisiz edilgenler ve ABİ çerçevesinde ele alınan örnekler için bu şekilde yeni bir analiz önerdikten sonra, bu kez öznesiz yapıların ikinci grubunu ele almaktadır. Bu grup örnekler, eylemin hemen önünde yer alan belirtisiz özneler içeren yapılardan ibarettir. Underhill (1972) ve HK (1976)'de tümce başında bulunmayan öznelerin sözdizimsel konumunu belirleyen etkenin; bu kurucuların anlamsal özellikleri olduğu savunulmuştur. Underhill (1972) ve HK (1976)'ya göre belirtisiz özneler, eylemin hemen önüne taşınmaktadır. Sezer'e göre bu varsayımın başlıca dayanağı, Chomsky (1965)'te geliştirilen Standart Kuram'da bulunmaktadır. Kuramın bu evresinde, DY'de tüm tümcelerin aynı temel söz dizilişine sahip olduğu fikri hakimdir. Underhill (1972) ve HK (1976)'ya göre Türkçe için temel (yani nötr) söz dizilişi, Özne > Nesne > Eylem'dir. Bu varsayımdan hareket eden Underhill (1972) ve HK (1976), eğer YY'de özneler tümce başında gözükmüyorsa, öznenin aslı konumundan taşınmış olması gerektiğini ve bu taşıma için bir gerekçe lazım olduğunu düşünmektedirler (Sezer, 1991: 134). Sezer ise, Türkçedeki NİYT'leri inceleyen araştırmacılar arasında ilk olarak şunu belirtmektedir: Sözdiziminde hiçbir özne eylem önü konumuna taşınmamaktadır; özneler, eylemlerin temel üyeleri olarak temel üye yapısı gereği, bu eylem önü konumunda üretilmektedir ve sonra ya Durum almak için özne konumu olarak tanımlanan [Gös/ÇÖ] konumuna taşınırlar ya da üretildikleri konumda kalırlar (Sezer, 1991:

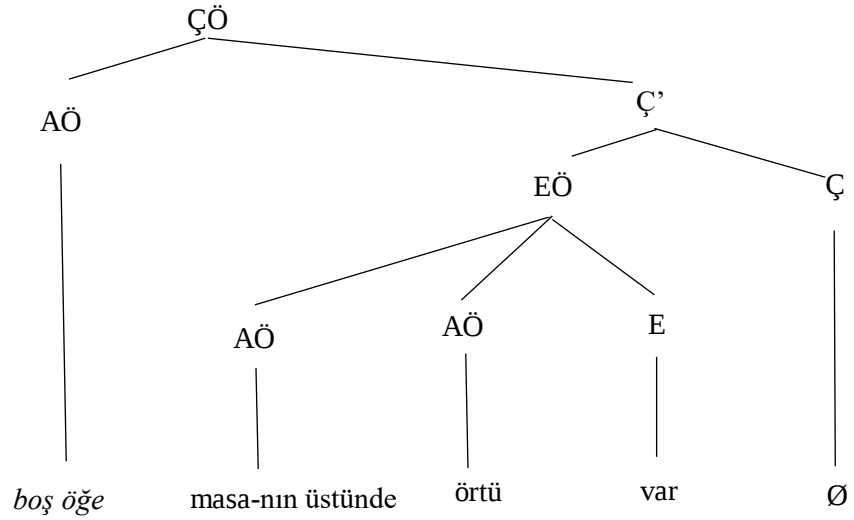
134). Sezer, tüm taşıma işlemlerinin sözdizimsel hiyerarşik yapıda yukarı yönlü olduğuna dikkat çekerek sadece bu şekilde taşınan kurucuların izlerini k-buyurma altına aldıklarını söylemektedir; bu katı kuralın sebebinin ise Boş Ulam İlkesi olduğunun altını çizmektedir (Sezer, 1991: 134-135). Sezer, bu hiyerarşik yapıda yukarıya doğru gerçekleşen taşımaların, özneleri ve diğer kurucuları eylemin önüne odak amaçlı yerleştiren işleminden ayrı tutulması gerektiğine özellikle dikkat çekmektedir. Ona göre bu odak güdümlü taşıma yüzey yapıda gerçekleşmemektedir, sadece SB’de uygulanan bir üslûp kuralından kaynaklanmaktadır (Sezer, 1991: 135). Biz de daha önce aynı noktalara dikkat çekmiştik ve bu konuda Underhill’in gözlemlerinin doğru bir sezi olduğunu belirtmiştik. Sezer de Underhill’in bu son taşımının NİYT’lerin oluşumundan sonra gerçekleştiği için ilgilendirme süreciyle etkileşim içinde olmadığı yönündeki görüşüne katılmaktadır (Sezer, 1991: 135). Bu sebeple Sezer, yantümcenin eyleminin hemen önünde yer alan öznenin tamlayan durumu aldığı örneklerin üzerinde durmamayı tercih etmiştir (Sezer, 1991: 135). Başka bir deyişle, Sezer’e göre tamlayan durumu ile işaretlenen bir özne eylemin hemen öncesinde bulunuyorsa, bu konum sadece SB’de gerçekleşen bir taşıma sonucudur ve NİYT’lerin oluşumuyla ilgili bir olgu değildir. Biz de bu yaklaşımına tamamıyla katılmaktayız.

Sezer’e göre ‘öznesiz’ olarak ele alınan bu belirtisiz öznel yapılar söz konusu olunca, asıl sorulması gereken soru şudur: ‘Neden bu yapılardan gerçekleşen tüm ilgilendirmelerde uyum içermeyen NİYT tipi kullanılır?’ Sezer, bu soruya cevap olarak bu yapılardaki uyum eksikliğini dile getirir (Sezer, 1991: 135). Sezer’in daha önce de vurguladığı gibi, içtümcelerde iyelik eki olarak kodlanan uyumun eksik olması, tamlayan durumunun özneye atanamamasıyla beraber ortaya çıkmaktadır ve gelecek-dışı zamanlar için [–(y)An] tipi ortaç kullanımını tetiklemektedir (Sezer, 1991: 135).

Sezer’e göre kişisiz edilgen yapılarda olduğu gibi belirtisiz özneli yantümcelerde de aslında [Gös/ÇÖ] konumunda uyum tarafından yönetilmeyen, kişi-sayı özellikleriyle donanmamış ve işlevsiz olan, örtülü bir dolgu özne bulunmaktadır. Bu şekilde Sezer’in Uyum temelli analizi, kişisiz edilgen ve belirtisiz özneli yapıların [–(y)An] tipi ortaç ekiyle, yani [-*tamlayan*; -*iyelik*] stratejiyle ilgilendirilmesini açıklamaktadır (Sezer, 1991: 135).

Bunun yanı sıra Sezer, tezini sağlamlaştırmak için alanyazında NİYT kurma stratejileri bağlamında ilk kez varoluşsal tümceleri de ele almaktadır. (34)’te Türkçe varoluşsal bir tümcenin, Sezer’in yaklaşımı çerçevesinde düzenlenen dizim ağacı verilmiştir (Sezer, 1991: 136):

(34)

(34)’teki dizim ağacının Aşamalı X’-Kuramı’yla tutarlı olmadığına dikkat çekmekte fayda vardır. Bu kurama göre sadece ikili budaklanmalara izin verilirken, Sezer’in şemasında EÖ, üçlü bir budaklanma öz konusudur. (34)’te bir kez daha özne konumunda boş dolgu bir öge görmekteyiz. Sezer’in kuramı için söz konusu dolgu öznenin gönderimsiz olması esastır. Sezer’e göre bu boş öge, İngilizcedeki *there* ögesine benzeyen, gönderimsel içeriği olmayan örtülü bir dolgu adıl olarak ele alınmalıdır (Sezer, 1991: 137). Bu tür varoluşsal yapılarıdaki

özne konumu, Rol konumu değildir ve tümcenin anlamına katkıda bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Sezer'in fikrine göre söz konusu dolgu özne Uyum tarafından bağlanmamaktadır (Sezer, 1991: 137):

(35) *boş öğe* masanın üstünde kitaplar var(*-lar).⁵⁵

Uyum'un eksik olması sebebiyle buraya kadar sunulan analize göre (34)'ten türetilcek NİYT'ler ve adlaştırma yapıları uyum olmadan kurulmak zorunda olacaktır (Sezer, 1991: 137-138). (36a-b) ve (37a-b) numaralı örneklerden belli olduğu üzere, bu öngörü doğrudur:

(36) a. *boş öğe* masanın üstünde örtü olduğu

b. [[*boş öğe* _____i üstünde örtü olan] Op_i] masa_i

(37) a. *boş öğe* masanın üstünde kitap-lar olduğu (*oldukları)

b. [[*boş öğe* _____i üstünde kitaplar olan] Op_i] masa_i

Sezer'e göre (37a)'daki üçüncü kişi tekil iyeliği işlevsizdir, yani herhangi bir AÖ'yü bağlamamaktadır. Bu sebeple *kitaplar* AÖ'süne tamlayan durumu atanmamıştır. Aynı şekilde (37b)'de NİYT'nin ortaç eyleminin üzerindeki uyum işlevsizdir; bunun için *kitaplar* AÖ'sünün üzerinde tamlayan durumu yoktur. Aynı şekilde Sezer, aşağıdaki (38) numaralı örneklerdeki farklı örüntüye de dikkat çeker (Sezer, 1991: 138):

(38) a. örtünün^j masanın üstünde olduğu^j

⁵⁵ Bu örnek pek iyi örnek sayılmaz, çünkü normal tümcelerde de [-cansız] çoğul özneler çoğulluk açısından eylemle uyum göstermez:

(i) a. Kitaplar okundu(*-lar).

b. Buzullar eridi(*-ler).

Yani (35) numaralı örnek, varoluşsal yapılarda bir dolgu öge bulunduğunu ve de açık öznenin *var* yüklemiyle uyum içine girmediğini göstermez.

Diğer taraftan 1. k. t. bir özne, var yüklemli yapısında yer alırsa var yüklemi, açık özneye kişi-sayı uyumuna girer:

(ii) a. Bu işte biz de var-ız.

b. * Bu işte biz de var.

(iii) a. Hırsız eve girdiğinde evde ben de vardım.

b. *Hırsız eve girdiğinde evde ben de vardı.

Bu gerekçelerden hareket ederek Sezer'in buradaki tespitlerine katılamayız ve *boş dolgu özne* analizini benimseyemeyiz.

b. masanın üstünde örtünün^j olduğu^j

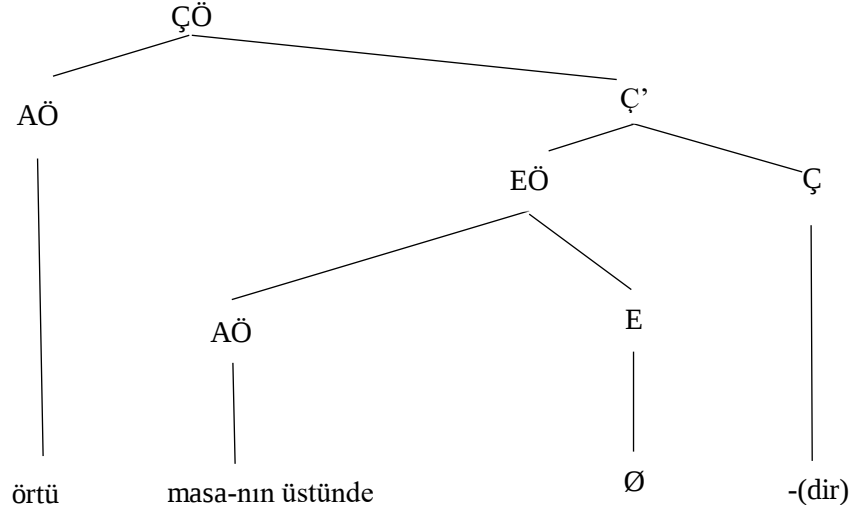
c. [[örtünün^j _____i üstünde olduğu^j] Op_i] masa_i

d. [[_____i üstünde örtünün^j olduğu^j] Op_i] masa_i

Sezer'e göre (38)'de verilen örneklerdeki özne, Ç^o Başı'nın içindeki Uyum tarafından yönetilmektedir; bu yüzden bu örneklerdeki adsıl uyum, özneye tamlayan durumu atamaktadır. Sezer'e göre (38)'deki örnekleri (36) ve (37)'deki örneklerden ayıran husus şudur: (38)'deki özne [+belirtili] yorumuna sahipken (36) ve (37)'deki örneklerde özne belirtisizdir. (38c) ve (38d)'de görüldüğü üzere [+belirtili] anlamsal özelliğini taşıyan özneler ise hem tümce başında hem de eylemin hemen önünde yer alabilmektedir (Sezer 1991: 138). Diğer taraftan (36) ve (37)'deki belirtisiz özneler, eylemin hemen önündeki konumla sınırlıdır; bu tür özneler asla tümce başı konumuna taşınamaz (Sezer, 1991: 139). Ancak öznenin [+belirtili] olmasından belli olduğu üzere (38)'deki içeyerleşik tümce örnekleri, varoluşsal yapıdan değil, (38)'de verdiğimiz koşaçlı tümcelerden üretilmiştir; yani, (34)'te verilen dizim ağacında verilen tümceden yapısal olarak tamamıyla farklıdır ve boş dolgu özne içerdüğünü iddia edilebilen bir yapıdan üretilmiş değildir:

(38) a. Örtü, masanın üstünde(dir).

b.

(38')'de verilen yapıdaki koşaçlı tümcelerde tümce başı konumunda belirtili, özgül ve gönderimsel özneler bulunmaktadır. (34)'ten farklı olarak da bu yapılardan türetilen içtümcelerde düzenli olarak [özne + tamlayan durumu; eylem + adsıl uyum] yapısında karşımıza çıkmaktadır (Sezer, 1991: 139). Daha önce Türkçedeki iki farklı taşıma işlemi mevcut olduğunu hatırlatarak Sezer'e ve bize göre (38b) ve (38d)'deki öznelerin odak amaçlı eylemin önünde yer aldığına altını çizmekte fayda vardır. Başka bir deyişle, (36) ve (37)'deki eylem önü özneleriyle (38b) ve (38d)'deki **eylem önü özneleri arasında hem yapısal hem anlamsal fark var; her ikisinin görünürde aynı konumu işgal etmeleri aldatıcıdır ve araştırmacı daima bunun farkında olmalıdır**. Bizim için Sezer'in yaptığı en değerli gözlemlerden biri de budur.

Sezer'in, NİYT'lerin incelenmesinde uygulanmak üzere önerdiği uyum temelli analiz, önceki analizlerde (ve özellikle HK (1976)'da) mevcut olan başka bir soruna da işaret etmektedir. HK'ye göre kişisiz edilgen yapılar, sadece geçişsiz eylemlerden türetilbilmektedir. Ancak Sezer'e göre (39)'daki örneklerin arasında gözlemlenen fark bunun doğru olmadığını göstermektedir (Sezer, 1991: 139-141):

(39) a. Kitap okundu. (*tek mi, çok mu kitap okunduğu belli değildir*)

b. Kitap, okundu. (*kitap AÖ'sü Konu (topic) vurguludur ve belirtilidir*)

Aslında Sezer'in yaklaşımı, (39a)'daki yapı için nesne geçişimi kuramını benimsemektir. Yani, (39a)'da geçişli bir eylemden oluşan, nesnenin özneye yükseldiği bir yapı yoktur. Bu yapı, (39b)'de verilmiştir. (39a)'da edilgen yapı oluşturulmadan önce *kitap* nesnesi eylemle birleşmiştir ve eylemin nesne alma potansiyeli ortadan kalkmıştır. Başka bir deyişle, (39a)'da verilen yapıda özne konumuna taşınacak hiçbir kurucu yoktur; diğer taraftan (39b)'de *kitap AÖ'sü* özne konumuna çıkarak durum atanmaktadır. Bu birbirinden farklı türetim mekanizmaları sonucunda (40a) ve (40b)'den anlaşıldığı üzere (39a)'dan oluşturulan adlaştırmalar ve NİYT'ler uyum içermemektedir; (41)'den anlaşıldığı üzere ise (39b)'den oluşturulan yapılar uyum içermektedir (Sezer, 1991: 141). Aynı zamanda, Sezer'in daha önce anlattığı şekilde (40)'taki öznelerle tamlayan durumu atanmamakta; (41)'deki özneye ise tamlayan durumu atanmaktadır:

(40) a. [*boş öge* odada kitap okunduğu]-nu bilmiyordum.

b. [[*boş öge* _____i kitap okunan] Op_i] oda_i

(41) [[*kitabın*^j _____i okunduğu^j] Op_i] oda_i

Daha önce gördüğümüz gibi HK (1976), (39a)'daki yapıyı kişisiz edilgen olarak değil, özne geçişimi olarak ele almaktadır. Yani, onlara göre *kitap* kurucusu ilk önce nesneden özneye yükselir (geçişli etken eylemden edilgen eylem oluşturulurken), sonra artık özne olarak eylemle birleşir (özne geçişimi süreci gerçekleşerek). Sezer ise bu yaklaşım yerine tam tersini uygulamayı akla daha yatkın bulmaktadır: ilk önce *kitap* kurucusu, nesne olarak eylemle birleşmektedir (kuramsal olarak kabul gören nesne geçişimi veya yarı-geçişimi süreci gerçekleşerek), sonra artık geçişsiz olan eylemden kişisiz edilgen yapı oluşturulmaktadır; ikinci adımda artık özne konumuna çıkabilecek bir kurucu yoktur –

dolaysız nesne eylemle birleşmiştir. Bu sebeple, GYİ'yi benimseyen Sezer'e göre bu yapıda da özne konumunda uyum ilişkisini kuramayan, boş dolgu bir öge yerleştirilmektedir.

Sezer bu noktada çok yerinde bir tespit sunmaktadır: Kendisine göre Türkçedeki NİYT'lerin analizi sırasında rastlanan sorunlar, büyük ölçüde Türkçedeki özne geçişimi konusunda hem anlamsal hem de sözdizimsel verileri kapsayıp açıklayabilecek sistematik bir kuramın geliştirilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır (Sezer, 1991: 142). Hatta Sezer, kendisinin de tek yaptığı şeyin şu olduğunu itiraf etmektedir: “Geçişim geçiren öznelerin asla sözdizimsel statüsü kazanamayacakları varsayımını destekleyebilecek birkaç örneği yarım yamalak bir şekilde incelemek (Sezer, 1991: 142)”. Fakat bu yapılar konusunda yaşanan kuramsal sıkıntılara dikkat çekmekle beraber Sezer, bu yapılarda da tıpkı kişisiz edilgen yapılarda olduğu gibi, özne konumunun uyum içermeyen dolgu boş bir ögeyle doldurulduğuna emin olduğunun altını çizmektedir. Ona göre bu tür yapılardan türetilen NİYT'lerin ve adlaştırmaların uyum içermemesinin sebebi, özne konumunu işgal eden bu sessel olarak gerçekleşmeyen dolgu ögedir (Sezer, 1991: 142).

Özne geçişimi kapsamında ele alınan örnekleri inceleyen Sezer, ilk önce söz konusu yapılarda *KILICI* konu-rolü üstlenen bir temel üyenin bulunmamasına dikkat çekmektedir (Sezer, 1991: 142). Bu gözlemden hareketle Sezer, bu nevi yapıların sözdizimsel davranışını açıklamak için Rol Kuramı'na başvurulması gerektiğini ileri sürmektedir.

Sezer, ilk önce (42)'de verilen iki yapının arasındaki farkları Sezer'in önerisinin çerçevesinde tespit etmeye çalışır:

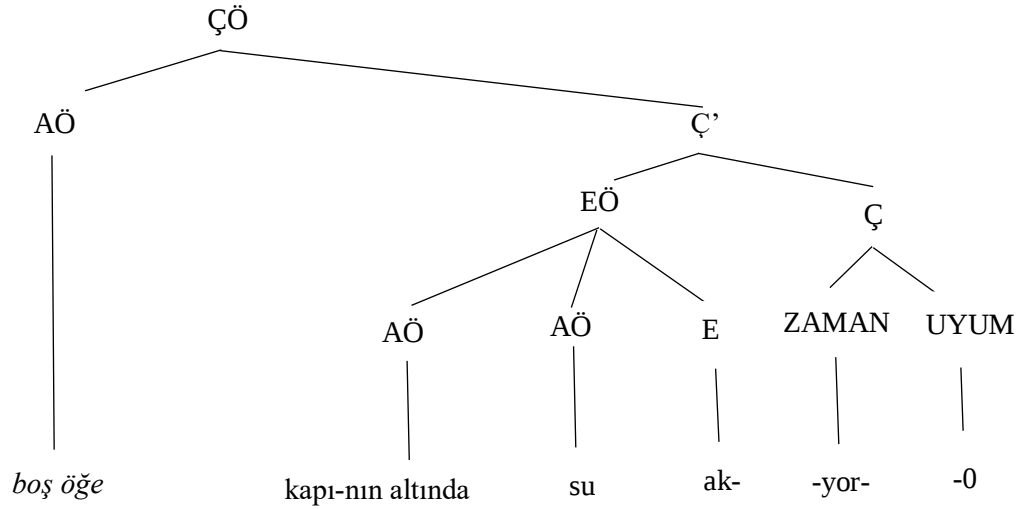
(42) a. Su, kapının altından akıyor-3.k.t.

b. boş öge kapının altından su akıyor-0.

Sezer, (42)'deki *ak-* eyleminin, kişisiz edilgen yapılardaki nesneli geçişsiz eylemlere benzer bir şekilde sadece *KONU* ve *HEDEF* Rollerini üstlenen içsel üyeler seçtiğini

belirtmektedir. Sezer'e göre bu eylem dışsal temel üye seçmemekte ve nesneli geçişsiz eylemlerin genel örüntüsüne uyarak KONU temel üyesine yükleme durumu atamamaktadır. Başka bir deyişle, *ak-* eylemi, sözdizimsel nesneye izin vermeyecektir, sadece KONU temel üyesi olan *su* AÖ'sünü anlamsal olarak seçerek ona rolünü atayacaktır (Sezer, 1991: 143). (43)'te (42b)'deki örneğin Sezer'in yaklaşımına göre düzenlenen dizim ağacı verilmiştir. Bir kez daha Aşamalı X'-şemasında bulunmaması gereken üçlü budaklanmayı görmekteyiz:

(43)

Sezer'e göre Durum alabilmek için *su* AÖ'sünün önünde iki seçenek vardır: ya özne konumuna çıkıp [+belirtili] yorum almak zorundadır (Sezer bu opsiyonu ele almayacağını belirtmektedir); ya da eylemle birleşmek / eyleme eklenmek. Bu şekilde [E N E] konfigürasyonunda kişisiz edilgen yapılarıdaki eylemle birleşen / eyleme eklenen nesnelerin Durumunu alacaktır. (42b) için özne konumu asla sözlüksel bir öge ile doldurulmayacaktır ve tümce asla uyum ekleriyle kurulmayacaktır.

Bu ayrıntılı sunumdan anlaşıldığı üzere, Sezer modüler bir yaklaşım benimseyerek Türkçedeki NİYT'leri analiz etmek için bu yapıların uyum özelliklerini ve Durum özelliklerini ele almıştır. Başka bir deyişle Sezer, NİYT'lerin kuruluşu sırasında gerçekleşen

strateji seçimini, ilkin Korniflt (1984)'te önerildiği gibi, NİYT'yi teşkil eden bileşenler olan uyum ve Durum öğelerine ayırarak açıklamayı hedeflemiştir (Sezer 1991: 151). Bunu yapmak için en büyük kuramsal ağırlığı, boş dolgu özne varsayımına yüklemiştir diyebiliriz. Bu varsayımın yanı sıra, Yönetim ve Bağlama Kuramı'na has karmaşık, birbirinden bağımsız ve açıklama değerinden yoksun çok sayıda kısıtlama, süzgeç ve yasaktan faydalanmıştır.

2.6.2. Sezer (1991) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

Sezer (1991)'de bu tezde sunacağımız analiz için temel rol oynayacak birçok gözlemler ve çok değerli varsayımlar ortaya konulmuştur. Ancak ÜD kuramının gelişmesiyle elde edilen güncel bilgiler ışığında, Sezer (1991) kuramında da bazı sorunlu varsayımlar göze çarpmaktadır.

2.6.2.1. Yukarıdaki tartışmalardan görüldüğü üzere, Sezer'in önerdiği analizin temelini, Türkçede dolgu bir boş kategorinin varlığı ve bu boş kategorinin dağılımı oluşturmaktadır. Sezer'in, böyle bir boş kategorinin varlığını varsaymak için gösterdiği tek gerekçe GYİ'dir. Ancak Öztürk Türkçedeki ZÖ'nün her zaman Gösterici yansımasına gerek olmadığına dikkat çeker ve zengin uyum eklerine sahip olan Türkçede bazen GYİ'nin, E°nin Z°'ye yükselmesiyle ortaya çıkan uyum ekleriyle tatmin edilmesinin mümkün olduğunu söyler (Öztürk, 2005: 140-141). Öztürk, buradan yola çıkarak Türkçede açık dolgu adıkları bulunmadığı gibi, boş dolgu adılarına da ihtiyaç olmadığını belirtir. Bizce de varlık sebebi, bir konumu açık olarak doldurmak olan dolgu adıların boş/örtük bir kategori olarak gerçekleştiğinin varsayılması kuramsal açıdan sorgulanmaya muhtaçtır.

Bunun yanı sıra bu yaklaşımda başka sorunlar da mevcuttur. Sezer, var olduğunu kabul ettiği bu boş ulamın tam olarak nasıl bir ulam olduğunu bilmediğini belirtir (Sezer, 1991: 149). Kendisine göre söz konusu sıfır ulam, AÖ-izi veya *ne*-izi olamaz; bu sebeple Chomsky (1981)'de tanımlanan sıfır kategorilerden, bu varsayılan ulam için sadece iki

seçenek kalmaktadır: ulam ya ADIL ya da *adıl* olmalıdır. Bu iki seçenek de Sezer için sorun yaratacaktır. Neden böyle olduğunu kısaca göstermeye çalışalım.

Sezer'in önerdiği boş ulam, ADIL olamaz; çünkü Sezer, NİYT'leri kuran ortaç eklerinin Z^o Başı olduğunu kabul etmektedir. Böyle bir yaklaşım benimsemesinin sebebi ise görüldüğü üzere, (49)'da verilen örnekteki öznenin Durumu'dur (Sezer, 1991: 149):

(49) [[____i oğlu] okula giden] Op_i adamı

Sezer'in benimsediği yaklaşımda, eğer ortaç eklerini Z^o olarak ele almazsak, (49)'daki [____i oğlu] AÖ'süne yalın durum atayacak bir Baş bulunmayacaktı. Fakat bu varsayım beraberinde şu sonucu da getirmektedir: Ortacın [Gös/ZÖ] konumu, yönetilen bir konumdur. Oysa ADIL sadece yönetilmeyen konumlarda bulunabilmektedir. Demek ki Sezer'in boş ulamı ADIL olamaz.

Diğer taraftan, Sezer'in boş ulama atfettiği özellikler sebebiyle, söz konusu ulamın *adıl* olması da hayli imkânsız gözükmektedir. Sezer de bunu belirterek, aslında *adıl*'ın; varsaydığı boş ulamın zıt özelliklere sahip olduğuna dikkat çekmektedir: ona göre bir yapıda *adıl*'ın varlığına sadece açık Uyum izin verebilmektedir (Sezer, 1991: 149).

Aslında Rizzi (1986) *adıl*'a sadece açık Uyum'un izin verdiği teorisine karşı çıkmıştır. Karşı çıkmasının sebebi, İtalyancada açık Uyum olmadığında da *adıl* bulunabilen yapıların var olmasıdır. Rizzi'nin araştırdığı konu, özne adıları değil, nesne adılarıdır; araştırmacı, nesne Uyumu bulunmayan dillerde de sıfır nesneler bulunabildiğini ispatlamıştır. (50)'de İtalyancadan bir örnek vererek durumu izah eder:

(50) La buona musica reconcilia [*boş öge*] con si stessi. (Rizzi, 1986: 21)

bel güzel müzik barıştır-ŞİM.3kt. ile kendisi

'Güzel müzik [*insanı*] kendisiyle barıştırır.'

(50)'den görüldüğü üzere tümcede bir şekilde nesne bulunmasaydı, yapıda *si stessi* artgönderimini bağlayacak unsur olmayacaktı ve yapı, Bağlama Kuramı'nın A İlkesi'ne göre

dilbilgisi dışı olacaktı. Rizzi (1986), artgönderimin bağlayıcısının *reconcilia* eyleminin nesnesi olduğunu göstermiştir:

(50') La buona musica reconcilia [*boş öğe*]_i con si stessi_i.

Fakat İtalyancada nesne Uyumı yoktur; Sezer'in benimsediği yaklaşıma göre İtalyancada sıfır *adıl* nesne bulunmamalı, çünkü bu *adıl*'a izin verecek Uyum yoktur. Başka bir deyişle, İtalyanca örneği de kapsayabilecek bir *adıl* için izin şartlarını değiştirmeliyiz.

Rizzi (1986) da bunu yapmaktadır. İlk önce İtalyancadaki sıfır nesnelerin yorumunun her zaman kapsayıcı olduğuna dikkat çekmiştir: Nesne Uyumı bulunan dillerde sıfır nesnelerin gönderimsel yoruma sahip olmasına karşın, İtalyanca gibi, nesne Uyumı olmayan dillerde sıfır nesnelerin sadece kapsayıcı (*arbitrary*) anlama sahip olabildiğini fark etmiştir. Yani, İtalyancada boş bir nesne sadece 'insan' veya 'birileri' olarak genelleyici bir anlam ifade etmektedir. Bu gözlemden hareketle Rizzi, daha önce *adıl*'ın bir tümcede bulunması için şart koşulan Uyum'un mevcudiyetini sadece gönderimsel değer kazandırmak için gerekli olduğunu ve Uyum bulunmadığında genellemeli anlamda olmak şartıyla da *adıl*'ın bulunabileceğini ileri sürmüştür. Nesne *adılı* konusunda yapılan bu gözlem sayesinde Rizzi (1986: 34-39), özne *adılı*'nı da kapsayabilecek yeni bir *adıl* analizini önermiştir. (51a) ve (51b)'de bu kuramın iki maddesi Ouhalla (1999) tarafından özetlendiği şekilde verilmiştir:

(51) a. *Adıl*-düşürme değiştirgeni: *adıl*, belirtilen X^o tarafından yönetilmektedir (bu Baş, sıfır nesneler için Eylem^o'ken, sıfır özneler için bitimli Çekim^o'dır).

b. Tanımlama Metodu: *adıl*, X^o'in üzerinde belirlenen özellikler bloğuna sahiptir; aksi takdirde genellemeli özelliklere sahiptir (Ouhalla, 1999: 320).

(51a) ve (51b)'nin özetlediği yaklaşıma göre *adıl* olarak tanımlanan boş ulam, bu ulamın bulunmasına izin veren Baş'ın açık Uyum biçimbirimine sahip olduğu durumlarda

gönderimsel, özgöl olarak yorumlanır; ulamın bulunmasına izin veren Baş'ın böyle biçimbirim taşımadığı takdirde ise genellemeli yorumlanır.

Şimdi bu bilgilerin ışığında Sezer'in önerisini yeniden ele alalım. Bahsedilen sıfır ulamın ADIL, AÖ-izi veya *ne*-izi olamayacağına göre bir nevi *adıl* olduğu varsayımını benimsemek durumundayız. Kullanıldığı ortamlarda, Sezer'in de defalarca belirttiği gibi, Uyum yoktur. Bu tespitten yola çıkarak, Sezer'in bahsettiği sıfır ulamın Rizzi'nin bahsettiği genellemeli *adıl* olduğunu düşünebiliriz. Bu varsayımımızın gerçek olup olmadığını test etmek için Sezer'in, *adıl*'ın bulunduğu varsaydığı ortamlardaki yorumunu incelememiz lazım. Sezer'e göre bu sıfır ulam üç farklı ortamda ortaya çıkmaktadır: kişisiz edilgen yapılarda, özne geçişimli yapılarda ve varoluşsal yapılarda. Bunları teker teker ele alalım.

2.6.2.1.1. Sezer, kişisiz edilgen yapılar için sadece iki örneği gözden geçirmiştir:

(52) a. Bana vuruldu.

b. Size ateş edildi.

(52)'teki örnekler, Sezer'in ispat etmeye çalıştığı olgu için yeterli örneklerdir: hem (52a)'da hem de (52b)'de dolaylı nesne ile eylem arasında uyum mevcut değildir. Fakat hiç uyum mevcut olmadığını göstermek için Sezer, (52)'deki yapılarda kişi-sayı özelliğine sahip olmayan dolgu bir ulamın olduğunu da ileri sürmektedir. Aslında, (52)'deki örnekten belli olduğu üzere, (52) gibi kişisiz edilgenler söz konusu olunca Rizzi (1986)'da bahsedilen genellemeli *adıl*'ın var olduğunu söyleyebiliriz:

(53) a. Bana istenmeyerek vuruldu.

b. Bana istenmeyerek ateş edildi.⁵⁶

⁵⁶ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür:

(i) a. İstanbul'a planlanarak gidildi.

b. İstanbul'a spor kıyafetler giyinerek yüründü.

c. Boğaz'da palet takılarak yüzüldü.

(53)'teki örneklerde *-arak* ekiyle oluşturulan zarf işlevli içeyerleşik tümceler mevcuttur. Biktirim (1986), kişisiz edilgenleri ele alırken *-arak* ile oluşturulan bu içeyerleşik tümceleri kullanarak bahsettiğimiz *adıl*'ın varlığını ispatlamaya çalışmıştır.

(54a) ile (54b) arasındaki dilbilgisellik farkından görüldüğü üzere *-arak* ile oluşturulan zarf işlevli yantümce, ana tümcenin öznesiyle aynı özneye sahip değilse yapı dilbilgisi dışıdır:

(54) a. *Hasan ağlayarak Ali geldi.

b. Hasan ağlayarak geldi.

(54)'teki iki örnek arasındaki dilbilgisellik farkından anladığımız şudur: *ağla-* eylemiyle oluşturulan zarf işlevli yantümcede ana tümcenin öznesine bağlı, sıfır bir ulam vardır. Biktirim (1986: 63), bu boş ulamın, EQUI silinmesi⁵⁷ altında silinmiş bir özne olarak ele almaktadır. Silinen özne, ana tümcenin öznesi tarafından bağlanmıştır ve iki özne eşdizinelidir. Yani, (54b)'deki tümcenin yapısı (55)'teki gibidir:

(55) [Hasan_i [~~Hasan_i~~ koşarak] geldi]

(54b)'deki tümceyi (56)'daki tümceyle karşılaştıralım. (56) numaralı tümce dilbilgiseldir. Bunu açıklamanın tek yolu, kişisiz edilgen yapıda bulunan ve zarf işlevli yantümcenin öznesini bağlayan ve silinmesine izin veren bir özne olduğunu kabul etmektir:

(56) a. Sakız çiğnenerek hocayla konuşulmaz. (Biktirim ,1986: 64'ten uyarlanmıştır)

b. [[~~boş öge_i~~ sakız çiğnenerek] boş öge_i hocayla konuşulmaz]

Biktirim'e göre söz konusu boş öge, özgül olmayan bir adıl olmalıdır ve *-arak* ile oluşturulan yantümceye açık ve özgül bir özne yerleştirilirse tümce dilbilgisi dışı olacaktır (Biktirim 1986: 67):

(57) a. Türkiye'de kahve [*adıl* su yudumlayarak] içilir.

⁵⁷ EQUI silinmesi ya da EQUI AÖ silinmesi (*EQUI NP deletion*) – eşgönderimli ve eşgörevli iki öğeden birinin silinmesi.

b. *Türkiye’de kahve [*Türk-ler* su yudumlayarak] içilir.⁵⁸

Bunun yanı sıra Biktimir, (58a)’da kişisiz edilgen yapılarda *tarafından* ile ifade edilmiş bir özneye izin verilmediğini, sadece özgül olmayan özneye izin verildiğini ve (59)’de bu öznenin sadece [+insan] özelliğini taşıyabildiğini tespit etmiştir.

(58) a. Beyoğlu’na bu dolmuşla çıkılır. (= İnsanlar bu dolmuşla Beyoğlu’na çıkar)

b. * İnsanlar tarafından Beyoğlu’na bu dolmuşla çıkılır.

(59) a. Çayırlarda koşulur. (= Çayırdaki insan koşar)

b. *Çayırlarda havlanılır. (= ? Çayırdaki insan havlar)

Bu tespitler, BHM (1990)’da önerilen eğik Durumlu özne kuramını tamamıyla çürütmektedir, çünkü kişisiz edilgenlerde eğik Durumlu kurucular *-arak*’lı yapılardaki eşdizimli özne silinmesinde yer alamazlar:

(60) a. Bankaya gidildi.

b. Bankaya ağlayarak gidildi.

c. *[bankaya_i [~~bankaya~~_i ağlayarak] gidildi.

ç. [bankaya *adılı* [~~adılı~~ ağlayarak] gidildi.

(60b)’deki tümce banka ağlıyormuş gibi yorumlanamaz; ağlayan, sadece özgül olmayan ve bankaya giden genel anlamlı [+insan] özellikli biri olarak anlaşılmalı. Daha önce de belirttiğimiz üzere Özsoy (2009)’da da kişisiz edilgenlerle ifade edilen hareketlerin gerçekleştireni olarak her zaman [+canlı] varlıklar anlaşıldığına dikkat çekilmiştir.

Biktimir, kişisiz edilgen yapılar olarak ele alınan yapıların aslında edilgen olmadığını, özgül olmayan [+insan] özneye sahip tümcelere edilgen biçimbirim ekleyen ve

⁵⁸ (i)’de görülüşü gibi kişi uyumu mevcut olduğunda da *-arak* ile kurulan tümcesel belirteçte ana tümcenin öznesinden farklı bir açık özne bulunamaz. (ia)’daki sıfır öge, ana tümcenin de öznesi olan *sen* olarak yorumlanırken, kişisiz edilgen yapısında kapsayıcı bir anlam elde edilmektedir:

(i) a. Sağ sola bakarak yürüyemezsin.

b. *Ben sağ sola bakarak yürüyemezsin.

c. Sağ sola bakarak yürünmez.

Türkçeye özgü bir süreç ile üretilen yapılar olduğunu ileri sürmektedir. Yukarıda verilen örnekler ve tespitlerden hareketle, Türkçedeki kişisiz edilgenlerde gerçekten sıfır bir ulam bulunduğunu ve bu ulamın Rizzi (1986)'da önerilen genellemeli *adıl* olabildiğini söyleyebiliriz.

2.6.2.1.2. Yukarıdaki kuramsal tartışmadan elde ettiğimiz bulgulara göre Türkçede kişisiz edilgenlerde gerçekten boş ulamın varlığından bahsedilebilir. Sezer, bu boş ulamın belirtisiz özneli yapılarda da var olduğunu iddia eder.

Sezer'in bu iddiasıyla ilgili göze çarpan ilk şey şudur: (61)'de görüldüğü gibi, belirtisiz (bizim önerdiğimiz yaklaşımda özgül olmayan ve gönderimsiz) özneli yapılarda iddia edilen boş ulam için genellemeli yorumdan bahsedilemez:

(61) a. Kasabaya doktor girdi. (= * İnsan kasabaya doktor girdi)

b. Çocuğu köpek ısırdı. (= * İnsan çocuğu köpek ısırdı)

Demek ki Sezer'in önerdiği gibi bu yapılarda bir boş ulam varsa, söz konusu boş ulam daha önce tespit ettiğimiz ve Rizzi (1986)'da bahsedilen genellemeli *adıl* olamaz. O zaman şimdiye kadar kuramda tanımlanmamış bir ulam olmalıdır. Bu kendi başına yeterince sorunlu bir varsayımdır, çünkü ÜD kuramında hem Z^0 tarafından yönetilen (yani ADIL olamayacak) hem de Uyum tarafından tanımlanamayacak olan (yani genellemeli *adıl*) ve taşıma yoluyla ortaya çıkmayan (yani ne AÖ-izi, ne de *ne*-izi olmayan) adsıl/adılsıl bir ulam yoktur.

Yine de kişisiz edilgenler için kullandığımız EQUI silinme testi uygulayarak bu yapılarda sessel olarak gerçekleşmemiş ve silinen bir özneyi yönetebilecek bir öznenin mevcut olup olmadığını kontrol edebiliriz:

(62) a. *Kasabaya topallayarak doktor geldi.

b. *Çocuğu hırlayarak köpek ısırdı.

(62a) ve (62b)'de *-arak* ile kurulan yantümcedeki boş ulamı bağlayacak bir özne yoktur. Başka bir deyişle, (62)'deki tümcelerin dilbilgisi dışı olduklarına göre belirtisiz öznel yapılar sessel olarak gerçekleşmeyen ve EQUI silinmesi yönetebilen başka bir özne yoktur.

2.6.2.1.3. Sezer'in, boş bir öznenin bulunduğunu varsaydığı üçüncü tip yapılar, varoluşsal tümcelerdi. Sezer, bu yapılardaki boş ulamın; İngilizcedeki varoluşsal tümcelerde görülen *there* dolgu adılı olabileceğini söylemektedir. Fakat aynı zamanda Türkçedeki varoluşsal yapılarda Uyum'un mevcut olmadığını, bu sebeple özne gibi görünen kurucuların aslında [Gös/ÇÖ] de bulunamayacağını da belirtmektedir; bunun sebebini de boş ulamın kişi-sayı özelliklerine sahip olmamasıyla açıklamaktadır:

(63) Sokakta köpekler var(*-lar).

Fakat İngilizcedeki varoluşsal yapılarda *there* dolgu adılıyla değil, belirtisiz olan özneyle Uyum mevcuttur:

(64) a. There is a fly in my soup.

b. There are some flies in my soup.

(63) ile (64) arasında gözlemlenen Uyum örüntüsü farkından anlaşıldığı üzere bu iki dildeki varoluşsal tümceler farklı yapıya sahip olmalıdır. Başka bir deyişle, Sezer'in önerdiği boş ulam İngilizcedeki *there* dolgu adılıyla aynı özelliklere sahip olamaz. Rizzi (1986)'da önerilen genellemeli *adıl* ile de ortak özelliklere sahip bir ulam olamaz: varoluşsal yapılar, genellemeli yoruma açık değildir ve hiçbir şekilde EQUI silinmesine izin veren yapılarda yer alamazlar.

Bu açıdan Sezer'in varoluşsal tümcelerde var olduğunu ileri sürdüğü boş ulamın türü ve özellikleri kuramsal olarak gizemli kalmaktadır. Bu sebeple tezimizde Sezer'in kuramının bu kısmını kabul edemeyeceğiz. Çalışmamızda geliştirilen analizde bu kararımızın etkisi

olmadığını belirtmek isteriz: Önerdiğimiz yaklaşım; varoluşsal yapılarda boş bir ulamın bulunup bulunmamasına göre herhangi bir değişikliğe ihtiyaç duymadan bu yapıları kapsamaktadır.

2.6.2.2. Sezer'in çalışmasını yaptığı dönemde tümcelerin dizim ağacında, Çekim alanında Z^0 Başı'nın yanı sıra bir de Uyum⁰ Başı'nın mevcut olduğu varsayılmaktaydı. Sezer, bu varsayımdan hareketle çok yerinde bir tespit yaparak, NİYT'lerdeki *değişkenin* aynı zamanda iki farklı ulam tarafından yönetim altına alınamayacağını söylemektedir: Bir taraftan NİYT'nin oluşumu için gereken Operatör tarafından öncül-yönetim, öbür taraftan Uyum Başı tarafından uygulanacak Baş-yönetim yasaklı olmalıdır. Fakat incelediğimiz yapılarda, Sezer'in var olduğunu kabul ettiği Z^0 Başı ve Uyum⁰ Başı'nın mevcut olmadığı gösterilecektir.

Başka bir deyişle, Sezer'in NİYT'ler için önerdiği ÇÜBY hiç yoktur; bu sebeple de böyle bir bağlama yasağından kaynaklanan bir kısıtlama, ilgilendirme stratejisi seçimini belirleyemez. Bunu neden iddia ettiğimize bir göz atalım:

2.6.2.3. Sezer, ilgilendirme sonucunda NİYT'in içinde kalan boşluğu bağlayan Operatörü, bir Baş olarak göstermiştir. Daha doğrusu, özellikle Operatör olarak ele aldığını belirttiği bu ögeyi Tümleyici⁰ Başı olarak şemada göstermiştir. Ancak NİYT'lerdeki Operatör, öbekselsel bir ulamdır; Yapıyı Muhafaza İlkesi'ne göre (*Structure Preservation Principle*) sadece Baş ulamları Baş konumuna taşınabilmektedir ya da üretilebilmektedir.

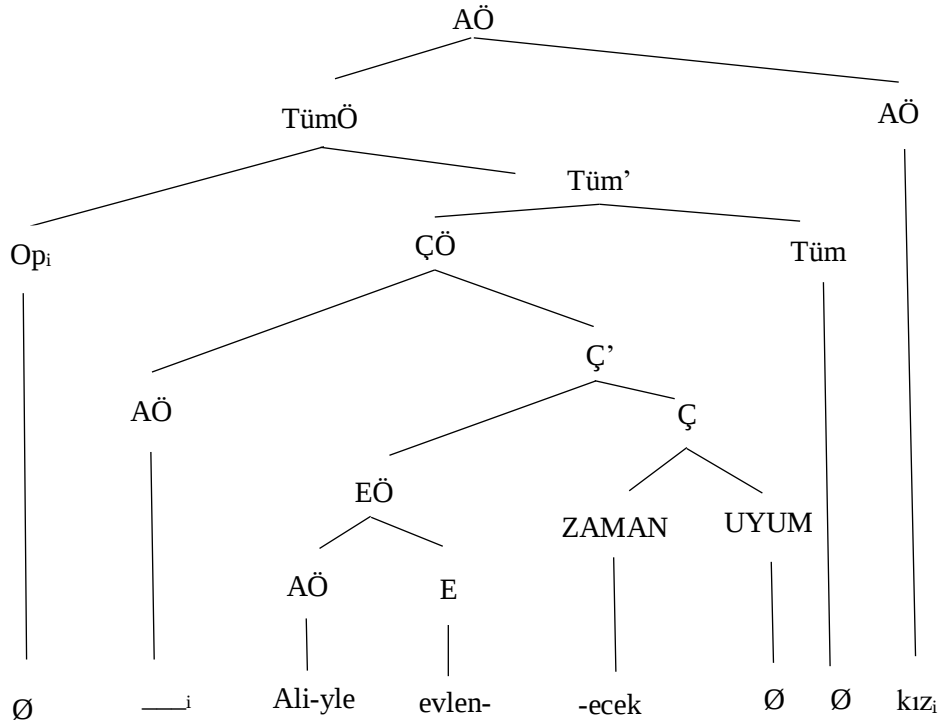
Bu sebeple Sezer'in bu yanlış şekilde sunduğu şemayı düzeltebilmek için Operatör, olması gereken yapısal konuma yani öbekselsel unsurlara ev sahipliği yapan [Gös/TümÖ]'ye yerleştirilmelidir. Bu durumda Sezer'in dizim ağaçlarını ve türetim şemalarını (65) ve (66)'deki gibi değiştirmemiz gerekecektir. (65) numara $[-(y)An]$ tipi, Uyum içermeyen ilgilendirme stratejisinin temsilidir. (66) ise $[-DIğ+I]$ tipi, Uyum içeren ilgilendirme

stratejisinin temsildir. (65a) ve (66a)'da Sezer'in önerdiği türetim şeması verilmiştir; (65b) ve (66b)'de olması gereken şemalar; (65c) ve (66c)'de ise (65b) ve (66b)'de verilen şemalara uygun dizim ağaçları verilmiştir:

(65) a. *[AÖ [TümÖ [ÇÖ ____i Ali'yle evlenecek] Op_i] [AÖ kız_i]]

b. [AÖ [TümÖ Op_i [ÇÖ ____i Ali'yle evlenecek] [AÖ kız_i]]]

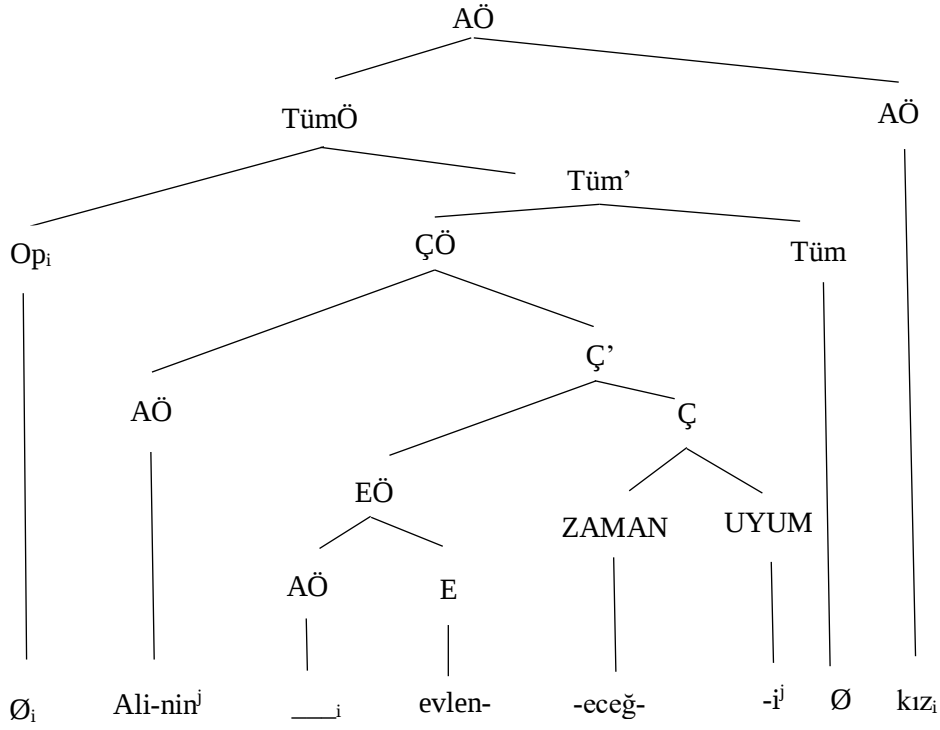
c.

(66) a. *[AÖ [TümÖ [ÇÖ Ali'nin ____i okuyacağı] Op_i] kitap_i]

b. [AÖ [TümÖ Op_i [ÇÖ Ali'nin ____i evleneceği] kız_i]]

c.

(65c) ve (66c)'den anlaşıldığı üzere, Tümleyici Baş hiçbir kurucuyla eşdizimli değildir ve hiçbirini Ü'-bağlayamaz. Bu sebeple Sezer'in ÇÜBY devreye giremez; aynı zamanda doğru konfigürasyonda Uyum'la operatörün yan yana durma kısıtlaması da işlememektedir.

2.6.2.4. Sezer, ortaç eklerinin zayıflatılmış da olsa Z^o Başları olduğunu ileri sürmektedir (Sezer 1991: 109), fakat meselenin daha derinlerine girmemektedir. Sezer'in ortaç eklerini Z^o ekleri olarak ele alması, kompleks öznelerden gerçekleşen ilgilendirmelerin sonucunda NİYT'lerde kalan alt kurucuya yalın durum atanması gerektiğini varsaydığı için esastır. Fakat Sezer'in sunumunda bu yalın durum atanmasının mekanizması açık bir şekilde gösterilmemiştir. Anladığımız kadarıyla Z^o, [Göz/ZÖ] konumundaki öğeye yalın durum atamaktadır. Ancak eğer yapıda aynı zamanda adsıl Uyum mevcutsa, o zaman adsıl Uyum^o özneye tamlayan durumu atamaktadır. Bu durumda Z^o Baş'ının atayacağı yalın durum nereye gidiyor?

Verdiğimiz (70) numaralı dizim ağacından görüldüğü üzere Zaman ve Uyum Başları, Sezer'in varsaydığı gibi iki kız kardeş gibi gösterilemez. Bu sebeple yalın durumun atandığı yapılarda adsıl Uyum^o mevcut olmamalıdır; eylemsel Uyum bulunduğu yapılarda yalın durumun atanması başka mekanizmayla gerçekleşiyor olmalıdır.

Bu varsayımın başka bir sorunu ise, (69)'da örneğini verdiğimiz özgül olmayan öznel yapılarıdır.

(69) a. Köye doktor geldi.

b. [[____i doktor gelen] köyü]

(69) gibi yapılarda özgül olmayan özneye yalın durum atanmakta mı? Yalın durum atanıyorsa bu durum Zaman öbeğinin Gösterici konumunda mı atanmaktadır? Eğer öyleyse ve Sezer'in varsaydığı gibi bu yapılarda [Gös/ZÖ] boş dolgu bir ögeyle doluyorsa, yalın durum ona mı atanacaktır? Bu halde NİYT'de kalan özgül olmayan özne nasıl bir Durum taşıyacak ve hangi Baş tarafından Durum atanacaktır? Sezer'in önerdiği yalın durumun atanma süreci tüm bu sorun ve sorulara yol açmaktadır.

Bu sorunun yanı sıra kuramın gelişmesiyle (Kelepir 2001) Türkçedeki ortaç eklerinin Z^o ekleri olarak değil, Görünüş^o ekleri olarak incelenmesinin daha uygun olacağı ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, ortaç eklerinin Zaman ekleri olarak özneye yalın durum atamaları olası değildir.

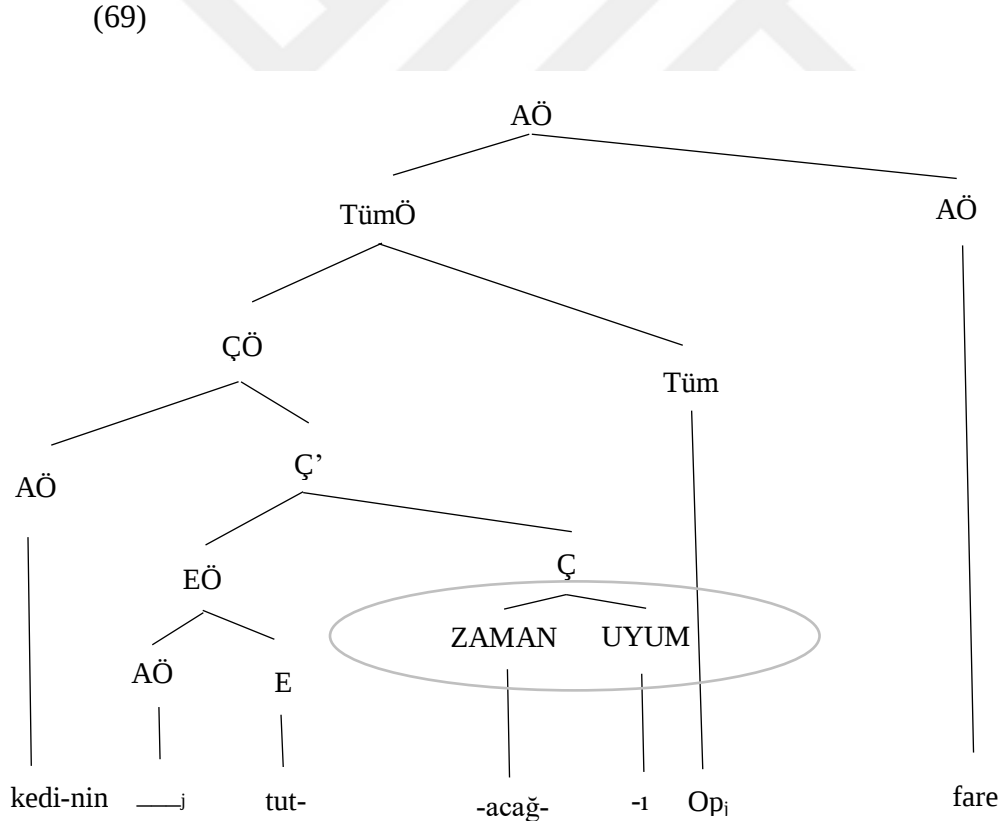
2.6.2.5. Sezer'in kuramında sorunlu olarak gözüken başka bir iddia ise tamlayan durumunun (adsıl) Uyum^o tarafından atanıyor olmasıdır. Bu varsayım, George ve Kornfilt (1981) tarafından ortaya atılmıştır. Fakat bu varsayımın, özellikle NİYT'ler söz konusu olduğunda, kuramsal olarak savunulması oldukça zor bir iddia oluşturmaktadır.

Her şeyden önce bu varsayımı kabul etmemiz için Uyum Başı'nın varlığını kabul etmemiz gerekmektedir. Fakat ÜD Kuramı'nın gelişimiyle Uyum yansıması olmadığını,

adsıl olsun, eylemsel olsun kişi-sayı uyumunun, aslında başka bir Baş'ın sadece bir özelliği olabileceği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede adsıl uyum Bel^o'in bir özelliği olarak, eylemsel uyum ise Z^o'nin bir özelliği olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu sebeple tamlayan durumunun atayıcısı sadece BelÖ'nün Başı olduğunu kabul edebiliriz.

Tabii, Sezer'in çalışmasını yaptığı dönemde kuramda bunlar bilinmemekteydi. Buna rağmen Sezer'in teklif ettiği tamlayan durumu atama mekanizması, dönemindeki benimsenmiş kuramsal çerçeve içinde bile oldukça sorunlu görünmektedir.

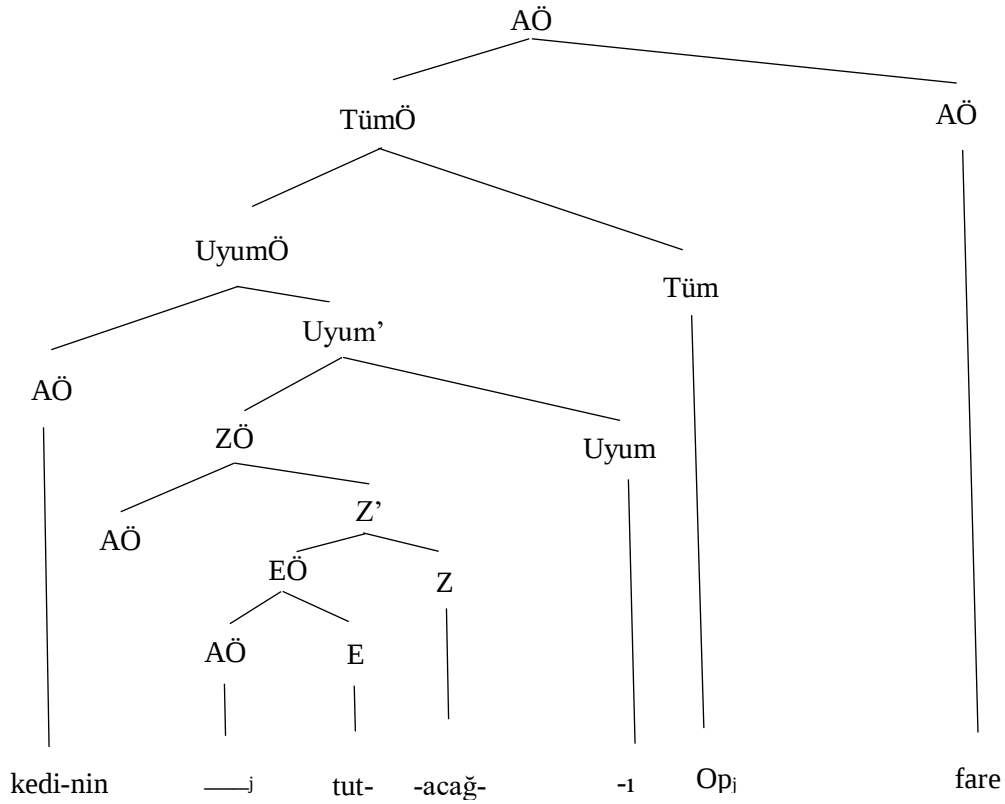
Sezer'in önerdiği ve kolaylık olsun diye (69)'da tekrar verdiğimiz dizim ağacına bakacak olursak, Ç^o Başı'nın iki kız kardeş dallandırdığını görüyoruz:

Operatörün konumu ve mahiyeti şu anda tartışmamızı ilgilendirmedeği için Sezer'in verdiği gibi bırakmaktayız; 2.6.2.3.'te yanlış olduğunu zaten belirtmiştik. (69)'daki dizim ağacında bizi ilgilendiren tek yansıma çember içine alınan yansımadır. Çember içine

aldığımız Ç^o'nin altında iki kız kardeş vardır; bunlar ZAMAN Başı ve UYUM Başı'dır. Ancak bu şekilde inşa edilmiş bir ağaç, Aşamalı X'-Kuramı'nın dizim ve yansıma kurallarıyla ters düşmektedir: iki Baş kardeş olamaz. Ç^o'nin altında farklı Durumlar atayabilecek iki farklı Baş'ın olduğunu iddia etmek istiyorsak Ç^o'yi iki farklı Baş'a ayırmamız ve (Pollock 1989, Belletti 1990) söz konusu iki Baş'ı Aşamalı X'-Kuramı'na göre büyüğü yansımalarıyla beraber yerleştirmemiz gerekmektedir; bu halde bu Başlar'dan birinin diğerini dallandırması gerekmektedir. Alanyazında (Belletti 1990, Chomsky 1993, Haegeman 1994: 598) UYUMÖ'nün ZÖ'yü dallandırdığı kabul edilmektedir. Bölük Çekim Varsayımı'na göre Sezer'in yapısını yeniden yapılandırmamız gerekmektedir. (70)'te Aşamalı X'-Kuramı'na uygun dizim ağacı verilmiştir:

(70)

Bu konfigürasyona göre yalın durumu atayan Z^0 değil UYUM⁰'dur: (22)'deki şemada görüldüğü gibi Z^0 Başı'nın Sezer'in benimsediği yaklaşıma göre ise yalın durumu atayan Z^0 'dir, tamlayan durumu atayan UYUM⁰'dur.

Bu sorunun yanı sıra daha önce belirttiğimiz gibi Chomsky'e göre (1995: 349), UYUMÖ yansımasının varlığı, sadece bazı kuram içi ihtiyaçları karşılamak için gereklidir ve UYUMÖ yansımasını benimseyen bir kuramın gereksiz bir şekilde ağırlaştığının yanı sıra özellikle varoluşsal yapıları ve İzlandacadaki çift özneli yapılar kapsayamayacağını belirtmiştir. Bu sebeple UYUMÖ terk edilmiştir ve onun yerine hem yalın durumu, hem uyum hem de GYİ kapsamındaki taşımaların hepsi sadece ZÖ yansımasının içinde çözümlenmeye başlanmıştır.

2.6.2.6. Sezer, Türkçedeki NİYT'lerin kuruluşundaki strateji seçimini incelerken Türkçede dilbilgisi dışı olarak elenen tüm olası yapıları ele almaktadır ve kullanımda olan iki stratejinin dışındakilerin kabul edilemez olmaları için birer kuramsal sebep bulmaktadır. Ancak (71)'de verilen stratejinin Türkçede kabul edilemez olmasına bir açıklama sunamamıştır:

(71) *[[Ali _____i okuyacak] Op_i] kitabı

Sezer, (71)'deki yapının hiçbir ilkeyi ihlal etmediğini kabul etmektedir (Sezer 1991: 113). Fakat onun Türkçede kabul edilebilir olmadığına tatmin edici bir açıklama getiremediği gibi (59)'daki yapının Türkçe dışındaki birçok Türkî dilde özne dışı kurucular için kullanılan strateji olduğu (Csató 1996) da gözünden kaçmıştır.

2.6.2.7. Sezer, iki NİYT kurma stratejisinin seçiminin ortaç ekleriyle ilgili olmadığını belirtmiştir ve bunun ispatı olarak [-AcAK] ekiyle oluşturulan NİYT'lerin hem [+*tamlayan*; +*iyelik*] yapıda hem de [-*tamlayan*; -*iyelik*] yapıda kurulabildiğine dikkat çekmiştir. Fakat [-AcAK] ekiyle ilgili belirtilmesi gereken bir özellik vardır – bu ek, çok yönlü (*versatile*)

kullanıma açık bir ek olarak içinde bir taraftan [-(y)An] stratejisinin üstlenemediği, fakat [+DIğ+I] ilgilendirme stratejisinin gerçekleştirdiği işlevleri, diğer taraftan [+DIğ+I] stratejisinin üstlenemediği, fakat [-(y)An] stratejisinin gerçekleştirdiği işlevleri yerine getirebilmektedir. Bunun ne anlama geldiğine yakından bakalım.

Her şeyden önce, (72a) ve (72b)'de görüldüğü gibi [-AcAK] ekinin, tıpkı -mIş ve -Ar/-mAz ortaçları gibi koşaç biçimcesiyle (*copulative clitic*) beraber bitimli tümcelerde kullanılabilmektedir (Keleş 2001). Bu kullanım, [-DIğ+I] tipi adlaştırmalar için mümkün değildir:

(72) a. Uyumuşum.

c. Yapamazsın.

b. Geleceğim.

c. *Yaptığsın.

Diğer taraftan [-AcAK] eki, [-DIğ+I] adlaştırmalarının temel işlevi olan, [-(y)An] tipi adlaştırmaların oluşturamadığı salt faaliyet bildiren adlaştırmalar kurabilmektedir:

(73) a. Bunu yaptığımı sana kim söyledi?

b. Bunu yapacağına inanmıyorum.

c. *Bunu yapanımı kim söyledi?

ç. *Bunu yapmışına inanmıyorum.

[-AcAK] ekinin (72) ve (74)'te gösterilen kullanımlarından belli olduğu üzere, bu ek dilin NİYT dışındaki alanlarında çift kullanımlıdır; yani bu ekin her iki ilgilendirme stratejisi yapısında kullanılabiliyor olması, Sezer'in iddia ettiği gibi ilgilendirme yapısının ortaç ekinden bağımsız olduğunu değil, tersine – stratejilerinin belli bir ek tipiyle birleşik bir şekilde seçildiğini göstermektedir.

2.7. Haig (1997), (1998)

Haig (1998)'in Türkçe NİYT'leri ele alan en kapsamlı çalışma olduğunu, Haig (1997)'nin ise bu kapsamlı çalışmanın bir bölümünün erken bir versiyonu olduğunu söyleyebiliriz. (1998) tarihli çalışmasında Haig, Türkçe NİYT'lerin tüm özelliklerini İşlevsel Dilbilim çerçevesinde ele alırken (1997)'deki makalesinde sadece bu tezin de konusu olan ilgilendirme stratejisi seçimine odaklanmıştır. Haig'in iki stratejinin çözümlenmesi için önerdiği yaklaşımda NİYT kurma stratejisi seçimi, büyük ölçüde Türkçenin genelinde çalışan ve ilgilendirme sürecinden bağımsız mekanizmalarla açıklanmaya çalışılmıştır (Haig 1998: 149). Bu anlayışla şekillendirdiği yaklaşımla, Haig; Türkçe NİYT'leri açıklayabilmek için baş adın NİYT'nin içerisindeki sözdizimsel işlevine bağlı ek kurallarının ileri sürülmesinin tamamen gereksiz olduğunu savunmuştur.

2.7.1. Haig (1997), (1998) Analizinin Ayrıntıları

Haig, Lehmann (1984)'te önerilen genel yaklaşımı benimseyerek NİYT'lerin kuruluşlarını yöneten dilbilgisel yasaların; dilde mevcut olan altasıralama, boşluk oluşturma ve niteleme süreçleri için gerekli olan temel ilkelerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Başka bir deyişle, Haig'e göre NİYT'lerin kuruluşunu yöneten mekanizmalar dilde özel olarak NİYT kurmak için geliştirilen mekanizmalar değildir; bu sebeple Türkçede gözlemlenen NİYT'lerin özellikleri, bu dilin genelinde işlemekte olan **niteleme, adlaştırma ve boşluk oluşturma** süreçlerinin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen Haig, NİYT'lerin yapılarını incelerken Underhill (1972)'de sunulan analizi tamamen göz ardı etmeyi tercih ettiğini belirtmektedir (Haig 1998: 149-150). Burada belirtmemiz gereken bir husus da şudur: Haig'in Underhill (1972) analizi olarak kabul etmek istemediği analiz, büyük ölçüde HK (1976)'da geliştirilen analizdir. Bu sebeple Haig, Underhill'in analizine direkt eleştiri yöneltmemiştir, sadece HK (1976) ile ilgili görüşlerini

beyan etmiştir. Haig'in bu görüşleri de büyük ölçüde Kornfilt (1997)'de ortaya koyduğu sorunları kapsamaktadır. Kornfilt'in belirttiği gibi (1997: 74), HK (1976)'da önerilen üç ilke (Başlıca İlke, ÖYİ ve ABİ) 'doğru genellemeler olsa bile, hiçbir şekilde açıklayıcı değildir (Kornfilt, 1997: 74)'. Bunun yanı sıra Haig, üç koşulun birleştirici bir ilkeye dayanıp dayanmadığı ve dayanıyorsa bu esas ilkenin tam olarak ne olduğunun belli olmadığına dikkat çekmektedir (Haig 1998: 155). Haig'e göre, bu ilkelerin hepsi; birbirinden bağımsız ve dilin başka alanlarına bağlanabilecek gerekçelere dayanmayan ölçütler üzerine inşa edilmiştir: Başlıca İlke; yapının baş adının, NİYT içerisindeki sözdizimsel işlevini temel almaktadır. ÖYİ ise, ilgilendirme süreci başladığında NİYT'de özenin bulunup bulunmadığı koşuluna dayanmaktadır. ABİ'nin, ise önceki iki ilkeyle tam olarak nasıl bağlantılı olduğu belli bile değildir (Haig 1998: 155).

Haig, sonradan eklenen ABİ ve ÖYİ ilkelerinin önerilmesi için bağımsız gerekçelerin olmadığını ve bu ilkelerin; sırf Başlıca İlke'nin kapsayamadığı örneklerin oluşturduğu boşlukları yamalamak için ortaya konulan keyfi ilâveler gibi görüldüğünü ileri sürmektedir (Haig 1998: 155). Haig'e göre NİYT kurma stratejisi seçimi konusunda geliştirilen Standart Kuram'da bu boşlukların ne kadar sistematik ve geniş kapsamlı olduğu göz önünde bulundurulunca ilâve ilkeler yerine Başlıca İlke'nin yeniden gözden geçirilmesi ve değiştirilmesi gerektiği görülmektedir. Ancak Haig'in de belirttiği gibi, alanyazında böyle bir öneri ortaya konulmadığı gibi Dede (1978) dışında hiç kimse böyle bir olasılığın üzerinde ciddi bir şekilde durmamıştır (Haig, 1998: 155).

Parmak bastığı bu sorunların yanı sıra, Haig bizim de değindiğimiz şu meseleye dikkat çekmektedir: Standart Kuram çerçevesi içinde geliştirilen hiçbir analizde [-Dİğ+I] tipi ortaçların kullanımına yol açan koşullar tespit edilmeye çalışılmamıştır. Bunun yerine alanyazında formüle edilen tüm koşullar ve ilkeler, [-(y)An] tipi ortaçlar için olumlu, [-

DIğ+I] tipi ortaçlar için olumsuz ifadelerle açıklanmıştır. Oysa Haig'in fikrine göre ve bizim 2.8.1.2.'de göstermeye çalışacağımız gibi [-DIğ+I] tipi ortaçların; nöbetleşen bu çiftin daha işaretli üyesidir. Bu sebeple Haig, **tüm koşulların ve ilkelerin geleneksel yaklaşımın tersi olacak şekilde formüle edilmesi gerektiğini belirtir ve bu koşulların ve ilkelerin çiftin işaretli üyesi olan [-DIğ+I] tipi ilgilendirme için yeniden formüle edilmeye muhtaç olduğunu ileri sürer.** Diğer taraftan çiftin işaretsiz üyesi olan [-(y)An] tipi ilgilendirme; olağan ve varsayılan seçenek olarak kabul edilmelidir ve [-(y)An] tipi stratejinin; işaretli üyesi [-DIğ+I] tipi ilgilendirmenin kullanımını gerektiren şartlar mevcut olmadığında doğal olarak [-(y)An] tipi ilgilendirmenin kullanılacağı varsayılmalıdır (Haig, 1998: 155). Biz de Haig'in bu görüşüne katılmaktayız ve araştırmamızda bu yaklaşımı benimsemeyi hedeflemekteyiz. Bu durumu kısaca aşağıdaki gibi kısaca maddeleştirebiliriz:

- A. [-DIğ+I] tipi ilgilendirme işaretlidir ve sadece özel koşullar mevcutken kullanılır.
- B. [-DIğ+I] tipi ilgilendirmenin kullanıldığı özel koşulların tespit edilmesi gerekir.
- C. [-(y)An] tipi ilgilendirme, [-DIğ+I] tipi ilgilendirmenin kullanımını gerektiren koşullar ortadan kalktığında varsayılan ilgilendirme stratejisi olarak kullanılır.

Haig'in, standart ilgilendirme kuramına alternatif olarak sunduğu öneride iki temel varsayımı benimsemiş olduğunu söyleyebiliriz: 1) **baş adım sözdizimsel işlevi, ortaç seçimini etkilememektedir;** 2) **[-(y)An] tipi NİYT'nin seçildiği durumlardan çok [-DIğ+I] tipi NİYT'nin seçildiği durumları belirleyen koşullar tespit edilmeye çalışılmalıdır** (Haig, 1998: 156).

Haig, bu tespitler doğrultusunda incelemesine başlarken ilk önce [-DIğ+I] tipi ortaçların NİYT'lerdeki işlevini inceler ve Türkçede karşımıza çıkan bu ilgilendirme yapısını diğer Türkî dillerde bulunabilen NİYT'lerle karşılaştırır. Bu karşılaştırmadan elde ettiği verilerin ışığında Haig'in özellikle dikkat çektiği hususlardan biri şudur: Diğer Türkî dillerin

çoğunda NİYT yapılarında ortaç eki nöbetleşmesi yoktur. Haig'e göre bu olgu, Türkçedeki ortaç seçiminin arkasında saklanan gerçek sebebi aydınlatılabilir (Haig, 1998: 156). Bu tipolojik gözlemden hareketle Haig, şu soruyu sormaktadır: [-(y)An] tipi ilgilendirmelerin yapamadığı, ancak [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin yapabildiği şey nedir? Haig'e göre bu soruya verilebilecek ilk göze çarpan cevap, şudur: [-DIğ+I] tipi ortaçların iyelik ekleri taşıyarak NİYT'nin öznesinin kişisini tanımlayabilmektedir. Haig bu öntespitini formüle ederek Türkçedeki NİYT yapılarını aşağıdaki (1) ve (2) numaralı şemalarla gösterir (Haig 1998: 155-156):

(1) [... -(y)An] baş ad

(2) [özne+Tam.D. ... DIK+iyelik] baş ad

İki tip ortacın arasındaki başlıca farkın iyelik ekinin varlığı veya eksikliği olduğunu varsayan Haig, (1) ile (2) arasındaki farktan belli olduğu üzere bu iyelik ekine sadece [-DIğ+I] tipi ortacın ev sahipliği yapabildiğine dikkat çekmektedir ve şu soruları sormaktadır: Neden Türkçe, çoğu diğer Türkî dillerden farklı olarak tek amacı iyelik biçimbiriminin eklenebileceği mekânı sağlamak olan ilâve bir ortaç ekine ihtiyaç duymaktadır? Neden tek bir ortaç eki, hem iyelik ekli hem de iyelik eksiz kullanılamıyor? Neden (3)'teki şemaya benzer bir yapı Türkçede kullanılamaz?

(3) *[özne+GEN ... -(y)An+iyelik] baş ad⁵⁹

Haig'in merak ettiği şey şudur: (3)'teki yapının kullanılması başka Türkî dillerde mümkünken⁶⁰ neden Türkçede mümkün değildir (Haig, 1998: 157)? 57 numaralı dipnottaki

⁵⁹ Burada daha önce Sezer (1991)'de gördüğümüz bir olguya dikkat çekmekte fayda vardır: Türkçede [-AcAK] eki hem (16), hem (17), yani (18)'deki şemaya uygun bir şekilde dilbilgisel yapılar kurabilmektedir:

(i) Konferansta konuşacak kişi lâzım.

(ii) Bugün konuşacağım avukat geldi mi?

Yani, aslında Haig'in (3)'te verdiği yapı mümkündür.

⁶⁰ Bu iddiasının örneği olarak Haig'in Eckmann'dan alıntılanarak verdiği iki örnek de Doğu Orta Türk dilindendir (Eckmann: 1959: 126). Ne yazık ki Eckmann'dan alınan örneklerde NİYT'nin öznesinin şekli belli değildir – yalın veya tamlayan şeklinde olmasını görebilseydik çok daha aydınlatıcı olabilirdi:

(iii) [oltur-yan-ım] yâr-dâ monçuk-lar-ım-nı bul-du-m. 'Oturduğum yerde boncuklarımı buldum.'

örneklerden belli olduğu üzere Haig, *-gan* ekini, Türkçedeki $[-(y)An]$ tipi ortacın etimolojik karşılığı olarak saymaktadır. Ona göre Türkçenin (3)'teki yapıya izin vermemesi, NİYT'lere doğrudan bağlı bir kısıtlamadan değil, dildeki tüm adlaştırmalar için geçerli daha genel bir kısıtlamadan kaynaklanmaktadır. Haig'e göre Türkçede adlaştırmaların hepsi ya iyelikli ya iyeliksiz olarak sınıflandırılabilir. Başka bir deyişle, Haig'e göre Türkçede hiçbir adlaştırma hem iyelikli hem iyeliksiz kullanıma sahip olamaz (Haig 1998: 157). Haig'in bu iddiasının; $[-mA]$, $[-AcAK]$ ve $[-DIK]$ eklerinin kullanımını göz ardı ettiğini belirtmemizde fayda vardır; yani böyle bir iddianın dildeki gerçekleri pek iyi yansıtmadığını söyleyebiliriz.

Haig'in en temel iddiası şudur: İyeliksiz adlaştırmaların bir temsilcisi olarak $[-(y)An]$ tipi ortaç, (3)'teki gibi bir yapıda yer alamaz. Haig bu gözlemini şu şekilde yorumlamıştır: $[-(y)An]$ tipi ortaçlar, NİYT özne içerdiği zaman kullanılamaz (Haig, 1998: 157). Haig'e göre öznenin adlaştırmalarda bulunmasına uygulanan kısıtlamalar, sözdizimsel bir olgudan çok biçimbirimsel bir olgudur; kendisine göre biçimbirimlerin yakından incelenmesi, sözdizimsel mekanizmaların büyük bir kısmını gereksiz kılacaktır (Haig, 1998: 158). Ancak buna başka açıdan bakacak olursak biçimbirimsel olgular, sözdizimsel mekanizmaların bir etkisi olarak yorumlanabilmektedir. 3. Bölüm'deki analizimizde bu ilkeyi benimseyerek hareket ettiğimizde iyelik biçimbirimlerini sözdizimsel aşamalı yapının bir yansıması olarak yorumlayacağız.

Haig'e göre NİYT kurma stratejilerini çözebilmemiz için cevaplamamız gereken temel soru şudur: $[-DIğ+I]$ tipi ortaçlar; NİYT özne içerdiği zaman kullanılırken neden aynı ortaç tipi NİYT özne içermediğinde kullanılamıyor? Başka bir deyişle, neden $[-DIğ+I]$ tipi ilgilendirme, sadece bir tek koşul altında kullanılabilmektedir? Sonuçta iyelikli bir

(iv) $[äſit-gän-im]-ni$ unıt-ma-dı-m. 'İşittiklerimi unutmadım.'

Aynı zamanda (iv)'deki örnek aslında başsız nitelemedir ve yüklem taşıdığı iyelik eki, düşürülen baş ada gelmeliydi.

adlaştırma, bir NİYT değil de tümcesel özne oluşturduğunda rahatça öznesiz içeyerleşik bir tümce kurabilmektedir (Haig, 1998: 158):

(4) a. [yataktan biraz önce çıkılmış olduğu] belliydi.

b. *biraz önce çıkılmış olduğu yatak

c. biraz önce çıkılmış olan yatak

(4)'te grldğu üzere, adlaştırma kurallarının içerisinde öznesiz içeyerleşik bir tümcede [-DIğ+I] biçimbiriminin kullanımını yasaklayan bir kısıtlama yoktur. Fakat NİYT söz konusu olunca bu kısıtlama istisnasız devreye girmektedir:

(5) [sokaktan içeri girilen] kapı

Neden dil başka alanlarda böyle bir sınırlama koymazken NİYT alanında öznenin eksikliği, bir tip adlaştırma stratejisinden başka bir tip adlaştırma stratejisine geçilmesine sebep olmaktadır? Haig bu soruya şöyle bir açıklama getirmektedir: **‘NİYT’ler, sıfat yapıllı birer niteleyici statüsündedir. Bu statüde ana işlevi niteleme olan adlaştırmalar görmeyi bekleriz. NİYT söz konusu olunca işaretsiz ve varsayılan durum olarak [-(y)An] tipi ilgilendirme beklemekteyiz** (Haig, 1998: 159).’. Haig’e göre [-DIğ+I] biçimbiriminin NİYT’de kullanılabiliyor olması; [-(y)An] tipi adlaştırmaların iyeliksiz adlaştırmalar olmasından kaynaklanmaktadır: Olağan ilgilendirme stratejisi olan [-(y)An] adlaştırmalarında özneyi tanımlayabilecek iyelik eki bulunamaz, bu sebeple iyeliğin bulunabileceği [-DIğ+I] stratejisine geçilmesi zorunludur. Bu imknı tanınmasına rağmen [-DIğ+I] tipi yapılar, ilgilendirme alanında bir aykırılık, bir olağandışılıktır. Niteleme amaçlı kullanımlarda [-DIğ+I] biçimbirimi, doğasında olmayan bir alanda yer almaktadır. Bu sebeple [-DIğ+I] tipi yapının mevcudiyetini gerektiren koşullar ortadan kalktığı anda, [-(y)An] tipi ortaç yerini almaktadır (Haig, 1998: 159). Başka bir deyişle, NİYT’nin öznesinin ifade edilmesinin gerekmediği her koşulda [-DIğ+I] tipi yapının kullanılması **imkânsızdır**.

Yani Haig, NİYT’lerde tamlayan durumu taşıyan özne bulunmadığı zamanlarda [-DIğ+I] tipi ilgilendirmenin kullanımını yasaklayan bir kısıtlamanın mevcut olduğunu varsaymaktadır (Haig, 1997: 202).

Araştırmasının bir sonraki aşamasında Haig, diğer Türkî dillerdeki NİYT yapılarıyla ilgili bazı olguları ele almaktadır. Haig’e göre, diğer Türkî dillerdeki NİYT’ler incelendiğinde **Türkçedeki ‘ortaç eki seçimi’nin; aslında sadece bir dilin ‘NİYT’deki özneyi saptayabilme’ sorunu için özel geliştirilmiş bir çözüm** olduğu anlaşılmaktadır, çünkü diğer Türkî dillerin çoğunda bu sorun, ortaç eki nöbetleşmesi gerektirmeyen başka araçlarla çözülmektedir (Haig, 1998: 160).

Çoğu Türkî diller, Türkçede gözlemlenen iyelik kodlama örüntüsünden oldukça farklı bir örüntü sergilemektedir. Söz konusu farklılık, iyelik işaretlenmesinin NİYT yapısının içindeki konumundadır: Türkî dillerin büyük çoğunluğunda iyelik eki, ortacın yüklemine değil, yapının baş adına getirilmektedir (Haig, 1998: 160-162):

(6) *Türkmençe*: [men-in yaz-an] kitab-ım ‘yazdığım kitap’

(7) *Yeni Uygurca*: [halı-gan] yer-i-ge ‘(onun) istediği yere’

(8) *Özbekçe*: [Hasanop-niñ jaz-ğan] xat-ı-nı oqu-di-ñiz mı? ‘Hasan’ın yazdığı mektubu okudunuz mu?’

(9) *Özbekçe*: [men yaz-ğan] kitab-ım ‘yazdığım kitap’

(6)-(9) arası örneklerde görüldüğü üzere, NİYT yapısının baş adının; özneyi ifade eden iyeliği üzerine alması, ortaç eki seçimini tamamen ortadan kaldırmaktadır. Aslında Türkçede de, dil çoğunlukla iyeliği ortacın üzerinde kodlarsa da, baş ad işaretlenmesi gelecek zamanı⁶¹ anlatan [-(y)An] tipi ortaçlarda bu örüntü görülebilmektedir (Haig, 1998: 161-162):

⁶¹ Haig’e göre bu tür yapılar gelecek zaman bildirmektedir, fakat örnekten de anlaşıldığı üzere bu yapılardaki yüklemın aktardığı anlam zamansaldan çok kiplikseldir ve gelecek değil, yeterlilik veya uygunluk ifade etmektedir.

(10) [ev kuracak] paramız da var

Haig, sadece Türkçe ve Azericede ortacın üzerinde iyelik kodlama stratejisi kullanıldığını ve sadece bu iki dilde iki farklı tip ortacın, olağan bir şekilde nöbetleşmekte olduğunu belirtmektedir (Haig, 1998: 162). Bu tipolojik gözlem, Kornfilt (1997, 2000, 2008)'te öne sürülen ve 2.8.'de gözden geçireceğimiz varsayımı çürütmektedir. Kornfilt, çalışmalarında iyeliğin varlığı/eksikliğiyle iki farklı ortaç ekinin kullanımı arasında herhangi bir bağlantının olmadığını ileri sürmektedir. Bu açıdan Kornfilt ile Sezer (1991) aynı görüşü paylaşırlar. Fakat Haig'in verdiği tipolojik bilgilerden belli olduğu üzere, bu iki dilsel olgunun birbirinden bağımsız olması pek de muhtemel gözükmemektedir.

Haig, [-(y)An] tipi ortaça erişilebilir olmayan, fakat [-DIğ+I] tipi ortaça yerine getirilebilen işlevin; NİYT'nin öznesinin ifade edilebilmesi olduğunu ileri sürmektedir. Bu sebeple Haig'e göre, ortaç seçimini yöneten kurallar tanımlanırken bu işlev temel alınmalıdır (Haig, 1998: 163). Bu görüşten yola çıkarak Haig, Türkçedeki ortaç eki seçimini (11)'de verilen ilkeyle açıklar:

(11) NİYT özne içerdiği zaman [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi takdirde [-(y)An] tipi ilgilendirme kullanılır (Haig, 1998: 163).

Haig'in daha önce de belirttiği üzere, bir adlaştırma özne içerdiğinde bu özne tamlayan durumu almalıdır; NİYT'ler de birer adlaştırma türü olduğundan bunların içerdiği öznelerin tamlayan durumu taşımaları beklenmelidir (Haig, 1998: 163). Fakat Haig bu beklentinin her zaman doğru çıkmadığına, böyle bir genellemenin bazı durumlarda yanlış öngörülere yol açtığına dikkat çekmektedir: Özne içeren birçok NİYT'de özne tamlayan durumuyla işaretlenmemiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde kurulan yapılardan en sık rastlananlardan ikisi (12) ve (13)'te verilmiştir:

(12) [bacağını arı sok-an] kız

(13) [kızı ağlayan] kadın (Haig, 1998: 163)

(12) ve (13) numaralı örneklerdeki NİYT'ler özne içermektedir, ancak bu özneler tamlayan eki taşımamaktadır. Haig'in (11) numaralı ilkesi bu örnekleri öngöremiyor. Demek ki Haig'in yaklaşımında, [-DIğ+I] tipi ilgilendirmenin kullanılabilmesi için gereken koşullar daha katı kısıtlamalar gerektirmelidir. Başka bir deyişle, [-DIğ+I] tipi ilgilendirmenin kullanılabilmesi için sadece NİYT'lerin özne içermesi yetmemektedir; söz konusu özne aynı zamanda tamlayan durumu da taşımalıdır (Haig, 1998: 163-164). Bu tespitten yola çıkarak Haig, (11)'deki ilkeyi yeniden düzenler ve yeni formüle ettiği ilkenin adını Tamlayan Durumlu Özne Koşulu olarak belirler:

(14) TDÖK: NİYT'nin öznesi tamlayan eki aldığımda [-DIğ+I] tipi ilgilendirme kullanılmaktadır. Aksi takdirde [-(y)An] tipi ilgilendirme kullanılır (Haig, 1998: 164).

Bu tespitini dilsel gerçekleri yansıtabilecek şekilde formüle ettikten sonra Haig, belirlenmesi gereken şeyin ne olduğunu ortaya koymak için şu soruyu sorar: Bir NİYT'nin öznesi ne zaman tamlayan durumuyla işaretlenmekten kaçabilir (Haig, 1998: 164)? Bu sorusundan Haig'in önceki çalışmalarda gördüğümüz [-(y)An] odaklı analize geri dönüş yaptığını gözlemlemekteyiz. Daha önce belirttiğimiz gibi ilgilendirme stratejisi seçimini belirlemek için çiftin işaretli üyesini ele almamız gerekmektedir. Bu yaklaşımı benimsediğimizde Haig'in sorması gereken sorunun daha çok şu olması gerekirdi: Bir NİYT'nin öznesi ne zaman tamlayan durumu taşıyabilir? Fakat Haig, (14)'teki kendi ilkesine ters bir mantıkla yaklaşarak daha önce incelediğimiz Dede (1978)'in vardığı sonuca doğru yol almaya başlamaktadır. Dede (1978) de Standart Kuramı'nın sunduğu açıklamayı yetersiz bularak NİYT kurma strateji seçimini açıklamak için kendi yaklaşımını geliştirmişti. Kısaca

hatırlatmak gerekirse TEYK olarak adlandırılan bu kurala göre özne tamlayan durumu taşıyorsa [-DIğ+I] tipi ortaç eki kullanılır; aksi takdirde [-(y)An] tipi ortaç eki kullanılır. Dede'nin fikrine göre temelde sorulması gereken soru: Hangi koşullar altında TEYK devreye girebilir?

Haig'e göre Dede'nin bu soruya verdiği cevap savunulabilir değildir ve aslında doğru bakış açısıyla başlanan bir analizin zayıf noktası, tamlayan durumunun atanma mekanizmasıyla ileri sürülen varsayımlardır. Dede'nin TEYK kuramına karşı Haig, tamlayan durumunun atanmasıyla ilgili görüşlerini şu şekilde özetlemektedir: NİYT'lerde iki tip tamlayan durum taşımayan özne bulunabilmektedir. Birinci tip tamlayan durumu taşımayan özneye sadece NİYT'lerde rastlanılır. Bu öznenin kullanımı, bazı sıkı sözdizimsel kısıtlamalar yerine getirilince mümkündür. İkinci tamlayan durum taşımayan özne tipinin kullanımı ise sadece NİYT'lerle sınırlı değildir, tüm adlaştırmalarda görülen bir özne tipidir (Haig, 1998: 164).

Birinci tip tamlayan durum taşımayan özne, Haig'in 'öngörmeli iyelik' (*anticipatory possessive*) olarak adlandırdığı eki taşıyan öznedir. Haig'in öngörmeli iyelik adı altında verdiği yapılar, geleneksel Türkoloji literatüründe *isnat grubu* olarak adlandırılır. Haig, öngörmeli iyeliği sıfatlı bir yapının iyelik işaretli bir alt kurucusu olarak tanımlamaktadır; aynı kavram için başka araştırmacılar *başıbozuk* yapısı terimini kullanmaktadır. Bu şekilde adlandırılıp tanımlanan yapılara NİYT'lerde de sıkça rastlanılmaktadır, örneğin (13) numaralı yapı, bir öngörmeli iyelik yapısıdır. Fakat (13) numaralı ilgilendirme Haig'in kuramı için sorun yaratmaktadır: Haig'in (14)'te ifade edilen genellemesine göre adlaştırmaların özneleri, tamlayan durumu taşımalıdır; bu zorunluluğu göz önünde bulunduracak olursak, (13)'teki yapının yerine (15) numaralı yapıdaki bir NİYT öngörmeliyiz:

(15) *[kızının ağladığı] kadın

Fakat (15)'deki yapı dilbilgisi dışıdır; bu yapının aktardığı anlamı ifade edebilecek tek dilbilgisel şekil (13)'teki şekildir. Haig bu yapıyı çözümleyebilecek bir yaklaşım sunamadığını itiraf etmektedir (Haig, 1998: 166) ve bu konuda söyleyeceği tek şeyin şu olduğunu belirtmektedir: '(13) gibi NİYT'ler, *başıbozuk* yapısının bir uzantısı olarak ele alınabilir; bu şekilde kurulan NİYT'lerin çözümlenmesi için gereken anahtar, öngörmeli iyelik olgusunda saklıdır (Haig, 1998: 166)'. Bu olguya kendisinin inşa ettiği kuram çerçevesinde bir açıklama bulamadığı için Haig tek seçenek olarak, HK (1976)'nın ABİ'ye dayanan bir açıklamasını sunmaktadır. Haig daha önce eleştirdiği ABİ'ye başvurarak 'Öznenin Alt Kurucusu Koşulu'nu formüle etmektedir ve şu açıklamada bulunmaktadır: 'Baş ad, NİYT'nin öznesinin herhangi bir alt kurucusuyla eşgönderimli olduğunda, NİYT'nin içindeki özne, tamlayan durumla işaretlenmemektedir (Haig, 1998: 166).' Ancak Haig, bu ilkenin altında yatan mekanizmalar hakkında herhangi bir çözümlemede bulunmadığı gibi bu ilkenin buraya kadar geliştirilen analize nasıl yerleştirileceği konusunda bir bilgi vermemektedir. Oysa çalışmasının başlangıcında Türkçe içeyerleşik tümceciklerdeki öznelerin yüksek konusallık derecesiyle tanımlanabildiklerinde yalın durumla işaretlendiklerini belirtmiş (Haig, 1998: 64), ancak (12) ve (13) gibi örneklerle bağlantıyı kuramamıştır.

Haig, tamlayan durumu taşıyan AÖ'nün alt kurucusu ile diğer kurucu tipleri arasında fark olduğuna dikkat çekmektedir: NİYT yapısının baş adı, öznenin tamlayan durumu taşıyan bir kurucusuysa NİYT'nin içinde kalan 'özne işlevli AÖ'nün alt kurucusu' asla tamlayan durumu alamaz. Fakat NİYT yapısının baş adı, öznenin dışında başka bir işlevde kullanılan AÖ'nün alt kurucusuysa deneklerin değerlendirmelerinde istikrarsızlık gözlemlendiğini belirtmektedir (Haig, 1998: 166). Daha önce gördüğümüz gibi bazı araştırmacılar (Csato

1985; Baker, Hankamer ve Moore 1990; Kornfilt 1997) bu istikrarsızlığı açıklamak için Türkçede iki diyalekt olduğunu varsaymaktadırlar.

Yeni analiz önerisiyle Haig, Standart Kuramı'nda üç olan ilkeyi tek ilkeye indirmeyi başarır. Böylece Haig, standart açıklamanın içerisinde yer alan Başlıca İlke'nin de aslında tamamen gereksiz olduğunu ileri sürer (Haig, 1998: 167). Kendisine göre Standart Kuramı'nın Başlıca İlkesi'nin gerekmediğini gösteren şey şudur: Standart Kuramı, ÖYİ'yi de içermektedir; bu ilkeye göre NİYT'ler, öznesiz olduğu zaman zorunlu olarak [-(y)An] tipi ilgilendirme seçmektedir. Mantık yürütürsek aslında öznenin ilgilendirilmesi, boşluk oluşturma yoluyla da olsa, öznesiz yapıya yol açıyor. Olguya bu açıdan bakan Haig; bu tür NİYT'lerin, daha ilk baştan beri öznesiz olan yapılarla aynı olacağı sonucuna varmaktadır. Haig'e göre, ortaç seçiminin NİYT kurma sürecinde erken bir devrede meydana gelen bir süreç olduğunu varsaymak yanlış bir yaklaşımdır. Dilbilgisinde geçişsiz eylemlerden edilgen tümce oluşturulduğunda ortaya çıkan 'derin öznesizlik' ile özne ilgilendirilmesi sırasındaki boşluk oluşturma süreci sonucunda meydana gelen 'yüzey öznesizlik' arasında farklılık olduğunu varsaymak hatadır (Haig, 1998: 168). Haig'e göre olguya bu hatalı anlayışla yaklaşan araştırmacılar, Başlıca İlke ve ÖYİ olmak üzere iki ayrı ilke benimsemek zorunda kalmışlardır. Oysa Haig'in fikrine göre ortaç seçimi 'derin' bir olay değildir; genel itibariyle dildeki adlaştırmaların yüzeysel şekillerini düzenleyen kısıtlamalardan kaynaklanan bir olgudur. Başka bir deyişle, ilgilendirme ve ortaç eki seçimi öznesizliğin kaynağından etkilenmemektedir (Haig, 1998: 168). Bu açıdan bakılınca Standart Kuramı'ndaki tek geçerli sayılabilecek öneri, Öznesiz Yapı İlkesi'dir. Bu çok ilginç ve yeni bir tespittir, ancak Haig (1997, 1998), bahsettiği öznenin hangi özelliklere sahip olduğunu tespit etmeye çalışmasına rağmen bu tür öznenin tam olarak ne olduğu, nasıl tanımlanması gerektiği konusunda bilgi vermediği için biraz eksik kalmıştır.

Haig (1998), tamlayan durumu almayan ikinci tip özne olarak eylemin hemen önünde yer alan [-özü] özneleri ele almaktadır. Haig'in önerisine göre bu tür özneler içeren NİYT söz konusu olunca ortaç eki seçimi, NİYT'nin öznesinin taşıdığı Durumun bir yan etkisi (veya gölge olayı) olarak ele alınabilir (Haig, 1998: 168). Bu genel varsayımın sonucunda Haig'in kuramı için özne geçişi, çok önemli bir rol oynamaktadır, çünkü özne geçişi öznenin Durum taşımadığı anlamına gelmektedir. Haig'in yorumuna göre ad geçişi (özne geçişi veya nesne geçişi), adsıl bir üyenin (A), yönetici yüklemi olan bir eylemsel öğeyle (E) kaynaşma sürecidir. A genellikle nesne veya düşük faaliyetli öznedir; KILICI'lar asla bu sürece tabi tutulamaz. Fakat Türkçede geçişim geçirmiş nesnelerle serbest nesneler arasında biçimsel bir belirti gözükmemektedir (Haig, 1998: 169). Serbest [A+E] ile geçişim geçirmiş [A+E] birleşimleri arasındaki farklar, vurgu ve söz dizilişinde gözlemlenen özgürlük kısıtlamasından ibarettir (Haig, 1998: 180).

BHM (1990); yalın durum atanmayan (yani herhangi bir ek, artikel veya niteleyici almamış), özgül olmayan ve eylemin hemen önünde yer alan tüm öznelerin, geçişim sürecinden geçmiş olduğunu kabul ederler (Baker, Hankamer ve Moore, 1990: 26). Bu sebeple, böyle bir özne içeren NİYT'lerin tüm kurucuları, ÖYİ'ye uyarak [-(y)An] tipi ortaça ile ilgilendirilmektedir. Fakat Haig, (16) ve (17)'teki örneklerle bu iddianın; tüm dilsel gerçekleri kapsayamadığına dikkat çeker (Haig, 1998: 171):

(16) [Arkeolojik kazılar yapılan] bir bölgeye geldik.

(17) Ömer [içinde kocaman bir soba yanan] geniş bir odada bir satranç sorunu çözüyordu.

(16) ve (17) numaralı örneklerde özne NİYT içerisinde kalmış, yapının başka bir kurucusu ilgilendirilmiştir. Fakat NİYT'nin içinde kalan özneler yalın değildir: (16)'da hem niteleyicisi olan hem de çoğul eki taşıyan bir özne söz konusuyken, (17)'de nicelendirilmiş

ve nitelenmiş bir özne söz konusudur. Yani BHM (1990)'a göre bu özneler geçişim geçirmiş olamazlar. Kısmen derlem temelli bir çalışma yürüten Haig'in derlemesindeki 1000 örnekten 23 tanesi (16) ve (17)'deki yapıda kurulan NİYT'lerden ibarettir, bazı örneklerin özneleri ise sadece çoğul eki taşımaktadır (Haig, 1998: 194). Haig (1998)'ye göre BHM (1990)'ın analizinin geçerli olabilmesi için (16) ve (17)'deki öznelerin geçişim geçirdiklerini iddia etmemiz gerekir. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi BHM (1990)'da benimsenen geçişim süreci, (16) ve (17) numaralı örnekleri kapsamamaktadır. Aynı zamanda Hopper ve Thompson (1984) de geçişime tabi tutulmuş bir adın, tanımlık ve çekim eki alma yeteneğini kaybettiğini göstermişlerdir (Hopper ve Thompson, 1984: 711). Bunun yanı sıra Baker (1988)'de ad geçişimi için verilen geniş kapsamlı tanımda dahi geçişli eylemlerin öznelerinin geçişiminin imkânsız olduğu özellikle belirtilmiştir (Baker, 1988: 81). Bu çalışmaları göz önünde bulunduran Haig'e göre (16) ve (17) gibi yapılarda NİYT'de kalan kurucular öznedir, ancak tamlayan durumu alabilecek kadar da özne değildir (Haig, 1998: 172). Burada genel itibarıyla dilbilgisi kuramlarındaki eksiklik ortaya çıkmaktadır: Bir ad, nasıl daha fazla özne ya da daha az özne olur? Haig, (16) ve (17)'deki öznelerin geçirdiği sürecin; sadece genel ve özgül olmayan AÖ'lerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda göndergesel, detaylandırılmış, fakat çoğunlukla belirtisiz AÖ'leri de kapsayabileceğini ileri sürmektedir. Bundan dolayı Haig, Baker (1988)'deki 'ad geçişimi' teriminin bu sürece uygun bir tanım olmadığı sonucuna varmaktadır (Haig, 1998: 195). Bu özneler geçişim geçirmediği için Haig bu unsurları 'yarı-özneler' (*semi-subjects*) olarak ele almaya karar verir.

Geçişim analizinin taraftarları, geçişim sürecinin [-özümlü] ve [+kapsayıcı] gibi anlamsal özellikler tarafından devreye sokulduğunu ileri sürmektedirler. Fakat Haig'e göre araştırmacılar bu etiketlerin altında neler saklandığını açıklamak için çaba sarfetmemişlerdir (Haig, 1998: 173). Fakat aynı zamanda kendisi de 'özne' kavramı altında neyi anlamamız

gerektiği konusunda bilgi vermemektedir. Literatürdeki geçişim süreciyle ilgili yazıları Sezer (1991)'in sözleriyle şöyle özetleyebiliriz: 'Geçişimin; hangi mutlak anlambilimsel koşullar altında ortaya çıktığı sorusu, hâlâ cevap bekleyen bir sorudur (Sezer, 1991: 153).' Haig'e göre bu soru şu şekilde de sorulabilir: 'Bir NİYT'nin içindeki öznenin Durum almaktan sıyrılması, hangi anlambilimsel ve edimsel koşullar altında gözlemlenmektedir (Haig, 1998: 173)?'

Haig; çok sayıda dilbilimcinin, *özgüllük* ve *belirtlilik* kavramlarının anlamlarını ortaya çıkarmaya çalıştıklarına dikkat çeker. Alanyazında ad geçişiminin⁶² meydana geldiği ortamların konusunda sanıldığından çok daha kompleks tanıma ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Haig (1998)'e göre belirtlilik ve özgüllüğün yanı sıra *özgüllük*, *gönderimsellik*, *genele karşı bireysellik* (Erdal 1981); *canlılık*, *geçişlilik* (Hopper ve Thompson 1980) ve *potansiyel konusalılık* (Zimmer 1996) özellikleri de ad geçişiminin meydana gelip gelmemesinde etken rol oynayan özellikler olarak önerilmiştir (Haig, 1998: 173). Kendisi bir de Durum'dan sıyrılmanın 'öznenin olaya asgari ölçüde kontrol uyguladığı' özellikle geçişsiz eylemlerde gözlemlendiğini eklemiştir (Haig 1998: 174-175). 3.2.'de bu konuyu ve daha genel olarak özneliği ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

[-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin özelliklerini ayrı ele alan Haig, bu ilgilendirme stratejisinin kullanım alanının; [-(y)An] tipi ilgilendirmelerinkine kıyasla çok daha dar olduğuna dikkat çekmektedir: NİYT, tamlayan durumlu özne içerdiği her durumda istisnasız [-DIğ+I] tipi ilgilendirme kullanılır; bu ortamlarda [-(y)An] tipi ilgilendirmeler asla kullanılamaz (Haig, 1998: 197). Bu kuralın, şimdiye kadar gözden geçirilen tüm ilke ve koşullardan farklı olarak istisnasız çalıştığını belirten Haig, analizini bu kuralın etrafında inşa

⁶² Haig, ad geçişimi teriminin yerine *durumdan sıyrılma* terimini tercih etmektedir.

etmeyi daha mantıklı bulmakta ve (18)'de kendi belirlediği temel ilkenin son halini şu şekilde formüle etmektedir:

(18) TDÖK: NİYT'nin öznesi tamlayan durumu işaretleyicisi aldığı zaman [-DIğ+I] tipi ilgilendirme kullanılır; bu koşulda [-(y)An] tipi ilgilendirme asla kullanılamaz. Bunun dışındaki tüm ortamlarda [-(y)An] tipi ilgilendirmenin kullanımı mümkündür ve yaygın olarak tercih edilmektedir (Haig, 1998: 197).

Haig; çözümlemelerini iyelik eki mevcudiyetinden yürüten Kornfilt (1997)'den farklı olarak, kendi analizini yapının içindeki tamlayan durumunun mevcudiyetine bağlamayı tercih etmektedir (Haig, 1998: 204). Ona göre göre (43)'te ifade edilen ilke, aynı zamanda Başlıca İlke'nin ve ÖYİ'nin kapsadığı verileri tek varsayımla kapsayabilmektedir. Bu şekilde Haig'in önerisi, kuramsal olarak daha ekonomik olmakla beraber, önceki açıklamalara kıyasla üç açıdan üstündür: 1) Haig'in önerisi ad geçişim süreci teorisinin benimsenmesini gereksiz kılmaktadır, çünkü bu teorisinin benimsediği ölçüt, öznenin mevcudiyeti değil, tamlayan durumunun mevcudiyetidir; 2) (18)'deki koşul; [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin, [-(y)An] tipi ilgilendirmelerin kullanıldığı bazı ortamlarda da kullanımını açıklayabilmektedir; 3) (18)'de verilen koşul; [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin hangi koşullarda kullanıldığını açıkça gösterir, bu durumun dışında kalan tüm ilgilendirmelerin [-(y)An] tipi ilgilendirme stratejisiyle yapıldığını varsayar (Haig, 1998: 197). Bizce Haig'in önerisinin bunların yanı sıra dördüncü bir üstünlüğü daha vardır: Haig, bunu hedeflememiş olsa bile, söyleme ve bağlama bağlı bir analiz sunmuştur. Bu şekilde bazı kompleks NİYT'lerin her iki stratejiyle de kurulabileceği olgusuna açıklama sunmaktadır: Haig, dolaysız da olsa, bağlama göre ilgilendirilen ögenin söylemdeki konusallık derecesinin değiştiğini göstermiştir ve bu değişikliğin bazı durumlarda NİYT kurma stratejisi seçimini de etkilediğini tespit etmiştir.

2.7.2. Haig (1997, 1998) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

Haig'in çalışmaları, İşlevsel Dilbilim ile Tipoloji'nin içi içe kullanıldığı bir çerçeve içerisinde ilerlemiştir. Ancak Haig'in sunduğu öneride, ÜD çerçevesi içinde yürütülen çalışmalardan çok daha fazla veriye yer verildiği ve tüm ilkelerin ve tespitlerin bu verilerden hareketle formüle edildiği için bizim çalışmamız için önemli bulgular bulunmaktadır. Bu sebeple Haig'in çalışmalarının farklı kuramsal çerçevede yürütülmesine rağmen alanyazın taramasına dâhil etmeyi tercih ettik. Bununla beraber söz konusu analiz önerisi, bizim bu tezde benimsediğimiz ÜD kuramı açısından sorunlu bazı iddialar ve gözlemler içermektedir. Fakat bizim maksadımız farklı dilbilim kuramlarını değerlendirmek olmadığı için Haig'in sunduğu çözümlemeleri ÜD açısından değil, tamamen mantıksal ve empirik açıdan değerlendirmeyi daha uygun bulduk.

2.7.2.1. Haig, [-(y)An] tipi ilgilendirmelerin başsız NİYT yapısı kuramadığını iddia etmektedir (Haig, 1998: 43). Bunun sebebi, Haig'in genel varsayımlarından bir tanesidir: Kendisine göre [-(y)An] tipi ilgilendirmeler ortaç iken, [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeler aslında gerundiftir. Bundan dolayı, Haig diğer dillerdeki genel ayrıma uygun bir şekilde ortaçların başsız NİYT kuramayacağını varsaymıştır. Fakat bu varsayımın öngördüğüne ters bir şekilde 3.4.3.1.'de göreceğimiz gibi [-(y)An] stratejisi, sadece başsız NİYT şeklinde adlaştırmalar kurabilmekte, faaliyet anlatan adlaştırmalar kuramamaktadır. Biz Haig'in varsayımına karşı olarak tespit ettiğimiz bu iki özellikten hareketle [-(y)An] tip ilgilendirmelerin sözdizimsel yapısının çözümlenebileceğini ortaya koyduk:

(19) Neyse... kovalayanımız yok. (= ~~bizi~~ kovalayan ~~kimse~~ yok)

(20) Eğer yeni yıla dair 'yapılacaklar listesi' varsa, ertelemeleri eski yılda bırakmanız şart.

(21) Alınacaklar şimdiden belli mi?

(22) Fakat gireceklerden önce içeriden çıkacak olan müşteriler için isminin Pamela olduğunu öğrendiği körpe, hatta çok körpe kız, Rıdvan'ın koluna girmiş, omzuna yaslanmış, belki de sahte bir kendinden geçmişlik halindeydi.

(23) Yapılmışlarla yapılmamışları deftere yazalım.

2.7.2.2. Haig, özellikle şunu belirtmiştir: 'Çizgisel sıralamanın hiyerarşik yapının temsiline eklenmesi mantıklı değil (...). Özellikle Türkçedeki tümce kurucularının dizilişi büyük ölçüde edimbilimsel etkenlerle belirlenmekte ve bu başka seviyede [tayin edilmektedir] (Haig, 1998: 72).' Fakat son yirmi yılın içerisinde geliştirilen analizlerden (aralarında Kiss (1995), Rizzi (1997), Cardinaletti (2004) Miyagawa (2010)) elde ettiğimiz verilere göre çizgisel sıralama hiyerarşik yapının bir yansımasıdır. Özellikle Türkçe gibi söylem kalıplı dillerde edimbilimsel ve bağlamsal etkenlerin hiyerarşik yapıda kodlandığı varsayılmıştır (Rizzi (1997), Miyagawa (2017), Frascarelli ve Hinterhölzl (2007)). Bazı edimbilimsel ve bağlamsal kavramlar (konu, odak, arka plan bilgisi gibi) Minimalist Yaklaşım'ın çerçevesi içinde yeniden yapılandırılarak [yorumlanabilir]/[yorumlanamaz] özellikler kapsamında X'-Kuramı'nda ve Taşıma Kuramı'nda yerini almıştır. Bu açıdan Haig'in bu iddiasının günümüzdeki kuramın varsayımlarını yansıtmadığını belirtmemiz gerekmektedir.

2.7.2.3. Haig'e göre [-(y)An] tipi ilgilendirme eki, başka Türkî dillerde iyelik olarak kullanılmaktadır. Fakat verdiği örnekler modern Türkî dillerden alınan yapılar değil, tarihî Türk dillerden alınmıştır ve aslında kullanılan ek -GAn ekidir. Tarihî -GAn eki ile şu anki Türkçede kullanılan -(y)An ekinin aynı biçimbirim olduğu konusunda tam bir fikir birliğine ulaşılmış değildir.

Bunun yanı sıra -GAn şeklinde kullanılan ortaç ekine, Kuzey ve Doğu Türkî diller grubuna ait dillerde rastlanmaktadır; bu dillerde -GAn eki, adlaştırma eki olmakla beraber,

öğrenilen geçmiş zaman eki olarak da görev üstlenmektedir (Negiş 2017: 33). Aynı zamanda Kazakçada şimdiki ve gelecek zamanın olumsuzunu oluşturur ve Kıpçakçada istek eki olarak kullanılır (Negiş, 2017: 35). Yani diğer Türkî dillerin çoğundaki *-GAn* eki, Türkçedeki *-(y)An* eki gibi saf bir ortaç eki olarak kullanılmamaktadır. *-GAn* ekinin, bu işlevlerinin bir yansıması olarak NİYT kuruluşundaki yapılarda gönderimsel ve özgül öznelerle yalın durumu atadığı da görülmektedir:

(24) a. men tuwğan cer (*Kazakça*) ‘benim oturduğum yer’ (Tamir, 2007: 471)

b. sin yazgan khat (*Kazan Tatarcası*) ‘senin yazdığın mektup’ (Aygen, 2006: 648)

c. yaşımız barğan škola (*Kumukça*) ‘çocuğumuzun gittiği okul’ a (Pekacar, 2007: 996)

Bu bilgilerin ışığında *-(y)An* ve *-GAn* eklerinin aynı ekin farklı gelişimleri olarak ele alınması ve bu eklerle kurulan NİYT’lerin aynı yapılarımı gibi incelenmesi sözdizimsel çözümlenmelerinde sorunlar yaratmaktadır. Bu eklerin arasında ‘eşittir’ işaretini koymadan önce söz konusu eklerin farklı Türkî dillerin tüm alanlarındaki kullanımlarını ve özelliklerini ayrıntılı bir şekilde inceleyip tam denk olup olmadıklarını tespit etmiş olmamız gerekmektedir.

Bu konuda farklı Türkî dillerdeki olası sesbilimsel değişiklikleri de dahil edecek ayrıntılı tarihî ve karşılaştırmalı çalışma gerektiğini belirterek tezimizin konusuyla ilgili olsa da ileri araştırmalar için verimli bir inceleme konusu olduğunu söylemekle yetinerek buradaki tartışmayı noktalayacağız.

2.7.2.4. Haig’in analizinin temel iddiası şudur: Türkçedeki tüm adlaştırmalar, iyelikli veya iyeliksiz olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır; hiçbir adlaştırma eki aynı zamanda iki gruba da ait olamaz (Haig, 1998: 157). Örneğin Haig, *-mA* ve *-(y)Iş* adlaştırmalarını iyelikli

adlaştırmalar sınıfına koyarken, ‘salt mastar eki’ olarak değerlendirdiği *-mA*k ekini iyeliksiz adlaştırmalar sınıfına yerleştirmektedir (Haig, 1998: 200-201). Fakat bu, aşırı geniş bir genellemedir ve dilsel gerçekleri yansıtmamaktadır – aslında hem *-mA* hem de *-(y)Iş* eklerinin iyelikli kullanımları olduğu gibi iyeliksiz kullanımları da vardır⁶³. Bunun yanı sıra Haig’in önerdiği İyelikli Ortaçlar ([*-DIğ+I*] tipi ilgilendirmeler) ve Serbest Ortaçlar ([*-(y)An*] tipi ilgilendirmeler) ayrımını kabul edersek ve ortaçları sınıflandırmak için iyelik ekinin kullanılıp kullanılmadığını bir ölçüt olarak kullanırsak [*-AcAk*] ile kurulan ortaçları hangi gruba koyacağımıza karar vermek oldukça zor olacaktır, çünkü [*-AcAk*] ekinin de hem iyelikli hem iyeliksiz kullanımı vardır ve buna bakarak her iki grupta da yer alabilmektedir. Bu sebepten dolayı Haig’in varsayımını kabul edemeyeceğiz: Türkçedeki iki farklı ilgilendirme stratejisinin mevcudiyetine yol açan şeyin, bu dilde tüm adlaştırmaların ya iyelikli ya da iyeliksiz olmak zorunda olması olamaz.

2.7.2.5. Haig’e göre bazı adlaştırmaların; öznesini ifade edememeleri, sözdizimsel bir olgudan çok biçimbilimsel bir kısıtlama olmalıdır. Bu sebepten dolayı söz konusu kısıtlama, biçimbilim çerçevesinde çözümlenmeli ve bu, NİYT’lerin sözdizimsel analizini büyük ölçüde gereksiz kılmaktadır (Haig, 1998: 158). Fakat Haig, böyle bir iddiada bulunmak için herhangi bir gerekçe, delil veya kuramsal dayanak sunmamıştır ve adlaştırmaların öznelarini ifade edememelerini biçimbilimsel bir çözümlmeye dayandırmamıştır. Bunun yanı sıra

⁶³ Bu iki biçimbirim de adlaştırılmış tümcecik kurarken iyelikli kullanılabildiği gibi iyeliksiz de kullanılabilir. (ia)’da *-mA*’nın iyelikli kullanımı, (ib)’de ve (ic)’de iyeliksiz kullanımı gösterilmiştir.

(i) a. Balkona çıkmamla düşmem bir oldu.

b. Derse zamanında girmemenin cezası tokat olmamalı.

c. Şikayet etme, sorunu ve suçu başkasının üstüne atma, gerekli çabayı ve isteği göstermeme, elindeki görmeme, sahip olduklarının değerini bilmeme, acizliğimizin en önemli göstergeleridir.

(iia)’da ise *-(y)Iş*’ın iyelikli kullanımı, (iib)’de ve (iic)’de iyeliksiz kullanımı verilmiştir.

(ii) a. Kabinden çıkışım çok komik oldu.

b. Samimi olarak gelmeyiş sebebimi açıklayamam.

c. Bu kaçınıcı görmezden geliş?

Tüm örneklerde bu iki ekin sözlüksel birim kurma işlevleri değil, tümcecik kurma (yani sözdizimsel) işlevleri örneklendirilmiş olduğuna dikkat çekmek isteriz.

2.7.2.3.'te gördüğümüz gibi, Haig'in -(y)An ekinin dengi olarak saydığı -GAn ekiyle kurulan ortaçlar, öznelerini rahatça ifade edebilmektedir. Tezimizde bu yapıların özne ifade edebilme özelliğini ÜD'de geliştirilen Durum Kuramı'yla birleştirip gözlemlediğimiz örüntülere bir açıklama sunmaya çalışacağız ve aslında bir adlaştırmının öznesini ifade edememesi olayının, Durum Kuramı'nda açıklama bulduğunu ve dolayısıyla biçimbilimsel bir olgu değil, sözdizimsel bir olgu olduğunu göstereceğiz.

2.7.2.6. Haig, 'derin' öznesiz yapılardan oluşan ve NİYT olmayan adlaştırmalarda [-DIğ+I] eki kullanılabiliyorken, aynı biçimbiriminin NİYT'ler söz konusu olunca kullanılamamasına bir açıklama getirememiştir. Neden öznesiz yapılardan oluşan ilgilendirmelerde sadece [-(y)An] tipi ilgilendirme kullanıldığı sorusuna Haig'in çalışmasında bir cevap verilmemiştir. Bu olguya bulabildiğimiz tek muhtemel cevap şudur: NİYT'lerde [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeler sadece bir opsiyon olarak kullanılabilir; [-(y)An] tipi ilgilendirmeler asıl ortaç kurma stratejisi olduğu için [-DIğ+I] ekinin kullanımını gerektiren koşullar ortadan kalkınca dil, otomatik olarak [-(y)An] tipi ilgilendirmeye geçmektedir. Fakat bu varsayım Haig'in önerisinin sunduğu çerçevede hiçbir şekilde açıklayıcı değildir. Çünkü Haig; [-DIğ+I] tipi stratejinin, tamlayan durumlu özneye yol açan koşullarını açıklamamıştır. Aslında Haig, tamlayan durumunun neye göre özneye atandığını belirtmemiştir.

2.7.2.7. Haig, (25)'teki yapının dilbilgisi dışı olmasına tatmin edici bir açıklama sunamamıştır. Önerisine göre, adlaştırma içinde yer alan özneler zorunlu olarak tamlayan durumu taşımalıdır. Bu yaklaşımın öngörülerine göre (25)'teki yapı dilbilgisel olmalıdır:

(25) * [kız-ı-nın ağla-dığ-ı] kadın

Haig'in; (25) gibi yapıların dilbilgisi dışı olmasıyla ilgili söyleyebildiği tek şey; bu nevi yapılarda gözlemlenen aykırılığın, öngörmeli iyelik olgusundan kaynaklanıyor

olmasıdır (Haig, 1998: 166). Bu olguya bir açıklama getiremediği için Haig, (25) gibi örnekleri çözümlerken ABİ'yi andıran bir analize başvurmak zorunda kalmıştır.

2.7.2.8. Haig, Türkçedeki NİYT kurma stratejilerinin arasındaki farkları ortaya çıkarmak için kendine şu soruyu sormuştur: Bir NİYT'nin öznesi, ne zaman tamlayan durumu işaretlenmesinden kaçabilir? Bu soruya odaklanan Haig, Standart Kuram'ın çizdiği yoldan ilerler: Haig, NİYT'de özne varsa olağan strateji olarak kullanılan [-(y)An] stratejisinin ne zaman kullanılabileceğini tespit etmeye koyulmuştur ve kendisinin belirlediği yaklaşımdan böylece uzaklaşmıştır. Oysa önerdiği analize göre asıl sorulması gereken soru şudur: Ne zaman ve hangi koşullar altında NİYT'lerin özneleri tamlayan durumu taşımak zorundadır? Bu koşulları bir kere belirledikten sonra, bunların eksikliğinde zaten olağan olan [-(y)An] stratejisi kullanılacaktır.

2.7.2.9. Haig, ad geçişimi kuramını kullanmamak için yarı-özne kuramını önermiştir. Fakat bu konuya tam bir bölüm ayırmasına rağmen (Haig 1998: 173-191) bir özneyi 'tam', 'yarım' veya 'çeyrek' olarak tanımlayabilmemiz için kesin bir şekilde hangi ölçütleri kullanacağımızı belirtmemiştir: Verdiği ölçütler çoğunlukla yarı-geçişim için geçerli olan anlamsal kıstaslardır.

2.8. Kornfilt (1997), (2000), (2008)

Bu başlıkta Kornfilt'ten sunacağımız öneriler, ÜD'nin Minimalist Yaklaşım yaygınlık kazandığı zamanlarda ileri sürülmüş olsa da Yönetim ve Bağlama yaklaşımının yoğun etkisi altında geliştirilmiştir. Yönetim ve Bağlama Kuramı, Minimalist Yaklaşım'ın tam tersi olarak betimlenebilecek bir şekilde ilerlemektedir, ÜD çerçevesinde geliştirilen en karmaşık yaklaşım olup içinde aşırı sayıda birbirinden bağımsız ve açıklama gücünden yoksun kısıtlamalar, sınırlamalar, süzgeçler ve kurallar barındırmaktadır. Bunun yanı sıra bu Yönetim ve Bağlama Kuramı'nda taşımaların gerekçeli olması gerektiği fikri hala

yerleşmediği için, taşımaların gerçekleşip gerçekleşmemesi ve yapıların dilbilgiselliği büyük ölçüde söz ettiğimiz kısıtlamalar ve süzgeçler tarafından yönetilir. Rahatça söyleyebiliriz ki, kuramın gereksiz bir biçimde karmaşık ve açıklama değerinden yoksun, dile yaklaşımı gittikçe daha da karmaşıklaşmış ve bu kuramsal külfetten kurtulma çabaları, sonrasında Minimalist Yaklaşım'da gördüğümüz sadeleşme eğilimini ve gerekçelendirme arayışını tetiklemiştir.

Kornfilt, Türkçe NİYT'lerin kuruluşu sırasında gerçekleşen ilgilendirme stratejisi konusunda birden fazla çalışma yayımlamış, her yeni çalışmasında önerdiği analizi az ya da çok değiştirmiştir. Tüm analizlerinin ortak noktasını şöyle belirleyebiliriz: HK (1976)'nın Başlıca İlkesi'ne göre kurulan NİYT'ler 'basit' NİYT'lerdir⁶⁴. Basit NİYT'leri Bağlama Kuramı'nın B İlkesi'nin bir varyantına göre analiz eder. Basit NİYT'ler dışında kalan Türkçe NİYT yapıları için Kornfilt farklı yıllarda birbirinden oldukça farklı analizler geliştirdiğinden dolayı bu başlık altında üç analizi de gözden geçireceğiz.

2.8.1. Kornfilt (1997)

Kornfilt, Kornfilt (1997)'de Türkçedeki NİYT kurma stratejileri için Kornfilt (1984)'te yapılan bazı gözlemlerin çerçevesinde daha geliştirilmiş bir analiz önermiştir. Kornfilt göre, ÜD literatüründe NİYT kurma stratejileri konusunda çok geniş tartışmalar yapılmasına rağmen, bu tartışmalar sadece doğru görünen genellemeler etrafında dönmüş ve aslında kuramda NİYT kurma sürecinin iç mekanizmalarını açıklamak için gerçek bir çaba sarfedilmemiştir (Kornfilt, 1997: 24). Ona göre, önceki çalışmalarda ortaç eki seçimi ile dilin diğer alanlarında işlemekte olan sözdizimsel ilkeler arasında herhangi bir bağlantı kurulamamıştır. Bu 2. Bölüm'deki bütün analizlerdeki ayrıntılı bilimsel tartışmayı göz

⁶⁴ Kornilt'in 'basit NİYT'ler' olarak tanımladığı yapılar, düzenli bir şekilde HK (1976)'nın Başlıca İlkesi'ne uyan yapılardır.

önünde bulundurduğumuzda Kornfilt'in bu tespitine katılmamak mümkün değildir. Sunduğu yeni çözümlemeyle Kornfilt, alandaki bu eksikliği gidermeyi hedeflemiştir.

2.8.1.1. Kornfilt (1997) Analizinin Ayrıntıları

Kornfilt, yeni analiz sunacağını ileri sürmesine rağmen, HK (1976) analizinden beri uygulanan ayrımı benimseyerek Türkçedeki NİYT'leri üç tipe ayırarak ele almayı tercih etmiştir: 1) 'Olağan, basit NİYT'ler; yani HK (1976)'da Başlıca İlke altında toplanan örnekler 2) Kompleks NİYT'ler; yani HK (1976)'da ABİ altında toplanan örnekler 3) Sıfır dolgu özne içeren yapılardan gerçekleşen özne-dışı kurucuların baş ad olduğu NİYT'ler; yani HK (1976)'da ÖYİ altında toplanan örnekler (Kornfilt, 1997: 24). Bu ayrımı benimseyen Kornfilt, üç ayrı tip NİYT'nin her birisine ayrı ve birbirinden bağımsız analizler sunmaktadır. Kornfilt, birbirinden farklı NİYT analizleri yapmasına rağmen bu analizlerin arasında kesişme noktaları olduğunu söylemekte ve önerdiği modüler analize gerekçeler sunabileceğini iddia etmektedir (Kornfilt, 1997: 24). Fakat makale boyunca bu gerekçelerin ne olduğunu açıkça göremedik.

Kornfilt'in analizi, Bağlama Kuramı'nın genelleşmiş bir versiyonuna dayanır. Daha doğrusu Kornfilt, özellikle 'basit NİYT'ler' olarak tanımladığı yapıları çözümlerken hedefine uygun bir şekilde Bağlama Kuramı'nın B Koşulu'nun daha geniş kapsamlı bir versiyonuna başvurur. Kornfilt'e göre basit NİYT'lerin kuruluşu sırasında gerçekleşen strateji seçimi, Bağlama Kuramı'nın bu yeni B Koşulu ile Türkçenin adıl-düşüren dil olmasına bağlıdır.

Kornfilt'e göre tezimizin konusu olan strateji seçimindeki en önemli nokta, ortağ ekinin seçimi değil; ilgilendirme stratejilerinden biri, uyum ekleri gerektirirken diğerinin uyum ekleri gerektirmediği olgusudur (Kornfilt, 1997: 24). Bu açıdan Kornfilt'in Csató (1985) ve Sezer (1991) ile ortak bir noktada birleştiklerini görebiliyoruz. Kornfilt'in başlıca

iddiası şudur: NİYT kuran strateji seçimini tayin eden husus, uyumun varlığı veya eksikliğidir; uyumun varlığı ise yukarıda sözü geçen Bağlama Koşulu'nun devreye girmesini tetiklemektedir (Kornfilt, 1997: 24). Kornfilt'in bu iddiasının temelini oluşturan gözlem, Türkçedeki basit NİYT'lerde artık adıl kullanımının yasak olmasıdır.

Eğer Kornfilt iddialarında haklıysa, Türkçede [-(y)An] ortaç tipi ekini kullandığımız durumlarda başka bir Türkî dilde uyum ekleri almayan [-Dİk] biçimbiriminin kullanıldığı durumlar da olmalıdır (Kornfilt, 1997: 24-25). Bu varsayımsal dilde diğer durumlarda tanıdığımız iyelik ekli [-Dİğ+I] stratejisi kullanılıyor olmalıdır. Kornfilt'e göre söz konusu biçimbirim, [-Dİk]'tan farklı olsa da, NİYT'lerdeki ortaç eklerinin dağılımını bu şekilde bulunduran bir Türkî dilin var olması oldukça muhtemeldir (Kornfilt, 1997: 25). Kornfilt'in varsayımına göre Türkçedeki iki ilgilendirme stratejisi de aynı ekle kodlanıyor olabilirdi; ona göre günümüz Türkçesinde karşılaştığımız bu durum, bir ek kalabalığından ibarettir; uyumun tek bir ek üzerinde, yani sadece [-Dİk] ekinin üzerinde, kodlanabiliyor olması ve uyumun eksik olduğu zamanlarda bambaşka bir biçimbirime geçiliyor olması, Kornfilt'in gözünde sadece bir ek kalabalığı gibi gözükmektedir. Ona göre bu ek kalabalığının yegâne sebebi, uyum varlığı- uyum yokluğu arasındaki zıtlığın dilde belirgin bir şekilde ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır (Kornfilt, 1997: 25). Fakat bu görüşün kuramsal olarak savunulması imkânsızdır ve tipolojik olarak hiçbir dilde böyle bir mekanizma gözlemlenmemektedir.

Bu genel varsayımların yanı sıra Kornfilt, Türkçedeki NİYT'leri çözümlemek için Kayne (1994)'te önerilen ve 1990'lı yıllarda yaygınlık kazanmaya başlayan kuramdan da faydalanılabileceğini belirtmektedir. 1.2.5.1.'de söz konusu analizin ayrıntılarını gözden geçirmiştik. Kayne'nin teorisinin kısa özetinden sonra Kornfilt, özne ilgilendirme ile öznedışı ilgilendirme ayrımını ve terimlerini kabul ettiğini ifade etmektedir (Kornfilt, 1997: 29). Bunun yanı sıra Kornfilt, Türkçedeki NİYT'lerde ada etkisi gözlemlendiğini kabul

etmektedir. Bunun için delil olarak Kornfilt (1) numaralı yapıyı vermektedir (Kornfilt, 1997: 29):

(1) *[Hasan'ın [[____i geçen yaz ____j beni gören] kişiler_i]-i tanıdığı] ada_j

Kornfilt'e göre (1)'deki yapının dilbilgisi dışı olmasının sebebi, *ada* AÖ'sünün çıkarma adası olan *geçen yaz beni gören kişileri* NİYT yapısının dışına taşınmış olmasıdır. Ancak bu örnek, NİYT yapısının (yani [niteleyici + BelÖ] oluşumunun) *ada* olduğunu göstermektedir; NİYT tümceciğinin *ada* olduğunu değil.

Kornfilt, [-(y)An] tipi NİYT, yani özne ilgilendirmesi olarak ele alınan yapıları kurmak için kullanılan eklerden en yaygını olan [-(y)An] ekinin; dilin başka hiçbir alanında görev almamasına dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Kornfilt, [-DIğ+I] tipi ortaçlar, yani özne dışı ilgilendirmeler kurmak için kullanılan [-Dİk] ekinin, aynı zamanda dilin en yaygın olgusal adlaştırma aracı olarak kullanıldığını söyler (Kornfilt 1997: 29). Daha önceki çalışmalarında Kornfilt (1984), [-DIğ+I] tipi NİYT'lerin olağan olgusal adlaştırma yapılarından türetildiğini savunmuştur; Kornfilt bu varsayımını şu şekilde özetlemektedir: “Olgusal adlaştırmalar için kullanılan [-Dİk] eki, genellikle özne olmayan kurucuların ilgilendirilmesinde kullanılan [-Dİk] ekiyle aynıdır (Kornfilt, 1997: 30)”. Kornfilt, bu iki farklı yapı oluşturan ekin; aynı ek olduğu varsayımından yola çıkarak NİYT'lerin olgusal adlaştırma yapılarından türetildiğini ileri sürmektedir. Kornfilt, [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin bu şekilde türetildiğini varsaymasına rağmen bu tip ilgilendirmeyi olağan, her zaman beklenen NİYT kurma stratejisi olarak tanımlamaktadır (Kornfilt, 1997: 30-31). Başka bir deyişle, Kornfilt'e göre [-DIğ+I] tipi ilgilendirme, dilde her zaman beklenen NİYT kurma stratejisidir; [-(y)An] tipi ilgilendirmeler içinse özel ortam veya koşullar gerekmektedir. Bu kendi içinde bir çelişkidir: Eğer [-(y)An] eki, dilde sadece ve sadece NİYT kurmak için kullanılıyorsa, o zaman [-(y)An] tipi NİYT'ler dildeki olağan yapılar

olmalıdır; dilin başka bir alanında da işlevi olan [-Dİk] ekiyle kurulan [-Dİğ+I] tipi ilgilendirmelerin kullanımı için özel bir sebebimiz olmalıdır: Burada dilin bir alanından (tümleç türeten adlaştırmadan) başka bir alana (niteleyici adlaştırmalara) geçiş vardır. Bu sebeple biz Kornfilt'in bu tespitine katılmıyoruz ve çalışmamızda Haig (1998)'i takip ederek [-(y)An] tipi ilgilendirmeleri her zaman beklenen, olağan yapı olarak değerlendirirken, [-Dİğ+I] tipi ilgilendirmeleri özel koşullar oluştuğunda kullanılan yapı olarak ele almayı tercih ediyoruz.

Sezer (1991)'e benzer bir şekilde Kornfilt, bu tezin konusu olan ek nöbetleşmesinde niteleyici yapının kuruluşunda görev üstlenen ortaç eklerinin etkisinin olmadığını; bu eklerin nöbetleşmesiyle NİYT yapısında ortaya çıkan ya da çıkmayan açık uyumun etkisinin olduğunu söyler (Kornfilt, 1997: 31). Daha önceki analizlerde sıkça belirtildiği gibi [-Dİğ+I] tipi NİYT'ler, özneyi ifade eden uyum ekleriyle tamamlanırken⁶⁵, 'özne ilgilendirilmesi' eki olarak tanımlanan [-(y)An] ekiyle kurulan NİYT'ler, uyum eki almadan karşımıza çıkmaktadır⁶⁶ (Kornfilt, 1997: 31).

Kornfilt, analizini bu gözlemden yola çıkarak oluşturmaktadır ve farklı yapıların kullanımına sebep olabilecek etkenleri araştırmak amacıyla Bağlama Kuramı'na başvurmuştur. Kornfilt'e göre kısmî de olsa Türkçedeki iki ortaç ekinin dağılımını açıklayabilecek başlıca ilke, Ü'-Ayrıklığı Koşulu'dur (Kornfilt, 1997: 31). Bu koşul, Bağlama Kuramı'nın daha genel hale getirilen B Koşulu'dur. B Koşulu'na göre bir adıl

⁶⁵ Aslında Kornfilt bu genellemeye aykırı durumların varlığından haberdardır ve dipnot içinde bazen [-Dİğ+I] ortaç ekinin uyum taşımadan da karşımıza çıkabileceğini belirtmiştir. Fakat ona göre bu tür örnekler deyimleşmiştir ve bu şekilde kurulan NİYT yapıları sadece 'donmuş ifadelerde muhafaza edilmektedir (Kornfilt, 1997: 31)'. Fakat Kornfilt'in bu fikrine katılmamız mümkün değildir, çünkü Türkçede gözlemlenebilen gerçekleri tam olarak yansıtamamaktadır. Uyum biçimbirimi taşımayan ve [-Dİk] ekiyle kurulan yapıların kullanımı için tespit edilebilen tek sınırlama şudur: çoğunlukla yapının eylemi olumsuz şekilde olacaktır. Eylem olumsuz olduğu sürece bu yapının günlük konuşmada ve yazıda kullanımı gayet yaygındır.

⁶⁶ Sezer (1991)'de de gördüğümüz üzere [-(y)An] tipi ilgilendirmelere de bazen uyum biçimbirimleri getirilebilmektedir. Fakat Sezer de Kornfilt de belirttikleri gibi bu kullanım, sadece uyum ekinin yerli ilişkilere girmediği durumlarda mümkündür (Sezer, 1991: 106-107, Kornfilt, 1997: 31).

yönetim alanında (Ü-)bağımsız olmalıdır. Geleneksel Bağlama Kuramı'nda yönetim alanı olarak tanımlanan ve adılın bağımsız olması gereken alan, bir öznenin veya açık uyumun mevcudiyetiyle belirlenmektedir. Kornfilt bağlama ilişkilerinin alanını tanımlamak için 'yönetim alanı' terimi yerine Tamamlanmış İşlevsel Kompleks (*Complete Functional Complex*) terimini tercih eder. Ayrıca bu alanı genişletir ve TümÖ olarak belirler. Aslında bu Aoun (1985)'te önerdiği Genelleşmiş Bağlama Kuramı'na (*Generalised Binding Theory*)⁶⁷ benzeyen bir varsayımdır. Bunun yanı sıra Kornfilt Bağlama Kuramı'ndaki (Ü-)bağımsız olma koşulunu da genişleterek bir adılın hem Ü-, hem de Ü'-bağımsız olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu şekilde daha geniş kapsamlı bir B Koşulu elde etmiş olan Kornfilt, bu yeni ilkenin; Aoun ve Li (1996)'da önerilen Ü'-Ayrıklığı Koşulu ile aynı kısıtlamayı ifade ettiğini kabul etmektedir. Kornfilt, Aoun ve Li'nin Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nu (2)'deki gibi vermektedir (Kornfilt, 1997: 32):

(2) Ü'-Ayrıklığı Koşulu (*A'-disjointness Requirement*) – Bir adıl, onu içeren en küçük TİK içerisinde bağımsız olmalıdır.

Kornfilt'e göre (2)'deki koşul, genişletilmiş B İlkesi'nin bir alt maddesi olarak ele alınabilir. Kornfilt, NİYT incelemelerinde bu yaklaşımını daha önce Kornfilt (1984)'te de önerdiğinin altını çizmektedir. Kendisine göre önerdiği analizin doğruluğunu ispat eden en önemli delil şudur: Ü'-Ayrıklığı Koşulu, özellikle basit NİYT'lerde artık adılların kullanımına izin verilmeyeceğini öngörmektedir; Kornfilt'e göre Türkçe için bu öngörü doğrudur (Kornfilt, 1997: 32):

⁶⁷ Aoun (1985), Bağlama Kuralları'nı Ü'-bağlamayı da kapsayacak şekilde genişletmeyi önermiştir. Bu yaklaşımda adıllar yönetim alanlarında hem Ü- hem de Ü'-bağımsız olmalı (B İlkesi), artgönderimler yönetim alanlarında Ü- veya Ü'-bağlı olmalı (A İlkesi), G-ifadeler (*R-expressions*) ise Ü-bağımsız olmalıdır (C İlkesi). Bu kurama göre, *değişkenler* Bağlama Kuramı'nın doğaları gereği artgönderim oldukları için bir taraftan A İlkesi'ne tabidir. Diğer taraftan *değişkenler* de oldukları için de C İlkesi'ne tabidir. Fakat *değişkenler* için belirlenen yönetim alanı ÖZNE veya öznenin mevcudiyetiyle belirlenmemektedir – *değişkenler* için yönetim alanı her zaman TümÖ'dür (Aoun'un terminolojisiyle T') (Ouhalla, 1999: 290).

(3) a. [TümÖ [ÇÖ (*o_i / *kendisi_i) adada beni gören] Op_i] kişi (özne ilgilendirmesi)

b. [TümÖ [ÇÖ *adıl* adada (*onu_i / *kendisini_i) gördüğüm] Op_i] kişi (özne olmayan kurucu ilgilendirmesi)

Kornfilt'e göre niteleyen yantümce, *artık adıl* içeremez, çünkü söz konusu adıl, en küçük TİK'i oluşturacak niteleyici görevindeki TümÖ'nün içinde (Türkçede soyut olan) operatör tarafından bağlanmış olacaktır (Kornfilt, 1997: 32). Fakat Kornfilt'in (3)'te verdiği şemalardan görüldüğü üzere, o da Sezer (1991)'in yaptığı hataya düşerek [Gös/TümÖ]'de bulunması gereken Operatörü Tümleyici Başlı olarak göstermiştir. Kornfilt'in analizi için bu hata büyük sorun yaratmaktadır; burada yapılan yanlış, sadece basit bir yerleştirme değildir. Kornfilt, Kayne (1994) teorisine atıfta bulunarak Türkçedeki NİYT'leri ilgi adılı (yani *ne-ögesi*, veya Operatör) içeren yapılar olarak değil, Tümleyici içeren İngilizce yapılar gibi ele almamız gerektiğini belirtmektedir. Kayne (1994)'e göre bu yapılarda [Gös/TümÖ]'ye taşınan unsur bir AÖ'dür, *ne-ögesi* içeren bir BelÖ değildir. Tümleyici'nin oluşturduğu Tüm^o Başlı, bir *değişken* bağlayamaz ve bu sebeple (3)'te verilen şemadaki gibi bir yapıda Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun ihlâli hiç söz konusu değildir.

Kornfilt, NİYT kurma stratejisi seçimini açıklayabilmek için Türkçenin tipolojik bir özelliğine de başvurmaktadır. Bilindiği üzere Türkçe, adıl-düşüren bir dil olarak çekimli yantümcelerde sesbilimsel olarak gerçekleşmeyen özne *adıl*lara sahiptir⁶⁸. Bu tür özne *adıl*larının; sözdizimsel olarak [+adılısıl/-artgöndergesel] özelliklerini taşıyan normal, açık birer adıl olarak dağılım sergilediği kabul edilmektedir. Yani, bu türden bir *adıl*, ilgilendirilmiş öznenin yerini tutuyorsa Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nu ihlâl etmiş olur, çünkü en

⁶⁸ Burada Kornfilt çekimli değil, 'bitimli tümcelerde' (*finite clauses*) tabirini kullanmıştır (Kornfilt, 1997: 32). Bunun sadece yanlış bir tabir olarak yorumlamayı tercih ederek çekimli tümcelerde (*inflected sentences*) terimi olarak değiştirmeyi tercih ettik, çünkü Türkçedeki NİYT'ler, çekimli olmalarına rağmen bitimli değildir. Eğer Kornfilt gerçekten bitimli tümceler demek istediye, o zaman kuramının tamamının yanlış olduğu anlamına gelirdi, çünkü Türkçedeki NİYT'lerde bu varsayımlara göre, bitimli olmamaları itibarıyla, *adıl* bulunamayacaktı.

küçük TİK'in içinde Uyum tarafından (Ü'-)bağlanmış olacaktır; yani bağımlı bir adıl olacaktır (Kornfilt, 1997: 32-33). Kornfilt, bu varsayımlarının, Ouhalla (1993)'teki önerilerle tamamıyla örtüştüğüne dikkat çeker, fakat Ouhalla (1993), Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun sadece kısa çıkarmalarda (Kornfilt'in 'basit' NİYT'ler olarak adlandırdığı yapılarda) geçerli olduğunu sıkça belirtir ve bunun örneklerini (Türkçe dâhil olmak üzere) verir (Ouhalla, 1993: 484- 495, 485). Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun sadece kısa çıkarmalarda geçerli olduğu kısıtlaması, Kornfilt (1997) çalışmasının ileriki bölümlerinde bazı kuramsal sorunlar yaratır.

Kornfilt (1997)'de *adıl*'a izin verildiği her durumda ilgilendirilme boşluğu *adıldır*: Adıl-düşüren dillerde *adıl*'ın varlığına zengin uyum tarafından her zaman izin verilmektedir; yani eğer bir NİYT, zengin uyum paradigmasını yansıtan Uyum Başı'ndan dallandırılıyorsa ve ilgilendirme hedefi bu NİYT'nin öznesiyse, o zaman bu özne *adıl* olabilir ve Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nu ihlâl eder. Kornfilt'e göre, belirlenen bu ortamda bulunan öznenin *adıl* olması şarttır. Bu iddiasını gerekçelendirmek için Jaeggli (1984)'ün 'boş bir ulama Uyum tarafından izin verildiyse ve bu Uyum bu ulamı tanımlıyorsa, söz konusu ulam *adıl* olmak zorundadır' kuralını vermektedir (Kornfilt, 1997: 33).

Kornfilt'e göre [-(y)An] tipi stratejide özne konumuna bağlı uyum biçimbirimlerinin yükleme getirilememesi, biçimbirimsel veya sesbilimsel bir sebepten kaynaklanmamaktadır; bu kısıtlama **tamamen sözdizim kaynaklıdır**. Kornfilt, bu kısıtlamanın; Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun ihlâlinin ortaya çıkmaması için var olduğunu ileri sürmektedir. Diğer taraftan [-Dİğ+I] tipi ortaç ekleri, her zaman uyum ekleriyle beraber kullanılmaktadır. Fakat ilgilendirme hedefi, yapının öznesi olamaz, çünkü [-Dİk] ekine getirilen uyum eki, özne konumundaki boşluğu *adıl* olarak tanımlayacaktır ve bu *adıl* aynı zamanda hem bir adsıl hem bir *değişken* olmak zorunda kalacaktır. Başka bir deyişle Ü'-bağlı bir adıl olmak zorunda kalacağı için böyle bir yapıdaki *adıl* Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun ihlâline yol açacaktır. Bu da

yapıyı dilbilgisi dışı yapacaktır. Bu durumu örneklendirmek için Kornfilt, (3)'teki örneği bir kez daha ele almaktadır; bu kez eşdizinleri ve boş ulamları da eklemektedir:

(3') a. *_{[TümÖ [ÇÖ *adıl*_i adada beni gördüğü_i] Op_i] kişi_i}

b. *_{[TümÖ [ÇÖ *adıl*_i adada beni göreni_i] Op_i] kişi_i}

Kornfilt'in analizine göre (3'a)'nın ve (3'b)'nin dilbilgisi dışı olmasının sebebi, tıpkı (3)'teki gibidir: basit bir NİYT'de artık adılın bulunmasıdır. Başka bir deyişle, bu örneklerde sesbilimsel olarak boş da olsa, en küçük TİK'inde yerel olarak Ü'-bağlı bir adıslı öge mevcuttur. Bu sebeple ilgilendirme hedefi özne olan bir NİYT'de uyum biçimbiriminin varlığı dolayısıyla hangi ilgilendirme stratejisini seçersek seçelim sonuç hep dilbilgisi dışı olan bir yapı olacaktır (Kornfilt, 1997: 34).

Fakat Kornfilt'in bu açıklaması sadece 'basit' olarak tanımladığı ilgilendirmelerde geçerli; kompleks (yani tamlayan durumlu niteleyicisi olan veya adlaştırma şeklinde olan) kuruculardan gerçekleşen ilgilendirmeleri kapsayamamaktadır. HK (1976)'nın ABİ'sini benimseyen Kornfilt, bu ilkeyi şu şekilde özetlemektedir: "Kompleks NİYT'lerin başında bulunan ortaç ekini belirleyen, ana budağın, yani ilgilendirme hedefini içeren üst kurucunun, dilbilgisel işlevidir (Kornfilt, 1997: 36-37)". Bu ilkenin örnekleri (4)'te verilmiştir:

(4) a. [[müdürün _____i kovacağı] hemen duyulan] öğretmen_i

b. *[[müdürün _____i kovacağı]-nın hemen duyulduğı]-u öğretmen_i

c. [[*adıl*_i öğretmen_i kovacağı] hemen duyulan] müdür_i

ç. *[[*adıl*_i öğretmen_i kovacağı]-nın hemen duyulduğı]-u müdür_i

h. [[*adıl*_i kızı] okula giden] adam_i

ı. *[[*adıl*_i kızı]-nın okula gittiği]-i adam_i (Kornfilt, 1997: 37)

Bu örnekler karşısında Kornfilt, Ü'-Ayrıklığı Koşulu temelli bir analizin ortaç eki nöbetleşmelerini açıklayamayacağını belirterek kendine iki soru yöneltmektedir: Birinci soru

şudur: Buraya kadar sunduğumuz analiz (4)'teki örnekleri de kapsayacak şekilde genişletilebilir mi? İkinci soru ise şudur: *adıl* ve açık adılar artık adıl olarak görev üstlendiklerinde her zaman aynı dağılımlara mı sahiptir (Kornfilt, 1997: 37)?

Bu iki soruya cevap bulmak için Kornfilt, (4b), (4c) ve (4ç) numaralı örnekleri tekrar ele almaktadır. (4b)'de, sesbilimsel olarak boş *değişken* kendi yantümcesinde özne değildir; içeriği açık uyumla ifade edilmemektedir; bunun için söz konusu *değişken*, *adıl* olamaz. Demek ki (4b) numaralı örneğin dilbilgisi dışı olmasının sebebi, Ü'-Ayrıklığı Koşulu'yla ilgili olamaz. Diğer taraftan (4ç)'deki *değişken*, açık uyum Baş'lı bir yapının öznesi olması sebebiyle *adıl*'dır. Fakat bu *adıl* içeyerleşik TümÖ'nün oluşturduğu en küçük TİK'te Ü'-bağlı değildir. Bu sebeple (4ç)'de de Ü'-Ayrıklığı Koşulu ihlali söz konusu olamaz. Buna rağmen her iki örnek de dilbilgisi dışıdır. Kornfilt'e göre bu yapıların dilbilgisi dışı olmasının altında başka bir sebep yatıyor olmalıdır (Kornfilt, 1997: 38). Bu sonuçtan hareketle Kornfilt, HK (1976)'nın ABİ'sinde ifade edilen genellemenin Ü'-Ayrıklığı Koşulu'ndan bağımsız olduğu sonucuna ulaşır (Kornfilt, 1997: 38). Bu çıkarım, Kornfilt'in önerdiği çözümlemenin geçerliliğini sorgulamamıza yol açmaktadır, çünkü sadece basit ilgilendirme yapılarını kapsayabilen bir analiz, Türkçedeki NİYT'lerin kuruluşunu açıklayabiliyor sayılamaz. Bunun yanı sıra Kornfilt 'basit' olarak değerlendirdiği NİYT'lerle 'kompleks' olarak adlandırdığı NİYT'lerin arasındaki bu fark için herhangi bir sebep ya da açıklama sunmamıştır. Sadece kısa çıkarmalarda (yani basit NİYT'lerde) ilgilendirme biçimbirimi seçiminin, Ü'-Ayrıklığı Koşulu tarafından belirlendiğini ifade eder ve aynı koşulun uzun çıkarmalarda (yani kompleks NİYT'lerde) devre dışı kaldığını söylemekle yetinir (Kornfilt, 1997: 40).

Kompleks NİYT'lerde Ü'-Ayrıklığı Koşulu ilgilendirme stratejisini belirlemediğine göre Kornfilt bu yapılardaki strateji seçimini açıklamak için başka bir yaklaşım aramak

zorunda kalır. Kornfilt'in önerdiği açıklamaya göre, uzun çıkarma yoluyla oluşturulan NİYT'lerdeki ek seçimi, bir nevi Sola Dallanma Koşulu'ndan (*Left Branch Condition*) etkilenmektedir (Kornfilt, 1997: 40). Ross (1967)'de formüle edilen Sola Dallanma Koşulu'na göre, karmaşık bir AÖ'nün⁶⁹ alt kurucusu olan ve bu büyük kurucunun Baş'ının en solunda yer alan bir AÖ/SÖ veya Operatör, büyük kurucu içerisinden çıkarılamaz. Kornfilt, bu koşulu maksadına uygun bir biçimde şöyle yorumlamaktadır: Türkçedeki NİYT'lerin kuruluş sürecinde, güçlü Uyum Başlı yansımaların sol dallarından taşınma mümkün değildir. Görüldüğü üzere bu koşulun orijinalinde uyumdan bahsedilememektedir, taşıma kısıtlaması sadece karmaşık AÖ'lerde Baş'ın solunda yer alan farklı niteleyicileri kapsayacak şekilde formüle edilmiştir. Bunun yanı sıra bu koşul tüm karmaşık AÖ'leri kapsayacak şekilde formüle edilmiştir. Oysa Kornfilt'in benimsediği Sola Dallanma Koşulu, Türkçede sadece NİYT'lerde işlevseldir; hatta sadece kompleks öznelerden gerçekleşen ilgilendirmeler için geçerlidir. Kornfilt, bu koşulun sadece bu tür ilgilendirmelerde devreye girmesine tatmin edici bir açıklama veremeyeceğini de kabul etmektedir (Kornfilt, 1997: 40). Bunun gibi Kornfilt'in; Türkçe NİYT'leri adlaştırma yapıları olarak değil, bitimli tümceler olarak ele aldığına altını da çizmekte fayda vardır – oysa Sola Dallanma Koşulu AÖ'ler için formüle edilmiştir. Tüm bu sorunlara rağmen Kornfilt, analizine bir çıkış yolu olarak Sola Dallanma Koşulu'nu eklemek zorunda kalışını şu şekilde savunmaktadır: 'Bu koşulun, ilk önerildiğinden bu yana çözümlenemeyen gizemini koruduğunu göz önünde bulundurarak ben de bu koşulun iç mekanizmalarına dair kavrayış eksikliğinin beni engellemesine izin vermek yerine koşulun dilin başka alanlarındaki sözdizimsel olgularda geçerli olup olmadığını sınamak üzere bu yönde fikir yürütmeyi daha uygun gördüm. Eğer bu koşul başka

⁶⁹ Ross (1967) zamanındaki kuramda BelÖ kuramı hâlâ ortaya çıkmamıştır; şimdi BelÖ olarak ele alınan yapılar, AÖ olarak ele alınırdı, onları niteleyen veya belirleyen unsurlar ya Gösterici konumunda ya da eklenti olarak katılan opsiyonel unsurlar olarak ele alınmaktaydı.

sözdizimsel ortamlarda da karşımıza çıkıyorsa, en azından bu öneri bir sözdizimsel tutarsızlıkla veya sadece kompleks NİYT'lere has bir özellik olmakla itham edilmeyecektir (Kornfilt, 1997: 40).'

Kornfilt, bu koşulun diğer sözdizimsel alanlarda devreye girip girmediğini göstermek için artgönderim içeren adlaştırmalara başvurur. Kornfilt'e göre uzun mesafeli çıkarmalarla oluşturulan kompleks özne ilgilendirmeleri, artgönderimlerin Ü-bağlama ilişkilerine benzemektedir (Kornfilt, 1997: 40). Kornfilt'in bu iddiasında tam olarak neyi kastettiğini, nasıl bir benzerlikten söz ettiğini anlamak ilk bakışta oldukça zordur. Ona göre bu benzerlik şu şekilde kendini göstermektedir: İlgilendirme, Kornfilt'in benimsediği yaklaşımda, bir unsurun kompleks yapının dışına çıkarılmasıyla yapılır; yani bir unsur TümÖ'ye kadar yükseltilerek gerçekleştirilir. Artgönderimlerin ise bazı araştırmacılar tarafından MB'de taşınmış olduğu varsayılmaktadır. Yani, ilgilendirme ve artgönderim yapıları taşıma yoluyla üretilmektedir. İlgilendirme yapıları açık taşımayla, artgönderim içeren yapılar ise örtük taşımayla üretilir. Başka bir deyişle, Kornfilt artgönderimlerin MB'de taşıma geçirdiklerini varsaymaktadır; ona göre bilhassa Türkçede işteşlik ifade eden unsurların değişmez olan *birbiri* kısmı, arkasında kişi ve sayı çekimini bırakarak örtük bir şekilde yükselmektedir (Kornfilt, 1997: 41). Kornfilt'in önvarsayımlarına göre örtük taşınmanın sonucunda yapının Başı olan Uyum unsuruyla eşdizinli daha büyük bir öznenin alt kurucusunun çıkarılmasıyla karşı karşıya kalabilmekteyiz:

(5) a. ?? öğrenciler_i [birbirlerinin_i Ankara'ya gideceği]-ni bize anlattı(-lar)

b. ??/* öğrenciler_i [birbirlerinin_i Ankara'ya gidecekleri]-ni bize anlattı(-lar)

Kornfilt'e göre (5a) ile (5b) arasında kabul edilebilirlik açısından bir fark vardır: (5a)'daki içeyerleşik tümcede değişmez, yani gerçek uyum ifade etmeyen üçüncü kişi tekil iyelik eki varken (5b)'de tam işlevli üçüncü kişi çoğul uyumu mevcuttur. Araştırmacıya göre

Uyum (5b)'deki gibi gerçek olduğunda işteşlik, tamamıyla dilbilgisel dışı olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, uyum işlevsiz, yani zayıf olduğunda, işteş özne kabul edilebilirliğin sınırında gözükmektedir (Kornfilt, 1997: 41). Kornfilt'e göre aynı fark işteş öznenin başka kişiler için işaretlendiğinde de karşımıza çıkmaktadır:

(6) a. ?? biz_i [birbirimizin_i Ankara'ya gideceği]-ni herkese anlattık

b. *biz_i [birbirimizin_i Ankara'ya gideceğimiz]-i herkese anlattık

Kornfilt'e göre, (6a) ve (6b)'de oluşturulan ortam, daha önceki kompleks öznelere içerisinden çıkarılarak yapılan ilgilendirmelerle aynı sözdizimsel ortamdır. Bu görüşü kabul etmek mümkün olmadığı gibi (ilgilendirmelerde açık taşıma söz konusuysa, (5)-(6)'da sadece olası ve örtük bir taşıma söz konusudur) (6b)'de verilen örnek hiçbir ortamda dilbilgisel sayılmayan bir 'uyum' örüntüsü içermektedir. Yani (6b)'deki tümcenin dilbilgisi dışı olmasının sebebi, artgönderimin taşınmasıyla ilgili değildir, tamlayan durumu ile iyelik eki arasındaki uyumsuzluktur. Fakat Kornfilt, birbirinden tamamıyla farklı olan bu iki sözdizimsel ortam arasında ortak bir nokta olduğunu kabul ederek şu şekilde bir genelleme formüle etmektedir: 'Güçlü uyum, tüm kümenin Başı olduğunda bu kümenin öznesinin bir alt kurucusunu içeyerleşik yapının içinden çıkarmak imkânsız görünmektedir. Kümenin Başı zayıf uyum olduğundaysa (ya da [-(y)An] tipi NİYT'lerde olduğu gibi hiç uyum olmadığı yerlerde), kümenin öznesinin bir alt kurucusu çıkarılabilmektedir (Kornfilt, 1997: 41)'. Kornfilt'in bu genellemesi, Sezer'in (1986)'da yaptığı tespitlerle tamamıyla ters düşmektedir.

Kornfilt'in aynı ortam oluşturduğunu iddia ettiği başka bir alan ise, Türkçede *yerinde* (*in-situ*) olan *ne*-sorularıdır (Kornfilt, 1997: 42). Türkçedeki *ne*-sorularında *ne*-öğeleri ayrılmış tümce başı konumuna (yani, [Gös/TümÖ] konumuna) açık bir şekilde taşınmamakta, ilk birleştirildikleri konumlarda kalmaktadır. Ancak bu tür *yerinde ne*-

öğelerinin *ne*-sorusunu oluşturabilmek ve gereken geniş açı elde edebilmek için MB'de yükselerek örtük bir şekilde [Gös/TümÖ]'ye taşındığı veya TümÖ'ye eklenti olarak iliştiği kabul edilmektedir.

Bu örtük taşınmayı örnek olarak kullanan Kornfilt, (7a)-(7c) arası örneklerde basit *ne*-soruları vermiştir. Ona göre bu tümcelerin zayıf veya işlevsel üçüncü kişi tekil uyumu içeren versiyonları kulağa normal gelir. Fakat aynı tümcelerin güçlü, üçüncü kişi çoğul uyumuyla kurulan yapıları dilbilgisel olsa da kulak tırmalar (Kornfilt, 1997: 42). Tümcelerin üçünde de *ne*-öğeler öznedir. Kornfilt'in önerisine göre bu öğelerin; MB'de taşınarak arkalarında bıraktıkları izler, güçlü Uyum Başı mevcut olduğunda hem *değişken* hem *adıl* olacaktır. Hatta güçlü Uyum bu öğelere izin verip onları tanımladığına göre söz konusu boş üyeler *adıl* olmak zorundadır. Kornfilt'in analizine göre bu konfigürasyon Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nu ihlâl etmelidir; fakat dilsel gerçekler, bu yapılarda ihlâl olmadığını göstermektedir (Kornfilt, 1997: 42):

(7) a. Ankara'ya hangi öğrenciler gidecek(-ler)?

b. Ankara'ya kimler gidecek(*-ler)?

c. Ankara'ya hangimiz gidecek (*-eceğiz)?

Bu gözlemden hareketle Kornfilt, Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun MB'de geçerli olmadığı sonucuna varmaktadır (Kornfilt, 1997: 42). Ouhalla (1993) da aynı sonuca ulaşmıştır, ancak bu olgunun, uyum özelliklerinin bu düzeyde (yani MB'de) silinmesinden kaynaklanabileceği önerisinde bulunmuştur. Kornfilt, Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun MB'de geçerli olmaması için verilen bu açıklamayı kabul etmemektedir ve aşağıdaki iki örneği vererek güçlü Uyum Başlı öbeklerden *ne*-kurucularının MB'de taşınması denendiğinde bunun imkânsız olduğunu söylemektedir (Kornfilt, 1997: 43):

(8) a. *[Ankara'ya hangi öğrencilerin gidecekleri]-ni herkese anlattın?

b. *[Ankara'ya hangimizin gideceğimiz]-i herkese anlattın?

Kornfilt'e göre buradaki MB düzeyinde *ne*-taşımaları, zayıf Uyum Başlı öbeklerden gerçekleşen çıkarmalara ya da (7a)-(7c) arasındaki güçlü Uyum içeren basit sorulardan gerçekleşen taşımalara kıyasla daha kötü sonuç vermektedir. Zayıf Uyum Başlı öbeklerden çıkarma içeren örnekler ise (9a) ve (9b) numaralı tümcelerde verilmiştir (Kornfilt, 1997: 43):

(9) a. [Ankara'ya hangi öğrencilerin gideceği]-ni herkese anlattın?

b. [Ankara'ya hangimizin gideceği]-ni herkese anlattın?⁷⁰

Bu gözlemlere dayanarak Kornfilt, Sola Dallanma Koşulu'nun MB'de güçlü Uyum yansımalarından gerçekleşen çıkarmalar için geçerli olduğu sonucuna varmaktadır. Kornfilt'e göre eğer Kornfilt'in vardığı bu sonuç doğruysa, iki ilâve sonucu da beraberinde getirmektedir: 1) uyum özellikleri MB'de silinmemektedir; 2) uyarlanmış Sola Dallanma Koşulu, Ü'-Ayrıklığı Koşulu'ndan bağımsız bir şekilde işlemektedir (Kornfilt, 1997: 44). Bu iki koşulun birbirinden bağımsız olarak çalışması, dilbilgisini ciddi bir şekilde daha karmaşık bir hale getirmektedir. Ancak Kornfilt'e göre bu sonuca destek çıkacak bir husus vardır: Tüm ana dil konuşurları, basit NİYT'lerde kullanılacak 'doğru' ortaç seçimi konusunda hemfikirdirler. Ancak daha büyük öznelerden gerçekleşen kompleks ilgilendirmeler konusunda ise şive ayrımı görülmektedir. Kornfilt; bu ayrımın var olduğu olgusunu şöyle açıklamaktadır: Ü'-Ayrıklığı Koşulu tüm konuşucular için geçerlidir, uyarlanmış Sola Dallanma Koşulu ise sadece daha katı kurallara sahip olan standart şivede devreye girmektedir (Kornfilt, 1997: 44). Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi Türkçede NİYT'ler konusunda şive ayrımı olduğunu iddia etmek için elimizde yeterince veri ve kuramsal gerekçeler yoktur.

⁷⁰ Kornfilt bu örneklerin ikisini de dilbilgisel olarak vermiş olmasına rağmen bizce dilbilgisi dışıdır.

Ancak Kornfilt'in kompleks öznelerden gerçekleşen ilgilendirmeler için verdiği açıklama tümcesel özneleri kapsayamamaktadır. Bunun sonucunda Kornfilt, bu yapılardan gerçekleşen ilgilendirmeler için farklı bir analiz aramaya koyulur. Ona göre daha büyük bir öznenen çıkarmalara izin verilmesi için söz konusu büyük öznenin kendisi Uyum Başlı olmalıdır. Başka bir deyişle, güçlü Uyum'la eşdizinli büyük bir özne hem açık sözdizimsel çıkarmalar için hem de MB'de gerçekleşen örtük çıkarmalar için ada oluşturmaktadır; aynı zamanda özne, sadece kendisi de Uyum Başlı değilse ada oluşturmaktadır (Kornfilt, 1997: 44). Yani, tümcesel öznenin öznesiyle eylemi arasında Uyum varsa bu tümcesel özne çıkarmalara açıktır. Aslında daha önce de belirtildiği gibi tümcesel özneler, tam bir master olduklarında da (yani, -mAk eylemsisi olup uyum taşımadıklarında) ada oluşturmalar gözlemi Sezer (1986)'e aittir:

(10) a. [ADIL yazın deniz-de yüzmek] güzeldir.

b. *[[ADIL yazın _____i yüzmek] güzel olan] deniz_i

(11) *[[ADIL yazın _____i yüzmek]-nin güzel olduğ]-u deniz_i

(11) numaralı örnek, Kornfilt tarafından yeniden formüle edilmiş olan Sola Dallanma Koşulu'yla açıklanabilmektedir, çünkü tümcesel özne uyum ile eşdizinlidir. Fakat aynı açıklama (10b) için geçerli olamaz. Kornfilt'e göre (10b)'deki TümÖ, tam bir yönetici tarafından (meselâ E^o tarafından) yönetilmediği sürece bir Operatöre ev sahipliği yapabilecek Gösterici'ye sahip değildir. Bu son iddia, (12)'deki gibi yapıları açıklayabilmek için gereklidir: (12)'deki master, tümcesel özne değildir, *başla-* eyleminin nesnesidir. Bunun için master şeklindeki nesne, *başla-* E^o tarafından tam yönetilmektedir. Kornfilt, bu tümcesel nesnenin Uyum Başlı olmamasına rağmen içinden ilgilendirme amaçlı bir unsurun dışa çıkarma yapılabildiğine bir açıklama getirmek için bu 'E^o tarafından yönetim' varsayımına başvurur (Kornfilt, 1997: 44-45):

(12) [Hasan'ın geçen yaz [ADIL_j ____i gitme]-ye başladı]-ı ada;

Kornfilt, (10)-(12) arasındaki örneklere şu şekilde bir açıklama getirmektedir: Çekimli yapılarda E^o; Ç^o üzerinden taşınıp Tüm^o'de duracaktır; bu taşımının sonucunda E^o çekimli ise TümÖ de Uyum Başlı olacaktır. Fakat taşınan içeyerleşik E^o mastar olduğu zaman, yanında taşıdığı Uyum sıfır olacaktır ve bu sebeple noksan olacaktır. Bunun sonucu olarak mastarın Göstericisi de noksan olacaktır (ve sadece ADIL'a ev sahipliği yapabilecektir). E^o'nin Tüm'e taşınmasından sonra TümÖ'nün de Göstericisi noksan olacaktır ve Operatöre ev sahipliği yapamayacaktır. Kornfilt'e göre (10b) ve (11) numaralı örneklerin dilbilgisi dışı olmasına sebep olan, [Gös/TümÖ] konumunun bu noksanlığıdır (Kornfilt, 1997: 44-45). Fakat Kornfilt (1997)'de mastar E^o'sinin Uyum açısından noksan olduğunda neden [Gös/TümÖ] konumu Operatöre ev sahipliği yapamıyor da (12)'deki gibi aynı mastar başka bir E^o'in nesnesi olduğu durumda bu noksanlık devre dışı kalıyor ve çıkarma mümkün oluyor sorularına bir cevap bulunamamaktadır. Kornfilt sadece bir TümÖ, Operatöre evsahipliği yapamadığı durumlarda E^o gibi bir R-işaretleyicisi (*theta-marker*) tarafından yönetilirse bu noksanlığın bir şekilde giderildiğini ileri sürer. Bu sebeple üst tümcede özne işlevini üstlenmeyen mastar şeklindeki içeyerleşik tümcelerde yer alan kurucular, ilgilendirme için taşınabilmektedir (Kornfilt, 1997: 45).

Kompleks öznelerden gerçekleşen ilgilendirmeleri bu şekilde açıklamış olduğunu varsayan Kornfilt, ÖYİ çerçevesinde incelenen örneklere geçmektedir. Kornfilt, bu yapıların öznesiz olduğunu kabul etmemektedir ve Sezer (1991) yaklaşımını benimseyerek bu yapılarda dolgu bir öznenin mevcut olduğunu ileri sürmektedir (Kornfilt, 1997: 45). Kornfilt'e göre söz konusu dolgu özne, *adıl*'dır. (13)'te kişisiz bir edilgen yapının bu yaklaşıma uygun şeması verilmiştir (Kornfilt, 1997: 45):

(13) a. [*adıl*_{dolgu} ____i otobüse binilen] durakı

b. *[*adıl*_{dolgu} ____i otobüse binildiği] durakı

Daha önce gördüğümüz gibi bu yapılardan gerçekleşen ilgilendirmeler sadece [(y)An] tipi NİYT ile kurulabilmektedir. Kişisiz edilgen yapılarda açık özne bulunmamaktadır, çünkü eylem aslen geçişli değildir. Başka bir deyişle, eylem ya geçişsizdir ya da sadece eğik Durum atamaktadır; fakat Yapısal Durum atayamamaktadır. Bu sebeple edilgen yapıya dönüştürüleceği zaman, bu eylemin öznesi olabilecek bir kurucu mevcut değildir. Kornfilt'e göre bu şekilde türetilen edilgen yapılarda açık öznenin yerini alan dolgu öznelerin, adıl-düşüren bir dil olan Türkçede *adıl* olması zorunludur (Kornfilt, 1997: 46). 2.6.2.1.1.'de yaptığımız incelemede kişisiz edilgenler söz konusu olunca *adıl* olması varsayımı, Rizzi (1993) ve Biktimir (1986)'de yapılan tespitlerle de desteklenmektedir.

Fakat Kornfilt, HK (1976) ve Sezer (1991)'i takip ederek özgül olmayan özne içeren yantümceleri de kişisiz edilgenlerle aynı şekilde analiz etmeyi tercih etmiştir (Kornfilt, 1997: 46). Kornfilt'e göre bu tür özgül olmayan özneler, standart özne konumu olan [Gös/ÇÖ] konumunda değil, eylemin hemen öncesinde bulunmak zorundadır; Kornfilt'in tabiriyle: 'Söz dizilişi bakımından [bu özgül olmayan özneler,] özgül olmayan nesneler ve her tür odaklanmış kurucularla aynı özelliği taşımaktadır (Kornfilt, 1997: 46)'. Kornfilt'in bu iddiasına katılmamız mümkün değildir, çünkü özgül olmayan özneler ve eylemin hemen öncesinde gözüken diğer kurucular, doğrusal sıralayışları bakımından aynı konumdaymış gibi gözüксе de tüm bu farklı kurucuların aşamalı yapıda aynı konumu işgal ettiği anlamına gelmez.

Kornfilt'in analizinde özgül olmayan özne içeren yapılarda da tıpkı kişisiz edilgenlerde olduğu gibi kurallı özne konumu olan [Gös/ÇÖ], bir dolgu *adıl* tarafından doldurulmaktadır. 2.6.2.1.1.'de Rizzi (1993) ve Biktimir (1986)'ya dayanarak yaptığımız inceleme sonucunda bu iddianın savunulamaz olduğunu belirtmiştik. Fakat Kornfilt'in,

kişisiz edilgen yapılarla özgül olmayan özne içeren yapılar arasında çizdiği bu paralellik dolayısıyla, kişisiz edilgen yapılardan elde edilen ilgilendirmeler hakkında verdiği açıklamaların özgül olmayan özneli yapıları da kapsamakta olduğunu düşünür ve bundan dolayı ikinci tip ‘öznesiz’ yapıları ayrı bir incelemeye tabi tutmaz (Kornfilt, 1997: 46).

Şimdi Kornfilt’in kişisiz edilgenler ile özgül olmayan özneli yapıları kapsayan analizini ele alalım. Kornfilt; BHM (1990)’da savunulan eğik özne yaklaşımının, kurtarıcı olabileceğini düşünse de kendisi bu analizi kabul etmemektedir. Ona göre kişisiz edilgen yapılardaki eğik Durumlu kurucuların özne olduğu iddiası kendi içinde tutarsızdır, çünkü bu tür yapılardaki özne olmayan kurucular öznellik özelliklerine sahip değildir (Kornfilt, 1997: 46). Bu sebeple Kornfilt’e göre bu yantümcelerden gerçekleşen dönüşümlerde ilgilendirme hedefinin özne olduğunu iddia etmek imkânsızdır. Kişisiz edilgen yapılardan türetilmiş NİYT’lerdeki ilgilendirme hedefi özne olamazsa *adıl* da olamaz; dolayısıyla bu yapıların [–(y)An] tipi ortaçlarla kurulduğunu açıklamak için Ü’-Ayrıklığı Koşulu’na başvuramayacağımızı söyler.

Bu yapıları açıklayabilmek için de Kornfilt, bir kez daha yeni bir analiz, yeni bir açıklama bulmak zorunda olduğunu anlar. Ancak bunu yapabilmek için de her şeyden önce Kornfilt, ileri sürdüğü *adıl*_{dolgu} varsayımının ortaya çıkardığı sorunu çözmesi gerektiğinin farkına varır. Bu yapılarda bu tür bir öğeye nasıl izin verildiğinin açıklanması gerektiğini belirtir. Bu açıklamayı bulmak için Kornfilt (14)’teki örneği ele alır ve çözümler:

(14) [*adıl*_{dolgu} otobüse bu durakta binildiği]-ni biliyorum.

(14)’teki içeyerleşik tümcede 3. kişi tekil uyum bulunmaktadır. Fakat söz konusu biçimbirime bağlı bir özne görünmemektedir. Kornfilt’e göre, biçimbirimlerin sözdizim tarafından yönetildiğini ve eklerin varlığının gerekçeli olması gerektiğini iddia ediyorsak bu tür uyum eklerine izin veren unsurun sesbilimsel olarak boş bir öznenin, yani bir *adıl*’ın,

olduğunu da kabul etmek durumundayız. Söz konusu bu *adıl* gönderimsel bir kurucu olmadığına göre sadece dolgu bir öge olarak ele alınabilir (Kornfilt, 1997: 47).

Ancak bir kez daha şunu belirtmemizde fayda var ki, Kornfilt'in bu iddiasını sadece kişisiz edilgen yapılar için geçerli sayabiliriz. Kişisiz edilgenlerden gerçekleşen adlaştırmalarda meydana gelen üçüncü kişi tekil iyelik biçimbirimi, sıfır olan bir öznenin varlığına işaret edebilir. Ancak bu kanıt özgül olmayan özne içeren yapıları kapsayamaz, çünkü bu yapılarda zaten açık bir özne vardır ve üçüncü kişi tekil iyeliği bağlayanın bu özne olduğunu iddia edebiliriz. Böylece bir kez daha kişisiz edilgen yapılar ve özgül olmayan özneli yapıların aynı analizle çözümlenemeyeceğini görmüş oluruz.

Kornfilt, üçüncü kişi tekil uyum içeren bir yapının öznesinin dolgu adılı olarak ele alınmasını destekleyen başka bir delil olarak (15a) ile (15b) numaralı örneklerin arasındaki farkı vermektedir. Kornfilt'e göre (15a)'da, 3. kişi tekil iyelik olarak kodlanan boş bir özne mevcuttur. (15b)'deki uyum taşımayan mastarın öznesi ise ADIL'dır (Kornfilt, 1997: 48):

(15) a. [*adıl*_{dolgu} bu havuzda balık olması] ne güzel!

b. [ADIL bu havuzda balık olmak] ne güzel!

Kornfilt'e göre (15a)'daki örnekte özne, konu-rolüne sahip olmadığı için dolgu olarak yorumlanmaktadır. (15b)'deki ADIL olan özne ise konu-rolüne sahiptir: DENEYİMLEYİCİ (Kornfilt 1997: 48). Kornfilt, boş bir ulama uyum tarafından izin verildiyse ve bu boş ulam uyum tarafından tanımlanıyorsa söz konusu ulam *adıl* olmak zorundadır der ve bu ilkenin hem dolgu *adıl* için hem de gönderimsel *adıl* için geçerli olduğunu söyler. Bu sebeple kişisiz edilgenlerin özneleri dolgu *adıl* olmalıdır. Başka bir deyişle, bu tür yapıların özneleri eğik Durumlu açık nesnelerden biri olamaz (Kornfilt, 1997: 48) ve bu yapılardan türetilen ilgilendirmelerde *değişken* özne konumunda olamayacaktır. Kornfilt, bu yapıları da Ü'-Ayrıklığı Koşulu'yla açıklayabilmek için kişisiz edilgenlerden gerçekleşen ilgilendirmelerde

‘*değişken*’in bir anlam verilemeden özne konumunda bulunduğunu (Kornfilt, 1997: 48) ileri sürer. Ancak bize göre *değişken* söz konusu olduğundan bu süreç sadece NİYT’lerde gerçekleşebilir. Kornfilt’e göre ise ‘normal’ (yani bağımsız tümce ve adlaştırma ortamlarında kullanılan) kişisiz edilgen yapılarda özne konumu dolgu *adıl* ile doludur; ancak NİYT’lerdeki *değişken*, özne konumuna kendi eşdizimini aktarır ve dolgu özneyi ‘kaplayacak’ şekilde bu eşdizimini ona atar (Kornfilt, 1997: 49). Böyle bir mekanizmanın varlığını savunabilmek için Kornfilt, bu süreci Chomsky (1986)’da önerilen ‘dolgunun yerine geçme’ (*expletive replacement*) sürecine benzetmektedir. Chomsky, bu mekanizmayı Tam Yorumlama İlkesi’ni (*Principle of Full Interpretation*) göz önünde bulundurarak gerekli görmüştür. İlkeye göre MB’de sadece anlamsal yorumlamaya katkıda bulunan öğelerin bulunması gerekmektedir. Dolguların anlamsal yorumlamaya herhangi bir katkısı olmadığından MB’de meşru değildir. Bu sebeple Chomsky (1986), İngilizce varoluşsal yapılardaki dolgu öznenin yerine onun ‘ortağı’ olan eylem sonrası BelÖ’nün geçtiğini ileri sürer.

Kornfilt, bu mekanizmanın NİYT’lerin çözümlenmesiyle nasıl bağlantılı olacağını anlaşılmadığını belirtir (Kornfilt, 1997: 49). Her şeyden önce kişisiz edilgen yapılardaki dolgu öznelerin, varoluşsal yapılardaki dolgu öznelerdeki gibi belli başlı bir AÖ ortağı yoktur. Bunun yanı sıra Kornfilt, Ü’-Ayrıklığı Koşulu’nun MB’de geçerli olmadığını söylemişti. Bundan dolayı Kornfilt, *değişken*’in dolgu *adıl* olan özneye atadığı eşdizimin; MB’den önce atanmış olmak zorunda olduğunu ileri sürer (Chomsky’nin önerisine ters düşerek). Kornfilt bu gözlemleri sonucunda dolgu öznelerin, *değişken*le olabildiğince erken bir evrede (kendi tabiriyle: ‘en geç MB’de, fakat mümkünse ondan önce (Kornfilt, 1997: 49)’) yer değiştirmesi gerektiğini söyleyen bir ilke belirler. Kornfilt, bu ilkeye ‘Dolgunun Yerine Geçmesi İlkesi’ (*General Expletive Replacement Principle*) adını vermektedir ve

Chomsky'nin önerisini şöyle yorumlar: Dolgu öznenin yerine geçme mekanizmasının MB'de gerçekleşmesi, Dolgunun Yerine Geçme İlkesi'nin özel bir örneğidir (Kornfilt, 1997: 49). Fakat Kornfilt, çalışmasında önerdiği mekanizma ve ilkelerin geçerliğini destekleyebilecek herhangi bir empirik gerekçe (kendi kuramının NİYT'lerin strateji seçimini açıklamakta yaşadığı sorunun dışında) veya delil sunmamıştır. Kornfilt ayrıca bu yapıların analizinde *adıl*'ın varlığına izin veren 3. tekil kişi uyumunun daha önce (Kornfilt, 1997: 41, burada örnekler (5) ve (6) olarak verdiğimiz örnekler) çelişkili bir biçimde 'işlevsiz' olduğunu belirtmişti.

Kornfilt'in bu şekilde formüle ettiği ilkeye uymak için açık bir kurucu [Gös/ÇÖ] konumuna taşınma işlemi, Erteleme'ye (*Procrastination*) bağlı olarak MB'ye kadar beklemek zorundadır. Fakat Kornfilt'e göre eğer ÇÖ'de dizinli bir öge varsa, bu ögenin diziminin dolgu özneye aktarılması, ögenin taşınmasından daha tasarruflu bir işlem olacağından Erteleme'ye tabi olmayacaktır. Böylece NİYT'de dolgu özne olduğunda özne olmayan bir *değişkenin* dizimi dolgu özneye atanacaktır; bu şekilde NİYT'nin Operatörün (ya da baş adın) dizimini taşıyan bir *adıl* öznesine yol açacaktır. Bu da Ü'-Ayrıklığı İlkesi'nin ihlâline sebep olacaktır. Kornfilt'e göre bu olasılıktan kaçınmak için bu yapıların ilgilendirilmesinde [-(y)An] tipi ilgilendirme stratejisi kullanılacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi bu ortaç, uyum ögesi içermediği için özne konumundaki boş öge *adıl* olamayacaktır ve Ü'-Ayrıklığı İlkesi ihlâline sebep olmayacaktır (Kornfilt, 1997: 49).

2.8.1.2. Kornfilt'in (1997) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

Kornfilt'in sunduğu analiz, geçerli bazı gözlemleri içermekle birlikte kendi içinde çelişkilidir ve bir bütün oluşturmamaktadır. Aynı zamanda Kornfilt, bu çalışmasının başında önceki analizleri eleştirirken NİYT'lerin, dilin başka alanlarında işlemekte olan mekanizmalarla açıklanması gerektiğine dikkat çekmiştir (Kornfilt, 1997: 24). Bu gözlemine

rağmen önerdiği NİYT analizlerinde ileri sürdüğü mekanizmalar, dilin diğer alanlarında da işlemekte olan mekanizmalar değildir, hatta Kornfilt'in bazı varsayımları NİYT'ler için özel ilkeler gerektirmektedir.

2.8.1.2.1. Kornfilt'in analizine temel gerekçe olarak belirlediği gözlem şöyledir: Türkçede 'basit' NİYT'lerde artık adılar kullanılamaz. Fakat Meral (2004), bu yapılarda aşağıdaki örneklerde olduğu üzere artık adıların bulunabileceğini göstermiştir:

(16) a. [TümÖ Op_i [Tüm'[ÇÖ adıl_j [Ç _____i/kendisine_i çiçek gönderdiğim_j]]]] kadını

b. ? [TümÖ Op_i [Tüm'[ÇÖ _____i/kendisi_i [Ç Ali'yi seven]]]] kadını (Meral, 2004:

4-5)

2.8.1.2.1. Tıpkı Sezer (1991)'de gördüğümüz gibi Kornfilt (1997)'de de Operatörün, Tüm° Başı konumuna yerleştirildiğini görmekteyiz. Daha önce Sezer (1991)'deki sorunları ele alırken bu hususu ayrıntılı tartışmıştık. Ancak Kornfilt'in analizindeki bu yerleştirme hatasında başka sorunlar da bulunmaktadır. Kornfilt; Türkçe NİYT'ler için önerdiği analizin, Kayne (1994)'te önerilen analizle tutarlı olduğunu belirtmektedir (Kornfilt, 1997: 28). Ancak Operatörün Tüm° Başı olarak gösterilmesi, bu iddiası için sorun yaratmaktadır.

Kornfilt Operatörü Tümleyici olarak göstermekle Türkçe NİYT'leri İngilizce *that*-ilgilendirmeleri için önerilen analize tabi tutulması gerektiğini söylemek istiyorsa, o zaman Ü'-Ayrıklığı Koşulu temelli analiz sorunlu olacaktır. Türkçe NİYT'leri çözümlemek için uygun olan analiz, Kayne'nin *that*-ilgilendirmeleri için önerdiği aynı analiz ise, o zaman yapıda bir Operatör olmayacaktır ve Kornfilt'in verdiği şemalardaki Operatör'ün bulunduğu konumda sadece Tüm° Başı bulunacaktır. Kayne (1994)'ün analizinde *that*-ilgilendirmelerinde sadece Tüm° Başı mevcuttur, Operatör yoktur. Operatör yoksa Ü'-Ayrıklığı Koşulu ihlâli de olmayacaktır, çünkü *değişken*-Operatör ilişkisi olmayacaktır ve taşınan öge AÖ'nün kendisi olacaktır.

Eğer Kornfilt, Türkçe NİYT'lerin çözümlenmesinde Kayne (1994)'te *ne*-ilgilendirmeleri için önerilen türetimi kullanmak istiyorsa, o zaman Operatör'ü Tüm^o Başı olarak değil, [Gös/TümÖ] konumunda bulunan öge olarak ele almalıdır. Bu sorunun farkına varan Kornfilt, (2000)'de yayınladığı makalesinde ikinci seçenekte karar kılarak Operatör'ü olması gereken yere, yani [Gös/TümÖ] konumuna yerleştirmiştir. Ancak bu değişiklik de Kayne (1994) kuramının Türkçe NİYT'lerin bu analizine uyarlanmasını kolaylaştırmamıştır. Kayne (1994) analizine göre *ne*-ilgilendirmelerindeki *ne*-ögesi Operatör değil, normal bir Bel^o Başı'dır. Yani Kayne (1994)'e göre [Gös/TümÖ]'de bulunan öge Operatör değildir, normal bir BelÖ'dür.

2.8.1.2.3. Kornfilt'e göre artık adıl 'basit' NİYT'lerde yasakken 'kompleks' olarak tanımladığı NİYT'lerde (yani, büyük bir kurucunun bir parçası olan ögelerin çıkarmalarında) böyle bir sınırlama oluşturmaz (Kornfilt, 1997: 38). Bu iki farklı tip NİYT için neden farklı yaklaşım benimsediğini gerektiren ilke ve açıklayıcı bir sebep belirtmemektedir. Neden Türkçedeki NİYT'leri ikiye ayırmamız gerektiğini ve neden her bir tür için farklı kurallar geçerli olduğunu sormamız gerektiğine dair bir şey söylemez. (16)'da görülen ve Kornfilt tarafından 'kompleks' olarak tanımlanan NİYT'de en küçük TİK içinde bağlı bir *adıl* bulunmaktadır. *adıl* olarak işaretlediğimizi unsur, *babası* üzerindeki iyelik eki şeklinde kodlanan açık uyum tarafından tanımlanmaktadır ve aynı zamanda dizinle gösterdiğimiz gibi ilgilendirilen ögeyi bağlamaktadır. Kornfilt'in de benimsediği ilkeye göre bu şartları yerine getiren boş ulam *adıl* olmak zorundadır:

(17) [[*adıl*ı babası] gelen] çocukı

(17)'de örneklendirilen *adıl* sorunu, Kornfilt'in analizinin genel mekanizmasında da görülmektedir. Kornfilt, Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun neden 'basit' NİYT'lerde geçerliyen daha karmaşık yapılarda devre dışı kaldığını açıklamamaktadır. Bu şekilde sunulan analiz,

her iki tür NİYT için birbirinden bağımsız çözümlemeler gerektirmektedir; bu da kuramsal olarak analizin ağırlaşmasına ve açıklayıcı değerini kaybetmesine sebep olmaktadır. Kornfilt, bu şekilde sunduğu analizle NİYT kurma stratejilerinin dağılımını açıklamamaktadır, sadece bu yapıların bir kısmına dair bir gözlem sunmaktadır.

2.8.1.2.4. Kornfilt, kompleks NİYT yapılarını açıklamak için Ross (1967)'nin önerdiği Sola Dallanma Koşulu'nun 'bir türüne' başvurmaktadır. Daha doğrusu Kornfilt'e göre söz konusu koşul, Türkçe NİYT'lerde güçlü Uyum Başı'nın dallandırdığı yansımaların sol dallarından çıkarmalar mümkün değildir (Kornfilt, 1997: 40). Fakat Kornfilt'in bu şekilde formüle ettiği Sola Dallanma Koşulu, Ross'un önerisinden oldukça farklıdır. Ross'un önerisinde uyum ile ilgili herhangi bir zorunluluk olmadığı gibi, Sola Dallanma Koşulu sadece özneler için geçerli bir koşul da değildir – (17)'de verdiğimiz kısıtlama tüm AÖ'leri kapsamaktadır:

(18) Daha büyük bir AÖ'nün en solunda yer alan hiçbir bir AÖ'nün konumu, dönüştürme kuralı tarafından değiştirilemez (Ross, 1967: 207).

Ross (1967), bu şekilde formüle ettiği kuralla adsıl kurucuları niteleyen öğelerin tek başına adsıl kurucunun dışına taşınamayacağını belirtir ve bununla (19)-(22) arası yapıları kasteder (Corver 2017). (b) örnekleri, böyle yapılardan bir taşımının mümkün olması için ögenin, kuyruk olarak tüm AÖ'yü yanına alması gerektiğini göstermektedir:

(19) a. *This_i I really like [_____i car]_i! *'Bu gerçekten beğeniyorum araba!'

b. This car_i, I really like [_____i]_i! 'Bu arabayı gerçekten beğeniyorum!'

(20) a. *Which_i do you like [_____i car]_i? *'Hangi beğendin araba?'

b. Which car_i, do you like [_____i]_i? 'Hangi arabayı beğendin?'

(21) a. *What_i he is [_____i a fool]_i! 'Ne odur aptal!'

b. What a fool_i, he is [_____i]_i! 'Nasıl aptaldır o!'

(22) a. *Whose_i do you like [_____i car]? ‘Kimin beğeniyorsun arabası?’

b. Whose car_i, do you like [_____i]? ‘Kimin arabasını beğeniyorsun?’ (Corver, 2017: 5)

Örneklerden belli olduğu üzere gösterme (19a), soru (20a) ve ünlem (21a) gücü taşıyan niteleyiciler ve sahiplik ifade eden niteleyiciler (22a), adsılın alanının dışına taşınmaz. Corver’e göre ‘sol dal’ kavramına atıfta bulunulmasının sebebi, tüm bu niteleyicilerin AÖ Başı’nın solunda bulunmasından kaynaklanmaktadır (Corver, 2017: 5). Söz konusu taşımanın gerekli olabilmesi için niteleyen ögenin bir özelliğinin eşlenmesi gerektiğini varsayarsak ([Gös/TümÖ] konumuna taşınmayı tetikleyen bir tür *ne*-özelligi gibi), (b) numaralı örneklerin dilbilgisel olmasından anlaşılıyor ki taşıyan niteleyici, bağlı olduğu tüm AÖ’nün içeriğiyle beraber taşınmak zorundadır. Aslında bu şekilde verilen koşul, Kayne (1994)’te önerilen ilgilendirme süreciyle tutarlıdır: Kayne’e göre ilgilendirme hedefi *ne*-ögesiyle bir kurucu oluşturur ve taşınırken beraberinde alır; sonra ilgilendirme hedefi *ne*-ögesinin Gösterici konumuna taşınır.

Kornfilt’in önerdiği analiz incelendiğinde ise, Türkçedeki karmaşık kurucuların ilgilendirmeleri her zaman Sola Dallanma Koşulu’nu ihlâl ediyormuş gibi gözükmemektedir:

(23) a. [[_____i babası] gelen] kız_i

b. [[_____i annesi]-ni sevdiğim] çocuk_i

(23)’teki örneklerden hareket ettiğimizde Türkçeyi ya Latince ve Rusça gibi Sola Dallanma Koşulu’nun çalışmadığı dillerden saymamız gerekir⁷¹ ya da (23)’teki örnekler için başka türetim yolu aramalıyız.

⁷¹ Bu tür dillerin varlığından Ross haberdardır ve onlarla ilgili şunları kaydetmektedir: ‘Benim anladığım kadarıyla bu diller (Sola Dallanma Koşulu’na riayet etmeyen diller) çoğunlukla zengin çekim paradigmalarına sahiptir ve çalkalanmaya izin vermektedir; fakat bu özellikleri sergileyen tüm dillerde de koşulun işlevsiz olduğunu söyleyemem, çünkü Fince böyle bir dildir ve Sola Dallama Koşulu onda işlevseldir (Ross, 1986: 146)’.

Fakat Kornfilt, bu iki yolu da seçmemiştir. Bunun yerine Türkçede Sola Dallanma Koşulu'nun bir şekilde geçerli olduğunu ve bu koşulun devreye girmesinin de uyuma bağlı olduğunu ileri sürer. Ancak bu iddiasını desteklemek için verdiği örnekler hem sadece koşullu olarak kabul edilebilir (her ikisi de varsayımsal örtük taşıma içeriyor) hem de dilbilgisel olup olmadıklarına dair kesin bir kanaate varmak oldukça güçtür.

Kornfilt, Sola Dallanma Koşulu'nun Türkçede de geçerli olduğunu göstermek için iki grup örnek vermektedir. İlk grup örnekler, artgönderimlerinin MB'de taşındığını varsayar. Kornfilt, içeyerleşik ortamlarda artgönderimlerin MB'de taşındığını göstermek için (24a) ve (23b)'yi verir ve bu tür örneklerde tam uyum mevcut olduğunda söz konusu varsayımsal taşımanın gerçekleşemediğini söyler. Aşağıdaki (24a) ve (24b), (25a) ve (25b) örneklerinden anladığımız kadarıyla Kornfilt, güçlü uyum mevcut olduğunda Sola Dallanma Koşulu'nun devreye girdiğini, zayıf uyum mevcut olduğunda ise Sola Dallanma Koşulu'nun devre dışı kaldığını varsayar:

(24) a. ?? öğrenciler_i [birbirlerinin_i Ankara'ya gideceği]-ni bize anlattı(-lar)

b. ??/* öğrenciler_i [birbirlerinin_i Ankaraya gidecekleri]-ni bize anlattı(-lar)

Kornfilt'in kendisinin de belirttiği üzere (23a) ve (23b)'de verilen tümceler zaten kabul edilebilirliğin sınırındadır (Kornfilt, 1997: 41). Bu sebeple bu iki örnekten hangisinin daha dilbilgisi dışı olduğunu değerlendirmek oldukça zordur. Oysa Sola Dallanma Koşulu, Altaşlık Koşulu'ndan farklı olarak, yapıda sadece küçük bir garipliğe değil, tamamen dilbilgisi dışılığa yol açmaktadır. Bu sebeple yukarıdaki örnekler, Sola Dallanma Koşulu'nun devreye girdiğini ispatlamak için yeterli delil sayılamaz.

(25) a. ?? biz_i [birbirimizin_i Ankara'ya gideceği]-ni herkese anlattık

b. *biz_i [birbirimizin_i Ankara'ya gideceğimiz]-i herkese anlattık

Bunun yanı sıra Hollandaca genellikle Sola Dallanma Koşulu'na riayet eden bir dildir ancak bu dildeki bazı özel yapıların bu koşuldan etkilenmediği de gözlemlenmiştir (Corver, 2017: 4).

Kornfilt'e göre "güçlü uyum, tüm kümenin Başlı olduğunda, bu kümenin öznesinin bir alt kurucusunu çıkarmak imkânsızken zayıf uyum ya da uyum eksikliği bulunduğu durumlarda kümenin öznesinin bir alt kurucusunun çıkarılması kabul edilebilirdir (Kornfilt 1997: 41)". Fakat (24b)'de verilen uyum, dilin her alanında dilbilgisi tarafından reddedildiği için bu örnek Kornfilt'in iddiasını desteklememektedir. (25a) ve (25b)'den belli olduğu üzere, verilen uyum örüntüsü hiçbir koşulda dilbilgisel olarak değerlendirilemez. Bu dilbilgisi dışı olmayı her ne kadar artgönderimin MB'de taşınmasına bağlasak da artgönderim içermeyen (27)'deki örneklerden de anlaşıldığı üzere dilbilgisi dışılığı artgönderim taşıması sebep olmamaktadır. Bu durumda uyum örüntüsü kabul edilebilir olmadığından tümce dilbilgisi dışıdır:

(26) a. Birbirimizin annesini tanımıyoruz.

b. *Birbirimizin annemizi tanımıyoruz.

(27) a. Birkaçımızın annesini tanıyorsunuz.

b. *Birkaçımızın annemizi tanıyorsunuz.

Bunu iddiamızı daha belirgin bir şekilde desteklemek için Kornfilt'in kullandığı örneklerini biraz değiştirmeyi deneyebiliriz. (28)'deki örneklerden görülüşü üzere güçlü uyum, artgönderimlerin MB'de taşınmasına engel değildir:

(28) a. Öğrenciler Yılbaşı'nda birbirleriyle kucaklaştıklarını anlattılar.

b. Öğrenciler Yılbaşı'nda birbirlerine hediye verdiklerini anlattılar.

c. Katılımcılar birbirleriyle selamlaştıklarını salona hissettirdiler.⁷²

Tüm bu sorunların yanı sıra Kornfilt, bu Sola Dallanma Koşulu'nun Türkçe ilgilendirmelerde nasıl çalıştığı konusunda herhangi bir bilgi de vermemektedir. Anladığımız kadarıyla [-(y)An] tipi ilgilendirmelerde uyum eksikliğinden dolayı bu koşul devreye girmez,

⁷² Bu örneklere dikkatimi çektiği için Prof. Dr. Paşa Yavuzarslan'a teşekkür ederim.

[-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerde ise uyumun varlığından dolayı koşul devreye girer. Bu sebeple iyelikli öbeklerden gerçekleşen çıkarımlar [-(y)An] tipi ilgilendirmeye yapılmalıdır. Ancak bu iddia (23b)'deki [-DIğ+I] örneğiyle çürütülmektedir. Kornfilt, bu Sola Dallanma Koşulu'na aykırı davranan tümcesel öznelerin çözümlenmesine geçer ve bu yapılar için ayrı bir kural önerir. Çünkü önerdiği Sola Dallanma Koşulu, kendinin de fark ettiği gibi tümcesel öznelerden gerçekleşen ilgilendirmelerde çalışmamaktadır. Önerdiği Sola Dallanma Koşulu'ndaki bu sorunu fark etmesine rağmen Kornfilt, tümcesel öznelerin içinden ilgilendirme amaçlı çıkarmalara örneklerle desteklenmiş bir açıklama sunmamaktadır.

Kornfilt'in Sola Dallanma Koşulu'nun Türkçede işlevsel olduğunu ispatlamak için verdiği ikinci grup örnekler, örtük *ne*-taşınması içeren örneklerdir. Kornfilt *ne*-öbeklerinin MB'de taşındığını göstermek için de (29a) ve (29b), (29c) ve (29ç)'yi verir ve tam uyum mevcut olduğunda söz konusu örtük taşınmanın gerçekleşemediğini iddia eder (Kornfilt, 1997: 43):

- (29) a. *[Ankara'ya hangi öğrencilerin gidecekleri]-ni herkese anlattın?
- b. *[Ankara'ya hangimizin gideceğimiz]-i herkese anlattın?
- c. [Ankara'ya hangi öğrencilerin gideceği]-ni herkese anlattın?
- ç. [Ankara'ya hangimizin gideceği]-ni herkese anlattın?

Ancak bu örneklerin de dilbilgisi dışı olmasının *ne*-ögesinin MB'de gerçekleştiremediği taşınmadan değil, yanlış uyum örüntüsünden kaynaklandığı görülmektedir:

- (30) a. Ankara'ya bizim hangimiz gidecek?
- b. *Ankara'ya bizim hangimiz gideceğimiz?
- c. Ankara'ya bizim hangilerimiz gidecek?
- ç. *Ankara'ya bizim hangileri gidecek?

Sonuç itibariyle Kornfilt, Sola Dallanma Koşulu konusunda tatmin edici deliller ve gerekçeler sunmuş sayılamaz. Kornfilt (2000) çalışmasında da karmaşık öznelerin ilgilendirmesinin [-(y)An] ile gerçekleşiyor olmasını Ross (1967)'nin Sola Dallanma Koşulu'yla değil, aynı çalışmanın Karmaşık Özne Kısıtlaması'yla açıklamayı denemiştir. Ancak bu koşulun devreye girmesinin uyum eksikliğine bağlı olduğunu iddia etmesi, 2.8.2.2.2.1.'de ayrıntılı ele alacağımız Sezer'in (1986) önerisiyle ters düşmektedir: Sezer (1986)'e göre, sadece uyumla işaretli tümcesel öznelerden bir öge çıkarılabilir.

2.8.1.2.5. Kornfilt, Ouhalla (1993)'ü takip ederek Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun MB'de geçerli olmadığını belirtir. Fakat Ouhalla'nın iddiasına göre bunun sebebi; MB'de uyum özelliklerinin silinmesidir. Kornfilt, Ouhalla'nun bu iddiasını çürütmek için (31)'de verdiğimiz örnekleri kullanmaktadır. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi (31)'deki örneklerin dilbilgisi dışı olmalarının sebebi yanlış uyum örüntüsüdür:

(31) a. *[Ankara'ya hangi öğrencilerin gidecekleri]-ni herkese anlattın?

b. *[Ankara'ya hangimizin gideceğimiz]-i herkese anlattın? (Kornfilt, 1997: 42-43)

Başka bir deyişle Kornfilt (1997), uyum özelliklerinin MB'de silinmediğini ispatlamak için kullandığı örnek, bunu ispatlayamıyor.

2.8.1.2.6. Kornfilt, sadece bazı yapılarda [-DIğ+I] stratejisinin neden kullanılmadığı sorusuna cevap aramakla yetinmiştir. Bunun sebebi, Türkçede varsayılan NİYT kurma stratejisinin [-DIğ+I] olduğunu, [-(y)An] stratejisininse sadece özel bir NİYT kurma stratejisi olarak görev yaptığını varsaymasıdır.

Fakat bu yaklaşımın yanlış olduğunu gösteren birden fazla kuramsal ve empirik deliller mevcuttur. Bu kuramsal ve empirik delillerden hareketle varsayılan ve her zaman kullanılması beklenen stratejinin [-(y)An] olduğunu söyleyebiliriz. Bunu daha önce Zimmer

(1996) ve Haig (1997, 1998: 159) de belirtmişlerdir. Bu araştırmacılara göre Türkçedeki [–(y)An] tipi ortacın çok farklı özelliklere sahip kurucuları ilgilendirmek için kullanılması, bu ortacın; diğer çiftine göre daha az belirtili olmasıdır (Zimmer, 1996: 163; Haig (1997, 1998: 159).

Givón (1991)'e göre de biçimbirimsel tezat oluşturan ve nöbetleşmeli olarak kullanılan bir çiftin hangi üyesinin belirli (*marked*) hangi üyesinin belirsiz (*unmarked*) olduğunu belirlemek için şu üç ölçüte başvurabiliriz (Givón, 1991: 337):

(a) Yapısal karmaşıklık – asimetrik çiftin belirli üyesi, yapısal olarak çiftin belirsiz üyesine göre daha karmaşık, ya da daha uzun olmaktadır. Bu ölçüte göre [+iyelik] özellikli [-DIğ+I] tipi ilgilendirme, çiftin belirli üyesi olacaktır.

(b) Dağılım sıklığı – çiftin belirsiz üyesine kıyasla belirli üyesi daha seyrek ortaya çıkmaktadır ve bilişsel olarak daha sessiz bir konumdadır. Bu yüzden de çiftin belirli üyesinin bilişsel olarak edinimi daha geç olmaktadır. Cem-Değer (2000, 2001), Türkçe’de karşılıklı konuşma söyleminde [–(y)An] tipi NİYT’ler ile [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin dağılımını incelemiştir. Bu incelemenin sonucunda [–(y)An] tipi ilgilendirmeye kurulan tümceciklerin [-DIğ+I] tipi tümceciklerle kurulan yapılara kıyasla sayıca fazla olduğu görülmüştür ve bu sonuç, Keenan ve Comrie (1977)’nin öne sürdüğü ‘özne önceliği’ varsayımını da desteklemektedir. Bu ölçüte göre [-DIğ+I] tipi ortaclar çiftin daha belirli üyesi olarak kabul edilmelidir. Aynı zamanda Haig (1998), oluşturduğu derlemdeki örneklerden sadece %29’unun [-DIğ+I] tipi stratejisiyle kurulan örneklerden oluştuğunu belirtmektedir (Haig 1998: 159).

(c) Bilişsel zorluk – bu ölçüt (b) ölçütüyle yakından bağlantılıdır. Asimetrik çiftin belirli üyesi, biçimbirimsel ve bilişsel açıdan daha karmaşık olduğundan anlaşılması için sarf edilen dikkat, çaba ve işleme zamanı, çiftin belirli olmayan üyesine göre

daha çoktur. Çiftin iki üyesinin işlemlenme zorluğu ve edinme güçlüğü konusunda bir değerlendirme yapabilmek için Slobin (1986) ve Aydın (2007) araştırmalarına başvurduk. Slobin çalışmasında anadili Türkçe olan çocuklarla bazı testler yürütmüş ve bu testlerin sonucunda [-DIğ+I] tipi NİYT'lerin kullanım sıklığının çocuklarda sadece %12 olduğunu gözlemlemiştir. Yetişkinlerde ise Slobin'in verilerine göre bu oran yüzde 32'dir (Slobin, 1986: 283). Aydın (2007) ise yabancı dil olarak Türkçeyi orta seviyede öğrenenlerin [-(y)An] tipi NİYT'leri daha kolay anladıklarını tespit etmiştir. Bir kez daha Givón'un sunduğu ölçütlerin ışığında araştırmacıların elde ettiği bulgular, çiftin daha belirli üyesinin [-DIğ+I] tipi ilgilendirme olduğunu göstermektedir.

Aynı ölçütlere dikkat çeken Haig (1998), ayrıca [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin daha işaretli strateji olduğunu gösteren bir de tipolojik ölçüt vermiştir (Haig 1998: 159):

(ç) Tipolojik aykırılık – Türkî diller arasında [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeye sadece Türkçe ve Azericede rastlanmaktadır. [-(y)An] tipi ilgilendirme ise tüm Türkî dillerde rastlanılan NİYT kurma stratejisidir (Csató, 1995).

Son olarak bu varsayımımızı destekleyen kuramsal gerekçeler arasında Ad Öbeği Erişilebilirlik Hiyerarşisi'ni de gösterebiliriz:

(d) Ad Öbeği Erişilebilirlik Hiyerarşisine (*Noun Phrase Accessibility Hierarchy*) göre özne ilgilendirilmesi tüm dillerde varsayılan ilgilendirme olarak görülmektedir (Keenan ve Comrie, 1977). Bu hiyerarşiye göre özne ilgilendirmesi olarak ele alınan [-(y)An] tipi ilgilendirmeler varsayılan, olağan ilgilendirme stratejisi olarak değerlendirilir.

(a)-(d) arasında sıralanan sebeplere dayanarak [-(y)An] tipi stratejinin ilgilendirme için her zaman kullanılabildiğini varsaymaktayız; bu stratejinin yerine [-DIğ+I] tipi

ilgilendirme stratejisi kullanıldığında özel bir sebebin bulunması gerektiğini kabul etmekteyiz.

Türkçe NİYT kurma stratejilerinin arasında gerçekleşen seçim bu açıdan ele alındığında şöyle bir soru sormayı gerekli buluyoruz: Dilde olgusalılık biçimbirimi olarak kullanılan [-DIğ+I] yapısı, neden NİYT’lerde de kullanılmaktadır? Bu sorumuza Kornfilt’in makalesinde cevap bulamıyoruz. Çünkü Kornfilt [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeleri varsayılan strateji saymaktadır ve onları incelemeye gerek görmemektedir.

2.8.1.2.7. Kornfilt’in analizinde Ü’-Ayrıklığı Koşulu ile Sola Dallanma Koşulu birbirinden bağımsız çalışmaktadır. Bu durum, Kornfilt’in de kabul ettiği üzere (Kornfilt, 1997: 44), dilin dilbilgisini ciddi bir şekilde karmaşıklaştırmaktadır. Bunlara bir de Dolgunun Yerine Geçme İlkesi’ni ekleyince Kornfilt (1997), NİYT’lerin kuruluşu konusunda çözüm ve açıklamadan çok, bu yapılarda geçerli olan ve birbirinden bağımsız şekilde çalışan karmaşık ilkeler listesi sunmuş gibi gözükmemektedir.

2.8.1.2.8. Kornfilt, kişisiz edilgen yapıların özne konumunda bir dolgu *adılı* bulunduğunu söylemektedir. Yani, BHM (1990)’dan farklı olarak bu tür yapılarda görülen hiçbir eğik AÖ’nün özne konumunda bulunmadığını iddia etmektedir. Ancak bunu iddia ettiğinden kişisiz edilgen yapılardan gerçekleşen ilgilendirmeleri açıklamak için önerdiği mekanizma, kuramsal olarak oldukça sıkıntılıdır: Bu yapıları çözümlemek için Kornfilt, NİYT’lerdeki *değişken*, eşdizimini özne konumunu işgal eden dolgu *adılı*’na aktardığını varsaymaktadır. Bu şekilde formüle ettiği Dolgunun Yerine Geçme mekanizmasını, sadece NİYT’ler için önermektedir. Fakat bu mekanizmanın varlığını ortaya koymak için herhangi bir evrensel ilke, dile özgü bir parametre veya empirik delil sunmamıştır. Dolgu *adıları*’nın görüldüğü İngilizce gibi dillerde, bu öğelerin varlığı için tartışmasız sebep mevcuttur: Söz konusu dillerde açık özne zorunludur. Başka bir deyişle özne konumunu dolduracak açık bir

öge mecburidir. Yani bu nevi öğelerin varlığı, basit bir yapısal mecburiyetten kaynaklanmaktadır (Haegeman, 1994: 62). Oysa Türkçede böyle bir zorunluluk olmadığından böyle bir öğeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Türkçenin de temsilcisi olduğu adıldüşüren dillerde böyle bir kurucunun varlığını gerektirecek herhangi bir yapısal gerekçe yoktur (Haegeman, 1994: 62). Bu sebeple böyle bir ögenin varlığını bir şekilde ispatlamak lazım, Sezer (1991)’in yapmaya çalıştığı gibi.

Kornfilt bu dolgu *adıl*’ın özellikleri hakkında da bilgi vermemektedir, ancak Türkçe için önermek istediği öğeyi İngilizcedeki *there* dolgu *adılı* olarak ele aldığını İngilizcedeki varoluşsal tümcelerin çözümü için öne sürülen örnekleri vermesinden anlıyoruz. *There* adılı sadece yapıdaki kaydırılmış özne AÖ’sü belirtisiz ise kullanılabilir (Haegeman, 1994: 64). Bu, sadece özgül olmayan özne içeren tümceler için doğru bir benzerlik olabilir. Fakat bizim Sezer (1991) tartışmalarımızda belirttiğimiz üzere, bu yapılarda Türkçe için sıfır ‘dolgu’ adılı olduğunu iddia etmek için bir sebep yoktur. Büyük ihtimalle Kornfilt, kişisiz edilgenleri ve özgül olmayan özneler içeren yapıları ayrı ayrı ele almayıp aynı yapılarımı gibi kabul ettiğinden böyle bir sorun ortaya çıkmıştır. Kişisiz edilgenlerde sağa kaydırılmış bir özne mevcut olmadığı için *there* tipinden bir dolgu adılı da söz konusu olamaz. Neden böyle bir iddiada bulunduğumuzu şu şekilde açıklayabiliriz:

Kornfilt, kişisiz edilgen yapıların ve özgül olmayan özneli yapıların ilgilendirme stratejisini açıklamak için Chomsky (1986)’nın önerdiği Dolgunun Yerine Geçme İlkesi’nden faydalanmayı uygun bulmuştur. Ancak Chomsky bu ilkeyi 1) sadece varoluşsal yapılarda devreye giren bir mekanizma olarak vermiş; 2) MB’de anlamsal yorumlamaya katkıda bulunmak için formüle etmiştir. Oysa Kornfilt’in varsayımları arasında Chomsky’nin önerisiyle ters düşen iddialar mevcuttur.

Her şeyden önce Kornfilt'in, Ü-Ayrıklığı Koşulu'nun MB'de geçerli olmadığını ileri sürmüştür. Yani Dolgu Adılının Yerine Geçme mekanizmasının devreye girmeden önce giriyor olması ve MB'de işlemiyor olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra Kornfilt'in analizinde bir de şu sorun mevcuttur: Dolgu öğeleri MB'de silinmektedir, çünkü MB'de sadece yoruma katkıda bulunacak öğeler kalmaktadır. Bu anlamda dolgu adıllarının MB'de görevi yoktur. Chomsky'nin varoluşsal yapılar için önerdiği analizde dizin atanmamaktadır; belirtisiz özne MB'de dolgu öznenin yerini almaktadır, çünkü MB'de dolgu adıllar silinmektedir; sadece bu örtük taşımayla İngilizcedeki varoluşsal yapılardaki belirtisiz özne yalın durum eşleyebilmektedir. Oysa Kornfilt'in ele aldığı kişisiz edilgen yapılarda yalın durum eşleyecek öğe yoktur, bu anlamda da bu türden örtük bir taşımayı tetikleyecek özellik yoktur.

Bunun yanı sıra Kornfilt'in incelediği yapılarla Chomsky'nin analiz ettiği yapılar arasında bazı kuramsal farklar da mevcuttur: Chomsky'nin varsayımlarına göre Dolgu Adılının Yerine Geçme mekanizması, varoluşsal yapılarda gerçekleşmektedir ve dolgunun yerine geçen öğe eylemin arkasındaki özne BelÖ'dür. İngilizce varoluşsal yapılarda bu BelÖ eylemle uyum kurduğu için yapının öznesi olarak kabul edilebilmektedir. Oysa Türkçede kişisiz edilgenlerde eğik kuruculardan hiçbirisi eylemle uyum kurmamaktadır. Bu durumda Türkçedeki kişisiz edilgenlerde bu mekanizmayla hangi kurucunun dolgu *adılının* yerine geçeceği belli olamamaktadır – bu yapılarda dolguya dizinini atayacak öğe hangi eğik Durumlu kurucusu olmalıdır?

Kornfilt'in bu teorisinde mevcut olan başka bir sorun da şudur: O, dizinleri sözdizimsel öğelermiş gibi ele almaktadır. ÜD kuramında 'dizin atama' diye bir mekanizma yoktur. Hatta ÜD'nin son gelişme evresi olan Minimalist Yaklaşım'da dizinlerin kuramdan tamamen çıkarılması önerilmiştir. Bu konuyla ilgili Chomsky (1995), İçericilik Koşulu'nu

(*Inclusiveness Condition*) formüle etmiştir. Bu koşula göre dönüşümler sayesinde oluşturulan yapılar, Sayaç'tan seçilen sözlüksel unsurlarda zaten mevcut olan öğelerden oluşturulmuş olmalıdır. Dönüşüm sırasında türetime yeni nesneler eklenemez (özellikle dizin ve aşamalı şemalardaki *bar*-seviyeleri), sadece sözlüksel özelliklerin yeri değiştirilebilir (Chomsky, 1995: 228). Özellikle Bağlama Kuramı'nın kullandığı gönderimsel dizinler, hiçbir şekilde sözlüksel özellikler olarak yeniden oluşturulamayacağına göre İçericilik Koşulu, bunların dilbilgisel bir varlık olarak ele alınmalarına engeldir (Hornstein ve ark., 2005: 270-271).

Tüm bu kuramsal sorunların yanı sıra bir de şunu belirtmemizde fayda vardır: Chomsky'nin Dolgunun Yerine Geçme mekanizması, varoluşsal yapıların kullanıldığı her ortam için geçerliyken, Kornfilt, bu mekanizmanın Türkçede sadece NİYT ortamlarında devreye girdiğini ileri sürmektedir.

2.8.2. Kornfilt (2000)

Kornfilt, (2000) çalışmasında (1997)'de sunduğu analize benzeyen bir analiz sunmuştur: Burada da NİYT'leri üç farklı türe ayırarak ele almakta ve olağan ilgilendirme stratejisi olarak [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeyi kabul etmektedir. Bu çalışmasında da 'basit' olarak sınıflandırdığı NİYT'lerin ilgilendirme stratejisi seçimini yöneten kuralın Ü'-Ayrıklığı Koşulu olduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışmanın (1997) çalışmasından ayrıldığı nokta, kompleks NİYT'lerin ve kişisiz edilgenlerin ele alınışıdır.

2.8.2.1. Kornfilt (2000) Analizinin Ayrıntıları

Her şeyden önce Kornfilt, (1997)'deki analizinde üç ayrı tür NİYT için birbirinden oldukça bağımsız ilkeler ve mekanizmalar içeren açıklamalar ortaya koymuş, kuramını çok ağır ve karmaşık bir hale sokmuştu ve bu durum söz konusu analizin en zayıf noktalarından biriydi. Bu sebeple Kornfilt, (2000) çalışmasında üç ayrı NİYT'nin türetimini Ü'-Ayrıklığı Koşulu'na bir şekilde bağlayarak açıklayabilmeyi hedeflemiştir. Ancak aynı zamanda bu

koşulun; üç ayrı NİYT'nin çözümlenmesinde farklı derecede merkezî rol oynadığını da belirtmiştir. (Kornfilt, 2000: 122).

Kornfilt'in (1997) çalışmasında operatör yanlış yerde temsil edilmişti: Bir Tüm^o Başı olarak gösterilmişti. (2000) analizinde verdiği az sayıda şemada Kornfilt'in, Operatörü [Gös/TümÖ] konumuna yerleştirdiğini görmekteyiz (Kornfilt, 2000: 134):

(1) a. [Tüm[A]Ö Op_i [UYUM[A]Ö (*o_i/*kendisi_i) adada beni gören]] kişi_i

b. [Tüm[A]Ö Op_i [UYUM[A]Ö *adıl* adada (*onu_i/*kendisini_i) gördüğüm]] kişi_i

Bu değişikliğin yanı sıra Kornfilt (2000)'de dikkat çeken bir husus daha vardır: (1)'de görüldüğü üzere önceki incelemesinden farklı olarak Kornfilt, verdiği şemalarda genel kabul gören ÇÖ yerine Uyum Ad Öbeği (UYUM[A]Ö) yansımasını kullanmaktadır; genel kabul gören TümÖ yerine ise Tümleyici Ad Öbeği (Tüm[A]Ö) adlı yansımayı kullanmayı tercih etmektedir. Bunu yapmasının sebebi, tamlayan durumunun adsıl uyum tarafından atandığını varsaymasıdır. Kornfilt, [-(y)An] tipi NİYT'leri soyut uyum Başlı UYUM[A]Ö olarak ele alırken, [-DIğ+I] tipi NİYT'leri açık uyum Başlı UYUM[A]Ö olarak ele almaktadır. Analizine göre sadece ikinci yapıda özne olarak *adıl*'a izin verilmektedir (Kornfilt, 2000: 129).

Kornfilt, tıpkı (1997)'deki analizindeki gibi ABİ kapsamındaki örneklerin Ü'-Ayrıklığı Koşulu'yla açıklanamayacağını belirtmektedir. Bunu göstermek için de (1997)'dekiyle aynı örnekleri kullanmaktadır ve aynı mantığı yürütmektedir. (Kornfilt 2000: 137). Fakat her ne kadar Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun, ABİ örneklerinde basit NİYT'lerdeki gibi çalışmadığını fark etse de Kornfilt, analizinin tutarlı olabilmesi için bir şekilde bu koşula başvurmayı denemektedir (Kornfilt, 2000: 139).

Bunu yapabilmek için Kornfilt birkaç kuramsal seçenek sunar: 1) Kompleks bir özne (tümcesel bir özne ya da yantümcenin özne konumundaki bir iyelikli öbek) sözdizimsel

adacık oluşturduğundan dolayı ilgilendirme hedefi içeremez. Bu seçenek, Kornfilt'in (1997)'de tercih ettiği açıklamaya yakındır ve aynı zamanda bu seçenek, bize Ross (1967)'deki Tümcesel Özne Kısıtlaması'nın (*Sentential Subject Constraint*) Türkçe için geçerli olduğunu söyler. Kornfilt, (2000) çalışmasında Ross (1967)'de önerilen Sola Dallanma Koşulu'ndan değil, Tümcesel Özne Kısıtlaması'ndan faydalanmayı tercih eder. Kornfilt, bu yolu tercih ettiğinde söz konusu Tümcesel Özne Kısıtlaması'nın hem tümcesel öznelerde hem de özne olarak işlev alan iyelikli öbeklerde devreye girdiğini kabul etmiş olacaktır.

Kornfilt, [-DIK + açık uyum] tipi NİYT'leri her zaman varsayılan olarak kabul eder ve bu tür NİYT'lerin standart şivede⁷³ büyük öznelerin ilgilendirilmesi için kullanılmadığını söyler, bunu da Tümcesel Özne Kısıtlaması'nın bir yan etkisi olarak görür (Kornfilt, 2000: 139). Kornfilt, bu iddiasını şu şekilde savunmaktadır: Yantümcenin söz dizilişi nötr olduğu zamanlarda⁷⁴, açık uyum içeren adlaşmış bir yantümcenin öznesinin üzerindeki tamlayan durumu, söz konusu öznenin kurallı özne konumundadır. Bir başka deyişle Kornfilt'e göre NİYT'deki tamlayan durumlu özne, [Gös/UYUM[A]Ö] konumunda bulunmaktadır. Kornfilt, bu varsayımı için şöyle bir gerekçe gösterir: Öznenin üzerindeki tamlayan durumunu atayan Baş, Uyum[A]⁰ Başı'dır. Durum'un atanmasını sağlayan ise Gösterici-Baş konfigürasyonudur. Bu sebeple tamlayan durumu taşıyan bir özne, Kornfilt'in varsayımında [Gös/UYUM[A]Ö]'de bulunmak zorundadır ve bu konumda bulunan bir öznenin sözdizimsel adacık oluşturması için nasıl bir gerekçe olmalıdır? sorusunu sorar. Kornfilt; bu sorunun, Chomsky (1986) öncesi Altaşlık Koşulu'nun tanımında direkt bir cevabının

⁷³ HK (1976)'ya göre standart

⁷⁴ Kornfilt'e göre açık Durum taşıyan tüm kurucular gibi açık Durum taşıyan bir özne, kurallı konumunun dışına çalkalanabileceğini kastederek nötr söz dizilişinden bahsettiğinin altını çizmektedir (Kornfilt, 2000: 155).

olmadığını söyler. Fakat Chomsky (1986)'da bu sorunun cevabının, S-belirleme⁷⁵ kavramından yola çıkılarak verilebileceğini söyler. İçerisinden bir alt kurucunun çıkarılabilmesi için kompleks öznenin başka bir yere taşınması gerekir. Chomsky (1986)'ya göre bir alt kurucunun BelÖ'den çıkarılabilmesi için söz konusu *özne BelÖ*'sünün ya *ne*-taşınması geçirmesi gerekir (Chomsky 1986: 26) ya da kompleks öznenin içerisinden çıkarılacak ögenin İlgeçÖ-kaydırma (*PP-extraposition*) yoluyla taşınması gerekir (Chomsky 1986: 32). Kornfilt'e göre Chomsky'nin bu varsayımı doğruysa, kompleks özne *ne*-taşınmayla arkasında kurallı özne konumunda bir *değişken* bırakacaktır. Eğer bu değişken *adıl* ise Ü'-Ayrıklığı Koşulu ihlâl edilmiş olacaktır. Kornfilt, Türkçedeki NİYT kurma stratejisi seçiminde Chomsky'nin tam da bu varsayımının söz konusu olduğunu söyler. Bu varsayımı kabul etmesindeki temel nokta; ona göre açık uyumun izin verdiği ve tanımladığı boş kategorinin mutlaka *adıl* olması gerektiğidir (Kornfilt 2000: 139). Kornfilt, bu mekanizmanın nasıl çalıştığını göstermek için (2) numaralı örneği ele alıp çözümler (Kornfilt, 2000: 140):

(2) *[[[[*adıl*_i]¹ öğretmeni kovacağı]-nın¹]_j [*adıl*_j]^k duyulduğu^k] müdür_i

(2)'de koşulu ihlâl eden Ü'-bağlı adsıl, ilgilendirme hedefi, yani [*adıl*_i] eşdizinli *adıl*, değil; [*adıl*_j] eşdizinli *adıl*'dır. Kornfilt'in analizine göre bu *adıl*'a izin ve tanım veren şey, 'varsayılan' adlaştırma eki olan [-DIK]'ın üzerindeki uyumdur. Kompleks özne [Gös/Uyum[A]Ö] kurallı özne konumundan [Gös/KonuÖ] konumuna taşınır ve [*adıl*_j] bu [Gös/KonuÖ] konumuna taşınmış olan kompleks özne tarafından bağlanır⁷⁶. Böylece bu *adıl*

⁷⁵ S-belirli bir öbek engel oluşturmamakta. Kurallı özne konumundaki bir kurucunun sözlüksel bir ulam yerine işlevsel bir ulam tarafından yöneltildiği için, bu kurucu S-belirlemeli değildir. Bunun sonucunda bu konumda bulunan bir kurucu engel oluşturmaktadır ve içerisinden gerçekleşecek her çıkarma, Altaşlık Koşulu'nu ihlâl edecektir (Kornfilt, 2000: 139).

⁷⁶ Kornfilt'e göre bu taşıma konumu için verilebilecek gerekçelerden bir tanesi şudur: Eğer Operatörün son konumu, yani hedef konumu, [Gös/TümÖ] ise 'büyük özne' başka bir Ü'-konumunda yer almalıdır (Kornfilt, 2000: 140). Fakat neden böyle bir kurala ihtiyaç duyulduğu belli değildir.

en küçük TİK içinde Ü'-bağlı olduğundan Ü'-Ayrıklığı Koşulu ihlâl edilecektir ve bu tip adlaştırma dilbilgisi tarafından kabul edilemez olarak reddedilecektir (Kornfilt, 2000: 140).

Kornfilt, Türkçe adlaştırmaların mimarisinde, UYUM[A]Ö ile Tüm[A]Ö (ya da BelÖ) arasında ek bir yapısal katmanın olduğunu önerir. Kendisine göre, bu ek yapısal katmanı Baş konumu boş olan bir KonuÖ olarak değerlendirmek oldukça mantıklıdır (Kornfilt, 2000: 141). Bu yeni mimarinin içinde kompleks özne, ilk önce [Gös/KonuÖ] konumuna taşınmaktadır ve ilgilendirme süreci bu taşımadan sonra başlayarak Operatörü [Gös/Tüm[A]Ö]'ye taşımaktadır. Kornfilt'in bu fikri, Kuno (1973)'ün yaklaşımını yansıtmaktadır: Kuno'ya göre Japoncadaki ilgilendirmelerde baş ad, yantümcenin temasıdır (Kornfilt, 2000: 141). Fakat bize göre Kornfilt yapısal katmanı sadece kompleks özne ilgilendirmeler için değil, tüm ilgilendirmeler için geçerli görmelidir.

Kornfilt, bu varsayımının nasıl işlediğini göstermek için (2) numaralı örneği bir kez daha ele almaktadır (Kornfilt, 2000: 142):

(2') *[Tüm[A]Ö₂ [Op_i] [KonuÖ₂ [Tüm[A]Ö₁ [____]_i] [UYUM[A]Ö [*adıl*_i]¹ öğretmen*i* kovacağ_i¹]-
nın]_j [UYUM[A]Ö₂ [*adıl*]_j^k hemen duyulduğ_j^k]]] müdür_i

Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nu ihlâl eden Ü'-bağlı adılsıl [*adıl*_j] eşdizinli *adıl*'dır. Bu adıl, Kornfilt'e göre konulaştırılmış tümcesel özne tarafından bağlanmaktadır. Söz konusu kompleks özne, [Gös/KonuÖ] konumunda bulunmaktadır; ilgilendirme hedefini bağlayan boş operatör ise [Gös/Tüm[A]Ö] konumundadır. Başka bir deyişle operatör, NİYT yapısının niteleyici yantümcesinin en yüksek katmanındadır. Burada Kornfilt; KonuÖ'nün; boş operatörün daha alçak olan TümÖ'den daha yüksek TümÖ'ye giden yolunda engel oluşturmadığını varsaymaktadır ve operatörün taşınırken arkasında bıraktığı bir *adıl* olduğunu ileri sürmektedir (Kornfilt, 2000: 142).

[^k] üstsimgeli uyum mevcut olmasaydı, niteleyici yantümccenin Gösterici konumunda herhangi bir *adıl*'a izin verilmeyecekti (Kornfilt, 2000: 142):

(2'') [Tüm[A]Ö2 [Op_i] [KonuÖ2 [Tüm[A]Ö1 [____⁷⁷_i] [UYUM[A]Ö1 [*adıl*_i öğretmeni kovacağı]]]
[UYUM[A]Ö2 [____⁷⁸_j] hemen duyulan]]] müdür_i

Kornfilt'e göre bu yapı tamamıyla dilbilgiseldir. [-(y)An] eki ile açık uyum imkânsızdır, dolayısıyla *adıl*'a izin yoktur ve kullanımı mümkün değildir. Bunun sonucunda 'büyük özne'nin bağladığı bir *değişken* vardır, fakat bu *değişken* adılsıl değildir. Bu sebeple de Ü'-Ayrıklığı Koşulu ihlâl edilmemiştir (Kornfilt, 2000: 142). Bu şekilde Kornfilt, ABİ kapsamının içinde ele alınan örneklerle açıklama sağladığını varsaymaktadır.

ÖYİ kapsamına giren (yani kişisiz edilgenler ve özgül olmayan özneli) yapılarda neden olağan ilgilendirmenin kullanılamayacağı sorusuna geçmektedir. Kornfilt'e göre bu yapıları *tematik öznesi olmayan yapılar*⁷⁹ olarak ele almak daha uygun düşmektedir (Kornfilt, 2000: 144).

Önceki çalışmasındaki gibi bu çalışmada da Kornfilt sadece kişisiz edilgen yapılardan gerçekleşen ilgilendirmeleri ele almaktadır ve özgül olmayan özne içeren yapıların aynı yapı sergiledikleri için ayrı incelenmesi gerekmediğini belirtmektedir. (3)'de kişisiz edilgen yapıdan gerçekleşen bir ilgilendirme örneği mevcuttur (Kornfilt, 2000: 144):

(3) [____⁸⁰_i otobüse binilen] durak_i

(4) *[_____i otobüse binildiği] durak_i

⁷⁷ Buradaki boşluk iz.

⁷⁸ Buradaki boşluk başka bir boş kategori olarak işaretlenmiştir.

⁷⁹ Buradaki tematik öznenin kasıt, bizim Bölüm 3'te yüklemleme teması olarak değerlendirdiğimiz unsur değildir; mantıksal özne, yani Konu Rolü açısından özne kastedilmiştir (*thematic subject*).

⁸⁰ Buradaki boşluk sadece boş kategori olarak işaretlenmiştir, nasıl bir boş kategori olduğu konusunda bilgi verilmemiştir.

(3)'te görüldüğü gibi kişisiz edilgenler, eylemi geçişli olmadığından YY'de⁸¹ türetilmiş açık özne bulunmayan yapılardır. Kornfilt'e göre bu yapılarda bir dolgu özne mevcuttur ve adıl-düşüren bir dil olan Türkçede bu dolgu özne *adıl*'dır (Kornfilt, 2000: 144).

Kornfilt'in (1997) çalışmasında görüldüğü gibi kişisiz edilgen yapılarda ilgilendirme hedefi gerçek bir özne olamaz. Buna rağmen ilgilendirme hedefinin, özne konumunu işgal eden bir öge olduğunu iddia edebiliriz. Bunu yaparsak bu tür yapılardaki ortağ seçimini Ü'-Ayrıklığı İlkesi'ne bağlayabiliriz. Ancak Kornfilt, böyle bir iddianın kuramsal olarak savunulamaz olduğunu söylemektedir (Kornfilt, 2000: 145) ve bu örnekler için başka bir açıklama aramayı tercih etmektedir.

(4)'te görüldüğü gibi, kişisiz edilgen söz konusu olunca ilgilendirme hedefi bulunma durumlu AÖ olduğunda 'varsayılan' [-DIğ+I] stratejisi kullanılırsa yapı dilbilgisi dışı olacaktır. Kornfilt'e göre yön ifade etmeyen yönelme durumlu AÖ'ler için de aynı genelleme geçerlidir: Özne olarak davranmamasına rağmen yönelme durumlu AÖ, 'özne ortacı' olarak tanımlanan [-(y)An] tipi ortağla ilgilendirilmek zorundadır (Kornfilt, 2000: 146).

Bulunma durumlu kurucular ile yön ifade etmeyen yönelme durumu, çıkma durumu ve araç durumu gibi eğik durumları taşıyan kurucuların kişisiz edilgen yapılardaki davranışlarının öznenen çok tümlece benzemesi, bu kurucuların *adıl* olamayacağını da göstermektedir. Bundan dolayı Kornfilt, bu eğik durumlu AÖ'lerin ilgilendirilmesinin her zaman [-(y)An] tipi ortağla gerçekleşmesini çözümlemek için hiçbir şekilde Ü'-Ayrıklığı Koşulu'na başvuramamaktadır. Ancak Ü'-Ayrıklığı Koşulu'na başvurabilmek için Kornfilt, kişisiz edilgen yapılarda kurallı özne konumunu dolduran ve rol taşımayan bir ögenin mevcut olduğunu varsayar. Bu öge ona göre, bir boş dolgu adılıdır, yani *adıl*_{dolgu}'dur (Kornfilt, 2000: 146).

⁸¹ Kornfilt'in tabiri aktarılmıştır. Bu çalışmanın 2000'de çıkmış olmasına rağmen Kornfilt'in yüzey yapı-derin yapı ayrımını kullandığı için terim olduğu gibi aktarılmıştır.

Kornfilt'e göre *adıl*_{dolgu}, tıpkı rollü bir *adıl* gibi, açık Uyum sayesinde yapıda bulunmasına izin verilir. Eğer Kornfilt'in kabul ettiği gibi Uyum tarafından izin verilen bir boş ulam *adıl* olmak zorundaysa ve bu kural hem dolgu *adıl*'ı hem de göndergesel *adıl*'ı kapsıyorsa o zaman Uyum tarafından tanımlanan her boş özne, *adıl* olmak zorundadır. Dolayısıyla kişisiz edilgen yapılarıdaki özneler de ona göre *adıl* olmak zorunda. Bu varsayımı sayesinde Kornfilt, ÖYİ kapsamına giren örnekleri de açıklayabilmek için Ü'-Ayrıklığı Koşulu'na başvurur (Kornfilt, 2000: 148). Ancak kişisiz edilgenlerdeki uyumun her zaman 3. k.t. olduğu göz önünde bulundurulursa bu yapılarda güçlü uyum olduğu varsayımı ve bu güçlü uyumun bir *adıl*'ın varlığına izin verdiği iddiası sorgulanabilir.

Kornfilt; Türkçe NİYT'lerde boş bir Operatör'ün, Tüm[A]Ö'nün Gösterici konumuna taşındığını ve arkasında boş ulam olan (ve açık uyum tarafından tanımlanmadığında adılsıl olmayan) eşdizinli, Ü'-bağlı bir *değişken* bıraktığını varsayar. Bunun yanı sıra Kornfilt, Chomsky (1986)'yı benimseyerek TümÖ'nün Göstericisi ile Tüm⁰ Başı'nın birbiriyle uyuştüğünü varsaymaktadır. Chomsky'nin (1986) çalışmasında, kuramda bunun anlamı aşağı yukarı şöyleydi: [Gös/TümÖ] konumundaki Operatör, eşdizinin Tüm⁰ Başı ile paylaşmaktadır. Bunun yanı sıra Chomsky'de ilâve bir varsayım daha görürüz: İngilizce NİYT'leri temsil eden (5) numaralı şemada Tüm⁰ Başı, Tümleci olan ÇÖ'nün öznesini tam yönetmektedir. Bu yönetim eşdizin paylaşımı sayesinde mümkündür (Chomsky, 1986: 26-27, Kornfilt, 2000: 148):

(5) AÖ [TümÖ Op [Tüm⁰ *that*] ÇÖ]

Kornfilt'e göre bu konfigürasyonda NİYT'nin boş Operatörü *Op*, eşdizinin Tüm⁰'e nakletmektedir. Bu yaklaşım, Pesetsky (1981)'in Fransızcadaki *que*'den *qui*'ye geçişimi açıklamak için ileri sürdüğü fikri takip etmektedir. Kornfilt'e göre Fransızca NİYT'lerde görülen bu dilsel olgu, kendisinin önerdiği eşdizin naklinin daha somut bir örneğidir

(Kornfilt, 2000: 148). Hatta Kornfilt'e göre, Türkçedeki [-(y)An] tipi ilgilendirme ile [-DIğ+I] tipi ilgilendirme arasında gözlemlenen nöbetleşme, bu *que*'den *qui*'ye geçişimle aynı olgu olabilir⁸². Özne konumunun tam yöneticisi olduğu için Tüm° Başı dizimini özne konumunda bulunan *adıl*_{dolgu}'ya aktarmaktadır. Kornfilt'in benimsediği yaklaşımda bu tür tam yönetim vasıtasıyla adılsıl özneye dizin aktarılması sadece adsılın Konu-Rollü olmadığı ve kendi göndergesel dizinine sahip olmadığı durumlarda mümkündür. Özne adsılı Role sahipse, o zaman kendi göndergesel dizinine sahip olacaktır; bu sebepten dolayı Role sahip adsıllar için, bu adsıllar sesbilimsel olarak boş olsalar bile, dizin nakli engellenmiş olacaktır (Kornfilt, 2000: 148). Başka bir deyişle Konu-Rolüne sahip *adıl*'lar için Kornfilt'in teklif ettiği bu mekanizma imkânsız bir uygulama olacaktır. Bu adılsıl artık aynı dizini taşıdığı durumlarda (yani, öznenin adılsıl *değişken* olduğunda), dizin aktarımı boş olacaktır (ve kurulum daha önce anlatıldığı şekilde Ü'-Ayrıklığı Koşulu tarafından reddedilecektir). Kendi dizinine sahip olan bir özneye olası dizin naklinin engellenmesi; gönderimsel, Role sahip olan bir özne adılsılına özne olmayan bir değişkenin dizininin aktarılmasını da engellemektedir. Öznenin adılsıl olmayan bir *değişken* olduğu durumlarda ise bu tür dizin nakli, Kornfilt'in arzuladığı şey olacaktır. Kornfilt'e göre bu şekilde tanımlanan süreç, doğru bir yaklaşımsa Türkçede görülen özne-özne olmayan hedefler arasındaki genel ayırım, Fransızcadaki *que*'den *qui*'ye geçişim olgusuyla paralel bir şekilde ele alınabilecek bir mekanizma olarak incelenebilir ve Türkçe kişisiz edilgen yapılarıdaki özne olmayan kurucularla ilgili gözlemlenen ilgilendirme örüntüsü, bu sürecin başka bir örneği olarak da çözümlenebilir (Kornfilt, 2000: 148).

Kornfilt bu dizin nakli sürecinin Türkçe kişisiz edilgen yapılardan oluşturulan NİYT'lere uygulanmasını şu şekilde ayrıntılı bir biçimde göstermiştir: (6)'da Rolsüz özneye

⁸² Kornfilt, bunu daha sonra araştırmak üzere bu benzerliği not almaktadır (Kornfilt, 2000: 156). Daha sonra göreceğimiz gibi (2008) araştırmasında Türkçe NİYT'lerin analizi için bu yaklaşımı önermiştir.

sahip olan bir NİYT örneği verilmiştir. (6) numaralı şemada, ilk önce operatör Tüm⁰'e dizini aktarmıştır; sonra Tüm⁰'ün, tam yönetimi altındaki ÇÖ⁸³ Tümlecinin Gösterici konumunda bulunan öznesine aynı dizini aktarması gerçekleşmiştir (Kornfilt, 2000: 149):

$$(6) *A\ddot{O}_i [T\ddot{u}m\ddot{O} Op_i [T\ddot{u}m \text{ --- }^{84}_i] [Uyum[A]\ddot{O} [adıl]_i [Uyum[A]^0] [E\ddot{O} \dots \text{ --- }^{85}_i \dots]]]$$

Kornfilt'e göre bu yapıyı yorumlamanın birkaç yolu vardır, fakat bunların hepsi yapıyı bozuk olarak değerlendirecektir. ÇÖ'nün (Kornfilt'in Uyum[A]Ö'nün) adılsıl öznesi, Operatörün dizinini taşımaktadır ve operatör tarafından (ya da yönetici Tüm⁰ ile operatörün oluşturduğu birleşimi tarafından) yerli olarak bağlanmıştır; bu sebeple bu özne adılsıl bağlı bir *değişkendir* – yani bu özne Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nu ihlâl etmektedir. Üstelik, *değişkenle* (yani, Ü'-bağlı ilgilendirme hedefiyle) eşdizinli olduğu için, Kornfilt'e göre hangi analiz benimsenirse benimsensin, bu *adıl*-özne güçlü kesişme (*cross-over*) konfigürasyonuna yol açmaktadır (Kornfilt, 2000: 149). Bu şekilde Kornfilt, [-DIğ+I] tipi ortaçla kurulan ve Rolsüz *adıl* içeren bir NİYT'de özne olmayan bir ögenin ilgilendirmesinin dilbilgisi dışı olmasının sebebini açıkladığını ileri sürer.

Bu şekilde sunulan bir çözümlemeye göre açık uyum içermeyen [-(y)An] tipi biçimbirimle kurulan aynı NİYT'lerin dilbilgisel versiyonlarının açıklaması nasıl olacaktır? Kornfilt'in onlar için verdiği türetim şeması (7)'deki gibidir (Kornfilt, 2000: 149):

$$(7) A\ddot{O}_i [T\ddot{u}m\ddot{O} Op_i [T\ddot{u}m \text{ --- }^{86}_i] [Uyum[A]\ddot{O} [\text{ --- }^{87}_i] [E\ddot{O} \dots \text{ --- }^{88}_i \dots]]]$$

Şimdi Uyum[A]Ö'nün özne konumundaki boş ulam *adıl* değildir, çünkü *adıl*'a izin yoktur: *adıl*'a izin verebilecek açık uyum mevcut değildir (Kornfilt, 2000: 149). Bu sebeple

⁸³ Kornfilt'in Uyum[A]Ö olarak verdiği yansıma.

⁸⁴ Buradaki boşluk sadece boş kategori olarak işaretlenmiştir; türü belirtilmemiştir, biz boş Tümleyici Başı olduğunu varsaymaktayız.

⁸⁵ Buradaki boşluk iz olarak işaretlenmiştir

⁸⁶ Buradaki boşluk sadece boş kategori olarak işaretlenmiştir; türü belirtilmemiştir, biz boş Tümleyici Başı olduğunu varsaymaktayız.

⁸⁷ Buradaki boşluk belirtilmemiş bir kategori.

⁸⁸ Buradaki boşluk belirtilmemiş boş kategori olarak işaretlenmiştir

tam yönetilen özne konumunda yerli olarak Ü'-bağlı, adılsıl olmayan *değişken* bulunmaktadır ve Kornfilt'e göre bu herhangi bir ilkeye aykırı değildir. Ancak *değişkenler* Rollü konumlarda bulunur, oysa Kornfilt'in [Gös/Uyum[A]Ö] konumu Rol konumu değildir; başka bir deyişle Kornfilt'in bu iddiası aslında çok temel bir ilkeye aykırıdır. Bunun yanı sıra eğer EÖ içindeki boş ulam da *değişken* ise, bu *değişken* yerli olarak Ü'-bağlı olmak zorunda kalacaktır ve bu tekrar bozuk yapıya yol açacaktır. Bundan dolayı Kornfilt, (7) gibi yapılardaki EÖ-içi boş ulamın artgönderim olduğunu (yani AÖ-izi, operatör izi değil) ve başarılı bir şekilde Ü'-bağlı olduğunu ileri sürmeyi uygun bulmuştur (Kornfilt, 2000: 149). Fakat bu boş öge neyin tarafından Ü'-bağlanmış? Artgönderim bir AÖ tarafından bağlanmalıdır, oysa bu yapıda böyle bir artgönderimi bağlayacak AÖ mevcut değildir – en yakın AÖ, TümÖ'nün de dışında bulunan AÖ'dür, ki bu AÖ, EÖ'nün içindeki bir izi bağlayamaz. Anladığımız kadarıyla Kornfilt'in iddia etmek istediği şey şudur: (7) normal bir edilgen tümceden yapılan bir özne çıkarmasıyla aynı yapıyı içermektedir. Fakat bu doğru olamaz, çünkü normal edilgen yapılarda gerçekleşen çıkarma, bir AÖ taşımasıdır: AÖ Durum almak için EÖ'nün dışına çıkar ve arkasında bir AÖ-izi bırakır. Bu yapılarda operatör ile ilişki kurulmamaktadır ve *değişken* mevcut değildir. Ancak Kornfilt'e göre bu iddiada olağandışı görünebilecek tek şey, EÖ içinde kalan artgönderimsel boş ulamın durumsuz olmadığıdır. Fakat Kornfilt, bunda bir sorun olmadığını ileri sürmektedir: Kendisine göre Ü'-zincirleri için önemli olan tek şey, bunların sadece tek bir Rolü olabilmesidir (Kornfilt, 2000: 149). (7) numaralı yapıda ise Kornfilt sadece tek bir Rol olduğuna dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle Rol Kuramı açısından Kornfilt'in oluşturduğu zincir sorunlu değildir. Fakat Ü'-zincirleri için başka önemli bir husus da şudur: Bu zincirler, sadece tek bir Durum konumuna sahip olmalıdır; oysa (7)'de [Gös/ÇÖ] (Kornfilt'in [Gös/Uyum[A]Ö]'sü) konumundaki özneye EÖ içindeki boş ulamın arasında kurulan Ü'-zincirinde iki durum varmış gibi

görülmektedir: Zincirin ayağı olan kurucuya atanan eğik durumdur ve zincirin başı olan özneye atanan ise yalın durumdur. Buna bir çözüm olarak Kornfilt, özne konumuna atanan Durum'un yalın değil, varsayılan soyut Durum (*default abstract case*) olduğunu ileri sürer (Kornfilt, 2000: 150). Kornfilt'e göre bu varsayılan soyut Durum sadece gerektiğinde atanmaktadır; Kornfilt, zaten 'varsayılan' teriminin anlamının da bu olduğunu belirtmektedir (Kornfilt, 2000: 150). Kendisine göre zaten Durumlu bir konumu olan bir zincirin içinde bir özne konumu yer aldığında, söz konusu varsayılan soyut durum atanmamaktadır. Bu sebeple (7)'de verilen yapıda sadece bir Konu-Rolü konumu ve tek bir Durum konumu bulunmaktadır. Rolün zincirin ayağına atanması da genellikle Ü-zincirlerinde rastlanan bir durumdur (Kornfilt, 2000: 150). Bize göre bu doğru bir iddia olamaz, çünkü Ü-zincirinin oluşturulması için başlıca sebep, taşınan ögenin Durum ihtiyacıdır. Zaten Durum taşıyan bir ögenin [Gös/ÇÖ]'ye çıkması için herhangi bir sebep yoktur. Ancak Kornfilt bunda da sorun görmemektedir; (7)'de tek olağandışı husus, bu Ü-zincirinde tek olan Durum'un da başa değil, ayağa atanmış olması ve Kornfilt'e göre belki bu durum anlaşılardan daha sık rastlanan bir olaydır (Kornfilt, 2000: 150).

Bu şekilde verilen açıklamalardan anlaşıldığı kadar (7)'de iki zincirden bahsedilebilir: 1) yukarıda tartışılan, özne konumundaki *değişken* ile EÖ içi konumundaki artgöndermi içeren Ü-zinciri; ve 2) operatör (veya [operatör + Tüm°] birleşimi) ile özne konumundaki adılsıl olmayan *değişkenden* ibaret olan Ü'-zinciri. Kornfilt'e göre bu konfigürasyonda güçlü kesişme ihlâli veya Ü'-Ayrıklığı Koşulu ihlâli mevcut değildir.

Bu açıklamanın tüm kuramsal sıkıntılarının yanı sıra Kornfilt, bir de şunu kabullenmek zorunda kalır: Kişisiz edilgen yapıları NİYT'ler için sunulan çözümleme çok pahalıya mal olmaktadır, hatta amaca özel üretilmiş görünmektedir (Kornfilt, 2000: 150). Zaten aşırı karmaşık ve sorunlu olan bu açıklamayı savunabilmek adına Kornfilt, başka hiçbir

yerde önerilmemiş iki varsayıma başvurmak zorunda kalmıştır: 1) tam bir yöneticinin adilsil yönetilenine dizin aktarması; 2) Durum işaretli konumda artgönderimin bulunabilmesi. Kornfilt'in bu konuda sunduğu tek savunma şudur: Birinci varsayımı, aslında kuramın inşa edildiği temel ilkeleriyle ters düşmemektedir; bunun gibi ikinci varsayımı da çok gayritabii gözükmemektedir (Kornfilt, 2000: 150). Ancak bize göre bu iki varsayım da kuramsal olarak sorunlu olarak değerlendirilebilir.

Bunların yanı sıra Kornfilt, önerdiği açıklamalara karşı verilebilecek başka bir itirazı da dile getirmektedir: Bir anlamda daha önceki araştırmalarında gerçekleşmediğini ileri sürdüğü bir sürecin bu çalışmada gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Kornfilt, dilbilgisel olarak verdiği örneklerin türetimi için oluştuğunu varsaydığı zincirler, normal edilgen yapılarıdaki türetilmiş öznenin ilgilendirilmesinde oluşan zincirlerle aynıdır. Tek fark [Gös/ÇÖ]'deki unsurun çift Durum taşımak zorunda kalmasıdır. Başka bir deyişle, kişisiz edilgen yapılar için yukarıda özetlediğimiz yeni analizde eğik tümleçler sanki türetilmiş özne olmuşlar gibi görünmektedir. Kornfilt, bu çelişkili yaklaşımını savunmak için yukarıdaki analizde önerilen türetimlerin mümkün olmasını kılan şeyin; bu yapılarda bulunan Operatör ve dizin nakli süreci olduğunu iddia etmektedir. Yani, Kornfilt'e göre kişisiz edilgenlerdeki eğik durumlu öğeler sadece NİYT'lerde öznedir, bu sebeple de bunlardan türetilen NİYT'ler [-(y)An] tipi ilgilendirme ile oluşturulmak durumundadır. Başka bir deyişle, Kornfilt'in (7)'de önerdiği türetim yolu, Operatör bulunmayan ve eğik öğelerin değişken statüsünde olmayan konfigürasyonlara kadar uzanamamaktadır. Kişisiz edilgenlerin eğik kurucularının özne olarak alınamayacağı konusunda çok çeşitli ve ikna edici deliller bulunduğunu daha önce de söylemiştik, Kornfilt de bu gerçeği kabul ettiğini söylemektedir. Fakat bu analizinde Kornfilt, kişisiz edilgenler (ve aslında hiç ele almadığı özgöl olmayan özne içeren yapılar) için açıklama bulamadığından şunu dile getirmek zorunda kalmıştır: Kişisiz edilgenlerdeki

eğik kurucular sadece ve sadece ilgilendirildiklerinde özne olarak davranmaktadır. Dilin tüm diğer alanlarında ve ortamlarında kişisiz edilgen yapıların eğik durumlu kurucularının sergiledikleri özellikler, onları kesin bir şekilde öznelere ayrı tutmaktadır (Kornfilt, 2000: 150). Kornfilt'in bu şekilde formüle ettiği analizde eğik kurucuların NİYT'lerdeki 'öznevari' davranışlarını NİYT'lerde mevcut olan Operatör'le açıklamak istemiştir (Kornfilt, 2000: 151), fakat bu açıklamayı kuramsal ve empirik olarak hiçbir şekilde desteklememiştir. Aynı zamanda bu açıklamanın tek bir yapıda geçerli olacak özel bir mekanizma olmasından dolayı Kornfilt'in bu iddiaları kuramsal olarak sıkıntılıdır.

2.8.2.2 Kornfilt (2000) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

Kornfilt (2000)'de Kornfilt (1997)'de mevcut olan sorunlar aynen devam etmektedir. (1997)'deki çalışmada ortaya koyduğumuz sorunlardan bağımsız olarak Kornfilt (2000)'de kompleks NİYT'ler ve kişisiz edilgen yapılardan türetilen NİYT'ler için sunduğu analizlerdeki sorunlara maddeler halinde değineceğiz.

2.8.2.2.1. Kornfilt (2000)'de ABİ'nin kapsamındaki örneklere verilen çözümlemede, kompleks öznelere çıkarmanın gerçekleşebilmesi için söz konusu öznenin [Gös/KonuÖ] konumunda bulunması gerekir. Ancak Kornfilt'in sadece kompleks öznelere, [KonuÖ]'ye çıkabileceğini varsaydığını anlamaktayız. Kendisine göre kompleks öznelere, tamlayan durumu taşıyorsa bu öznelere sadece [Gös/ÇÖ] konumunda bulunabilir ve bu konumdan çıkarma imkânsızdır. Fakat tamlayan durumu taşıyan bir özne, ilkin tamlayan durumu için [Gös/ÇÖ]'den geçmiş olabilir, sonra ise yoluna [Gös/KonuÖ]'ye kadar devam etmiş olabilir. Başka bir deyişle, bir öznenin tamlayan durumu taşıyor olması, illâki [Gös/ÇÖ]'de kalmak zorunda olduğu anlamına gelmez. Bu varsayımın yanlış olduğunu göstermek için basit NİYT'lere bakabiliriz. (8)'de iki NİYT verilmiştir:

(8) a. hırsızın girdiği ev

b. hırsız giren ev

(8a)'daki NİYT'deki özne, tamlayan durumu taşımaktadır. Fakat t-başı konumunda bulunduğu, belirtili olduğundan ve eski bilgi aktardığından bu kurucu, NİYT'nin Konu'sudur. Oysa (8b)'deki tamlayan durumu taşımayan özne, belirtisiz ve hatta gönderimsel olmadığı için NİYT'nin Konu'su olarak yorumlanamaz.

(8)'den anlaşıldığı üzere tamlayan durumu taşıyan bir öznenin Konu konumunda bulunamayacağı fikri akla yatkın değildir.

2.8.2.2.2. Aynı zamanda Kornfilt, Chomsky (1986)'ya dayanarak, Tümcisel Özne Kısıtlamasının; [Gös/ÇÖ]'nün sözlüksel bir yansıma olmadığı için devreye girdiğini varsaymaktadır. Ancak bu varsayımında iki kuramsal sorun mevcuttur:

2.8.2.2.2.1. Kornfilt, Chomsky (1986)'ya bağlı olarak Ç^o'nin kendi başına S-ışaretleyen bir ulam olmadığını kabul eder, çünkü işlevsel bir ulamdır. Ancak bu varsayımdan dolayı EÖ'nün içinden de çıkarmaların yasaklanacağını fark eden Chomsky, (1986) kuramına bazı ek varsayımlar eklemiştir. Bu ek varsayımlara göre sözlüksel bir ulam olan E^o'nin sözlüksel olmayan Ç^o'ye yükselmesi, Ç^o'yi bir sözlüksel ulam kılmaktadır ve [Gös/ÇÖ]'yü de S-ışaretli (*L-marked*)⁸⁹ bir konum yapmaktadır (Chomsky, 1986: 69-70). Türkçedeki güçlü uyum ve zaman eklerinin eylemlere bitişik bir biçimde kullanılması, E^o'nin Ç^o'ye yükseldiğini göstermektedir. Chomsky (1986)'nın bu varsayımı, Kornfilt'in yürüttüğü mantığı geçersiz kılmaktadır: Bu varsayıma göre Türkçede [Gös/ÇÖ]'de bulunan bir kurucu ada oluşturmaz.

Chomsky (1986)'daki bu ek varsayım ile Sezer (1986)'daki tespitlerin birebir örtüştüğünü söyleyebiliriz. Sezer, Türkçede ve Japoncada özne konumundan çıkarmaların

⁸⁹ S-ışaretleme/Sözlüksel ışaretleme (*L-marking/Lexical-marking*): Sözlüksel bir başın rol-ışaretlemeşi yaptığı bir kurucu S-belirlemelidir. Örneğin, Eylem, bir sözlüksel ulam olduğundan dolayı, AÖ'lerine ve Tümcce Öbeklerine R-yönetiminde bulunarak onları S-belirlemektedir. Tümcleyici ise, bir sözlüksel ulam olmadığından dolayı, kendi Tümcce konumundaki ZÖ'ni S-belirlememektedir.

mümkün olduğuna dikkat çeker ve özellikle Türkçedeki [Gös/ÇÖ] konumunun bir ada olmadığını göstermek için bazı koşullar belirler. Bu anlamda özellikle (9) ve (10) numaralı örneklerin arasındaki fark önemlidir (örnekler Sezer, 1986: 125'ten uyarlanmışlar):

(9) a. [Bu sorunu çözmek] zordur.

b. *[____i çözmek zor olan] sorunu

(10) a. [Arabanın tamir edilmesi] pahalıya mal olacak.

b. [____i tamir edilmesi pahalıya mal olacak] araba_i

(10)'dan anlaşıldığı üzere, özne içinden çıkarma sadece öznenin yüklemle uyum kurduğu zaman mümkündür. Uyumun kurulması ise E^o'nin Ç^o'ye yükseldiğine işaret etmektedir. Sezer bu gözlemini İşaretsiz Tümcisel Özne Kısıtlaması (*The Unmarked Sentential Subject Constraint*) adı altında şu şekilde formüle etmiştir (Sezer 1986: 134):

(11) Uyum ile işaretli olmayan ve bir özne AÖ'den dallandırılan bir yantümcenin içinden hiçbir şey ilgilendirme amaçlı çıkarılamaz.

2.8.2.2.2.2. Kornfilt'in önerisinde kompleks öznenin çıkarma gerçekleşmesi için öznenin [Gös/KonuÖ]'nda bulunması gerekmektedir. Ancak asıl [Gös/KonuÖ] konumunda bulunan öğeler ada olacaktır, çünkü Konu Öbeği bir işlevsel yansımadır.

2.8.2.2.2.3. Kornfilt, ada etkisini açıklamak için Altaşlık Koşulu'na başvurmaktadır, fakat Altaşlık Koşulu genellikle tam bir dilbilgisi dışılığına sebep olmamaktadır, yapının dilbilgiselliğinde sadece küçük sapmalara yol açmaktadır (Ouhalla (1999), Haegeman (1994)). Bu sebeple NİYT kurma stratejisinin seçiminin bu koşula bağlı olması pek muhtemel değildir.

2.8.2.2.2.4. Kornfilt'in bu çerçevede verdiği örneklerin şemalarına bir kez daha göz atalım. Bu şemaların ikisinde de tümcesel öznelere [Gös/KonuÖ] konumuna çıkmış gibi

görünmektedir. O zaman, Kornfilt'in tamlayan durumu taşıyan öznenin, mutlaka [Gös/ÇÖ] konumunda bulunmasına dair iddiasından vazgeçmiş olmalıdır:

(12) *[Tüm[A]Ö2 [Op_i] [KonuÖ2 [Tüm[A]Ö1 [____]_i] [UYUM[A]Ö1 [*adıl*]_i¹ öğretmeni kovacağı]_i -nın]_j [UYUM[A]Ö2 [*adıl*]_j^k hemen duyulduğu^k]]] müdür_i (Kornfilt, 2000: 142)

(13) [Tüm[A]Ö2 [Op_i] [KonuÖ2 [Tüm[A]Ö1 [____]_i⁹⁰] [UYUM[A]Ö1 [*adıl*]_i öğretmeni kovacağı]]]_j [UYUM[A]Ö2 [____]_j⁹¹] hemen duyulan]]] müdür_i (Kornfilt, 2000: 142)

(12)'de görüldüğü gibi, Kornfilt'e göre Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nu ihlâl eden *adıl*, tümcesel özenin [Gös/KonuÖ] konumuna taşındıktan sonra arkasında boş bıraktığı konumdadır, yani [*adıl*]_j olarak verilen ulamdır. Fakat Kornfilt'e göre boş bir ögenin *adıl* olması için güçlü uyum şarttır. Oysa tümcesel özneler sadece işlevsel 3.k.t. uyum tetikleyebilmektedir. Bunu göz önünde bulunduracak olursak, tümcesel öznenin arkasındaki boş konumda bir *adıl* olduğunu iddia etmemizi gerektiren bir sebep yoktur.

2.8.2.2.5. Kornfilt'e göre kompleks öznelerin [Gös/ÇÖ]'den [Gös/KonuÖ]'ye taşınmasının sebebi şudur: Operatörün son konumu [Gös/TümÖ] olduğu için büyük özne başka bir Ü'-konumunda bulunmalıdır. Fakat böyle bir sebep kuramsal olarak savunulamaz, hatta formüle edilmesi bile zordur. Taşıma ne bir özellikten tetiklenmektedir ne de genel bir kurala bağlanabilmektedir. Başka bir deyişle, bu açıklamasını da savunmak için Kornfilt, Türkçedeki NİYT'lere özgü yani sadece bu dildeki NİYT yapılarında devreye giren bir mekanizmaya başvurmuştur.

2.8.2.2.6. Kornfilt, *adıl*'a izin veren şeyin açık uyum olduğunu iddia etmektedir. Ancak bu iddiasına ters bir biçimde uyum içermeyen kişisiz edilgen yapılarda da *adıl* bulunduğunu ileri sürmektedir. Hatta dizin aktarımının mümkün olması için dizinin aktarılacağı *adıl*'ın başka bir dizin taşımamasının gerektiğinin altını çizmektedir. Fakat *adıl*'a

⁹⁰ Buradaki boşluk iz.

⁹¹ Buradaki boşluk başka bir boş kategori olarak işaretlenmiştir.

izin veren uyum ise, söz konusu *adıl* uyum ile eşdizinli olmak zorundadır. Uyumla eşdizinliyse bu *adıl*'ın artık bir gönderimsel değeri de olmayacak mı? Böyle bir değeri varsa nasıl Tüm^o'den de dizin alabilecektir?

2.8.2.2.7. Kornfilt; (1997) çalışmasında olduğu gibi, 2000 yılındaki çalışmasında da dizinleri dilbilgisinin öğeleriymiş gibi ele alır.

2.8.2.2.8. Kornfilt'in verdiği şemalar bazen kendi içinde tutarsızdır ve ÜD'nin genel kabullerinde bulunmayan zincirler içermektedir:

(14) *AÖ_i [TümÖ Op_i [Tüm _____⁹²_i] [Uyum[A]Ö [*adıl*]_i [Uyum[A]^o] [EÖ ... _____⁹³_i ...]]]
(Kornfilt 2000: 149)

(15) AÖ_i [TümÖ Op_i [Tüm _____⁹⁴_i] [Uyum[A]Ö [_____⁹⁵_i] [EÖ ... _____⁹⁶_i ...]]] (Kornfilt, 2000: 149)

Kornfilt (14)'teki şemada [*adıl*]_i olarak verilen öğeyi *değişken* olarak ele almıştır. Fakat güçlü kesişme olduğunu iddia ettiğine göre, Operatör taşıması [Gös/ÇÖ]_i'de üretilen dolgu adılının üstünden gerçekleşiyor olmalıdır. Yani dolgu adılı *değişken* değildir, EÖ içinde *değişkeni* bırakan operatörün, *adıl*ın üstünden atlayarak [Gös/TümÖ]_i'ye taşındığını anlıyoruz. Zaten *değişkenler*, Operatör taşımasından sonra temel üye konumunda kalan izlerdir. Yani *değişken*, EÖ içindeki iz olmalıdır (Ouhalla, 1999: 152), çünkü *değişkenler* temel üye konumunda olası temel üyeler olarak ele alınmaktadır; [Gös/ÇÖ]_i'deki izler ise temel üyeler olmayabilir. O zaman nasıl [*adıl*]_i bir *değişken* olarak ele alınacaktır?

⁹² Buradaki boşluk sadece boş kategori olarak işaretlenmiştir; türü belirtilmemiştir, biz boş Tümleyici Başı olduğunu varsaymaktayız.

⁹³ Buradaki boşluk iz olarak işaretlenmiştir

⁹⁴ Buradaki boşluk sadece boş kategori olarak işaretlenmiştir; türü belirtilmemiştir, biz boş Tümleyici Başı olduğunu varsaymaktayız.

⁹⁵ Buradaki boşluk belirtilmemiş bir kategori.

⁹⁶ Buradaki boşluk belirtilmemiş boş kategori olarak işaretlenmiştir

(15) numaralı şemada *değişken* yine [Gös/ÇÖ]'deki öge olarak verilmiştir. Fakat [Gös/ÇÖ] Konu-Rolü konumu değildir, içinde *değişken* bulunması nasıl mümkündür? Bu şemadaki EÖ-içi boş ulam ise artgönderim, yani Operatör izi değildir, AÖ-izi olarak ele alınmıştır. Bu şemada EÖ-içi izi bağlayabilecek tek AÖ, NİYT yapısının baş adıdır, fakat bu AÖ, izi bağlayamaz – aralarında en az iki engel bulunmaktadır. Bunun yanı sıra şöyle bir soru sorulabilir: Söz konusu AÖ-izi [Gös/ÇÖ]'ye taşınınca neden *değişkene* dönüşmektedir?

2.8.2.2.9. Kornfilt'in (8b) olarak verdiği (Kornfilt, 2000: 126), bizim burada (16) olarak verdiğimiz şemalardaki zincirleri de oldukça sorunludur:

(16) [TümÖ Op_j [ÇÖ *adıl*¹ [BelÖ [CP Op_i [ÇÖ *adıl*^k_j ben-i e_i davet et -tiğ-i^k]] ada] -da_i ev al -dığ -ım¹]] kaptan_j

Her ne kadar Kornfilt, bir Ü-zincirin ayağının Durum'lu konum olmasının sorun teşkil etmediğini iddia etse de bu iddiası Ü-zinciri tanımına aykırıdır: Ü-zinciri Durum atanmayan bir konumdan Durum atanan bir konuma gerçekleşen bir AÖ-taşımanın oluşturduğu zincirdir (Haegeman, 1994: 396). Durumlu bir konumdan gerçekleşen taşımalar Ü'-zinciri oluşturmaktadır. Başka bir deyişle Kornfilt'in teklif ettiği zincir, kuramsal olarak mümkün olmayan bir zincirdir.

2.8.2.2.10. Kornfilt, (2000)'de kişisiz edilgen yapıların [-(y)An] stratejisiyle kurulmasına yeni bir açıklama getirmek amacıyla bu yapılardaki eğik tümleçlerin sadece NİYT'lerde özne olarak davrandıklarını savunmuştur (Kornfilt, 2000: 150-151). Ancak bu şekilde sunulan bir analiz, kuramın genel mekanizmalarının içerisine nasıl yerleştirileceği belli olmadığı gibi, sadece bir yapıda devreye sokulan bir ilke açıklayıcı gücünü yitirmektedir.

2.8.2.2.11. Kornfilt kişisiz edilgen yapıların açıklanmasında varsayılan soyut bir Durum'dan söz etmektedir (Kornfilt, 2000: 152), fakat kuramın herhangi başka bir yerinde

bu tür ‘sadece gerektiğinde atanan’ bir duruma rastlanmamaktadır. Kornfilt aynı kurucuya iki durumun atandığını iddia etmiş olmaktadır ki, bu kabul edilebilir bir süreç değildir.

2.8.3. Kornfilt (2008)⁹⁷

2.8.1.’de ve 2.8.2.’de gördüğümüz gibi Kornfilt, Türkçedeki NİYT’lerin kuruluşu sırasında gerçekleşen ilgilendirme stratejisi seçimini açıklayabilmek için Ü’-Ayrıklığı Koşulu’na başvurmaktadır. Eylemin üzerindeki uyum, NİYT’nin içerisindeki özne konumunu bağlamaktadır; uyumla bağlanan hiçbir ulam bir de operatör tarafından bağlanamaz. Kornfilt (1997, 2000)’e göre özne ilgilendirildiğinde dilbilgisi; uyum içeren [-DIğ+I] tipi yapıdan, uyum içermeyen ve dolayısıyla Ü’-Ayrıklığı Koşulu’nu ihlal etmeyen [-(y)An] tipi yapıya geçmektedir. Ü’-Ayrıklığı Koşulu’nun ihlaline yol açan şey, NİYT’nin eyleminin üzerindeki uyum ekidir, çünkü bu uyum yerli (*local*) olarak ilgilendirme boşluğunu bağlayacaktır. Ancak bu şekilde inşa edilen analiz, bazı Türkî dillerdeki ilgilendirme örüntüsüyle ters düşmektedir, çünkü birçok Türkî dilde gözlemlenen NİYT yapılarında uyumu kodlayan iyelik ekleri, NİYT’nin yüklemine üzerinde kodlanmamakta; baş adın üzerinde kodlanmaktadır. Bu konfigürasyon yerli bir bağlama yaratamaz. Bu sebeple bu yapılarda Ü’-Ayrıklığı Koşulu’nu ihlâl eden koşullar hiç oluşmamaktadır. Buna rağmen bu dillerdeki NİYT’ler [- (y)An] tipi ortaçlarla kurulmaktadır. Bu gerçek, Kornfilt (1997, 2000) analizleri için sorun yaratmaktadır. Kornfilt, (2008) çalışmasında bu soruna bir çözüm aramaktadır.

⁹⁷ Kornfilt (2008), Subject case and Agr in two types of Turkic RCs. In: S. Ulutaş and C. Boeckx (eds.), *Proceedings of WAFL 4*; Cambridge, MA: MITWPL 56; 145-168. olarak yayınlanmıştır, fakat biz bu yayına ulaşamadığımız için Kaynakça’da gösterilen yayınından faydalanmak durumunda kaldık. Benzer fikirler Kornfilt (2005)’te de ifade edilmiştir, ancak çalışmanın tam metnine ulaşamadığımız için sadece Kornfilt (2008)’den faydalandık.

2.8.3.1. Kornfilt (2008) Analizinin Ayrıntıları

Yukarıda özetlediğimiz tipolojik sorunu fark eden Kornfilt, (2008) analiziyle diğer Türkî dillerdeki ilgilendirmeleri de kapsayabilecek yerlilik (*locality*) kavramına başvurmaktadır. Kornfilt'in önerdiği yaklaşımda Türkçede gözlemlenen TümÖ statüsündeki NİYT'lerde Tümleyici Uyumu etkileri gözlemlenirken Yakutça gibi bazı diğer Türkî dillerde NİYT'ler sadece ZÖ/GörÖ/KipÖ'dür ve bu sebeple bu dillerdeki yapılarda TümÖ'den söz edemeyiz. Bunun için Yakutça gibi dillerde Tümleyici etkileri de görülmemekte ve tek bir ilgilendirme stratejisi kullanılmaktadır (Kornfilt, 2008: 1, 2).

Kornfilt'in (2008)'deki yeni önerisi, Tümleyici Uyumu'nun NİYT kurma stratejilerinin üzerindeki etkileridir (Kornfilt, 2008: 1). (1997) ve (2000) analizlerinde Kornfilt, [-DIğ+I] tipi ilgilendirme stratejisini Türkçe için olağan ilgilendirme stratejisi olarak ele almaktadır. Ancak neden bu olağan stratejinin kişi-sayı uyumu taşımadan [-(y)An] stratejisinin yerine kullanılamadığı sorusuna tatmin edici bir cevap vermemektedir. Bu çalışmada ise Türkçedeki NİYT'lerde uyum varlığı – uyum eksikliği arasındaki nöbetleşmeye Ü'-Ayrıklığı Koşulu'na dayanan bir açıklama getirir ve buna ilâveten farklı yüklem işaretleyicilerinin kullanılmasına Tümleyici Uyumu temelli bir açıklama geliştirir. Başka bir deyişle Kornfilt, uyumun yapıda mevcut olup olmamasını ilgilendirme eki seçiminden ayrı tutar ve iki olguyu birbirinden bağımsız bir şekilde açıklar. Kornfilt'in bu yaklaşımında [-(y)An] tipi ilgilendirmelerin Türkçede uyumsuz, [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin Türkçede uyumlu olarak kullanılması, sadece bir tesadüftür. Kornfilt (2008)'e göre ortaç eki nöbetleşmesi ile uyumun olup olmaması birbiriyle bağlı olgular değildir.

(1997) ve (2000) araştırmalarında Kornfilt, [-DIğ+I] tipi ortacın olağan ortaç olduğunu kabul eder ve uyumun Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nu ihlal edeceği zamanlarda ise

dilbilgisinin, uyum gerektirmeyen [-(y)An] tipi ilgilendirmeye geçtiğini iddia eder. (2008) yılındaki çalışmasında ise uyumun varlığı/yokluğu ile ortaç eki seçiminin birbiriyle ilgisi olmadığını iddia eder ve böylece önceki analizini bir nevi inkâr etmiş gibi de olur. Aslında bunu yapmakta haksız sayılmaz çünkü, kendisinin de fark ettiği üzere, bazı Türkî dillerde Ü'-Ayrıklığı Koşulu geçerli olmasına rağmen iki farklı ortaç eki kullanılmamaktadır. Bu tipolojik gerçek, iki ortaç ekinin dağılımının Ü'-Ayrıklığı Koşulu'yla açıklanamayacağını ortaya koyar.

Bu tipolojik gerçekler, Kornfilt'in sadece ek seçimi konusundaki iddialarını yanlışlamamaktadır; aynı zamanda Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun geçerliliğini de sorgulamamıza yol açmaktadır. Bu sorgulamamıza gerekçe olan şudur: Bazı Türkî dillerde uyum NİYT'nin eyleminin üzerinde değil, baş adın üzerinde kodlanmaktadır. Yani bu uyum, NİYT'nin içindeki boşluğu bağlayamaz ve bu boşluk hiçbir şekilde *adıl* olamaz. Buna rağmen söz konusu Türkî dillerde [-(y)An] tipi ortaç eki kullanılmaktadır.

Kornfilt (2008), bu tipolojik gözlemlere açıklama getirmek için özneyle olan uyumu baş adın üzerinde kodlayan Yakutça gibi Türkî dillerde farklı bir tip yerlilik söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre Yakutçadaki NİYT'lerin özellikleri, bunların Türkçedeki NİYT'lerden daha küçültülmüş yapılar olduğunu göstermektedir. Kornfilt (2008), Yakutça ve ona benzeyen örüntü sergileyen Türkî dillerdeki NİYT'lerin sadece ZÖ/GörÖ/KipÖ'ye kadar yansıma yaptıklarını ve Türkçeden farklı olarak TümÖ katmanına sahip olmadıklarını iddia etmektedir (Kornfilt, 2008: 1-3). Kornfilt, Miyagawa⁹⁸ tarafından geliştirilen yaklaşımı takip eder ve uyumun TümÖ'de bulunduğunu kabul eder. Bu sebeple Kornfilt, Yakutça gibi dillerde özne olmayan kurucuların ilgilendirilmesi için kullanılan NİYT'nin üzerinde uyum biçimbirimlerinin gözlemlenmemesini, bu yantümcelerde

⁹⁸ Miyagawa'nın hangi çalışma söz konusu olduğu belirtilmemiştir.

TümÖ'nün eksik olduğuna bir delil olarak gösterir. Kornfilt'e göre eğer TümÖ yoksa uyumun yükselebileceği veya birleşebileceği Tüm^o Baş da yoktur. Eğer NİYT'nin baş adının özneye göre yerel bir konumda bulunduğu bir yapı söz konusuysa, o zaman Kornfilt'e göre uyum, BelÖ yansıması ile birleşmek için yükselecektir. BelÖ ise tıpkı TümÖ gibi bir evre olarak ele alınır. Bunun anlamıysa şu şekilde özetlenebilir: Özne ile NİYT'nin baş adı olan ögenin BelÖ'sü aynı evre içinde etki altında kalabilir. Başka bir deyişle hem Türkçede hem de Yakutçada uyum, evrenin Baş'ının üzerinde yer almaktadır; fakat söz konusu evre Türkçede TümÖ'yken, Yakutçada NİYT'nin baş adı olan AÖ/BelÖ'dür. Kornfilt'e göre ZÖ/GörÖ/KipÖ'ye kadar küçültülmüş olan tümceciklerde, tümce dışı konumda bulunan baş ad ile tümceciğin içinde bulunan özne arasında yerel ilişki kurulabilir (Kornfilt, 2005: 2). Kornfilt'e göre bu iki farklı NİYT yapısının ortak yanı şudur: her iki NİYT türünde de kişi-sayı uyumu, yapının evresi olan Baş'ta yer almaktadır: ya Tüm^o'de, ya da Bel^o'de. Anlaşılabileceği üzere Kornfilt'e göre her iki durumda da kişi-sayı özellikleri Sondasıyla (*probe*) (dile göre Tüm^o veya Bel^o) Sondanın hedefiyle (yani yapının öznesi) yerel bir ilişki içindedir (Kornfilt, 2008: 2). Bu sebeple Yakutça gibi dillerde uyum baş adın üzerinde kodlanmaktadır ve Türkçedeki NİYT yapılarında olduğu gibi bu yapıda da Ü'-Ayrıklığı Koşulu devreye girebilmektedir.

Bu genelleme doğru bir genelleme değildir; Kornfilt de bunun farkında olmasına rağmen sadece bu genellenenin içine giren dilleri göz önünde bulundurduğunu belirtir. (1) numara olarak verilen Uygurca örnekte özne-dışı bir kurucu nitelenmiştir fakat özneye açık uyum mevcut değildir. Buna rağmen Kornfilt, bu yapılarda da Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nun devreye girdiğini varsayar. Bunun sonucunda da ona göre 'özel' ilgilendirme stratejisi kullanılmaktadır:

(1) [sən _____i kör-idiʁan] adəmı (Uygurca) (Kornfilt, 2008: 17)

‘senin göreceğin adam’

Fakat Kornfilt, (1)’deki gibi örneklerle (2008) analizinde ilgilenmediğini belirtmektedir (Kornfilt, 2008: 17).

Türkçedeki NİYT’lerin TümÖ, Yakutça gibi dillerdeki NİYT’lerin ise sadece ZÖ/GörÖ/KipÖ olduğu için sadece Türkçe gibi diller, Tümleyici Uyumu sergilemekte ve iki farklı ortağ eki kullanmaktadır. Diğer Türkî dillerde küçültülmüş yansıma olarak gerçekleşen NİYT’lerde bu Tümleyici Uyumu etkileri bulunmamakta, dolayısıyla da farklı ortağ ekleri gözlemlenmemekte ve tek bir ortağ eki kullanılmaktadır (Kornfilt, 2008: 2-3).

Kornfilt, Türkçe gibi dillerdeki NİYT’lerin yapısını şu şekilde değerlendirmektedir: NİYT, bir TümÖ’dür; bu sebeple Türkçe gibi dillerdeki NİYT’ler, birbirine bağlı iki özelliğe sahiptir:

I) Uyum işaretleyicisi, niteleyici yantümccenin yüklemine üzerine getirilir. Bu kurulumda uyum, yapının öznesiyle yerel bir ilişki içerisindedir. Kornfilt’e göre uyum, öznenin tamlayan Durumu’nu da belirlemektedir. Bundan dolayı bir dildeki NİYT’ler; TümÖ statüsündeyse kişi-sayı uyumunun baş adın üzerinde kodlanması, uyumun TümÖ evresinin dışında gerçekleşmesine sebep olacaktır. Bu konfigürasyonda Evre Girişimsizlik Koşulu’dan (*Phase Impenetrability Condition*) dolayı yantümccenin öznesi, yapının evresinin dışındaki NİYT baş ad üzerindeki uyumla yerel ilişki içinde olmayacak, dolayısıyla da etkileşim içinde olamayacaktır. Bu sebeple TümÖ statüsündeki NİYT’lerde kişi-sayı uyumunun baş adın üzerinde kodlanması, dilbilgisi dışılığı yol açacaktır (Kornfilt, 2008: 3).

II) NİYT’nin statüsü TümÖ ise Tümleyici Uyumu ve onun etkileri gözlemlenebilir. NİYT’lerin TümÖ statüsünde olduğu dillerde özne ilgilendirmesi için kullanılan strateji, özne olmayan kurucuların ilgilendirilmesi için kullanılan stratejiden görünür bir şekilde farklı biçim birimle oluşturulmalıdır. Kornfilt, Türkçede gözlemlenen ortağ eki

nöbetleşmesinin Tümleyici Uyumu'ndan kaynaklandığını ve özne NİYT'lerinin üzerindeki 'özel yüklem biçimbiriminin', bir Tümleyici Uyumu etkisi olduğunu ileri sürmektedir (Kornfilt, 2008: 4). Oysa Kornfilt (1997) ve (2000) çalışmalarında, Türkçedeki ek nöbetleşmesini biçimbirim fazlalığı olarak değerlendirmişti. (2008) çalışmasında ise bu nöbetleşmeyi hâlâ yapıdaki uyum mevcudiyeti veya eksikliğinden bağımsız olan bir olgu olarak ele alsa da bu kez kuramsal olarak daha tutarlı ve savunulabilir bir açıklama sunmuştur.

Kornfilt, (2008) yılındaki çalışmasında Tümleyici Uyumu'nun varlığını ispatlamak için şu iki delili sunmuştur: 1) özne ilgilendirmesi için kullanılan $[-(y)An]$ eki, sadece NİYT'lerde, yani operatör-*değişken* içeren yapılarda ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple Kornfilt'e göre $[-(y)An]$ tipi NİYT'lerin varlığı, operatörün var olduğunu ve bu operatörün konumunun $[Gös/TümÖ]$ olduğunu ispatlamaktadır. Bu yaklaşıma göre söz konusu Tümleyici Uyumu, Gösterici-Baş arasındaki uyuşma mekanizmasının bir örneği olarak ele alınabilir (Kornfilt, 2008: 7); 2) Bu Tümleyici Uyumu, özne-yüklem uyumundan farklı bir uyumdur. Olağan kişi-sayı uyumu, Ü'-Ayrıklığı Koşulu'nu ihlâl edeceğinden kişi-sayı uyumunu içermeyen özel bir şekle ihtiyaç duyulmaktadır. Kornfilt'e göre söz konusu Tümleyici Uyumu, Fransızcadaki *que-qui* nöbetleşmesiyle aynı şekilde analiz edilebilir (Kornfilt, 2008: 7). Bize göre burada özellikle dikkat çekilmesi gereken husus şudur: Kornfilt'in yaptığı açıklamalardan çıkardığımız sonuca göre Kornfilt, $[-(y)An]$ ekini bir Tüm° Başı olarak kabul ediyor. Bu anlamda Kornfilt (2008) analizi, BHK (1990) analizine yaklaşmaktadır ve daha önce söz konusu analizdeki sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Fakat Kornfilt $[-(y)An]$ ekinin Tüm° Başı olarak ele alınması sonucunda ortaya çıkacak sorunlar hakkında herhangi bir açıklama sunmaz.

2.8.3.2. Kornfilt (2008) Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

Türkçedeki NİYT'ler üzerindeki ortaç eki nöbetleşmesini Tümleyici Uyumu'yla açıklamak her ne kadar cazip bir seçenek olsa da böyle bir yaklaşım, beraberinde çok sayıda kuramsal ve mantıksal sorun ortaya çıkarmaktadır.

2.8.3.2.1. Her şeyden önce, özne NİYT'leri oluşturan ve Kornfilt'e göre 'özel' olan yüklem eki, Tümleyici Uyumu etkisi olarak ortaya çıkmaktadır (Kornfilt 2008). Ancak Türkçede Tümleyici Uyumu'nun etkisi olarak kullanıldığı varsayılan ek, aynı zamanda Tümleyici Uyumu etkisi sergilemeyen, hatta Tüm° yansıması olmayan dillerde tek ilgilendirme biçimidir. Nasıl olur da bir dilde [-(y)An] eki özel ek olarak sadece Tümleyici Uyumu sonucunda görülürken, bu dilin Tümleyici Uyumu sergilemeyen diğer akrabalarında aynı [-(y)An]/-(g)An] eki, tek ilgilendirme eki olabiliyor? Bunun gibi [-(y)An] eki nasıl olur da Türkçede Tüm° Başy'ken başka Türkî dillerde TümÖ yansıması olmadan ortaya çıkmaktadır? Kornfilt (2008)'de bu sorularımıza mantıksal bir cevap bulamamaktayız.

2.8.3.2.2. Yukarıdaki sorularımızda görülen bu çelişkinin yanı sıra Kornfilt (2008)'de, söz konusu Tümleyici Uyumu etkilerinin tam olarak neler olduğuna ve uyumun nasıl gerçekleştiğine dair bir açıklama bulamadık. Türkçedeki ortaç eklerinin, Tüm° Başları olduğu mu iddia edilmektedir? O zaman başka dillerde de ek biçiminde görülen Tümleyiciler'e rastlanması gerekmektedir, oysa dünya dillerinde ek biçiminde Tümleyici örneklerine bildiğimiz kadarıyla rastlanılmaz. Kornfilt'in fikrine göre, [Gös/TümÖ] konumundaki sıfır operatör, yansımanın Başy olan Tüm° ile uyuma girmektedir. Yani [-(y)An] eki, TümÖ yansımasının Başy'dır. Genel olarak ortaç ekleri Ç° Başları olarak ele alınmaktadır. Bunun sonucunda NİYT'nin içinde kalan öznelerin yalın Durum taşıdığı açıklanmaktadır. Bu ekleri Tüm° Başları olarak kabul ettiğimizde NİYT'nin içinde özne bulunduğu durumda söz konusu öznenin Durumu'nu neyin atadığı (eşlediği) sorusu cevapsız

kalacaktır, çünkü [-(y)An] eki Tümleyici olduğundan, Ç^o Baş^ı ya boş olmalıdır ya da ÇÖ hiç yansıtılmamalıdır.

Bunun yanı sıra Hiraiwa (2005)'te yapılan gözlemlere göre tamlayan durumu taşıyan özneler sadece sessel olarak gerçekleşmeyen (*covert*) Tümleyici olduğunda ortaya çıkabilmektedir (Hiraiwa, 2005: 142). Hiraiwa (2005)'in bu tespiti, Türkçedeki Tümleyici'nin de sessel olarak gerçekleşmeyen bir öge olduğu savını desteklemektedir. Aynı zamanda Miyagawa (2011)'de ise tamlayan durumlu öznelerin sadece Tümleyici hiç bulunmadığında görülebileceği savunulmaktadır (Miyagawa, 2011: 1273). Bu iki çalışmada yapılan tespitler, Türkçedeki [-(y)An] ve [-DIğ+I] eklerini birer Tüm^o Baş^ı olarak ele almamıza engeldir.

Kornfilt'in Türkçe ortaç eklerini Tüm^o Baş^ıları olarak ele alması, aynı zamanda Kayne (1994)'ün de analiziyle ters düşmektedir. Kayne'in baş-sonda diller için sunduğu çözümlemeye göre Tümleyici kıyıya itilmiş (*stranded*) olmaz. Türkçedeki yapılarda bulunan ortaç eklerini Tümleyici olarak ele aldığımızda ya onları kıyıya itilmiş olarak değerlendirmemiz gerekecek, ya da baş adın önüne taşınan kurucunun Kayne (1994)'te önerildiği gibi (Kayne, 1994: 93-95) ÇÖ değil, tam bir TümÖ olduğunu kabul etmemiz gerekecektir. Aynı zamanda Kayne'e göre baş adın arkasında bulunan NİYT'lerde gözlemlenen bildirme Tüm^o'ün (örneğin İngilizce *that* ve bazı araştırmacılara göre Fransızca *que*) asla ön NİYT'lerde bulunamaz. Bu durumda [-(y)An] ekinin nasıl bir Tümleyici olduğu sorusuyla karşı karşıya kalmaktayız.

2.8.3.2.3. Kornfilt, Türkçedeki ortaç eki nöbetleşmesini Fransızcadaki *que-qui* nöbetleşmesi sürecine benzetmektedir. Fakat Fransızcadaki yapılarda gözlemlenen bu iki öge aslında Tüm^o Baş^ıları değil, ilgi adıllarıdır ve ilgi adılları olarak operatörün konumunu, yani [Gös/TümÖ]'yü işgal etmektedir (Broekhuis ve Woolford, 2013: 128-129). *Que-qui* yani bu

iki biçimbirim Tümleyici Uyumu için örnek değildir. ÜD’de bu fark edilmiştir ve özellikle son 30 yılda Fransızcadaki *que-qui* nöbetleşmesinin, Tümleyici Uyumu çerçevesinde incelenmediğini belirtmekte fayda vardır. Bazı araştırmacılar, bu olguyu İngilizcedeki *that-iz* etkisi çerçevesinde ele almaktadır (Haegeman 1994, Panagiotidis 2010). Fakat bizim için önemli olan şey, Türkçedeki farklı ortaç biçimbirimlerinin nöbetleşmesinin, *que-qui* nöbetleşmesine **benzetilemiyor** olmasıdır.

2.8.3.2.4. Tümleyici Uyumu analiziyle ilgili olarak belirtmemiz gereken son husus şudur: Çoğu Tümleyici Uyumu analizi, Kornfilt’in kastettiği süreçten oldukça farklı bir olguyu ele almaktadır. Söz konusu olgu, aslında [-(y)An] ekiyle kurulan yapılarda gözlemlediğimiz olgunun tam tersi bir biçimde gerçekleşmektedir: Özneye yüklem arasındaki uyumu ifade eden kişi-sayı özellikleri eylemin üzerinde değil, Tümleyici’nin üzerinde kodlanmaktadır (Carstens, 2003: 393). Bazı diğer örneklerdeyse çift uyum gözlemlenmektedir – kişi-sayı uyumu hem eylemin üzerinde hem de Tümleyici’nin üzerinde görülmektedir. Böyle bir paradigma Frizcede ve Hollandacanın Hellendoorn diyalektinde mevcuttur (van Koopen, 2017: 8-9). Başka bir deyişle Tümleyici Uyumu söz konusuysa içeyerleşik tümceciğin özneleri Tümleyici Uyumu’na yol açan tek kuruculardır ve Tümleyici’nin üzerindeki kişi-sayı uyumunu da tetiklemektedir (Carstens, 2003: 399).

(2) K peinzen da /*Dan dienen student nen bout gekocht eet.

ben düşünüyor ki-3.k.t. /*ki-3.k.ç. bu öğrenci tanımlık tekne satın almak Yard.E.

‘Bu öğrencinin tekne aldığını düşünüyorum.’ (*Batı Flemenkçe*) (van Koppen, 2017:

2)

(2)’deki konfigürasyon [-(y)An] tipi stratejisinden çok [-DIğ+I] stratejisine benzemektedir, yani Tümleyici Uyumu olgusu, Kornfilt (2008)’in iddiasına tam ters bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Aynı zamanda van Koppen’a göre Tümleyici Uyumu, Fransızcada gözlemlenen *que-qui* nöbetleşmesinden farklı bir olgudur (van Koppen, 2017: 3). Ayrıca çoğu araştırmacı; Hollandaca gibi dillerde gözlemlenen Tümleyici Uyumu olgusunun, içeyerleşik tümcecikte eylemi ikinci konumda bulunduran dillerde (*V2 languages*) görüldüğünü ve bu iki olgunun birbiriyle bağlantılı olduğunu ileri sürmektedirler (van Koppen, 2017: 6). Başka bir deyişle böyle bir olgunun Türkçede var olduğunu iddia etmek için ne tipolojik ne de empirik delillere sahibiz.

2.9. Cagri (2005)

Cagri (2005), Türkçedeki NİYT’leri Minimalist Yaklaşım’ın çerçevesinde ele aldığını belirtse de kullandığı kuramsal araçlar ve terimler (örneğin Durum eşlemek yerine atamak gibi) büyük ölçüde Yönetim ve Bağlanma araçları ve terimleridir. Bu araçlardan faydalanarak önerdiği analizde Türkçedeki NİYT kurma stratejilerine Pesetsky ve Torrego (2001)’de *ne*-taşması için önerilen analize dayandıran bir açıklama sunmayı hedeflemiştir.

2.9.1. Cagri (2005) Analizinin Ayrıntıları

Cagri (2005), Türkçe *ne*-yerinde (*wh-in-situ*) bir dil olmasına rağmen, bu dilin NİYT’lerinde Ü’-taşma gözlemlendiğini varsaymaktadır (Cagri, 2005: 8). Daha önce bu konudaki kuramsal çelişkiye değinmiştik – Türkçedeki soru tümcelerinde açık bir taşıma geçirmeyen *ne*-öğelerinin, NİYT’lerde açık taşıma geçirdiği varsayılmaktadır. Türkçedeki NİYT’lerin, evrensel NİYT örüntüsüne göre kurulduğunu savunan Cagri, NİYT yapısındaki baş adın; NİYT’nin içerisinde bulunan Durum konumunda zorunlu bir boşluk bırakarak taşındığını varsaymaktadır. Aynı zamanda Cagri (2005); söz konusu boşluğun; NİYT’yi Tümleç olarak alan adsıl ifadeyle eşgönderimli olduğunu varsayar. (1)’de Cagri’nin Türkçe NİYT için önerdiği yapı verilmiştir. (1)’deki A₁ NİYT yapısının baş adıdır; NİYT’yi

oluşturan TümÖ ise bu A₁'in Tümleci'dir. Bu türetimden meydana gelen yapı, Cagri'ye göre opsiyonel olarak bir Bel^o ile birleşerek (1)'deki BelÖ'yü yansıtabilmektedir:

(1) [BelÖ [AÖ [TümÖ ... [boşluk]₁ ...] A₁] Bel^o] (Cagri 2005: 9)

(1)'den anlaşıldığı üzere Cagri, ne Standart Kuram'da uygulanan eklenti analizini, ne Kayne (1994)'ün baş yükselmesi analizini, ne de Kayne'nin analizini geliştiren Bianchi (1999) tarafından önerilen analizi benimser. Bir başka deyişle Cagri bu üç analizi de uygulamayı uygun görmez. Cagri'nin analizinde yantümcenin içinden yükselen [+ne]-ifadesinin, en azından TümÖ yansımasına kadar Ü'-taşımaya geçirdiği varsayılmaktadır. Cagri'ye göre Türkçedeki NİYT'lerde özne-nesne bakışsızlığı gözlemlenmektedir. Bu sebeple Cagri, [-(y)An] tipi ilgilendirmeler için 'özne ilgilendirmesi' terimi, [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeler için 'özne olmayan kurucu ilgilendirmesi' terimini kullanmaktadır. Kendisine göre [-(y)An] tipi ilgilendirme stratejisi [Gös/ZÖ] konumu üzerinden gerçekleşen çıkarmalar için kullanılmaktadır; [-DIğ+I] tipi ilgilendirme stratejisi ise özne ilgilendirmesi için kabul edilemez ve [Gös/ZÖ] konumunda [-ne] özellikli bir kurucuyla dolu olduğu zaman kullanılmaktadır. [-(y)An] tipi ilgilendirme stratejisi, hem dış temel üyesi olmayan yantümcelerde hem öznesi özgül olmayan yantümcelerde hem de özne olmayan kurucuların ilgilendirilmesinde kullanılmaktadır.

Cagri (2005) analizinde Türkçe NİYT'lerin kuruluşunu Z^o'nin bir özelliği olan GYİ ile En Yakınlık Koşulu'na (*Minimality Condition*) başvurarak açıklamaya çalışmaktadır. Bu şekilde formüle edilmiş analizde NİYT yapısının baş adı ile [Gös/ZÖ] konumu arasına adsıl bir ifade girmediği sürece [-(y)An] tipi ilgilendirme kullanılabilmektedir. Başka bir deyişle, Cagri'nin varsayımlarına göre özne ilgilendirmesi olarak tanımlanan [-(y)An] tipi ilgilendirmenin kullanımı, [Gös/TümÖ] yolunda ZÖ'den geçen bir taşımaya için belirti olarak kabul edilebilir (Cagri, 2005: 3). Z^o ile NİYT yapısının baş adı arasına giren bir adsıl

olduğunda ise [-(y)An] tipi ilgilendirme kullanılamaz; böyle durumlarda En Yakınlık Koşulu devreye girmektedir.

Cagri'nin analizinde İçsel Durum (*inherent case*) ile Yapısal Durum (*structural case*) arasında birtakım farklılıklar ÜD kuramındaki gibi varsayılmaktadır: Yapısal durum, sadece BelÖ'lere atanabilmektedir ve bu atama sadece Gösterici-Baş konfigürasyonunda gerçekleşebilmektedir (Cagri, 2005: 3); biçimbirimsel aynılık mevcut olmaması durumunda Yapısal Durumla işaretli BelÖ'ler, Durum atayan konumlara taşınamaz. Cagri [-(y)An] tipi ilgilendirme stratejisinin; yükleme durumu taşıyan nesneler dışında tüm adsılların ilgilendirilmesi için kullanılabileceğini iddia etmektedir. Kedisine göre bu tespit, yükleme durumuyla işaretli adsılların dışında tüm adsılların [Gös/ZÖ] konumuna taşınabileceğini göstermektedir. Cagri'ye göre, bu olgu yükleme durumu taşıyan ifadenin yapısal durum atanan konum olan [Gös/ZÖ]'ye taşınamayacağından kaynaklanmaktadır (Cagri, 2005: 3).

Bu tezde sunduğumuz tüm araştırmalarda öznenen bahsedilmesine rağmen sadece Csató (1985) özne kavramını sorgulamıştı. Cagri (2005), Csató'dan sonra ilk kez **özne kavramının tam olarak ne ifade ettiğini sorgular** ve bu kavramı **üç bileşenden** ibaret görür: 1) **Rol-KONUsal** (yani, Konu-Rölü açısından yüklem en öncelikli/öne çıkan temel üyesi olmak); 2) **sözdizimsel** (durum veya uyum tarafından tanımlanabilmek); 3) **söylem-bilgisel** (önermenin konusu olmak). Cagri'ye göre bu bileşenler, özne başlı NİYT'lere farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır: Sözdizimsel ve söylemsel önceleme bir noktada birleşince [-(y)An] tipi ilgilendirme kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, ilgilendirilen ifadeyi yantümcenin konusu olarak düşünürsek ve [Gös/ZÖ] konumunun, Durum ve uyum açısından en öncelemeli konum olduğunu kabul edersek, o zaman tümcenin öznesinin aynı zamanda önermenin **KONUsu** (*topic*) olduğu zamanlarda [-(y)An] tipi ilgilendirme kullanılmaktadır (Cagri, 2005: 3-4). Cagri'nin bu şekilde belirlediği öznellik tanımında eksik olan öznellik

ölçütü, Rol-KONUsal ölçüttür: Bu yaklaşımda, $[-(y)An]$ tipi ilgilendirmenin kullanılması için ilgilendirilen ifadenin aynı zamanda yüklemnin Rol hiyerarşisinin en öncelemeli kurucusu olmak zorunda değildir (Cagri, 2005: 4). Öznelik kavramını ayrıca inceleyen Cagri, burada bizim iddiamıza oldukça yakın bir iddia ortaya atmıştır, fakat söylem ölçütüne daha fazla dikkat ayırmadığı için ve kuramını $[-(y)An]$ tipi ilgilendirmenin hangi koşullar altında kullanılabileceğini belirleyen kısıtlamalar çerçevesinde kurduğu için hem Türkçedeki NİYT kurma stratejisi seçimini yöneten en önemli etkenleri tespit edememiştir hem de kuramsal olarak savunulması oldukça zor bir kuram önermiştir.

Aslında Cagri, daha öncekiler gibi HK (1976) yaklaşımın belirlediği yolu takip ederek $[-(y)An]$ tipi stratejinin; ilgilendirilen ögenin özne olduğunda kullanıldığını, $[-DIğ+I]$ tipi stratejinin ise ilgilendirilen ögenin özne dışında bir kurucu olduğunda kullanıldığını iddia etmekte ve bu iddiayı Minimalist Yaklaşım çerçevesinde savunmaya çalışmaktadır. Fakat buraya kadar her bir yaklaşım için yaptığımız ayrıntılı tartışmalarda da defalarca belirttiğimiz gibi bu aşırı kapsayıcı genelleme, dilsel gerçekleri yansıtmakta başarılı olamamakta ve Cagri önerdiği yaklaşımda kanaatimizce ikna edici bir şekilde bu genellemeyi savunamamaktadır.

Belirttiğimiz gibi Cagri'nin çalışmasında En Yakınlık Etkileri olarak adlandırılan kısıtlama, en büyük kuramsal ağırlığı üstlenmektedir. Bu kısıtlamaya göre bir BelÖ'nün bir Gösterici konumundan daha yüksek başka bir Gösterici konumuna taşınabilmesi için kaynak konumla hedef konum arasında bir BelÖ ile dolu bir Gösterici olmamalıdır. Eğer bu konum BelÖ ile doluyorsa söz konusu dolu Gösterici kaynak konum ile hedef konum arasına girecek ve taşınması gereken BelÖ'nün yoluna engel olacaktır. Bunun yanı sıra Cagri; Yapısal Durumla işaretlenmiş ifadelerin ileri taşımaları 'donuk' olmadığını varsaymaktadır; kendisine göre Yapısal Durumla işaretlenmiş kurucular sadece başka Yapısal Durum atayan konumlara taşınamamaktadır (Cagri, 2005: 12).

Cagri'nin analizi büyük ölçüde Türkçedeki Z^o'nin GYİ özelliğine sahip olduğuna dayandırılmaktadır. Başka bir deyişle Cagri, Öztürk (2005)'in aksine Türkçede Z^o Başı'nın her zaman Gösterici yansıttığını ve bu Gösterici'nin bir BelÖ tarafından doldurulmak zorunda olduğunu savunmaktadır. Cagri'nin anlayışına göre GYİ; işlevsel bir Baş'ın üzerinde bulunan bir özelliktir. Söz konusu özellik, bir Baş'ta mevcutsa bu Baş, özelliğini tatmin etmek için Gösterici konumuna bir BelÖ çekecektir (Cagri, 2005: 12). Cagri, bu şekilde tanımlanan ilişkinin; UYUŞ altında gerçekleşip gerçekleşmediği ve hangi özelliklerin uyumuyla gerçekleşebileceği konusunda bilgi vermemiştir. Çalışma ilerledikçe Cagri, GYİ tanımını değiştirmektedir, fakat değişmeyen varsayım şudur: Türkçede taşımayı tetikleyen GYİ, e^o, Z^o ve Tüm^o Başları'nın üzerinde bulunan bir GYİ özelliğidir (Cagri, 2005: 19).

Cagri'ye göre dolaysız nesnenin yükleme durumu alması ve içeyerleşik tümcelerdeki öznenin tamlayan durumu alması, bu kurucuların; üretildikleri konumlardan çıkarak yükselmiş olduklarına işarettir. Bu varsayımın sebebi ise şudur: sadece açık Durum'la işaretlenmiş temel üyeler özgül olarak yorumlanabilirler (Cagri, 2005: 19). Bu varsayım, Diesig (1991)'de ifade edilen EÖ-içi ve EÖ-dışı ad öbeklerinin özellikleriyle yakından ilişkili gözükmektedir.

Cagri'ye göre bir kurucunun yükselmesi, açık Durum taşıması ve [+özgül] özellikli olması birbirine bağlı olgulardır; bu sebeple üretildiği konumda kalan ve açık Durum almayan kurucular özgül olamaz. Kuramında [+özgül] ile [-özgül] kurucular arasındaki ayrımı yakalayabilmek için Cagri, Türkçedeki adsılları BelÖ ve AÖ olmak üzere iki sınıfa ayırmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre özgül olmayan adsılların hepsi birer AÖ yansımasıyken, özgül adsılların hepsi birer BelÖ yansımasıdır (Cagri, 2005: 22). Cagri, GYİ'nin ve Durum Süzgeci'nin sadece bir BelÖ tarafından tatmin edilebileceğini varsaymaktadır (Cagri, 2005: 22). AÖ'ler GYİ'yi tatmin edemediği için Z^o Başı, AÖ olan

kurucuları Gösterici'sine çekememektedir; böylece AÖ olan özneler [Gös/ZÖ] konumuna taşınamaz; böyle bir kurulumda özne olmayan fakat BelÖ'den ibaret olan kurucular [Gös/ZÖ] konumuna çekilebilir ve bunların [-(y)An] tipi ekle ilgilendirilmelerine izin verilir (Cagri, 2005: 3). Cagri'ye göre Z^o'nin GYİ'sini tatmin edememelerine rağmen AÖ'ler, araya girme etkisi yaratmaktadır⁹⁹; özne yönetimli ADIL dışındaki ADIL da aynı etkiyi yaratmaktadır. Çalkalanma araya girme etkilerini hafifletmektedir. Bir kere çalkalandıktan sonra bir ifade donmaktadır, yani kendisi ileri taşımalara kapalıdır; fakat alt kurucularının taşınması için geçirgendir.

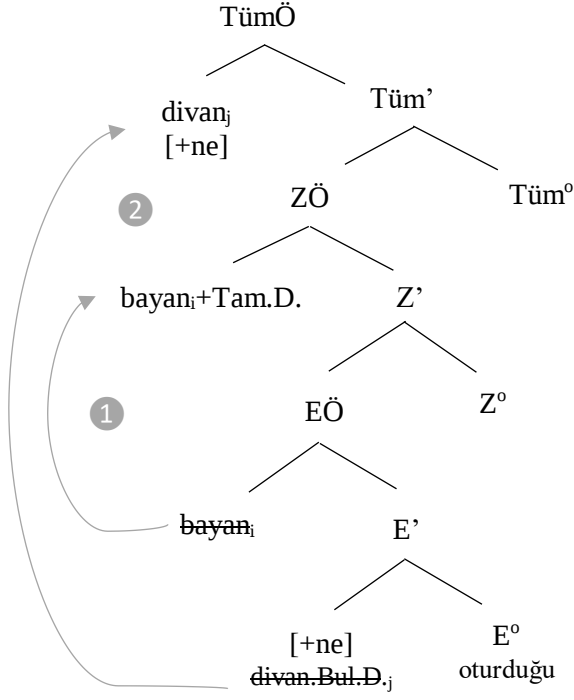
Cagri, açık Durum işaretlemesini BelÖ yansıması için bir belirti olarak kabul etmektedir. Bu anlamda bir adsıl, açık Durumla işaretli değilse bu adsıl bir AÖ'dür; bir adsıl açık Yapısal Durumla işaretliyse bir BelÖ'dür. Cagri'ye göre yalın durum (Türkçede sıfır ek), yükleme durumu ve tamlayan durumu Yapısal Durumlardır. Böylece NİYT'lerde özne tamlayan durumu taşıyorsa söz konusu özne, Cagri tarafından bir BelÖ olarak değerlendirilir. Yani Cagri'ye göre bu BelÖ, [Gös/ZÖ] konumuna taşınmıştır, Z^o'nin GYİ'sini tatmin etmiştir ve Gösterici-Baş kurulumunda Z^o tarafından Durum atanmıştır (Cagri 2005: 37-38). Z^o Baş aynı zamanda hem yalın durumu hem tamlayan durumu nasıl atıyor sorusu, Cagri tarafından hiç tartışılmamıştır. Z^o Baş'ının aynı konumdaki ögeye bazen yalın durumu bazen tamlayan durumu atadığı varsayımı, Cagri'nin analizinin en zayıf noktasını oluşturmaktadır.

Şimdi Cagri'nin tüm bu varsayımları ışığında Türkçede gözlemlenen iki farklı NİYT kurma stratejisini nasıl çözümlediğine bir göz atalım. İlk önce [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeler için verdiği örnek ve şemasını ele alalım (Cagri, 2005: 23):

(2) a. [bayanın ____ i oturduğu] divanı

⁹⁹ Cagri'nin bu konuda varsayımları, Rizzi (1990) Göreceli En Yakınlık Koşulu (*Relativized Minimality*) varsayımıyla açıkça ters düşmektedir: Göreceli En Yakınlık Koşulu'na göre sadece benzer özellikler taşıyan unsurlar engel oluşturabilmektedir.

b.

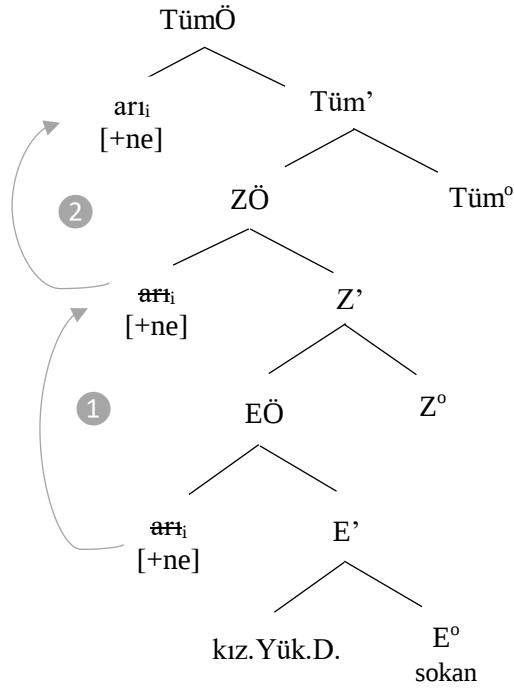
Cagri'nin analizine göre (2)'deki *bayan*  znesi, özgül bir adsıl olarak, bir Bel 'd r.

(2b)'de verilen şemaya göre Z' 'nin GY 'si; özne olan *bayan* Belö'sünü çeker ve bu kurucunun [G s/ $Z $] konumuna taşımasını tetikler. Bu taşıma 1 numaralı hareket olarak işaretlenmiştir. Sonra $T m $, GY 'sini tatmin etmek için [+ne] özellikli *divan* Belö'sünü [G s/ $T m $]'ye çeker. Bu hareket (2b)'de 2 numaralı hareket olarak işaretlenmiştir (Cagri, 2005: 23).

(3)'te ise Cagri'nin [-(y)An] tipi ilgilendirme için verdiği örnek ve    mlemesi şu şekildedir (Cagri, 2005: 24):

(3) a. [[____]_i] [[kızı sokan]] arı_i

b.

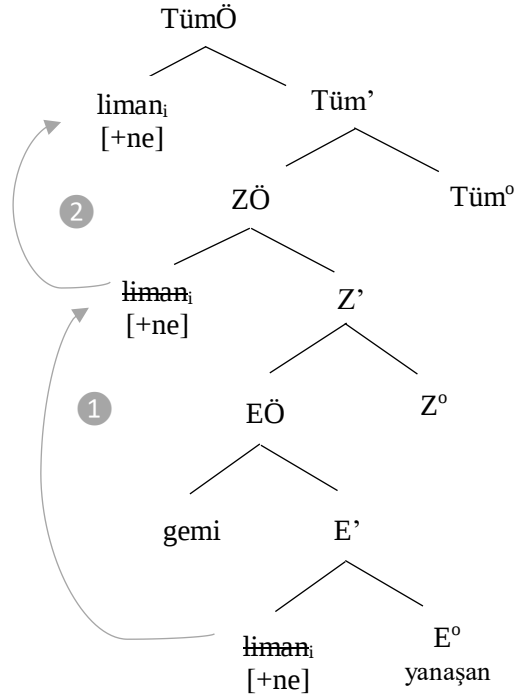
(3b)'de görüldüğü gibi özne olan *arı* BelÖ'sü; ilk önce [Gös/ZÖ]'ye yükselir ve Z°'nin GYİ'sini tatmin eder. Bu hareket 1 numaralı taşıma olarak işaretlenmiştir. Fakat (3a)'daki yapının öznesi aynı zamanda ilgilendirme yapısının [+ne] özellikli başıdır. Bu sebeple Cagri'nin analizine göre Tümü° Başı, GYİ'si tatmin etmek için bu ögeyi [Gös/ZÖ]'den [Gös/TümüÖ]'ye çekmektedir (Cagri, 2005: 24).

Hem (2)'de hem de (3)'te özneler özgüldür ve Cagri'nin kuramına göre birer BelÖ olarak [Gös/ZÖ] konumuna yükselmektedir. Cagri'ye göre özne özgülse özne dışındaki kurucuların ilgilendirilmesi [-DIğ+I] tipi ortaça yapılmaktadır; yapının öznesi özgül değilse özne bir AÖ olduğu için bir Baş'ın GYİ'sini tatmin edemeyecektir. Bu sebeple özne üretildiği konumdan taşınamayacak ve Z°'nin GYİ'si başka bir kurucu tarafından tatmin edilecektir. Bu durumda (4b)'deki türetim şemasındaki 1 numaralı hareketin gösterdiği gibi Z°, [+ne] özellikli BelÖ'yü Gösterici'sine çekecektir. 2 numaralı hareketin gösterdiği gibi bu kurucu,

sonra Tüm^o’ün de GYİ’sini tatmin etmek için [Gös/TümÖ] konumuna yükselecektir (Cagri, 2005: 25):

(4) a. gemi yanaşan liman

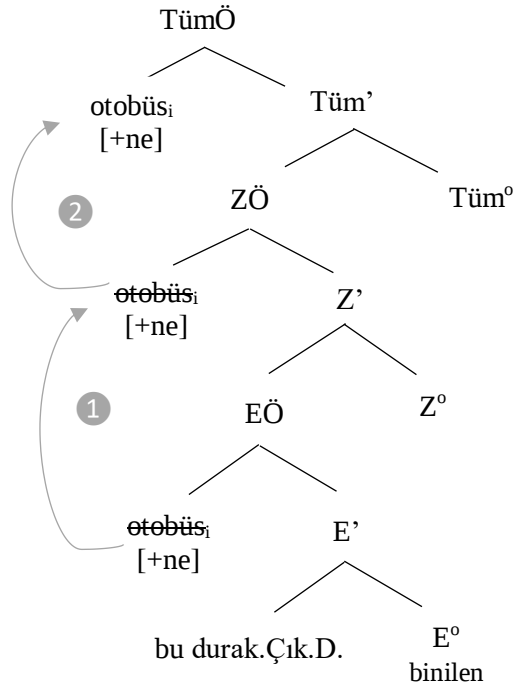
b.

Bu varsayımları temel olarak benimseyen analiz, dış temel üye içermeyen tümcelerden gerçekleşen ilgilendirmelerde [–(y)An] tipi ilgilendirme stratejisinin kullanılmasını şu şekilde açıklamaktadır: ‘[Gös/ZÖ] konumunu dolduracak bir özne olmayınca, [+ne] özellikli özne olmayan bir ögenin, ZÖ’nin GYİ’sini tatmin etmek üzere taşınması için boş kalmaktadır (Cagri, 2005: 23)’.

(5) a. [_____i bu duraktan binilen] otobüs_i

b.

(5a)'daki yantümecenin hiçbir kurucusu, yapısal duruma ihtiyaç duymamaktadır: *bu durak* BelÖ'sü çıkma durumu, *otobüs* BelÖ'sü ise yönelme durumu taşımaktadır. Cagri'nin yaklaşımında [+ne] özellikli *otobüs* BelÖ'sü, Z°'nin GYİ'sini tatmin etmek için 1 numaralı taşımayı gerçekleştirmektedir. Bundan sonra aynı kurucu, 2 numaralı hareketi gerçekleştirerek Tüm°'ün GYİ'sini tatmin etmek için [Gös/Tümü]'ye yükselmektedir. Bu yapılarda da [+ne] özellikli bir öge, [Gös/ZÖ] konumundan geçerek ilgilendirildiği için Cagri'nin analizi, [-(y)An] tipi ortaç öngörmektedir. (5a)'da görüldüğü gibi bu öngörü doğrudur (Cagri, 2005: 27). Cagri'nin yaklaşımında Z° Başı'nın, bu durumda hiç Durum atamadığını görmekteyiz.

Cagri (2005) de; HK (1976)'nın ABİ'yle açıkladığı örnekleri, Kornfilt (1997, 2000, 2008) gibi 'daha kompleks yapılardan türemeler' olarak adlandırmakta ve ayrı bir grup olarak ele almaktadır. Cagri'nin analizinde türetim süreci olarak şu yol önerilmektedir: (6a)'da özne özgül değildir ve ilgilendirilen öge, yükleme durumlu nesnenin içinden taşınmıştır. Özgül

olmayan *arı* AÖ'sü ise, GYİ'yi tatmin edemediğinden dolayı üretildiği konumda kalmaktadır. Dolaysız nesne olan *kızın bacağı* BelÖ'sü, e°'nin GYİ'si tarafından [Gös/eÖ] konumuna çekilmekte ve yükleme durumu atanmaktadır. Daha sonra Z°'nin GYİ'si, sadece nesnenin tamlayanını, yani BelÖ'nün sadece *kızın* kısmını, [Gös/eÖ] konumundan çekmektedir (Cagri, 2005: 27).

Bu konfigürasyonda Cagri, Z°'nin neden sadece BelÖ'nün tamlayanını çektiğini açıklamamakta; Z° Başı, hangi özelliği sayesinde bu kompleks kurucunun alt kurucusunu çekebilmiştir ve hangi özelliğinin eksikliği yüzünden tüm *kızın bacağı* BelÖ'sü [Gös/ZÖ]'ye çıkamamıştır? Yükleme durumu da tamlayan durumu gibi Yapısal Durum ise, her iki adsl da özgül ve BelÖ ise dilbilgisi, bunlardan hangisini çekeceğine nasıl karar vermektedir? Minimalist Yaklaşım çerçevesinde yapılan böyle bir analiz, bu sorulara cevap vermelidir. Bu şekildeki bir yaklaşıma göre *kızın* alt kurucusu [Gös/ZÖ] konumundan daha sonra Tüm°'nün GYİ'sini de tatmin etmek için [Gös/TümÖ] konumuna kadar yükselmektedir. Bu varsayımsal konfigürasyonda [+ne] özellikli bir öge, [Gös/ZÖ] konumundan geçtiğinden dolayı [-(y)An] tipi ortaça ile ilgilendirilmektedir (Cagri, 2005: 27-28).

(6) a. [[____i bacağı]-nı arı sokan] kızı

Cagri, bu şekilde verilen sürecin içindeki ikinci taşımanın; [Gös/eÖ] konumunda yükleme durum almış bir nesne BelÖ'sünün içerisinde [+ne] özellikli bir alt kurucunun taşınması olduğuna dikkat çekmektedir. e° Başı tarafından dolaysız nesne artık bir Durum atanmıştır, bundan dolayı başka Durum atan (Ü-)konumu taşımaları 'donuk'tur. Fakat Cagri'ye göre böyle donuk bir kurucunun alt kurucuları, Durum atan konuma taşımaları geçirgendir (Cagri, 2005: 28-29). Ancak Cagri'ye göre tamlayan durumu da Yapısal Durum olduğuna göre tamlayan durumlu tamlayan da ileri taşımaları donuk olmalıdır. Bunun yanı sıra Cagri'nin bu analizinin geçerliliğini koruması için Türkçede öznelerin ada

oluşturmadığını kabul etmek durumundayız. Cagri analizinde bu konuda bilgi veya delile rastlanılmamıştır.

Özetle, Cagri'ye göre özgül özne bulunduğunda, özne dışındaki hangi kurucunun ilgilendirildiğine bakılmaksızın [-DIğ+I] tipi strateji kullanılır. Aslında Cagri'nin bu tespiti, bizim 3. Bölüm'de vardığımız sonuçla uyuşmaktadır. Ancak Cagri, bu sonucu farklı bir şekilde yorumlamaktadır: [Gös/ZÖ] konumu özgül olan özneyle meşgul olduğundan özne dışı kurucunun bu konuma taşınması uygun değildir. Başka bir deyişle, özne bir BelÖ yansıması olduğunda Z^o'nin GYİ'sini tatmin eden kurucu, aynı zamanda Z^o'den Durum alan özne olmalıdır (Cagri, 2005: 37). Öznenin Z^o'den aldığı Durum'un tamlayan durumu olması, soru işaretine yol açmaktadır. Çünkü Cagri'nin benimsediği kuramın genel önkabulleri arasında Z^o'nin sadece yalın durum atadığı kabul edilir. Cagri'nin faydalandığı Pesetsky ve Torrego (2001) analizinde de Z^o Başı'nın sadece yalın durum atadığını temel önkabul (postulat) olarak görmekteyiz.

Cagri'ye göre aynı zamanda NİYT kurma stratejisi seçimi, [Gös/ZÖ] konumunun [+ne] özellikli kurucunun taşınmasına müsait olup olmadığına bağlıdır. Özne, özgül olmayan bir kurucuysa eğer (yani sadece bir AÖ olduğu zaman) söz konusu öge, Z^o'nin GYİ'sinin hedefi olamaz ve [Gös/ZÖ] konumu başka BelÖ'lerin taşınmasına açıktır. İlgilendirilen öge [Gös/ZÖ]'ye taşınamazsa, o zaman [-(y)An] tipi ilgilendirme yasak olacaktır (Cagri, 2005: 37).

Cagri'nin iddialarında Türkçedeki NİYT'lerde özne-nesne bakışsımsızlığı da gözlemlenmektedir. Özne-nesne bakışsımsızlığının en bilinen örneklerinden biri İngilizcedeki *that-iz* etkisi çerçevesinde incelenen olgulardır. Bunun için Cagri, Türkçeden edindiği gözlemleri ve verileri İngilizcedeki bu olguyla birleştirmek istemiştir. Bu sebeple Cagri,

buraya kadar sunulan gözlemlerini Pesetsky ve Torrego (2001)'in analizine dayandırarak yorumlayıp genelleme yapmaya çalışmış ve analizin özetini aşağıdaki gibi yapmıştır:

Pesetsky ve Torrego (2001), İngilizcedeki *that*-iz etkisini açıklamak için Ekonomi ilkesine başvururlar. Bunun gibi Pesetsky ve Torrego (2001); İngilizcedeki soru tümcelerindeki *do*-desteğini, Tüm^o Başı'nın bir yorumlanamaz Z ([-yZ]) özelliğine sahip olduğunu gösteren bir delil olarak ele alırlar. Bu [-yZ] özelliği, yorumlanamaz olduğundan MB'de bulunamaz ve Z^o'nin Tüm^o'e taşınmasıyla eşleşip silinir. Chomsky (1995)'te önerilen *En Yakın Özelliği Çek* kuralının (*Attract Closest F*) daha da sınırlayıcı bir versiyonunu geliştiren Pesetsky ve Torrego (2001), *En Yakın X'i Çek* (bundan sonra EYXÇ) kuralını (*Attract Closest X*) önermektedir. Bu şekilde yeniden yorumlanan sınırlamaya göre Tüm^o'ün farklı özellikleri, belirli bir sırayla eşleşmelidir. Pesetsky ve Torrego (2001)'in önerdiği sistemde Tüm^o; her zaman Z^o'nin Tüm^o'e taşınmasıyla silinebilecek bir [-yZ] özelliğine sahiptir. Soru tümcelerinin Tüm^o'leri ve ardışık döngüsel *ne*-taşımalara (*successive cyclic wh-movement*) ev sahipliği eden içeyerleşik tümcelerin Tüm^o'leri, ilâveten yorumlanamaz 'ne' ([-yNe]) özelliğini de içermektedir. Tüm^o'ün her iki özelliği de (yani hem [-yZ] ve [-yNe] özellikleri) GYİ'ye sahiptir. Bu iki GYİ; tatmin olmak için bu [-yZ] ve [-yNe] özelliklerinin yorumlanabilir versiyonuna sahip unsurunu, [Gös/TümÖ] konumuna çekmektedir. Yani Tüm^o'ün bu iki özelliği, eşleşen ve yorumlanabilir nitelikte olan özelliğe sahip en yakın ögeyi çekmektedir. EYXÇ'nin devreye girmesi sonucunda Tüm^o'ün [-yZ] özelliğinin GYİ'si, her zaman [-yNe] özelliğinden önce tatmin edilir; yani Tüm^o'ün [-yZ] özelliğini silmek amacıyla ZÖ'den gerçekleşecek taşıma, Tüm^o'ün [-yNe] özelliğini eşleyecek başka bir ögenin taşınmasından önce gerçekleşecektir. İkinci sırada çekilecek öge, ilk ögeyle aynı yakınlıkta (yani aynı asgarî kümede) olduğunda bu kural, geçerliliğini kaybeder. [+ne] özellikli öge aynı zamanda tümcenin öznesi değilse EYXÇ kuralı, Z^o'nin

Tüm^o'e taşınmasını zorunlu kılacaktır. ZÖ'de bulunan iki öge Tüm^o'ün farklı özelliklerini tatmin edebildiğinde (örneğin, [-yNe]'yi eşleyebilecek [+ne] özellikli bir özne ve [-yZ]'yi eşleyebilecek bir Z^o) her iki öge de taşımaya aday olacaktır (Cagri 2005: 54). Özetle, Tüm^o'ün üzerindeki yorumlanamaz özellikler şu yollarla tatmin edilebilmektedir: 1) Z^o'nin Tüm^o'e taşınmasıyla [-yZ] özelliğinin eşleşmesi; 2) [+ne] özellikli bir öbeğin [-yNe]'yi eşlemek için [Gös/TümÖ] konumuna taşınması. ZÖ, Tüm^o'e en yakın yansıma olduğundan dolayı sadece tek bir koşul altında 2)'de verilen taşıma 1)'de verilen taşımadan önce gerçekleşebilmektedir: [+ne]-öbeği [Gös/ZÖ] konumunda bulunduğu (Cagri, 2005: 54).

Pesetsky ve Torrego (2001), İngilizcedeki *Who bought the book?* gibi tümcelerde *do*-desteğinin eksik olmasını, ya da daha genel bir deyişle, Z^o'nin Tüm^o'e yükselmemesini, kendi kuramlarının çerçevesinde şu şekilde açıklamaktadırlar: BelÖ'nün üzerindeki **yalın durum**, aslında Bel^o üzerinde kodlanmış [-yZ] özelliğidir. Böylece hem Z^o'nin hem de Bel^o'in yorumlanamaz özellikleri vardır; bunlar birbiriyle eşleştikten sonra ortaya çıkan bir sonuç olarak: 1) Bel^o'in özellikleri Z^o tarafından taşınmaya başlanmaktadır ve kişi-sayı açısından 'uyum' olarak ortaya çıkmaktadır; 2) Z^o'nin özellikleri Bel^o tarafından taşınmaya başlanmaktadır ve 'yalın durum' olarak ortaya çıkmaktadır. Bu analizin sonucunda **yalın durum** taşıyan bir BelÖ, [Gös/TümÖ] konumuna taşınarak Tüm^o'ün üzerindeki [-yZ] özelliğini silebilmektedir – tıpkı Z^o'in Tüm^o'e yükselebildiği gibi (Cagri, 2005: 55). Burada yalın durumun önemli bir rolünün olduğunun altını çizmekte fayda olduğunu düşünmekteyiz. Türkçe verileri kapsayabilmesi için Cagri, Pesetsky ve Torrego (2001)'in analizinin bu kısmını değiştirmektedir.

Pesetsky ve Torrego (2001)'in analizinde bir özellik bir kere eşleştikten sonra, bulunduğu güçlü evrenin (*strong phase*) bitimine kadar sadece 'silinmek üzere' işaretlenmektedir, fakat ileri işlemlere 'canlı' kalmaktadır. Bunun anlamı şudur: [-yZ]

özellığı Z^0 tarafından eşlenmiş bir BelÖ öznesinin $[-yZ]$ özelliğı, Tümleyici evrenin türetiminin tamamlanmasına kadar silinmemektedir. Başka bir deyişle, Tüm⁰’ün $[-yZ]$ özelliğini eşlememiz için iki seçeneğimiz vardır: 1) Z^0 ’ın Tüm⁰’e yükselmesi; 2) yalın durumlu (yani $[-yZ]$ özellikli) bir BelÖ’nün $[Gös/TümÖ]$ konumuna taşınması. Bunun yanı sıra soru tümcelerinde ve döngüsel *ne*-taşınması içeren tümcelerde $[+ne]$ özellikli bir ögenin $[Gös/TümÖ]$ konumuna taşınmasıyla Tüm⁰’nün $[-yNe]$ özelliğinin eşleşmesinin de gerekli olacağını unutmamız gerekir.

Pesetsky ve Torrego (2001)’e göre Tüm⁰’ün $[-yZ]$ özelliğinin silinmesinin iki yolu vardır. Ancak buna rağmen Z^0 ’nin Tüm⁰’e yükselmesi, sadece $[Gös/ZÖ]$ konumundaki ögenin $[+ne]$ özellikli olmadığı durumlarda gerekli bir seçenektir. Başka bir deyişle Tüm⁰ üzerindeki $[-yZ]$ özelliğın silinmesi, kuramsal olarak iki yolla gerçekleşebiliyor. İki yol olmasına rağmen Pesetsky ve Torrego (2001)’in analizine göre $[+ne]$ özellikli ögenin özne olmadığı durumlarda soru tümcelerindeki $[-yZ]$ özelliğinin eşleşmesi, zorunlu olarak Z^0 ’nin taşınmasıyla yani tek bir yolla gerçekleşmektedir.

Pesetsky ve Torrego (2001)’in yaklaşımında (8)’de verilen Ekonomi Koşulu (*Economy Condition*) merkezî bir rol oynamaktadır: bir Baş sadece gerektiğı kadar UYUŞ ve TAŞI gibi ilişkilere girebilmektedir:

(7) *B* olarak adlandırdığımız bir Baş, sadece yorumlanamaz özelliklerinin niteliklerini (bunların içerisine GYİ de dahil olmak üzere) tatmin edecek kadar işlem sayısını tetiklemektedir (Cagri, 2005: 57).

(7)’deki koşul, özellikle $[+ne]$ özellikli ögenin özne olduğu yapılarda çok önemli rol oynamaktadır. Hem Z^0 hem de $[Gös/ZÖ]$ konumundaki BelÖ aynı asgari yakınlıktaki küme içerisinde. Bu sebeple hem Z^0 hem de $[Gös/ZÖ]$ ’deki BelÖ EYXÇ için adaydır. Ancak bu durumda Z^0 ’nin Tüm⁰’e taşınması zorunludur. Fakat $[+ne]$ özellikli öznenin

[Gös/ZÖ]'den [Gös/TümÖ]'ye taşınması, hem [-yZ]'yi hem de [-yNe]'yi eşleyebildiği için Ekonomi Koşulu; Z^o'nin Tüm^o'e yükselmesini engelleyecektir. Çünkü [+ne] özellikli öbeğin taşınması daha ekonomik olacaktır (Cagri, 2005: 57).

Cagri, varsayımını ispatlamak için temel olarak aldığı Pesetsky ve Torrego (2001)'in yaklaşımını bu şekilde özetler ve bu analizin sadece 'basit ilgilendirmeler'de sorunsuz uygulanabileceğini ekler. Cagri, ÖYİ ve ABİ çerçevesinde açıklanan örnekleri de kapsayacak bir yaklaşım için Pesetsky ve Torrego (2001)'in yaklaşımında bazı değişiklikler yapmaktadır (Cagri, 2005: 63).

(8)'daki yapı Cagri'nin karşı karşıya kaldığı sorunu örneklendirmektedir. (8)'deki örnekte Standart Kuram'ın özne geçişimi varsayımıyla açıkladığı bir [-(y)An] tipi ilgilendirme bulunmaktadır:

(8) [gemi yanaş-an] liman

Cagri'nin yaklaşımını göz önünde bulundurduğumuzda (10)'daki yapıda Z^o'nin Tüm^o'e taşınmış olamayacağını; [+ne] özellikli *liman* ögesinin, EÖ alanından çıkarak TümÖ'ye taşınmış olması gerektiğini varsaymak durumunda kalacağız. Çünkü Cagri; [-(y)An] stratejisini, [+ne] özelliği taşıyan ögenin [Gös/ZÖ]'den geçerek yükseldiğine dair bir işaret olarak kabul etmektedir. Fakat NİYT'nin öznesi olacak öge, yani [Gös/ZÖ]'den geçerek yalın durum alması beklenen kurucu, EÖ'nün içinde kalmıştır. Cagri'nin analizine göre (8)'deki yapıyı elde etmemiz için [Gös/ZÖ]'den geçen öge, bulunma durumlu BelÖ olmalıdır. Bu da Pesetsky ve Torrego (2001)'in kuramındaki En Kısa Hareket Kuralı'nı (*Shortest Move*) ihlâl etmektedir.

Bu aykırılığı açıklamak için Cagri, özgül olmayan bir kurucunun, açık Durum almadığını ve üretildiği konumdan taşınmadığını varsaymaktadır. Diğer taraftan özgül kurucular, üretildikleri konumdan yükselerek açık Durum almak zorundadırlar (Cagri, 2005:

64). Buna ilâveten Cagri, işlevsel Baş'ların Durum atamak zorunda olmadığını iddia etmektedir. Cagri'ye göre Baş'ların zorunlu olarak Durum ataması ile Durum Süzgeci'nin aynı anda kuramda yer alması, kuramsal bir fazlalıktır. Cagri, bu fazlalığı bir şekilde ortadan kaldırmak ve verileri kapsayabilecek bir yaklaşım geliştirmek için Pesetsky ve Torrego (2001) analizinin **yalın durum**la ilgili kısmını değiştirmeyi uygun görür. Yukarıda gördüğümüz gibi Pesetsky ve Torrego (2001)'e göre BelÖ'lerin ZÖ'ye yükselişini tetikleyen [-yZ] özelliği, **yalın durum** olarak kodlanmaktadır. Fakat bu varsayım, Cagri'nin (10)'daki örneği çözümlemesini engellemektedir – bu yapıya açıklama sunabilmek için Cagri; [Gös/ZÖ]'den geçerek ilgilendirilen kurucunun, bulunma Durumu taşıyan öge olduğunu iddia etmek zorunda kalır. Bunu yapabilmek için de Cagri, Pesetsky ve Torrego (2001)'deki [-yZ] özelliğinin yalın durum olarak kodlanması gerektiği varsayımına yaklaşımında yer vermemektedir.

Her şeyden önce Cagri'ye göre tüm BelÖ'lerin atanmış Durumları olması gerekir, fakat tüm Durum atayan Başlar, Durumlarını her zaman bir BelÖ'ye atamak zorunda değildir (Cagri, 2005: 64). Bu varsayıma göre, temel üyeleri BelÖ olmayan tümcelerde, Z^o (ve geçişli eylemler için e^o) Durum atayabilecek bir BelÖ bulamayacaktır (Cagri, 2005: 64-65). Bu kurulumunun bir örneğini (9a)'da veren Cagri, bu tümcedeki özneyi özgül olmadığından dolayı sadece bir AÖ olarak görür:

(9) a. (Bir) köpek havladı.¹⁰⁰

b. [ZÖ [EÖ [AÖ köpek] havla]-dı]

¹⁰⁰ Cagri'nin (9)'da verdiği tümce bağlam olmadan kulağa dilbilgisi dışı gibi gelebilir. Fakat soru-cevaptan oluşan bir bağlam kurulduğunda kabul edilebilir olmaktadır:

(i) A: Bu ses de neydi böyle?

B: (Bir) köpek havladı.

Yine de daha önce belirttiğimiz gibi soru-cevap şekilde kurulan tümceler, SB'de taşımalar içerdiği için sözdizimsel yapıyı ortaya çıkarmak için en uygun örnekleri teşkil etmemektedir.

(9b)'deki Z° Başı'nın, yalın durum atayacak bir BelÖ bulamamasına rağmen tümce dilbilgiseldir. Başka bir deyişle, Cagri, Baş'ların bazı durumlarda Durum atamayabildiğini kabul etmektedir ve temel üyeleri sadece AÖ olan tümcelerin de dilbilgisel olabilmesini buna bağlamaktadır.

Ancak (9a)'daki tümce için (9b)'de verilen konfigürasyonu kabul edersek şu soruyla karşı karşıya kalırız: Bu örnekte Z°'nin GYİ'si nasıl tatmin edilmektedir? Cagri'nin varsayımına göre özne bir AÖ olduğunda [Gös/ZÖ] konumuna çekilememektedir. Ona göre bağlam sayesinde bu tümcede zaman/mekân anlatan ve *adıl* şeklinde gerçekleşen bir bulunma durumlu unsur mevcuttur. Yani Cagri'ye göre aslında (9a)'daki tümce sessel olarak gerçekleşmeyen bir öge daha içermektedir:

(9') a. *adıl* (bir) köpek havladı.

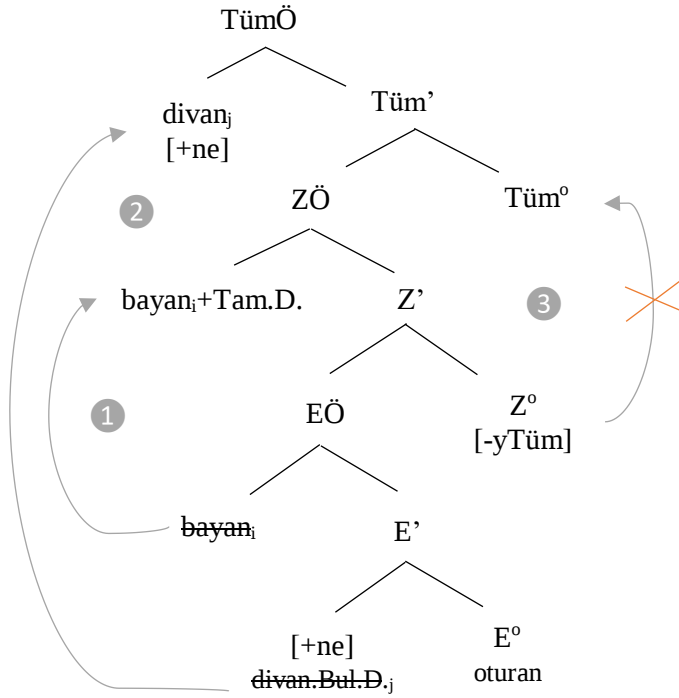
Cagri, söz konusu *adıl*'ın, Z°'nin GYİ'sini tatmin etmek için Gösterici konumuna yükseldiğini ileri sürmektedir (Cagri, 2005: 65). Fakat bizce bu iddiayı kabul etmeden önce sorulması gereken soru şudur: Söylem bağlı ve örtük bir ögenin varlığı GYİ'yi tatmin edebilir mi?

Bunun gibi Cagri (2005), (8) gibi verileri Pesetsky ve Torrego (2001) yaklaşımı çerçevesinde açıklayabilmek için Pesetsky ve Torrego (2001)'in önerisinde başka bir değişiklik daha yapmaktadır. Kendi önerisinde Türkçe NİYT'lerde bulunan Z°'nin GYİ özelliği, Tüm°'ün bir yorumlanamaz özelliğidir. Eğer yapıda TümÖ yansıması mevcutsa söz konusu yorumlanamaz özellik, Tüm°'ün Z°'yi seçmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşıma göre Z°'nin de eşleşmesi gereken benzer yorumlanamaz bir özelliği vardır. Cagri, bu özelliğin; Tüm° tarafından seçildiğinden dolayı bir nevi *ne*-özelliği, yani Ü'-özelliği olduğunu ileri sürmektedir (Cagri, 2005: 67). Cagri, basitlik olsun diye bu yorumlanamaz özelliğe iki isim vermektedir: Varsaydığı *ne*-özelliğini Tüm°'ün üzerindeyken 'yorumlanamaz Z' ([yZ]),

Z^o'nin üzerindeyken 'yorumlanamaz Tüm' ([-yTüm]) olarak adlandırmaktadır (Cagri, 2005: 67). Ancak belirtmemiz gerekir ki Cagri'nin bu adlandırması, basitlikten çok terim karmaşası yaratmaktadır ve aynı zamanda varsaydığı bu özelliğin, mahiyetinin tam olarak ne olduğunu anlamamızı zorlaştırmaktadır. [+ne] özellikli olmayan bir öge, [Gös/ZÖ] konumunda olduğu zaman Z^o'nin zorunlu olarak Tüm^o'e yükselmesi gerekir, çünkü taşıdığı [-yTüm] özelliği hâlâ eşleşmiş değildir. Öbür taraftan [Gös/ZÖ] konumunda bulunan bir [+ne] özellikli öge, Z^o'nin üzerindeki [-yTüm] özelliğini eşleyebilmektedir; yani böyle bir durumda Z^o'nin Tüm^o'e çıkmasına gerek kalmamaktadır. Bu kurulumdaki [+ne] özellikli öge, [Gös/ZÖ]'deyken Z^o'nin her iki özelliğini de eşledikten sonra [Gös/TümÖ]'ye yükselir ve Tüm^o'ün üzerindeki [-yNe] özelliğini de eşlemektedir (Cagri, 2005: 67).

Cagri'nin önerdiği bu yeni yaklaşımla (10) ve (11)'teki yapıların türetim sürecine bakabiliriz:

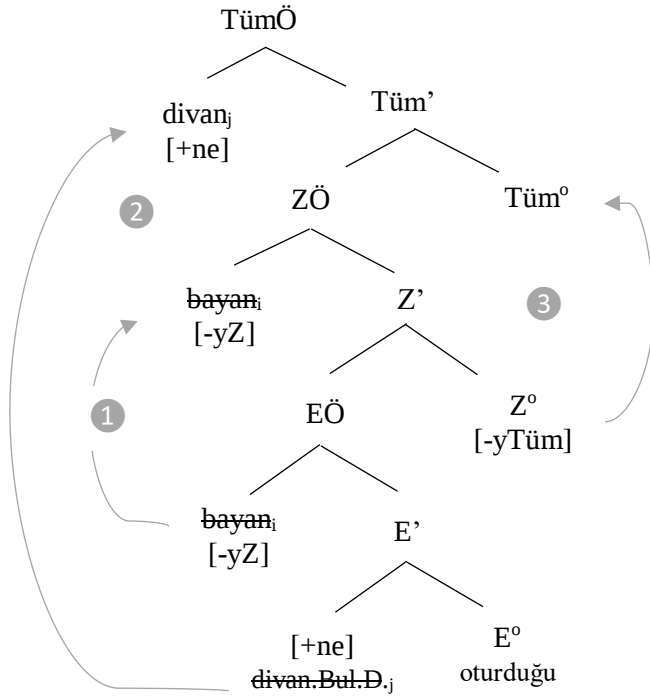
- (10) a. [____i divanda oturan] bayanı
b.

(10)'da Z^0 , $[-yTüm]$ özelliğine ve tatmin edilmesi gereken GYİ özelliğine sahiptir. İlk adımda *bayan* öznesi $[Gös/ZÖ]$ konumuna çekilecektir ve Z^0 'nin GYİ'sini tatmin edecektir. Öznenin $[+ne]$ özelliği de olduğu için Z^0 'nin $[-yTüm]$ özelliği eşleşip silinecek. Tümleyici yansıması, $ZÖ$ ile birleşince Tm^0 'ün GYİ'si ve $[-yNe]$ özelliği *bayan* öznesinin $[Gös/TmÖ]$ konumuna taşınmayla eşleşecektir. Üçüncü adım olan Z^0 'nin Tm^0 'e çıkması gereksizdir ve (7)'de verilen Ekonomi Koşulu'na göre de yasaktır (Cagri, 2005: 69).

(11) a. [bayanın _____i oturduğu] divanı

b.

(10)'dan farklı olarak (11)'de özne [+ne]-öğesi değildir ve Z^0 'nin üzerindeki [-yTüm] özelliğini silemez. Bu sebeple de Z^0 'nin $Tüm^0$ 'ye yükselmesi zorunludur.

Cagri, Türkçedeki iki NİYT kurma stratejisini bu şekilde açıkladıktan sonra (12) gibi dış üyesi olmayan tümcelerın ilgilendirilmesi için neden [-(y)An] eki gerekli olduğunu da bu analizle açıklamayı denemektedir. (12)'deki *bu durak* ve *otobüs* unsurları, yapısal duruma ihtiyaç duymamaktadır; ikisinin de içsel durumu zaten vardır. Z^0 'nin GYİ'sini tatmin edebilecek (yani, eşit uzaklıkta ve Durum ekli) iki BelÖ mevcuttur. Onlardan biri [+ne] özellikli olduğu için Ekonomi İlkesi gereği [Gös/ZÖ] konumuna taşınacak ve Z^0 'nin üzerindeki [-yTüm] özelliğini eşleyip Z^0 'nin $Tüm^0$ 'e çıkmasını gerekli kılmayacaktır (Cagri, 2005: 71).

(12) a. [____] bu duraktan binilen] otobüs;

b. Otobüse bu duraktan binilir.

Görüldüğü üzere yukarıdaki türetimleri çözümleyebilmek için Cagri, temel olarak aldığı Pesetsky ve Torrego (2001) yaklaşımından ayrılmaktadır. Pesetsky ve Torrego (2001)'in, Tüm°'de tatmin edilmesi gereken özelliğin adsıl Durum olduğunu söylemelerine rağmen bunun yerine Cagri, Z°'ın üzerinde aslında mahiyeti tam olarak belli olmayan¹⁰¹ bir [-yTüm] özelliğine başvurmaktadır (Cagri, 2005: 76). Pesetsky ve Torrego (2001)'deki BelÖ üzerindeki [-yZ] özelliğinin yalın durum olduğu varsayımını değiştirmekle Cagri, [-DIğ+I] stratejisinde ortaya çıkan uyum mevcudiyetini ve öznenin üzerindeki tamlayan durumunu da tamamıyla göz ardı etmiş bulunmaktadır. Oysa Türkçedeki iki NİYT kurma stratejisinin arasındaki en temel farklardan biri, bu uyumun varlığı ve öznenin şeklidir.

2.9.2. Cagri (2005)'in Önerisinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

2.9.2.1. Cagri'nin analizini kabul edebilmemiz için Türkçedeki öznelerin ada oluşturmadığını kabul etmemiz lazım (Cagri, 2005: 34-37). Bu sebeptir ki Cagri, araştırmasının son bölümünü tümcesel öznelerden gerçekleşen ilgilendirmeleri incelemeye ayırmıştır. Ne yazık ki analizinin bu kısmında kullandığı örneklerin birçoğu bizce dilbilgisel değildir; bu yüzden Cagri'nin bu konudaki gözlemlerini ve varsayımlarını kabul etmemiz mümkün değildir. Örneklerin incelenmesi fazla ayrıntılı ve kapsamlı olacağı için bu hususu sadece belirtip okuyucuyu Cagri'nin çalışmasına yönlendirmekle yetinmekteyiz.

2.9.2.2. Cagri'nin analizindeki en büyük sorunlardan biri, yukarıda da özetlediğimiz gibi, ortaya koyduğu yaklaşımda Z°'nin işlevsel bir Baş olarak hangi koşullar altında GYİ'ye sahip olduğunu tam olarak belirtmemiş olmasıdır. Cagri'ye göre Z°, Tüm° tarafından seçildiği zaman GYİ'ye sahiptir; ilgilendirme yapısı mevcut olmadığı zaman ve öznesi mastar olan tümcelerde Cagri'ye göre Tüm° yansıması mevcut değildir ve Z° Baş, GYİ'ye sahip değildir. Ancak Cagri, neden böyle bir iddiada bulunduğu ve bu görüşe onu

¹⁰¹ Cagri, Z° üzerindeki bu [-yTüm] özelliğin içeriği konusunda bilgi vermemekle beraber bir konu-vari göndergesel ihtiyaç olabileceğine dikkat çekmektedir (Cagri, 2005: 103).

yönlendirem delillerin neler olduğu konusunda bilgi vermemektedir. Örneğin (26a) numaralı tümce geniş zamanda kurulmuştur ve Cagri'ye göre geniş zaman sadece kapsayıcı (*generic*) öznelerle kullanılır. Bundan dolayı geniş zaman, asla Z^o yansıtmaz, yansıtırsa da söz konusu Z^o noksan (*defective*)'dır, bu sebeple kurulan bu tümcelerde GYİ bulunamaz (Cagri, 2005: 222). Fakat örnek olarak verdiği (13a)'daki tümcenin kesinlikle geniş zamanda kurulduğunu söylemek zordur:

(13) a. Problemi çözmek zordur.

(13a)'daki tümce koşaçlı bir tümcedir ve (13b)'de görüldüğü gibi şimdiki zaman olarak da yorumlanabilmektedir:

(13) b. Problem-i çözmek şu an-da zor-dur, daha sonra arayabilir misiniz?

Kesin bir geniş zaman yorumunu elde etmek için *ol-* yardımcı eylemini kullanabiliriz, fakat (13c)'deki tümceden belli olduğu üzere, kısıtlı bir söylem ortamı söz konusu olmadığı sürece bu şekilde kurulan tümce kulağı tırmalıyor:

(13) c. ? Problemi çözmek zor olur.

Bu açıdan Cagri'nin önerdiği noksan Z^o yansımasının özellikleri kesin bir şekilde emin olmak zordur. Kuramını büyük ölçüde Z^o'nin GYİ'sinin etrafında inşa eden Cagri, belki GYİ'nin mevcut olduğu koşullar hakkında daha belirgin kıstaslar sunabilirdi.

2.9.2.3. Kişisiz edilgenleri ele alırken Cagri, bu tür yapılarda yapısal duruma ihtiyaç duyan öge bulunmadığını belirtmektedir. Bunun sebebi, bu tür yapılardaki öğelerin içsel durum taşıyor olmalarıdır. Bu konfigürasyonda Z^o'nin GYİ'sini tatmin edebilecek, Durum güdümlü taşıma gerektirmeyen iki BelÖ mevcuttur. Cagri'ye göre bu iki öğeden hangisinin [Gös/ZÖ]'ye taşınacağını belirleyen şeyin; söz konusu öğelerden hangisinin [+ne] özellikli olduğudur. İlgilendirme hedefi olan BelÖ, [+ne] özellikli olduğu için Ekonomi İlkesi taşımak için bu unsuru uygun olarak seçecektir, çünkü bu öğenin [Gös/ZÖ] konumunda Z^o üzerindeki

[-yTüm] özelliğini eşledikten sonra bir de Tüm^o’ün özelliğini eşleyebilecektir ve Z^o’nin Tüm^o’e çıkmasına gerek kalmayacaktır (Cagri, 2005: 71). Fakat bu süreç; dilbilgisinin, türetimdeki sonraki adımları öngörüp onlara göre davrandığını söylemekle aynı şey olur. Oysa daha önce de belirttiğimiz gibi dilbilgisi, bu tür öngörüğe (*look-ahead*) sahip değildir.

2.9.2.4. Cagri, Türkçede sola dallama (*left branching*) olduğunu kabul etmemektedir. Bu varsayımına bir gerekçe olarak şu gözlemi ileri sürer: Türkçedeki her iki NİYT kurma stratejisi de tam bir iyelikli BelÖ’nün (örneğin *kızın ayağı* BelÖ’sü) ilgilendirilmesine izin vermemektedir (Cagri, 2005: 29):

- (14) a. *[___i arı sokan] [kızın bacağı]_i
b. *[___i arının soktuğu] [kız-ın bacağı]_i
- (15) a. [arının [[___i bacağını] soktuğu] kız_i
b. [[___i bacağını] arı sokan] kız_i

Fakat (14a) ve (14b) numaralı örneklerde gözlemlenen sorun aslında şudur: Her iki yapıda da iyelikli BelÖ’nün nitelenen ögesi *bacağ-ı* değil, *kız-ın*’dır; başka bir deyişle her iki örnekte de çizgisel sıralamada NİYT’ye en yakın kurucu nitelenmiş olarak yorumlanacaktır. Türkçede basit sıfatlar da aynı şekilde davranmaktadır:

- (16) [güzel [kızın bacağı]] (güzel olan *bacak* değil, *kızdır*)

(14) ve (16)’da gördüğümüz niteleme örüntüsünün sebebi iyelik tamlaması/belirtili tamlama söz konusu olunca, kompleks BelÖ’nün her iki ögesinin de bağımsız anlamları, gönderimsel özelliklerini ve özgüllüklerini koruyor olmasıdır – niteleyici hangi ögenin önünde yer alırsa nitelenen öge de o olacaktır:

- (17) [kızın [güzel bacağı]]
- (18) a. [[rüzgârın _____i yıktığı] ev_i]-in çatısı (*rüzgârın yıktığı evdir, çatı değil*)
b. evin [_____i rüzgâr tarafından yıkılan] çatısı_i

c. [[rüzgârın ____ı yıktığı] ev çatısı] (*burada yıkılan tek bir kavram olarak ‘ev çatısı’dır, ‘ahır çatısı’ veya ‘kulübe çatısı’ değil; ev ögesi (18a)’daki yapıdan farklı olarak göndergeselliğe sahip değildir*)

2.9.2.5. Türkçedeki NİYT’leri incelerken Cagri, Pesetsky ve Torrego (2001)’de geliştirilen kuramı uygulamaktadır ancak kendi sözleriyle ‘kuramın Türkçedeki dil gerçeklerini daha iyi yansıtabilmesi için’ söz konusu kuramın en temel önkabullerinden (postulatlarından) birini değiştirmektedir. Pesetsky ve Torrego (2001)’in orijinal önerisinde Bel⁰’in üzerindeki [-yZ] özelliği, **yalın durum** olarak kodlanmaktadır. Bu sebeple sadece yalın durum taşıyan bir BelÖ, [Gös/TümÖ] konumuna çıkarak Tüm⁰ üzerindeki [-yZ] özelliğini eşleyebilmektedir (Pesetsky ve Torrego 2001: 361, 363-364). Aslında bu Pesetsky ve Torrego (2001)’in bu önerisi ÜD kuramında radikal bir değişikliğe yol açmamaktadır – Minimalist Yaklaşım’ın ilk ortaya çıkışından bu yana Z⁰’nin (ve yansımalarının) üzerindeyken yorumlanamaz olan özellik, Bel⁰’in üzerindeyken yorumlanabilir. Söz konusu özellik, kişi-sayı-cinsiyet özellikleridir. Bel⁰’in üzerinde yalın durum olarak kodlanan yorumlanamaz Z özelliğinin bulunduğu varsayımı, aslında aynı olgunun arka yüzü olarak tanımlanabilmektedir: Bel⁰ ve yansımaları, kendi üzerlerindeyken yorumlanamaz olan özellikler, Z⁰’nin üzerindeyken yorumlanabilir olan özellikler taşımaktadır. Söz konusu özellikler, Bel⁰’e hastır ve Z⁰ tarafından taşınırsa ‘uyum’ şeklinde kodlanmaktadır; Z⁰’ye has ve Bel⁰ tarafından taşınırsa yalın durum şeklinde kodlanmaktadır. Aslında Pesetsky ve Torrego (2001)’in önerisinin, daha geleneksel sayılabilecek anlayıştan ayrıldığı tek tarafı terminolojidir: ‘uyum’ terimi Z⁰’nin üzerinde yer alan Bel⁰ özellikleri için kullanılmaktayken, ‘yalın durum’ terimi Bel⁰’in üzerinde yer alan Z⁰ özelliklerin adıdır (Pesetsky & Torrego 2001).

Fakat Cagri'nin çalışmasında Bel^o ile Z^o arasındaki ilişkinin kişi-sayı uyumu olarak yüzeye çıkması, tamamıyla göz ardı edilmiştir. Bunun yerine Cagri, Tüm^o üzerindeki [-yZ]¹⁰² özelliğinin yerine Z^o'nin üzerinde 'yorumlanamaz Tüm' olarak adlandırdığı bir özellik teklif etmiş, ancak bu [-yTüm] özelliğinin içeriği ve mahiyeti konusunda yeterince bilgi vermemiştir.

Bu eksikliğin yanı sıra Cagri'nin Pesetsky ve Torrego (2001) yaklaşımında yapmış olduğu değişiklik, kuramsal açıdan birden fazla sorun yaratmaktadır: 1) Pesetsky ve Torrego'nun orijinal önerisinde [-yZ] özelliğinin varlığı ve gerekliliği birçok farklı yapılarda rahatça ispatlanabilmektedir; oysa Cagri, önerdiği [-yTüm] özelliğinin Türkçedeki varlığı konusunda herhangi bir delil göstermemiştir; 2) [-yZ] olan ve Tüm^o'de yer alan özellik, Tüm^o başında bulunduğu ve GYİ'ye sahip olduğundan dolayı Z^o Başı'nı veya ZÖ'nin Gösterici konumunda bulunan ögeyi kendine çekebilmektedir. Cagri'nin önerisindeyse [-yTüm], Z^o Başı'nın üzerinde yer almaktadır ve bu durumda GYİ'ye sahip olsa da olmasa da Z^o'nin, Tüm^o tarafından çekilmesine yol açamaz; yani Cagri'nin teklif ettiği ÇEK (*Attract*) mekanizması, Minimalist Yaklaşım'da kullanılan mekanizmanın tersi gibi görünmektedir; 3) bu teknik sorunların yanı sıra Cagri tarafından kullanılan terimler de sorunludur: Z^o üzerindeyken 'yorumlanamaz Tüm' olarak adlandırdığı özelliği, Tüm^o üzerindeyken 'yorumlanamaz Ne' özelliği olarak ele almaktadır ve Tüm^o'ün üzerindeki [-yNe] özelliklerinin eşleşebilmesi için Tüm^o'ün [-yTüm] özellikli bir Z^o'yi seçmek zorunda olduğunu ileri sürmektedir (Cagri, 2005: 103). Aslında Cagri'nin varlığını savunduğu özellik, hem bir [-yNe] özelliği gibi anlatılmaktadır, hem de [-yNe] olmayan bir özellik gibi. Bunun sebebi şudur: Eğer söz konusu özelliği bir [-yNe] özelliği olarak ele alırsak Z^o Başı, Gösterici'sine [+ne]-özellikli ögeyi çektiği anda Baş'ın bu yorumlanamaz özelliği eşlenecek

¹⁰² Bel^o'in üzerinde aynı özelliğin yalın durum olarak kodlandığının altını bir kez daha çizmek gerekiyor, çünkü Pesetsky ve Torrego (2001)'in geliştirdiği kuram sadece bitimli ana ve yantümceleri kapsamaktadır.

ve pasif hale gelecektir; yani, ileri taşımalara veya uyumlara dondurulacaktır. Bundan sonra ne [Gös/ZÖ] konumuna çıkan [+ne]-özellikli öge ne de Z^o Başı'nın kendisi Tüm^o'e çıkarak Tüm^o'ün üzerindeki [-yNe] özelliğini eşleyebilecektir. Bu sebeple bizce Cagri, Z^o'nin üzerindeki bu esrarengiz özelliğe [-yNe] özelliği diyemez. Fakat Cagri bu özelliği [-yTüm] olarak adlandırmasına rağmen [Gös/ZÖ]'sine çıkan [+ne]-özellikli BelÖ, tam da [+ne]-olduğu için hem Z^o'nin bu özelliğini hem de Tüm^o'ün [-yNe] özelliğini eşleyebilmektedir.

Söz konusu özelliklere farklı adlandırmalar verildiğinde bunları farklı özellikler olarak kabul etmemiz gerekecek. Bu da Cagri'nin yaklaşımında başka bir sorun ortaya çıkarmaktadır: Eşleşecek özellikler farklıysa aralarında nasıl bir eşleşme gerçekleşecektir? Özellik eşleşmesinin gerçekleşmesi için yorumlanamaz olan özellikle yorumlanabilir özellik, ilk önce Uyuşma sürecinden geçmeli ki bu süreç aynılık gerektirir.

2.9.2.6. Cagri'yi Pesetsky ve Torrego (2001) analizinde değişiklikler yapmaya sevk eden şey aslında şudur: Cagri'nin geliştirdiği analizde, Pesetsky ve Torrego (2001) analizinin orijinal şeklini kabul edildiği sürece (19) gibi kişisiz edilgen yapılarla kurulan NİYT'ler sorun oluşturmaktadır. Bu örnekler için Cagri (2005)'te içsel durum taşıyan bir BelÖ'nün [Gös/ZÖ] konumuna çıktığı varsayılmaktadır; bu sefer de içsel durum taşıyan BelÖ, Z^o'yle eşleme içine girerse yalın durumun da eşleşeceğini kabul etmemiz gerekmektedir (Cagri 2005: 103).

(19) a. [_____i Ankara otobüsüne binilen] durak_i

b. [_____i bu duraktan binilen] otobüs_i

Bu sorunun başka bir boyutu da Türkçe NİYT'lerin çekimsiz yapılar olmasından kaynaklanmaktadır. Yalın durum tam çekimli Z^o'nin üzerinde bulunmaktadır; Pesetsky ve Torrego (2001)'in ele aldığı yapılar, bitimli yantümcelerden ibarettir. Fakat Türkçedeki NİYT'ler ortaç yapısında kurulmaktadır, bunlar adlaştırmalardır; bu sebeple tam bitimli

yapılar olarak ele alınamazlar. Bir ortaç yükleminin, yalın durumu eleyebildiği hayli şüphelidir. Bu sebeptedir ki Türkçedeki NİYT’lerde özne varsa o, tamlayan durumu taşımak zorundadır. Asıl mesele zaten Türkçe NİYT’lerdeki (zellikle gnderimli) znelerin bu tamlayan durumunu hangi işlevsel Ba’la elediği sorusudur. Bu sebeple Pesetsky ve Torrego (2001) analizinin Türkçe NİYT’ler için de kapsayıcı olması için uyarlanıp uyarlanamayacağı belli değildir. Cagri de içeyerleşik ortamlarda Z^o’nin aslında tamlayan durumu atadığını ileri sürmektedir (Cagri, 2005: 103). Bu iddiası, bir başka sorunu beraberinde getirmektedir.

2.9.2.7. Cagri (2005), araştırması boyunca Z^o Baı’nın hangi Durumu elediği konusunda farklı görüşler belirtmektedir. Analizinde Z^o, bazen yalın durum, bazen tamlayan durumu atamaktadır. Diğer taraftan bu analizinde kisiz edilgen yapılarıdaki eğik Durumlu kurucular [Gs/Z] konumuna çıktığında Z^o onlara hiç Durum atamamaktadır (Cagri, 2005: 117). Tam olarak hangi koşullar altında Z^o’nın, yalın durum ya da tamlayan durumu eleyeceği veya hiç yapısal durum elemeyeceği hakkında bir bilgi vermemektedir. Bu belirsizlik hem kuramsal karmaşa yaratmakta hem de kuramsal olarak tartıılamaz ve savunulamaz iddialara yol açmaktadır.

2.9.2.8. Cagri (2005), A yansımalarının; Belö taşınmasına engel oluşturduğunu ileri sürmektedir. Bu Rizzi (1990) Göreceli En Yakınlık Koşulu’na aykırı bir iddiadır: bir ulamın başka bir ulamın taşınmasına engel oluşturması için bu iki ulam, aynı Ba’ın aynı tür özellikleri tarafından çekilebiliyor olması gerekmektedir (Hornstein, Nunes & Grohmann 2005: 170). Oysa Cagri, Z^o’nin ve Tm^o’n GYİ’lerinin; bir A tarafından tatmin edilemeyeceğini varsaymaktadır. Hatta A’lerin ‘taşımaları görünmez’ olduklarını ileri sürmektedir (Cagri, 2005: 67, 141). Böyle kabul ettiğimizde bir A, çekilecek bir Bel ile onu çeken Ba arasında yer alsa bile taşımaya engel oluturamaz.

2.9.2.9. Cagri (2005), Pesetsky ve Torrego (2001)'in analizini Türkçe NİYT'leri kapsayacak şekilde yeniden yorumlamaktadır. Bunu yapabilmesi için her şeyden önce Cagri'nin, Türkçe NİYT'lerde bir Z⁰ Başı'nın mevcut olduğunu ispatlamaya çalışması gerekir. Bunu amaçlayarak [-DIğ+I] stratejisinin [-DIK] kısmını, zaman eki olan [-DI-] ve [-k] olmak üzere iki eke ayırmaktadır. Cagri, söz konusu [-k] ekinin [-AcAk] ve [-mA_k] şekillerinde mevcut olduğunu ve bir nevi Tümleyici olduğunu varsaymaktadır (Cagri, 2005: 59). Bu yaklaşım, aslında Kural (1993)'teki analizle uyusmaktadır.

Fakat Kural (1993) analizi, çok sayıda soruna yol açmaktadır. Her şeyden önce [-AcAK] eki, içeyerleşik olmayan ana tümcelerde bitimli eylemlerin üzerinde de yer almaktadır. O zaman bitimli tümcelerde de mi bu ek Tümleyici görevi üstlenmektedir? Kural (1993), [-AcAK] ekinin bu çift kullanımını kuramına uygun bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Ona göre Türkçede iki farklı [-AcAK] eki söz konusudur: Birisi ana tümcelerde bulunmakta ve Tümleyici [-k] içermemektedir; ikincisi sadece içeyerleşik yantümcelerde görülmekte ve Tümleyici [-k] içermektedir.

Kural, iki tip [-AcAK] ekinin arasındaki farkın sesbilimsel bir şekilde de ortaya çıktığını iddia eder (Kural, 1993: 31-32):

(20) [Koşacağım.] (*ana tümce*) /koʃudzaam/ ya da /koʃudzam/

(21) [koşacağım[-ı biliyordu.]] (*içtümce*) /koʃudzaam/ ya da */koʃudzam/

Fakat bu sesbilimsel fark, [-AcAK] ekinin aslında farklı iki ek olmasından kaynaklanmamaktadır. Kural, -AcAK ekinin ana tümcelerde eylemsel uyum paradigmasına ait uyum eklerini aldığını; içeyerleşik tümcelerde ise adsıl uyum paradigmasına ait uyum eklerini aldığını göz ardı etmiştir. İki yapıdaki sesbilimsel fark, [-AcAK] ekinden değil, farklı uyum paradigmalarından kaynaklanmaktadır: (33)'te kişi eklerinin üzerinde vurgu

bulunmaz¹⁰³, onlardan önceki eylemin son hecesine vurgu kaymaktadır; bu sebeple vurgusuz kişi ekindeki vokaller kaynaşma/düşürme (*contraction*) geçirmektedir. (34)'te ise adsıl uyum paradigmasına ait olan iyelik eki, vurguyu üzerine çekmektedir ve vurgulu olduğu için bu ekin içindeki vokal kaynaşma/düşürme geçiremez. Başka bir deyişle, (33) ve (34)'teki sesbilimsel fark [-AcAK] ekinin özelliklerinden değil, -AcAK'a eklenen uyum eklerinin özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Bunun yanı sıra Kural (1993) ve Cagri (2005)'in iddiasını çürütebileceğimiz başka dilsel gerçekler de vardır. [-DIK] eki her zaman geçmiş zaman anlamını aktarmak için kullanılmamaktadır; hatta hiç geçmiş zaman anlamını taşımadığını bile ileri sürebiliriz. Bunu en güzel şekilde gösteren (22)'de verdiğimiz ve Gürer (2015)'ten alıntıladığımız örneklerdir:

- (22) a. Senin dün geldiğini biliyorum.
- b. Hasan senin şimdi uyuduğunu düşünecek.
- c. Senin yarın gittiğine inanamıyorum. (Gürer, 2015: 294)

(22)'den belli olduğu üzere [-DIK] eki, kullanıldığı içeyerleşik tümcelerde Görünüş eki olarak yorumlanabilir, bu sebeple bu ekle kurulan tümleçlerin geçmiş zaman anlamı değil, *olgusal* anlam taşıdığı kabul edilir.

Ancak Cagri, kesin olarak [-DI-]'nın geçmiş özellikli zaman eki olduğunu, [-k]'nin ise Z^o'den Tüm^o'e taşımanın bir işaret olduğunu kabul etmektedir (Cagri, 2005: 60). Cagri'nin bu iddiasına başka bir itirazımız da şudur: [-k] ekinin tek başına Tümleyici eki olarak nasıl ele alınabilir? de Vries (2002), bir Tümleyici'nin tümcenin sonunda asla

¹⁰³ Bu tür eklerin aslında biçimce şeklinde olduğu ve bir koşaç içerdiği ileri sürülmüştür (Kornfilt 1996; Keleşir 2001). Bu analize göre [-AcAK] eki Z^o değil, Gör^o Başⁱ'dir. Görünüş, Türkçede adsıl olduğu için, bitimli tümce kurmak ve Zaman ifade edebilmek için koşaç şeklinde bir biçimceye ihtiyaç duymaktadır. Biçimceler vurgusuzdur, bu sebeple söz konusu uyum paradigmasındaki kişi ekleri de vurgusuzdur – biçimce onlarla beraber eklenir. Bu varsayım Bölüm 3'te sunacağımız öneriyle tutarlıdır.

bulunamayacağını, tümce sonunda bulunan bir biçimbirimin olağan Tümleyici ile eşdeğer olamayacağını kesin bir biçimde ileri sürer (de Vries, 2002: 131-133).

2.9.2.10. Çalışmada uyum olgusu tamamıyla göz ardı edilmiştir. [Gös/ZÖ] konumuna çıkan bir öge, eylemin üzerinde bulunan kişi-sayı uyumunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Eğer [-(y)An] tipi ilgilendirmeler, gerçekten [Gös/ZÖ] konumu üzerinden gerçekleşen bir taşıma için delil olarak alınıyorsa, o zaman [-DIğ+I] stratejisi değil, [-(y)An] stratejisinin uyum içermesini beklememiz gerekirdi. Fakat Türkçenin dilsel gerçekleri, bunun tam tersi olduğunu göstermektedir. Bizce bu gerçek, Cagri'nin analizinin Türkçe NİYT'ler için pek çok bakımdan geçersiz olduğunu göstermektedir.

2.10. Ulutaş (2006)

Ulutaş (2006) araştırmasının temel konusu, Türkçedeki E° Başı'nın taşınması ve Baş'ların özelliklerinin süzülmesidir (*percolation*). Ulutaş, Türkçe NİYT'lerin kuruluşunu Baş'ların özelliklerinin süzülmesi tezine delil olarak kullanır. Ulutaş, NİYT yapılarını delil olarak kullanırken bu konuda Miyagawa (2003, 2004) analizlerini benimsemektedir. Ulutaş'ın benimsediği yaklaşımda Türkçe NİYT kurma stratejisi seçimi, Tüm° Başı'nın ODAK ve UYUM özelliklerinden hangisinin süzüldüğüne bağlıdır.

2.10.1. Ulutaş (2006) Analizinin Ayrıntıları

Ulutaş, Miyagawa (2004)'ten farklı olarak Türkçeyi salt söylem özelliği olarak ODAK'ın ön plana çıktığı bir dil olarak değil, ODAK'ın yanı sıra UYUM özelliğinin de ön plana çıktığı bir dil olarak varsayar. Bu varsayımına göre **UYUM özelliği**, güçlü olduğunda Tüm°'den aşağıya, yani Z°'ye süzülme (Ulutaş, 2006: 43). Bu süzülme süreci sonucunda artık Z°'de bulunan güçlü UYUM özelliği, özne AÖ'sünü [Gös/ZÖ] konumuna çekerek özneye Z° Başı arasındaki Gösterici-Baş ilişkisiyle özne-yüklem uyumu ortaya çıkmaktadır.

Ulutaş, Türkçe NİYT'lerde baş adın; tümceciğin dışına taşınabilmesi için ilk önce [Gös/TümÖ]'ye taşınması gerektiğini varsayar ve Chomsky (2001)'de önerilen ve (1)'de verilen Evre Girişimsizlik Koşulu'nu (EGK) (*Phrase Impenetrability Condition/PIC*) benimser. Bu şekilde inşa ettiği analizde bir AÖ'nün NİYT türetimi sırasında A° konumuna taşınabilmesi için ilk önce [Gös/TümÖ] konumuna taşınması gerektiği varsayılmaktadır, çünkü sadece bu şekilde güçlü evrenin (*phase*) kenarında bulunur ve bu evrenin dışına çıkabileceği varsayılır (Ulutaş, 2006: 70). Ulutaş'ın bu önerisini doğru kabul ettiğimizde bir öbeğin Baş konumuna taşındığını varsaymış oluruz, ancak böyle bir taşıma Yapıyı Muhafaza İlkesi'ni ihlâl eder. Çalışmasının ileriki sayfalarında Ulutaş, kompleks ad öbeklerinin içinden tamlayan durumlu unsurun ilgilendirilmesi konusunda bu yapılarda taşınan ögenin bir A° olduğunu söylemekte ve bu taşımanın Yapıyı Muhafaza İlkesi'ni ihlâl etmediğine dikkat çekmektedir. Fakat basit NİYT'ler için böyle bir varsayımda bulunmamaktadır. EGK'nin Ulutaş (2006)'daki tanımı şu şekildedir (Ulutaş, 2006: 70):

(1) EGK – Güçlü bir evrenin Baş'ının altında bulunan herhangi bir kurucu, TAŞI veya UYUŞ gibi işlemlere tabi tutulamaz. Sadece [Gös/TümÖ] konumundaki bir kurucu, Bel° ya da A° Baş'ına bir TAŞI işlemini gerçekleştirebilir.

Bu şekilde (1)'de ifade edilen EGK; bir kurucunun, [Gös/ZÖ]'den direkt olarak A°'ya taşınmasını engellemektedir, çünkü [Gös/ZÖ] konumu, Tüm° olan Evre Baş'ının altında yer aldığı için TAŞI işlemine kapalıdır (Ulutaş, 2006: 70).

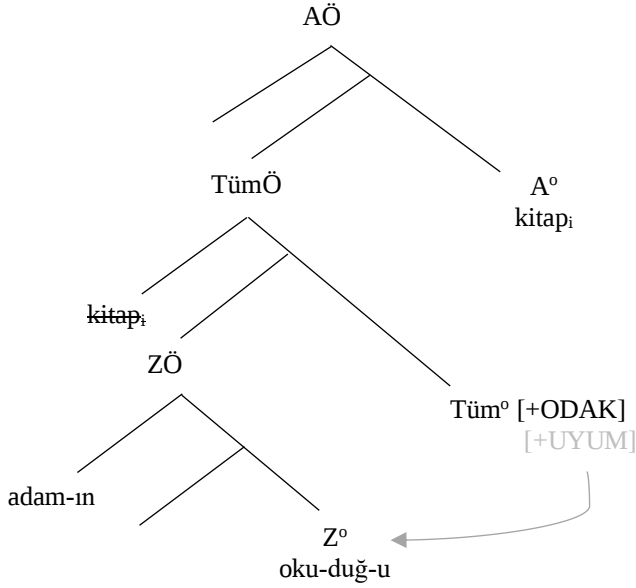
Görüldüğü üzere, Ulutaş'a göre Türkçede ortaçlı NİYT'ler, tam birer bitimli tümce olarak TümÖ'ye kadar yansıma yapmaktadır. Ulutaş'ın fikrine göre, Türkçede gözlemlenen ilgilendirme stratejisi seçimi, Tüm°'den Z°'ye hangi özelliğin süzüldüğüne bağlıdır. Başka bir deyişle Ulutaş, Türkçe NİYT'lerin kuruluş stratejilerinin arasındaki seçimi çözümlemek

için UYUM ve ODAK özelliklerinden faydalanmaktadır ve strateji seçiminin, bu iki özellikten hangisinin Tüm^o'den Z^o'ye süzüldüğüne bağlı olarak belirlendiğini ileri sürmektedir (Ulutaş, 2006: 70). Bu analize göre güçlü olan özellik, Z^o'ye kadar süzölmektedir; zayıf olan özellik ise Tüm^o'de kalmaktadır.

Ulutaş'ın analizini bu şekilde özetledikten sonra onun yaklaşımına göre iki ilgilendirme stratejisinin nasıl çalıştığına bir bakalım. [DIğ+I] tipi ilgilendirmeler için Ulutaş'ın önerdiği türetim şu şekildedir: UYUM özelliği, Z^o'ye süzöldükten sonra ZÖ seviyesinde özne-eylem uyumuna yol açmaktadır. (2a)'daki yapının (2b) numaralı kuruluş şemasından göröldüğü üzere, Ulutaş; Öztürk (2005) ile aynı doğrultuda ilerleyerek Türkçe NİYT'ler için BelÖ/Bel^o analizini değil, AÖ/A^o analizini seçmektedir ve NİYT'lerin kuruluşu sırasında ilgilendirilen kurucunun son varış yerinin A^o olduğunu varsaymaktadır. Başka bir deyişle, bu çözümlemelerde bir A^o, NİYT'yi kız kardeşi olarak almaktadır (Ulutaş, 2006: 71):

(2) a. [AÖ [TümÖ ____i [ZÖ adamın [EÖ dün ____i oku]-duğu]] kitabı]

b.

Ulutaş'a göre (2b)'de gösterilen [-DIğ+I] ilgilendirme stratejisi, UYUM'un Tümü'den Z°'ye süzülmesine somut bir örnek oluşturur ve bununla da Türkçede Tümü Başı'nın özelliklerinin, kendisinden daha aşağıda bulunan Z° Başı gibi bir Baş'a süzülebileceği tezini destekler. Güçlü UYUM özelliğini eşleyebilmek için *adam* AÖ'sü, [Gös/eÖ] konumundan [Gös/ZÖ] konumuna taşınmaktadır. ZÖ seviyesinde oluşan Gösterici-Baş konfigürasyonundan dolayı [Gös/ZÖ] ile Z° arasındaki tamlayan durumlu özne-iyelik uyumu kurulur ve böylece güçlü UYUM özelliği eşlenir. Bu analizinden anladığımız kadarıyla Ulutaş, Z° Başı'nın tamlayan durumu atayabildiğini varsayıyor. Ulutaş, bu analizinin Miyagawa (baskıda)¹⁰⁴ ve Kornfilt (2004)¹⁰⁵ ile ters düştüğünü ifade eder. Kornfilt ve Kornfilt'i takip eden Miyagawa, Türkçedeki NİYT'lerdeki adsıl uyumu

¹⁰⁴ Miyagawa, S. (in press) "On the EPP". Proceedings of the EPP/Phase Workshop, M. McGinnis and N. Richards (eds.), MITWPL. Bugüne kadar yayınlanmamış bir çalışma, indirmek için adres: <https://static1.squarespace.com/static/5728dfa81bbee0da7943b811/t/5799a3e53e00bedf2ac918f2/1469686758456/EPP+Miyagawa+2004.pdf>

¹⁰⁵ Ulutaş'ın kaynakçasında Kornfilt'in bu çalışmasının bilgileri verilmemiştir.

Tümleyici Uyumu olarak ele alırlar. Miyagawa ve Kornfilt, uyumun TümÖ seviyesinde var olduğunu kabul ederken, Ulutaş daha yaygın olan fikre sadık kalarak güçlü UYUM'un, adsıl da olsa eylemsel de olsa ZÖ seviyesinde eşleştiği varsaymaktadır (Ulutaş, 2006: 71). Bizce böyle bir varsayım kuramsal açıdan tutarlı değildir. Çünkü bir Baş bazen bir özellik, bazen başka bir özellik sergilemez; bazen bir Durum, bazen başka bir Durum eşlemez. Yani Türkçe açısından örneklendirirsek Z° Başı bazen yalın durum, bazen tamlayan durumu eşlemez. Eylemsel bir ulam bazen eylemsel uyum, bazen adsıl uyum tetiklemez.

Ulutaş'ın, UYUM özelliğinin Z°'de bulunduğu yönündeki görüşü; söz konusu özelliğin eşleşebilmesi için [Gös/ZÖ]'de bir kurucunun bulunmasını da gerektirmektedir. Ulutaş'a göre eylemin üzerindeki uyum ekinin varlığı, bir ögenin [Gös/ZÖ] konumunda bulunduğu dair bir ipucudur. Z° üzerindeki güçlü UYUM özelliği, yapının öznesini [Gös/ZÖ]'ye çekmektedir ve tıpkı bitimli ana tümcelerdeki gibi eşleme ilişkisi kurması gerekir. Bu eşleme ilişkisi, NİYT'lerdeki özne-eylem uyumuna izin vermektedir. Ancak NİYT üzerine yapılan analizleri ele alırken yaptığımız tartışmalarda defalarca belirttiğimiz gibi, Türkçe NİYT'ler bitimli ana tümceler değildir. Ulutaş'a göre, ana tümcelerde görünen uyum eylemselken, [-DIğ+I] tipi ilgilendirme şeklide kurulan NİYT'lerde görünen uyumun adsıl olmasının sebebi, Tüm°'ün bir A° Başı'nın Tümleci olduğundan kaynaklanmaktadır. Belirtmek gerekir ki bu varsayım, Aygen (2002, 2006)'da da ileri sürülmüştür. Ulutaş, bu yaklaşımını destekleyebilmek için diğer Türkî dillerde görülen NİYT'lerdeki uyum örüntülerine işaret etmektedir. Bunun için Csató (1996)'da da gördüğümüz üzere Ulutaş, Türkmenceden (3) numaralı örneği verir ve bazı diğer Türkî dillerde UYUM ekinin eylemin üzerinde değil, AÖ'nün üzerinde kodlandığına dikkat çeker:

(3) [NİYT sen-in ok-an] kitab-ın

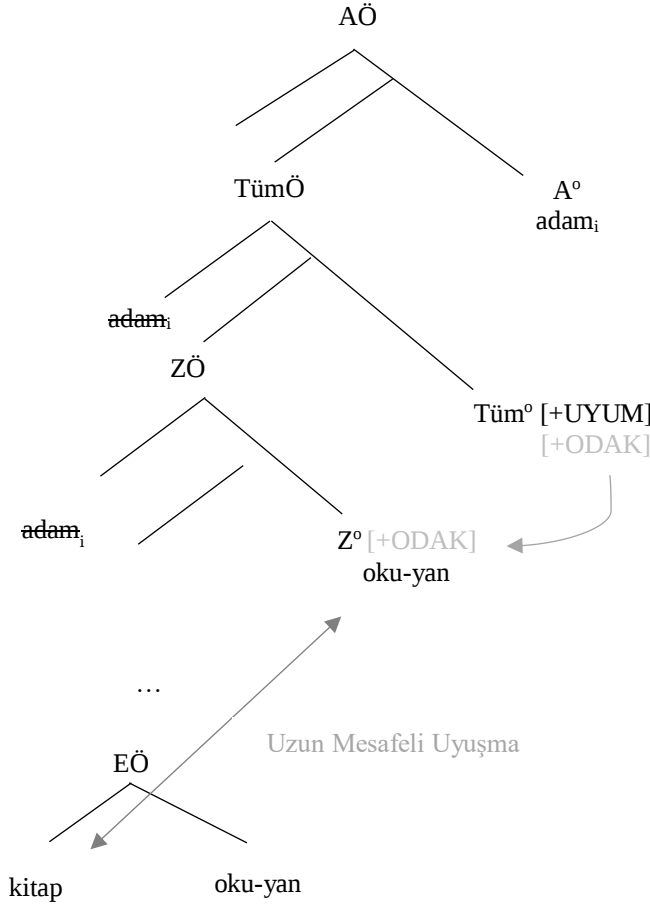
Ulutaş'a göre söz konusu Türkî dillerde UYUM, Z^o'ye süzülme yerine yukarıya doğru, yani A^o'ya doğru taşınmaktadır ve bu özelliğin süzülerek yukarıya taşınması, uyumun adın üzerinde kodlanmasına sebep olmaktadır (Ulutaş, 2006: 71-72).

Ulutaş'ın analizine göre [-DIğ+I] ilgilendirme stratejisinin kullanıldığı yapılarda ODAK özelliği zayıf olacaktır. Cinque (1993)'ün önerisine göre tümcesel odak, yapıdaki en alçakta yer alan unsura düşmektedir. Türkçede eylemden hemen önceki kurucu (ki yapıdaki en alçak unsur da odur) tümcesel odağı, ya da bilgisel odağı, taşımaktadır (Erguvanlı 1984, Kennelly 1997). NİYT'ler için Yükseltme Analizi'ne benzer bir analiz benimseyen Ulutaş, (2a) numaralı örnekteki *kitap* AÖ'sünün, yapı kurulmaya başladığında eylemin hemen öncesindeki konumda birleştiğini ve [+yODAK] özelliği taşıdığını varsaymaktadır. Ulutaş'ın önerisine göre Tüm^o üzerindeki zayıf [-yODAK] özelliğini eşlemek için dolaysız nesne [Gös/TümÖ] konumuna taşınır; bunun sonucunda EGK'ye uygun bir şekilde çıkarmalara açık bir konumda yer alır. Başka bir deyişle Ulutaş, ODAK özelliğini taşıyan AÖ'yü [Gös/TümÖ]'ye çeken şeyin herhangi bir *ne*-özellği değil, zayıf ODAK özelliğinin olduğunu ileri sürmektedir (Ulutaş, 2006: 72-73). Ancak genellikle zayıf özellikler açık taşıma değil, örtük taşıma tetiklemektedir; Türkçede bundan dolayı soru kelimelerinin yerinde kaldığı ileri sürülmektedir. 1.2.5.4.'te de dikkat çektiğimiz gibi, dilin tüm diğer alanlarında açık taşıma tetiklemeyen bir özelliğin, sadece NİYT'lerde açık taşıma tetikliyor olması; kuramsal açıdan tutarlı bir açıklamayı gerektirir.

[-An] tipi ilgilendirmelere gelince, Ulutaş'ın analizinde bu yapılarda güçlü olan özellik UYUM değil, ODAK'tır. Bu güçlü özellik, Z^o'ye kadar süzülerek [-(y)An] stratejisinin kullanımını tetiklemektedir. Bu süreç sırasında UYUM özelliği Z^o'ye süzülmediği için [-(y)An] stratejisinde özne-eylem uyumu gözlemlenememektedir (Ulutaş, 2006: 73):

(4) a. [AÖ [TümÖ ____i [ZÖ ____i [EÖ kitap oku]-yan]] adam_i]

b.

ODAK özelliğinin Z°'ye süzülmesinden sonra güçlü olan bu özelliğin eşleşmesi için Z° ile ODAK özelliğini taşıyan ve eylem önü konumunda bulunan *kitap* AÖ'sü arasında Uzun Mesafeli Uyuşma ilişkisi (*Long Distance AGREE*) kurulmaktadır. Bu Uzun Mesafe Uyuşma mekanizması sayesinde (4) numaralı örnekte dolaysız nesne, yerinde kalabilmektedir. Zayıf UYUM özelliğinin eşleşmesi içinse [Gös/eÖ] konumundaki *adam* AÖ'sü, [Gös/TümÖ] konumuna taşınmaktadır¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Eğer Z°'nin GYİ'sinin bir XÖ tarafından eşlendiğini varsayarsak (4)'teki _____i boşluğu, [Gös/TümÖ]'ye çıkmadan önce [Gös/ZÖ] konumundan geçerek Z° Başı'nın GYİ'sini eşlediğini kabul edersek, bu eşlemeden sonra Tüm°'ün zayıf UYUM özelliğini eşlemek için yoluna devam edebileceğini de kabul etmemiz gerekir. Bu halde eylemin üzerinde UYUM özelliğinin statüsü ve uyum eklerinin ortaya çıkmaması, Ulutaş'ın analizi için sorun yaratacaktır. Fakat Ulutaş, Öztürk (2005)'i benimsediğini söyler ve analizinde Baş taşıma hareketinin de

Özne AÖ'sü, zayıf UYUM özelliğini TümÖ'de eşlediği için tamlayan durumu özneyelik eki şeklinde kodlanan UYUM, ortaya çıkamaz; Ulutaş'a göre özne-eylem uyumu sadece ZÖ seviyesiyle sınırlıdır ve ancak bu tip bir konfigürasyonda ortaya çıkmaktadır (Ulutaş, 2006: 74). Özne, [Gös/TümÖ] konumunda bulunduğu için ilgilendirme amaçlı çıkarmalara açıktır (Ulutaş, 2006: 74).

Ulutaş, analizinde bulunma durumlu AÖ'lerin ilgilendirilmelerine de açıklama getirebildiğini ileri sürer. Ulutaş, bu tür ilgilendirmelere getirebildiği açıklamayı sunarken Kennelly (1997) ve Özsoy (1998)'deki kuramsal tespitlere dayanır ve Kennelly (1997) ve Özsoy (1998)'in kuramsal tespitlerine bağlı olarak AÖ'lerin [+/-özümlü] özelliği; yantümcedeki konumlarını belirler görüşüne dikkat çeker (Ulutaş, 2006: 74).

Kennelly (1997) ve Özsoy (1998) analizlerinin temel noktalarını benimseyen Ulutaş; özümlü olmayan özne, AÖ'sünün E°'ye bitişik olarak üretildiğini varsaymaktadır. Ulutaş'a göre bu özne, Uzun Mesafeli Uyuşma aracılığıyla güçlü ODAK özelliğini eşlemektedir. Bu analizde bulunma durumlu AÖ ise, [Gös/EÖ] konumunda ya da özümlü olmayan öznenin üstünde bulunan başka bir konumda üretilir ve daha sonra Tüm°'de kalmış olan zayıf UYUM özelliğini eşlemek için [Gös/TümÖ]'ye taşınır (Ulutaş, 2006: 76). Ulutaş'ın verdiği örnekteki bulunma durumlu AÖ'nün A° Baş, NİYT'nin A°'sına kadar taşınır ve böylece ilgilendirme gerçekleşir. Ulutaş, bu taşımada bir Baş'ın sadece başka bir Baş'a bitişebildiğini söyleyen Yapıyı Muhafaza İlkesi'nin ihlâl edilmediğine dikkat çekmektedir. Ona göre ODAK özelliğinin Z°'ye süzülmesi, [-(y)An] biçimbiriminin kullanımına sebep olmaktadır (Ulutaş, 2006: 76). Ancak bahsettiği ODAK özelliği eşleyen unsurların, tek başlarına ODAK yorumu taşımadıklarını belirtmemizde fayda vardır. EÖ'nün içinde kaldıkları için bu özneler, eylemle

GYİ'yi eşleyebileceğini kabul eder. Bu önkabulü sonucunda Z°'in Gösterici konumunun yansımaya gerek kalmadığını ve özne AÖ'sünün, doğrudan [Gös/TümÖ] konumuna çıkarak ilgilendirilebileceğini söyler (Ulutaş 2006: 74). Ancak Ulutaş, [-(y)An] tipi ilgilendirme için verdiği şemada *adam* AÖ'sünün [Gös/ZÖ]'den geçtiğini gösterir.

beraber bir bürünsel yapı bütünlüğü oluşturur ve Bilgi Yapısı açısından sadece eylemle birlikte ODAK olarak yorum taşıyabilir.

Diğer taraftan Ulutaş'a göre (5)'te verilen örnekte, [+özümlü] özellikli özne AÖ'sü, [Gös/eÖ] konumunda üretilmiştir ve [Gös/ZÖ] konumundan geçince Z^o'ye kadar süzülen güçlü UYUM özelliğini eşlemektedir. Bunun sonucunda [-Dİğ+I] stratejisi devreye girmektedir ve [tamlayan durumlu özne-iyelik eki] şeklinde karşımıza çıkan uyum tetiklenmektedir. [Gös/TümÖ] konumundaki bulunma durumlu AÖ ise özgül özne AÖ'sünden daha alçak (ya da daha derin diyebileceğimiz) bir konumda üretilmiş olduğundan Tüm^o üzerindeki zayıf ODAK özelliğini eşlemek için yükselmektedir ve bu konumda içindeki A^o'nın çıkarılmasına uygun bir zemin hazırlamaktadır (Ulutaş, 2006: 76-77):

(5) [AÖ [[TümÖ ____i içinde]j [ZÖ kuşun]k [EÖ ____k ____j öt]-tüğü]] kafesi]

Böylece Ulutaş, temel üyelerin [+/- özgül] özelliklerinin de **özellik süzülme mekanizmasıyla** etkileşim içinde olduğunu göstermektedir (Ulutaş, 2006: 77). Ulutaş, çalışmasında varoluşsal yapılar ile kişisiz edilgen yapıları ele almamıştır.

2.10.2. Ulutaş'ın Önerilerinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

2.10.2.1. Ulutaş'ın analizini kabul etmemiz için her şeyden önce Türkçedeki bilgi/tümce odağının taşıma tetikleyebildiğini kabul etmemiz gerekmektedir. Oysa daha önce belirttiğimiz gibi Türkçede bilgi odağını üzerinde taşıyan öge, yerinde kalmaktadır (Vallduví & Engdahl, 1996: 490).

2.10.2.2. Ulutaş'a göre ODAK bazen zayıf bazen güçlü özellik olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu özellik, zayıf olduğunda Tüm^o'ün üzerinde kalmakta ve nesneyi [Gös/TümÖ] konumuna çekerek eşlenmektedir (Ulutaş, 2006: 72-73). Aynı özellik güçlü ise Z^o'ye kadar süzülmemekte ve eylemin Tümlecisiyle sadece Uzun Mesafeli Uyuşma kurarak eşleşebilmektedir. Fakat bu iddiası, Minimalist Yaklaşım'daki zayıf-güçlü özellikler

konusundaki görüşlerle ters düşmektedir. Minimalist Yaklaşım'da zayıf özellikler, zayıf olmaları sebebiyle, açık taşıma tetiklememektedir ve eşleşmeleri gerektiğinde UYUŞ süreciyle (kuramın daha önceki versiyonlarındaki Erteleme kuralı gereği, örtülü taşıma veya fonetik içerik yerinde kalarak sadece özellikler taşımayla (*formal feature movement*)) eşleşebilmektedir. Güçlü özellikler ise hem kelimenin özelliklerini hem de onun fonetik içeriğini kendine çekerek açık taşımalara yol açmaktadır (Chomsky 1993; Haegeman, 1994: 618; Hornstein ve ark., 2005: 38-41).

2.10.2.3. Ulutaş, bu şekilde formüleştirdiği analiziyle [-DIğ+I] stratejisinin, sadece tümcenin odak özelliği taşıyan kurucusunun ilgilendirildiği zaman kullanıldığını iddia etmiş olur. Fakat bu iddia, Türkçedeki gerçeklerle uyuşmamaktadır. Türkçe NİYT'lerde odak olmayan her tür kurucu, bu stratejiyle ilgilendirilebilmektedir.

2.10.2.4. Ulutaş'a göre özne-yüklem uyumu sadece ZÖ seviyesindeki Gösterici-Baş ilişkisinden dolayı ortaya çıkmaktadır (Ulutaş, 2006: 76-77). Yani [-(y)An] tipi ilgilendirmelerde özne ile eylem arasında açık uyum gözlemlenmemektedir; çünkü bu yapılarda UYUM özelliği, TümÖ seviyesinde eşleşmektedir. Ancak Flemenkçe gibi bazı dillerde açık Tüm° üzerinde özneyle kurulan uyumu ifade eden ekler gözlemlenmektedir. Başka bir deyişle bu dillerde Tüm°, özneyle uyum kurmaktadır (Carstens, 2003: 393). Bu durum mümkün olduğuna göre aslında TümÖ seviyesindeki Gösterici-Baş ilişkisi de özne-yüklem arasında uyum tetikleyebilir (Bennis ve Haegeman, 1984: 39; Carstens, 2003: 394).

2.10.2.5. Ulutaş, bulunma durumlu kurucuların ilgilendirilmesini ele alırken geliştirdiği analizin Yapıyı Muhafaza İlkesi'ni ihlâl etmediğini iddia etmektedir. Ancak basit [-(y)An] ve [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeler konusunda bu ilkeden bahsetmemektedir. Tespitlerimize göre önerdiği analizin Yapıyı Muhafaza İlkesi'ni ihlâl ettiği görülmektedir.

Çünkü Chomsky (1986: 4, 73), sadece Baş'ların Baş konumuna taşınabileceğini ve sadece öbekselsel öğelerin (yani büyükçül yansımaların (*maximal projecitons*)) Gösterici konumunda bulunabileceğini belirtmektedir. Bu şekilde formüle edilen kısıtlama, bugüne kadar hiçbir değişikliğe uğramadan kuramda geçerliliğini korumaktadır. Ulutaş'ın yaklaşımındaysa sırasıyla [Gös/ZÖ] ve [Gös/TümÖ] konumlarından, ya da sadece [Gös/TümÖ] konumundan geçen bir öge, tümceciğin dışına çıkarak Baş konumu olan A° konumuna yerleşmektedir. Böyle bir öneri, kanaatimizce Yapıyı Muhafaza İlkesi'ni ihlâl etmiş gözükmemektedir.

2.11. Öztürk (2007, 2008, 2011)

Öztürk, NİYT'lerin kuruluşu sırasındaki strateji seçimini Türkçedeki ZÖ'nün özellikleriyle açıklamaya çalışmıştır. Öztürk'ün analizine göre **ortaç stratejisi seçimi; baş adın, NİYT içerisindeki işlevine göre değil, tümcecikte EÖ-içi veya EÖ-dışı özne bulunup bulunmadığına göre yapılmaktadır** (Öztürk, 2007: 1). Bu analiz, Cagri (2005) analizinin önerdiği mekanizmanın tam tersine bir mekanizmadır (Öztürk, 2008: 251). Öztürk'ün analizi, BHM (1990) ve Haig (1998) tarafından geliştirilen çözümlemelerle ortak noktalar paylaşmaktadır. Bu analize göre iki stratejinin arasındaki farkın sebebi; aslında Türkçedeki [Gös/ZÖ] konumunun, Rizzi ve Shlonsky (2005)'te önerilen analizdeki gibi 'ölçütsel dondurma konumu' (*criterial freezing position*) olmasıdır. Bu sebeple bir ögenin ilgilendirilmesi, sadece bu konumdan kaçabilirse mümkündür (Öztürk, 2008: 242).

2.11.1. Öztürk (2007, 2008, 2011) Analizinin Ayrıntıları

Öztürk, bu analizini daha önce (2005)'teki çalışmasında savunduğu gibi Türkçedeki özneler her zaman [Gös/ZÖ] konumuna çıkmak zorunda olmadığı gözlemine dayandırmaktadır. Başka bir deyişle, Öztürk'e göre Türkçede özneler ZÖ'nün GYİ'sini tatmin etmek zorunda olmadığı için, hem [Gös/ZÖ] hem de [Gös/EÖ] konumunda

bulunabilir (Öztürk, 2011: 234). Yani Türkçede öznelerin bulunabileceği iki konum vardır: Biri [Gös/ZÖ], biri [Gös/EÖ]'dür. İkinci durumda öznelerin EÖ'nün içinde kalabildiğine göre Öztürk (2007, 2008, 2011) Türkçedeki ZÖ'nün İngilizcedeki gibi GYİ özelliğiyle donanmamış olduğunu kabul etmektedir (Öztürk, 2008: 244). Alexiadou ve Anagnostopoulou (1998)'ye dayanan Öztürk'e göre eğer Türkçedeki ZÖ de böyle bir özelliğe sahipse, bu dilde söz konusu özellik bir Baş'ın Z^o Başına yükselmesiyle de tatmin edilebilir (Öztürk, 2008: 244; Öztürk 2011: 234).

Bu savı test etmek amacıyla Öztürk, yarı-geçişimli (*pseudo incorporated*) yapılardan başlayarak farklı sözdizimsel örüntüleri inceler. Ona göre Türkçede geçişli eylemlerle kurulan yapılarda KILICI (*agent*) ögenin yarı-geçişimi mümkündür. Bu durumlarda KILICI öge, yapısal açıdan özne işlevi görmemektedir: Belirtili bir öznenin aksine, yarı-geçişimden geçen bir özne, özne odaklı belirteçler ile nitelenemez ((1) numaralı örnek), amaç belirten yantümcelerle birlikte kullanılamaz (tekrar (1) numaralı örnek) ve başka bir ögeyi bağlayamaz ((2) numaralı örnek) (Öztürk 2011: 235):

(1) a. Polis_i Ali'yi kasıtlı olarak [ADIL_i sorgulamak için] tutukladı.

b. *Ali'yi [ADIL_i sorgulamak için] kasıtlı olarak [polis_i tutukladı]

(2) a. Doktor_i hastasını gördü.

b. [Hastası_i]_j-nı DOKTOR_i t_j gördü¹⁰⁷.

c. [Hastası_i-]*_{i/j}-nı [doktor_i gördü]. (*yarı-geçişim geçirmiş Kılıcı*) (Öztürk, 2011:

235)

Öztürk, Miyagawa (1991: 15-16)'ya atıfta bulunur ve ona göre Miyagawa (1991) şunları belirtir: Japoncada GYİ sadece öbek taşımayla tatmin edilebilir. Bu sebepten dolayı

¹⁰⁷ (2b) numaralı örnekte *doktor* ögesi aslında özgüldür ve karşıt odak olduğu için bu tümcede yarı-geçişim söz konusu değil, odak güdümlü b-taşınması sonucunda *hastasını* BelÖ'sü sola kaydırılmıştır: *doktor* öbeği, *hastasını* öbeğini bağlayabildiğine göre EÖ'nün içinde kalmış olamaz.

yarı-geçişim sadece geçişli eylemlerle yapılabilir. Japoncada geçişsiz eylemlerle yarı-geçişim imkansızdır, çünkü geçişsiz eylemlerle kurulan tümcelerde özne EÖ'nün içinde kalacak ve GYİ'yi tatmin edebilecek öbek olmayacaktır (Öztürk, 2011: 235).

Öztürk'e göre Japoncadan farklı olarak Türkçede tek ögeli geçişsiz yapılarda da yarı-geçişim mümkündür. Söz konusu bu yapılarda eylemle yarı-geçişim geçiren ögenin yapısal anlamda özne olamayacağı göz önünde bulundurulduğunda ZÖ'nün GYİ özelliğini tatmin edecek hiçbir öge bulunamayacaktır (Öztürk, 2011: 235):

(3) a. (Ağaçta) kuş ötüyor.

b. Kuş ağaçta ötüyor.

(4) a. (Eve) misafir geldi. (*yarı-geçişim geçirmiş KONU*)

b. Misafir eve geldi. (*özgül özne*) (Öztürk, 2008: 244; Öztürk, 2011: 235)

Öztürk'ün, öznenin iki konumda da bulunabileceğini göstermek için kullandığı ikinci test; Türkçedeki açılı yorumlarıdır. Öztürk'ün verdiği örneklerde niceleyici alan özneler, Özne > Nesne > Yüklem (ÖNY) doğrusal sıralamayla karşımıza çıkan bir tümcede **ezgiye göre** olumsuzluğun altında açılı alabilmektedir (5a). Öztürk'e göre olumsuzluğun ZÖ'nün altında yer aldığını düşünürsek bunun anlamı, ZÖ'ye çıkan bir ögenin olmadığıdır (Öztürk 2011: 236). Ancak eylemin üzerinde çoğul kişi eki bulunduğunda nicelenen özneler, olumsuzluğu kapsayacak bir açılı alacağından Öztürk'e göre bu öznelerin ZÖ'ye çıktığını varsayabiliriz (5b). NÖY doğrusal sıralamasında da öznelerin olumsuzluğun altında açılı alması mümkündür (6a) (Öztürk, 2011: 236):

(5) a. [ZÖ [OlumsuzlukÖ [EÖ bütün çocuklar o teste girmedir]]] (ÖNY)

olumsuzluk > bütün = bazı çocuklar teste girdi, bazıları girmedir

b. [ZÖ bütün çocuklar_i [OlumsuzlukÖ [EÖ AÖ-izi_i o teste girmediler]]] (ÖNY+çoğul)

bütün > olumsuzluk = hiçbir çocuk o teste girmedir (Öztürk, 2008: 245; Öztürk, 2011: 236)

(6) a. [ZÖ o test-e [OlumsuzlukÖ [EÖ bütün çocuklar girmedir]]] (NÖY)

olumsuzluk > bütün = bazı çocuklar o teste girdi, bazıları girmedir

b. o test-e [ZÖ bütün çocuklar_i [OlumsuzlukÖ [EÖ AÖ-izi_i girmediler]]] (NÖY+çoğul)

bütün > olumsuzluk = hiçbir çocuk o teste girmedir (Öztürk, 2008: 245; Öztürk, 2011: 236)

Nesneli geçişsiz ve edilgen eylemler söz konusu olunca, niceleyiciler anlam karışıklığına izin vermeden dar açıya sahiptir (Öztürk, 2007: 3):

(7) a. [ZÖ [EÖ bütün çocuklar gelmedi]]

olumsuzluk > bütün = bazı çocuklar geldi, bazıları gelmedi

b. [ZÖ bütün çocuklar_i [EÖ AÖ-izi_i gelmediler]]

bütün > olumsuzluk = hiçbir çocuk gelmedi (Öztürk, 2007: 3)

(8) a. [ZÖ [EÖ bütün çocuklar bulunmadı]]

olumsuzluk > bütün = bazı çocuklar bulunmadı

b. [ZÖ bütün çocuk-lar_i [EÖ AÖ-izi_i bulunmadılar]]

bütün > olumsuzluk = hiçbir çocuk bulunmadı (Öztürk, 2007: 3)

Öztürk'e göre Türkçedeki kişisiz edilgen yapılar da [Gös/ZÖ] konumunun her zaman yansıtılmadığını göstermektedir. (9)'da açıkça görüldüğü üzere Türkçedeki bu yapılar, İngilizceden farklı olarak bir dolgu özne kullanılmadan da dilbilgiseldir (Öztürk, 2011: 236):

(9) Koş-ul-du.

Bunun yanı sıra Türkçede yükselme yapılarında alt tümcenin öznesinin, ana tümcenin ZÖ'süne yükselmesinin zorunlu olmaması; GYİ'nin, bir öbeğin taşınmasıyla tatmin edilmek zorunda olmadığını gösterir (Öztürk, 2011: 237):

(10) a. [zö _____ bana [(sen)_i yarışmayı kazanacaksın] gibi geliyor

b. [zö (sen)_i bana [AÖ-izi yarışmayı kazanacak(sın)] gibi geliyorsun (Öztürk, 2011: 237)

Öztürk, bu analizlerin sonucunda Türkçede [Gös/ZÖ] konumunu dolduracak bir dolgu adlı (görünür veya görünmez) olmadığını ikna edici bir şekilde ortaya koymaktadır (Öztürk 2011: 237). Bu da, ZÖ'nün GYİ özelliğinin tatmini için Gösterici konumunun bir öbek tarafından doldurulmak zorunda olmadığına işaret etmektedir¹⁰⁸ (Öztürk, 2008: 245; Öztürk, 2011: 327).

Öztürk'e göre, yukarıdaki açıklamalarına ek olarak öznelerle ilgili açılı örnekleri, EÖ-dışı bir Ü-konumunun¹⁰⁹ yansıtıldığına dair delil sunmaktadır. Kendisine göre Türkçede Ü-çalkalanma mevcuttur ve bu hareket; Öztürk'e göre EÖ dışındaki alana, yani [Gös/ZÖ] konumuna yükseliş gerektirmektedir (Öztürk 2004, 2005; 2011: 237):

(11) a. Adamlar birbirlerini görmüş.

b. * Birbirlerini adamlar görmüş. (Kural, 1992: 261)

(12) a. *[adıl_i sekreteri] herkesi_i aradı.

b. Herkesi_i [adıl_i sekreteri] aradı. (Kural, 1992: 261)

Bu gözlemlerden yola çıkarak Öztürk şu soruyu sorar: [Gös/ZÖ] yalnız belli durumlarda yansıtılabildiğine göre, söz konusu belli durumlar tam olarak nelerdir? Öztürk'ün bu soruya verdiği cevap şu şekildedir: [Gös/ZÖ], açılı ve söylem gibi anlamsal ilişkilerin kurulmasında rol oynayan bir konumdur (Öztürk, 2011: 238). Öztürk (2008, 2011)'in

¹⁰⁸ Aynı zamanda Öztürk (2008), başka bir Türkî dil olan Özbekçenin bu konuda Türkçeden keskin bir şekilde ayrıştığına dikkat çekmiştir (Öztürk, 2008: 245). Öztürk'e göre bu dil, bu açıdan Japonca örüntüsüne daha yakındır ve bir öbeğin [Gös/ZÖ]'ye çıkarak Z'nin GYİ'sini tatmin etmesini ister (Öztürk, 2008: 435). Bu iddiasını desteklemek için Özbekçedeki açılı verilerinden, nesnel ve öznel geçişsiz eylemlerin öznelerin yorumlarından ve özne yükseltmesi örneklerinden faydalanmaktadır.

¹⁰⁹ Öztürk'e göre bu açılı tümceleri bazı kişiler için her iki okuması da mümkündür. Bunun bu kişiler için [Gös/ZÖ]'nün hem Ü- hem de Ü'-konumu olarak kullanılabilmesinin bir sonucu olduğu söylenebilir (Öztürk, 2011: 242).

belirttiği gibi Türkçede tümcenin en sonunda bulunan öğelerin genellikle belirli/belirtili veya varsayılabilen yorum aldığı ya da tümcenin konusunu oluşturduğu bilinmektedir (Taylan 1984, 1987; Enç 1991; Kennelly 1997; Kelepir 2001; Miyagawa 2004; Özsoy 2005). Bu öğelerin de alanyazında [Gös/ZÖ] konumunda oldukları belirtilmektedir (Miyagawa 2004, Öztürk 2004, 2005). Bunu örneklendirmek için Öztürk (13)'teki örnekleri vermektedir (Öztürk, 2008: 242; Öztürk, 2011: 238):

(13) a. Bir kız burada duruyor. (*Öztürk'e göre belli, bize göre özgül bir kız*)

b. Burada bir kız duruyor. (*Öztürk'e göre belirtisiz, bize göre özgül olmayan bir kız*)

Bu noktada Öztürk, Rizzi ve Shlonsky (2005)'in iddiasına dayanarak, açılı ve söylem ilişkileri kuran sözdizimsel konumların ölçütsel birer sabitleme konumu olduklarını kabul eder ve bu nevi bir konuma ulaşan ve belli bir özelliklerle eşleşen öbeklerin buradan daha yukarıya taşınamayacaklarını, bunun sonucunda da söz konusu konumda donacaklarını varsayar (Öztürk, 2011: 238). Daha önce de savunulduğu üzere Türkçede [Gös/ZÖ] konumu GYİ için her durumda yansıtılmak zorunda değildir; **anlamsal nedenlerden** dolayı sadece gerektiği durumlarda yansıtılıp doldurulması gerekmektedir (Öztürk, 2011: 238).

Öztürk'ün bu yaklaşımına göre, ölçütsel sabitleme konumlarından yukarıya taşıma iki şekilde gerçekleşebilmektedir: 1) kurucu, doğrudan Konu-Rollü konumundan çıkıp ölçütsel konumu atlayarak yukarı çıkabilir; 2) ölçütsel konumdaki öbeğin kendisi değil, onun bir alt kurucusu olan bir öbek üst bir konuma yükselir (Öztürk, 2011: 238). Bu varsayımdan hareketle Öztürk, Türkçede [Gös/ZÖ]'ye çıkan öznelerin bu konumdan daha yukarı çıkamayacağını, sadece onların bir alt kurucusunun yükseltmek üzere çıkarılabileceğini ileri sürmektedir (Öztürk, 2011: 238).

Bu gözlemlerden hareket eden Öztürk, NİYT'lerin kuruluş stratejisi seçimini yöneten hususlar konusunda temel bir öneri ortaya koymaktadır: Türkçede [Gös/ZÖ]'nün bir sabitleme konumu olduğunu kabul ettiğimizde, bir tümce içindeki herhangi bir unsur, NİYT'nin baş adı olabilmek için [Gös/ZÖ] konumundan geçmeden doğrudan TümÖ'ye yükselmelidir (Öztürk, 2011: 238). Öztürk; bu kısıtlamanın, NİYT kuruluşundaki ek seçimini açıklayabildiğini ileri sürmektedir: Öztürk'e göre NİYT'lerdeki ek seçimi, ZÖ'de EÖ'nün dışına çıkmış bir öznenin olup olmamasına bağlıdır (Öztürk 2011: 238). [Gös/ZÖ]'de bir öznenin bulunduğu durumlarda ortaç yapısı [-DIğ+I] stratejisiyle kurulmaktadır. Bu durumlarda özne, Z^o baş konumuna çıkan E^o ile Gösterici-Baş ilişkisi kurduğundan dolayı eylemin üstünde güçlü uyum ortaya çıkmaktadır (Öztürk 2011: 238). Diğer taraftan eğer özne EÖ'nün içinde kalırsa bu tür ilişki kurulamamaktadır; bu sebeple uyum gerektirmeyen [- (y)An] strateji kullanılmaktadır (Öztürk, 2011: 238).

Öztürk; [-(y)An] ekinin, 1) özneyi niteleme, 2) özneyle ilişkili iyelik öbeklerini niteleme, 3) yarı-geçişimli özne bulunan yapılarda özne dışındaki öğeleri niteleme, 4) kişisiz edilgen yapılardaki öğeleri niteleme amacıyla kurulan NİYT'lerin üretiminde kullanıldığını söyler. Buradan hareket eden Öztürk, analizinde yukarıdaki dört durumda da öznelerin EÖ içinde kaldığını belirtmektedir (Öztürk, 2011: 238).

Özneyi niteleyen ortaç yapıları çözümlerken Öztürk; NİYT'nin baş adı olacak öznenin, ölçütsel sabitleme konumu olan [Gös/ZÖ] konumuna uğramadan doğrudan TümÖ'ye çıktığını ileri sürer. Bu yapılarda ZÖ'den geçen özne mevcut olmadığı için özne-yüklem arasındaki Gösterici-Baş ilişkisi kurulamamaktadır ve bunun sonucunda [-DIğ+I] stratejisi seçilememektedir:

(14) a. *Adada beni gördüğü kişi

b. Adada beni gören kişi (Öztürk, 2011: 239, Kornfilt 2000: 134'ten alıntılanarak)

Öztürk'e göre nitelenen baş ad özne dışında bir kurucu olduğunda öznenin anlamsal özellikleri, ortaç ekinin seçimini etkilemektedir. Öztürk'ün gösterdiği gibi, özne ya EÖ içinde kalıyor ya da ZÖ'ye yükseliyor. Bu iki olasılık, aynı dilbilgisel işlevi üstlenen kurucunun ilgilendirilmesi için ya [-(y)An] ya da [-DIğ+I] stratejisinin kullanılmasına yol açmaktadır (Öztürk, 2011: 239):

(15). a. [ZÖ [EÖ Arkeolojik kazılar yapılan] bir bölgeye geldik.

b. [ZÖ Arkeolojik kazılarını [EÖ AÖ-izi yapıldığı]] bir bölgeye geldik. (Öztürk 2011: 239, Haig, 1997: 196'dan alıntılanarak)

Kişisiz edilgenlerde ise Öztürk (2008, 2011), [Gös/ZÖ]'ye çıkacak özne olmadığından her zaman [-(y)An] tipi strateji kullanıldığını, [-DIğ+I] stratejisinin imkânsız olduğunu belirtir (Öztürk 2008: 248; Öztürk 2011: 240).

Standart Kuram'da ABİ olarak ifade edilen kısıtlama, Öztürk'ün yaptığı analizlerle açıklamaya kavuşmuştur. [Gös/ZÖ] konumunun ölçütsel bir sabitleme konumu olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, bu konuma taşınan bir öbeğin daha yukarıya çıkmasının imkânsız olduğunu varsaymalıyız. Öbür taraftan Öztürk (2008)'de (16a) numaralı örnekte [AÖ-izi karısı] BelÖ'sü EÖ'nün içinde kalmıştır bu yüzden [-(y)An] stratejisinin kullanıldığını belirtmektedir (Öztürk 2008: 247). Ancak söz konusu öbeğin bir alt kurucusu, sabitleme konumu olan Gösterici'deki kompleks kurucunun içinden çıkarak yükselebilmektedir (Öztürk, 2011: 239). Bu durum, ABİ çerçevesinde ele alınan örnekleri kapsamaktadır ve üretimleri için doğru bir öngörü sunmaktadır:

(16) a. [ZÖ [EÖ [AÖ AÖ-izi karısı] bebeğe bakan] adam_j

b. [ZÖ [AÖ AÖ-izi; karısı]_i-nın [EÖ AÖ-izi; bebeğe baktığı] adam]¹¹⁰ (Öztürk 2011: 239)

Öztürk, bu analizine destek olarak bazı açılı verilerini kullanmaktadır. Kullandığı verilere göre [-(y)An] ve [-DIğ+I] yapıları arasındaki fark, özne konumundan kaynaklanmaktadır. (17)'de görüldüğü gibi, [-(y)An] stratejisiyle kurulan NİYT'lerde özne olumsuzluğun altında açılı alırken, [-DIğ+I] yapılarında özne olumsuzluğun üstünde açılı almaktadır (Öztürk 2008: 248; Öztürk, 2011: 239):

- (17). a. [ZÖ [EÖ [AÖ AÖ-izi; bütün çocukları] sağlıklı doğmayan çift;
olumsuzluk > bütün = bazı çocuklar sağlıklı doğmuş (özne EÖ içindedir)
- b. [ZÖ [AÖ AÖ-izi; bütün çocuklarının]_i [EÖ AÖ-izi; sağlıklı doğmadığı-ı] çift;
bütün > olumsuzluk = hiçbir çocuk sağlıklı doğmamış (özne EÖ dışındadır)

Öztürk, yarı-geçişim yapılar ile kişisiz edilgenler yapıları aynı analizi uygular ve bu yapıların örneklerinden elde ettiği bulgularla bu yapıların ilgilendirilmesi için kullanılan strateji seçimine açıklama getirdiği kanaatindedir. Öztürk'ün yarı-geçişim olarak ele aldığı (18) ve (19) numaralı örneklerden anlaşılacağı üzere KILICI, yapısal bağımsız bir özne statüsüne sahip olmadığında ZÖ'ye çıkabilecek ve Z^o Başılı'ndaki eylemle Gösterici-Başılı ilişkisine girebilecek bir özne olamayacak ve bu sebeple NİYT'ler sadece [-(y)An] stratejisiyle kurulabilecektir (Öztürk, 2011: 240). Öztürk'e göre (18b) ile (19b) arasındaki fark yukarıdaki açıklamalar eşliğinde şu şekilde çözümlenebilir (Öztürk, 2011: 239):

(18) a. Eve hırsız girdi. (yarı-geçişimli KILICI)

> b. hırsız giren ev

(19) a. Hırsız eve girdi. (belirtili yapısal özne)

¹¹⁰ Öztürk (2011)'de bu örnek dilbilgisel olarak verilmiştir, fakat bizce dilbilgisel olarak kabul edilemez.

> b. hırsızın girdiği ev

Öztürk, [-DIğ+I] stratejisinin ise yapının özne dışındaki öğelerinin ve özne dışındaki öğelerle ilişkili iyelik öbeklerinin ilgilendirildiği NİYT’lerde kullanıldığının altını çizer. Yani [Gös/ZÖ] konumuna taşınabilecek EÖ dışı özne bulunduğu durumlarda kullanıldığını ileri sürer (Öztürk 2007: 10). Bu stratejinin kullanıldığı yapılarda özneler, EÖ dışına çıkıp [Gös/ZÖ] konumuna yükseldiğinden Gösterici-Baş ilişkisi ortaya çıkmakta ve yüklemün üstünde özne için kişi uyumu görülür (Öztürk, 2011: 240).

Öztürk’ün analizindeki başka önemli bir nokta şudur: [-DIğ+I] stratejisiyle kurulmuş NİYT’lerin baş adlarını oluşturan kurucular, [Gös/ZÖ] konumundan geçmeden TümÖ’ye çıkmaktadır. Bu konum yapının öznesiyle doludur ve özne ileri taşımalara dondurularak orada sabitlenmiş halde kalmaktadır (Öztürk, 2011: 240):

(20) a. köpeğin bahçede ısırıldığı kız

b. köpeğin kızı ısırıldığı bahçe

Bu noktada, Öztürk’ün fark ettiği üzere, analizde küçük bir sorun çıkmaktadır: NİYT’nin kuruluşunda [-DIğ+I] stratejisinin kullanılması, EÖ’nün dışına çıkmış ‘yüksek’ bir özne bulunduğunu ve [-(y)An] stratejisinin kullanılması, EÖ’nün içinde ‘alçak’ bir özne bulunduğunu gösteriyorsa o zaman nasıl oluyor da, (21) numaralı örnekte görüldüğü üzere öznenin, EÖ’nün içinde kaldığı durumlarda özne dışında bir kurucu [-(y)An] stratejisiyle ilgilendirilemiyor (Öztürk, 2011: 240)?

(21) a. çocukların aradığı öğretmen

b. *çocuklar arayan öğretmen ((21a) ile aynı anlamda)

c. bütün çocukların görmediği öğretmen

d. *bütün çocuklar görmeyen öğretmen ((21c) ile aynı anlamda) (Öztürk, 2011:

240)

Öztürk'e göre bu kısıtlama, tümcenin zihinsel işlenmesindeki zorluktan kaynaklanmaktadır (Öztürk, 2011: 240). Aslında, Öztürk'ün de belirttiği gibi, bu olguya sadece geçişli eylemlerde karşılaşmaktayız. Geçişsiz eylemlerde öznenin yüksek konumda veya alçak konumda bulunmasına göre ya [-DIğ+I] ya da [-(y)An] tipi ortaç kullanılmaktadır (Öztürk, 2011: 240):

(22) a. Çocukların öldüğü bir dünyada yaşamak istemiyoruz.

b. ??¹¹¹ Çocuklar ölen bir dünyada yaşamak istemiyoruz.

(23) a. kuşların öttüğü bir bahçe

b. kuşlar öten bir bahçe

Öztürk'e göre [-(y)An] eki, pek çok farklı niteleme yapısında kullanıldığından EÖ'nün içinde kalan öznelerin bulunduğu yapılarda [-(y)An] kullanımı özne ve nesne açısından anlamsal bir karışıklığa sebep olduğu için tümcenin işlenmesini zorlaştırmaktadır (Öztürk, 2011: 241). Bunun bir delili olarak aynı yapılarda olan tümcelerde artık adılların kullanıldığında anlam bulanıklığını ortadan kalktığını gösteren aşağıdaki örnekleri vermektedir:

(24) a. Kendisini köpek ısırın çocuk

b. Kendisini köpek ısırın/kovalayan çocuk

c. ? Kendisini çocuklar bekleyen öğretmen

ç. ?? Kendisini bütün çocuklar görmeyen öğretmen (Öztürk 2008: 250; Öztürk, 2011: 241)

Ancak bizim danıştığımız ana dili Türkçe olan konuşucular, (24)'teki tümceleri dilbilgisi dışı olarak değerlendirmiştir.

¹¹¹ Öztürk bu örneği kabul edilebilir olarak değerlendirmiştir, fakat bizce burada iki soru işareti daha uygun olur.

Öztürk'e göre iyelikli yapılardan kurulan NİYT'lerde özne dışındaki bir öbeğin alt kurucusu, zaten özne ile dolu olan [Gös/ZÖ] konumunu atlamak zorundadır (Öztürk, 2011: 241). Böylece bu konuma uğramadan doğrudan TümÖ'ye çıkmaktadır ve sunulan analizde herhangi bir soru işareti bırakmamaktadır:

(25) a. köpeğin bahçede [AÖ _____ kolu]-nu ısırdığı kız

b. [AÖ _____i kolu]-nu köpek ısırın çocuğu (Öztürk 2008: 251; Öztürk, 2011: 240)

2.11.2. Öztürk (2007, 2008, 2011) Önerilerinde Tespit Ettiğimiz Sorunlar

Öztürk'ün önerdiği analiz; kapsayıcılığıyla, açıklayıcılığıyla ve basitliğiyle buraya kadar sunduğumuz tüm analizlerden üstündür. Türkçedeki NİYT kurma strateji seçimini büyük ölçüde açıklayabildiğini söyleyebiliriz. Ancak Öztürk, ÜD'de kullanılan yaygın yaklaşıma bağlı kalarak bu yapıları birer bitimli tümce olarak ele almıştır. Bundan dolayı da analizinde bazı sorunlar tespit edilmiştir.

2.11.2.1. Öztürk, önerdiği analizinde [-(y)An] ortaçlı NİYT'lerin kuruluşlarını açıklayabileceğini iddia etmektedir (Öztürk, 2011: 238). Ancak ilk verdiği örneği bile ele aldığımızda bu iddiasının bazı noktalarda yetersiz kaldığı görülmektedir:

(26) Bahçede kızı ısırın köpek (Öztürk, 2011: 233)

(26)'daki *köpek* ögesinin belirtisiz yorum alması imkânsızdır. Bu halde bu örnek (26)'da verilen örnekteki yapıdan üretilmiş olamaz, (28) numaralı örnekte verilen yapıdan üretilmiş olmalıdır. Bir şekilde (26)'dan üretilmiş olsa bile, aynı yapı (28)'deki öznenin ilgilendirilmesi için de kullanılmak zorunda, (28) gibi bir yapıdan başka bir şekilde *köpek* ögesini ilgilendiremeyiz. (28) numaralı örnekteki öznenin EÖ içinde kaldığını da iddia etmemiz mümkün değildir:

(26) *Bahçede kızı köpek ısırdı.

(28) Köpek bahçede kızı ısırdı.

[-(y)An] stratejisinin aslında EÖ dışına çıkmış öznelerin nitelenmesinde kullanılabildiğini göstermek için EÖ sınırını gösteren zarflar kullanabilmekteyiz.

(29) a. Kardeşim çabuk koşabilir.

b. *Çabuk kardeşim koşabilir. (*karşıt odak yorumu olmadan*)

b. çabuk koşabilen kardeşim

Aynı zamanda Öztürk'ün daha önceki sayfalarda (18) ve (19) olarak verdiğimiz, burada ise (30) ve (31) olarak tekrarladığımız örnekleri de bunu açıkça göstermektedir:

(30) a. Eve hırsız girdi. (*yarı-geçişimli Kılıcı*)

b. hırsız giren ev

(31) a. Hırsız eve girdi. (*belirtili yapısal özne*)

b. hırsızın girdiği ev

Öztürk'ün sunumundan (31a)'daki yapıdan sadece (31b)'deki NİYT'yi üretebileceğimizi anlamaktayız. Fakat (31a)'da Öztürk'ün kendisi belirtili yapısal özne olarak betimlediği *hırsız* kurucusunu da ilgilendirebiliriz ve NİYT'nin tek mümkün şekil, [- (y)An] stratejisiyle kurulan yapı olacaktır:

(32) c. eve giren hırsız

d. *eve girdiği hırsız

Bu şekliyle Öztürk'ün sunduğu analiz, bizce sadece Standart Kuram'daki Başlıca İlke'nin dışında kalan örnekler için bir açıklama yapabilmektedir.

2.11.2.2. Bunun yanı sıra Öztürk'ün verdiği Ü-çalkalanma örnekleri, öznelerin sadece EÖ-içinde veya [Gös/ZÖ]'de bulunabildikleri varsayımını çürütmektedir. (33a)'da *adamlar* öznesi, *birbirlerini* artgönderim olarak bağlayabildiğine göre EÖ içinde kalmış olamaz, çünkü artgönderim bağlayabilmesi için bu kurucunun gönderimsel olması gerekir. Oysa EÖ

içi özneler gönderimsel olamaz, onların sadece kapsayıcı anlamları olabilir. (33b)'deki yapı dilbilgisel dışı olduğuna göre *birbirlerini* BelÖ'sü bir Ü'-konumuna taşınmış olmalıdır. Bu da gösteriyor ki, ZÖ'nün üstünde öznelerin taşınabileceği bir Ü'-konumu daha vardır:

(33) a. Adamlar birbirlerini görmüş.

b. * Birbirlerini adamlar görmüş. (Kural, 1992: 261)

2.11.2.3. Bu şekilde sunulan analiz, geçişsiz eylemlerle kurulan NİYT'lerin içinde belirtisiz bir öznenin bulunduğu durumlarda [- (y)An] stratejisi kullanılabiliyorken geçişli eylemlerle kurulan NİYT'lerde neden buna imkân vermediğini açıklamıyor.

2.11.2.4. Öztürk'ün analizi, Türkçe NİYT'lerin üzerinde görülen adsıl uyumun ZÖ'de tetiklendiğini varsaymaktadır. Fakat ZÖ'de eylemsel uyumun tetiklenmesi kuramsal olarak akla daha yatkındır. O zaman neden bu yapılarda ZÖ'de adsıl uyumun görüldüğü sorusuna bir cevap aramamız gerekir. Aynı şekilde analiz, [-DIğ+I] stratejisinin içindeki öznenin üzerindeki tamlayan durumunu tamamen göz ardı etmektedir. Anladığımız kadarıyla Öztürk de Cagri (2005) gibi tamlayan durumunun bir şekilde Z⁰ Başı tarafından eşlendiğini varsaymaktadır. Ancak böyle bir varsayım kuramsal olarak savunulamaz.

2.12. Ara Sonuç

Bu Bölümden elde ettiğimiz verileri ve kuramsal bilgiler Tablo 1 ve Tablo 2'de özetlenmiştir. Tablo 1'de tartıştığımız her analizin farklı NİYT tipleri için sunduğu temel varsayımları içermektedir. Tablo 2'de ise incelenen analizlerde tespit ettiğimiz en büyük sorunun yanı sıra bizim analizimizi inşa etmemiz için en değerli tespitleri özetlenmiştir.

	-DIğ+I tipi strateji	-(y)An tipi strateji	İyelikli öbeklerin ilgilendirilmeleri	Kişisiz edilgen yapılar	[-Özgül] özneli yapılar	Varoluşsal yapılar
Underhill (1972)	Nesne ilgilendirilmesi	Özne ilgilendirilmesi	Öznenin bir parçası olduklarında [- (y)An]	-	Belirtisiz Öznenin Sağ taşıması	-
HK (1976), Knecht (1979)	Nesne ilgilendirilmesi	Özne ilgilendirilmesi	ABİ	ÖYİ	Özne geçişimi > ÖYİ	-
Dede (1978)	TEYK devreye girdiğinde kullanılan strateji	TEYK devreye girmedğinde kullanılan strateji	TEYK'in devreye girmesine gerek yoktur	TEYK'in devreye girmesine gerek yoktur	Anlamsal açıdan tamlayan durumuna ihtiyaç yoktur	-
Csató (1985)	İyelikli ortaç	İyeliksiz ortaç	Soyut Uyum Başı mevcuttur	-	Değişkene erişilebilir özne mevcuttur	-
BHM (1990)	Ga-stratejisi (+iyelik)	Wa-stratejisi (-iyelik)	ABİ	ÖYİ	ÖYİ	-
Sezer (1991)	[+ tamlayan; + iyelik eki] yapısı	[- tamlayan; - iyelik eki] yapısı	Gerçek uyum olmadığı için tamlayan durumu yoktur	Dolgu adlı gerçek uyum tetiklemez	Dolgu adlı gerçek uyum tetiklemez	Dolgu adlı gerçek uyum tetiklemez
Haig (1997, 1998)	İyelikli Ortaç	Serbest ortaç	Öngörmeli iyelik	Özne yoktur	Durumdan sıyrılmış özneler > özne yoktur	-
Kornfilt (1997)	Uyum ekleri gerektiren strateji	Uyum ekleri gerektirmeyen strateji	Ü'-Ayrıklığı Koşulu uzun çıkarmalarda (yani kompleks NİYT'lerde) devre dışıdır, Sola Dallanma Koşulu	Dolgunun Yerine Geçme İlkesi, değişken dolgu özneyi 'kaplayacak' şekilde dizini ona aktarır	Dolgunun Yerine Geçme İlkesi, değişken dolgu özneyi 'kaplayacak' şekilde dizini ona aktarır	-
Kornfilt (2000)	Uyum ekleri gerektiren strateji	Uyum ekleri gerektirmeyen strateji	'Büyük özne'nin bağladığı <i>değişken</i> adılıslı değil, Tümcesel Özne Kısıtlaması	Op dizimini Tüm°'e aktarır, Tüm° dizimini özne konumunda bulunan adıl _{dolgu} 'ya aktarır	Op dizimini Tüm°'e aktarır, Tüm° dizimini özne konumunda bulunan adıl _{dolgu} 'ya aktarır	-
Kornfilt (2008)	Özne olmayan öge ilgilendirilmesi	Özel Tümleyici Uyumu	-	-	-	-
Cagri (2005)	Özne olmayan öge ilgilendirilmesi	Özne ilgilendirilmesi	İlgilendirilen öge [Gös/ZÖ]'den geçmiştir	Eğik durumlu öge [Gös/ZÖ]'den geçer	Eğik durumlu öge [Gös/ZÖ]'den geçer	-
Ulutaş (2006)	Tüm°'den Z°'ye [uyum] süzülüyor	Tüm°'den Z°'ye [odak] süzülüyor	-	-	Özgül olmayan özne ODAK'tır	-
Öztürk (2007, 2008, 2011)	Özne EÖ'den çıkmaktadır	Özne EÖ'nün içindedir ya da ilgilendirilmektedir	Öğeler [Gös/ZÖ]'de donuyor, fakat içlerinden çıkarma mümkündür	-	Özne, EÖ'nün içinde kalır	-

Tablo 1: Tartışılan analizlerin temel varsayımlarının dökümü

	En büyük sorunu:	Analizimiz için kazandırdıkları:
Underhill (1972)	Öznenin taşınmasını tersten okumuş olması ve elinde yeterince kuramsal araç bulunmaması	Çizgisel sıralayışına dikkat çekmesi ve öznenin anlamsal özelliklerine göre taşınmasıyla çalkalanmayı ayrı tutması
HK (1976)	Underhill'in iki tür taşıma konusunda belirttiklerini dikkate almamak	Örneklerin seçiminde hangi çizgisel sıralayış dikkate alınması gerektiğini göstermesi
Dede (1978)	Tamlayan durumunun atanmasını açıklayamamış olması	Öznelerin anlamsal özelliklerine dikkat çekmiş olması
Csato (1985)	Bağlama Kuramı'nı yanlış uygulamış olması	Özne kavramı için konfigürasyon açısından formüle edilmiş bir tanıma ihtiyaç olduğuna dikkat çekmesi
Baker, Hankamer ve Knecht (1990)	Tümleyici Uyumu'nu Bağlama Kuramı çerçevesinde ele almış olmaları	Bölük ÇÖ Varsayımı'na dikkat çekmesi
Sezer (1991)	Operatörün yerini yanlış belirlemiş olması; X'-şemasında bazı yansımaların yanlış göstermiş olması	İyelikli öbeklerde gerçek bir uyumun söz konusu olmadığına dikkat çekmesi; Underhill'in önerdiği iki farklı taşımanın üzerinde durmuş olması
Haig (1997, 1998)	Türkçe adlaştırmalarını iyelikli-iyeliksiz olarak belirlemesi ve seçimi bununla açıklamaya çalışması	Türkçe NİYT'lerin adlaştırma olduklarına dikkat çekmesi; Seçimde ilgilendirilen ögenin merkezi rol oynamadığını söylemesi; [-DIğ+I] tipinin üzerinde durması
Kornfilt (1997, 2000)	Kornfilt'e göre artık adıl 'basit' NİYT'lerde yasak olduğunu varsayması Türkçe NİYT'leri TümÖ seviyesine sahip ve İngilizce denkleriyle aynı yapıya sahipmiş gibi ele alması	(1997)'de ÜD literatüründe NİYT kurma stratejileri konusundaki tartışmaların doğru görünen genellemeler etrafında dönmüş olduğuna dikkat çekmesi; (2000)'de [adsıl] olarak işaretli eylemsel ulamlar kullanmış olması
Kornfilt (2008)	Tümleyici Uyumu'na başvurmuş olması	Farklı Türkî dillerdeki NİYT yapılarının farklı olabileceğine dikkat çekmesi
Cagri (2005)	Pesetsky ve Torrego (2001)'in bitimli ana tümceler için önerdiği analizi uygulaması	Öznelerin farklı özelliklerine dikkat çekip özneliğin üç bileşenden oluştuğunu söylemesi
Ulutaş (2006)	Güçlü-zayıf özellikler konusundaki varsayımları	Yapı Bilgisi ile ilgili özellikleri kişi-sayı özellikleriyle beraber eşit ağırlıklı olarak ele alması
Öztürk (2007, 2008, 2011)	Yarı-geçişim varsayımına başvurması	EÖ-içi ve EÖ-dışı öznelerle dikkat çekmesi; İlgilendirilen ögenin rol oynamadığına dikkat çekmesi

Tablo 2: Tartışılan analizlerde tespit edilen temel sorunlar ve bizim için yönlendirici tespitlerin dökümü

Bu Bölüm'de Türkçede mevcut olan iki ilgilendirme stratejisi arasındaki seçimi ele alan bizden önceki temel analizleri ayrıntılı bir biçimde incelemeye çalıştık. Bunu yaparken mevcut analizlerin arasındaki çelişkilere, her analizin kendi içindeki çelişkilere ve kuramın genel kabulleriyle ters düştükleri noktalara dikkat çekmeye gayret ettik. Bunu yapmamızdaki amaç, araştırmacılara bir eleştiri yöneltmek değil, genel itibarıyla ÜD çerçevesinde uygulanmaya çalışılan *ne*-taşımali analizin Türkçe NİYT'lerin yapısını ortaya koymadaki

yetersizliğini göstermektir. Dikkat çekmek istediğimiz gözlem şudur: 70’li yıllardan bugüne kadar geçen 50 yıllık süre içerisinde geliştirilen 10’dan fazla birbirinden az ya da çok farklılaşan yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımların hepsi; Türkçedeki adlaştırma şeklindeki NİYT’leri *ne*-taşımali ve bitimli tümceli yapılar olarak analiz etmektedir. Uygulanan *ne*-taşımali, bitimli tümce analizi; bizce Türkçe NİYT kurma strateji seçimine ikna edici bir açıklama ve kapsamlı bir çözümleme sunamamaktadır. Kanaatimizce bu durum, araştırmacıların verileri eksik değerlendirmelerinden değil, kuramdaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Özellikle Haig (1997, 1998) ve Öztürk (2007, 2008, 2011)’in analizlerinde Türkçe NİYT’lerin kuruluşu sırasında meydana gelen strateji seçiminin nasıl gerçekleştiğini açıklamaya çok yaklaştıklarını söyleyebiliriz. Ancak İşlevsel Dilbilgisi’nde eksik olan yapısal bakışın, Haig (1997, 1998)’i NİYT kurma stratejilerinin arasındaki seçimi tam belirtmekten alıkoymuştur. Diğer taraftan NİYT’ler için ÜD’de hâkim olan bitimli tümce analizi, Öztürk (2007, 2008, 2011)’in ortaç eski seçimini sorunsuz bir şekilde çözümlemelerine engel olmuştur.

Bizim bu bölümde literatür taramasıyla amaçladığımız şey; Türkçe NİYT’lerin, Lehmann (1984)’te açıkça savunulduğu gibi dildeki altasıralama stratejisine bağlı olarak adlaştırma yapıları olduklarına dikkat çekmek ve bu yapıları analiz ederken bunların adlaştırma yapıları olduklarını hesaba katarak ilgilendirme strateji seçimi konusunda isabetli tespitler yapabilmek.

Bu Bölüm’de özetleyip tartıştığımız tüm ÜD temelli analizlerde kuramsal ağırlığın, özne kavramına ve öznenin de ZÖ ile olan ilişkisine verildiğine şahit olmaktayız. Fakat hiçbir analizde öznenin tanımı yapıp özellikleri irdelenmemiştir. Özne kavramı sanki sezgisel olarak tanınan bir işlevmiş gibi bize gelmektedir. Oysa 3. Bölüm’de göreceğimiz gibi özne kavramı için kesin sınırlar çizilmediğinde da bu sezgisel tanımdan dolayı özne kuramsal

olarak bir değere sahip olmamaktadır. Bunların yanı sıra bu bölümde tartıştığımız analizlerin hiçbirinde Türkçedeki NİYT'lerin bir adlaştırma olduğu göz önünde bulundurulmamıştır. Bunun gibi ortaçsal NİYT'lerde bir ZÖ'nün varlığından söz edilip edilemeyeceğine dair de bir bilgi verilmemiştir. Türkçe NİYT'lerin adlaştırma olduklarının göz önünde bulundurulmaması ve ZÖ içerip içermediğinin tartışılmaması, analizlerde daha başka bir soruna yol açmıştır: Hiçbir analizde, **dipten yukarı** (*bottom up*) ilerleyen bir türetimle hareket edilmemiştir.

Bu bağlamda 3. Bölüm'deki incelememize, buraya kadar elde edilen verilerin dökümünden hareketle **özne kavramını** ve **bir altasıralama stratejisi olarak gerçekleşen adlaştırmaların yapısını** ayrıntılı biçimde irdelemeye başlayacağız. Kanaatimizce özne kavramının ve adlaştırmaların yapısını çözümlerken **dipten yukarı türetimi** benimsediğimizde Türkçe NİYT'lerin tüm özelliklerini kapsayabilecek bir yapıya ulaşabiliriz ve iki ilgilendirme stratejisi arasındaki farkları da çok rahat bir şekilde aydınlayabiliriz.

3. BÖLÜM: TÜRKÇEDEKİ NİYT'LER ve NİYT KURMA STRATEJİLERİNE KARMA GENİŞLETİLMİŞ YANSIMA TEMELLİ YAKLAŞIM

3.1. Veriler

2. Bölüm'de ele aldığımız analizlerin hemen hepsi, Underhill (1972)'de yapılan gözlemden hareket etmektedir: [-(y)An] tipi ilgilendirmeler özne ilgilendirildiğinde kullanılmaktadır. Aslında ÜD çerçevesinin dışında çalışmalar yürüten Dede (1978), Haig (1997, 1998) ve ÜD çerçevesinde çalışan Öztürk (2007, 2008, 2011) hariç, diğer 8 analizin hepsi (Csató (1985), BHM (1990), Sezer (1991), Kornfilt (1998), (2000), (2008), Cagri (2005), Ulutaş (2006)), yeni bir analiz veya yaklaşım sunmak yerine HK (1976)'da belirlenen ilk gözlemi ya bir açıdan tamamlayarak ya da ÜD'nin sonraki gelişmeleri sayılan yaklaşımlar çerçevesinde yorumlayarak pekiştirmiştir. Underhill (1972), Lees (1960)'taki adlaştırmalar için sunulan analizi takip etmiş ve gözlemini buradan hareketle formüle etmiştir. Ancak Underhill'in, Lees'in analizinin ruhuyla uyuşan bu gözlemi ne derecede gerçekleri yansıtmaktadır? Bu soruya cevap vermek için ilk önce [-(y)An] tipi NİYT'lere ve [-DIğ+I] tipi NİYT'lere bir göz atmamız gerekmektedir.

3.1.1. [-(y)An] Tipi İlgilendirmeler

(1) numaralı örnekleri, Underhill (1972) ve HK (1976) Başlıca İlke'ye göre ele alırken Kornfilt (1997, 2000, 2008) tarafından bu örnekler 'basit ilgilendirmeler' olarak ele alınmaktadır. (1a)'da geçişli bir eylemin öznesi; (1b)'de özneli geçişsiz eylemin (*unergative verb*) öznesi; (1c)'de nesneli geçişsiz eylemin (*unaccusative verb*) öznesi¹¹²; (1ç)'de ise edilgen bir eylemin öznesi ilgilendirilmiştir:

¹¹² Bu eylemlerin tek temel üyesi, EÖ'nün Tümleş konumunda üretilir/birleştirilir ve nesneye özgü Konu Rolü alır. Ancak daha sonra [Gös/ZÖ]'ye çıktığından özne statüsü kazanır ve nesne olarak değil, özne olarak değerlendirilir.

(1) a. [____i bardağı kıran] çocuk_i

b. [____i odasında uyuyan] çocuk_i

c. [____i eriyen] buz_i

ç. [____i okunan] kitap_i

(2) numaralı örneklerde HK (1976)'ya ABİ kapsamına giren, Kornfilt (1997, 2000, 2008)'e göre ise 'kompleks ilgilendirmeler' olarak ele alınan yapılar verilmiştir. Bu örneklerde öznenin tamlayanı ilgilendirilmiştir:

(2) a. [[____i izi] hiç silinmeyen] tek yara_i

b. [[____i kedisi] ciğeri kapan] çocuk_i

(3), (4), (5) ve (6) numaralı örneklerin hepsi, HK (1976) tarafından ÖYİ'ye bağlı olarak ele alınmakta, Sezer (1991) ve Kornfilt (1997) tarafından ise 'sıfır dolgu özne içeren yapılar' olarak ele alınmaktadır. Cagri (2005)'e göre ise bu yapılarda eğik durumlu ilgilendirme hedefi, [Gös/ZÖ]'den geçer, bu sebeple [-(y)An] tipi ilgilendirme kullanılır. Öztürk (2007, 2008, 2011) analizinde ise bu yapılarda [-(y)An] tipi ilgilendirmenin kullanılmasının sebebi, [-özüml] öznenin EÖ'nün içinde kalmasıdır. (3a) ve (3b) örnekleri, 2. Bölüm'de incelediğimiz çalışmalarda ele alınan örneklerle benzerdir. Bu örneklerde etken/edilgen eylemlerin belirtisiz özneleri, NİYT'nin içinde kalmaktadır ve ilgilendirilen öğeler tümcede farklı Roller ve dilbilgisel işlevler üstlenmektedir. (3a)'da kalma durumlu YER Rolünde bir öge ilgilendirilirken (3b)'de yönelme durumlu YARARLANICI Rolünde bir öge ilgilendirilmektedir. (3c), (3ç) ve (3d) numaralı örneklerde farklı Roller ve dilbilgisel işlevler üstlenen adların tamlayanlarının ilgilendirilmesini görmekteyiz. Bu örnekler, (2a) ve (2b)'deki örneklerin örüntüsündedir; (3c), (3ç) ve (3d)'yi (2a) ve (2b)'den ayıran tek fark şudur: İlgilendirilen tamlayan durumlu adın tamlanan unsuru, yapının öznesi değil, tümceciğin başka bir kurucusudur. (4a)'da bir kurucunun değil, bir eklentinin (*adjunct*) [-

(y)An] stratejisiyle ilgilendirildiğini görmekteyiz. (4b)'de ise [-(y)An] stratejisinin kullanımının, özne geçişimi/yarı-geçişimle açıklanamayacağını gösteren bir örnek bulunmaktadır. (4b) numaralı örnekte çoğul eki ve niteleyici almasına rağmen özne olmadığı iddia edilen¹¹³ *arkeolojik kazılar* ad öbeğinin, bize göre eylemle geçişim geçirerek öznellikten 'azledildiği' iddia edilemez. (5a) ve (5b) numaralı örneklerde kişisiz edilgen yapılardan elde edilen NİYT'ler yer almaktadır. (6) numaralı örnek ise, bir varoluşsal yapının kalma durumlu YER Rollü ögeinin ilgilendirilmesini içermektedir.

- (3) a. [____i çocuk uyuyan] oda_i
b. [____i kitap okunan] çocuk_i
c. [[____i üzeri]-ne kaynar su dökülen] adam_i
ç. [[____i çerçevesi]-nden su sızan] pencere_i
d. [[____i kızı]-nı köpek ısırın] aile_i
- (4) a. [____i yeni bina yapılması beklenen] Ankara Adliyesi_i
b. [____i arkeolojik kazılar yapılan] bölge_i (Haig 1997:196)
- (5) a. [____i otobüse binilen] durak_i
b. [____i duraktan binilen] otobüs_i
- (6) [____i sokak köpeği olan] mahalle_i

(1-6) arası örneklerden belli olduğu üzere [-(y)An] tipi ilgilendirme stratejisi, çok sayıda farklı işlev üstlenen kurucuların ilgilendirilmesi için yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. **[-(y)An] tipi ilgilendirme stratejisinin özne ilgilendirilmesi olarak bilinen işlevi, sadece çok sayıdaki işlevlerinden biridir.** Bu örnekler dikkatlice incelendiğinde bu yapılardaki öznelerin farklı dağılımı göze çarpmaktadır: Bazı örneklerde ilgilendirme sonucunda tümceciğin içinde hiç açık özne bulunmamaktadır: (1) numaralı

¹¹³ HK (1976), BHM (1990), Sezer (1991), Haig (1998), Kornfilt (1998, 2000, 2008), Öztürk (2007, 2008, 2011) hepsi bu tür öznelerin aslında özne olmadığını ileri sürmektedirler.

örnekte olduğu gibi. Bazılarında ilgilendirme sonrasında dahi tümcecğin içinde mantıksal özne bulunabilmektedir: (2), (4), (6) numaralı örneklerde olduğu gibi. Bazılarında ise ne ilgilendirmeden önce ne de ilgilendirmeden sonra tümcecikte hiçbir şekilde özne mevcut değildir: (5) numaralı örneklerde olduğu gibi. Haig (1998), [-(y)An] tipi ilgilendirmelerin bu değişik dağılımına bakarak bu yapının tümcecikte özne kalmadığında kullanıldığı kanaatine varmıştır. İlgilendirilen ögenin dilbilgisel işlevi ve yapıdaki öznenin varlığı ve yokluğu açısından kolayca gözlemlenebilen bu hayli değişik dağılıma rağmen [-(y)An] tipi NİYT'ler, bugüne kadar 'özne ortacı' olarak algılanmaya, adlandırılmaya ve incelenmeye devam edilmiştir. 2. Bölüm'de ele aldığımız çalışmaların hemen hepsi; 'özne ortacı' olduğunu kabul etmemizi istedikleri [-(y)An] ilgilendirme stratejisinin, özne olmayan unsurların ilgilendirilmesi için kullanımına bir açıklama aramaktan öteye geçemeyip [-(y)An] ile [-DIğ+I] arasında gözlemlenen nöbetleşmeye ikna edici bir çözüm üretememişlerdir. Cagri (2005); tümcenin öznesinin, aynı zamanda önermenin Konusu (*Topic*) olarak kabul edilebileceğini ileri sürer ve bu kabulden hareketle özne, önermenin Konusu olduğunda bu tür yapılarda önermenin Konusu olan öznenin, [-(y)An] tipi stratejiyle ilgilendirildiğini belirtir (Cagri, 2005: 3-4). Cagri, analizini büyük ölçüde [-(y)An] tipi ilgilendirmelere dayandırır, bu yüzden bu gözlemini [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeler açısından yorumlamamıştır.

Bunun gibi ÜD çerçevesinde yürütülen diğer analizlerin hiçbirinde [-DIğ+I] tipi NİYT'lerin incelenmesine gerektiği gibi yer verilmemiştir. [-(y)An] tipi ilgilendirmeleri merkeze alan yaklaşımlarda [-(y)An] ilgilendirme stratejisi, araştırma konusu olmaya değer tek strateji olarak sunulmuştur. Diğer taraftan İşlevsel Dilbilgisi çerçevesinde ilerleyen Dede (1978) ve Haig (1997, 1998) gibi çalışmalar, [-(y)An] tipi ilgilendirmeleri merkeze alan yaklaşımların tersine [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin özelliklerini tespit etmeye çalışmışlardır.

Ancak bu çalışmalardaki en büyük eksiklik, öznenin üzerindeki tamlayan durumunun atanmasıyla ilgilidir. Bu çalışmalarda yapısalcılık açısından öznenin üzerindeki tamlayan durumunun atanmasıyla ilgili ikna edici ve isabetli analizler sunulamamıştır. Bundan dolayı Dede (1986) ve Haig (1997, 1998) çalışmaları, ÜD çerçevesinde çalışma yürüten araştırmacıların dikkatini çekmemiştir. Şimdi biz de [-DIğ+I] tipi NİYT'lerden oluşturulan verilere bakmayı deneyelim.

3.1.2. [-DIğ+I] Tipi İlgilendirmeler

- (7) a. [çocuğun ____i kırdığı] cam_i
b. [bebeğin ____i uyuduğu] oda_i
c. [suyun ____i sızdığı] pencere_i
ç. [kitabın ____i okunduğu] çocuk_i
d. [arkeolojik kazıların ____i yapıldığı] bölge_i (Öztürk, 2008: 243)

(7) numaralı örneklerde [-DIğ+I] stratejisi, farklı eylem (geçişli, geçişsiz, edilgen)'lerin özne dışı kurucularının ilgilendirilmesi için kullanılmaktadır. (7) numaralı örneklerin hepsinde tümceciğin içinde özne mevcuttur. Söz konusu özne, (8) numaralı örnekte görüleceği üzere *adıl* olabilir ve açık bir şekilde görünmeyebilir; ancak [-DIğ+I] stratejisi, iyelik eki vasıtasıyla *adıl* olarak kodlanan özneyi tanımlamamıza olanak sunuyor:

- (8) [*adıl*_i _____j su içtiğiniz_i] bardak_j

(9)'daki örnekler, NİYT yapısındaki kompleks bir öğenin tamlayanının ilgilendirilmesinin [-DIğ+I] stratejisiyle yapıldığını göstermektedir. Bu örneklerde NİYT'nin öznesi açık (9b) veya örtük (9a) bir şekilde tümcecikte yer alabilmektedir:

- (9) a. [*adıl*_i [_____j dedikodusu]-nu yaptığımız_i] kişi_j
b. [hırsızın [_____i evi]-ne girdiği] adam_i

(7-9) örneklere bakıldığında [-DIğ+I] tipi ilgilendirme stratejisinin de, tıpkı [-(y)An] tipi strateji gibi, farklı kurucuların ve eklentilerin ilgilendirilmesinde kullanıldığı sonucuna varılabilir. Aslında iki ilgilendirme stratejisinin arasında ilgilendirilen unsur açısından gözlemlenebilen tek fark şudur: [-(y)An] tipi strateji, iyelikli öge söz konusu olmadığı sürece, dolaysız nesne işlevini üstlenen kurucuların ilgilendirilmesinde kesinlikle kullanılamaz (Öztürk, 2011: 240; Kennelly 1997):

(10) a. *[öğretmen ____ı] bekleyen çocuk; (‘öğretmen, çocuğu bekliyor’ anlamında)

b. [öğretmenin ____ı] beklediği çocuk;

(10)’daki yapının dışındaki durumlarda [-(y)An] ve [-DIğ+I] stratejileriyle bir tümceciğin tüm kurucularını ve de eklentilerini ilgilendirebildiğimiz görünmektedir. Bu örneklerden hareket ettiğimizde bizce iki stratejinin arasındaki fark, ilgilendirilen unsurdan kaynaklanmamaktadır.

Bu gözlemimizin yanı sıra (1-6) arasındaki örnekleri (7-9) arasındaki örneklerle kıyasladığımızda iki stratejinin arasında ortaya çıkan başka bir fark daha vardır: [-DIğ+I] tipi ilgilendirme stratejisinin, [-(y)An] tipi stratejisine göre daha tutarlı bir dağılım sergilediği görülmektedir.

[-(y)An] tipi ilgilendirme stratejisi; hem özne tümceciğin içinde kaldığı belli başlı durumlarda ((2), (3), (4), (6) söz konusu olduğunda) hem öznenin kendisi ilgilendirme hedefi olduğunda (yani (1) numaralı örnekte olduğu gibi) hem de NİYT’yi oluşturacak yapıda özne olarak tanımlanabilecek hiçbir unsur bulunmadığında (yani (5) numaralı örnekte olduğu gibi) kullanılmaktadır. İyelikli öbekler söz konusu olduğunda ise hem öznenin bir kısmının ilgilendirilmesi için (yani (2) numaralı örnekte olduğu gibi), hem de başka kurucuların da bir kısmının ilgilendirilmesi için (yani (3c), (3ç), (3d) örneklerinde olduğu gibi) kullanılabilmektedir.

[-DIğ+I] tipi ilgilendirme stratejisi; sadece öznenin, tümceciğin içinde kaldığı zaman ve bu öznenin tamlayan durumu taşıdığı zaman kullanılabilmektedir¹¹⁴. Daha tutarlı dağılımına rağmen alanyazında [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin sistematik davranışını incelemek yerine ÜD çerçevesinde yürütülen çalışmalarda dağılımı temel alınan ilgilendirme stratejisi olarak her zaman [-(y)An] tipi ilgilendirme öne çıkmıştır. Bizce [-(y)An] tipi ilgilendirme stratejisini merkeze almak, yanlış varsayımlara ve sonuçlara yol açmıştır.

(1)-(9) arasında sunduğumuz örnekleri, [-(y)An] tipi ilgilendirme ile [-DIğ+I] tipi ilgilendirme stratejileri konusundaki gözlemlerimiz ışığında ele aldığımızda verilerden elde ettiğimiz tek genelleme şudur: [-DIğ+I] tipi ilgilendirme yapısında değişmez olan şey, öznenin statüsüdür. Bu tür yapılarda özne her zaman mevcuttur, her zaman tamlayan durumu taşımaktadır ve her zaman özgül ve gönderimsel yorum almaktadır; iyelik ekleriyle ifade edilen uyum sayesinde söz konusu gönderimsel özne, sıkça *adıl* şeklinde ifade edilmektedir.

Bu gözlemlerden hareketle ilgilendirme stratejisinin seçiminin, öznenin ilgilendirilip ilgilendirilmediğine göre değil, NİYT'nin içinde kalan mantıksal öznenin statüsüne göre yapıldığını söyleyebiliriz. Bu varsayıma [-AcAk] ekinin çift kullanımı da destek olmaktadır. Daha önce Sezer (1991)'i tartışmamızda görüldüğü üzere [-AcAk] ortaç eki, [-(y)An] stratejisi yapısında iyeliksiz olarak kullanılabildiği gibi (11), [-DIğ+I] stratejisi yapısında iyelikli olarak da kullanılabilmektedir (12):

(11) a. [[____] konferansta konuşacak] akademisyen_i] bulamıyoruz.

¹¹⁴ Bu açıdan [-DIğ+I] stratejisiyle kurulan NİYT'ler, [-DIğ+I] biçimbirimiyle kurulan tümcesel belirteçler ve tümcesel tümleçlerden ayrılmaktadır: Tümcesel belirteçlerde özneler, (i)'de görüldüğü üzere zorunlu olarak yalın durum taşıırken tümcesel tümleçlerde özneler, (iia) ve (iib)'de görüldüğü üzere anlamsal statülerine göre bazen tamlayan durumlu, bazen tamlayan durumsuz ortaya çıkmaktadır:

(i) a. Ahmet geldiğinde pastayı keseriz.

b. *Ahmet'in geldiğinde pastayı keseriz.

(ii) a. Bu evde köpek olduğunu bilmiyordum.

b. Köpeğin bu evde olduğunu bilmiyordum.

Bu durumun NİYT'lerde, tümcesel belirteçlerde ve tümcesel tümleçlerde mevcut olan farklı işlevsel ulamların bir sonucu olarak ele alınabilir ve bizce Karma Genişletilmiş Yansımalar yaklaşımıyla sürdürülecek ileri çalışmalar için bir konu olabilir.

b. [[olanları _____i konuşacak] kimse_i] yok mu?

c. burası, [[_____i siyaset konuşacak] bir mecra_i] değil.

ç. [[bunları _____i konuşacak] vakit_i] mi şimdi?

(12) a. [[*adıl*_j konferansta _____i konuşacağım_j] konu_i] çok ilginç.

b. [[*adıl*_j olanları _____i konuşacağınız_j] en son kişi_i] benim.

c. burası, [[*adıl*_j gerçekleri _____i konuşabileceğimiz_j] mecra_i] değil.

ç. [[*adıl*_j _____i konuşacağın_j] saat_i]-i sana bildirirler, merak etme.

(11b) ve (12b)'de, (11c) ve (12c)'de, (11ç) ve (12ç)'de farklı stratejiler kullanılmasına rağmen tümceciklerin aynı işlevi üstlenen unsurları ilgilendirilmiştir. Bu örneklerde de tıpkı (1)-(9) arasındakilerdeki gibi ilgilendirilen unsurun dilbilgisel işlevinin; strateji seçiminde belirleyici rol oynamadığını görmekteyiz. Aslında (11)'deki örnekler ile (12)'deki örneklerin arasındaki farkı oluşturan tek husus, öznenin gönderimselliğidir. Haig (1998) de [-DIğ+I] stratejisinin; ilgilendirilen kurucunun dilbilgisel işlevini kodlayamadığına dikkat çekmiş ve Türkçedeki ilgilendirme stratejisi seçiminin, ilgilendirilen ögenin işlevine göre yapılamayacağını belirtmiştir (Haig 1998: 198-199). Bunun gibi Haig, NİYT özne içerdiği zaman [-DIğ+I] stratejisinin kullanıldığını, aksi takdirde [-(y)An] stratejisi kullanıldığını belirtmiştir (Haig, 1998: 163). Ancak bu gözleminin devamında özne kavramını irdelemediği için tam olarak hangi özelliklere sahip olan özneyi kastettiği anlaşılamamıştır.

Diğer taraftan Cagri (2005), özgül özne bulunduğunda, özne dışındaki hangi kurucu ilgilendirilirse ilgilendirilsin her zaman [-DIğ+I] stratejisinin kullanıldığına dikkat çekmiştir (Cagri, 2005: 37), fakat bu gözleminin üzerinde daha fazla durmamıştır. Buna benzer bir sonuca daha önce Dede (1978) ile Haig (1997, 1998) de varmıştır. Ne yazık ki her iki araştırmacı da çalışmalarını yürüttükleri dönemde ve kullandıkları kuramsal çerçevede kuramsal araçların da eksikliğinden **tamlayan durumunun atanma ölçütlerini belirlemede**

yeteri kadar ikna edici varsayımlar sunamamışlardır. Çalışmamızın 2.3 ve 2.7 numaralı başlarındaki analizleri kısaca hatırlatmak gerekirse Dede (1978)'e göre ilgilendirme süreciyle meydana gelen silinmeden dolayı tümceciğin çizgisel sıralaması değişmektedir ve bu değişimin sonucunda bazı kurucuların işlevleri (özne ile belirtisiz dolaysız nesne) karıştırılabilir, bazı öznelerin ise anlamsal özellikleri (belirtili/belirtisiz olma durumu) belli olmayabilir. Dilbilgisi bu anlam bulanıklıklarını ortadan kaldırmak için içeyerleşik tümcelerdeki öznelere tamlayan durumu atamaktadır (Dede, 1978: 71-75). Bu öneri daha sonra Knecht (1979) tarafından çürütülmüştür (bkz. Başlık 2.2).

Haig (1997, 1998) ise [-DIğ+I] stratejisinin kullanımı için tümceciğin öznesinin tamlayan durumu istemesini şart koşar. Ancak öznenin tamlayan durumu taşımak zorunda olduğu durumları tespit etmek yerine öznenin ne zaman tamlayan durumuna ihtiyaç duymadığı durumları tespit etmeye girişir. Bu yüzden kendinden önceki analizlerin sıraladığı 'yarı-özne' örneklerini tekrarlamaktan öteye gidememiştir. Yani Türkçe NİYT'lerin araştırılmasında 60 yılı geçen bir serüvene rağmen şu ana kadar içeyerleşik bir tümcenin öznesinin, hangi durumlarda tamlayan durumuyla işaretlendiği konusunda kesin bir görüş bulunmamaktadır. Bunun gibi tamlayan durumunun hangi işlevsel ulam tarafından atandığı/eşlendiği konusunda da ortak bir fikir yoktur.

Alanyazında tamlayan durumunun atanmasıyla ilgili ortak bir fikir bulunmamaktadır. Ancak bize göre tamlayan durumuna bağlı olarak ortaya çıkan iki NİYT kurma stratejisi arasındaki seçimin, öznenin anlamsal ve biçimsözdizimsel özelliklerine bağlı olduğu aşikârdır. Bunu anlamak için (1)-(9) arasındaki örnekler bakmak yeterlidir. Özellikle hem [-(y)An] tipi ilgilendirmenin hem de [-DIğ+I] tipi ilgilendirmenin kullanıldığı benzer anlamlı

yapılara baktığımızda bu gerçeğin hemen göze çarptığını söyleyebiliriz. Özne bakımından (13a) ile (13b) numaralı örneklerin arasındaki farkı irdelemeye çalışalım¹¹⁵:

(13) a. [_____i arkeolojik kazılar yapılan] bölge_i (Haig, 1997:196)

b. [arkeolojik kazıların _____i yapıldığı] bölge_i (Öztürk, 2008: 243)

(13)'teki her iki yantümcede ilgilendirilen ögenin işlevi aynıdır; (13a) ile (13b) arasındaki tek farkın, öznelerin statüsünde olduğunu rahatça söyleyebiliriz: (13a)'da *arkeolojik kazılar* AÖ'sü ile ifade edilen mantıksal özne, kapsayıcı bir anlam taşıyıp gönderim yapmaz ve yapıda [-(y)An] tipi ilgilendirme kullanılmasını gerektirir. (13b)'deki mantıksal özne ise özgüldür, bu öznenin daha önce söylemde geçtiğini anlıyoruz ve bu sebeple [-DIğ+I] stratejisinin kullanılmasını gerektirmektedir. Bir başka deyişle (13b)'yi (13a)'dan ayıran husus, (13b)'de özgül bir öznenin mevcut olmasıdır. Özgül özne mevcudiyeti, [-(y)An] stratejisinden [-DIğ+I] stratejisine geçilmeyi tetiklemektedir. 2. Bölüm'ün 11. Başlığında incelediğimiz Öztürk (2007, 2008, 2011) çalışmalarında da bu görüşü destekleyen veriler sunulmakta, bu verilere dayanılarak da [-(y)An] tipi ilgilendirmelerde öznenin EÖ'nün içinde kaldığı ileri sürülmektedir. Bitimli tümce seviyesinde ise öznenin EÖ'den [Gös/ZÖ] konumuna taşınmasıyla bu ögenin gönderimselliği sağlanmaktadır (Diesing, 1992).

Öztürk (2007, 2008, 2011)'inkine benzer bir sonuca daha önce Erdal (1981)'de varılmıştır. Erdal, [-(y)An] yapısında kurulan örneklerdeki öznelerin (iyelik ekiyle veya iyelik eki olmadan) başlıca özelliğinin gönderim eksikliği (*absence of reference*) olduğuna

¹¹⁵ Aynı fark, edilgen bir yapı ile etken bir yapı arasında mevcuttur – (ia)'da mantıksal özne eksiktir ve [-(y)An] tipi ilgilendirme kullanılmıştır; (ib)'de ise mantıksal özne, bir *adıl'*dır ve [-DIğ+I] stratejisine geçilmiştir. Bir başka ifadeyle (ib)'yi (ia)'dan ayıran husus, (ib)'de gönderimsel bir özne mevcut olmasıdır. Gönderimsel özne mevcudiyeti, [-(y)An] stratejisinden [-DIğ+I] stratejisine geçilmeyi tetiklemiş gibi görünmektedir.

(i) a. [[_____i karısı]-na ateş ed-il-en] adam_i

b. [*adıl*_j [_____i karısı]-na ateş et-tiğ-im_j]] adam_i

Ancak (i)'deki farklı yapılar da özne-özne olmayan ilgilendirme bakış açısıyla ele alındığından bu iki yapının arasındaki fark bir de bu şekilde yorumlanmamıştır.

dikkat çekmiştir. Erdal'ın gönderimden kastı, önceden dilsel bağlamdan belli olan veya dış dünyaya bağlı bir gönderimselliktir. Bu anlamda Erdal'ın gönderimsellik terimi, Enç (1991)'de özgüllük için verilen tanımına benzer bir şekilde kullanılmış olduğunu varsayabiliriz. Enç (1991)'e göre özgüllük (*specificity*), önceki bağlamdan tanıdık olma durumu veya önceki bağlamdan tanıdık olan bir grubun mensubu olma durumudur (Enç, 1991: 21). Başka bir deyişle bir ad öbeğinin özgül olması için ya bağlamda daha önce tanıtılmış bir öncülü olmalı ya da bağlamda tanıtılmış bir öncül gruba ait olmalıdır.

Erdal, farklı NİYT kurma stratejilerinin kullanımının farklı öznelere yol açtığı varsayımını (14)'te verdiği iki yapıyla desteklemiştir:

(14) a. [____i Yangın çıkan] gemi-den 147 ceset çıkarıldı.

b. [Yangının ____i çıktığı] gemi-den 147 ceset çıkarıldı. (Erdal, 1981: 35)

Erdal'a göre (14b)'deki yapının kullanılabilmesi için dinleyicinin daha önce yangından haberdar olduğu varsayılması gerekmektedir; dinleyici konuşmadan yalnız yangının nerede çıktığı veya verdiği zararlar konusunda yeni bilgiler edinmektedir. Başka bir deyişle (14b)'de *yangın* AÖ'sü, tümcenin bilinenini/temasını, yani konuşucuyla muhatapı arasında ortak bilinenini oluşturmaktadır. Temanın arkasında yer alan ve tümcenin yeni bildirilenini/remasını oluşturan kısım, temanın hakkında verilen yeni bilgileri sunmaktadır (Erdal, 1981: 35). Diğer taraftan (14a)'daki *yangın* AÖ'sü, bilgi paketlenmesinde yeni bilgilerin yer aldığı kısımda bulunmaktadır; yani, (14a)'da dinleyiciye iki yeni bilgi sunulmaktadır: Dinleyiciye hem bir yangının çıkmış olduğunu hem de yangının zararlarından yeni haberdar olduğu bildirilmektedir.

Diğer taraftan genel anlayışa göre özneler, bilineni (*theme*), yüklem ise yeni bilgiyi (*rheme*) simgeler (İmer ve ark., 2011: 214). (14a)'daki öznenin yeni bilginin içinde yer alması; bu kurucunun, tümceciğin içindeki statüsü hakkında bize ne söylüyor? Ne yazık ki

tema, rema ve bunların arasındaki ayırım, ÜD’de kullanılan yaklaşımda irdelenen kavramlar değildir. Bunu göz önünde bulundurduğumuzda Erdal’ın (14) numaralı yapılarla örneklendirdiği gözlemini güncel ÜD kuramsal çerçevesinin içine nasıl oturtabiliriz? Bu başlıkta özneyle ilgili yaptığımız tespitleri, ÜD çerçevesinde iki ilgilendirme stratejisi arasındaki seçimi açıklayabilmek için nasıl kullanabiliriz?

Tüm bu sorulara cevap verebilmek için her şeyden önce öznenin bir kavram olarak ne olduğunu, bu kurucunun bir tümcedeki anlamsal statülerini ve ÜD’deki yerini incelememiz gerekmektedir.

3.2. Özne Kavramı ve Bu Kavramın ÜD’deki Yeri Hakkında

3.2.1. Özne Kavramı

Genel dilbilgisi alanyazınında ve hatta özneyi temel alan araştırmalarda özne kavramının tanımına pek rastlanmamaktadır. Takip edebildiğimiz çalışmalarda öznenin ne olduğu konusunda daha sezgisel bir yaklaşım benimsenmiştir. Dilbilgisel işlev çözümlemelerinde yüklemle beraber tümce ya da tümceciğin iki temel ögesinden birisi olarak tanımlanmaktadır (İmer ve ark., 2011: 214). Bu iki ögeden biri olan yüklem, sadece özne ile uyum gösterir. Geleneksel dilbilgisinde ise özne eylemin gösterdiği iş-oluşu gerçekleştiren ögedir, yani özne bir hareketin KILICI’sıdır. Fakat özellikle edilgen çatı söz konusu olunca özne farklı Roller üstlenebilir. Öznenin yaygın biçimbirimsel işareti, yalın durum olarak kabul edilir. Buraya kadar sürdürdüğümüz kuramsal tartışmada sıkça işaretli olarak tanımlanan Özne > Nesne > Eylem söz dizilişiyle kurulan tümceciklerde özne olma özelliği, aynı zamanda tümce başı konumuyla da kodlanmaktadır¹¹⁶. Şekilsel ve anlamsal

¹¹⁶ Daha önce gördüğümüz (Erguvanlı 1984)’e ait örneklerde görülen durum budur:

- (i) a. Bir köpek bir çocuk kovalıyor.
b. Bir çocuk bir köpek kovalıyor.
- (ii) a. Huzur, mutluluk getirir.
b. Mutluluk, huzur getirir. (Erguvanlı 1984: 5)

ölçütlerin özneyi belirlemek için yeterli olmadığı durumlarda, özellikle edilgen yapılarda, dilbilgisel (ya da sözdizimsel) ve mantıksal (ya da örtük, varsayımsal) özne olmak üzere ikili bir ayrıma gidilmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi iletişimsel ve edimsel açıdan özne genellikle tümceciğin bilinenini (*tema*) oluştururken yüklem, tümceciğin yeni bildirilenini (*rema*) oluşturmaktadır.

Özellikle ÜD'nin gelişmesiyle ve yapısalcı bakış açısının yaygınlık kazanmasıyla beraber özne kavramı, daha yapısal bir yaklaşımla ele alınmış ve Aşamalı X'-şemasının bir konumuyla eşleştirilmiştir. Yani ÜD'de öznenen bahsedilirken genellikle tümceciği oluşturan hiyerarşik yapının belli bir konumunda bulunan unsur kastedilir. Bundan dolayı ÜD çerçevesinde çalışmalar yürüten araştırmacıların çoğu öznenen değil, özne konumundan bahsetmektedir. Bu özne konumu, ZÖ'nün (ya da kuramın daha eski evrelerinde kullanılan ÇÖ'nün) Gösterici konumudur, bir başka deyişle [Gös/ZÖ] ya da eski terminolojiyle [Gös/ÇÖ]'dür. [Gös/ZÖ] konumunda yalın durum ve yüklemle kişi-sayı uyumu eşleşir ve bu hiyerarşik konumda bulunan öge, nötr sözdizilişinde genellikle tümce başında yer alır. Bazı önerilerde (aralarında Türkçe için Öztürk (2005, 2008) olmak üzere) [Gös/ZÖ] konumuna bir de edimbilimsel değer yüklenmiş ve 'Konu konumu' olarak da yorumlanmıştır.

2. Bölüm'deki tartışmalarda görüldüğü üzere ÜD'de özne konusunda benimsenen konumsal yaklaşım, bazı Türkçe yapıların incelenmesinde sorun yaratmaktadır. Özellikle Cagri (2005) analizi, bu bakış açısının bir örneği olarak gösterilebilir. Cagri (2005)'in yanı sıra BHM (1990) da eğik Durumlu AÖ'lerin [Gös/ÇÖ]'ye çıkabildiğini ve özne olabildiklerini iddia etmiştir. Ancak bu varsayımlarında [Gös/ÇÖ]'de yalın durum eşleştiği ve eylemsel uyum tetiklendiği olgularını görmezden gelmek zorunda kalmışlardır. Bu bakımdan ÜD'de kullanılan özne tanımının kuramsal bazı sorunlara yol açtığını söyleyebiliriz. Adlaştırmaların tamlayan durumlu özneleri de ÜD'deki yapısal özne tanımına

uyumamaktadır, çünkü bu kurucular yalın durum taşımamaktadır ve ZÖ seviyesinin yansıtılmadığı yapılarda yer almaktadır.

Bu açıdan (14)'teki örnekleri ele aldığımızda ve onları bitimli tümceler olarak yeniden yapılandırdığımızda (15a) ve (15b) örneklerini elde etmekteyiz. Bu örnekleri tümcesel tümleçler olarak kurduğumuzda ise (15c) ve (15ç) örneklerini elde etmekteyiz:

(15) a. Gemide yangın çıktı.

b. Yangın, gemide çıktı.

c. Gemide yangın çıktığını duydum.

ç. Yangının gemide çıktığını duydum.

(15c) ve (15ç)'deki Durum farkından belli olduğu üzere, bu iki tümcedeki *yangın* AÖ'sü aynı hiyerarşik konumda bulunamaz: (15a)'dan türetilen (15c)'de bu kurucu tamlayan durumu taşımıyorken (15b)'den türetilen (15ç)'de tamlayan durumu taşımaktadır. Bu Durum farkı, bize bu iki kurucunun, tümcenin Aşamalı X'-şemasında aynı konumda bulunmadığını göstermektedir. Fakat eğer sadece (15b) ve (15ç)'deki *yangın* AÖ'sünün [Gös/ZÖ]'de bulunduğunu söylersek, (15a) ve (15ç)'deki *yangın* AÖ'sünü Aşamalı X'-şemasının neresine yerleştirmemiz gerekecektir? Ortaya çıkan başka bir soru da şudur: Eğer (15a) ve (15ç)'deki *yangın* AÖ'sü [Gös/ZÖ]'de değilse ve bundan dolayı özne değilse o zaman nedir? Bu örnekler bizim için başka bir sorunu ortaya çıkarmaktadır: Eğer (15ç)'deki *yangın* AÖ'sü gerçekten [Gös/ZÖ]'de bulunuyorsa ve [Gös/ZÖ]'de yalın durum eşleşiyorsa, o zaman nasıl oluyor da bu kurucu tamlayan durumu alabiliyor?

Bu durumda bu tamlayan durumlu *yangın* AÖ'sünün de özne olmadığını mı iddia etmemiz gerekecektir? Eğer özne değilse nedir? Kuramda tüm bu sorulara cevap bulunamadığından 2. Bölüm'deki tartışmalarda görüldüğü üzere **yarı-özne** (Haig 1998),

azledilmiş özne (HK 1976) ve **özüml olmayan özne** (Cagri 2005), yarı-geçişimden geçirilen özne (Öztürk 2008, 2011) gibi kavramlarla karşı karşıya kalınmıştır.

Türkçe verilerin karşımıza çıkardığı yukarıda sıraladığımız tüm sorular, sadece Türkçede gözlemlenen bir soruna ışık tutmakla kalmamaktadır. Türkçe dışındaki pek çok dilde de özne kavramının tek bir dilbilgisel işlev olarak ele alınması, bazı verilerin incelenmesinde sorun yaratmaktadır.

Keenan (1976), bu sorunların farkına varıp özne kavramına yeni bir bakış açısı kazandırmaya çalışmış ve yukarıda bazılarını sıraladığımız tüm ‘özelik özellikleri’ni bir araya toplayarak öznenin ne olduğunu tespit etmek amacıyla çok sayıda farklı dilden veri toplamıştır. Keenan, çalışmasında 30 tane ‘özelik özelliği’ tespit etmeyi başarmıştır. Bu özellikleri McCloskey (1997) de ayrıntılı tartışmıştır. Aşağıdaki dökümden belli olacağı üzere, tüm bu özelliklerin tek bir unsurda toplanması; sadece belli koşullarda – genellikle kurallı sıralayışa sahip geçişli eylemli tümceciklerde – gerçekleşmektedir. Kalan tüm yapılar için aşağıda verilen özellikleri, özelik için şart koşarsak çok sayıda örnekte özne olarak tanımlayabileceğimiz bir unsur bulmak oldukça zor olacaktır. Söz konusu bu özellikler, bazen bir tümcecikte en az iki unsur arasında paylaşılmış bulunmaktadır.

Keenan (1976), bulduğu 30 civarı ‘özelik özelliği’ni 4 ana gruba ayırarak incelemiştir. Biz sadece bu gruplardan en çok öne çıkan özelliklere bakacağız, daha ayrıntılı bilgi isteyen okurları da Keenan’ın çalışmasına yönlendirmekle yetineceğiz.

(a) Otonomi ile İlgili Özellikler (*Autonomy Properties*)

- Bağımsız Var Oluş (*Independent Existence*): Özneler, diğer kuruculardan farklı olarak, yüklemle ifade edilen hareketten/özellikten bağımsız var olurlar; yani *Bir öğrenci bir şiir yazdı* tümcesindeki *bir öğrenci* AÖ’süyle atıfta bulunulan varlık, *yazmak* eyleminden

bağımsız bir şekilde söylemin evreninde var olur. Fakat aynı tümcedeki *bir şiir* AÖ'süyle atıfta bulunulmuş varlık, *yazmak* eylemine bağlıdır (Keenan, 1976: 131).

- Vazgeçilmezlik (*Indispensability*): Özne olmayan kurucuları tümcecikten çıkardığımızda bile hâlâ dilbilgisel bir tümcecik elde edebiliriz; bu özne için geçerli değildir (Keenan, 1976: 313).

Özellikle ÜD kuramında tüm tümcelerin zorunlu bir şekilde özneye sahip olduğu iddia edilmektedir. Bu mutlak bir doğru olarak kabul edilmese de bazı diller için geçerli görülmektedir. Bu türden bir iddia, tümcenin başka bir temel üyesi veya sözdizimsel konumu için bir ihtimal dahilinde bile olsa hiç dile getirilmemiştir (McCloskey, 1997: 198).

- Mutlak gönderim (*Absolute Reference*): Eğer bir tümce, gerçeği yansıtıyorsa ekseriyetle öznesiyle ifade edilen soyut veya somut bir varlığın olduğu anlaşılmaktadır. Yani, *Ali Güneş Tanrısına tapıyor* tümcesi doğruysa, *Ali* olarak adlandırılan bir varlığın var olması gerekir; diğer taraftan, *Güneş Tanrısı* diye bir varlığın var olması gerekmez. *Güneş Tanrısı Ali'ye tapıyor* tümcesindeki ilişkiler ise tam tersi olacaktır (Keenan, 1976: 317).

- Bilinirlik: Öznenin gönderim yaptığı varlık, konuşma sırasında dinleyici tarafından tanınmalıdır. Daha sonra gelecek bir gönderime bağlı olamaz (Keenan, 1976: 313). Örneğin, *Kendisi Ali'ye hayran* tümcesindeki *kendisi* unsuru, daha sonra gelen *Ali* AÖ'sünün gönderimine bağlı olamaz; bu tümcede *kendisi* AÖ'sü, tümceler arası bir gönderim yaparak ancak daha önce söylemin evrenine tanıtılan bir varlığa gönderim yapabilir. Bu tür gönderim, öznelere tümceler arası eksen rolünü oynamasının bir örneğidir (Keenan, 1976: 316). Ancak *Ali kendisine hayran* tümcesinde ilişkiler ters dönmektedir – *kendisine* AÖ'sü *Ali'ye* gönderim yapar. Bu özellik aslında öznelere tema/konu olma özelliğiyle ilgilidir. Özne; sonradan tanıtılacak bir gönderime atıf yapmak değil, konuşma evreninde mevcut bir gönderimi kodlamaktır.

- Konu Olma Özelliği (*Topic*): Özneler; tümceciklerin işaretlenmemiş çizgisel sıralayışında yapının konusu olarak yorumlanmaktadır. Keenan'ın tabiriyle: 'Temel tümcelerin özneleri, hakkında konuşulan bir şeyi kodlamaktadır; atıfta bulundukları varlık, çoğunlukla hem konuşucu için hem de dinleyici için tanıdık ve bu anlamda eski bilgidir (yani daha önce de değindiğimiz gibi, temadır) (Keenan, 1976: 318-319).' Keenan'a göre eğer bir dilde konu özel bir biçimbirimle kodlanıyorsa (Japonca veya Korecedeki gibi) söz konusu biçimbirim en yaygın şekilde öznelerin üzerinde kullanılmaktadır. Türkçede Konu işareti, tümce başı konumudur ve Türkçedeki nötr tümce söz dizilişi Özne > Nesne > Eylem olarak varsayılmaktadır. Bu iki varsayımı göz önünde bulundurduğumuzda Türkçedeki öznelerin doğal Konular olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz (İşsever, 2000: 136-137).

- Geniş Açı Alma: Özne, eylemin temel üyelerinin arasında en öne çıkanıdır (Keenan, 1976: 319).

Bu özelliğin bir yansıması olarak özneler, tüm diğer temel üye konumlarında bulunan üyelerin üzerinde daha geniş bir açığa sahiptir. Öztürk (2007, 2008, 2011), öznellik testi olarak tam da bu geniş açığı kullanmaktadır. Keenan öznelerin bu özelliğine dikkat çekerek öznelerin genellikle tümce içinde en solda kalan (yani tümce başında bulunan) kurucular olduğunu da belirtmektedir (Keenan, 1976: 319).

(b) Durum İşaretlemesi ile İlgili Özellikler

- Özneler, genellikle biçimsel olarak işaretlenmiş olur. Bu işaretlenme, konumsal ve/veya biçimbirimsel bir şekilde gerçekleşir. Biçimbirimsel işaretleme, öznenin üstünde adsıl durum şeklinde de gerçekleşebilir tümcenin ana çekim unsurunun üzerindeki uyum biçimbirimi şeklinde de (Keenan, 1976: 320).

- ÜD'ye göre AÖ'lerin, hiyerarşik yapıda yükselmesi; dilin sisteminde merkezî bir rol oynamaktadır. Özellikle özneye özgü Konu Rollerini taşımayan AÖ'ler, özne olabilmek için yapıdaki daha alçak konumlarından yükselerek yüzeysel özne olabilirler. Bunun en yaygın örneği, edilgen yapı türetiminde görülmektedir. Keenan'a göre bu tür operasyonlar diller arasında çarpıcı tutarlılık sergilemektedir ve özneye yükselme içermektedir (Keenan, 1976: 320).

- Keenan, başka bir dilbilgisel operasyon olan ettirgen yapı oluşma sürecinde Durumu değişen AÖ'ler, öznelerdir. Bunun gibi eylemlerden türetilen adlaştırmalarda da durumu değişen AÖ'ler yine öznelerdir (Keenan, 1976: 320-321).

(c) Anlamsal Rolüyle İlgili Özellikler

- Belli başlı bazı Konu Rollerinin (KILICI, SEBEP ve DENEYİMCİ) olağan taşıyıcısı, öznedir. Özellikle tümcede bir KILICI varsa, genellikle KILICI'yı ifade eden kurucunun özne olduğu neredeyse kesindir (Keenan, 1976: 321);

- Emir kipinde kurulan tümceciklerde ise özne genellikle muhataptır (Keenan 1976: 321).

(d) Öznenin, Tümceciğin İçerisindeki Hiyerarşik Konumuyla İlgili Özellikleri

Chomsky (1965)'e göre özne, Tümce budağının kızı olan budakta yer alan kurucudur. Keenan'a göre tümce içinde bunu tespit etmek güçtür ve Tümce'nin kız budağı olmak, öznellik için yeterli bir ölçüt değildir (Keenan, 1976: 322).

Keenan'ın tespit ettiği bu birbirinden farklı özelliklere ilâveten McCloskey, öznelerin genellikle adsıl olduğuna da dikkat çekmektedir. Bu adsıl olma özelliğine aykırı örnekler bulunmakla beraber McCloskey'e göre genel eğilim o kadar çarpıcıdır ki görmezlikten gelinemez (McCloskey, 1997: 198). Öznenen bahsederken sıkça KILICI ve DENEYİMCİ gibi Konu Rollerinden bahsedildiğini düşünecek olursak, öznenin neden adsıl bir unsur

olması gerektiği de anlaşılacaktır: KILICI veya DENEYİMCİ Rolünü üstlenen bir unsur varlık olmalıdır, varlıkların tek adlandırılmaları ise adsıdır. İstisnalar bulunmakla beraber çoğunlukla bir tümcecik bir varlığa gönderimde bulunamaz. Yani bu son özellik, öznellik özelliğinden çok Konu Rollerini'nin bir vasfı olarak yorumlanabilir. McCloskey'nin bu gözlemi, tümcesel özneler olarak ele alınan yapıların birer **adlaştırma** olduğu olgusuna da dikkat çeker.

Keenan ve McCloskey'in bize verdiği bu öznellik özellikleri ile dilsel sezgiler, bütün dillerdeki tümceciklerin öznesini tespit etmemizi sağlar mı? Bizim için daha da önemlisi: Burada kolaylık olsun diye tekrarladığımız (13) ve (14) numaralı örneklerde gözlemlediğimiz öznelerin arasındaki özgüllük farkını açıklamamızı sağlayabilir mi?

(13) a. [____i arkeolojik kazılar yapılan] bölgei (Haig, 1997:196)

b. [arkeolojik kazıların ____i yapıldığı] bölgei (Öztürk, 2008: 243)

(14) a. [____i Yangın çıkan] gemi-den 147 ceset çıkarıldı.

b. [Yangının ____i çıktığı] gemi-den 147 ceset çıkarıldı. (Erdal, 1981: 35)

Keenan, tespit ettiği bu özelliklerin her dilde geçerli olmadığını ve her tümcecikte özneyi kodlayan AÖ'yü tespit etmemizi sağlayamadığını açıkça söylemektedir: Sıraladığı özelliklerden hiçbirisi, her yapının öznesini bulmamız için ne yeterli ne de zorunludur (Keenan, 1976: 312). Başka bir deyişle verilen özelliklerinden hiçbirisi, ne tek başına ne de birkaç özellik kümesi olarak dünya dillerinde rastlayabileceğimiz her tümcecğin öznesini tespit etmemiz için yeterli olmamaktadır. Bu öznellik özelliklerinin tek başına veya bir küme olarak yeterli olmadığını göstermek için Keenan, özellikleri sıralarken sık sık yaptığı genellemeler için karşıt örnekler de vermektedir (Keenan, 1976: 312). Bu gözlemlerinden yola çıkarak Keenan, özne için genel geçer bir tanım benimsemek yerine, biraz daha zayıf bir tanım anlayışı tercih edilmesi gerektiğini ileri sürer ve önerisini şu şekilde özetler: "Bir

tümcecikteki bir AÖ, yukarıda sıralanan özelliklere sahip olduğu ölçüde öznedir. Başka bir deyişle, eğer bir tümcecikteki bir AÖ, tümcecikteki diğer AÖ'lere kıyasla daha fazla öznelik özelliğine sahipse söz konusu AÖ, tümceciğin öznesidir (Keenan, 1976: 312).” Keenan, bu şekilde derecelendirilmiş bir özne tanımını önermektedir. Böyle bir özne tanımı yapmasına sebep olan özellikler listesine bakıldığında, sıralanan özelliklerin birbirinden oldukça farklı olduğu görülmektedir: **Öznelik özelliklerinin** bir kısmı **sözdizimsel**, bir kısmı **anlambilimsel**, bir kısmı **biçimbilimsel**, bir kısmı ise **edimbilimseldir**. Bu durum, Keenan’ın da dikkatini çekmiş ve öznenin aslında demetsel bir kavram (*cluster concept*) olduğunu ve tek boyutlu dilbilimsel bir gerçek olmadığını ileri sürmüştür (Keenan, (1976: 312). Ancak böyle bir çoklu boyut, genel kavramlar için her ne kadar yaygın ve zararsız ise de bir bilimsel terim söz konusu olunca büyük bir sorun oluşturacaktır. Terimlerin tanımı sabit ve değişmez olmalıdır, tanımı bağlam içerisinde yanında bulunduğu diğer dilsel birimlere bağlı olmamalıdır. Keenan’ın tespit ettiği çok boyutluluk ortadan kaldırılmalı, kavram ve onu tanımlayan ölçütler somutlaştırılmalıdır.

Keenan’ın derecelendirilmiş özne tanımından hareket edildiğinde bir özne, diğerine göre daha çok özne olabilir. Özne kavramına bu şekilde yaklaştığımızda Türkçe NİYT yapılarındaki özneler için HK (1976) ve Haig (1997, 1998)’de önerilen **azledilmiş özne** veya **yarı-özne** varsayımını benimsemiş oluruz ve (13a) ve (14a)’daki öznelerin, Keenan (1976)’da sıralanan özelliklerinden yeteri sayıda özelliğe sahip olmayacağından bunların özne olmadığını ileri sürmemiz gerekecektir. Ancak bu yaklaşımın, kuramsal olarak oldukça sorunlu olduğunu belirtmemizde fayda var; çünkü derecelendirilmiş özne tanımını benimsediğimizde özne olarak değerlendirilebilecek bir unsur, ortaya koyduğumuz bir kurama uymadığında bu durumda herhangi bir kimse bu unsurun, ortaya konulan kurama göre özne özelliklerinden herhangi bir özelliği sergilemediğinde onun özne olmadığını iddia

edebilir. Aynı unsuru bir başka kuram açısından değerlendirdiğimizde bu unsurun öznellik özelliklerinden birini veya birkaçını sergilemesi durumunda bu unsura özne diyebiliriz. Bu sebeple derecelendirme temeline oturtulan bir tanım, bilimsellikten uzaktır ve bir kurama yarardan çok zarar vermektedir. Başka bir deyişle özneyi tam, yarım veya çeyrek özne olabilecekmiş gibi ele almak, dilsel olguları açıklamaya yardım etmediği gibi bu olguları açıklamamızdan bizi alıkoymaktadır.

Tezimizin 2. Bölümü'nde özne ilgilendirmesi-özne olmayan unsur ilgilendirilmesi ayrımını benimseyen tüm analizlerde bu sorun açıkça görülmektedir. Derecelendirilmiş özne tanımının kuramsal açıdan neden sorunlu olduğunu göstermek için basit bir Türkçe tümceyi ele alalım:

- (15) a. Çocuk odada uyuyor.
- b. Odada çocuk uyuyor.
- c. Bir çocuk odada uyuyor.
- ç. Odada bir çocuk uyuyor.

Keenan (1976)'nın belirlediği öznellik özelliklerine göre özne, adlaştırma yapılarında durumunu değiştiren unsurdur. (16)'daki örneklerde görüldüğü gibi (15a)'dan türetilen adlaştırmalarda Keenan'ın bu öznellik ölçütü yerine getirilmiştir. Ancak (15b) yapısından türetilen ve (17)'de verilen adlaştırmaya baktığımızda (15b)'deki *çocuk* AÖ'sünü belki %25 özne olarak değerlendirebiliriz ya da hiç özne olarak tanımlamayabiliriz:

- (16) a. [Çocuğun odada uyuduğu]-nu gördüm.
- b. *[Çocuk odada uyuduğu]-nu gördüm.
- c. [Bir çocuğun odada uyuduğu]-nu gördüm.
- ç. *[Bir çocuk odada uyuduğu]-nu gördüm.
- d. [Odada bir çocuğun uyuduğu]-nu gördüm.

e. *[Odada bir çocuk uyuduğu]-nu gördüm.

(17) [Odada çocuk uyuduğu]-nu gördüm.

Erguvanlı (1994), (17)'deki adlaştırmaya benzeyen çok sayıda örnek vermiştir (Erguvanlı, 1994: 34-36). Erguvanlı'nın örneklerinden özellikle eylemi geçişsiz olan yantümcelerın özgöl olmayan öznelerinin tamlayan durumu almadığı anlaşılmaktadır. Erguvanlı'ya göre "bir" tanımlılığıyla niceliğı ifade edilmiş belirsiz öznelerin tamlayan eki alarak ferdiyet kazanmaları mümkündür (Erguvanlı, 1994: 38). Yani bize verilen öznelık özelliklerine baktığımızda, bu öznelerin '%30 özne' olduğunu iddia edebiliriz. Bu durumda (15b) ve (17)'deki *çocuk* AÖ'lerini özne olarak tanımlayabilir miyiz? Söz konusu AÖ'ler özne olarak tanımlanamazsa her tümceciğın öznesi olması gerektiğı genellemesi ne olacak? Söz konusu AÖ'ler özne olarak tanımlanamadığına göre tümcede nasıl bir dilbilgisel işlev üstleniyor?

3.2.2. ÜD'nin Kurulumsal Özne Tanımı

Derecelendirilmiş özne tanımının tüm bu sorunlu taraflarının bertaraf edilebilmesi ve dilbilgisi araştırmalarında kuramsal tutarlılık sağlanabilmesi için ÜD çerçevesinde özne için kurulumsal bir tanım benimsenmiştir. ÜD'de sadece [Gös/ZÖ]'de bulunan öğeler öznedir. Bu konumda öznenin yalın durumu eşleşir, öznenin yüklemle kişi-sayı uyumu tetiklenir özneye bazı edimbilimsel değerler de yüklenir. Çekim alanındaki en yüksek yansıma olması itibarıyla [Gös/ZÖ]'de bulunan bir özne genellikle tümce başında da yer almaktadır.

Ancak özne kavramının ÜD'de kurulumsal bir tanıma sahip olması, yani [Gös/ZÖ] ile ilişkilendiriliyor olması, özellikle Türkçe gibi dillerde sorun yaratmaktadır. Türkçenin temel altasırılama stratejisi adlaştırmadır. Bizce 3.3.1.'de görüleceğı üzere Türkçe adlaştırmalarda ZÖ bulunmamaktadır, dolayısıyla da [Gös/ZÖ]'de bulunan bir özne bulunamamaktadır. Böylece adlaştırma şeklinde kurulan yantümcelerın öznesinin

olamayacağını da kabul etmiş oluruz. Ancak bu durumda GYİ'den vazgeçmemiz gerekecektir.

Bunun yanı sıra öznenin konumunun [Gös/ZÖ] olması gerektiği varsayımı, Türkçe gibi serbest söz dizilişine sahip diller için sorun yaratmaktadır. (15)'teki tümceler, sadece Keenan (1976)'da önerilen derecelendirilmiş özne tanımı için sorun değildir, aynı zamanda bu tümceler öznenin kurulumsal tanımı için de sorunludur. Türkçenin kurallı söz dizilişinin Özne > Nesne > Eylem olduğunu kabul eden anlayışa göre (15b)'deki tümcede *çocuk* AÖ'sü özne olamaz. Tabii, (15b)'deki çizgisel sıralayışın bir çalkalanma (*scrambling*) sonucu olduğu iddia edilebilir. O zaman *çocuk* AÖ'sü [Gös/ZÖ]'de olacak, *yerde* AÖ'sü ise çalkalanarak TümÖ yansımasının içine taşınmış olacaktır. Ancak Ross (1967)'den beri çalkalanma, opsiyonel ve üslup güdümlü bir taşıma olarak tanımlandığı için (Saito (1985), Kuroda (1988), Fukui (1993)) ve aynı zamanda anlamsal açıdan boş bir taşıma olduğu da (*semantically vacuous*) (Saito (1985) ve sonraki çalışmalar) olduğu için (15a) ile (15b)'deki örneklerin arasındaki anlamsal farkı açıklayamaz: (15b)'deki tümce ile (15a)'daki tümce arasındaki fark, öznenin anlamsal özelliklerinde yatmaktadır: (15b)'deki gibi durumlarda özne tümceciğin başında yer almadığında yukarıda sıralanan öznellik ölçütlerine uymamaktadır, yani tümce başında yer almamaktadır, tümceciğin en çok öne çıkan unsuru değildir. (15')'deki örneklerden belli olduğu üzere tümceler arası artgönderimi yönetmemektedir, bazı araştırmacılara göre [+gönderimsel] değer taşımadığından yalın durum taşıdığı da söylenemez (Öztürk 2005). Sezer (1991)'de de sorgulandığı gibi eylemle tam kişi-sayı uyumunu tetikleyip tetiklemediği de anlaşılamamaktadır.

(15') c. Çocuk yerde yatıyordu. Annesi onu kaldırdı.

d. *Yerde çocuk yatıyordu. Annesi onu kaldırdı. (Dede, 1986: 152'den uyarlanmıştır)

Her tümceciğin bir öznesinin olması gerektiğine göre (15b)'deki özne hangi AÖ olmalıdır? Eğer (15b)'deki *çocuk* AÖ'sü özne değilse o zaman nedir? Bu sorulara da bir cevap bulmak için ilk önce (15b)'deki *yerde* AÖ'sünün TümÖ'ye doğru sola kaydırılmış olup olmadığını ve *çocuk* AÖ'sünün yine de [Gös/ZÖ]'de bulunup bulunmadığını kontrol etmemiz gerekir.

Minimalist Yaklaşım çerçevesinde çalkalanma süreciyle ilgili ortaya çıkan sorunlar yüzünden çalkalanma yeniden gözden geçirilmiş, bunun neticesinde bazı araştırmacılar tarafından bu taşımanın da GYİ güdümlü olduğu – yani [Gös/ZÖ]'ye taşıma tetiklediği – ileri sürülmüştür (Miyagawa 2003). Bunu göstermek için bazı araştırmacılar (aralarında Karimi (2005) ve Türkçe için Kural (1992), Öztürk (2007, 2008, 2011), ve Jiménez-Fernández ve İşsever (2012) olmak üzere), çalkalanma örneklerini Bağlama Kuramı'nın bize verdiği araçlarla ele almışlardır. Bir taşımanın anlamsal açıdan boş olması, bir Ü'-konumuna doğru, yani TümÖ alanında bir Gösterici konumunda doğru, gerçekleşiyor olması demektir. Aynı zamanda taşımanın anlamsal açıdan boş olması, SB'de gerçekleştiği ve MB'de hükümsüz olduğu anlamına gelir. Bu sebeple bu tür taşımalar MB'de görünmezler, Ü'-taşıma geçirmiş unsurlar yorumlanırken Ü'-taşıma geçirmeden önceki konumlarında yorumlanırlar. Bu tür yorumlamaya gerikurulum (*reconstruction*) denir. Tüm bu bilgiler ışığında araştırmacılar, Ü'-taşımalarını tespit etmek için yapılarıdaki gerikurulum etkilerine bakarlar.

Eğer bir taşımanın arkasında yapıda gerikurulum etkileri varsa – ki buna Bağlama Kuramı'nın İlkeleri'ne bakılarak karar verilir – söz konusu yapıda Ü'-taşıma mevcuttur. Bunun bizim için ise anlamı şudur: Gerçekleşen taşıma Çekim alanına doğru değil, Tümleyici alanına doğru yapılmıştır. Eğer Ü'-taşıma söz konusuysa, bu taşıma Çekim alanında gerçekleşerek anlamsal veriyi değiştirdiği için böyle bir gerikurulumu izin vermez, taşınan unsur görüldüğü konumda yorumlanır (Karimi, 2005: xiv). (15)'teki örnekleri bu açıdan

incelediğimizde, *yerde* BelÖ'sünün taşınmasının, TümÖ'de değil, ÇÖ'de bir konuma doğru gerçekleştiğini görebiliriz. (15e) ve (15f) numaralı örneklerde (15d)'de görülen gönderim eksikliğinin buradaki verileri etkilememesi için *çocuk* AÖ'sü gönderim yapabilen (15c) ve (15d)'de olduğu gibi *bir çocuk* BelÖ'sü ile değiştirilmiştir:

(15') e. Bir çocuk_i kendi yerinde_i yatıyordu. (*'Çocuk kendi yerinde yatıyor'* okunuşu mevcuttur; *bir artgönderim bağlanmıştır*)

f. *Kendi yerinde_i bir çocuk_i yatıyordu. (*karşıt odak okunuşu olmadığında*, bir çocuk *BelÖ'sü* kendi yerinde *BelÖ'sünü* bağlayamaz)

(15f)'teki dilbilgisi dışılıktan anlaşıldığı üzere, tümce başına taşınan *yerinde* BelÖ'sü, eski konumunda gerikurulum geçirip *bir çocuk* BelÖ'sü tarafından bağlanamaz – SB'deki yerinde yorumlanır. Bu da gösteriyor ki (15b)'de bir Ü'-taşıma değil, Ü-taşıma söz konusudur. Ancak *çocuk* AÖ'sü gönderimsiz olduğuna göre ve tamlayan durumu almadığına göre [Gös/ZÖ] konumuna taşınmış olamaz. (15) ve (15')'deki veriler, ÜD'deki özne için benimsenen kurulumsal tanımın da sorunlu olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan *bir çocuk* AÖ'sü [+gönderimsel] olduğuna göre EÖ'nün dışına çıkmış olmalıdır. O zaman *yerde/yerinde* AÖ'sünün konumu nedir?

3.2.2.1. ÜD Kuramının Başlangıç Döneminden Bugüne Kadar Özne Kavramı

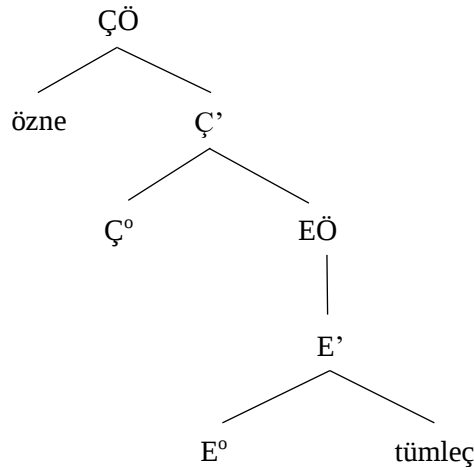
Chomsky (1965)'te geliştirilen kuramsal çerçevede yukarıda sıralanan ve özneyi tanımlayan tüm olguları içine alan tek bir konum mevcuttu: Tümce budağının kızı olan sol dal (McCloskey, 1997: 198). Aynı konumda yalın durum ve özne-yüklem uyumu da atanmaktaydı. Bu konumda bulunan özne, diğer temel üyelerin üzerinde geniş açığa sahipti. Aynı zamanda öznenin vazgeçilmezliği, öbek yapı kuralları içinde kodlanmış bulunmaktaydı:

(19) Tümce → AÖ EÖ

(19)'daki şemaya göre **Tümce, bir Ad Öbeği'nin bir Eylem Öbeği¹¹⁷'yle birleşmesinden oluşuyordu** ve özne olan bir AÖ yoksa, Tümce de yoktu.

McCloskey (1997)'ye göre 80'li yıllarda gelişen ÜD yaklaşımları, tümce için daha kapsamlı analizler ve dilbilgisi için daha esnek modeller sunmaya çalışmıştı. Bu yoğun çabanın sonucunda Çekim Öbeği modeli ortaya çıkmıştı. Bu modelde 'özne konumu' olarak ÇÖ'nün Gösterici konumu önerilmişti. Bu ÇÖ modelinde özne, bölünmez bir kavram olarak değerlendirilmiş, özne olan bir kurucunun çok boyutlu özellikleri tek bir konumda birleştirilmişti (McCloskey, 1997: 201):

(20)

Bu şekilde sunulduğunda eylem çekimi, Ç° olarak temsil edilmiş oluyor. McCloskey (1997)'nin (20) numaralı şemayla dikkat çektiği üzere yapının Çekim katmanı, direkt olarak EÖ ile temsil edilen sözlüksel katmanı içerir; ÇÖ yansımasının Gösterici konumunda yer alan her adsıl, sözlüksel katmanda yer alan tüm konumları ve unsurları buyruğunun altına alır (McCloskey, 1997: 201). Bu şekilde X'-şeması, sözlüksel ve çekimsel olmak üzere iki katmana ayrılmış olur: **Sözlüksel katman** EÖ, **çekimsel katman** ise ÇÖ'dür (McCloskey, 1997: 201).

¹¹⁷ Eylem Öbeğinden kastımız Eylem + Tümleş'ten ibaret olan öbeğdir.

ÜD'nin gelişmesiyle ve özellikle Roller Kuramı'nın ve Taşıma Kuramı'nın eklenmesiyle birlikte 'özneye yükselme' kavramı ortaya çıkmıştır. McCloskey (1997)'ye göre Chomsky (1981)'de önerilen kuramsal çerçevenin merkezinde Konu Rolü atanan bir konuma taşımanın mümkün olmadığı anlayışı yatmaktaydı (McCloskey, 1997: 201). Tümleş konumları zorunlu olarak Konu Rolü konumlarıdır; ilke olarak onlara taşıma yasak olduğu için özne konumu olarak belirlenen [Gös/ÇÖ] konumu, ayrıcalıklı bir konum olarak sayılabilir: İçinde Konu Rolü atanmamasına rağmen varlığına izin verilen tek temel üye konumuydu (McCloskey, 1997: 201). Bunların yanı sıra [Gös/ÇÖ]'yü tüm diğer konumlardan ayıran başka bir özellik daha mevcuttu: Ç^o'nin özellikleri ile aynı özellikleri taşıyan bir adsılın [Gös/ÇÖ] konumuna taşınmasıyla eşleşmesi gerektiği ileri sürülmüştü. Bunun için bu konuma zorunlu olarak ya bir adsıl taşınmalıydı ya da bir dolgu öge eklenmeliydi (McCloskey, 1997: 201). Bu zorunluluk Genişletilmiş Yansıma İlkesi (GYİ) olarak ÜD kuramında yer almış ve bugüne kadar da geçerliğini koruyarak devam edegelmiştir.

ÜD Kuramı'nın bu versiyonunda [Gös/ÇÖ]'de yapıda KILICI Rolü olduğu zaman KILICI rolü atanmaktaydı, ancak her tümce türünde yalın durum, kişi-sayı özellikleri ve tümceciğin bitimlilik/bitimsizlik değeri her zaman [Gös/ÇÖ]'de atanmaktaydı (McCloskey, 1997: 201). McCloskey'in belirttiği gibi, ortaya çıkışından beri ÜD, **her bir dilbilgisel ilişki için tek bir kurallı konum olduğu fikrini barındırmıştır** (McCloskey, 1997: 203). Ancak 80'li yılların sonuna doğru ÜD'de bu fikre aykırı düşen, yani her bir dilbilgisel ilişki için tek konum fikrine ters gelen özne kavramı, **İçsel Özne Varsayımı**'yla (*Internal Subject Hypothesis*) sorgulanmıştır. Pek çok çalışmada (Koopman ve Sportiche, 1991; Kuroda, 1988) öznenin üretildiği konumun EÖ'nün içinde, yani sözlüksel seviyede, olduğu ileri sürülmüştür. Bu öneriler, McCloskey'e göre aynı zamanda sözlüksel katmanı çekimsel

katmandan ayırma çabasından da kaynaklanmaktaydı (McCloskey, 1997: 203). Bu modelde [Gös/ÇÖ] konumu sadece türetilmiş bir özne konumudur ve aslında her tümcecikte artık bir değil, iki ‘özne konumu’ mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında 80’li yılların sonunda önerilen model, mantıksal özne-dilbilgisel özne ayrımına da yol açmıştır: EÖ-içi özne konumu, mantıksal öznenin konumuyken [Gös/ÇÖ] konumu dilbilgisel öznenin konumudur. Fakat özne konusundaki temel anlayış değişmeden aynı kalmıştır: Bu iki özne konumu, X’-şemasında farklı konumlar olabilir ve farklı öznellik özellikleri atıyor olabilir, ancak bunlar birbirine bağlı konumlardır (McCloskey, 1997: 204). Başka bir deyişle bir özne, özne olabilmek için her iki konumdan da geçmeliydi. Her ne kadar öznenin farklı özellikleri için farklı konumlar belirlenmiş olsa da ‘bir unsur, öznellik özellikleri taşıdığı ölçüde özne olabilir’ anlayışı kuramda hâkim kalmıştır. Yani bir şekilde geçişli eylemlerin KILICI’larının, her zaman diğer eylemlerin öznelerinden daha çok özne olduğu anlayışının yerleştiğini söyleyebiliriz. Fakat bu anlayış da (15a) ile (15b) örneklerindeki öznelerin arasında var olan farkı izah etmemize yardım etmemektedir. Bu anlayışa göre (15a) ile (15b)’deki *çocuk* AÖ’sü özne olarak değerlendirilememekte ve tam olarak nasıl bir unsur olduğu konusunda bilgi de vermemektedir.

Zamanla farklı dillerden de veriler toplandıkça [Gös/ÇÖ] ile [Gös/EÖ] konumlarının her zaman yeterli olmadığını ve ‘özne’ olarak algılanan AÖ’lerin, başka konumlarda da yer alabildiğini ileri süren çok sayıda araştırmacı çıkmıştır. Bu veriler, McCloskey’in tabiriyle ‘**geleneksel özne kavramının son yıllardaki yapısökümü** için bir çıkış noktasıdır (McCloskey 1997: 197)’. Bu açıdan özne kavramının anlaşılması için özel değer taşıyan ve ÜD çerçevesinde çalışmalar yürüten dilbilimcilerin ilk ilgisini çeken verilerden biri, İzlandacada rastlanan Geçişli Varoluşsal Yapıdır (*Transitive Expletive Construction*):

(21) það grefur kona gröf í garðinum.

dolgu.özne kazıyor kadın mezar önedat bahçe

‘Bir kadın bahçede mezar kazıyor.’ (McCloskey, 1997: 217)

Holmberg (1993) ve Jonas ve Bobaljik (1993), (21)’deki her iki ‘özne konumu’nun işgal ettiği, yani dolgu öznenin ve kona AÖ’sünün işgal ettiği konumların da EÖ’nün dışında olduğunu ispatlamıştır. Başka bir deyişle, o zamandan beri kesin bir şekilde EÖ’nün dışında en az iki ‘özne konumu’nun bulunduğu bilinir.

Aynı tespitin bir başka örneği, İngilizce Varoluşsal Yapılarda bulunabilmektedir:

(22) There arrived three men_i on each other_i’s horses.

dolgu.özne vardı üç adam.çoğul önedat birbirinin at.çoğul

‘Üç adam birbirinin atları üstünde geldiler.’ (Öztürk, 2008: 436)

Öztürk (2008)’e göre (22)’deki *three men* AÖ’sü, EÖ’nün *on each other’s horses* eklentisini bağlamaktadır. Bu bağlamanın mümkün olması için *three men* AÖ’sü EÖ’nün üstünde yer alan bir konumda bulunması gerekir; yani EÖ’nün içinde değil, dışında olması gerekir (Öztürk, 2008: 436). Ancak [Gös/ZÖ] *there* dolgu adıyla doludur.

Kuramda İçsel Özne Varsayımı ayrıca X’-şemasına bir özne konumu daha kazandırmıştır. Bugün kullanılan kuramda bu öneri X’-şemada EÖ’nün üstünde çoğu dilde sessel olarak boş olan bir Baş’ın eklenmesiyle yansıtılmaktadır. Kratzer (1994) için söz konusu Baş, Çatı⁰ (Voice)’dır, Chomsky (1995) için ise küçük e⁰ (*little v*)’dir. Bugün en yaygın şekilde benimsenen yaklaşımda dışsal üye, bu yansımanın Gösterici konumunda birleştirilir (McCloskey, 1997: 218-222).

Bu verilerin doğal sonucu olarak Çekim Öbeği’nin bölünmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Çekim Öbeği’nin bölünmesiyle ancak (21) ve (22)’deki veriler kapsanabilirdi. Artık Çekim Öbeği’nden değil, Çekim alanı’ndan bahsedilir olmuştur ve bu Çekim alanı’nın; farklı işlevsel Baş’ların yansımalarını barındıran bir katman olduğu ileri sürülmüştür (Pollock 1989; Chomsky 1991; Belletti 1990). Bu çerçevede yürütülen çalışmalarda

Çekim'in karmaşık iç yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kuramdaki bu gelişmenin özne kavramı konusu için önemli olan yanı şudur: Çekim alanı'nda yer alan her bir işlevsel Baş ile birlikte özne konumu olarak değerlendirilebilecek birer tane de Gösterici konumunun ortaya çıkmış olmasıdır. Bir tümcecğin X'-şeması artık sadece [Gös/EÖ] ve [Gös/ÇÖ]'den ibaret değildir. ÇÖ olarak bilinen yansıma, çeşitli yansımalarla bölünmüştür. Çekim alanında yer aldığı düşünülen UyumÖ, GörÖ ve ZÖ gibi yansımalar ve [Gös/UyumÖ], [Gös/GörÖ], [Gös/ZÖ] gibi konumlardan bahsetmeye başlanmıştır. **Bölük ÇÖ Varsayımı** (*Split IP Hypothesis*) olarak bilinen bu kuramsal gelişme, her bir tümcecikte sadece iki özne konumu olduğu varsayımının tarihe karışmasına sebep olmuş ve aslında en basit bir tümcede bile en az üç özne konumunun bulunduğu yol açmıştır. Ancak McCloskey (1997)'ye göre yine de bir unsurun özne olabilmesi için tüm olası özne konumlarından geçerek tüm öznellik özellikleri üzerine almalıdır (McCloskey, 1997: 225).

Buraya kadar önerilen Başlar'ın yanı sıra 3. Bölüm'de göreceğimiz gibi kuramda EÖ'nün hemen üstünde, ilki sözlüksel alanda, ikincisi çekimsel alanda olmak üzere üst üste bulunan İçsel Görünüş Öbeği (*Inner Aspect Phrase*) ve Dışsal Görünüş Öbeği (*Outer Aspect Phrase*) olduğu da (Alexiadou 2010a, 2010b) önerilmektedir. Zaman Öbeği'nin yanı sıra bir de Uyum Öbeği¹¹⁸'nin var olduğu ileri sürülmektedir. Bunun yanı sıra özellikle Türkçe için bir de iki farklı tür Kiplik° Baş'ının (*Modality*) OlumsuzlukÖ'nün üstünde ve altında olacak şekilde dağılmış bulunduğu varsayılmaktadır (Cinque, 2001: 48). Cinque, Ayna İlkesi'ne (*The Mirror Principle* Baker, 1985) dayanarak ve (21)'deki örnekten yola çıkarak OlumsuzlukÖ'nün altında bir Yeterlilik Kipliği Öbeği (*Ability Modality Phrase*)

¹¹⁸ Bazen Uyum°'un da Özne Uyumu Öbeği ve Nesne Uyumu Öbeği olmak üzere ikiye ayrıldığı varsayılmaktadır.

bulunduğunu, OlumsuzlukÖ'nün üstünde ise bir Bilgi Kipliği Öbeği (*Epistemic Modality Phrase*) bulunduğunu ileri sürmektedir (Cinque, 2001: 48):

(23) Oku-ya-ma-yabil-irim.

Buraya kadar gördüğümüz gibi çok sayıda çalışma, [ÇÖ [EÖ]] gibi bir tümcecik analizinin aşırı basitleştirici olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak günümüzde dahi araştırmaların çoğunda [Gös/ZÖ], kişi-sayı özelliklerinin ve yalın durumun merkezi varsayıldığı için bu konum 'özne konumu' olarak algılanmaya devam etmektedir.

Ancak bu yaklaşım bazı Türkçe uyum örüntülerini açıklayamamaktadır. (24) ve (25)'deki tümceciklerde örneklerini verdiğimiz bazı parçacıl niceleyici öbeklerin (*partitive quantifier phrase*) eylemle kurduğu uyum verilerinde bu durum görülmektedir:

(24) a. Hiçbirimiz öldürülmedi.

b. Hiçbirimiz öldürülmedik.

(25) a. Ali, hepimiz eve gitti sanıyor.

b. Ali, hepimiz eve gittik sanıyor. (Aydın, 2009: 94)

Hem (a) örneklerinde hem de (b) örneklerinde niceleyici öbeğinin yalın durum taşıdığı tartışılmaz. Ancak (24a) ve (25a) örneklerinde yüklem, 3. kişi tekil uyumuyla karşımıza çıkarken (24b) ve (25b) örneklerinde bu uyum 1. kişi çoğuldur. Bu farka rağmen tümcelerin hepsi dilbilgiseldir. Bu örnekler, eylemsel uyumla yalın durumun farklı yansımalarda eşleşiyor olmasına işaret etmektedir. Aydın (2009), söz konusu örneklerdeki niceleyicilerin ikili yapıdan oluştuğunu önermektedir (Aydın, 2009: 96). (26)'da bu önerinin basitleştirilmiş bir şemasını sunmaktayız:

(26) [BelÖ *adıl* [AÖ [hiçbirimiz Bel^o]]]

Aydın (2009)'a göre bu yapıdaki niceleyicinin hangi kısmının eylemle uyum içine girdiğine bağlı olarak uyum örüntüsü değişecektir. Aydın (2009), bu fenomeni TümÖ

varlığıyla ve uyum özelliğinin Tüm^o'den Z^o'ye süzülmesi (*percolation*), ya da özellik aktarılması (*feature inheritance*) ile açıklamaktadır. Kanaatimizce, özne kavramının yapısökümünü benimsediğimizde, özellik süzülmesi gibi bir sürece başvurmadan da (24)-(25) numaralı örneklerdeki verilere açıklama bulabiliriz. Her iki uyum örüntüsünde de özne, [Gös/ZÖ] konumuna çıkarak yalın durumu eşler. Sonra (24a) ve (25a) örneklerindeki uyumu elde etmek için tüm [BelÖ *adıl* [[AÖ hiçbirimiz]]] Bilgi Kipliği Öbeği'nin Gösterici'sine çıkarak üçüncü kişi uyumunu tetiklemektedir. (24b) ve (25b) örneklerinde ise sadece 1. kişi tekil değerindeki *adıl*, BelÖ'sünden çıkarak bu konuma taşınmakta ve 1. kişi çoğul uyumunu tetiklemektedir.

Bu varsayım, (24) ve (25) numaralı örneklerin adlaştırmaya dönüşmüş biçimlerinde de destek bulmaktadır. Türkçe adlaştırmalarda 3.4.2.'de göstereceğimiz gibi ne Bilgi Kipliği ne de Zaman mevcuttur. Bu sebeple bu yapılarda ne yalın durum ne de eylemsel uyum mevcuttur. Bu kurulumda uyum adsıldır ve sadece 3. kişi tekil olabilmektedir; çünkü *adıl*'ın tek başına taşınabileceği bir yansıma mevcut değildir:

(24') a. Ali, hiçbirimizin öldürülmediğini bilmiyor.

b. *Ali, hiçbirimiz öldürülmediğimizi bilmiyor.

(25') a. Ali, hepimizin eve gittiğini biliyor.

b. *Ali, hepimiz eve gittiğimizi biliyor. (Aydın, 2009: 94, (6)'dan uyarlanmıştır)

Bu yapıya benzer fakat *adıl* yerinde açık adıyla kurulmuş bir yapı da (27)'de verilmiştir:

(27) a. Biz Türkler, çok çalışırız.

b. Biz Türklerin çok çalıştığını bilirsin. (İnce, 2007: 10)

Bu örnekler, bir kez daha çok boyutlu, fakat bölünmez bir işlev olarak özne kavramını sorgulamamıza yol açmaktadır.

3.2.2.2. Çekim Alanı'nda Bir Özne Konumu Daha

Eylemin önünde yer alan öznelerin özellikleri ve özne konumları, araştırmacılar tarafından sorgulansa da bunların arasında en öne çıkan çalışma, Cardinaletti (2004)'tür. Cardinaletti'ye göre McCloskey (1997)'deki tespitler doğrudur ve eylem önü alanı, zannedildiğinden daha zengin ve kompleks bir yapıdadır (Cardinaletti, 2004: 116). Cardinaletti'ye göre eylem önü öznelerle atfedilen özelliklerin (konu olma, GYİ özelliğini eşleme, kişi-sayı özellikleri eşleme, yalın durum eşleme), belirli işlevsel yansımalar arasında dağıtılmış olması gerekir (Cardinaletti, 2004: 116). Ancak Cardinaletti (2004)'ün önerisi, bizce farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır: Bu öneriye göre bir tümcedeki 'özneler' birden fazla olabilir.

Cardinaletti, yukarıda tartıştığımız tüm özne konumlarına ek olarak X'-şemasında en az bir özne konumunun daha olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu özne konumu, buraya kadar gözden geçirdiğimiz olası tüm Gösterici konumlarından daha yüksek bir yansıma olan [Gös/TemaÖ] olarak adlandırdığımız konumdur. Cardinaletti'ye göre bu konum yüklemlemenin öznesine (ya da temasına) ev sahipliği yapmaktadır. Cardinaletti'nin yüklemleme teması (*subject of predication*)¹¹⁹ terimiyle kastettiği şey, psikolojik/kavramsal

¹¹⁹ Buradaki İngilizce terim hem yüklemleme teması hem yüklemleme öznesi olarak tercüme edilebilir. Belki bunun için İngilizcede 'özne' (*subject*) ve 'tema' (*subject*) birbirine karışmıştır. Biz, Cardinaletti (2004)'ün kastettiği kavramı göz önünde bulundurarak ve bilinen özne kavramından ayırt etmek için 'yüklemleme teması' terimini tercih ettik.

Tümcenin Bilgi Yapısı'yla ilgili bir kavram olarak 'Konu', tümce bilinen-yeni diye bir ayrıma tabi tutulduğunda kullanılan bir terim olduğunu kabul ettiği için Cardinaletti'nin çalışmasında kullanılan 'Tema' kavramından farklı olduğunu belirtmektedir (Cardinaletti, 2004: 155). Cardinaletti, özellikle Konu ile tema arasındaki farkın altını daha anlaşılır bir ifadeyle çizmek için iki noktaya dikkat çekmiştir: 1) Özellikle geçişli eylemlerle kurulu, ansızın ve bağlamdan kopuk söylenen tümcelerde bazı AÖ'ler konu olmadan anlamsal açıdan yüklemleme teması olabilirler; 2) Neredeyse her XÖ konulaştırmaya tabi tutulabiliyorken (Rizzi (1997)'de önerilen [Gös/KonuÖ]'lerden birine taşınarak), [Gös/TemaÖ] konumu sadece belli başlı, özgül XÖ tipleri için ayrılmış bir konumdur (Cardinaletti, 2004: 155). Ancak aşağıda da değineceğimiz gibi, Bilgi Yapısı açısından bakıldığında Konu konusunu o kadar basite indirgememek lazım – Konu olarak tanımlanabilecek konumlar birbirinden farklıdır ve aslında Cardinaletti'nin 'Tema' olarak tanımladığı kavramla birebir örtüşen Konu türü ve konumu vardır.

Cardinaletti (2004), burada Rizzi (1997)'deki öneriyi de göz önünde bulundurarak, öğelerin sola kaydırılması (*left dislocation*) ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Oysa onun önermek istediği Tema konumu, Rizzi (1997)'deki önerideki gibi TümÖ alanında yer almamaktadır.

veya anlamsal öznedir ve ‘tema’ (*theme*) kavramıyla eşdeğerdir. Yükleme teması, tümcenin mantıksal yapısına aittir ve daha önce bahsettiğimiz özne-yüklem ayırımına benzer bir şekilde okunmalıdır. Cardinaletti’nin geliştirdiği analizin en önemli noktalarından biri şudur: [Gös/TemaÖ] konumu, yalın durumlu AÖ kurucuların dışında başka Durumlar taşıyan başka XÖ’lere de ev sahipliği yapabilir (Cardinaletti, 2004: 116). Yani ÜD kuramındaki ‘kurallı özne konumu’ olarak tanınan [Gös/ZÖ] konumundan farklı olarak [Gös/TemaÖ] konumu, sadece yalın durumlu BelÖ’lere değil, bulunma, yönelme ve ayrılma durumlarını taşıyan BelÖ’lere ve EdatÖ’lere de ev sahipliği yapacak bir konumdur. Bunun gibi [Gös/TemaÖ], Çekim alanında yer alan tüm diğer yansımaların üstünde yer aldığı için bu konumda bulunan kurucular her zaman tümcenin başında bulunmak durumundadır. Cardinaletti’nin önerdiği bu konum sayesinde (28b)-(29) arasındaki örneklerin tümce başında bulunan, fakat yalın durum taşımayan unsurları için bir çözümleme bulmuş oluruz ve bunları X’-şemasında yerleştirebilecek bir konum elde etmiş oluruz:

(28) a. La musica me gusta mucho (a mí). (*İspanyolca*)

tanımlık müzik beni beğen.Ş.Z.3.k.t. çok (önedat bana)

‘Müziği/Müzik severim.’

b. A mí me gustan mucho las manzanas.

Cardinaletti’nin önermek istediği konum ile Rizzi (1997)’nin önerdiği Konu konumlarının arasındaki farkı göstermek için kullandığı örnek, bir soru-cevap söyleminden ibarettir:

(i) a. A: Che é successo?

B: Gianni ha fatto piangere Maria.

b. A: What happened?

B: Gianni made Maria Cry. (Cardinaletti, 2004: 140)

‘A: Ne oldu?

B: Gianni Maria’yı ağlattı.’

Ancak Cardinaletti’nin tüm odak (*all focus*) olarak değerlendirdiği B cevapları, aslında artık soru tarafından oluşturulan bir bağlamın parçası olarak değerlendirilir: Soru tarafından zaman ve mekân içeren bir bağlam mevcuttur. Aynı zamanda *Gianni* ile ifade edilen özne, konuşucu ile dinleyici tarafından bilinen, ortak zemin oluşturulan bir öge olarak Bilinen Konu olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan Frascarelli ve Hinterhölzl (2007)’nin gösterdiği gibi Bilinen Konu’nun konumu sola kaydırmalı yapılarda görülen TümÖ alanı değil, ÇÖ alanıdır. Bu açıdan bakıldığında Cardinaletti (2004)’te önerilen Tema konumu, Bilgi Yapısı’ndan bağımsız değildir.

önedat bana beni beğen.Ş.Z.3.k.t. çok tanımlık.dişil.çoğul elma.çoğul

‘Elma/Elmaları severim.’ (Cardinaletti 2004: 122’den uyarlanmıştır)

(28)’deki tümceler genellikle DENEYİMCİ Konu Rolü gerektiren *gustar* (‘hoşa gitmek’), *parecer* (‘-a benzemek’, ‘sanılmak’), *encantar* (‘büyülemek’, ‘aşırı derecede hoşa gitmek’) gibi duygu eylemlerinin İspanyolca ve İtalyancadaki kullanımını örneklemektedir. Bu tür yapılarda yalın durumlu bir ETKİLENEN (*la musica* BelÖ’sü) ve yönelme durumlu/önedatlı bir DENEYİMCİ (*a mi* EdatÖ’sü ve *me* BelÖ’sü) seçen nesneli geçişsiz eylemler söz konusudur. Bu eylemlerle kurulan tümceciklerde hem eylemle uyum kuran ve yalın durum taşıyan ETKİLENEN (28a) hem de yönelme durumu taşıyan DENEYİMCİ (28b) tümcenin başında yer alabilmektedir. (28b)’deki tümce başı unsur, hem konumsal hem edimbilimsel (yapının bilineni oluşturduğu için) hem de Konu Rolü açısından özne olarak değerlendirilmektedir; fakat yalın durum taşıyan ve yüklemle uyuma giren BelÖ, ETKİLENEN Konu Rolü’yle yapıya dahil olan unsur, tümce sonu BelÖ’dür.

(29) a. Hana vantaði vinnu. (İzlandaca)

O.dişil.Yük.D yoksundu iş.Yük.D. (Sigurðsson, 2002: 692)

‘Onun işi yoktu/onun işe ihtiyacı vardı.’

b. Nego go nyama. (Bulgarca)

o.eril.Yük.D. o.eril.Yük.D. yoktur

‘O yoktur./O şu anda burada değil.’

c. Mnye uhodit. (Rusça)

ben. Yön.D. gitmek

‘Ben gidiyorum.’ (Sigurðsson, (2002): 695)

(29)’daki iki örnekte ise özne olarak değerlendirilen unsurlar yalın durum değil, yükleme durumu ve yönelme durumu taşımaktadır.

Buna benzer bir örnek grubunu, (30) ve (31)’da verilen kişisiz yapılardan verebiliriz:

(30) a. Studeno mi e. / Na men mi e studeno. (Bulgarca)

soğuk bana koşaç.3.k.t. Önedat beni bana koşaç.3.k.t. soğuk

‘Üşüyorum.’

b. Na teb ti e skuchno. (Bulgarca)

öned seni sana koşaç.3.k.t. sıkıcı

‘Sen sıkılıyorsun.’

(31) a. Otobüse bu duraktan binilir.

b. Bana iki el ateş edildi.

(30)’daki Bulgarca örnekte koşaç her zaman üçüncü kişi tekil, yüklemi oluşturan sıfat ise her zaman nötr tekil şeklinde ortaya çıkmaktadır ve Bulgarcadaki varsayılan uyum değerlerini taşımaktadır. Bu tür örneklerdeki yönelme durumlu unsur DENEYİMCİ Konu Rolü taşıdığı için ve tümcenin başında yer aldığı için en az iki öznellik özelliği sergilemektedir. Aynı tespitler (31)’de verilen Türkçe kişisiz edilgen yapı için de geçerlidir. Tam da bu sebeple bu tür yapılar, 2. Bölüm’de gözden geçirdiğimiz NİYT analizlerinde sorun yaratmıştır: Bu yapılardaki tüm kurucular [-(y)An] tipi stratejiyle ilgilendirildiğinden bunları **bir şekilde** özne olarak ele alınmak zorunda olduğu görülmektedir. Fakat eğik durumlu BelÖ’lerin bu yapılarda özne işlevini üstlendiğini kabul ettiğimizde bu unsurların neden eylemle uyuma girmediğini ve yalın durum taşımadığını, Konu Rolü açısından da özne olmadığını da bir şekilde açıklamamız gerekir.

Cardinaletti (2004)’ün önerisi ise, söz konusu tümcelere bir açıklama getirebilmektedir. Cardinaletti’nin önerisinde bütün bu örneklerdeki tümce başı unsurlar, tümcelerin Yüklemlene Teması/Öznesi olarak yorumlanmaktadır. Yani bu tümce başı unsurlar bir şekilde tümceyi önceki söyleme, ya da konuşucu ile dinleyici arasındaki ortak bilinene bağlama işlevini yerine getirmektedir. Cardinaletti (2004) bu durumun Bilgi Yapısı’yla ilgili olmadığını altını çizmek için Konu (Topic) terimi yerine Tema (Theme)

terimini kullanmayı tercih etmiştir; yani öznenin özelliğinden bahsederken Prag Ekolü'nün tema-rema ayırımına başvurmayı daha uygun görmüştür. Ancak bu ayırım Bilgi Yapısı araçlarıyla da yakalanabilmektedir: Bilinen Konu ile diğer tür Konular arasındaki farkın ne kadar önemli olduğunu Frascarelli ve Hinterhölzl (2007) önerisinde görülen üç farklı Konu'yu göz önünde bulundurarak anlayabiliriz.

Frascarelli ve Hinterhölzl (2007)'e göre Konular, yorumları açısından en az üç farklı çeşide ayrılabilir: 1) Değişim Konusu (bazen Hakkındalık Konusu olarak adlandırılır); 2) Karşıtlık Konusu; 3) Bilinen Konu (*Familiar Topic*). Araştırmacılar, bu konuların X'-şemasındaki dağılımını ise aşağıdaki gibi vermektedir (Frascarelli ve Hinterhölzl, 2007: 87-89):

(37) a. Değişim Konusu [+hakkındalık] > Karşıtlık Konusu > Bilinen Konu

b. [KonuÖ Konu_k* [OdakÖ [KonuÖ Konu_k*[ÇÖ [KonuÖ Konu_k*[EÖ _{ik}]]]]]

(37b)'den görüldüğü üzere, Bilinen Konu (ya da bizim bundan sonra kullanacağımız Tema), Çekim alanının içinde yer almaktadır. Frascarelli ve Hinterhölzl'ün bu önerisi, Kiss (1981)'deki verilerle de destek bulmaktadır. Kiss, çift özneli yapılardaki ilk AÖ'nün çalkalanmadığını ve önüne sadece Değişim Konusu gelebileceğini göstermiştir (Kiss, 1981: 156):

(38) Shinbun-wa watashi-ga nihongo de yomemasu. (*Japonca, Kiss gloss vermediği için tümcenin sadece tercümesini verebiliriz*)

'Söz gazetelere gelince, ben onları okuyabiliyorum.'

(38)'deki Japonca tümceden Tema'nın en azından Değişim Konusu'ndan farklı olduğunu ve X'-şemasında daha aşağıda bulunduğu açıkça anlaşıyor.

3.2.2.3. ‘Çift Özneli’ Yapılar

Cardinaletti’nin önerisi bize bir ‘özne konumu’ daha sunarak öznenin tam olarak ne olduğunu ve ne olmadığını anlamamız için değerli tespitler sunmaktadır. Aynı zamanda Cardinaletti’nin ortaya koyduğu yeni genel anlayış, Keenan (1976) ile McCloskey (1997)’nin sunduğu anlayıştan oldukça farklıdır. Cardinaletti’nin çalışması, derecelendirilmiş bir özne kavramını bir kenarda bırakarak özne olarak tanımladığımız şeyin, aslında tek bir işlev olmadığına işaret etmektedir. Başka bir deyişle, Cardinaletti’nin sunduğu analize göre bugüne kadar dilbilgisi derslerinde dinlediğimiz çok yönlü özne, aslında hiç olmayabilir de. ÜD’nin gelişmesiyle X’-şemasında tespit edilen farklı işlevsel yansımaların Gösterici konumlarında farklı özellikler eşleşmektedir ve bir tümceciğin içinde yansıtılan bu ayrı konumlarda farklı unsurlar bulunabilmektedir. Sıkça tek bir unsur döngüsel bir şekilde hareket ederek burada özne konumları olarak belirlenen tüm konumlardan geçer ve özneye has saydığımız tüm özellikleri kendinde toplar. Ancak söz konusu birbirinden farklı öznellik özellikleri, tümceciğin içinde ‘özne konumları’nda bulunan birden fazla unsur tarafından da paylaşılabılır. Batı dillerinde (ve özellikle etken geçişli eylemlerle kurulan tümceciklerde) ilk duruma daha sık rastlanıyor olması; aslında sadece bir eğilimdir, genel ilke değildir. Biz bu eğilimi, özne için vazgeçilmez bir özellikler kümesi olarak yorumlamış olabiliriz. Ancak dünya dillerinden toplanan veriler ışığında bu anlayıştan vazgeçebilir, herhangi bir Gösterici konumunda gerçekleşen her dilbilgisel işlev için ayrı bir kavram geliştirmemizi sağlayabilir ve kuramsal varsayımlarımızı bu ayrı kavramların üzerinde kurmamıza olanak verebilir. Hiçbir unsur; tüm öznellik özelliklerini sergilemek zorunda değildir. Aynı tümcecikte farklı unsurlar söz konusu özelliklerin sadece bazılarını paylaşabilir. Bu gözlemler, daha açıklayıcı ve doğru yaklaşıma doğru yol almamıza yardımcı olur. Bu şekilde önermek istediğimiz

yaklaşımına en güçlü destek, ‘çift özneli yapılar’ olarak tanımlanan ve özellikle Uzak Doğu dillerinde görülen yapılardan gelmektedir.

Bu yapılara ÜD çerçevesinde dikkat çeken ilk araştırmacılar arasında Li ve Thompson (1976) bulunmaktadır. Onların bazı örneklerini (39)’da aktarmaktayız:

(39) a. Sakana-wa tai-ga oisii. (*Japonca*)

balık.konu-işareti kapanlevrek.yalın.durum lezzetli

‘Balık[-tan bahsederken], kapanlevrek lezzetlidir.’

c. Nèike shù yèzi dà. (*Mandarin*)

bu ağaç yapraklar büyük

‘Bu ağaç[-tan bahsederken], yapraklar[-ı] büyük[-tür].’

ç. hʷ ʷ na-qhô yi ve yo (*Lahu*)

fil konu.işareti burun uzun.çekim

‘Filler[-den bahsederken], burunlar[-ı] uzundur.’ (Li ve Thompson, 1976: 468)

e. Na-ka pay-ka aphu-ta. (*Korece*)

Ben-özne karın-özne acıyor.

‘Karnım acıyor.’ (Kumishiro ve Langacker, 2003: 2)

Bu tür tümceler, aynı zamanda *tema-rema* yapısı için en açık örneklerdir. Li ve Thompson’a göre (39)’daki örneklerde dilbilgisel özneler ve tümceciğin temaları ayrı unsurlar olarak mevcut olduğundan bu iki öğeyi birbirinden rahatça ayırt edebilmekteyiz (Li ve Thompson, 1976: 468). Bu araştırmacılar da bunu belirtirken aslında farklı sözdizimsel işlevlerden bahsettiklerini de söylemektedirler, fakat Batı’da hâkim olan anlayışa kapılarak her iki unsurun da yalın durum taşıyor olmasından ve tümce başında yer almasından dolayı, her iki unsurun da özne olduğunu düşündürecek biçimde ‘çift özneli yapılar’ terimini kullanmışlardır. Oysa bir tümceciğe bir işlevin sadece bir unsur tarafından üstleniyor olması, dilbilgisinin en temel varsayımlarından biridir. Aslında (39)’daki örneklerde gördüğümüz

durum şudur: Yükleme teması ile dilbilgisel özne işlevleri, farklı unsurlar tarafından üstlenilmiştir. Haig (1998), Li ve Thompson (1976)'da verilen yapılara dikkat çekmiştir ve Eski Türkçede de bu türden yapıların bulunduğunu belirtmiştir (Haig, 1998: 65). Ancak Haig, bu yapılardaki iyelikli ögeyi yapının Konu'su olarak yorumlamıştır, çünkü çalışmasında yalın durumunu Konu işaretleyicisi olarak tanımlamıştır (Haig, 1998: 64). Kendisine göre adlaştırma yapılarındaki yalın durumlu özneler Konu olmalıdır, bu yüzden tamlayan durumu taşıyamazlar (Haig, 1998: 64).

Ancak Haig'in de incelediği bazı Eski Türkçe veriler, bu varsayımının yanlış olabileceğini göstermektedir. Eski Türkçedeki 'çift özneli yapılar'ı inceleyen Marcel Erdal (1998, 2004), (40)-(41) arası örneklerini ele almış ve bunların *başıbozuk* yapısıyla ilişkilerini ortaya koymuştur. Erdal'a göre çift özneli yapılara hem koşaçlı tümcelerde hem de eylem tümcelerinde rastlanmaktadır (Erdal, 2004: 424). Koşaçlı tümce için örnekler (40)'ta, eylemli tümce için örnekler ise (41)'da verilmiştir:

(40) a. Kazganç nâñ tarıg tarımak-da ädgü yok.

kazanç mal(muhakkak) ekin tarım.Çık.D. iyi yok

'Kazanç[-tan bahsederken], tarımdan daha iyisi yoktur.' (Erdal, 2004: 423)

b. Bodon boğoz-ı tok är-ti.

halk boğaz.3.k.t.İye tok i-Gör.Geç.Z.

'Halk, boğazı toktu.' (Erdal 1998: 79-80)

(41) a. Täñrikänimiz uzun özin kalın kutun turkaru adasazan tudasazan ärmäki bolzun ärti.

'Hünkârımız[-dan bahsederken] ömrü uzun, kutsanmış ve sıkıntısız olsun dilerim.'

(Erdal, 2004: 424, *gloss olmadan sadece tercümesi vermiştir*)

b. Karlok tirig-i bar-ı türgaş-ka kir-ti.

Karluk diri.3k.t.İye var.3k.t.İye Türgaş.Yön.dur gir-Geç.3k.t.

‘Karluklar[-dan bahsederken], [onlardan] sağ kalanlar Türgaş’a katıldılar.’ (Erdal 2004: 424)

c. Togan kuş tırnak-ı suçul-un-muş; tavışgan tări-si ög-üş-üpän yügür-ü bar-mış

şahin tırnak-3.k.t.İye koparıl-Geç.Z. tavşan deri-3.k.t.İye yüzül-Geç.Z. kaç-ıp git.Geç.Z.

‘Şahin[-den bahsederken] tırnakları koparılmış; tavşan[-a gelince] derisi yüzülmüştü ve kaçmıştı.’ (Erdal, 1998: 77)

Erdal’a göre çift özneli yapılar, **tamlayan durumu işareti taşımayan bir Konu ile başlar** ve özneyle devam eder; özne ise durum işareti taşımamaktadır, fakat Konu’ya atıf yapan bir iyelik eki taşır. Yani (40)-(41) arası örneklerdeki Konu, Haig’in varsaydığı gibi iyelikli öge değil, tümce başı konumundaki ögedir. Yapının en sonunda ise bir yüklem bulunur ve söz konusu yüklem, özneyle ilişki kurar; özneyle yüklem birleşimi, Konu’ya bir yorum oluşturur (Erdal, 1998: 77). Erdal, özellikle şu hususun üzerinde durmaktadır: (40) ve (41)’deki örneklerdeki tümce başı unsurlar, tamlayan eki almamış tamlayan durumlu AÖ’ler değildir; ona göre tümcelerin bağlamı, böyle bir yorumun doğru olamayacağına işaret etmektedir. Ayrıca böyle bir varsayımın, Eski Türkçe açısından sorun çözmekten çok sorun yaratacağını da belirtmiştir (Erdal, 1998: 78).

Yukarıda belirtildiği gibi (40) ve (41)’daki yapılar, şaşırtıcı bir biçimde Haig (1998) tarafından ‘öngörmeli iyelik’ olarak ele alınan ve HK (1976) tarafından ABİ ile açıklanan örneklerle benzer. Bu örneklerle ilgili Sezer (1991) de ABİ kapsamına giren örneklerdeki iyelik ekinin boşta olduğunu, baş ad olan ögeye uyumla bağlanamadığına dikkat çekmiştir:

(42) a. [hiç çocuğu olmayan] ben

b. *[hiç çocuğum olmayan] ben

Uyumun eksikliği, *ben* AÖ’sünün [benim hiç çocuğum] şeklinde olan bir üst kurucunun içinden çıkarılmış olamayacağını göstermektedir. Eğer (42a)’da gösterilen yapı, *ben* AÖ’sünün taşınmasıyla oluşmuş olsaydı, Karmaşık AÖ Kısıtlaması’nın bir ihlâli olarak

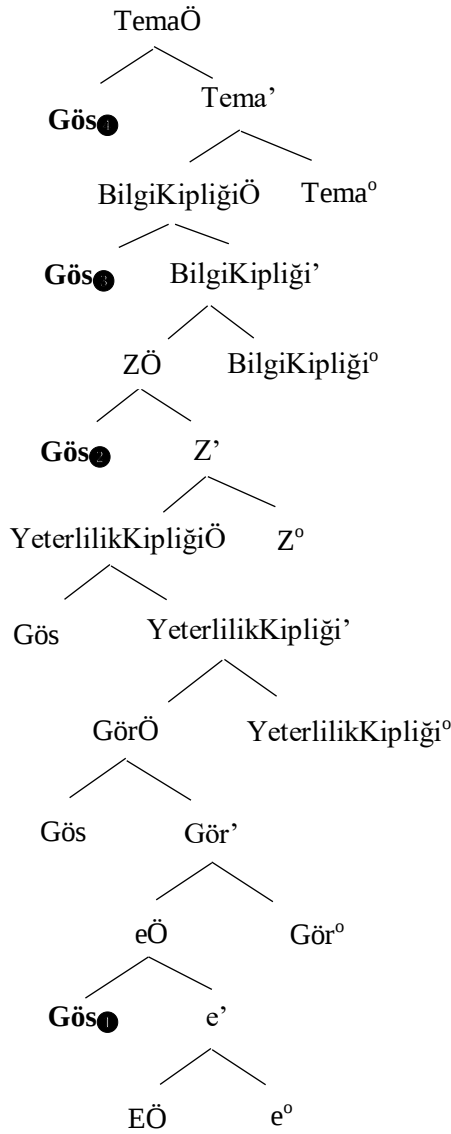
dilbilgisi dışı da olurdu. Yapının dilbilgisel olmasından ve kişi-sayı açısından uyum sergilememesinden hareketle, (42a)'daki tümceciğin (43)'teki gibi türetilmiş olamayacağı sonucuna ulaşılmakta:

(43) c. [____^j hiç çocuğu^j olmayan] ben_i > *[benim hiç çocuğu_i] yok

(42a)'daki yapı Eski Türkçedeki çift özneli yapıların bir kalıntısı olarak türetimde kalmıştır ve ilgilendirilen öge, dilbilgisel özne değil, **yüklemleme temasıdır**.

Yukarıdaki kuramsal tartışmalardan elde ettiğimiz bulgular sonucunda tümceciğin içinde birden fazla özne konumu bulunabileceğini, öznenin tek, bölünmez bir kavram olamayacağını açıkça görüyoruz. Bu gözlemimizden hareketle (44)'te son-başlı diller için genişletilmiş eylemsel işlevsel ulamlarını vermekteyiz:

(44)

(44) numaralı şemalarda İçsel Görünüş Öbeği ve Olumsuzluk Öbeği yansımaları verilmemiştir, çünkü şu anda bunların Gösterici konumlarında bir dilbilgisel ilişkinin gerçekleşip gerçekleşmediği ve gerçekleşiyorsa nasıl bir ilişki olabileceği konusunda yeterince bilgi ve veri sahibi değiliz. Holmberg (1993), Jonas ve Bobaljik (1993) ve Cardinaletti (2004), ZÖ'nün üstünde bir de UyumÖ'nün bulunduğunu iddia etmektedirler. Bu araştırmacıların verileri, özne ile yüklem arasındaki uyumun; ZÖ'nün üstünde kurulduğuna işaret etmektedir. Yani Cardinaletti (2004)'e göre özne ZÖ'de yalın durumunu eşliyor, ondan sonra UyumÖ'ye devam edip bir de kişi-sayı özelliklerini eşliyor

(Cardinaletti, 2004: 112). Biz bu çalışmanın daha önceki sayfalarında da UyumÖ'yi işlevsel yansıma olarak kabul etmediğimizi belirtmiştik. Türkçe verilerden yola çıkarak eylemsel uyumun, BilgiKipliğiÖ yansımasında kurulduğunu iddia ediyoruz. Ancak önerdiğimiz BilgiKipliğiÖ'nün (44) numaralı şemadaki yeri, diğer araştırmacıların UyumÖ'nün yeriyle örtüşmektedir. Bu örtüşme, BilgiKipliğiÖ konusunda yürüttüğümüz fikrin, empirik olarak tutarlı olduğunu göstermektedir. [Gös/eÖ] konumunda bulunan Gös¹ **mantıksal özne**'yi içermektedir; mantıksal özne kavramı, KILICI, DENEYİMCİ gibi Roller taşıyan unsuru ifade etmek için kullanılmıştır; [Gös/GörÖ] ve [Gös/YeterlilikKipliğiÖ] konumlarında bulunan 'özneler'in, tam olarak nasıl dilbilgisel işlevleri ifade etmek için kullanıldığı konusu, araştırılması gereken bir konu olarak önümüzde durmaktadır; [Gös/ZÖ] konumunda Gös² **dilbilgisel özne**'yi içermektedir; bu kavram 'yalın durum eşleyen dilbilgisel işlev' anlamında kullanılmıştır; [Gös/BilgiKipliğiÖ] Gös³ **kişi öznesi**'ni içermektedir; bu kavram kişi-sayı uyumunu tetikleyen özne anlamında kullanılmıştır. Son olarak da [Gös/TemaÖ] konumunda bulunan Gös⁴ **anlamsal özne ya da yüklemleme teması kavramı**'nı içermektedir; bu kavram tümceciğin temasını ifade etmek için kullanılmıştır. (44)'te göstermeye çalıştığımız yansımaların dağılımı, değişikliğe ve yeni araştırmalara açıktır. Bu şemayı vermekle amaçladığımız şey, Çekim alanı'nın ileri çalışmalar yürütülerek bölüşülebileceğini göstermek ve şu anda kullanımda olan özne kavramının aslında dilsel gerçekleri yansıtmak için yeterli olmadığına dikkat çekmektir. Aynı zamanda bu başlıkta irdelediğimiz özne kavramını dilsel verilere dayanarak bu şekilde alt gruplara sınıflandırmak, bize daha önceki Türkçedeki NİYT'leri sınıflandırma analizlerinden daha doğru çözümlemeler sunmaktadır. Özellikle NİYT'leri 'özne ilgilendirmesi' ve 'özne olmayan öge ilgilendirmesi' şeklindeki sorunlu sınıflandırmadan kurtarmaktadır; dahası: Özne olarak tanımlanabilen tek bir işlev

belirlenemiyorsa o zaman ‘özne ilgilendirilmesi’-‘özne olmayan öge ilgilendirilmesi’ ayrımının anlamı kaybolmaktadır da diyebiliriz.

Yukarıdaki tartışmalardan belli olduğu üzere mantıksal özne, yalın durum atanan özne, yüklemlerle kişi-sayı açısından uyuma giren özne ve yüklemlerle teması işlevleri, aynı tümce içinde farklı unsurlar tarafından üstlenebileceği gibi, bu dört farklı işlevden biri, ikisi veya üçü bazı tümce yapılarında mevcut olmayabilir. Örneğin kişisiz edilgen yapılarda Sezer (1991)’de ileri sürüldüğü gibi örtük bir mantıksal öznenin mevcut olduğunu kabul etsek de yalın durumlu, kişi-sayı açısından yüklemlerle uyuma giren özne mevcut değildir. Bu yapılarda tümce başı konumunda yer alan eğik durumlu unsur, yüklemlerle teması olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan varoluşsal tümcelerde mantıksal özne, yalın durumlu özne ve kişi-sayı açısından yüklemlerle uyuma giren özne aynı unsurda birleşiyorken tümce başı konumunda yer alan unsurun, yüklemlerle temasını kodladığı ileri sürülebilir. (15) gibi özgül olmayan özneli geçişsiz eylemli tümcelerde aynı şekilde tümce başındaki bulunma durumlu unsur yüklemlerle temasını oluştururken eylemin hemen önündeki özne sadece mantıksal özne olarak değerlendirilebilir. İkinci Bölüm’deki verileri bu açıdan ele aldığımızda kişisiz edilgen yapılarda ve özgül olmayan özneli yapılarda özne yok değil, sadece mantıksal özne aynı zamanda yüklemlerle teması değildir.

(44)’de şema halinde gösterdiğimiz varsayımla (15)’te verdiğimiz tümcelere, (31)’de örneğini sunduğumuz Türkçe kişisiz edilgenlere ve (24)’te (Aydın 2006)’dan aktardığımız parçacıl niceleyici öbekli yapılara açıklama getirebiliriz. Kolaylık olsun diye örnekleri burada tekrarlıyoruz:

(15) a. Çocuk odada uyuyor.

b. Odada çocuk uyuyor.

(15a)'da *çocuk* AÖ'sü tümcenin hem mantıksal, hem yalın durumlu, hem de uyum tetikleyen öznesidir. Aynı zamanda bu unsur, tümce başı konumuyla yüklemlenin temasıdır da. Diğer taraftan (15b)'deki *çocuk* AÖ'sü sadece mantıksal öznedir. Bu yüzden eÖ'nün dışına çıkmamıştır, [-gönderimsel] özelliği taşıdığına göre yalın durum almamıştır ve yüklemlle uyuma girmemiştir. Tümcenin yüklemlleme teması ise *odada* BelÖ'südür. (15b) numaralı örnek bu açıdan (15') olarak verilen örnekten farklıdır:

(15') Odada bir çocuk uyuyor.

(15')'teki örnekteki *bir çocuk* BelÖ'sü, [+gönderimsel]'dir. Çizgisel sıralamada (15b)'deki *çocuk* AÖ'sü ile *bir çocuk* BelÖ'sü aynı konumdaymış gibi gözükse de *bir çocuk* BelÖ'sünün Aşamalı X'-şemasında daha yüksek konumda bulunduğunu ileri sürebiliriz: Gönderimsel değer taşıdığına göre bu yapıda yalın durumlu özne ve uyum tetikleyen özne, *bir çocuk* BelÖ'südür. *Odada* unsuru ise yüklemlleme temasıdır.

(24) a. Hiçbirimiz öldürülmedi.

b. Hiçbirimiz öldürülmedik.

(24a)'da ve (24b)'de *hiçbirimiz* BelÖ'sü, Aydın (2009)'da varsayıldığı gibi [BelÖ *adıl* [Bel' [BelÖ hiçbirimiz]]] şeklinde mantıksal özne ve yalın durumlu öznedir: Bu unsur, [Gös/ZÖ] konumuna çıkarak yalın durumunu eşlemiştir. Ancak sonra (24a)'da aynı unsur [Gös/BilgiKipliğiÖ]'ye çıkarak 3. k. t. uyumunu tetiklerken (25b)'deki [BelÖ *adıl* [Bel' [BelÖ hiçbirimiz]]]'den sadece *adıl* kısmı [Gös/BilgiKipliğiÖ]'ye yükselir ve 1. kişi çoğul uyumunu tetikler. Başka bir deyişle (24a) ile (24b) numaralı yapıların arasındaki fark yüklemlleme temasıdır.

(31) a. Otobüse bu duraktan binilir.

b. Bu duraktan otobüse binilir.

(31a) ve (31b) numaralı tümcelerde mantıksal, yalın durumlu ve uyum tetikleyen özne yoktur; yapıda sadece yükleme teması mevcuttur: (31a)'da yükleme teması *otobüse* BelÖ'süyken (31b)'de yükleme teması *bu duraktan* BelÖ'südür.

(15), (24) ve (31)'de tekrar verdiğimiz örneklere açıklama getirebildiğimiz gibi çoklu özne varsayımımızla Türkçe bitimli eşleşmeli koşaç (*equative copular sentences*)¹²⁰ tümcelerinde gözlemlenen uyum paradigmasına da açıklama getirmiş oluruz. Türkçe bitimli eşleşmeli koşaç tümcelerinde gözlemlenen uyum paradigması, eylemlerle kurulu tümcelerde gözlemlenen uyum paradigmasından farklılık göstermektedir. Bu tür tümcelerde tümce başı unsur, özne olarak değerlendirilmektedir; uyum unsuru ise, çizgisel sıralamada ikinci BelÖ'ye, yani yüklem görevini gören BelÖ'ye eklenmektedir (İnce ve ark., 2015: 87-89). Fakat eşleşmeli koşaç tümcelerinde söz konusu uyum, bazen (45a)'da gösterildiği gibi, t-başı konumundaki özneyle kurulurken bazen, (45b)'de gösterildiği gibi, yüklemi oluşturan unsurla kurulmaktadır:

(45) a. O canavar benim.

b. Ben o canavarım.

(45a) ve (45b) numaralı örneklerde [Gös/ZÖ] ve [Gös/BilgiKipliğiÖ]'den geçerek yalın durum taşıyan ve uyum tetikleyen özne aynıdır: *ben* BelÖ'sü.

Önerdiğimiz yaklaşıma göre her iki tümcede de sıfır olarak gerçekleşen biçimce koşaç

¹²⁰ Uzun, bu uyum verilerini 'inanılmaz uyum' olarak betimlemiştir (Uzun, 2002: 30). Aslında eşleşmeli koşaçlı tümcelerde aynı uyum örüntüsü İspanyolca ve Bulgarca gibi farklı dil ailelerine ait dillerde de gözlemlenmektedir.

(i) a. Az sim nay-dobrata.

ben 1.k.t. koşaç en iyisi

'Ben en iyisiyim.'

b. Nay-dobrata sim az.

en iyisi 1.k.t. koşaç ben

'En iyisi benim.'

(ii) a. Yo soy la meyor. ((ia) ile aynı anlamda)

Ben 1.k.t. koşaç tanımlık.dişil en iyisi

b. La meyor soy yo. ((ib) ile aynı anlamda)

tanımlık.dişil 1.k.t. koşaç ben

olan Yükleme Başı, Baş taşımasıyla ilk önce Z⁰'ye sonra da BilgiKipliği⁰'ye ilişmektedir. (45a)'da *ben* ögesi, sırayla [Gös/ZÖ]'ye ve [Gös/BilgiKipliği] konumlarına yükselerek yalın durumunu ve kişi-sayı özelliklerini eşlemektedir. *O canavar* ögesi ise [Gös/TemaÖ]'ye çıkar, [tema] özelliğini eşler ve tümce başı konumuna yerleşir. [Gös/BilgiKipliğiÖ] konumuna taşınan öge 1. kişi tekil ϕ -özelliklerini taşıdığı için sıfır koşaç, 1. kişi tekil uyum taşımaktadır. (45b)'de *ben* ögesi, [tema] özelliğini taşıdığı için [Gös/ZÖ] ve [Gös/BilgiKipliğiÖ] konumlarından geçtikten ve Durum ile kişi özelliklerini eşledikten sonra [Gös/TemaÖ] konumuna yükselmektedir ve tümce başı konumuna yerleşmektedir. *O canavar* ögesi ise sıfır biçimce şeklinde olan koşaç için platform olarak geride kalmaktadır; [Gös/BilgiKipliği] konumundan geçen ögenin yine 1. kişi tekil özelliğini taşıyan *ben* ögesi olduğu için yükleme uyum 1. kişi tekil olarak kodlanmaktadır. Başka bir deyişle iki tümcenin arasındaki fark sadece yükleme temasıdır: (45a)'da yükleme teması *o canavar* BelÖ'süyken, (45b)'de *ben* BelÖ'sü, [Gös/ZÖ] ve [Gös/BilgiKipliğiÖ]'den geçtikten sonra [Gös/TemaÖ]'ye kadar yükselmektedir.

Ancak bu 3. Bölüm'de incelediğimiz neredeyse tüm yapıların bitimli tümceler olduğuna da dikkat çekmekte fayda vardır. Tezimizin konusu olan NİYT'ler ise bizim kanaatimizce bitimli tümcelerden farklıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi, Türkçedeki NİYT'ler, İngilizcedeki NİYT yapılarından farklı olarak adlaştırma şeklinde kurulmaktadır. Adlaştırmalar ile bitimli eylem şekillerini içeren yapılar arasındaki en temel farklardan birinin, öznenin kodlanması olduğu daha ÜD'nin ilk evrelerinden beri tespit edilmiştir (Chomsky 1970a). Peki, yukarıda özne kavramıyla ilgili vardığımız sonuçlar, adlaştırma yapılarında nasıl kurulumsal sonuçlara yol açmaktadır? Yukarıda tespit ettiğimiz dört farklı tür öznenin hangileri adlaştırmalarda 'özne' olarak karşımıza çıkmaktadır?

Adlaştırmalarda, bitimli tümcelerdeki gibi farklı dilbilgisel ilişkiler üstlenen birden fazla ‘özne’ bulunabilmekte midir? Bir sonraki başlıkta üzerinde duracağımız ve cevaplamaya çalışacağımız sorular bunlar olacaktır.

3.3. Adlaştırmalar, Adlaştırmalardaki Özne Durumu ve Karma Genişletilmiş Yansımalar Kuramı

Türkçedeki NİYT’lerin adlaştırmalar olduğu ve ortaçlar vasıtasıyla kurulduğu gerçeği, araştırmacılar arasında genel kabul gören bir gerçektir. Haig (1998), adlaştırmaları, ad öbeği oluşturan önerme kodlayan sözdizimsel yapılar olarak tanımlar ve bunların bu sayede bir üst tümcede yer alabildiklerine dikkat çeker (Haig, 1998: 32). Buna rağmen 2. Bölüm’de sunduğumuz alanyazın incelemesinde görüldüğü üzere, ÜD çerçevesinde geliştirilen Türkçedeki NİYT kurma stratejilerinin analizlerinde değişmez bir şekilde bu yapılar **bitimli, tam donanımlı** birer **tümce** olarak ele alınmıştır. Kanaatimizce bunun başlıca sebebi, adlaştırma yapılarına dair analizlerin genel olarak Chomsky (1957, 1970a) ve Lees (1960, 1965)’teki ilkelere dayandırılmış olmasındandır. Bu anlayış ilkin Underhill (1972)’de benimsenmiş ve Türkçe NİYT’lere uygulanmıştır. Lees (1960)’a kadar türetilmiş adlar (*derived nominal*) ile adlaştırma yapıları (*gerundive nominal*) aynı başlık altına incelenmekteydi. Ancak Lees (1960)’ta bu iki yapı birbirinden ayrılmış ve bizim adlaştırma olarak adlandırdığımız gerundif adları (*gerundive nominals*) için ayrı dönüşümsel bir türetim geliştirilmiştir. Özellikle Underhill (1972, 1976)’da bu mantık açıkça görülmektedir. Chomsky (1970a)’da da türetilmiş adlarla adlaştırmaların aynı analize tabi tutulamayacağının altı çizilmektedir: Chomsky’e göre türetilmiş adlar büyük ölçüde sözlükte oluşturulurken adlaştırmalara sözdizimsel bir analiz geliştirilmesi gerekmektedir. Chomsky bu yapıların özne-yüklem şeklindeki önermelerden oldukça serbest ve yaygın bir şekilde

üretilebileceğini ve bu süreçte oluşturulan adlarla türetildikleri önermelerin anlamca birbirine oldukça benzer¹²¹ olacağını söyler (Chomsky, 1970a: 16).

Chomsky'nin incelediği örneklerle bakacak olursak (Chomsky, 1970a: 15):

(1) a. John is eager to please.

‘John insanları memnun etmeye can atıyor.’

b. John has refused the offer.

‘John teklifi reddetti.’

c. John criticized the book.

‘John kitabı eleştirdi.’

(2) a. John's being eager to please

‘John'un insanları memnun etmeye can atması’

b. John's refusing the offer

‘John'un teklifi reddetmesi’

c. John's criticizing the book

‘John'un kitabı eleştirmesi’

(3) a. John's eagerness to please

‘John'un memnun etme isteği’

b. John's refusal of the book

‘John'un kitabı reddi’

c. John's criticism of the book (Chomsky, 1970a: 14)

¹²¹ Bundan farklı olarak Alexiadou (2010a)'da dikkat çekildiği gibi türetilmiş adların ifade ettiği anlamlar, aynı köke sahip eylemlerinkinden oldukça farklı olabilir (Alexiadou, 2010a: 498). Bunun örneklerini aşağıdaki gibi verebiliriz. (ib)'deki türetilmiş adın anlamı, eylemin anlamından uzaklaşmıştır; (ic)'deki adlaştırma, (ia)'daki eylemin anlamını tam olarak korumaktadır:

(i) a. dondurmak – donmasını sağlamak

b. dondurma - şekerli sütün veya meyve sularının dondurulmasıyla hazırlanan soğuk yiyecek

c. Etleri *dondurman* lazım.

‘John’un kitaba yönelttiği eleştiri’

Chomsky, (1)’de verilen tümcelerden türetildiğini varsaydığı adlaştırmaları, (2)’de vermiştir; (3)’te ise aynı eylemsel köklerden türetilmiş adlar sunulmuştur (Chomsky, 1970a: 15). (2)’deki adlaştırmalar ile (3)’teki türetilmiş adların farklı bir yapı sergilediği açıkça ortadadır. Chomsky’e göre (2)’de örnekleri verilen adlaştırmalar, türetilmiş adlardan farklıdır ve ad öbeklerinin içsel yapısına sahip değildirler. Bu tespiti destekleyen gözlemler şunlardır: (3)’teki *John’s AÖ’sünün yerini the veya that* gibi bir Belirleyici alamaz; oysa (2)’deki türetilmiş adlarda bu mümkündür. Ayrıca (3)’teki adlaştırmalar sıfatla değil, zarfla nitelenebilirken, (2)’deki türetilmiş adlarda durum tam tersidir. Bunun yanı sıra (3)’teki yapılar, tıpkı (1)’deki bitimli tümcelerdeki gibi, Tümleç’lerine yükleme durumu yükleyebilirken (2)’deki adlar nesneyi *of* önedatıyla bağlanmak zorundadır. Son olarak (3)’teki yapılarda yardımcı eylemlere izin varken, (2)’deki yapılarda yardımcı eylemler kullanılamaz (Chomsky, 1970a: 16). Chomsky (1970a)’ya göre yukarıda sayılan bütün bu özellikler; adlaştırmaların, DY’da bir tümcevari (*sentence-like*) yapıya dilbilgisel dönüşümler uygulanarak elde edilmiş olduğuna işaret etmektedir (Chomsky, 1970: 16). Burada dikkat çekmemiz gereken husus tam da budur: Chomsky’nin tabiriyle, adlaştırmaların altında yatan yapı *tümce* değil, *tümcevari*’dir. Chomsky’nin, ilk başta özne ile yüklemden oluşan bir önermeden bahsettiğini düşünecek olursak burada önermeden kastettiği yapı tümceciktir (*clause*), tümce (*sentence*) değildir. Fakat ilerleyen satırlarda, Chomsky adlaştırmalar için (4)’teki şemayı vermektedir (Chomsky, 1970: 16):

(4) [_T AÖ adlaştırmacı (Görünüş) EÖ]_T

1. Bölüm’de belirttiğimiz üzere, (4)’teki T, **Tümce** için kullanılan bir semboldür. Ne yazık ki ÜD’de **tümcecik** ile **tümce** kavramları arasında ayrım yapılmadığı için (4)’te verilen türetim şeması, Underhill’deki gibi anlaşılmıştır: İlk önce bir tümce üretiyoruz, sonra bu

tümceyi adlaştırmacı eklerle bir şekilde ad şekline sokuyoruz. Bu anlayıştan dolayı da Türkçe NİYT'ler incelenirken tüm analizler TümÖ ve ZÖ içeren birer tam, bitimli tümce gibi ele alınmıştır. Fakat bu, Türkçe NİYT'lerin yapısını yansıtmamaktadır.

3.3.1. Adlaştırmaların Yapısı

Hem Uzak Doğu'da hem Batı'da farklı dilbilgisi kuramları, adlaştırmalar söz konusu olunca sözlüksel adlaştırmalara, yani türetilmiş adsılara, dolayısıyla da kelime türetimi sürecine odaklanmış, dilbilgisel adlaştırmalar (yani çekim sisteminde görev üstlenen ve altasırılama stratejisi olan adlaştırmalar) büyük ölçüde görmezlikten gelinmiştir (Shibatani, 2019: 15). Dilbilgisel adlaştırmalar, tümceciğin iç yapısına sahiptir ve bir tümceciğin içerdiği tüm temel üyeleri içerebilmektedir. Ancak bununla beraber, adlaştırma yapıları adların dizimsel (*syntagmatic*) özelliklerine de sahiptir: Yapıya **adsıl** bir ögeyi tanıtır ve bir tümceciğin adsıl temel üyelerinin dağılımsal işlevlerini yerine getirirler. Shibatani'ye göre dilbilgisel ulamlar, içsel özelliklerine göre değil, dışsal özelliklerine göre tanımlanırlar (Shibatani, 2019: 41). Başka bir deyişle, bir yapı, içsel olarak tümceciğe benzese de bu görünüşü, söz konusu yapının tümce olduğu anlamına gelmez (Shibatani, 2019: 41). Bu durum, başka karışıklıklara da yol açmaktadır: Alanyazında genel olarak adlaştırmaların, AÖ olabileceği gibi bir anlayış hakimdir. Bunun bizim tez konumuza en yakın örneği, Krause (2001) çalışmasıdır. Ne yazık ki, bu yaygın anlayış, Türkçedeki terimde de yansıtılmıştır: '*nominalization*', yani 'adsıllaştırma', olarak bilinen kavram, Türkçeye 'adlaştırma' olarak, yani '*nounization*'miş gibi aktarılmıştır. Oysa adlaştırma şeklinde kurulan yapılar, illaki ad olarak görev üstlenmek zorunda değildir: Bir AÖ'nün dağılımını sergileyebildikleri gibi sıfatların dağılımını da sergileyebilirler, yani SÖ yansımalarının üstlendiği niteleyici görevi yerine getirip bir A° başının anlamını sınırlandırabilir veya donatabilirler (Shibatani 2019:

53). Bunun örnekleri Türkçede çok görülmektedir. Örneğin, *pamuk* kelimesi, (5a)'da bir BelÖ'nün görevini üstlenirken, (5b)'de bir BelÖ'nün niteleyicisi olarak görev üstlenebilir:

(5) a. [Pamuk]_{ad} çok değerli bir bitkidir.

b. [[Pamuk]_{niteleyici} [gömlek]_{AÖ}]_{BelÖ} almak istiyorum.

Bütün bu açıklamalardan vardığımız sonuç şudur: ÜD kuramı içerisinde geliştirilen farklı yaklaşımların hiçbirinde tümce (*sentence*), tümcecik (*clause*) ve adlaştırılmış tümcecik (*nominalized clause, nominalization*) arasında kuramsal formülasyona dökülen bir ayrım yapılmamaktadır. Bu yaklaşımlarda her üç kavram için tanımlama yapılmadığı gibi kavramlar arasında bir ayrımın yapılması için ölçütler de belirlenmemiştir. Bizim inceleme konumuz olan NİYT'ler, **adlaştırılmış tümcecikler** (*nominalized clause, nominalization*) olmasına rağmen 2. Bölüm'de sunmuş olduğumuz bütün analizlerde **tümceymiş** (*sentence*) gibi ele alındığını görmüştük.

Oysa daha Chomsky (1970a) ve Abney (1987)'den beri kuramın genelinde adlaştırmaların tartışılmaz bir şekilde eylemsel yapı içerdiği kabul edilmiştir. Bu varsayımın tartışılmaz olduğuna katkı sağlayan gözlemler arasında, daha önce de bahsettiğimiz gibi, bu yapıların zarfla nitelenme ve yükleme durumu atayabilme özellikleridir. Fakat ÜD çerçevesinde formüle edilen yaklaşımlarda **karma özellikler** sergileyen yapıların çözümlenmesi için gerekli araçlar geliştirilmemiştir. Oysa karma özellikler sergileyen yapılar için **ikircili** (*ambivalent*) tanımını kullanan Koskinen (1998)'in belirttiği gibi Chomsky (1981), dilsel ulamları belirlerken ad, eylem, sıfat ve edatları sözdizimsel açıdan basit ögeler olarak tanımlamamaktadır; bu ulamlar aslında [+/-ad] ve [+/-eylem] özellikleriyle net bir şekilde kurulmuş bir sistem olarak tanımlamıştır (Koskinen, 1998: 1). Koskinen (1998)'e göre Chomsky sözdizimsel ulamların daha küçük ilkel ögelerden oluşan demetler olarak ele alınması gerektiğini söyler. Ancak Chomsky'nin bu fikri genel kabul görmüş olmasına

rağmen bugünün alanyazınında sıkça Ad, Sıfat, Eylem ve Edat etiketleri, açıkça bağımsız basit birimler olarak ele alınır (Koskinen, 1998: 1). Bu durum belki de kuramı basitleştirme çabasından kaynaklanmaktadır, çünkü bir ulamı ‘Sıfat’ olarak işaretlemek, ‘[[+ad][+eylem]] özellikli ulam’ olarak işaretlemekten daha basit bir ifade olur. Ancak bu adım bir kez atıldıktan sonra altta yatan varsayımı unutmak daha kolaydır (Koskinen, 1998: 1-2). Bundan dolayı ÜD alanyazınında bir unsurun ya Ad Öbeği ya da Eylem Öbeği olmak zorunda olduğu fikri yerleşmiştir; oysa ulamsal sınıflandırmalar bölünmez ve basit değildir. Chomsky (1981) önerisine göre ulamlar (6)’daki gibi tanımlanmaktadır (Chomsky, 1981: 48):

- (6) a. Ad = [+ad] [-eylem]
- b. Eylem = [-ad] [+eylem]
- c. **Sıfat** = [+ad] [+eylem]
- d. Edat = [-ad] [-eylem]

Ulamların bu şekilde ele alınabiliyor olması, özellikle sınıflandırılması zor yapıların çözümlenmesi için bize gerekli olan kuramsal araçları sağlamaktadır. Bu sınıflandırılması zor yapılar arasında tezimizin konusunu oluşturan ortaçların yanı sıra mastarlar da yer alır. Özellikle ortaçlar; birden fazla sözdizimsel ulamla ortak özellikler sergilediğinden ve sözlüksel ile işlevsel karakteristiklerin birbirine karışmasına yol açtığından analiz edilmesi en zor yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaçlar, farklı sözdizimsel ulamlara ait özellikler sergilemektedir: Bazen adsıl, sıfatsıl ve/veya eylemsel biçimbirimsel işaretler taşırlar ve bunun yanı sıra eylemlerin, adların, sıfatların ve/veya zarfların bulunduğu konumlarda yer alabilirler (Koskinen, 1998: 3).

ÜD’de mastarlar, ortaç şekillerinden daha eylemselmiş gibi ele alınmaktadır. İlginç bir şekilde mastarların zamansal anlam taşınamasına rağmen bu görüş yerleşmiştir: Mastar ekleri sıkça Zaman Başları veya Çekim Başları olarak ele alınmakta ve bu yapıların en az

Çekim alanına kadar yansıma yaptıkları kabul edilmektedir. Ancak mastar yapılarının adsıllara özgün dağılımını açıklayabilecek bir adsıl katman içerebildikleri fikri ÜD’de yer bulmamıştır. Mastarların sadece TümÖ içermeyen bir ÇÖ olarak ele alınması, bu yapıların birçok dilde açıkça adsıl özellikler sergilemesine rağmen devam etmiştir.

Örneğin (7a), İspanyolca mastarlarının Belirleyici Başı olarak ele alınan belirtililik tanımlığıyla beraber kullanılabildiğini göstermektedir; (7b) ise Türkçedeki mastarların adlar gibi Durum eki alabildiğini göstermektedir:

(7) a. El habl-ar no me fatiga.

Belirt.tanımlık.eril.tekil konuş-mastar olumsuzluk beni yoruyor.

‘Beni yoran konuşmak değildir.’

b. Konuşmak-tan yorulmuyorum.

Türkçede (7b)’de gözlemlenen Durum işareti, Borsley ve Kornfilt (2000: 108)’de olgusal adlaştırmalar için bir Durum Öbeği biçiminde gösterilmiştir, bir BelÖ ile değil. Bu örnekleri eylem olarak ele almak ve mastar ekini Çekim/Zaman Başı olarak kabul etmek, ÜD’nin en temel varsayımlarıyla ciddi çelişki yaratmaktadır. Bu sebeple ortaçlar kadar aslında mastarlar da ÜD’nin sunduğu analizler için sorun teşkil etmektedir. Bu genel sorun yüzünden bitimsiz yapıların sınıflandırılması ve analizi konusunda ÜD kuramının içinde genel kabul gören bir yaklaşım benimsenememiştir. Oysa Chomsky’nin sözdizimsel ulamlar için daha (1981)’de önerdiği ilkel özellik bazlı tanımına bakacak olursak ortaçların, tam da Sıfatların temel özellik örneklemesine sahip olduğunu görmekteyiz: **[+ad] [+eylem]**. Bunu göremememize sebep olan etken, ÜD’nin içinde böyle ikircikli (*ambivalent*) ulamların X’-şemasında nasıl temsil edilmesi gerektiği konusunda yeterince çalışma yürütülmemiş olmasıdır. Oysa bir ulamın [+eylemsel, +adsıl] olabildiğini kabul ettikten sonraki kuramsal görevimiz, adlaştırma yapılarındaki farklı eylemsel ve adsıl ulamları tespit etmek ve bunu yapabilmek için geçerli ölçütler belirlemektir. ÜD kuramı çerçevesinde yürütülen en ayrıntılı

ve derinlemesine çalışmalar, genellikle bitimli tümcelere odaklanmış, EÖ'nn genişletilmiş yansımalarını haritalamakla kısıtlı kalmıştır. Adsıl beklerin araştırılması ise arka planda kalmıştır. Bunun yanı sıra kuramdaki genel kabule göre EÖ'nn genişletilmiş yansımaları, sadece eylemsel olmak zorundadır. Chomsky (1970a)'da ileri sürülen fikir, yani adlaştırmaların söz diziminin içinde inşa edildiği fikri, dilbilgisinde o dönemde hâkim olan dönüşümsel anlayışın içine hapsolmüş, bu yapılar bir nevi 'kltlmş tümceler' (*reduced sentences*) imiş gibi ele alınmaya devam etmiştir. Bu sebeple ortaç ve mastar gibi terimlerle adlandırılan yapıların incelenmesi, kuramın daha sonraki versiyonlarında uygulanmaya başlanan **dipten yukarı döngüsel türetim anlayış**ıyla yaygın bir şekilde yapılmamıştır. Kelimelere dökülmeyen bir genel kabul olarak D'de bir yapı ya eylemseldir (ve tümceye evrilmektedir) ya da adsıldır (ve bekseldir).

Bununla beraber eylemlerin temel ye yapısının; eylemden türetilen her tür yapıya aktarılıyor olması, bu kuramsal ereve içinde çalışan araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Chomsky (1970a)'da ise bazı adsılların eylemlerle aynı ilkeler tarafından yönetildiği sezdirilmektedir ve aslında eylem ulamıyla ad ulamının birbirinden ayrıştığı nokta ise, iki ulamdan eylem yapısal Durum atarken adsıl ulamın atayamamasıdır. Alexiadou ve ark. (2007)'ye göre bu anlamda sorulması gereken sorular arasında şunlar yer alır: i) Adlar, kaynakları olan eylemlerin temel ye yapılarını gerçekten devralmakta mıdır? ii) Eğer devralıyorsa bu devralma süreci tam olarak nasıl gerçekleşmektedir? iii) Adların eylemlerden farklı Durum atama mekanizmalarına nasıl bir açıklama sunulabilir? (Alexiadou ve ark., 2007: 480).

D'nin ilk evrelerinde eylemden türetilen adsıl yapılarla türetildikleri eylemler arasındaki ilişkiyi göstermek ve (i) ile (ii) sorularına cevap vermek için tek olası yol, bir nevi dönüşümsel operasyon önermekten geçiyordu. Söz konusu söz dizimsel dönüşümsel

operasyon, artık kurulmuş tümceler üzerinde uygulanılacak bir dönüşüm olarak anlaşıyordu. Bu açıdan ÜD çerçevesinde eylemden türetilen adsıl yapıların tümceciksel özellikleri, ancak Lees (1960, 1965)'e benzer bir anlayışla açıklanmış oluyordu. Tezimizin 2. Bölümü'nde incelediğimiz tüm analizler, her ne kadar ÜD'nin farklı evrelerinde geliştirilen yaklaşımları benimsiyor gözükseler de Lees (1960, 1965) anlayışıyla sınırlı kalmışlardır diyebiliriz. Bu analizlerin hepsi de Türkçe NİYT'leri adlaştırma yapıları olduğuna bakmaksızın bu yapıları TümÖ'ye kadar yansıtılan tam, bitimli bir tümce ve *ne*-taşımaya ile türetilen yapılar olarak ele almışlardır. Türkçe NİYT'ler bitimli tümceymiş gibi formüle edilen analizlerde, bu yapıların sonradan bizi ilgilendirmeyen bir dönüşümsel operasyonla adlaştırmaya dönüştürüleceklermiş gibi adsıl özellikleri tamamen göz ardı edilmiştir. Oysa böyle bir yaklaşımın, bugünkü döngüsel türetim anlayışıyla ters düşmekte olduğu aşikârdır.

ÜD'de adlaştırma sürecinin sözlüksel bir süreç mi yoksa sözdizimsel bir süreç mi olduğu tartışmalarından anladığımız kadarıyla, ÜD'de adlaştırma bir altasıralama stratejisi olarak ele alınmıyor, sanki özel bir kelime türetme stratejisiymiş gibi inceleniyor. Chomsky (1970a)'da adlaştırmalar için tümceden dönüşüm içeren bir analiz önerilse de bu yaklaşım ÜD'nin sonraki kuramsal versiyonlarına uyarlanmayıp büyük ölçüde geçmişteki gibi kalmıştır. Ancak son dönemlerde bu genel eğilim kırılmış adsıl özellikler sergilemeyen adlaştırmaları **döngüsel** tüetime dayalı analizler geliştirilmeye başlanmış ve bu analizler yaygınlaşmaya başlamıştır. Ne yazık ki Türkçe NİYT'ler üzerine yaptığımız literatür taramalarından elde ettiğimiz bilgilere göre döngüsel türetim analizinin NİYT'ler için uygulandığına rastlamadık.

3.3.2. Karma Genişletilmiş Yansımalar Kuramı

Güncel ÜD’de hâkim olan dipten yukarı döngüsel türetimi benimseyen ve dönüştürüme anlayışından uzaklaşan ilk adlaştırma analizi, Borsley ve Kornfilt (2000)’de sunulmuştur. Yukarıda adlaştırma olarak bahsettiğimiz yapılar, bu çalışmada sadece birer EÖ’den türetilmiş yapılar olarak kabul edilmez, Lees (1960)’ta olduğu gibi dönüşümsel bir mekanizma da kullanılmaz, bu adlaştırma yapılarının ilk kez bu çalışmada İlkeler ve Değiştirgenler Kuramı’nda kabul edildiği gibi dipten yukarı döngüsel bir yapı biçiminde türetilmiş oldukları önerilir.

Borsley ve Kornfilt (2000), sözdizimsel ulamların sınıflandırılması konusunda daha önce bahsettiğimiz Chomsky (1981)’in sezgisini barındıran [+ad, +eylem] anlayışıyla, adlaştırmalar için Karma Genişletilmiş Yansımalar Analizi’ni (*Mixed Extended Projections*) ortaya koymuşlardır. İki araştırmacıyı bu analize yönlendiren gözlem, birçok dilde esasen tümcecik olmalarına rağmen belli başlı adsıl özellikler de sergileyen yapıların mevcut olmasıdır. Sözgelimi (8)’deki köşeli yapılar bu tür adlaştırmaları örneklendirmektedir (Borsley ve Kornfilt, 2000: 101-102):

(8) a. I heard about [his leaving the city / early]. (*İngilizce*)

ben duy-Geç.Z. önedat onun terk et-adlaştırma tanımlık şehir erken

‘Onun şehri terk ettiğini/Onun erken ayrıldığını duydum.’

b. Hasan [uşağın odayı temizlemediği]-ni söyledi. (*Türkçe*)

c. Jan oznajmit [to że Maria zmienia pracę] (*Lehçe*)

Jan açıkla-Geç.Z. gösterme.adılı tümleyici Maria değiştir.Şim.Z. iş

‘Jan Maria’nın iş değiştirmekte olduğunu söyledi.’

Borsley ve Kornfilt (2000), Grimshaw (1991)’de İşlevsel Dilbilim çerçevesinde geliştirilen bir yaklaşımı, İlkeler ve Değiştirgenler kuramının çerçevesi içinde ele almışlar ve geliştirmişlerdir. Grimshaw (1991)’e göre bazı işlevsel ulamlar, doğaları gereği eylemselken

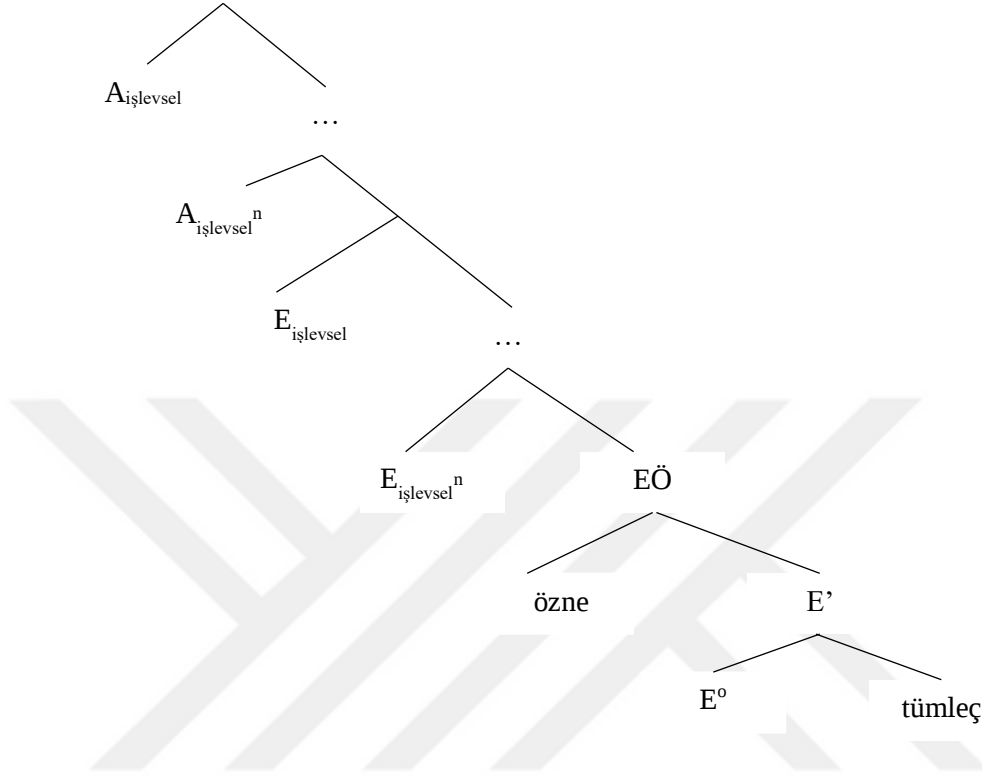
bazıları, doğaları gereği adsıldır. Borsley ve Kornfilt (2000); (8)'deki örneklerde gördüğümüz içeyerleşik tümcelerin karma genişletilmiş yansımalar olduğunu ve bunların bir eylemsel yansıma ile bir veya birden fazla adsıl işlevsel yansımanın bir araya gelmesiyle oluşturulduğunu ileri sürmektedirler. Borsley ve Kornfilt'e göre sadece böyle bir yaklaşım (8)'de gördüğümüz örneklerin ve benzerlerinin adsıl özelliklerine açıklama getirebilir (Borsley ve Kornfilt, 2000: 102).

3.3.2.1. Sözlüksel ve İşlevsel Ulamlar ve Yansımalar

ÜD kuramının daha ilk dönemi sayılan Chomsky (1965)'te önerilen **Ulamsal Kurallar** ve **Sözlüksel Kurallar** arasında yapılan ayrım, Chomsky (1986)'da daha da belirginleşerek **sözlüksel ulamlar**: A (ad), E (eylem) ve S (sıfat) ile **işlevsel ulamlar**: Tüm (tümleyici), Ç (çekim) ve Bel (Belirleyici) gibi kesin bir ayrıma evrilmiştir. Borsley ve Kornfilt (2000) ise Grimshaw (1991)'in **adsıl işlevsel** ve **eylemsel işlevsel** ulamlar arasında çizdiği sınırı, araştırmalarına başlangıç noktası belirleyerek adlaştırmalar konusunda aşağıdaki iddiayı ortaya atmaktadırlar: “Adsıl özellikli tümcecik yapıları, bir eylemin normal eylemsel işlevsel ulamlarının yanı sıra veya bunların yerine bir veya birden fazla adsıl işlevsel ulamlar eklenerek ortaya çıkmaktadır (Borsley ve Kornfilt, 2000: 102).” Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: Adlaştırma yapılarında eylemsel işlevsel ulamların yanı sıra bir veya birden fazla adsıl işlevsel ulam bulunabileceği gibi bu yapılarda eylemsel işlevsel ulamların yerine adsıl işlevsel ulamlar da olabilir.

Borsley ve Kornfilt (2000), önerilerini ön-başlı diller için (9)'daki gibi şemada özetlemiştir (Borsley ve Kornfilt, 2000: 103):

(9)

(9)'daki şemalarda **eylemsel sözlüksel ve işlevsel ulamlarının** üstünde **adsıl işlevsel ulamlar** yer almaktadır. Borsley ve Kornfilt, eylemsel işlevsel ulamların sıfır da olabileceğini belirterek böyle durumlarda yapıda sadece EÖ ile adsıl işlevsel ulamlar bulunacağına dikkat çekerler (Borsley ve Kornfilt, 2000: 103). Aynı zamanda araştırmacılar, adsıl işlevsel ulamların bir tek Bel'den ibaret olmadığını da altını çizmektedir; yani bir nevi Bölük BelÖ varsayımını benimsemektedirler. Aynı zamanda bu tür yapılarda eylemsel işlevsel ulam olarak Ç'nin bulunamayacağını, ancak eylemsel özne uyumunu temsil eden UyumÖzneÖ veya ZÖ'nün bir türünün adlaştırmalarda bulunabileceğini belirtmektedirler (Borsley ve Kornfilt, 2000: 103). Bu çerçeve içinde farklı adlaştırma yapıları, farklı işlevsel ulamlar içerir ve farklı taşıma süreçlerine ev sahipliği yapar.

Daha önce belirttiğimiz gibi Grimshaw (1991), eylemsel işlevsel yansımalar ile adsıl işlevsel yansımaların birbirinden kesin bir şekilde ayrılması gerektiğini, adsıl ulamların

eylemsel ulamlarla ilişkilendirilemeyeceğini belirtir. Ancak Borsley ve Kornfilt (2000), ellerindeki verilere dayanarak bu kısıtlamanın aşırı tutucu olduğunu ve bazı dillerde geçerli olmadığını göstermeye çalışırlar ve bunun sonucunda Karma Genişletilmiş Yansımalar analizini ortaya koyarlar. Bizim için bu analizin en güzel tarafı, farklı dillerde gözlemlenen farklı adlaştırma tiplerini açıklayabiliyor olmasıdır: Farklı özellikler sergileyen farklı adlaştırma yapıları, farklı adsıl-eylemsel yansımalar birleşimi içerdiği için farklı özelliklere sahiptir. Bu yaklaşım, tümcecik yapılarında adsıl işlevsel ile eylemsel işlevsel ulamların tüm olası birleşmelerinin gözlemlenemeyeceğini öngörmektedir. Borsley ve Kornfilt (2000)'de daha çok sezgisel bir şekilde formüle edilen bu kısıtlama, sonraki çalışmalarda ispat edilmiştir: Alexiadou (2010b: 518-519), adsıl SayıÖ ile eylemsel GörÖ yansımalarının beraber ortaya çıkamadığını ileri sürmektedir. Borsley ve Kornfilt (2000), aynı zamanda karma genişletilmiş yansımalarındaki adsıl ulamların sadece işlevsel olabileceğini, sözlüksel ulamlar olan A veya AÖ yansımalarının bu yapılarda yer alamayacağını ve eylemsel işlevsel ulamlarının altında bir adsıl işlevsel ulam bulunamayacağını varsaymaktadır (Borsley ve Kornfilt, 2000: 104).

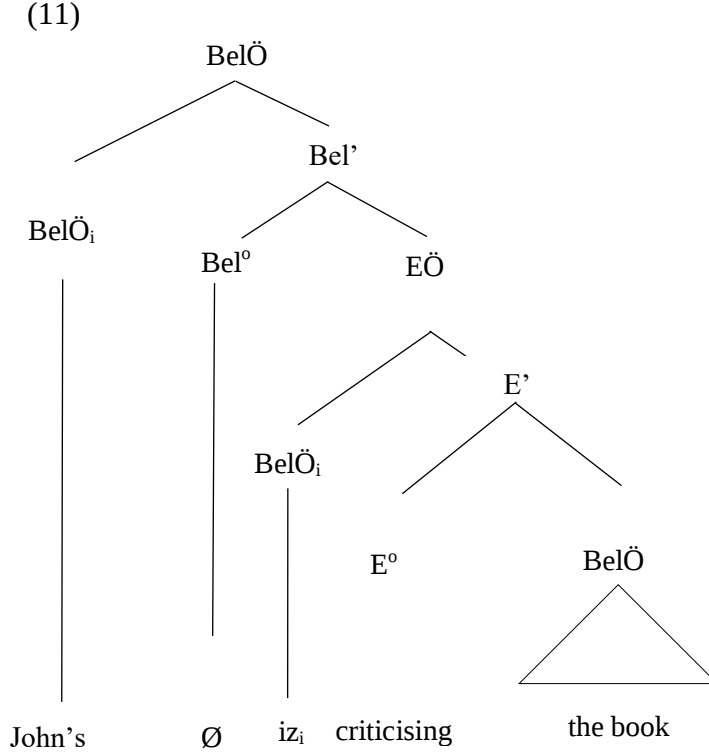
Borsley ve Kornfilt'in, varsayımlarını test etmek için ilk inceledikleri yapı; Chomsky (1970a)'da de başlıca ilgi odağı olan İngilizcedeki *-ing* ekli adlaştırmalardır. Borsley ve Kornfilt, bu yapılardaki öznenin tamlayan durumu taşıdığına dikkat çekerler ve bu yapılarda öznenin tamlayan durumu taşımasını adsıl işlevsel ulam için bir delil sayarlar (Borsley ve Kornfilt, 2000: 104):

(10) [John's critisizing the book *repeatedly*] was annoying.

'John'un kitabı eleştirmesi sinir bozucuydu.'

(10)'daki yapı, bir adlaştırma olarak bir altasırılama örneğidir.

Bu gözlemden hareketle Borsley ve Kornfilt, büyük ölçüde Abney (1987)'ye dayanarak, *-ing* adlaştırma yapıları için (11)'deki yapıyı önermektedir (Borsley ve Kornfilt, 2000: 104):

(11)'deki, Borsley ve Kornfilt'e göre [tamlayan durumlu özne + *-ing*] yapısının tüm sözdizimsel özelliklerini özetliyor: Öznenin tamlayan durumu taşıyor olması, adsıl işlevsel bir ulamın Gösterici konumunda bulunuyor olmasından kaynaklanır; Tümlenin bitimli tümcelerdeki gibi yükleme durumu taşıyor olması ise adlaştırılmış tümcecikteki Tümlerlerin eylemsel yüklemelerin tümleçleriyle aynı konumda bulunuyor olmasından kaynaklanmaktadır. Zarfların EÖ'leri nitelediğini, sıfatların ise AÖ'leri nitelediğini değişmez dilsel bir ilke olarak kabul ettiğimizde (10)'daki gibi yapılar sıfatla değil, zarfla nitelendiğinden bunların adsıl sözlüksel ulam içermediğini açıkça görüyoruz. Bu analiz, yapıdaki en üst katmanı BelÖ olarak kabul ettiğinden söz konusu bu yapıların, adsıl

kurucuların bulunduğu konumlarda yer aldıklarını da rahatça açıklamaktadır (Borsley ve Kornfilt, 2000: 104-105).

(11)'de gördüğümüz gibi, Borsley ve Kornfilt'e göre [tamlayan durumlu özne + -ing] şeklinde kurulmuş adlaştırmalarda EÖ'nün üstünde herhangi bir eylemsel işlevsel ulam bulunmamaktadır. Borsley ve Kornfilt, bu durumun, Türkçedeki olgusal (*factive nominals*) (12a) ve devinimsel (*action nominals*) (12b) adlaştırmalar için farklı olduğunu varsayarlar:

(12) a. Ben [sizin tatile çıktığınız]-ı bilmiyordum.

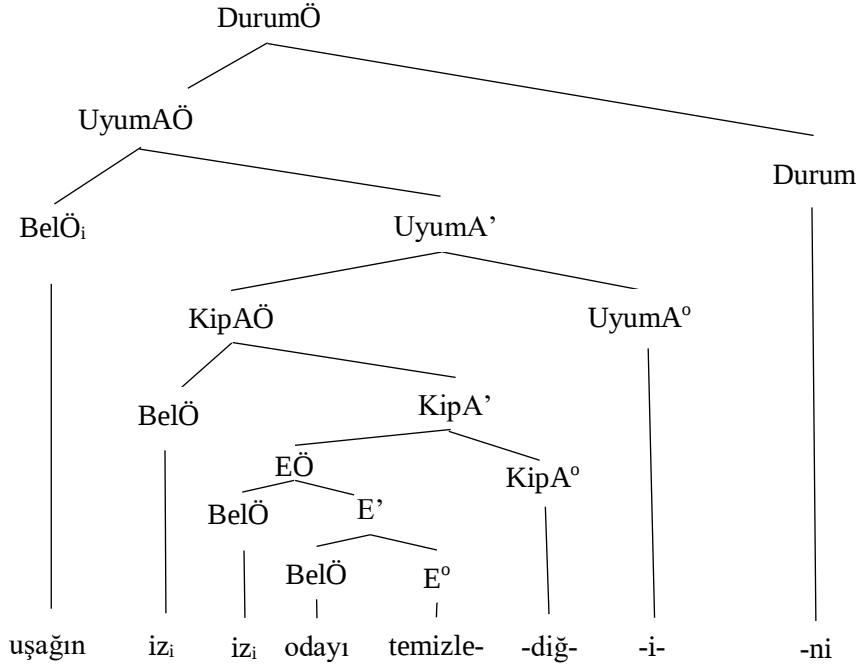
b. Hasan [uşağın odayı dikkatlice temizlemesi]-ni söyledi. (Borsley ve Kornfilt, 2000: 105)

Borsley ve Kornfilt'e göre Türkçedeki iki adlaştırma tipini İngilizcedeki -ing adlaştırmısından farklılaştıran şey, içerdikleri işlevsel yansımalarıdır. (13)'teki her iki adlaştırmanın da Durum'la işaretlendiğine dikkat çeken Borsley ve Kornfilt; bu Durum işaretlenmesinin, (12) numaralı İngilizce örnekteki en üst BelÖ seviyesinin yerine Türkçe adlaştırmalarda UyumÖ ve DurumÖ bulunduğunu gösterdiğini belirtirler (Borsley ve Kornfilt, 2000: 106-108). Bunun yanı sıra özellikle olgusal adlaştırmalar, İngilizcedeki yapıdan farklı olarak 'sınırlı bir zaman belirtisi' içerdiğinin altını çizerek ve bunların biraz daha fazla eylemsel işlevsel yansımalar içerdiğini ileri sürerler. (12a) ile (13) arasındaki tümceciklerin arasındaki farktan hareket eden Borsley ve Kornfilt (2000)'ye göre Türkçe adlaştırmalarda 'gelecek-gelecek olmayan' farkı kodlanabilmektedir (Borsley ve Kornfilt, 2000: 108):

(13) Ben [sizin tatile çıkacağınız]-ı bilmiyordum.

Bu gözlemlere dayanarak Borsley ve Kornfilt Türkçe adlaştırmalar için (14)'teki şemayı önerirler (Borsley ve Kornfilt, 2000: 108):

(14)

Borsley ve Kornfilt, bazı dillerde adlaştırma yapılarındaki eylemsel işlevsel ulamlar katmanının; TümÖ'ye kadar yükselebileceğini ileri sürerler ve böyle diller için örnek olarak Lehçe ve Yunancayı verirler (Borsley ve Kornfilt, 2000: 113-117). Ancak özellikle **Türkçe** söz konusu olduğunda adlaştırmanın içinde bir TümÖ'den bahsedilemeyeceğini belirtirler (Borsley ve Kornfilt, 2000: 122). Bu iddia, Kornfilt (1997, 2000) ile çatışmaktadır, çünkü Kornfilt Türkçede adlaştırma şeklinde kurulan NİYT'lerin TümÖ içerdiğini özellikle savunmaktadır, hatta Kornfilt (2000), [-(y)An] stratejisi ile [-DIğ+I] stratejisi arasındaki seçimi, Tümleyici Uyumu'yla açıklamaya çalışmıştır. Oysa Türkçe NİYT'ler, Borsley ve Kornfilt (2000)'de incelenen adlaştırmalarla aynı yapıdadır. Kornfilt (1997, 2000)'de (15) gibi yapıların TümÖ içeren tümceler olarak ele alınmasına iki gerekçe sunulmuştur:

1) sadece zayıf bir dilbilgisi dışılığa yol açan Altaşlık Koşulu'nun ihlallerinin bu yapılarda gözlemleniyor olması. Ancak söz konusu koşulun, sadece TümÖ sınırlarını belirlemek için değil, BelÖ sınırlarını da belirlemek için kullanıldığını 1. Bölüm'de belirtmiştik. Söz konusu bu yapıların adlaştırma olduğunu göz önünde bulundurursak

Alttaşlık Koşulu'nun olası ihlalleri, daha çok BelÖ yansımasının varlığı için bir ispat olarak değerlendirilebilir¹²².

2) Türetimin yüksek seviyesinde eklendiği varsayılan konuşucuya yönelik zarfların (*speaker oriented adverbials*) Türkçe NİYT'lerde kullanılabiliyor olması.

(15) a. [Oya'nın herhalde sevmediği] bir insan

b. [herhalde Oya'yı sevmeyen] bir insan (*Kornfilt, 2000: 124*)

Ancak konuşucuya yönelik zarflar, daha sık konuşucunun tutumunu kodlar. Aralarına *Allah'tan, açıkçası* gibi değerlendirme bildiren zarflar bu grup zarflara girer. (15')'teki örneklerden belli olduğu üzere bu zarflar NİYT'de yer alamaz:

(15') a. #[Allah'tan ölmediğim] kaza

b. #[Oya'nın açıkçası sevmediği] adam

Diğer taraftan Kelepir (2001), Krause (2001) ve Aygen (2006) Kornfilt'in bu görüşüne karşı çıkmışlardır. Bu çalışmalar gibi Borsley ve Kornfilt (2000)'de Türkçe adlaştırmalarda TümÖ bulunamayacağı ileri sürülmüş ve bu iddiayı desteklemek için de Türkçedeki açık Tümleyici olan *ki* Tümleyicisi'nin dağılımı incelenmiştir:

(16) a. Ben duydum ki [siz tatile çıkmışsınız].

b. *Ben duydum ki [sizin tatile çıktığınızı]. (Borsley ve Kornfilt 2000: 123)

Borsley ve Kornfilt'e göre (16b)'deki adlaştırmının Tümleyici'yle bağlanamaması, söz konusu yapıda TümÖ'nün eksik olduğuna kesin bir işarettir (Borsley ve Kornfilt, 2000:

¹²² NİYT'lerde TümÖ'nün bulunmadığına işaret eden başka bir husus, [-DIğ+I] biçimbirimleriyle oluşturulan tümcesel tümleçlerle [-DIğ+I] biçimbirimleriyle oluşturulan NİYT'ler arasında soru kelimeleri açısından gözlemlenen farktır. (i) ile (ii) arasındaki farktan belli olduğu üzere tümcesel tümleçler soru kelimesi içerebiliyorken ve örtük bir *ne*-taşımının gerçekleşmiş olabileceğine işaret edebiliyorken, NİYT'lerde soru kelimeleri dilbilgisi dışılığına sebep olmaktadır (yansıma soru (*echo question*) olarak değerlendirilmediklerinde):

(i) Adamın kardeşine neyi gönderdiğini bilmiyorum.

(ii) a. *[_] kardeşine neyi gönderen] adamı tanıyorsun.

b. *[adamın _] neyi gönderdiği] kardeşini tanıyorsun.

Örneklerden belli olduğu üzere NİYT'lerin içindeki işlevsel yansımalarla tümcesel tümleçlerin içindeki işlevsel yansımalar farklı olabilir ve söz konusu fark ileri çalışmalar için zemin oluşturabilir.

123). Diğer taraftan Kornfilt (2003), (17) numaralı örnekteki verilere dayanarak Türkçedeki olgusal adlaştırmalarda TümÖ'nün yansıtıldığını iddia eder (Kornfilt, 2003: 143'ten uyarlanmıştır):

(17) a. [Yemeği kimin pişirdiği]-ni söyledim/sordum.

b. *[Yemeği kimin pişirmesi]-ni söyledim.

Kornfilt (2003)'e göre, (18b)'deki yapının dilbilgisi dışı olmasının sebebi, bu yapıdaki soru operatörünün örtük olarak taşınabileceği bir [Gös/TümÖ]'nün mevcut olmamasıdır (Kornfilt 2003: 143). (18a)'daki yapının dilbilgisel olmasının sebebi ise yapıda TümÖ'nün yansıtılmış olmasıdır (Kornfilt, 2003: 143).

Ancak bize göre (18b)'deki yapıda ana tümcenin yüklemi değiştirildiğinde yapı dilbilgisel oluyor:

(18) [Yemeği kimin pişirmesi]-ni istediler?

(18) numaralı örnek dilbilgisel olduğuna göre (18a) ve (18b) arasındaki dilbilgisellik farkı, Kornfilt (2003)'te iddia edildiği gibi [Gös/TümÖ] konumunun varlığından kaynaklanamaz.

Borsley ve Kornfilt (2000)'de ortaya konulan Karma Genişletilmiş Yansımalar analizi, özgünlüğüyle Türkçe NİYT'lerin yapısını çözümlemeye yardım edebilir. Ancak bu analizde sunulan (14) gibi bir yapıdaki UyumÖ ve DurumÖ yansımalarını kabul etmemiz için ÜD'nin Minimalist Yaklaşımı'nda bir gerekçe bulamamaktayız: Bu iki yansımanın kodladığı özellikler, özellik eşleşme sonucunda silinen özellikler olduğu için kendi yansımaları olduğu ileri sürülemez. Bu yüzden Türkçe NİYT'lerin içinde yer alan tüm eylemsel işlevsel ve adsıl işlevsel yansımaları tespit etmek için ÜD çerçevesinde yapılan başka analizlere başvurmamız gerekir.

3.4. Adlaştırmaların Yapısı ve Yansımaları

3.3.2.1.'de belirlediğimiz hedef doğrultusunda faydalanabileceğimiz kaynakların çok sayıda olduğu söylenemez. Ancak özellikle Alexiadou (2010a, 2010b) ve Alexiadou ve ark. (2017) ile devam eden araştırmalarda sunulan bilgiler, adlaştırmaların yapısı konusunda oldukça aydınlatıcıdır. Bu bilgiler, Türkçedeki farklı adlaştırmalarda bulunan işlevsel yansımaları tespit etmemize yardımcı olabilir.

3.4.1. Bir Yapıdaki İşlevsel ve Sözlüksel Uamlar Nasıl Tespit Edilir?

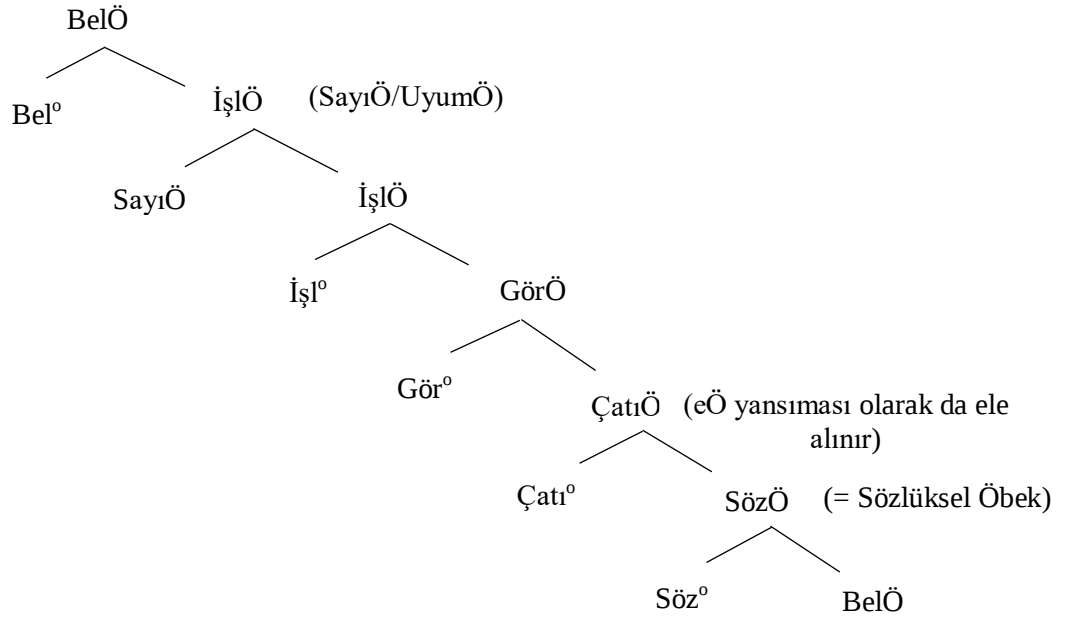
Borsley ve Kornfilt (2000)'de belirtildiği üzere farklı adlaştırmalar, farklı özellikler sergilemektedir. Bu olguya yapısalcı gözle baktığımızda bu farklı özelliklerin; söz konusu adlaştırmaların yapılarındaki mevcut veya eksik işlevsel/sözlüksel yansılardan kaynaklandığını öngörebiliriz. En temel ilke olarak sözlüksel yansımaların üstünde işlevsel yansımaların bulunduğunu biliyoruz. Sözlüksel yansımaları tespit etmek kolaydır: Bunları kodlayan Baş'lar tüm dillerde açıktır ve söz konusu dillerin sözlüklerinde verilen birimlerdir. Sözlüksel yansımalar betimleyici içeriğe sahip olduğu için de tespitleri genellikle sorun yaratmaz. İşlevsel Baş'ların tespiti bu kadar kolay değildir. İşlevsel Baş'lar genellikle sesbilimsel olarak bağımlı eklerden oluşur. Bunlar sıkça vurgusuzdur ve biçimce (*clitic*) olarak da kodlanabilir (Alexiadou ve ark., 2007: 15). Bazen ise işlevsel Baş'lar sesbilimsel olarak sıfır şeklinde gerçekleşebilir. Bu durum, tespit edilmelerini zorlaştırır. Örneğin Türkçedeki BelÖ yansımalarının sessel olarak gerçekleşmiyor olması, bazı araştırmacıları (aralarında Bořkovič ve şener (2014)) Türkçede böyle bir yansımanın olmadığını iddia etmeye sevk etmiştir. Bunun gibi Japoncada Konu° Baş'ının açıkça kodlanmasına karşın birçok dilde bu ulam açık bir şekilde kodlanmaz. 3.2.1.'de gördüğümüz gibi ÜD çerçevesinde bugüne kadar yapılan araştırmaların, EÖ'nün üstünde bulunan tüm işlevsel yansımaları tespit ettiği söylenemez; işlevsel yansımaları tespit etme ve adlandırma süreci hâlâ devam eden bir

uğraştır. Adlaştırmalar gibi karma genişletilmiş ulamlar da söz konusu olunca işlevsel yansımaları tespit etmek daha da zor olmaktadır. Alexiadou ve ark. (2007)'ye göre bir işlevsel Baş'ın varlığını ileri sürmek istediğimizde, bunu yapabilmek için **anlamsal**, **biçimbirimsel** ve **sözdizimsel/dağılımsal** delillere başvurmamız gerekir; çoğu zaman bu üç farklı ölçüt, birbirini teyit etmektedir (Alexiadou ve ark., 2007: 23).

Eylemlerin ve adsılların kodladığı anlamı, biçimbirimsel görünüşlerini ve dağılımlarını inceleyerek içlerindeki işlevsel katmanların (ZÖ, BelÖ, GörÖ gibi) varlığı veya yokluğuna dair tahminlerde bulunabiliriz. Alexiadou (2010a)'da, eylemsel ve adsıl ulamların içindeki işlevsel katmanları belirlemek için bazı ölçütler önerilmiştir. Alexiadou ve ark. (2007) ise dilden dile değişikliklerin olabileceğine dikkat çekerek adlaştırmalar için genel bir yapı ortaya koymaya çalışmışlardır (Alexiadou ve ark., 2007: 528-529).

Her dilde (19) numaralı şemada önerilen tüm yansımalar mevcut olmayabilir veya söz konusu yansımaların özellikleri de farklı olabilir, ancak Alexiadou ve ark. (2007)'de önerilen genel yapı, ÜD çerçevesi içinde adlaştırmaların nasıl ele alınabileceğine dair en açık örnektir:

(19)

(Alexiadou ve ark., 2007: 528'den uyarlanmıştır)

Alexiadou (2010a) ve Fu, Roeper ve Borer (2001), adlaştırma yapılarında gözlemlenen yalın durum eksikliğine dayanarak adlaştırmalarda ZÖ'den bahsedilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Buna karşın Alexiadou ve ark. (2007), Borsley ve Kornfilt (2000)'i takip ederek adlaştırılmış tümceciklerin içinde TümÖ yansımasının bulunabileceğini ileri sürmüşlerdir. Ancak adlaştırmalarda ZÖ'nün eksik olduğunu ileri sürersek bu yapılarda TümÖ olduğunu ileri süremeyiz: Aşamalı X'-şemasında işlevsel bir Baş'ın eksikliğinde üstündeki yansımalar da eksik olur. Türkçe adlaştırmalarda bir TümÖ'nün yansıtılmadığını (17)'de verilen örnekten anlamaktayız. Bunun yanı sıra Alexiadou ve ark. (2007)'de ileri sürülen bu varsayım, ÜD çerçevesinde ileri sürülen başka bir varsayımla çelişmektedir. Hem TümÖ hem BelÖ, altasıralama için kullanılan ulamlardır (*subordinators*). Bu sebeple her ikisinin de aynı yapıda mevcut olması gereksiz olmalıdır. Bu kuramsal ve empirik gerekçelere dayanarak Alexiadou ve ark. (2007)'nin; adlaştırmaların içinde bir TümÖ yansıması olabileceği varsayımını kabul etmemekteyiz ve en azından

adlaştırmalar yapısında kurulan Türkçe NİYT’lerde içinde TümÖ seviyesinin yansıtıldığını benimsemiyoruz.

Eylemsel yapıların içindeki yansımaların üçe ayrıldığı genel kabul görmüş bir varsayımdır: Tüm⁰ etrafında oluşturulan **Söylem alanı**, Ç⁰ veya Z⁰ etrafında oluşturulan **Çekim alanı** ve Konu rollerini belirleyen E⁰ etrafında oluşturulan **Sözlüksel alan**. Buna benzer bir ayırım, adsıl yapılar için de önerilmiştir (Alexiadou ve ark., 2007: 51). Bu yaklaşıma göre adsıl genişletilmiş yansımalarındaki işlev dağılımı, eylemsel genişletilmiş yansımalarındaki işlev dağılımına paralel bir şekilde sıralanmıştır ve belli başlı bilgiler, adsılın genişletilmiş yansımalarının belli alanlarında kodlanmaktadır. Bu açıdan adsıllardaki bilgi yapılandırılmasının, tümceciktekiyle aynı olduğu ileri sürülebilir. Alexiadou ve ark. (2007)’de ileri sürülen bu varsayıma göre adsıl yapılarda eylemsel genişletilmiş yansımadaki Tüm⁰ alanı gibi söyleme bağlı bilgiyi kodlayan **Belirleyici⁰ alanı**, eylemsel genişletilmiş yansımasındaki Çekim alanına benzeyen ve içinde diğer bilgiler arasında Baş’la niteleyicileri arasındaki uyumu da kodlayan **Biçimsözdizimsel alan** ve eylemsel genişletilmiş yansımadaki E⁰’ye paralel bir şekilde A⁰’nın etrafında oluşturulan Konu Rollerinin atandığı **Sözlüksel bir alan** vardır (Alexiadou ve ark., 2007: 51).

Bu ayırımdan faydalananarak [-(y)An] ve [-DIğ+I] ilgilendirme stratejilerinin içindeki eylemsel ve adsıl ulamları **dipten yukarı** bir türetim benimseyerek belirlemeye çalışabiliriz. (19)’daki şemada verilen genel yapıya baktığımızda adlaştırmaların en dip yansıması Sözlüksel bir öbekten ibarettir. Türkçe NİYT’leri kuran adlaştırmalarındaki Sözlüksel alan’ın eylemsel olduğu, daha ilk bakışta görülmektedir: Genellikle sözlüksel eylem, tümcecikte en büyük anlamsal yükü taşımaktadır. Sözlüksel eylemin seçimine bağlı olarak, bir tümcecik farklı sayıda temel üyeye de sahip olabilir. Türkçe NİYT’leri oluşturan her iki ortaç yapısında da temel üyelerin varlığını açıklamak için sadece sözlüksel ulamlar olan E⁰ ve e⁰ Başları’nın

varlığı yeter. E^o, dolaysız nesneyi ve/veya gerektiğinde dolaylı nesnelerin tanıtılması için yeterlidir. Bunun yanı sıra bu yansıma, zarfların eklendiği yansımadır. Bu alanın varlığı, Türkçe NİYT'lerdeki zarfların kullanımına izin verir ve sıfatların kullanımı engeller. Borer¹²³ (1993)'e göre tüm temel üye rollerinin atanması en az EÖ'nün varlığına işarettir. Biz Chomsky (1995)'i takip ederek dışsal temel rolün atanması için eÖ'ye kadar bir eylemsel yansımanın gerekli olduğunu kabul etmekteyiz. EÖ ile GörÖ arasında yer alan eÖ yansıması, van Hout ve Roeper (1997)'ye göre KILICI (*agent*) Konu Rolünün atandığı yerdir. Yani e^o Başlı tümcecikte ettirgenlik bileşenini (*causative component*) tanıtır ve KILICI Konu Rolünün atanmasını sağlar. Kratzer (1994), eÖ'yü bu özelliğinden dolayı ÇatıÖ (VoiceP) olarak adlandırır. eÖ yansıması için (19)'da Alexiadou ve ark. (2007)'den alıntı olarak verdiğimiz şemada ÇatıÖ adı kullanılmıştır. Bu yansıma, sebep ve maksat gibi KILICI'ya yönelik zarfların eklendiği yansımadır. Bunun yanı sıra eÖ, eylemin Tümleci'ne yükleme durumu atanmasını sağlamaktadır.

Bu yansımanın Türkçe NİYT'leri oluşturan adlaştırmalarda bulunduğu, bu yapılarda amaç tümceciklerinin de yer alabiliyor olmasından belli olmaktadır. Amaç anlatan tümcecikler, sadece eÖ'nün yansıtıldığı, dolayısıyla KILICI rolünün bulunduğu yapılarda kullanılabilmektedir, çünkü amaç tümceciklerinin varlığı, örtük veya açık bir KILICI'nın varlığı olarak yorumlanır (Alexiadou ve ark., 2007: 521-522). (20) ve (21)'deki örneklerde görüldüğü gibi E^o ve e^o olarak tanıtılan sözlüksel Başlar, Türkçe ortaçlarda mevcuttur:

(20) a. [_____i evinde komşularını rahatsız edecek şekilde kimseyi umursamadan arkadaşlarıyla delice parti yapan] o kız_i

b. [*adıl*_i seni hiç kimse rahatsız etmeden rahatça _____i kitabını okuyabileceğin]_i
bir kafe_i

¹²³ Alexiadou (2010a: 499)'dan aktararak.

(21) a. [_____i [daha iyi uyumak için] alınan] ilaçlar_i

b. [adlı_j [başka birisini memnun etmek için] _____i yaptığımız_j] şeyler_i

(20a) ve (20b)'deki iki adlaştırmada mantıksal özne ve yükleme durumlu Tümleç'in kullanılabilir olması ve (21a) ve (21b)'deki iki adlaştırmada KILICI'nın varlığına işaret eden amaç tümceciklerinin kullanılabilir olması Türkçedeki her iki ilgilendirme stratejisinde de E° ve e° Başları'nın yansıtıldığını anlamaktayız.

Bunun yanı sıra Türkçe NİYT'lerin, sıfatlarla ya da *bir* gibi niteleyicilerle nitelenememesinden bu adlaştırmalarda A° veya a° gibi sözlüksel Başlar'ın bulunmadığını anlıyoruz. Bu sebeple 1.2.5.2. başlığında tartıştığımız Krause (2001) analizini kabul etmemiz mümkün değildir.

Son yirmi yılda zarflar üzerine yürütülen çalışmalar (Alexiadou 1997, Cinque 1999), farklı zarf türlerinin belirli işlevsel yansımalarla bağlı olduğunu göstermiştir. Bu çalışmaların sağladığı verilere göre Görünüş zarflarının varlığı GörÖ varlığına bağlıken tarz zarflarının varlığı ÇatıÖ (eÖ) varlığıyla yakından ilgilidir. Bu yaklaşımla hareket ettiğimizde bu zarfların adlaştırmalarda varlığı, belli başlı alçak eylemsel işlevsel yansımalarının varlığına da işaret edebildiği sonucuna ulaşılabiliriz. Diğer taraftan kipsel zarflar ve konuşucuya yönelik zarfların varlığı, daha yüksek eylemsel işlevsel yansımaların varlığına bir delil olarak kabul edilmektedir (Alexiadou ve ark., 2007: 530). Adlaştırmalardaki farklı seviyelerden zarfların dağılımı, bu yapılarda en az GörÖ'nün varlığına işaret etmektedir. Özellikle dünya dillerinde Görünüş ile beraber ortaya çıktığı varsayılan tarz zarflarının (*manner adverbs*) adlaştırmalarda kullanılabilir olması, bu yapılarda GörÖ'nün yansıtıldığını göstermektedir (Alexiadou ve ark., 2007: 511). Türkçe NİYT'lerin içinde tarz zarflarının rahatça kullanılabilmesi, her iki ilgilendirme stratejisinin içinde GörÖ'nün yansıtıldığını gösterir:

(22) a. [____i evinde [*komşularını rahatsız edecek şekilde*], [*kimseyi umursamadan*] arkadaşlarıyla [*delice*] parti yapan] o kız_i

b. [*adılı*] [*seni kimse rahatsız etmeden*] [*rahatça*] ____i kitabını okuyabildiğini]
kafe_i

GörÖ'nün varlığına ölçüt olabilecek zarfların dağılımı yanında yine GörÖ'nün varlığını kabul etmemizi gerektiren bir de kuramsal bir gerekçemiz vardır: 'Gerund' olarak bilinen adlaştırma türlerinin anlamsal ve biçimbirimsel özelliklerinin, ortaçağrunkilere oldukça yakın olması, Pustejovsky (1995) ve Siegel (1997)'yi; İngilizcedeki bu yapılarda gözlemlenen *-ing* ekini bir ilerleyici görünüş işareti (*progressive aspect marker*) olarak ele almaya sevk etmiştir (Pustejovsky, 1995: 167, 170; Siegel, 1997: 5-8).

Görünüş olarak ele alınan ulam, Türkçe NİYT'lerde ZÖ'nün yansıtıldığı varsayımına yol açtığı için bu ulamı daha ayrıntılı bir biçimde incelememizi gerektirmektedir.

3.4.2. Adlaştırmalardaki Zaman – Görünüş

Alexiadou (2010a)'ya göre diller arasında adlaştırma örüntüleri, Görünüş ulamına göre sistematik bir dağılım sergilemektedir (Alexiadou, 2010a: 500). Eylemsel bir tabandan türetilen ve farklı özellikler sergileyen adlaştırmaları sistematik bir şekilde sınıflandırmak istediğimizde ilk başvurabileceğimiz ölçüt, söz konusu yapılardaki Görünüş ulamının kodlanmasıdır.

Alexiadou (2010a)'ya göre dünya dillerindeki adlaştırmalarda Görünüş ulamı, ölçüt olarak iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır: 1) adlaştırmalar, belli başlı görünüşsel eylemsel tabanlara duyarlılık sergilemektedir; 2) belli başlı adlaştırma örüntüleri, yüklemde **görünüşsel değişime** sebep olmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere belli başlı adlaştırma ekleri, eylemsel alanda görmeye alışmış olduğumuz şekilde sürerlik (*progressive*) veya başka görünüşsel anlamlar yükleyebilmektedir (Alexiadou, 2010a: 501).

Bu ölçütleri daha iyi anlayabilmek için Görünüş (*aspect*) ve Olay (*event*) arasındaki farkın üzerinde durmamız lazım. Alexiadou, adlaştırmaları incelerken Görünüş’ü Verkuyl (1993)’te önerdiği şekilde **İçsel Görünüş** (*Inner Aspect*) ve **Dışsal Görünüş** (*Outer Aspect*) olmak üzere ikiye ayırmaktadır (2010a)¹²⁴. Bu iki görünüş, farklı görünüşsel bilgi kodlamaktadır. Dışsal Görünüş, olayın zamansal perspektifine odaklanır ve sürerlik (*progressive*), bitmişlik (*perfective*), bitmemişlik (*imperfective*) gibi değerler taşır. Bu tür Görünüş’e alanyazında genellikle ‘Görünüş’ denir. İçsel Görünüş ise olayın yapısını kodlamaktadır. Bu tür Görünüş ‘Sözlüksel Görünüş’ olarak adlandırılmaktadır ve olayları son uçlu (*telic*) ve açık uçlu (*atelic*) olmak üzere iki gruba ayırır. Alexiadou (2010a)’ya göre bu tür Görünüş, eylemin ifade ettiği hareketin içsel zaman özelliklerini kodlamaktadır (Alexiadou, 2010a: 502).

Alexiadou (2010a), sözlüksel karakterinden dolayı İçsel Görünüş’ün EÖ’nün alanında kodlandığını varsaymaktadır (Alexiadou, 2010a: 502). Biz aşağıda verilen

¹²⁴ Johanson (2000)’de bu ayrıma benzer bir ayrım önerilmiştir. Johanson (2000)’e göre Görüş değerleri (*viewpoint values*) ve Aksiyon içeriği (*actional content*) arasında bir sınır çizilmelidir ve sadece bu iki kavramı birbirinden ayrı ele aldığımızda bunların arasındaki sistematik etkileşimi çözümleyebiliriz (Johanson 2000: 31). Aynı ayrım Türkçede bazen Görünüş ve Kılınış olarak gösterilir, bazen İngilizcede Görünüş (*aspect*) ve Devinimlik (*actionality*) olarak karşımıza çıkmaktadır. Johanson (2000)’deki sınıflandırmada Görüş’ün Dışsal Görünüş’e, Aksiyon içeriğinin ise İçsel Görünüş’e denk geldiğini söyleyebiliriz. Aksiyon içeriği, aksiyon öbeği olarak ifade edilir ve söz konusu öbek, tekil ve basit bir olaya gönderim yapan, en somut ve nicel olarak basit en küçük eylem sözlükbiriminden oluşur (Johanson, 2000: 66). Görüş operatörleri, olayları oldukları gibi sunup zihinde canlandırır, başlangıç ve bitiş sınırlılıklarıyla bağlantılı bir şekilde onları gösterir. Görüş operatörleri tanımlanan olayları belirlemez, tanımlarına katkıda bulunmaz, üzerinde kullanıldıkları Aksiyon içeriğini değiştirmez, doğal özelliklerini ifade etmez: Aynı olay olarak algılanan bir olguyu terminalliğin farklı boyutlarında tanıtmak için kullanılırlar (Johanson, 2000: 31). Johanson (2000), Dışsal Görünüş olarak ele aldığımız dilbilgisel ulamı, [+/-] değerlere sahip olabilen üç özellik olarak belirlemektedir: sınırarasılık (*interteminality*), sınırötesilik (*postterminality*), adterminality (*sınıradoğruluk*). İlk iki terimin tercümeleri, Prof. Dr. Nurettin Demir’e aittir. Bir taraftan farklı araştırmacılar tarafından kullanılan farklı terimler, diğer taraftan Görünüş ulamının türleri konusunda fikir birliği eksikliği bu konunun araştırılmasını oldukça zorlaştırdığını belirtmekte fayda vardır. Aynı zamanda çalışmaların çoğu sadece bitimli tümceler üzerinde odaklandığından aslında İçsel Görünüş – Dışsal Görünüş – Zaman arasındaki sınırları ve etkileşimini çözümlemekte zorluklar yaşandığı kanaatindeyiz: Örneğin Johanson’un belirttiği gibi [+sınırarasılık] [-sınıradoğruluk] değerinde bir yüklem sıkça Şimdiki Zaman olarak yorumlanmaya eğilim gösterirken, [+sınırötesilik], [+sınıradoğruluk], [-sınırarasılık] sıkça Geçmiş Zaman olarak yorumlanmaya eğilim göstermektedir (Johanson, 2000: 36). Oysa Johanson’un dikkat çektiği gibi Görünüş’lerin zamansal yorumları yanıltıcıdır, çünkü Görünüş’lerin anlamsal işlevleri daha karmaşıktır ve asla tam olarak zamansal değildir (Johanson, 2000: 37). Bu açıdan ortaç, mastar ve tümcesel belirteç gibi bitimsiz eylem biçimlerinin incelenmesinin çok yararlı olacağını düşünmekteyiz.

örneklerden hareketle Alexiadou'nun önerisini kabul etmekle beraber Türkçedeki bazı verilere bağlı olarak İçsel Görünüş'ün eÖ'nün üzerinde kodlandığını kabul ediyoruz.

Adlaştırmalar oluşturan bazı ekler, İçsel Görünüş açısından sınırlamaya tabidir; yani belli başlı ekler, sadece son uçlu veya sadece açık uçlu eylemlerden adlar türetebilir. Bu da söz konusu eklerin, doğrudan EÖ'nün genişletilmiş yansımasına eklendiğini göstermektedir. Böyle bir ek için verilebilecek örnek, Türkçede 'ağır master' olarak adlandırılan $-(y)Iş$ ekidir.

(23) a. açık uçlu eylemler: duruş, yürüyüş...

b. son uçlu eylemler: *ölüş, *bitiriş...

Bu ek sadece açık uçlu eylemlere getirilir; bizce ekin bu özelliği, alanyazında sıkça "tarz anlatan adlaştırmalar türeten ek" olarak tanımlanmasına yol açmaktadır. Örneğin, *durmak* eyleminin anlamları arasında son uçlu 'dinmek, kesilmek' anlamı, (23a)'da görüldüğü üzere $-(y)Iş$ ekiyle elde edilemez:

(24) a. Durakta böyle mahsun duruşun beni üzdü. (*açık uçlu*)

b. *Trafik ışıklarında aniden duruşun beni korkuttu. (*son uçlu*)

$-(y)Iş$ ekiyle kurulan yüklemeler, eylemsel olumsuzlukla reddedilir. Bunun anlamı şudur: söz konusu ek, EÖ'nün üstünde bulunan OlumsuzlukÖ'nün üstünde bulunuyor olmalıdır:

(25) a. Aşçının pastayı yapmayışı patronunu kızdırdı. (Turan, 2019: 39'dan uyarlanmıştır)

Yükleme durumunun eÖ'de eşlendiği, yukarıdaki tartışmamızda da belirttiğimiz gibi, genel kabul gören bir varsayımdır. $-(y)Iş$ ile oluşturulan adlaştırmalar, yükleme durumlu Tümleçler'e izin verir:

(26) a. Seni bekleyişim bitmek bilmedi.

b. Ahmet'i anlatışın hiç hoşuma gitmedi.

Diğer taraftan yükleme durumu, hem açık uçlu eylemlerle hem de son uçlu eylemlerle mümkündür:

(27) a. Seni bekliyorum. (*açık uçlu*)

b. Ödevi bitirdim. (*son uçlu*)

(27)'deki örneklerden anlaşıldığı gibi, yükleme durumu açık uçluluk-son uçluluk konusunda etki göstermiyor. Bu gözlemden hareketle İçsel Görünüş'ün eÖ'nün üstünde bulunan bir konumda kodlandığını ileri sürebiliriz.

Diğer taraftan (28)'deki örneklerden belli olduğu üzere *-mA* ile oluşturulan adlaştırmalar eylemin İçsel Görünüş'üne herhangi bir sınırlama teşkil etmemektedir:

(28) a. Pastayı yiyişi iğrençti. (*açık uçlu*)

b. *Pastayı bitirişi ayıptı. (*son uçlu*)

c. Pastayı yemesi biraz ayıp oldu. (*açık uçlu*)

ç. Pastayı bitirmesi biraz ayıp oldu. (*son uçlu*)

(28c) ile (28ç) numaralı örneklerin arasındaki farktan *-mA* ekinin farklı bir adlaştırma tipi oluşturduğunu anlamaktayız. *-(y)Iş*, ve *-mA* ile oluşturulan adlaştırmaların [-Dik] ile oluşturulan olgusal adlaştırmalardan ayrıştığı özelliklere, Turan (2019)'da dikkat çekilmiştir ve bunların Borsley ve Kornfilt (2000) tarafından karma ulamlar olarak ele alındığını belirtmiştir (Turan, 2019: 38-39). Bildiğimiz kadarıyla bunun dışında *-(y)Iş* ile oluşturulan adlaştırmaların, Karma Yansımalar Kuramı'nın çerçevesinde ayrıntılı bir biçimde ele alınmadığını belirtelim ve ÜD çerçevesinde ileriki zamanlarda yapılacak araştırmalar için ilginç bir konu oluşturmaktadır.

Dışsal görünüşe gelince, Belletti (1990), Cinque (1999) ve Alexiadou (2010a, 2010b)'ye dayanarak biz; bu Dışsal Görünüş'ün [+/-süreklilik], [+/-kapsamlı], [+/-bitmişlik] gibi bilgilerin kodlandığı yansımanın, ZÖ'nün altında yer alan GörÖ olduğunu kabul

ediyoruz. Bu varsayımlardan hareketle, Z^o'nin altındaki eylemsel sözlüksel ve işlevsel ulamların dağılımının (25)'teki gibi olduğu ortaya çıkmaktadır:

(25) [GörÖ [eÖ [EÖ]]]

Alexiadou (2010a)'ya göre tüm sözdizimsel yaklaşımlar, Dışsal Görünüş değişiminin GörÖ yansımasında kodlandığını kabul ettiğine göre bu tür adlaştırmalar türeten ekler birer Görünüş^o Başı olarak ele alınabilir (Alexiadou, 2010b: 514). Bu varsayım, Kelepir'in, Türkçe hakkında ileri sürdüğü analizle örtüşmektedir: Kelepir (2001)'e göre, Türkçedeki Görünüş, adsıl bir ulamdır, yani aslında sadece adlaştırmalar türetmektedir¹²⁵. Adsıl olmakla beraber, Türkçedeki Görünüş^o Başı sadece eylemsel bir yükleme gelebileceğinin altını çizmekte de fayda vardır. Kelepir, Görünüş olarak ele aldığı -AcAK ekinin, (29) numaralı örnekte de gösterdiği gibi eylemsel olmayan yükleme gelemeyeceğini belirtir (Kelepir 2001: 37):

(29) a. Uyuyacağım.

b. *Hasta-yacağım.

¹²⁵ Shibatani (2019)'a göre dillerdeki adlaştırma yapıları zamanla tümce statüsüne çıkabilirler, yani tümce kurma stratejisine dönüşebilirler ve A) zamanla bitimli tümcelerin yerini alabilirler; B) [adlaştırma + yardımcı eylem] yapısından yardımcı eylem düşürülerek adlaştırmalar kendi başlarına bitimli tümce kurma görevini üstlenebilirler (Shibatani, 2019: 95-96). Shibatani, bu sürecin gerçekleştiği diller arasında örnek olarak Japonca'yı verir ve Japoncada bitimli tümceler şeklinde kullanılan adlaştırmaların özne göndergesiyle beraber ortaya çıkabilmesi için Zaman taşıyabilen bir koşaçla beraber kullanıldığına dikkat çeker. Kelepir (2001), Türkçe için benzer bir sonuca ulaşmış ve Kornfilt (1996)'ya dayanarak Shibatani'nin görüşüne oldukça yakın bir yaklaşım önermiştir. Kornfilt (1996), Görünüş veya Kip işareti taşıyan eylem şekillerinden sadece Görülen Geçmiş zaman olarak bilinen -DI zamanı işaretinin gerçek eylemsel zaman olduğunu; tüm diğer eklerin, bu ekten farklı olarak ortaç olduğu ve bu ortaçların ancak kişi ekleri şeklinde karşımıza çıkan koşaçla birleşerek bitimli tümceler oluşturabileceğini ileri sürmüştür. Kornfilt'e göre bu sebeple salt Geçmiş Zaman anlatan DI'lı eylem şekilleri kendi başlarına bitimli tümce kurabildiklerinden, sadece kişi ekleri olan (yani koşaçla birleşik olmayan) farklı kişi ekleri alırlar. Kelepir (2001)'e göre ise Türkçedeki Görünüş^o Başı (dışsal görünüş kastederek), Zaman^o Başı'na taşınmaya yasaklıdır, çünkü adsıl özelliklidir. Bu sebeple ortaçlarla kurulan karmaşık eylem şekilleri, bitimli bir yapı oluşturabilmek için ve açık özne alabilmek için, Z^o Başı'nı oluşturabilen bir koşaçla beraber kullanılmak zorundadır (Kelepir, 2001: 36-38).

Kelepir'in bu tespiti, Haig (1998: 92)'de de gözlemlenmiştir: NİYT oluşturan ekler, sadece eylemsel bir yükleme gelebilirler. Eğer adsıl bir yüklem söz konusuysa, ortaç eki *ol-* yardımcı eyleminin üzerine getirilmektedir¹²⁶:

(30) a. Evde köpek var.

b. [_____i köpek olan] ev_i

c. *[_____i köpek var] ev_i

(31) a. Bu kız öğretmendir.

b. [_____i öğretmen olan] bu kız_i

Alexiadou (2010a, 2010b)'de belirlenen ölçütlerden anlaşılacağı üzere iki farklı Görünüş türüne göre adlaştırmalar söz konusu olduğunda dünya dillerinde iki örüntü gözlemlenmektedir: 1) eylem tabanının taşıdığı belli başlı İçsel Görünüş'e duyarlılık sergileyen adlaştırmalar; 2) tümcesel alanlarda görmeye alışık olduğumuz Dışsal Görünüş değişimine yol açan adlaştırmalar (Alexiadou, 2010b: 512).

Türkçe NİYT'leri oluşturan ortaç ekleri, Dışsal Görünüş'ün değişimine yol açan adlaştırma ekleridir. Bu özelliklerinden dolayı alanyazında yaygın bir şekilde Z^o içeren bitimli tümceler olarak ele alınmıştır. Koskinen (1998)'in de dikkat çektiği üzere sözlüksel sınıflandırma açısından yakalanması zor karakterlerinin yanı sıra ortaçlar, genellikle zamansal veya görünüşsel mahiyette olduğunu ileri sürebileceğimiz anlamsal içeriğe de

¹²⁶ NİYT oluşturmak için ortaç eklerinin eylemsel bir tabana getirilmesi, Türkçede daha yeni bir gelişme olmalıdır. Uysal (2019: 170-174) tespitlerine göre, Eski Türkçede NİYT oluşturmak için *var/yok* kelimeleri ve *değül* olumsuzluk koşacı doğrudan kullanılabilirdi: Uysal, olumsuz NİYT'lerin *değil* ile basit tümce kurarak kullanılabildiğine de dikkat çekmektedir (Uysal 2019: 175):

(i) [____ sanı sakışı **yok**] çerig (Uysal, 2019: 171)

'sayısı olmayan / sayısız asker'

(ii) [____ ol dı̇nden **değül**] nesene (Uysal, 2019: 175)

'o dinden olmayan şey'

sahiptirler; bu ise söz konusu yapıların Zaman’a yakın bir işlevsel ulamla ilgili olduğunu hissettirir. Fakat ortaçların içerdiği zamansal bilgiler, dünya dillerindeki Zaman Baş’ındaki zaman bilgilerinden farklıdır (Koskinen, 1998: 3). 2. Bölüm’de kronolojik olarak sıraladığımız Türkçe NİYT yapıları üzerine yapılan tüm analizlerde, Türkçe NİYT’lerin **azaltılmış da olsa bir zaman kodladığı** bir şekilde ileri sürülmektedir. Fakat bizce bu ‘zaman anlamı’nın aslında ZÖ’de değil, GörÖ’de kodlandığı açıkça görülebilmektedir. (32)’deki örneklerde görüldüğü gibi Türkçe NİYT’lerde ifade edilen zaman kavramı, dış dünyaya bağlı, bağımsız bir zaman değildir. NİYT’lerdeki ortaç ekleri, sadece söylemin ve ana tümcenin sınırlarının içinde kalan göreceli bir zamansal bilgi kodlayabilmektedir:

(32) a. Geçen gün gittiğin parti güzel miydi?

b. Deminden beri bana bakan adamı tanıyor musun?

c. Yarın yola çıkan arkadaşlara hayırlı yolculuklar diliyorum.

ç. Dün yapacağım şeyi anca bugün yapabildim.

(32a), (32b) ve (32c)’deki tümcelerde kullanılan zarflardan da belli olduğu üzere [-DIğ+I] stratejisiyle kurulan NİYT’ler şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman olarak okunabilir – bu okuma, ana tümcede ifade edilen Zaman’a göre değişir. [-DIğ+I] ortacının kodladığı tek zamansal anlam, bir aksiyona başlanmış olduğudur; söz konusu aksiyonun şu anda veya ilerideki bir zamanda devam edip etmediği açısından bir bilgi verilmemektedir. Başlanmış bir aksiyon kodladığı için bu alanda yapılan çalışmalarda genellikle geçmiş zaman olarak ele alınmaktadır. Oysa bize göre -DIk ortacının başlanmışlık anlamını kodlayan bir Görünüş Baş’ıdır.

Buna benzer bir şekilde bu yapılarda *dün* zarfının kullanımından belli olacağı üzere (30ç)’de ortaçla ifade edilen zaman, konuşma zamanına göre belirlenmiş bir gelecek zaman değildir. [-AcAğ+I] ortacının önermeye kattığı zamansal anlam; planlanan, yani başlanması

öngörülen, daha başlanmamış bir aksiyondur ve [-AcAğ+I] ortaç ekinin bu anlamı, beklenen/prospektif görünüş (*prospective aspect*) olarak değerlendirilebilir. -(y)An ortacı da tıpkı -DIk ortacı gibi bir aksiyonun başladığını anlatırken -mIş ortacı ise bitmişlik (*perfective*) anlatır.

Türkçe NİYT'leri oluşturan ortaç eklerinin, Kelepir (2001) tarafından da Görünüş ekleri olarak ele alındığı daha önce belirtmiştik. Kelepir'e göre Türkçedeki Görünüş^o [-eylemsel] doğasından dolayı Z^o'ye çıkamaz (Kelepir, 2001: 39). Başka bir deyişle, adlaştırmaları oluşturan Görünüş ekleri adsıl doğaları gereği ZÖ yansımasıyla ilişkilendirilemez. Aygen (2002)'ye göre ise Zaman olarak ele alınan Baş aslında Bilgi Kipliği'ni (*Epistemic Modality*) de kodlayan Baş'tır (Aygen, 2002: 171). Aygen'e göre bu yüzden Görünüş ekleri olan ortaç ekleri ortaç ekleri Bilgi Kipliği kodlayamaz. Biz 3.2.2. başlığındaki özne konusundaki tartışmamızda Bilgi Kipliği'nin ZÖ'nün üstündeki yansımada kodlandığını ileri sürmüştük. Ancak bizim şu anki tartışmamız açısından bu iddiamız Aygen (2002)'de ifade edilen varsayımla çelişmemektedir. Böylece Türkçe NİYT'lerde ZÖ'nün yansımadığını ifade ettiğimizde bu yansımanın üstündeki eylemsel yansımaların da yansıyamayacağını kabul etmiş oluyoruz ve bunun gibi NİYT'lerde Bilgi Kipliği'nin de yansımayacağını ileri sürmüş oluyoruz. Türkçedeki NİYT'ler için buna benzer bir tespit, Ozil (1994) tarafından da yapılmıştır. Ozil'e göre -Ir ile anlatılan 'tahmin etmek' ve 'kesinlik' anlamları NİYT'lerde sadece dolaylı bir şekilde anlatılabilir (Ozil, 1994: 119-121). (31)-(34) numaralı örneklerde de görüldüğü gibi Bilgi Kipliği hem prototipik ortaç olarak ele aldığımız [-(y)An] biçimbirimi ile kurulan yapılarda hem de olgusal adlaştırma görevini de üstlenen [-Dığ+I] biçimbirimiyle kurulan NİYT'lerde eksiktir:

(33) *[_]i belki tanıdığın bir adamı]-la tanıştım.

(34) *[_i mutlaka gelen hoca_i]-y_i bekliyorum.

(35) a. [_adıl_j sevebildiği_j _____i] kadın_i (= ‘kadını sevmesini biliyorum’, yeterlilik anlamı vardır; *= ‘ben kadını belki severim, belki sevmem’, olasılık anlamı yoktur)

b. [______i beni sevebilen] kadın_i (= ‘kadın beni sevmesini biliyor’, yeterlilik anlamı vardır; *= ‘kadın beni belki sever, belki sevmez’, olasılık anlamı yoktur)

(36) a. Bir bina yıkılmış. (=‘ben görmedim, öyle dediler’ ya da ‘yıkıldıktan sonra gördüm’ anlamlarını taşımaktadır)

b. [______i yıkılmış] bir bina_i (sadece sonuç bildirir, -miş ekinin bitimli tümcelerdeki Kanıtsallık anlamı yoktur)

Aynı zamanda Aygen (2002)’ye göre yalın Durum’un eşlenebilmesi için gereken Baş’lardan biri, Bilgi Kipliği’ni kodlayan Zaman^o’dır (Aygen, 2002: 171). Görünüş biçimbirimlerinin Bilgi Kipliği’yle birlikte gerçekleşemediğini göz önünde bulundurduğumuzda, Türkçedeki NİYT’lerin içindeki öznelerin neden yalın durum taşıyamadığını, tamlayan durumu taşıdığını kolayca anlıyoruz. Aynı zamanda varsayımlarımıza göre bu yapılarda eylemsel uyumun değil de adsıl uyumun ortaya çıkması, bunlarda Bilgi Kipliği’nin eksikliğine işaret etmektedir.

Kelepir (2001)’in Türkçedeki Görünüş’ün adlaştırmacı özelliğe sahip olduğu iddiası, bu yaklaşıma destek vermektedir. Türkçe NİYT’leri, adlaştırmaya dönüştüren yansımanın GörÖ yansıması olduğunu kabul edebiliriz. Bu yapılarda adlaştırmacı görevini üstlenebilecek adsıl sözlüksel seviyenin olması mümkün değildir, çünkü a^o içeren bir yapı, belli bir seviyede sıfatlarla nitelenebilmelidir. Oysa Türkçe NİYT’ler sadece zarflarla nitelenebilmektedir; başka bir deyişle bunlarda sözlüksel adsıl ulamlar tamamen eksiktir.

Peki, kendi içinde eylemsel bir ulam olan GörÖ, dipten başlayarak GörÖ’ye kadar eylemsel bir genişletilmiş yansıma olarak ilerleyen türetimi nasıl adsıl bir ulama

dönüştürebilmektedir? Alexiadou (2010b), bu soruya olası bir cevap vermektedir. Daha önce değindiğimiz gibi adsıl öbeklerin iç yapısı da tıpkı eylemsel öbeklerinki gibi üç farklı alana ayrılır: **Sözlüksel alan**, **Çekimsel alan** ve **Söylemsel alan**. Yani adsıl genişletilmiş yansımaların içinde AÖ ve BelÖ'nün yanı sıra birçok işlevsel yansıma bulunmaktadır. Alanyazında farklı araştırmacıların kabul ettiği işlevsel yansımalar arasında özellikle Ritter (1991)'de önerilen SayıÖ (*NumberP*) ve Borer (2005) ve Picallo (2006) tarafından önerilen SınıflandırıcıÖ (*ClassifierP*), bizim varsayımlarımız açısından önemli bir yer tutmaktadır. Alexiadou (2010b); eylemsel olan İçsel Görünüş bilgisini 'kopyalayan' adsıl yansımanın, SınıflandırıcıÖ olduğunu önerir (Alexiadou, 2010b: 517). Önerisini şu şekilde özetleyebiliriz: SınıflandırıcıÖ, adsılların [kitlese/sayılabilen] doğası hakkında bilgi veren işlevsel yansımadır. Adsıl sistem, İçsel Görünüş ayrımını SınıflandırıcıÖ'nün çoğullaştırmaya izin verdiği [+/-sayılabilme] özelliği altında göstermektedir (Alexiadou, 2010b: 517-518). Araştırmacılara göre bu özellik hem olaylar için hem adlar için kullanılabilen bir özelliği kodlamaktadır: Son uçlu yüklemli adlaştırmalarda ve sayılabilen adlarda [+sayılabilen] olarak değerlendirilmektedir (Alexiadou, 2010b: 518).

Bununla ilgili Alexiadou (2010a)'nın başka bir gözlemi de göz önünde bulundurulmalıdır: İngilizcedeki *-ing* adlaştırmaları, hem son uçlu hem açık uçlu eylemlerle kurulabilir. Yani bu tür adlaştırmalarda eylemin son uçlu/açık uçlu olması rol oynamamaktadır. Bu yapıların Chomsky (1970a)'da sıralanan özelliklerine baktığımızda bunların adsıl iç yapıdan yoksun olduğunu görürüz, çünkü sıfatla nitelenemez ve çoğul şekliyle kullanılamaz. Yani, bunların içinde SınıflandırıcıÖ veya SayıÖ olduğunu söyleyemeyiz. Bu gözlemden hareketle Alexiadou (2010b), *-ing* ekinin kodladığı şeyin

Görünüş olduğunu ileri sürmektedir¹²⁷ (Alexiadou, 2010b: 518). Alexiadou'ya göre, Görünüş^o olan İngilizcedeki *-ing*'in Sayı ile beraber ortaya çıkamamasının sebebi, bu iki yansımanın (ilki eylemsel, ikincisiyse adsıl) aynı anlamsal değer taşıyor olmasıdır: Çoğul sayı, bir varlığın birden fazla sayıda (yani, birikimli (*cumulative*)) olduğunu bildirirken Dışsal Görünüş olan ilerleyici görünüş (*progressive aspect*), aksiyonun devam etmekte olduğunu bildirmektedir (Alexiadou, 2010b: 518). Alexiadou'ya göre Jackendoff (1991)'de geliştirilen sistemde bu iki anlam [+/- sınırlılık] ([+/- *boundness*]) olarak değerlendirilir ve aynı kavramda birleşir (Alexiadou, 2010b: 518-519).

Türkçe NİYT'lerden elde ettiğimiz veriler, Alexiadou (2010b)'de ifade edilen varsayımla örtüşmektedir. Türkçe NİYT'leri oluşturan ortaç ekleri, aksiyonun çokluğunu veya tekrarladığını anlatmak için çoğul eki alamazlar:

(37) a. *[şapkamı her gün her gün ____ı unuttuklarım] yer_i

b. *[____ı şapkasını her gün her gün unutanlar] kadın_i

(38) numaralı örnekten belli olduğu üzere aynı durum bu adlaştırmaların başsız niteleme oluşturdıklarında da geçerlidir: Adsıl çoğul eki sadece şeylerin/kişilerin çoğulluğunu ifade edebilir, aksiyonun tekrar edildiğini ifade edemez:

(38) a. *Şapkamı her gün her gün unuttuklarımı fark ettim.

b. Unuttuklarımı fark ettim (*sadece baş ad düşürüldüyse 'unutulan şeylerin' çokluğunu ifade etmektedir, aksiyonun devam ettiğini veya tekrarlandığını anlatamaz*)

¹²⁷ Alexiadou, aslında bunu ilk önerenin Chomsky (1970a) olduğunu, Chomsky (1970a)'dan bu yana araştırmacıların kafasını kurcalayan İngilizce *-ing* yapılarının Chomsky'nin önerdiği gibi iki tür olabildiğini, yani adlaştırma olan *-ing* eki, işlevsel yansıma yapan Görünüş^o Başı'yken, türetilmiş ad yapan *-ing* eki, sözlüksel yansıma yapan a^o Başı olduğunu söyler (Alexiadou, 2010b: 518).

c. şapkasını unutanlar (*'unutan kişiler' anlamında, 'şapkayı sık sık unutan kişi' anlamında yorumlanamaz*)

NİYT'leri kuran stratejilerin bu anlamsal özelliği, salt adlaştırma eki olan -mA ekinin davranışıyla zıtlık içindedir. (39)'daki örneklerde görüldüğü gibi -mA ekiyle kurulan bir yapı, adsıl çoğul alarak aksiyonun tekrarını ifade etmektedir. Bunun sebebi, bu tür eklerin oluşturduğu yapılarda GörÖ yansımamasıdır:

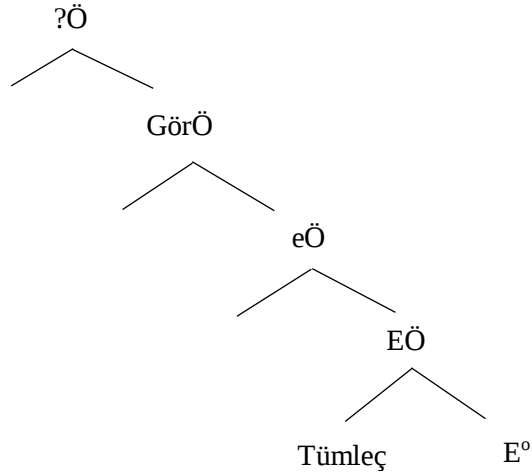
(39) a. sık sık eve gelmeler

b. geceler boyunca gülmeler, dans etmeler

Bu verilerin ve kuramsal bilgilerin ışığında şunu belirtebiliriz: Adsıl SayıÖ ile eylemsel GörÖ arasında kayda değer benzerlikler vardır: farklı şekillerde de olsa her iki ulam da [-/+sınırlılık] kodlar. İki ulamın aynı zamanda aynı yapıda ortaya çıkamaması, benzer özelliklerin eylemsel alanlar ile adsıl alanlar arasında bir paralellik olduğunu, iki alanın içsel yansımalarının Aşamalı X'-şemasında benzer bir şekilde dağıldığına işaret etmektedir (Alexiadou, 2010b: 519). Alexiadou'nun bu tespiti, BelÖ ile TümÖ arasında paralellik olduğunu varsayan aşağıda fikirlerine değineceğimiz araştırmacılara (Szabolcsi (1983, 1987, 1994), Stowell (1981, 1991) ve Horrocks ve Savrou (1987)) destek sunmaktadır.

Buraya kadar gördüğümüz üzere Türkçedeki her iki ilgilendirme stratejisi, **Sözlüksel alan** ile **Çekim alanı**nı oluşturan daha alçak yansımalar konusunda **aynı yapıya** sahiptir. Türkçe NİYT'lerin ortak X'-şeması (40)'taki gibidir:

(40)

(40) numaralı şema, Türkçe NİYT'lerin şu özelliklerini açıklamaktadır: 1) bu yapılarda temel üyeler bulunabilmektedir; 2) her iki NİYT tipi, özgül Tümleçleri'yle yükleme durumu eşleyebilmektedir; 3) her iki NİYT sıfat ile değil, zarf ile nitelenmektedir ve alabildiği zarflar arasında amaç anlatan zarflarla tarz zarfları bulunmaktadır. Türetimin ilk üç yansıması açısından her iki tip NİYT'nin de aynı şekilde davrandığını görmekteyiz. Araştırma konumuz olan stratejilerin arasındaki asıl fark, GörÖ'nün üstündeki yansılarda ortaya çıkıyor olmalıdır. Başka bir deyişle, [-(y)An] tipi strateji ile [-DIğ+I] tipi stratejisi arasındaki fark, bu stratejilerle kurulu tümceciklerin üst tümceye göre alabildikleri konumlarda ve yorumlarda, yani yantümcenin **Söylemsel alanı**'nı oluşturan ve **Belirleyici**^o **Başı'nın etrafında** oluşturulan alandaki yansılarda yatıyor olmalıdır.

3.4.2.1. [-(y)An] Tipi İlgilendirmelerde Mevcut Eylemsel ve Adsıl Yansımalar

Türkçedeki NİYT kurma stratejileri olan [-(y)An] ve [-DIğ+I] ilgilendirmelerinden [-(y)An] tipi stratejisini bu tezin daha önceki bölümlerinde belirlediğimiz ölçütler doğrultusunda olağan veya varsayılan ilgilendirme stratejisi olarak belirlemiştik. Bu sebeple Aşamalı X'-şemasının üst yansımalarını incelemeye bu stratejiden başlayacağız. Haig (1998), [-(y)An] tipi ilgilendirmelerin sadece başsız NİYT'ler olduğunda bir üst tümcede yer

alabildiklerine dikkat çekmektedir (Haig, 1998: 39). Bu dağılımlarından dolayı Haig (1998: 39), bu tip ilgilendirmeye katılımcıya yönelik adlaştırmalar (*participant nominalizations*) olarak değerlendirir. (41) numaralı örnekten belli olacağı üzere [-(y)An] tipi stratejisi sadece yapının baş adının silinmesiyle bir BelÖ olarak bir üst tümcenin kurucusu olabilir:

(41) a. karşıdan gelen-i görüyor musun? (= karşıdan gelen ~~kişi~~yi görüyor musun?)

b. [BelÖ [NİYT ____i karşıdan gelen] ~~kişi~~]-yi görüyor musun?

Haig (1998), bu ilgilendirme stratejisiyle oluşturulan tümceciklerin, aksiyon ifade edemediklerini belirtir (Haig, 1998: 39). Yani [-(y)An] tipi adlaştırmalar, *-ış*, veya *-ma* gibi eklerle oluşturulan devinimsel veya olgusal adlaştırmalar oluşturamamaktadır. Devinimsel veya olgusal adlaştırmalar oluşturamadıkları için bu yapılar, kendi başında bir BelÖ yansıtamadıklarından BelÖ’lerin bulunabildiği konumlarda yer alabilmeleri için ad düşürme (*noun ellipsis*) mekanizmasıyla başsız niteleme yapısı oluşturmaları gerekmektedir. Sadece açık veya örtük bir BelÖ’nün niteleyicisi olarak görev üstlenebildikleri için, [-(y)An] tipi ilgilendirme şeklinde kurulan tümcecikler, **sıfatların** dağılımına benzeyen bir dağılım sergilemektedir:

(42) a. karşıımızdaki güzeli görüyor musun? (karşıımızdaki güzel ~~kızı~~ görüyor musun?)

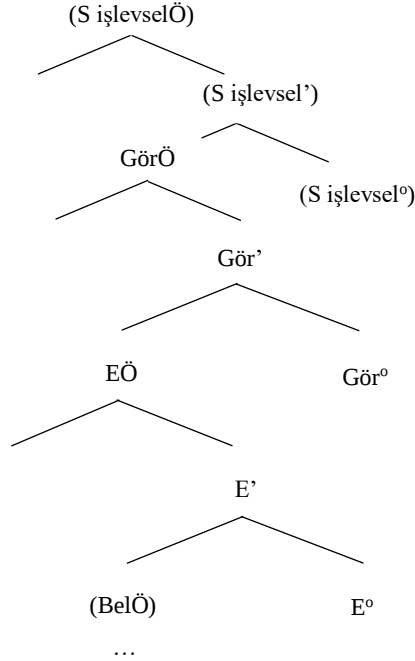
b. [BelÖ [sÖ karşıımızdaki güzel] ~~kız~~]-ı görüyor musun?

(42b) numaralı örnekten belli olduğu üzere sıfatların bir **ad öbeği** olarak kullanılabilmesi için de ad düşürme mekanizmasına başvurulmaktadır.

Shibatani (2019)’u takip ederek dilbilgisel ulamların; içsel özelliklerine göre değil, dışsal özelliklerine göre tanımlanması gerektiğini kabul ettiğimizde [-(y)An] ilgilendirme stratejisinin sadece sıfatlara özgü dağılım sergilediğine göre bu stratejinin **sadece GörÖ**’ye

kadar yansıma yaptığını, ya da GörÖ'nün üstünde **sıfatsal işlevsel bir yansıma** olduğunu varsaymaktayız:

(43)

[-(y)An] tipi ilgilendirmelerin bir BelÖ'ye kadar yansıma yapmadığına işaret eden bir veri daha verilebilir: Bu ilgilendirme stratejisine ait diğer ortaçların, devinimsel veya olgusal adlaştırmalar olarak görev üstlenebilmeleri için -ilk sıfattan adlar üreten ve sıfatın ifade ettiği niteliği bir olgu olarak sunan adlaştırma ekini almak zorundadırlar. Aşamalı X'-şemada nitelenen ögeyi düşürmeden bir BelÖ'yü ekleyebilmemiz için bu eki kullanmamız gerektiğini söyleyebiliriz:

(44) a. Bu restorana git-miş-liğ-im yok/var.

b. Görmezden gel-mez-lik değil yaptığım.

c. Güzel-lik geçici bir şeydir.

Bu varsayımımızın, Karma Genişletilmiş Yansımalar Kuramı'yla çelişmediğine dikkat çekmek isteriz: Türkçedeki GörÖ'nün [-eylemsel] özelliğinden dolayı (43)'teki

şemada Genişletilmiş Yansımalar Kuramında yasaklanan [*sözlüksel eylemsel ulam > adsıl işlevsel ulam > eylemsel işlevsel ulam] yapısı ortaya çıkmamaktadır.

3.4.2.2. [-DIğ+I] Tipi İlgilendirmelerde Mevcut Eylemsel ve Adsıl Yansımalar

Haig (1998), [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin, [-(y)An] tipi ilgilendirmelerden farklı olarak hem katılımcıya yönelik adlaştırmalar hem de aksiyon ifade eden adlaştırmalar oluşturabildiklerine dikkat çeker (Haig, 1998: 51-52). [-DIk+ iyelik] biçimbirim yapısının üstlenemediği görevlere bakacak olursak, bu şekilde kurulan adlaştırmaların iki farklı şekilde kullanıldığını görmekteyiz: 1) (45) numaralı örnekte görüldüğü gibi [DIğ+I] şeklinde kurulan bir adlaştırma, başsız niteleme kurabilir: katılımcıya yönelik bir adlaştırma oluşturabilir; 2) (45) numaralı örneklerden belli olduğu üzere bu yapıda kurulan adlaştırmalar BelÖ'lerle aynı dağılımı sergileyerek temel üye olabilen olgusal adlaştırmalar kurabilir:

(45) a. Unuttuğumu hatırladım. (= *bir şey unutmuştum, o şeyi hatırladım*)

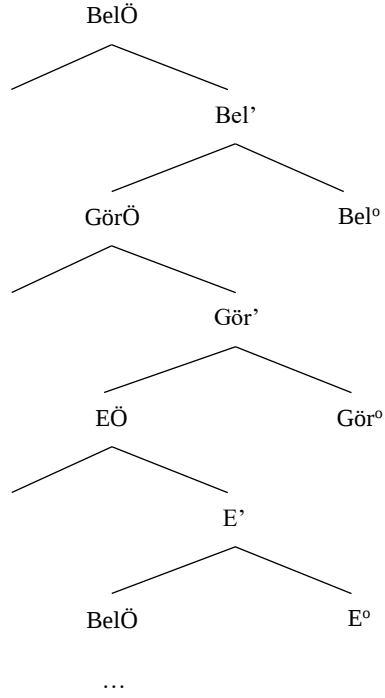
b. [BelÖ [NİYT *adıl*_j _____i unuttuğum_j] *şey*_j]-i hatırladım

(46) a. (Şapkamı evde) unuttuğumu hatırladım. (= *bir şeyi unuttuğumu hatırladım, unutma aksiyonunun kendisini hatırladım*)

b. şapkamı evde [BelÖ *adıl*_j unuttuğum_j]-u hatırladım (Haig, 1998: 52)

[-DIğ+I] tipi ilgilendirmenin bu çift görevi, bu adlaştırmaların (47)'deki şemada gösterdiğimiz yapıya sahip olduğunu göstermektedir: Bu yapılarda eylemsel GörÖ yansımasının üstünde, yapıda bir de BelÖ'lere özgü pozisyonlarda yer almasına imkân tanıyan adsıl işlevsel bir yansıma bulunmaktadır. BelÖ yansıması, adların Durum almasını da sağlayan yansıma olarak kabul edildiğinden o zaman söz konusu bu adlaştırmanın en az bir BelÖ'yü içerdiğini varsayabiliriz:

(47)

[-DIğ+I] yapısındaki adlaştırmaların bir BelÖ yansıtabilmeleri ve genel itibariyle Sıfat değil, Ad olmaları, niteleyici olarak kullanımlarını engellemez veya ad tamlaması kurmalarını gerektirmez. Türkçede çok sayıda ad öbeğinin tanımladıkları adın üzerinde 3. kişi tekil iyelik ekinin kullanımını tetiklemeden de kullanıldığını görmekteyiz. 3.3.1.'de (5) numara olarak verdiğimiz örneği burada (48) numaralı olarak tekrarlamaktayız:

(48) a. [Pamuk]_{ad} çok değerli bir bitkidir.

b. [[Pamuk]_{niteleyici} [gömlek]_{AÖ}]_{BelÖ} almak istiyorum.

(48b)'deki *pamuk gömlek* BelÖ'sü iyelikli yapı kullanmadan oluşturulmuştur; buna rağmen *pamuk* kelimesinin sıfat olduğunu iddia edemeyiz: Derecelendirmeye tabi tutulamaz, yani bir gömleğin başka bir gömlekten daha pamuk olduğunu söyleyemeyiz ve (49b)'deki gibi bir soruya cevap olamaz:

(49) a. – Gömlek nasıl?

– Güzel.

b. – Gömlek nasıl?

– *Pamuk.

Ad olarak değeriendirilen başka kelimeler de farklı anlamlarda hem ad tamlaması kurarak hem de ad tamlaması kurmadan kullanılabılırler:

(50) a. kadın doktor (= *kadın olan doktor*)

b. kadın doktoru (= *kadınlara özel doktor*)

Bazıları ise ad olmalarına rağmen, tıpkı *pamuk* gibi, ad tamlaması kurmadan kullanılmak zorundadır:

(51) a. oyuncak silâh/bebek

b. *oyuncak silâhı/bebeği

(48)-(51) arası örneklerden hareketle, [-DIğ-I] yapısındaki adlaştırmaların BelÖ'ye kadar yansıma yapmalarına rağmen bu durumun, onların bir niteleyici olarak kullanılmasına herhangi bir engel oluşturmamaktadır.

İddia ettiğimiz gibi [-(y)An] stratejisi ile [-DIğ-I] stratejisi arasındaki fark, NİYT'yi oluşturan yapıda bir BelÖ seviyesinin yansıtılıp yansıtılmadığına bağlıysa, cevaplanması gereken bir sonraki soru şudur: Bir NİYT neden BelÖ yansımasına ihtiyaç duyar? Bu soruya cevap verebilmemiz için BelÖ yansımasının bir yapıya neler kazandırdığını tespit etmemiz gerekmektedir.

3.4.3. BelÖ'nün Ayrıntılı Yapısı

AÖ'nün genişletilmiş yansımalarının arasında BelÖ dışında başka işlevsel yansımaların da olduğu, kuramsal kabullerimizin arasındadır. Bu görüşü benimsememizin gerekçesini Alexiadou ve ark. (2007)'de bulmaktayız: E^o'nin Z^o'ye yükseldiği varsayıldığı gibi A^o'nın da üstünde yansıtılan işlevsel Baş'lara taşınabildiği ve kendi çekimsel özelliklerini eşleyebildiği varsayılmaktadır (Alexiadou ve ark., 2007: 229). Bu taşımanın mümkün olduğuna göre AÖ'nün üstünde birden fazla işlevsel Baş ve bu Başlar'ın

yansımaları bulunmalıdır. Alexiadou ve ark. (2007)'ye göre anlamsal, biçimbirimsel ve dağılımsal ölçütlere dayanarak, AÖ yansıması olarak ele alınan ad öbeklerinin aslında bir A^o'nın genişletilmiş yansıması olduğunu, bu genişletilmiş yansımanın ise şu yansımaları barındırdığını söyleyebiliriz: a) BelÖ; b) SayıÖ; c) CinsiyetÖ; ç) SınıflandırıcıÖ (Alexiadou ve ark., 2007: 229-245).

Yukarıdaki tartışmamızdan belli olduğu üzere adlaştırmalar söz konusu olunca SayıÖ ve SınıflandırıcıÖ'nün yerine Dışsal ve İçsel Görünüş bulunmaktadır. Bu sebeple adlaştırmalarda **Sözlüksel** adsıl katman bulunmadığı gibi **Çekimsel** adsıl katmanın da bulunmadığını söyleyebiliriz. Bu yapılarda adsıl ulamların kodlanabileceği sadece **Söylemsel** alan olan BelÖ yansıması bulunmaktadır.

Alanyazında Bel^o ulamı birçok farklı özellik ile ilişkilendirilmiştir: 1) anlamsal-edimbilimsel belirtililik/belirtisizlik kavramının kodlandığı yansıma; 2) tanımlığın doğal konumu olan yansıma; 3) yüklemsel bir ulam olan A^o'yı dil dışı bağlama bağlayarak bir temel üyeye dönüştüren yansıma; 4) Durum atayıcısı yansıma (Alexiadou ve ark., 2007: 51-52).

Tanımlık kullanmayan bir dil olarak Türkçedeki adsıl ulamlar konusunda aklımızdan çıkarmamamız gereken husus şudur: Bel^o ulamı, birçok dilde onu gerçekleştiren (*belirtili*) tanımlıktan ayrı bir kavramdır (Alexiadou ve ark., 2007: 52). Alexiadou ve ark. (2007)'ye göre **tanımlık**; Bel^o'in doldurucusu olarak en yaygın kullanılan dil ögesidir ve Belirleyiciler arasında tartışmasız ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu sebeple (1)-(4) arasında verilen özelliklerin ne derecede tanımlığın özellikleri olduğu, ne derecede Bel^o ulamının özellikleri olduğu konusu, alanyazında hala tartışmalara açık bir konudur (Alexiadou ve ark., 2007: 52). Türkçede açık bir şekilde tanımlığın gözlemlenmemesi, bu dilin sıkça BelÖ yansımasına sahip olmayan diller arasında yer aldığının ileri sürülmesine yol açmıştır (Bošković ve Şener, 2014). Ancak Alexiadou ve ark. (2007)'de aktarılan son araştırmalarda ağır basan görüşe

göre tanımlık salt dilbilgisel bir dolgu olarak görev üstlenirken, kurucunun gönderimsellik ve belirtililik gibi anlamsal özelliklerin kodlandığı ve onların yorumunu sağlayan şey, Bel^o'in bir yansıması olarak BelÖ'nün varlığıdır. Başka bir deyişle söz konusu yansımanın içinde tanımlık gibi açık bir öge olsa da olmasa da bu yansıma, belli başlı anlamsal özelliklerin kodlanması için bir merkezdir (Alexiadou ve ark., 2007: 52). Bunu gösteren bazı dilsel olgular mevcuttur. Tanımlık bazen özel isimlerle de kullanılmaktadır (örneğin, İtalyanca, Yunanca ve nadiren de olsa İspanyolcada). Yani bu öge, kendi başına ne gönderimselliği ne de belirtililiği kodlamak gibi bir görev üstlenmektedir, çünkü özel adlar zaten gönderimsel ve belirtilidir (Longobardi 1994). Giusti (2002)'ye göre belirtili tanımlık, tamamıyla dilbilgisel bir işlev üstlenmektedir ve herhangi anlamsal bir katkıda bulunmamaktadır (Giusti 2002: 61-65). Giusti'nin 'dilbilgisel işlev'den kastettiği olgu, ad ile niteleyicisi arasındaki uyumdan (Sayı, Cinsiyet ve Durum) ibarettir. Yani Giusti (2002)'ye göre belirtili tanımlık ad ile niteleyicisi arasındaki uyumu kodluyor. Giusti'yi bu fikre yönlendiren gözlem, Almanca gibi bazı dillerde Sayı, Cinsiyet ve Durum bilgilerinin tanımlığın üzerinde kodlanmasıdır. Türkçede niteleyiciler, niteledikleri adla uyuma girmez ve Cinsiyet ulamı hiçbir ögenin üzerinde kodlanmamaktadır. Bunların yanı sıra Durum, AÖ'nün üzerinde kodlanmaktadır. Giusti (2002)'nin varsayımlarından yola çıkarak Türkçede açık tanımlığın kullanılmaması, dilin Cinsiyet kodlamamasıyla veya Durum'un AÖ'nün üzerinde kodlanmasıyla açıklanabilir. Başka bir deyişle Türkçede açık bir tanımlığın bulunmaması, BelÖ'nün **bir ulam** olarak yansıtılmadığı anlamına gelmez.

3.4.3.1. BelÖ ile TümÖ Arasındaki Paralellik

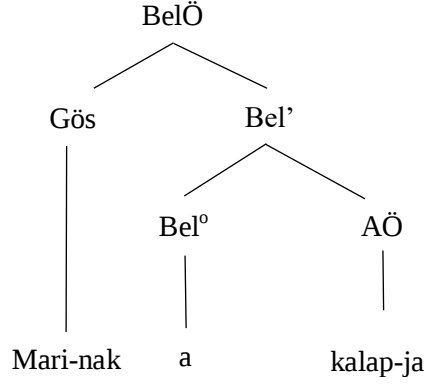
Bel^o ulamının açık tanımlık ile kodlanmadan da tüm dillerde soyut bir şekilde var olduğunu gösteren bir başka delil şudur: Bir adsıl yansımanın temel üye olabilmesi için BelÖ olması gerekir. Bu açıdan BelÖ yansıması eylemsel yapılarıdaki TümÖ'ye benzetilebilir

(Szabolcsi 1983, 1987; Alexiadou ve ark. 2007). Bu fikirden hareketle 3.4.2.2.'de [-DIğ+I] tipi ilgilendirme stratejisinde BelÖ katmanının olduğunu iddia edebilmıştık: TümÖ'nün bulunmadığı bir adlaştırmının, temel üyelerin özgün dağılımına sahip olabilmesi veya bunların özelliklerini sergileyebilmesi için BelÖ olması gerekir.

Szabolcsi (1983, 1987, 1994), Stowell (1981, 1991) ve Horrocks ve Savrou (1987) çalışmalarında Tümleyici^o tümceciğe hangi rolü üstleniyorsa tanımlığın da adsıl genişletilmiş yansıma da aynı rolü üstlendiğini savunurlar. Bu yüzden nasıl TümÖ, bu görevinde örtük olabiliyorsa tıpkı onun gibi BelÖ de örtük olabilir. Özellikle Stowell (1991: 46) ve Longobardi (1994), altasıralama görevinin tanımlığa (veya Tümleyici'ye) değil, birer yansıma olarak BelÖ'ye (veya TümÖ'ye) ait olduğunu göstermişler ve temel üyelik için gerekli olan özelliğin **gönderimsellik** olduğuna dikkat çekmişlerdir.

BelÖ ile TümÖ arasındaki bu işlevsel benzerliğin yanı sıra Bel^o'in de Tüm^o gibi altındaki yapıyı söyleme veya dil dışı bağlama bağlayan yansıma olduğu Alexiadou ve ark. tarafından ileri sürülür (Alexiadou ve ark. 2007: 131). Alexiadou ve ark. (2007)'ye göre Tümcede TümÖ katmanı, önerme ile dil kullanımı alanı arasındaki arayüzü oluşturmaktadır: TümÖ'yle ilişkili yansımalar, ÇÖ tarafından ifade edilen önermeyi söyleme bağlamaya yarar; TümÖ, Çekim alanındaki yansımaların ifade ettiği önermeyi **bildirme, soru, şart** olarak kodlar. Başka bir deyişle TümÖ, bir önermeyi belli başlı bir söyleme (*speech act*) dönüştürmeye yarar (Alexiadou ve ark., 2007: 131). Buna benzer bir şekilde BelÖ; AÖ ile ifade edilen gönderimin bağlamda artık erişilebilir olup olmadığına – yani belirtili veya özgül olup olmadığına – işaret etmektedir (Alexiadou ve ark., 2007: 131).

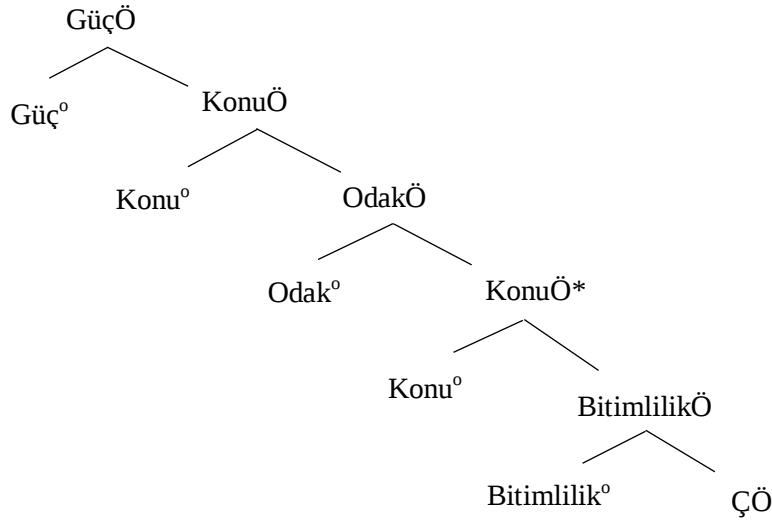
Peki, araştırmacıların bu iki işlevsel ulamın arasında çizdiği paralellik, bizim konumuz olan Türkçe NİYT kurma stratejileri açısından bize ne gibi açıklama imkânları

Alexiadou ve ark., 2007: 135'den uyarlanmıştır

Fakat neden dil, tamlayanlara iki konum ayırmıştır? Buna olası bir cevap, 3.4.3.1. başlığında tartıştığımız BelÖ ile TümÖ arasındaki paralellikte bulabiliriz. Rizzi (1997), eylemsel yapılarıdaki Tümleyici katmanında sadece bitişik sistemlerle olan seçimlilik ilişkilerinin kodlanmasından öte işlevler gerçekleştiğini, GüçÖ (*ForceP*) ve BitimlilikÖ'nün (*FinitnessP*) yanı sıra başka yansımaların da bulunduğunu ileri sürmüştür (Rizzi 1997: 203). Tümceciğin sol kenarında, söyleme bağlı bilgiler olarak anlaşılan Konu ve Odak bilgileri kodlanmaktadır. Konu ve Odak, Bilgi Paketlemesine bağlı kavramlar olan *Konu-Yorum*, *Tema-Rema*, *Odak-Önsayıltı* (ya da arkaplan) zıtlıkların sözdizimsel yansımalarıdır (Jackendoff 1972, Lyons 1977). Rizzi (1997), bu kavramları Aşamalı-X'-şemasının içine yerleştirerek Tümleyici alanını (53)'deki şemada gösterildiği gibi ayırmayı uygun bulmuştur (Rizzi 1997: 297):

(53)

Rizzi'nin (53)'teki şemasının, daha Prag Ekolü'nden bu yana kullanılan *Tema-Rema* veya *Konu-Yorum* anlayışını yansıttığını söyleyebiliriz:

(54) a. [TümÖ Konu [ÇÖ yorum]] (Alexiadou ve ark., 2007: 141)

b. [TümÖ Tema [ÇÖ rema]]

Aynı zamanda (53)'teki şema, bir tümceciğin çok sayıda Konu içerebildiğini de varsaymaktadır. 3.2.3.4.'te Frascarelli ve Hinterhölzl (2007)'ün bu konudaki ayrımını incelemiştik. Kısaca hatırlatmak gerekirse Frascarelli ve Hinterhölzl (2007)'ye göre bir tümcede üç farklı konu bulunabilir: Değişim/Hakkındalık Konusu, Karşıtlık Konusu ve Bilinen Konu (bizim tercih ettiğimiz terimle Tema). (54)'teki *Tema-Rema* ayrımı, çift özneli yapılarda gördüğümüz tümce ayrımına benzemektedir:

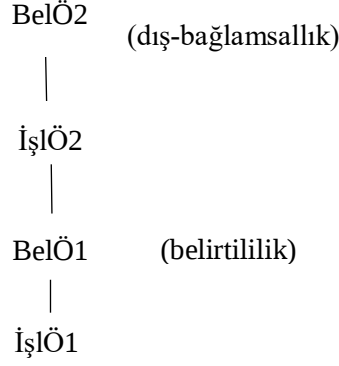
(55) a. [Tema Bodon [Rema boğoz-1 tok är-ti]].

halk boğaz.3.k.t.İye tok i-Gör.Geç.Z.

'Halk[-tan bahsederken], boğazı toktu.' (Erdal, 1998: 79-80)

Alexiadou ve ark. (2007), Rizzi (1997)'de önerilen Bölük TümÖ şemasını BelÖ'ye aktararak BelÖ1 ve BelÖ2 olarak adlandırdıkları, biri yüksek, biri alçak iki yansımanın varlığını önermişlerdir (Alexiadou ve ark., 2007: 128):

(56)

Diğer taraftan Ihsane ve Puskas (2001) de ad öbeklerinin sol kenarında bir KonuÖ bulunduğuna dair deliller sunmuşlardır. Bu araştırmacılara göre KonuÖ yansımasının varlığına işaret eden şey, belirtililikle özgüllük arasında gözlemlenebilen farktır. Ihsane ve Puskas (2001), belirtili tanımlık taşıyan ad öbeklerinin zorunlu olarak [+özü] yorum kazanmadığına dikkat çekerek belirtililiğin özgüllükten ayrı tutulması gereken bir kavram olduğunu göstermişlerdir. Ihsane ve Puskas'ın görüşlerini destekleyen örnek (57a)'da verilmiştir (Ihsane ve Puskas, 2001: 40):

(57) a. J'ai pris le train. (*Fransızca*)

ben.yard.eyl. aldım tanımlık tren

b. I took the train. (*İngilizce*)

ben aldım tanımlık tren

'Trene bindim.'

(57a)'daki *le train* ve (57b)'deki *the train* BelÖ'leri belirtilidir, fakat hem [+özü] hem de [-özü] BelÖ'ler olarak yorum alabilirler. İkinci durumda bu BelÖ'ler belli bir trene gönderim yapmamaktadır. Bu BelÖ'ler, [-özü] yorumlarında, bir ulaştırma aracı olarak treni, başka ulaşım araçlarından (yani araba veya vapurdan) ayırmak için kullanılmıştır ve aslında sadece bir sınıfa atıf yapmaktadır. Ihsane ve Puskas (2001)'e göre [+özü]

yorumlarında ise bu BelÖ'ler, belli bir trene atıf yapmaktadır: 'saat 3'teki tren', ya da 'konuştuğumuz tren' meselâ (Alexiadou ve ark., 2007, 143).

İhsan ve Puskas, gözlemlerinden hareketle sol kenardaki en yüksek yansımanın özgüllüğü kodladığını önermektedirler. Araştırmacılara göre belirtililik sadece olası varlıklar kümesi içinden bir varlığı seçerken, özgüllük, söylemde önceden tanıtılan, yani Bilinen Konu, ya da Tema olan unsurları tanıtmaktadır (İhsane ve Puskas 2001: 40). Bu fikirden hareketle de İhsan ve Puskas, (58)'deki gibi bir hiyerarşi önermektedir (İhsane ve Puskas 2001: 42, Alexiadou ve ark., 2007: 143):

(58) KonuÖ > ... BelirtlilikÖ ...

İhsane ve Puskas (2001)'in bu tespiti bizim araştırmamız için özellikle önemlidir, çünkü bu Bölüm'ün başında [-(y)An] ile [-DIğ+I] stratejilerinin arasındaki farkın; tümceciğin içinde özgül bir öznenin, yani yüklemleme teması olabilen bir öznenin bulunup bulunamadığına bağlı olduğunu ileri sürmüştük. (52) ve (57)'deki veriler, adlaştırmalarda bir Bilinen Konu, yani bir yüklemleme teması bulunabileceğini göstermektedir. Fakat Türkçe NİYT'lerin tamlayan durumlu öznelerinin, adsıl alandaki KonuÖ'de bulunup bulunmadığını nasıl tespit edebiliriz?

Alexiadou ve ark. (2007)'ye göre adın önünde yer alan tamlayanlar, nötr sözdizilişli tümcelerdeki öznelere benzer bir dağılım sergilemektedir (Alexiadou ve ark., 2007: 557). Bu tür öznelerin yeri, Çekim alanının en sol kenarı olması sebebiyle bunlar, tümce başı konumuyla tanımlanmaktadır. Ad önü tamlayanların da adsıl öbeğin başında yer aldıkları için, bunların konumu adsıl öbeğinin en sol kenarı olarak belirlenmektedir (Alexiadou ve ark., 2007: 557). Fakat burada Alexiadou ve ark. (2007) hangi öznenen bahsediyor olabilir?

Daha önce (52a) numaralı örnekte gördüğümüz Macarca verileri de adın önünde yer alan tamlayanların, özneye benzer bir davranış sergilediklerinin ileri sürüldüğünü

belirtmiştik. Alexiadou ve arkadaşları; adsıllardaki BelÖ'nün, TümÖ yansımasına paralel bir yansıma olduğunu kabul edersek ve Bel° Başı'nın – yani (52)'deki *a* tanımlılığının – tümcesel ÇÖ'ye benzeyen adsıl bir yansımayı (muhtemelen SayıÖ) Tümleç olarak aldığını varsayarsak, o zaman (51a)'daki *Mari* AÖ'sünün, adsıl Çekim alanının sol kenarında yer aldığını kabul etmemiz gerekir diye belirtirler. Bir başka deyişle, tıpkı kurallı bir tümcedeki özne konumunun tümcesel Çekim alanının sol kenarında yer aldığı gibi, (52a)'daki adsıl yapıdaki yalın durumlu tamlayan, adsıl çekim alanının sol kenarında yer almaktadır (2007: 557).

O zaman (52b)'deki yönelme durumlu tamlayan hangi konumdadır?

(52) numaralı örnekte verilen Macarca örnekten hareketle sorumuza cevap bulmak için başka dillerdeki ad önü tamlayan durumlu tamlayanların dağılımına göz atabiliriz. Alexiadou ve arkadaşları, İngilizcedeki tamlayan durumlu tamlayanların [Gös/BelÖ]'de yer aldığının varsayıldığını söylemektedir. Bu varsayımın gerekçesini de şu şekilde belirtmektedirler: BelÖ Varsayımı'nın ilk evresinde (59) ve (60)'ta görüleceğı gibi İngilizce tamlayanların gösterme adlarıyla veya tanımlıkla beraber kullanılmadığına göre bu iki unsurun aynı konum için yarıştıkları varsayılyordu (Alexiadou ve ark., 2007: 565):

(59) a. *The/This John's/his books are on the table.

b. *John's/His the/this books are one the table.

(60). a. *The/This Belushi's mixing of the drugs led to his demise.

b. *Belushi's the/this mixing of the drugs led to his demise. (Alexiadou ve ark., 2007: 549)

Ancak sonraki yıllarda (59) ve (60) numaralı örneklerdeki tanımlıklar Baş olarak ele alınmaya başlanmıştır, bu yüzden öbekselle tamlayan ile aynı konum için yarışıyor olamayacağı ortaya çıkmıştır (Alexiadou 2007: 106). Bunun en güçlü delili, Yunanca

gibi dillerde tanımlık ve gösterme adınının beraber ortaya çıkabilmesidir (Alexiadou ve ark., 2007: 80). Bu yüzden İngilizce tamlayanların [Gös/BelÖ]'de yer aldığı varsayılır (Alexiadou ve ark., 2007: 565).

Ancak (59) ve (60) numaralı örnekler, aynı zamanda İngilizcedeki ad önü tamlayanların Türkçedeki tamlayanlarla aynı konumda bulunmadığını göstermektedir, çünkü (59)'da görüldüğü gibi Türkçedeki tamlayanlar, [Gös/BelÖ]'de bulundukları ileri sürülen gösterme adlarından ve Bel^o olarak ele alınan bazı öğelerden önce gelebilirler. Yani İngilizcede gördüğümüz durumun aksine Türkçede bir gösterme adıyla beraber kullanılan tamlayan durumlu tamlayan yapıyı dilbilgisi dışı yapmaz:

(61) a. Ahmet'in bu kitabını bana verebilir misin?

b. Benim bazı/bir arkadaş(-lar-)ım gelecek.

Türkçedeki tamlayan durumlu tamlayan, İngilizcedeki tamlayanla aynı konumda bulunmadığı, daha üst bir yansımanın Gösterici konumunda bulunduğu gerçeği, (62a) ve (62b) numaralı cümlelerin arasındaki dilbilgisel farktan da belli olmaktadır: (62b)'de İngilizcede *which* unsuru, tamlayanla aynı konum için yarışmakta olduğundan bu iki unsurun aynı yapıda bulunması, dilbilgisi dışılığına sebep olmaktadır. İngilizcede bu anlamı ifade etmek için (62c)'de görüldüğü gibi adın arkasında bulunan ve ona önedatla bağlanan bir tamlayan gereklidir. Türkçe (62a) numaralı yapı, dilbilgisel bir yapı olduğuna göre, Türkçede bu iki unsur aynı konum için yarışmamaktadır ve aynı yapıda hem tamlayan durumlu bir unsur hem de gösterme adılı bulunabilir:

(62) a. Milletin hangi menfaati bunu gerektirmektedir?

b. *Nation's which interest makes that necessary?

c. Which interest of the nation makes that necessary?

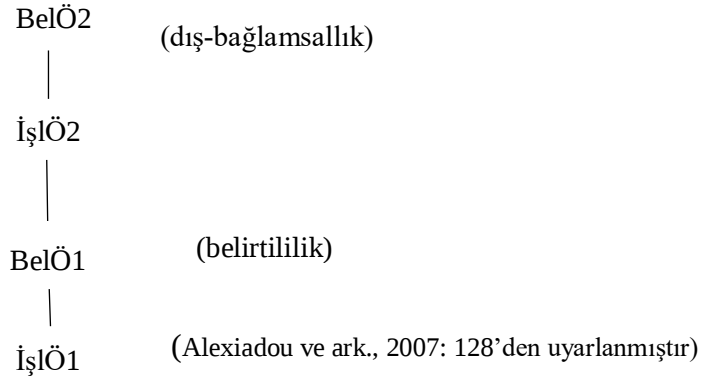
(59)-(62) arasındaki örneklerden hareketle Türkçedeki tamlayan durumlu unsurun gösterme adıllarının ve tanımlıkla kodlanan Bel^o Başı'nın bulunduğundan daha yüksek bir Gösterici konumunda yer aldığını ileri sürebiliriz. Bu sonuçtan hareketle Türkçedeki tamlayan durumlu tamlayanın konumunu tespit etmek için (56)'da şemasını verdiğimiz Bölük BelÖ Varsayımı'dan faydalanmayı deneyebiliriz.

3.4.4.3. Bölük BelÖ Varsayımı'na Göre Türkçe Tamlayan Durumlu ve Macarca Yönelme Durumlu Tamlayanların Konumu

Ad öbeklerinin üzerinde çalışan birçok araştırmacı; BelÖ'nün tek, bölünmez bir yansıma olmadığını ve BelÖ olarak bildiğimiz yansımanın aslında daha önce (56) numaralı şemada gösterildiği gibi eklemlenmiş bir dizi farklı işlevsel yansımanın birleşmesinden oluştuğunu ileri sürmüştür (İhsane ve Puskas 2001; Aboh 2004a, 2004b; Haegeman 2004, Alexiadou ve ark. 2007). Araştırmacıların hepsi, iddialarında BelÖ ile TümÖ arasındaki paralelliği göz önünde bulundurmuş ve Rizzi (1997)'de TümÖ için ileri sürülen (53) numaralı şemada gösterilen Bölük TümÖ Varsayımın'a başvurmuştur. Rizzi'nin önerisine dayanan Bölük BelÖ Varsayımı'nın şemasını burada kolaylık olsun diye (63) olarak yeniden düzenleyerek veriyoruz¹²⁸:

(63)

¹²⁸ Alexiadou ve ark. (2007: 128), bir sonraki şemada KonuÖ'yü BelÖ2 ile İşlÖ2 arasına yerleştirmiştir. Ancak bu konuda yeterince bilgi sahibi olmadığımız ve İşlÖ2, BelÖ2 yansımaları konusunda kuramsal veriler bulamadığımız için biz daha basit olan şemayı tercih ettik ve KonuÖ'yü tespit edebildiğimiz en yüksek BelÖ yansıması olarak kabul etmek durumunda kaldık. İleri çalışmaların bu konuyu aydınlatacağını ummaktayız.

BelÖ'nün (63)'teki gibi bölünmesi gerektiğini gösteren başka bir delil ise, çift tamlayanlı (*double possessor*) yapılarından gelmektedir. Tıpkı tümcelerdeki çift özneli yapılar gibi, dünya dillerinde çift tamlayanlı yapılar da mevcuttur. (64)'teki Flemenkçe ve Bulgarca verileri, Türkçedeki ve Macarcadaki tamlayanlardan elde ettiğimiz verilerin yanı sıra BelÖ alanında daha fazla Gösterici konumuna ihtiyaç duyulduğunu ortaya çıkarmaktadır:

(64) a. Valerie zenen bæk (Alexiadou ve ark., 2007: 607)

Valerie onun.eril.tekil kitap

'Valerie'nin kitabı'

b. Na nego mayka mu

önedat onun anne onun

'Onun annesi'

Önceki başlıkta Türkçedeki tamlayan durumlu tamlayanların İngilizcedekine kıyasla daha yüksek bir Gösterici konumunda yer aldığını göstermiştik. İngilizcedeki tamlayanların gösterme adılı ve tanımlıkla beraber kullanılamamasından bu öğelerin BelÖ'de bulunduğu ileri sürüldüğünü belirtmiştik. Belirtililik kodlayan tanımlıkla kullanılamadıklarına göre İngilizcedeki tamlayanlar bu unsurlarla aynı konum için yarışmaktadır. Tanımlığın belirtiliğin kodlandığı yansımanın Başı olduğunu varsaydığımızda İngilizcedeki ad önü tamlayanların BelÖ1'de bulunduğunu ileri sürebiliriz.

Bu varsayım doğruysa İngilizce tamlayanlar BelÖ1'de bulunuyor olmalıdır. Diğer taraftan gösterme adıları, tanımlıklara nazaran daha fazla betimsel içerik taşımaktadır. Bernstein (1997), gösterme adılarının ayırt edici özelliğinin gösterimsel, dış-bağlamsal (*deictic*) olduğunu ve [+Gösterme] özellikli olduğunu, yani öğelerin gösterim içerdiğini ileri sürmüştür (Bernstein, 1997: 87). Alexiadou ve ark. (2007)'ye göre ise gösterme adıları, kolay tayin edilebilen anlamsal değere sahiptir: Bu unsurlar, ad öbeğinin gösterimsel yorumundan sorumludur ve dolaylı olarak ad öbeğinin gönderimselliğini sağlamaktadır (Alexiadou ve ark., 2007: 95). Bernstein (1997) ve Giusti (2002)'ye göre gösterme adıları, BelÖ1'nin Gösterici konumunda üretilmekte, [Gösterme] özelliklerini eşlemek için dış-bağlamsallık kodlanan daha yüksek konuma taşınmaktadır (Bernstein 1997: 87; Giusti 2002: 3). Bu konumun İşlÖ2 olduğunu varsayabiliriz. Bu varsayım bizim için önemlidir, çünkü açık tanımlık kullanılmayan Türkçede, BelÖ içi dağılımı kestirebilmek için elimizdeki tek araç gösterme adılarıdır. Alexiadou ve ark. (2007)'ye göre en yüksek BelÖ2 katmanı, adsıl yansıma **edimbilimsel**, söylemsel yönlerin kodlandığı yerdir. Aynı zamanda bu yansıma **bilinirlik**, **gönderimsellik** ve dış-bağlamsal özelliklerin kodlandığı yerdir (Alexiadou ve ark., 2007: 128).

(59)-(62) numaralı örneklerden hareketle Türkçe tamlayan durumlu tamlayanların gösterme adılarıyla beraber kullanılabildiğini ve İngilizcedekinden daha yüksek bir konumda yer aldığını tespit etmiştik. Bu tespit doğrultusunda Türkçe tamlayan durumlu tamlayanların, dış-bağlamsallığın kodlandığı BelÖ2'nin Gösterici konumunda yer aldığını ve tamlayan durumlarını bu yansımanın Baş'ında aldığını iddia edebilir miyiz? Bu soruya cevap bulabilmek için elimizde yeterince veri var mı? Daha da önemlisi: Vardığımız bu sonuç, Türkçe [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerin kullanımını tetikleyen tamlayan durumlu öznelerin özellikleriyle örtüşmekte midir?

3.4.4.4. [-DIğ+I] Stratejisiyle Kurulan NİYT'lerdeki Öznenin Durumu

İkinci Bölüm'de göstermeye çalıştığımız gibi Türkçe NİYT kurma stratejilerini inceleyen çalışmaların çoğu, [-DIğ+I] tipi ilgilendirmenin içinde bulunan öznenin tamlayan durumuna bir açıklama getirememiştir. Analizlerin çoğunda bu Durumun atanmasıyla ilgili ya açıkça bir fikir belirtilmemiş ya da tamlayan durumunun Z^o Başı tarafından atandığı/eşlendiği ileri sürülmüştür. Ancak 3.4.2.'deki tartışmadan belli olduğu üzere Türkçe NİYT'lerde ZÖ yansıtıldığı iddia edilemez. Alanyazında Türkçedeki adlaştırmalarda bulunan öznenin konumuyla ve üzerindeki tamlayan durumunun atanmasıyla ilgili tam bir fikir birliği olduğu da söylenemez. Bu durumda Türkçe adlaştırmalardaki öznenin tamlayan durumunun nasıl eşleştiği sorusuyla karşı karşıya kalmaktayız.

1.2.5.2.'de ele aldığımız Krause (2001), öznenin üzerindeki tamlayan durumunun Türkçede A^o tarafından atandığını ileri sürer. Fakat bu olası bir varsayım değildir, çünkü A^o Başı sözlüksel bir ulam olarak yapısal durum atamamaktadır. **Yalın durum, yükleme durumu** ve **tamlayan durumu** gibi yapısal durumların başlıca özelliklerinden biri, onları taşıyan BelÖ'lerin Konu Rollerini açısından sınırlanmış olmamaları, yani sözlüksel katmana bağlı olmamalarıdır (Alexiadou ve ark., 2007: 542). Örneğin, bir tümceciğin dilbilgisel öznesi, Konu Rolü ne olursa olsun (KILICI, DENEYİMCİ, SEBEP vs.), hangi konumda üretilmiş olursa olsun, yalın durum taşıyacaktır (Alexiadou ve ark., 2007: 542). Türkçedeki tamlayanlar için de aynı tespitin geçerli olduğunu söyleyebiliriz: Adsıl, sözlüksel katmanda birleştirilerek SAHİP OLAN (*possessor*) işlevini üstlense de eylemsel sözlüksel katmanda birleştirilerek KILICI, DENEYİMCİ veya SEBEP konu rollerinden birini taşısa da, bu unsur Türkçede tamlayan durumu taşıyabilir. Bu da bize şunu göstermektedir: Tamlayan durumu, Krause (2001)'in varsaydığı gibi sözlüksel katmanda atanıyor olamaz (bu katmanda konu rollerine bağlı olan İçsel Durumlar atanır), dolayısıyla AÖ'nün içinde atanıyor olamaz.

George ve Kornfilt (1981)'e göre eylemsel uyum özneye yalın durum atıyorken adsıl uyum özneye tamlayan durum atamaktadır (George ve Kornfilt, 1981: 124-125). Aynı fikir Kornfilt (2003)'te de savunulmuştur. Bu yaklaşımda tamlayan durumu atayan Baş, adsıl uyumun yer aldığı Baş'tır. Bunu iddia etmemiz için ilk önce UYUMÖ'lerin yansıtıldığını varsaymamız gerekmektedir, ancak 2. Bölüm'de tartıştığımız gibi ÜD'nin son evresi olan Minimalist Yaklaşım'la beraber UYUMÖ yansıması Aşamalı X'-şemasından çıkarılmıştır.

Bu kuramsal sorunun yanı sıra George ve Kornfilt (1981) önerisini kabul edemeyeceğimizi gösteren başka bazı empirik gerekçeler de mevcuttur. Türkçede bazı yapılarda tamlayan durumu atansa da tamlananın üzerinde adsıl uyumu kodlayan iyelik eki görünmeyebilir:

(65) benim kitap¹²⁹

(65)'teki gibi ad öbeklerinde adsıl uyum eksikliğinde tamlayan ögenin üzerindeki tamlayan durumunu atayan ne olacaktır?

Bazı diğer yapılarda ise adsıl uyumu kodlayan iyelik eklerinin varlığında özneye tamlayan durumu atanmamaktadır:

(66) a. [Ali-Ø camı kırdığı zaman] ben yan odada uyuyordum.

b.*[Ali-nin camı kırdığı zaman] ben yan odada uyuyordum.

George ve Kornfilt (1981) önerisi, (64) gibi örnekleri öngöremiyor.

Adlaştırmaların öznelerinin üzerindeki tamlayan durumunu açıklamak için Aygen (2006, 2007) ise başka bir analiz önermektedir. Aygen (2007), tamlayan durumlu özneye sahip olan tümcesel tümleçleri, NİYT yapısında olan kompleks AÖ'ler olarak ele almaktadır (Aygen, 2007: 4). Ona göre bu yapılar opsiyonel olarak açık sesletilen adsıl bir Baş'ın Tümleçleri'dir (Aygen, 2007: 4). Bu analizde (67a)'daki yapı aslında (67b)'deki yapı gibidir:

¹²⁹ Bu örneğe dikkatimi çektiği için danışman Hocam'a, Prof. Dr. Paşa Yavuzarslan'a teşekkür ediyorum.

(67) a. Ben [Ali'nin camı kırdığı]-nı biliyorum.

b. Ben [Ali'nin camı kırdığı gerçeği]-ni/iddiası]-nı biliyorum.

Bu yaklaşımda tamlayan durumu atayan Baş, adlaştırmamanın yüklemine üzerindeki iyelik değil, opsiyonel olarak sesletilebilen dış adsılın üzerindeki iyeliktir (Aygen, 2007: 4). Aygen'e göre bunun mümkün olabilmesi için tamlayan durumlu özne örtülü taşımayla iyeliğin kodladığı Baş'ın Gösterici konumuna yükselmektedir. Dışsal [Gös/BelÖ]'ye taşınan özne tamlayan durumunu eşlemektedir (Aygen, 2006: 645; Aygen, 2007: 5).

Ancak bu öneri de tamlayan durumunun atanmasıyla/eşlenmesiyle ilgili doğru analizi bize sunuyamaz, çünkü Aygen'in tamlayan durumunu atadığını varsaydığı dışsal adın, kendi tamlayanı olabilir:

(68) [*adılı* [Dünyanın daha da kötüye gideceği] iddiamızı] gerçek çıktı.

(68)'deki örnek, Aygen'in iddiasının gerçeği yansıtmadığını göstermektedir.

3.4.4.3'te gördüğümüz veriler ve kuramsal bilgiler ışığında Türkçedeki tamlayan durumu taşıyan öznenin, BelÖ1'in üstünde, yani adsıl kategorinin söyleme bağlandığı katmanda yer aldığını iddia edebiliriz, çünkü bu tamlayan Durumlu öğeler hem iyelikli yapılarda (69) hem de adlaştırmalarda (70) gösterme adılının önünde yer almaktadır:

(69) a. Benim bu kitabımı verir misin?

b. *Bu benim kitabımı verir misin?

(70) a. Ali'nin o sevmediği adam

b. *o Ali'nin sevmediği adam¹³⁰

¹³⁰ (69b) ile (70b)'nin dilbilgisel olarak değerlendirilebilmesinin, gösterme adıllarının ikinci görevine bağlı olduğuna dikkat çekmek isteriz. Bu görevdeyken gösterme adılları, önceki bağlama artgönderim yapmaktadır, dış dünyaya bir gösterme işlevleri yoktur. Parmakla gösterme jestiyle beraber dış dünyadaki konumunu göstermek için kullandıklarında bizim danıştığımız ana dili Türkçe konuşuculara göre gösterme adılları, sadece (69a) ve (70a)'daki konumlarda bulunduklarında dilbilgisel olarak kabul edilebilir.

[-DIğ+I] stratejisiyle kurulan Türkçe NİYT'lerdeki tamlayan durumlu mantıksal öznelerin tümceciğin temasını oluşturduğunu göstermek için Türkçe eşleşmeli koşaç tümcelerinden edinen verilerden faydalanabiliriz. 3.2.1.'de özne kavramını tartışırken vardığımız sonuca göre Türkçedeki eşleşmeli koşaç tümcelerinde eylemli tümcelerdekinden farklı uyum örüntüsü gözlemledik: Eylem her zaman yapının dilbilgisel öznesiyle uyuma girerken bitimli eşleşmeli koşaç tümcelerinde (71a)'da gösterildiği gibi, t-başı konumundaki özneye kurulurken bazen, (71b)'de gösterildiği gibi, yüklemle kurulmaktadır:

(71) a. O canavar benim.

b. Ben o canavarım.

(71a) ve (71b) numaralı tümceğin arasındaki farkın, yüklemleme temasından kaynakladığını iddia etmiştik. (71a)'da yüklemleme teması, *o canavar* BelÖ'süyken, (71b)'deki yüklemleme teması *ben* adılıdır.

Adlaştırma yapılarında eşleşmeli koşaçlı tümceğdeki uyum farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bunun sebebi, 3.3. ve 3.4.'te gördüğümüz üzere adlaştırmalarda yalın durum eşleyecek ZÖ ve eylemsel uyum eşleyecek BilgiKipliğiÖ bulunmadığını iddia etmek isteriz. Böyle bir kurulumda bulunabilecek tek özgöl özne, yüklemleme konusu olan öznedir. Adlaştırmalarda bu tür öznenin özgüllüğünün eşlenebileceği tek konum, 3.4.4.3.'te göstermeye çalıştığımız gibi adsıl Tema'nın bulunduğu [Gös/BelÖ1] konumudur. Bu kurulumun sonucunda (72a) ve (72b)'den belli olduğu üzere tümleç adlaştırmalarında uyum her zaman tümce başı konumundaki gönderimsel ve özgöl BelÖ ile gerçekleşmektedir; karşıt odak güdümlü SB'de gerçekleşen bir çalkalanma söz konusu olmadığı sürece (ki bu durumda tümce başı unsur [+özgül] yorum almaz) uyum, yapının yüklemine oluşturan ikinci BelÖ ile gerçekleşmemektedir:

(72) a. Benim canavar olduğumu söyledi.

b. Canavarın ben olduğunu söyledi.

Aynı örüntüyü NİYT’lerde de görmekteyiz:

(73) a. [____i benim canavar olduğum] bir hikâye_i

b. [____i canavarın ben olduğu] bir hikâye_i

(71) ile (73) arasındaki örneklerden görüldüğü üzere, Türkçedeki adlaştırmış tümceciklerde uyum, tümce başında yer alan [+özümlü] unsurla gerçekleşmektedir ve bitimli tümcelerle aynı katmanda kurulmamaktadır. Başka bir deyişle, (71) ile (73) arasında sunulan verilere dayanarak Türkçedeki adlaştırmalarda uyumun, bu yapılarıdaki *Tema* olarak değerlendirebileceğimiz mantıksal özneyle gerçekleştiğini ileri sürebiliriz. Yani tamlayan durumlu mantıksal özne adlaştırmının Teması’dır diyebiliriz.

Bu verilerin yanı sıra bu Bölüm’ün başında Türkçe NİYT’lerdeki tamlayan durumlu öznelerle ilgili belirttiğimiz bir özelliğe de dikkat çekmek isteriz: [-DIğ+I] tipi ilgilendirmelerdeki tamlayan durumlu özneler, sıkça *adıl* olarak kodlanmaktadır:

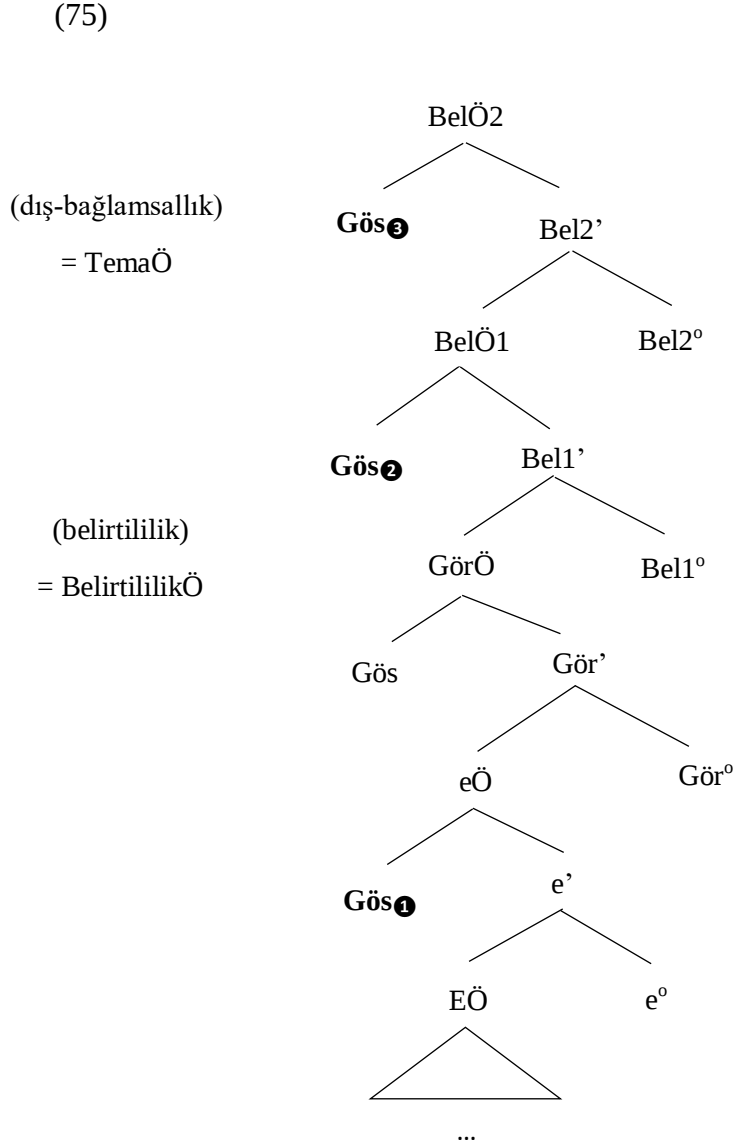
(74) a. [*adıl*ⁱ ____i yaptığım^j] hata_i

b. [*adıl*ⁱ ____i yaşadığımız^j] ev_i

Givón (1983)’e göre konu kodlaması hiyerarşisinde (*scale of coding topic accessibility*) en yüksek yerde sıfır artgönderim (yani *adıl*), vurgusuz adılar ve dilbilgisel uyum yer almaktadır (Givón, 1983: 17-18). Yani [-DIğ+I] ilgilendirmelerindeki mantıksal öznelerin sıklıkla sıfır artgönderim (ve de uyum) şeklinde kodlanması, bunları Tema birimleri olarak ele alabileceğimizi göstermektedir.

(71) ile (74) arasındaki örneklerle ve bu başlıkta yaptığımız kuramsal tartışmaya dayanarak Türkçe NİYT’lerde Tema özelliğini kodlayan bir BelÖ1 yansıması

olduğunu ileri sürebiliriz. Bu varsayımımız, Aygen’de yapılan tespitlerle de örtüşmektedir: Aygen, yapıda kapsayıcı operatör bulunmadığında Türkçedeki tamlayan durumlu tamlayanların belirtili/özel yorum aldığı belirtilmiştir (Aygen 2002: 71). Kuramsal ve empirik delillere dayanarak vardığımız bu sonucu (75) numaralı şemada son-başlı diller için göstermekteyiz:

(78)'deki Göş³; adsıl TemaÖ, ya da **yüklemleme teması**'nın bulunduğu konumdur.

Bu konumda Türkçedeki tamlayan durumlu tamlayanalar ve Macarcadaki yönelme durumlu

tamlayanlar bulunmaktadır. Giusti (1996)'da Macarca (52) numaralı örnekten yola çıkarak yönelme durumlu tamlayanın KonuÖ'de bulunduğu savunulmuştur (Giusti, 1996: 126). Gös ② İngilizcedeki ad önü tamlayanların bulunduğu konumdur. Macarcadaki yalın durumlu tamlayanların aynı konumda mı bulunduğu ve bu konumda bulunmuyorsa adsıl Çekim alanında mı yer aldığı sorusu ileri araştırmalara açık bir sorudur. Alexiadou ve ark. (2007), Macarca'daki yalın durumlu tamlayanın konumunu UyumÖ olarak ele aldıklarını belirtmek isteriz (Alexiadou ve ark., 2007: 574). Alexiadou ve ark. (2007)'nin, bu iddiada bulunmalarının sebebi, Macarcadaki tamlayanların bu konuma çıktıklarında adın üzerinde uyumu tetiklemiş olmalarını varsaymalarıdır. Bu, Türkçe için de geçerli bir gözlem olabilir. Bu sonuç, Türkçedeki iyelik uyumunun da tamlayan durumunun eşlendiği konumda eşlenmediğine bir işaret olarak yorumlanabilir ve olası ileri araştırmalar için verimli bir alan oluşturabilir. Muhtemelen bu konumda adsıl uyumla gönderimsellik de kodlanır. Gös ① ise, mantıksal öznelerin bulunduğu konumdur. (72)'deki tamlayanların konumlarını göz önüne sergileyen adsıl genişletilmiş yansımalar şeması, 3.2.2.3.'te öznelerin konumlarını gösteren eylemsel genişletilmiş yansıma şeması olarak önerdiğimiz (44) numaralı şemaya oldukça benzerdir ve eylemsel işlevsel ulamlar ile adsıl işlevsel ulamların arasında çizilen paralelliğe destek sağlamaktadır.

3.5. Ara Sonuç

Buraya kadar yürüttüğümüz kuramsal tartışmadan belli olduğu üzere birer adlaştırma olan Türkçe NİYT'lerde Bilgi Kipliği^o ve Zaman^o Başları'nın yansıtılmadığını gördük; yani bu yapılarda yalın durum taşıyan özne ve eylemsel uyum tetikleyen özne mevcut değildir. Böyle bir kurulumda elimizde 'özne' olarak adlandırılabilen iki dilbilgisel işlev kalmaktadır: mantıksal özne ve yükleme teması.

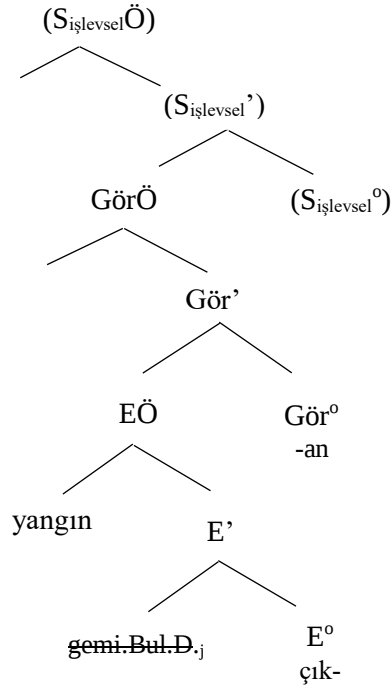
Türkçe NİYT’lerde E^o ve e^o yansıtıldığını 3.4.1.’de görmüştük, demek ki bu yapılarda mantıksal özneler bulunabilmektedir. Daha önce Öztürk (2007, 2008, 2011)’ün de belirttiği gibi, mantıksal özneler EÖ/eÖ içinde kalırsa [-(y)An] stratejisi kullanılmaktadır. Mantıksal özneler [+özüml] ya da [+tema] özelliklerini eşleyeceklerse EÖ/eÖ’nün dışına çıkmalıdır ve yapısal Durum atanmalıdır/eşleşmelidir. [-(y)An] tipi ilgilendirmelerde bunu yapmak için gereken yansıma ve Gösterici konumu mevcut olmadığı için böyle durumlarda BelÖ yansımasına sahip [-DIğ+I] ilgilendirme stratejisine geçilmektedir. 3.1.’deki verilerden belli olduğu üzere [-DIğ+I] stratejisi, sadece tümceciğin içinde [+özüml] bir öznenin bulunduğu durumlarda kullanılmaktadır. 3.4.4.4.’de sunduğumuz veriler, adlaştırma yapısında kurulan Türkçe NİYT’lerde öznenin [+özüml]¹³¹ olabilmesi için Bölük BelÖ’nün en üst yansımasının Göstericisi’ne taşınıp tıpkı bitimli tümcelerdeki yüklemleme öznelerinin/temasının yaptığı gibi [+tema] özelliğini eşlemesi gerekir.

Bu tez çalışması sonucunda Türkçe NİYT kurma stratejileri seçiminin, daha türetimin başlangıç noktası olan Sayaç’ta gerçekleştiğini ileri sürebiliriz. 3.4.2.1. ve 3.4.2.2.’de gösterdiğimiz gibi her iki ilgilendirme stratejisi adlaştırma olmasına rağmen özellikle üst seviye adsıl işlevsel yansımalar konusunda ayrılmaktadır. [-(y)An] tipi strateji, en fazla SÖ’ye kadar yansıma yaparken, [-DIğ+I] tipi strateji BelÖ’ye kadar yansıma yapabilmektedir. Bu yapısal farktan dolayı NİYT kuruluşu sırasında NİYT’nin içinde kalması gereken [+özüml], [+tema] özellikli bir mantıksal özne mevcutsa, olağan tipi ilgilendirme stratejisi [-(y)An] yerine söz konusu öznenin [+özüml], [+tema] özelliğini eşleyebileceği yansımayı sağlayan [-DIğ+I] ilgilendirme stratejisine geçilir.

Bunun nasıl gerçekleştiğini (1b)’de ve (2b)’de görmekteyiz:

¹³¹ [Özüml] özellikten kastettiğimiz, bir varlığın konuşma evrenine ait olmasıdır; başka bir deyişle daha önce bahsi geçmiş olmalı veya ait olduğu sınıfın adı geçmiş olmalıdır. [Gönderimsel] özellikten kastettiğimiz ise bir varlığın; temsilcisi olduğu sınıftan ayrılarak bireyselleşmiş olmasıdır. Dede (1978) analizi tartışırken 2.3.2.4. numaralı başlıkta bu konudaki görüşlerimizi ifade etmiştik.

(1) a. [_____i yangın çıkan] gemi_i

Daha türetime başlarken Sayaç'ımızda {gemi^{ilgi}, yangın^{[-özüml/tema][-gönderimsel]}, çık-, Gör^[-an], (S işlevsel)} unsurları ve özellikleriyle türetime girmektedir. Bu Sayaç'taki mantıksal öznenin [-özüml] ve [-gönderimsel] özelliklerinden dolayı, eşleşecek ϕ -özelliklerine de sahip değildir. Bu yüzden bu özelliklerini eşlemek için EÖ'nün dışına çıkmak durumunda değildir. Özne, sadece sözlüksel seviyede birleştiğinde Konu Rolünü almak durumundadır. Mantıksal öznenin bu özelliklerinden dolayı Sayaç'a eklenen Gör°, olağan ilgilendirme stratejisi olan [-(y)An] olacaktır.

[-(y)An] tipi NİYT'nin, aynı zamanda kişisiz edilgen yapılarda, varoluşsal yapılarda ve özgül olmayan özneli geçişsiz eylemlerde kullanılıyor olması, bu tür tümcelerde mantıksal öznenin yükleleme teması olmadığından tamlayan duruma ihtiyaç duymamasıyla açıklanmaktadır: Bu yapılardan türetilen NİYT'lerde öznenin [+tema] özelliğinin eşlenmesi

için gerekli BelÖ seviyesine ihtiyaç duyulmamaktadır. Dolayısıyla varsayılan NİYT kurma stratejisi olan [-(y)An] tipi ilgilendirme kullanılmaktadır.

Standart kuramda ABİ'yle açıklanan iyelikli yapılardan gerçekleşen ilgilendirmelere gelince, bu yapıların, 3.2.2.3.'te incelediğimiz Eski Türkçe çift özneli yapılardan üretildiğini iddia etmek isteriz. Bu yapılar (2b)'de örneği verilen *başıbozuk* yapısıyla benzerlikler göstermektedir:

(2) a. [____i [kız-ı kitap getiren] adamı

b. bir kulağı kesik köpek

Sezer (1991)'de sunulan verilerden faydalanarak ABİ ile açıklanmaya çalışılan bu yapılarda ilgilendirme hedefinin, iyelikli ad öbeğinin içinden çıkarılmış olamayacağını göstermiştik: (3) numaralı örneklerde görüldüğü üzere yapılarda tümceciğin içinde kalan iyelikli öge ile ilgilendirilen öge arasında kişi-sayı uyumu yoktur.

(3). a. [____i [evleri yanan] ailei (*ailenin tek evi var, o yandı*)

b. *[ailenin evleri] yandı (*ailenin tek değil, çok evi var, onlar yandı*)

(3a) ile (3b) numaralı örneklerin arasındaki anlamsal farktan (3a)'nın (3b)'den türetilmiş bir yapı olamayacağını anlıyoruz. NİYT'nin içinden aynı zamanda hem mantıksal özne, hem yüklemleme teması olan bir özne bulunmadığı için ilgilendirme, [-(y)An] tipi ilgilendirmeye yapılmaktadır. Bu örnekler, ayrıca ilgilendirme stratejisi seçiminin öznenin sadece Durum özellikleriyle ilgili olamayacağını da göstermektedir: (3a)'daki yapının dilbilgisel olmasından, *evleri* unsurunun, yalın durum olmasa da bir Durum taşıdığını gösteriyor. Ancak yüklemlemenin teması olmadığı için [-DIğ+I] stratejisine ihtiyaç duyulmamaktadır: Bu iki yapıyı çift özneli yapıda yeniden yapılandırmaya çalıştığımızda ilgilendirilen unsurun, yüklemleme temasını oluşturduğunu görmekteyiz. Yani bu yapılarda

da tümceciğin içinde mantıksal özne olarak yorumlanabilecek ve aynı zamanda bir yükleme teması olan unsur yoktur:

(4) a. Adam[-dan bahsederken], kızı kitap getirdi.

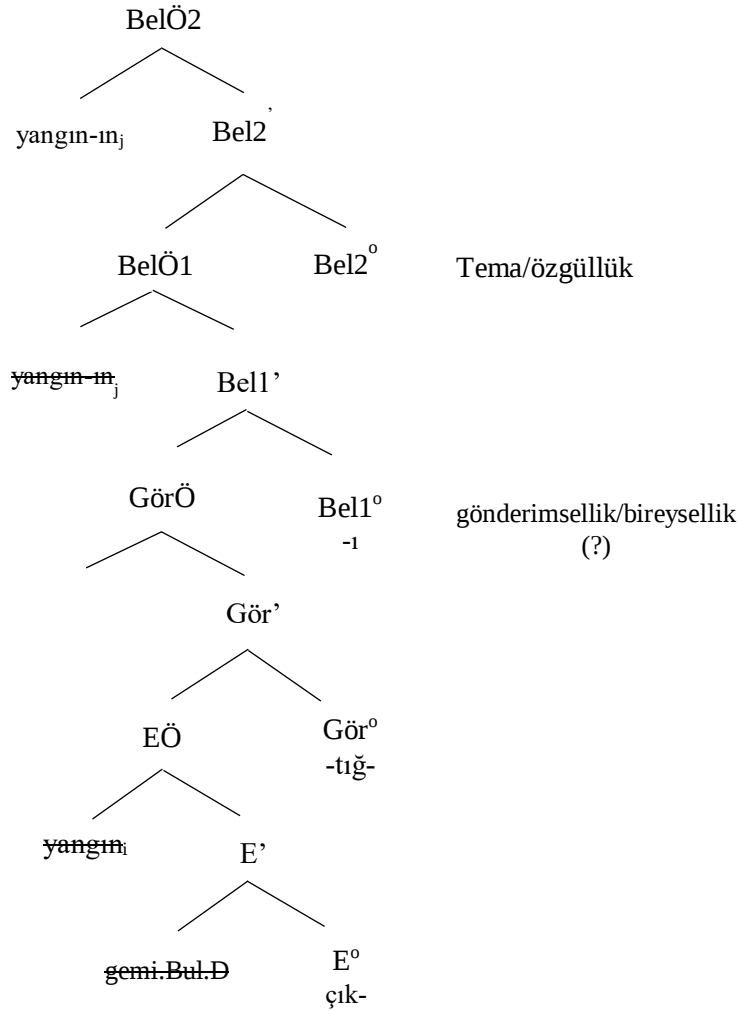
b. Köpek[-ten bahsederken], bir kulağı kesik.

Bu tür NİYT yapısını daha iyi anlayabilmemiz için ilk önce Eski Türkçedeki çift özneli yapılar konusunda ayrıntılı araştırma yapılması ve bu yapıların içindeki eylemsel işlevsel ulamların ve eşleşebilen özelliklerin tespit edilmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeler kullanıldığında NİYT'yi oluşturan tümcecikte mantıksal özne aynı zamanda yükleme teması da olduğu için bu unsura tamlayan durum atanacaktır. Bu kurulumu izin veren BelÖ yapısının elde edilmesi için [-DIğ+I] tipi ilgilendirmeye geçilir:

(5) a. [yangının ____i çıktığı] gemi

b.

Türetime başlarken Sayaç'ımızda { gemi^{ilgi}, yangın^{[+özgöl/tema][+gönderimsel/bireysel]}, çık-₁, Gör^[-dığ-], Bel1^[-yφ], Bel2^[-yTema]. Bu türetimdeki öznenin [+gönderimsel/bireysel] ve [+tema] olması, adlaştırma yapısında özelliklerini eşleyebileceği tek yansıma olan BelÖ'yü sağlayan [-DIğ-I] tipi ilgilendirilmesinin Sayaç'a eklenmesini tetiklemiştir. *yangın* BelÖ'sü, [+özgöl] olduğu için aynı zamanda gönderimseldir. Bundan dolayı Bel1° Başı ile kişi sayı özelliklerini eşleyebilir. Bundan sonra [Gös/BelÖ2]'ye çıkarak [+tema] özelliğini de eşleyebilir.

Bu varsayımı destekleyen gözlemlerden biri de şudur: geçişli eylemlerin KILICI rollü özneleri, yükleme teması oluşturma eğilimindedir (Aksan, 1995: 166-167); mantıksal

özne aynı zamanda yükleme teması olmadığı durumlarda dünya dillerinde edilgen yapıya geçiş gözlemlenmektedir (Aksan, 1995: 11). Türkçedeki NİYT'lerin, geçişli eylemlerle kurulduğunda nesneyi nitelemek için istisnasız [-DIğ+I] stratejisiyle kurulmak zorunda olmaları, yukarıda özetlediğimiz analizle açıklama bulmaktadır. Bu eylemlerle kurulan NİYT'ler, özneleri her zaman yükleme teması olduğundan zorunlu olarak tamlayan durumu taşımaktadır; bu zorunluğun sonucunda bu eylemlerle kurulan ve ilgilendirmek için nesneyi hedefleyen NİYT'lerde zorunlu olarak [DIğ+I] tipi ilgilendirme kullanılmalıdır.

Bunun dışında (5b) numaralı şemayla gösterdiğimiz ve bağımsız bir şekilde inceleme yaparak ulaştığımız türetim önerisi, Koskinen (1998: 204-205)'de Fince ortağı NİYT'ler için önerilen yapıyla da büyük ölçüde örtüşmektedir; bu örtüşme, bu şekilde formüle edilen bir yaklaşımın doğru yolda olabileceğine işaret etmektedir.

SONUÇ

Bu tezde yaptığımız kuramsal tartışma sonucunda Türkçe NİYT'lerin ele alınabilmesi için ilk önce Lehman (1984)'te ileri sürüldüğü gibi bu dildeki **niteleme**, **altasıralama** ve **boşluk oluşturma** süreçlerinin daha iyi araştırılması gerektiğini tespit ettik. Bu süreçlerin iç mekanizmaları ortaya konulmadığı sürece niteleme ve altasıralamanın bir sonucu olarak ortaya çıkan NİYT'lerin yapısını ve bu yapıların oluşma süreçlerini belirlememiz oldukça güç gözükmemektedir. Ancak ÜD kuramında niteleme ve bir altasıralama süreci olarak adlaştırma, günümüze kadar yeterince ele alınmamıştır. Bu konulardaki kuramsal eksiklik, NİYT'leri incelemek için gerekli varsayımların ve analizlerin yeteri sayıda ortaya konulmamasıyla sonuçlanmıştır.

Dillerin genel mekanizmalardan hareket etmek yerine ÜD çerçevesinde dünya dillerindeki NİYT yapılarına *ne*-taşımali analiz uygulanmıştır. Bu analizin yaygın olarak kullanılması, Türkçedeki NİYT'leri ele alan araştırmacıların bu bitimsiz yapıları İngilizce gibi dillerdeki bitimli NİYT'lere uygulanan analizleri benimsemeye sevk etmiştir. Oysa İngilizcedeki bitimli NİYT'ler için sunulan analizler, Türkçedeki adlaştırma şeklinde kurulan NİYT yapıların özelliklerini aydınlatamaz. ÜD kuramında benimsenen *ne*-taşımali analiz, ÜD kuramının yapı taşlarından biri olan '**tümce içinde tümce**' anlayışının ispatı olarak kalmış, dünya dillerinde gözlemlenen ve bu kalıba uymayan NİYT'lerin analizine zarar vermiştir. ÜD'de yaygın olarak uygulanan *ne*-taşımali analiz, Türkçe adlaştırmaların **ikircikli doğasını** kapsayamadığı gerçeği, 2. Bölüm'de tartıştığımız analizlerdeki sorunlardan açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu analizlerden hiçbirisi, Türkçe [-DIğ+I] tipi ilgilendirme stratejisinin öznesinin taşıdığı tamlayan durumuna tatmin edici açıklama getirememiştir. Bu durumun bir sonucu olarak bugüne kadar Türkçe NİYT kurma stratejilerinin arasındaki seçim için açıklamalı ve tutarlı bir analiz geliştirilememiştir. Bunun

başlıca sebebi, İngilizce ilgilendirme yapılarının özelliklerinden hareketle geliştirilen *ne*-taşımali analizin, ister istemez araştırmacıların odağını NİYT'nin iç yapısından ilgilendirilen ögenin dilbilgisel işlevine doğru yönlendirmesidir. Bundan dolayı [-(y)An] tipi ilgilendirmelerin bir tümceciğin neredeyse tüm kurucuları ve hatta eklentilerin nitelenmesi için kullanılabildiği gerçeği, araştırmacılar tarafından göz önünde bulundurulmadan bu yapılar 'özne ilgilendirmesi' olarak kabul edilmiştir.

2. Bölüm'den elde edilen değerli başka bir tespit ise adların anlamsal statüleriyle ilgilidir. Önceki analizlerin tartışılmasından varılan sonuca göre adların anlamsal özelliklerinin sadece **[+/-belirtili]** olarak ele alınamayacağı, bu özelliğinin dışında sözdizimde bir de adların **[+/-gönderimsel/bireyselleşmiş]**, **[+/-özgül]**, **[+/-canlı]** gibi özelliklerinin de etkili olduğu tespit edilmiştir. Kanaatimizce özellikle gönderimsellik (veya bireyselleşme) ve özgüllük kavramlarının ve bu kavramların sözdizimin üzerindeki etkisi daha ayrıntılı araştırmaya değerdir.

İkinci Bölüm'deki analizlerden elde edilen verilerden ve Öztürk (2007, 2008, 2011)'deki gözlemlerden hareketle Türkçe NİYT kurma stratejilerinin arasındaki farkın tümceciğin içinde kalan öznenin anlamsal statüsüne bağlı olduğu tespit edilmiş, bu tespitten hareketle öznelerin olası statüleri ve özne kavramı incelenmiştir. İncelemenin sonucunda 'özne' olarak ele alınan dilbilgisel işlevin tek bir işlev olmadığını, tümcenin içinde en az dört farklı ve birbirinden bağımsız işlev olarak ele alınması gerektiği görülmüştür: **mantıksal özne, yalın durumlu özne, kişi öznesi ve yükleme teması.**

İkinci Bölüm'deki analizlerin tartışılması sonucunda ayrıca önceki analizlerde NİYT'lerin bitimli tümceler olarak incelendiği, birer ZÖ ve TümÖ olarak kabul edildiği tespit edilmiş ve bu yaklaşımın, söz konusu yapıların adsıl özelliklerini açıklayamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Varılan bu genel sonuçtan hareketle tespit edilen bu eksikliğin

giderilmesi ve Türkçe NİYT kurma stratejilerinin arasındaki seçime açıklamalı bir analizin geliştirilebilmesi için bir sonraki aşamada **adlaştırma şeklinde kurulan Türkçe NİYT**'lerin içinde tespit ettiğimiz dört farklı 'özne'den hangilerinin bulunabileceğinin araştırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu amaçla adlaştırmaların genel yapısının ve özelliklerinin ortaya çıkarılabilmesi için **Karma Genişletilmiş Yansımalar Kuramı**'ndan faydalanılabileceği görülmüştür. Benimsenen bu analiz ile $[-(y)An]$ ve $[-DIğ+I]$ stratejilerinin içinde bulunan işlevsel yansımalarının ortaya çıkarılması sonucunda, iki stratejinin arasındaki seçimin, tümceciğin yapısında BelÖ'nün varlığına bağlı olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitten hareketle bir yapıdaki BelÖ'nün varlığının bir yapının dilbilgisi açısından nasıl katkısı olduğu irdelenmeye çalışılmış, **Bölük BelÖ Varsayımı**'na başvurulmuştur. Bu irdelemenin sonucunda ise BelÖ'nün bir yapıda bulunmasının, bu yapıdaki **yüklemleme temasının** varlığına imkân sağladığı sonucuna varılmıştır. Türkçe NİYT verilerine bakılarak olağan $[-(y)An]$ tipi ilgilendirmesinin kullanımından olgusal bir adlaştırma olarak görev üstlenen $[-DIğ+I]$ tipi ilgilendirme stratejisinin kullanımına geçilmesine sebep olan şeyin, tümceciğin içinde yüklemleme teması statüsünde olan bir mantıksal öznenin bulunması olduğu sonuca ulaşılmıştır.

Bu tezde yürüttüğümüz çalışmanın daha genel bir sonucu olarak belki de her araştırmacının aklında tutması gereken bir yargıya da varılmıştır: Araştırmacılar, bir kuramın hizmetçisi değil, olmamalıdır da. Kuramlar araştırmacıların hizmetçisi olmalıdır. Belki İşlevsel Dilbilgisi ile Yapısal Dilbilgisi olarak Üretici Dilbilgisi farklı bakış açılarına sahip olabilir; ancak bazen bir araştırmacıya gereken tam da farklı bir bakış açısı olabilir. Bir dilsel olguyu çözümlerken kullandığımız kuram bize gerekli araçları sunmuyorsa başka kuramların kullandığı araçları kendi kuramımızda kullanılmak üzere yeniden yapılandırabiliriz. Bunu yaparak kullandığımız kurama ihanet etmiş sayılmayız; kuramı zenginleştirmiş oluruz.

Önerdiğimiz analiz, kuşkusuz eksiktir ve cevaplanmamış sorular bırakmaktadır. Ancak ileri çalışmaların bu şekilde sunduğumuz analize yönelteceği eleştirilerden yola çıkarak dilin kuramsal incelenmesini bir adım öteye taşıyabileceğini ummaktayız. Önerdiğimiz analize sorulabilecek sorulardan biri, *ne*-taşınması ve TümÖ eksikliğinde ilgilendirilen ögenin NİYT'nin dışındaki baş adla kuracağı bağ konusudur. Bizce bu konuda Lehmann (1984)'te ifade edildiği gibi boşluk oluşturma sürecine yönelmeliyiz. Bu sorunun cevabının, 1. Bölüm'de tartıştığımız *ne*-taşınmalı temelli Yükseltme Analizi veya Eşleşme Analizi'yle ulaşılabileceğini düşünmüyoruz. NİYT'lerin yüklemcil niteleyiciler olduğunu da göz önünde bulundurarak bizce bu sorunsala olası bir cevap, den Dikken (2006) önerisine dayanan bir analizde bulunabilir. Ancak bu analizi de uygulayabilmemiz için ilk önce ÜD çerçevesinde ad öbeklerinin ve niteleyicilerin özellikleri araştırılmalı, BelÖ'nün içinde gerçekleşen taşınmalar ve niteleyicilerin sözdizimsel özellikleri ve dağılımları konusunda daha derin bir anlayış geliştirilmeli.

KAYNAKÇA

- Abney, P. (1987). *The English Noun-Phrase in its Sentential Aspect* [Unpublished doctoral dissertation]. Massachusetts Institute of Technology.
- Aboh, E. (2004a). Topic and Focus within D. *Linguistics in the Netherlands 21*: Amsterdam/New York: John Benjamins, 1–12. <https://doi.org/10.1075/avt.21.04abo>
- Aboh, E. (2004b). *The Sequencing of the DP Layer*. Dutch Hungarian Project Meeting, Dec. 1–2, 2004. University of Amsterdam.
- Aksan, Y. (1995). *Functional Universals and Some Aspects of Sentence Topic in Turkish* [Unpublished doctoral dissertation]. Hacettepe University.
- Alexiadou, A. (1997). Adverb Placement: Case Study in Antisymmetric Syntax. John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/la.18>
- Alexiadou, A., Law, P., Meinunger, A., Wilder, C. (2000). Introduction. In: A. Alexiadou, P. Law, A. Meinunger, C. Wilder (eds). *The Syntax of Relative Clauses*. John Benjamins Publishing Company. 1-52. <https://doi.org/10.1075/la.32.01ale>
- Alexiadou, A. (2010a). Nominalizations: A Probe into the Architecture of grammar. Part I: The Nominalization Puzzle. *Language and Linguistics Compass* (4), 496–511. <https://doi.org/10.1111/j.1749-818X.2010.00209.x>
- Alexiadou, A. (2010b). Nominalizations: A probe into the Architecture of Grammar, Part II: The Aspectual Properties of Nominalizations, and the Lexicon vs. Syntax debate. *Language and Linguistics Compass* (4/7), 512-523. <https://doi.org/10.1111/j.1749-818X.2010.00211.x>
- Alexiadou, A. ve Anagnostopoulou, E. (2007). The Subject-in-situ Generalization Revisited. In: H. M. Gartner and U. Sauerland (eds.), *Interfaces + Recursion =*

- Language? Chomsky's Minimalism and the View from Syntax-Semantics*. Mouton de Gruyter.
- Alexiadou, A., Haegeman, L. & Stravrou, M. (2007). *Noun Phrase in the Generative Perspective*. Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110207491>
- Aoun, J. (1985). *Generalised Binding: The syntax and logical form of wh-interrogatives*. De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783111392851>
- Aoun, J. ve Li, Y-H. A. (1996). Two Cases of Logical Relations: Bound Pronouns and Anaphoric Relations. In: Freidin, R. (ed.), *Current Issues in Comparative Grammar. Studies in Natural Language and Linguistic Theory*, vol 35. Springer. 346–373. https://doi.org/10.1007/978-94-009-0135-3_16
- Aydın, Ö. (2007) The Comprehension of Turkish relative clauses in Second Language Acquisition and Agrammatism, In *Applied Psycholinguistics* 28 (2007), 295-315. <https://doi.org/10.1017/S0142716407070154>
- Aydın, Ö. (2009). Agreement with Partitive Quantifier in Turkish. In: S. Ay, Ö. Aydın, İ. Ergenç, S. Gökmen, S. İşsever, D. Peçenek. *Essays on Turkish Linguistics, Proceedings of the 14th International Conference on Turkish Linguistics*, August 6-8, 2008. 93-103.
- Aygen, G. (2002). *Finiteness, Case and Clausal Architecture* [Unpublished doctoral dissertation]. Harvard University.
- Aygen, G. (2006). Case and Agreement in Reduced Versus Full Relative Clauses in Turkic Languages. In S. Yağcıoğlu & A. C. Değer (Ed.), *Advances in Turkish Linguistics*. Izmir: Dokuz Eylül Yayınları, 643-653.
- Aygen, G. (2007). Syntax and Semantics of Genitive Subject-Case in Turkic. In: P. Schneider-Zioga (ed.), *California Linguistic Notes*, Volume XXXII No. 2 Spring, 2007.

- Baker, M. C. (1985). The Mirror Principle and Morphosyntactic Explanation. *Linguistic Inquiry* 16. 373–415.
- Baker, M. C. (1988). *Incorporation. A Theory of Grammatical Function Changing*. The University of Chicago Press.
- Barker C., Hankamer J. ve Moore J. (1990). Wa and ga in Turkish. In K. Dziwirek, P. Farrell and E. Mejías-Bikandi, (Ed.), *Grammatical Relations*. Center for the Study of Language and Information, Stanford University, 21-43.
- Barss, A. (1986) Chains and Anaphoric Dependencies. Doctoral dissertation, MIT.
- Belikova, A. (2008). Syntactically Challenged Rather than Reduced: Participial Relatives Revisited. Proceedings of the 2008 Annual Conference of the Canadian Linguistic Association.
- Belletti, A. (1990). *Generalized Verb Movement: Aspects of Verb Syntax*. Rosenberg and Sellier, Turin. <https://doi.org/10.1353/lan.1992.0029>
- Bennis, H. ve Haegeman, L. (1984). On the Status of Agreement and Relative Clauses in West Flemish. In: W. de Geest and Y. Putseys (eds.), *Sentential Complementation Proceedings of the International Conference held at UFSAL*, Brussels, June 1983. 33-53. <https://doi.org/10.1515/9783110882698-005>
- Bernstein, J. (1997). Demonstratives and Reinforcers in Romance and Germanic Languages. *Lingua* 102: 87–113. [https://doi.org/10.1016/S0024-3841\(96\)00046-0](https://doi.org/10.1016/S0024-3841(96)00046-0)
- Bianchi, V. (1999). Consequences of Antisymmetry: Headed Relative Clauses. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110803372>
- Bianchi, V. (2000). Some Issues in the Syntax of Relative Determiners. In: A. Alexiadou, P. Law, A. Meinunger, C. Wilder (eds.), *The Syntax of Relative Clauses*. John Benjamins. 53-82. <https://doi.org/10.1075/la.32.02bia>

- Bianchi, V. (2002a). Headed Relative Clauses in Generative Syntax – Part I. *Glott International*. Vol. 6, No. 7, September 2002. 197–204.
- Bianchi, V. (2002b). Headed Relative Clauses in Generative Syntax – Part II. *Glott International*. Vol. 6, No. 8, October 2002. 1–13.
- Biktimir, T. (1986). Impersonal Passives and the -ArAk Construction in Turkish. *Studies in Turkish Linguistics*. John Benjamins, 53-76. <https://doi.org/10.1075/tsl.8.04bik>
- Bhatt, R. (1999). *Covert Modality in Non-finite Contexts*. [unpublished Phd dissertation]. University of Pennsylvania.
- Bobaljik, J. ve Jonas, D. (1996). Subject Positions and the Roles of TP. *Linguistic Inquiry*, Vol. 27, No. 2 (Spring, 1996), 195-236.
- Borer, H. (1993). *Parallel Morphology*. [Unpublished master's thesis]. University of Massachusetts at Amherst.
- Borer, H. (2005). *Structuring Sense: Vol. I: In Name only*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199263905.001.0001>
- Borik, O. ve Gehrke, B. (2015). An Introduction to the Syntax and Semantics of Pseudo-Incorporation, In: O. Borik and B. Gehrke (Ed.), *The Syntax and Semantics of Pseudo-Incorporation*. Brill, 1-43. https://doi.org/10.1163/9789004291089_002
- Borsley, R. D. (1997). Relative Clauses and the Theory of Phrase Structure. *Linguistic Inquiry* 28, 629–47.
- Borsey, R. D. ve Kornfilt, J. (2000). Mixed Extended Projections. In: *The Nature and Function of Syntactic Categories*, R. Borsley (Ed.), Academic Press, 101–131. https://doi.org/10.1163/9781849500098_006

- Bošković, Ž., Şener, S. (2002). The Turkish NP. In: P. C. Hofherr, A. Zribi-Hertz (eds.), *Crosslinguistic Studies on Noun Phrase Structure and Reference*. 102–140.
https://doi.org/10.1163/9789004261440_006
- Bresnan, J. (1970). On Complementizers: Toward a Syntactic Theory of Complement Types. *Foundations of Language* 6. 297–321.
- Broekhuis, H. and Woolford E. (2013). Minimalism and Optimality Theory. In: M. den Dikken (ed), *The Cambridge Handbook of Generative Syntax*. Cambridge University Press. 122-161. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511804571.008>
- Burzio L. (1986). *Italian Syntax: A Government-Binding Approach*. Springer.
- Büring, D. (2013). Syntax, Information Structure, and Prosody. In: M. den Dikken (ed.), *The Cambridge Handbook of Generative Syntax*. Cambridge University Press. 860-896.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511804571.029>
- Cagri, I. M. (2005). *Minimality and Turkish Relative Clauses*. [Unpublished doctoral dissertation]. University of Maryland.
- Cardinaletti, A. (2004). Towards a Cartography of Subject Positions. In L. Rizzi (Ed.), *The structure of CP and IP*, New York: Oxford University Press, 115-165.
- Carlson, G. (1977) Amount Relatives. *Language*. Vol. 53, No. 3 (Sep., 1977). 520-542.
<https://doi.org/10.2307/413175>
- Carstens, V. (2003). Rethinking Complementizer Agreement: Agree with a Case-Checked Goal. *Linguistic Inquiry*, Vol. 34, No. 3 (Summer, 2003). 393-412.
<https://doi.org/10.1162/002438903322247533>
- Cem-Değer, A. (2000). *The Function of Relative Clauses in Turkish Conversational Discourse*. X. Uluslararası Türk Dilbilim Kurultayı. 16-18 Ağustos. 2000. Boğaziçi Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü. İstanbul.

- Cem-Değer, A. (2001). Karşılıklı Konuşma Söyleminde Ortaçlar. *Dilbilim Araştırmaları* (2001). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 46-54.
- Chafe, W.L. (1974). Language and Consciousness. *Language* Vol. 50, No 1. 111-33.
<https://doi.org/10.2307/412014>
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press.
- Chomsky, N. (1970a) Remarks on Nominalization. In: R. Jacobs and P. Rosenbaum (eds.), *Reading in English Transformational Grammar*, Waltham: Ginn, 184-221.
- Chomsky, N. (1970b). Deep structure, Surface Structure, and Semantic Interpretation. In R. Jakobson and S. Kawamoto (eds.), *Studies in General and Oriental Linguistics Presented to Shiro Hattori on the Occasion of his Sixtieth Birthday*. 52–91.
- Chomsky, N. (1977). On *wh*-movement, In: P. W. Culicover, T. Wawslow and A. Akmajian (eds.), *Formal Syntax*. Academic Press. 71–132.
- Chomsky, N. (1981). *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*. Foris Publications. <https://doi.org/10.1515/9783110884166>
- Chomsky, N. (1986). *Barriers*. MIT Press. <https://doi.org/10.1017/S0022226700011725>
- Chomsky, N. (1991). Some notes on economy of derivation and representation. In: R. Freidin (ed.), *Principles and Parameters in Comparative Grammar*. MIT Press, Cambridge, MA, pp. 417-454. Chomsky (1995: 129-166, 2015: 117–152)’te yeniden yayınlanmış. <https://academic.oup.com/mit-press-scholarship-online/book/17726/chapter-abstract/175445811?redirectedFrom=fulltext>
- Chomsky, N. (1993). A Minimalist Program for Linguistic Theory. In: K. Hale and S. J. Keyser (eds.), *The View from Building Twenty*. MIT Press. 1 -52.
<https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262527347.003.0003>

- Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*. MIT Press.
<https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262527347.001.0001>
- Chomsky, N. (1998). *Minimalist Inquiries: the Framework*. MIT Occasional Papers in Linguistics 15. MIT.
- Chomsky, N. (2001). Derivation by Phase. In: M. Kenstowicz (ed.), *Ken Hale: A life in language*, The MIT Press. 1- 52. <https://doi.org/10.7551/mitpress/4056.003.0004>
- Chomsky, N. (2015). *The Minimalist Program: 20th Anniversary Edition*. MIT Press.
- Chung, S. ve Georgopoulos, C. (1988). Agreement with Gaps in Chamorro and Palauan. In: U. Shlonsky, M. Barlow, C. A. Ferguson. *Agreement in Natural Language: Approaches, Theories, Descriptions*. CSLI Publications.
- Cinque, G. (1993). On the Evidence for Partial N-movement in the Romance DP. *University of Venice Working Papers in Linguistics* 3(2). 21–40.
- Cinque, G. (1994). On the Evidence for Partial N-movement in the Romance DP. In: G. Cinque, J. Koster, J. Y. Pollock, L. Rizzi ve R. Zanuttini (eds.), *Paths towards Universal Grammar*. Georgetown University Press. 85–110.
- Cinque, G. (1999). *Adverbs and Functional Heads: a Crosslinguistic Perspective*. Oxford University Press.
- Cinque, G. (2001). A Note On Mood, Modality, Tense and Aspect Affixes In Turkish. In: Eser Erguvanlı Taylan (ed.), *The Verb in Turkish*. Benjamins. 47-59.
- Cinque, G. (2010). *The Syntax of Adjectives: A Comparative Study*. MIT.
<https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262014168.001.0001>
- Cinque, G. (2020). *The Syntax of Relative Clauses: A Unified Analysis*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108856195>
- Collins, C. (1997). *Local Economy*. MIT Press.

- Comrie, B. (1997). Turkic languages and linguistic typology. *Turkic Languages I*: 14-24.
- Corver, N. (2017). Subextraction. In: M. Everaert, H. van Riemsdijk (eds.), *The Wiley Blackwell Companion to Syntax*, Second Edition. [IV.66]. 1-51.
- Cristofaro, S. (2003). *Subordination*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199282005.001.0001>
- Csató, E. A. (1985) *A Syntactic Analysis of Participle Constructions in Modern Turkish*. Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, 23–28 Eylül 1985: Tebliğler 1, Türk dili, İstanbul. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 39-56.
- Csató, E. A. (1996) *A Typological Review of Relative Clause Constructions in Some Turkic Languages*. In R. Bengisu (Ed.), *Current Issues in Turkish Linguistics.: Proceedings of the Fifth International Conference on Turkish Linguistics*, 15.-17. August 1990, 1996, 28-32.
- Dede, M. (1978). *Why Should Turkish Relativization Distinguish Between Subject and Non-subject Head Nouns?* Proceedings of the 4th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. Berkeley, California, 67-77. <https://doi.org/10.3765/bls.v4i0.2238>
- Dede, M. (1986). Definiteness and Referentiality in Turkish Verbal Sentences. In: Slobin & K. Zimmer (eds.), *Studies in Turkish Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 147-164. <https://doi.org/10.1075/tsl.8.09ded>
- den Dikken, M. (2006). *Relators and Linkers: The Syntax of Predication, Predicate Inversion, and Copulas*. The MIT Press.
<https://doi.org/10.7551/mitpress/5873.001.0001>
- de Hoop, H. (1992). On Subjects in Dutch and English. In: D. Gilbersen S. Looyenga (eds.), *Language and Cognition 2*.

- de Vries, M. (2002). *The Syntax of Relativization*. Utrecht: Landelijke Onderzoekschool Taalwetenschap.
- Diesing, M. (1992). *Indefinites*. Linguistic Inquiry Monograph 20. MIT Press.
- Dimitrova-Vulchanova, M. (2003). Modification in the Balkan nominal expression: an account of the (A)NA : AN(*A) Order Contrast. In: M. Coene and Y. d'Hulst (eds.), *From NP to DP. Vol. 1: The Syntax and Semantics of Noun Phrase*, Linguistics Today 55. John Benjamins. 91–118. <https://doi.org/10.1075/la.55.05dim>
- Downing, B. (1978). Some Universals of Relative Clause Structure. In: J. Greenberg (ed.), *Universals of Human Language*. Volume 4, Syntax. Stanford University Press. 375-418.
- Eckmann, J. (1959). Das Chwaresmtürkische. *PTF*. 113-137.
- Emonds, J. E. (1976). *A Transformational Approach to English Syntax: Root, Structure Preserving and Local Transformations*. New York: Academic Press.
- Enç, M. (1991). The Semantics of Specificity. *Linguistic Inquiry* (Vol. 22, No. 1 (Winter, 1991)). The MIT Press, 1-25.
- Erdal, M. (1981). *Turkish Participles and the Absence of Reference*. In D.W. Young (Ed.), *Studies Presented to H. J. Polotsky*. Beacon Hill (Mass.), 21–49.
- Erdal, M. (1998). Topic, Subject and Possessive Compounds. In: L. Johanson (ed.), *The Mainz Meeting, Proceedings of the Seventh International Conference of Turkish Linguistics*. August 3-6, 1994. Harrassowitz Verlag. 75-84.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Brill.
- Erguvanlı, E. (1984). *The Function of Word Order in Turkish Grammar*. University of California Press.

- Erguvanlı, E. (1994) Yantümcelerde Tamlayan Ekinin İşlevi Üzerine. *Dilbilim Araştırmaları*. Hitit Yayınevi, 31-41.
- Erkman-Akerson, F. ve Ozil, Ş. (1998). *Türkçede Niteleme. Sıfat İşlevli Yan Tümceler*. Simurg.
- Farkas, D. ve Swart, H. (2003). *The Semantics of Incorporation: From Argument Structure to Discourse Transparency*. CSLI Publications.
<https://doi.org/10.1017/S0008413100003881>
- Frascarelli, M. ve Hinterhölzl R. (2007) Types of Topics in German and Italian. In S. Winkler & K. Schwabe (Ed.), *On information structure, meaning and form*. John Benjamins, 87–116. <https://doi.org/10.1075/la.100.07fra>
- Fu, J., Roeper T. and Borer H. (2001). The VP within Process Nominals: Evidence from adverbs and the VP anaphor do so. *Natural Language and Linguistic Theory* 19. 549–582. <https://doi.org/10.1023/A:1010654105760>
- Fukui, Naoki. (1993). Parameters and Optionality. *Linguistic Inquiry*, 24. 399-420.
- George, L. M. ve Kornfilt, J. (1981). Finiteness and Boundedness in Turkish. In: F. Heny (ed.), *Binding and Filtering*. The MIT Press. 104-127.
- Giusti, G. ve Vunchanova, M. (1994). Quantified Noun Phrase Structure in Bulgarian. *University of Venice Working Papers in Linguistics*. Vol. 5, No. 1. 43-65.
- Giusti, G. (1996). Is There a TopP and a FocP in the Noun Phrase? *University of Venice Working Papers in Linguistics* 6(1). 105–128.
- Giusti, G. (2002). The Functional Structure of Noun Phrases. A bare phrase structure approach. In: G. Cinque (ed.), *Functional structure in DP and IP: The cartography of syntactic structures*. vol. 1, Oxford Studies in Comparative Syntax. 54–90.

- Givón, T. (1978). Definiteness and Referentiality. In: J. H. Greenberg, C. A. Ferguson and E. A. Moravcsik (eds.), *Universals of Human Language*, Volume 4: Syntax, Stanford University Press. 291–330.
- Givón, T. (1983). *Topic Continuity in Discourse*. John Benjamins Publishing Company.
<https://doi.org/10.1075/tsl.3>
- Givón, T. (1991). Markedness in Grammar: Distributional, Communicative and Cognitive Correlates of Syntactic Structure. In: *Studies in Language* (15), 335-370.
<https://doi.org/10.1075/sl.15.2.05giv>
- Grimshaw, J. (1991). *Extended Projection*. Unpublished paper, Brandeis University.
- Grønbech, K. (1936). *Der türkische Sprachbau*. Levin & Munksgaard.
- Gürer, A. (2015). *Semantic, Prosodic and Syntactic Marking of Information Structural Units in Turkish*. [Doctoral dissertation] Boğaziçi University.
- Haegeman, L. (1994). *Introduction to Government & Binding Theory*. Wiley-Blackwell.
- Haegeman, L. (2004). DP Periphery and Clausal Periphery: Possessor Doubling in West Flemish? Relating Nominal Periphery to Clausal Periphery. In D. Adger, C. de Cat & G. Tsoulas (Ed.), *Peripheries*. Dordrecht: Kluwer, 317–339.
- Haig, G. (1997). Turkish Relative Clauses: A tale of two participles. In: *Turkic languages* 1 (2), 184-209.
- Haig, G. (1998). *Relative Constructions in Turkish*. Harrassowitz Verlag.
- Hankamer, J. ve Knecht, L. (1976). *The Role of the Subject/Nonsubject Distinction in Determining the Choice of Relative Clause Participle in Turkish*. Proceedings of the 6th Annual Meeting of the North East Linguistic Society, 123-135.
- Hiraiwa, K. (2005). *Dimensions of Symmetry in Syntax: Agreement and Clausal Architecture*. [doctoral dissertation]. MIT.

- Holmberg, Anders (1993). Two Subject Positions in IP in Mainland Scandinavian. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 52. 29-41.
- Hopper, P. J. ve Thompson, S. A. (1984). The discourse Basis for Lexical Categories in Universal grammar. *Language*, Vol. 60, Num. 4. Linguistic Society of America. 703-752. <https://doi.org/10.2307/413797>
- Hornstein, N. (1977). S and X-bar Convention. *Linguistic Analysis* 3. 137–176.
- Hornstein, N., Nunes, J. ve Grohmann K. K. (2005). *Understanding Minimalism*. Cambridge University Press.
- Horrocks, G. C., Stavrou M. (1987). Bounding Theory and Greek Syntax: Evidence from Wh-movement in NP. *Journal of Linguistics* 23. 79–108. <http://dx.doi.org/10.1017/S002222670001104X>
- Iatridou, S, Anagnostopoulou, E. ve Izvorski R. (1998). On the Morpho-Syntax of the Perfect and How it Relates to its Meaning. *North East Linguistics Society: Vol. 28*, Iss. 1, Article 3.
- Iatridou, S, Anagnostopoulou, E. ve Izvorski R. (2003). Observations about the Form and Meaning of the Perfect. In: A. Alexiadou, M. Rathert and A. von Stechow (eds.), *Perfect Explorations*. De Gruyter Mouton. 153-204. <https://doi.org/10.1515/9783110902358.153>
- Ihsane, T. ve Puskás, G. (2001). Specific is not Definite. *Generative Grammar in Geneva* (2), 39–54.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İnce, A. (2007). *On Default Agreement in Turkish*. Unpublished paper presented at Workshop on Altaic Formal Linguistics 4. Harvard University.

- İnce, A., Aygen, G. ve Aydın, Ö. (2015). *Copular Structures as (Non)phases*. In D. Zeyrek, Ç. S. Şimşek, J. Rehbein and U. Atlas. (Eds), *Ankara Papers in Turkish and Turkic Linguistics*, *Turcologica* 113 , Harrassowitz Verlag Wiesbaden, 87-98. <https://doi.org/10.2307/j.ctvc770nr.13>
- İşsever, S. (2000). *Türkçede Bilgi Yapısı*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- İşsever, S: (2003). Information Structure in Turkish: The Word Order–Prosody Interface. *Lingua* (113 (2003)), 1025–1053. [https://doi.org/10.1016/S0024-3841\(03\)00012-3](https://doi.org/10.1016/S0024-3841(03)00012-3)
- Jackendoff, R. S. (1972). *Semantic interpretation in Generative Grammar*. MIT Press.
- Jackendoff, R. S. (1977). *X-bar syntax: A study of phrase structure*. MIT Press.
- Jackendoff, R. S. (1991). Parts and Boundaries. *Cognition* Volume 41, Issues 1–3, December 1991. 9–45. [https://doi.org/10.1016/0010-0277\(91\)90031-X](https://doi.org/10.1016/0010-0277(91)90031-X)
- Jaeggli, O. A. (1984). Subject Extraction and the Null Subject Parameter. *North East Linguistics Society*: Vol. 14, Issue 1. 132-153.
- Jiménez-Fernández, A. L. ve İşsever, S. (2012). Deriving A/A’-Effects in Topic Fronting: Intervention of Focus and Binding. *Current issues in generative linguistics*, 56. 8-25.
- Johanson, L. (2000). Viewpoint Operators in European Languages. In: Ö. Dahl (ed.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Mouton de Gruyter. 27-187.
- Jonas, D. ve Bobaljik, J. (1993). Specs for Subjects: The Role of TP in Icelandic. In: J. Bobaljik ve C. Phillips (eds.), *Papers on Case and Agreement*. MIT Working Papers in Linguistics 18, 59-98.
- Karimi, S. (2005). *A Minimalist Approach to Scrambling: Evidence form Persian*. Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110199796>

- Kayabaşı, D. (2018). Üretici Dilbilgisi. Ö. Can (ed.), *Dilbilim Kuramları: İki Düzlem Beş Kuram* içinde. 216-329.
- Kayne, R.S. (1994). *The antisymmetry of syntax*. MIT Press.
- Keenan, L. (1976). Towards a Universal Definition of Subject. In C. N. Li (Ed.), *Subject and Topic*. Academic Press, 303–334.
- Keenan, L. ve Comrie, B. (1977) Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar. *Linguistic Inquiry* (8), 63–99.
- Kelepir, M. (2001). *Topics in Turkish Syntax: Clausal Structure and Scope* [Unpublished doctoral dissertation]. Massachusetts Institute of Technology.
- Kennelly, S. D. (1997). Nonspecific External Arguments in Turkish. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. Kebikeç Yayınları, 58-75.
- Kiss, K. E. (1981). On the Japanese ‘Double Subject’ Construction. *The Linguistic Review*, Volume 1 Issue 2. 155-170. <https://doi.org/10.1515/tlir.1981.1.2.155>
- Kiss, K. É. (ed.). (1995). *Discourse Configurational Languages* (Oxford Studies in Comparative Syntax). Oxford University Press.
- Knecht, L. (1979). *The Role of the Genitive Suffix in Relative Clauses in Turkish: A reply to Dede*. Proceedings of the Fifth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic, 180-198.
- Koopman, H. ve Sportiche, D. (1991). The Position of Subjects. *Lingua* 85, 211 -258. [https://doi.org/10.1016/0024-3841\(91\)90022-W](https://doi.org/10.1016/0024-3841(91)90022-W)
- Koopman, H. ve Sportiche, D. (1982) Variables and the Bijection Principle. *The Linguistic Review* 2(2). 139-160. <https://doi.org/10.1515/tlir.1982.2.2.139>
- Kornfilt, J. (1984). *Case Marking, Agreement, and Empty Categories in Turkish*. Phd Thesis, Harvard University.

- Kornfilt, J. (1996). On Some Copular Clitics in Turkish. In: A. Alexiadou, N. Fuhrhop, P. Law and S. Loehken (eds.), *ZAS Papers in Linguistics*. Zentrum für Allgemeine Sprachwissenschaft 6. 96-114.
- Kornfilt, J. (1997). On the Syntax and Morphology of Relative Clauses in Turkish. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. Kebikeç Yayınları, 24-51.
- Kornfilt, J. (2000). Some Syntactic and Morphological Properties of Relative Clauses in Turkish. In: A. Alexiadou, P. Law, A. Meinunger, C. Wilder (eds.), *The Syntax of Relative Clauses*. John Benjamins. 121-160. <https://doi.org/10.1075/la.32.04kor>
- Kornfilt, J. (2003). Subject Case in Turkish Nominalized Clauses. In: U. Junghanns, L. Szucsich (ed.), *Syntactic Structures and Morphological Information*. De Gruyter Mouton. 129-215. <https://doi.org/10.1515/9783110904758.129>
- Kornfilt, J. (2005). Agreement and Its Placement in Turkish Non-Subject Relative Clauses. In G. Cinque & R. Kayne (Ed.), *The Oxford Handbook of Comparative Syntax*. Oxford University Press, 513-542. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195136517.013.0012>
- Kornfilt J. (2008). *Subject case and Agr in two types of Turkic RCs*. Leipzig Spring School on Linguistic Diversity. Topics in Turkic Syntax. March 26-28, 2008.
- Koskinen, P. H. (1998). Features and Categories: Non-finite Constructions in Finnish. [Unpublished doctoral dissertation]. University of Toronto.
- Kratzer, A. (1994). *The Event Argument and the Semantics of Voice*. Ms., Department of Linguistics, University of Massachusetts, Amherst.
- Krause, C. (2001). *On Reduced Relatives with Genitive Subjects* [Unpublished doctoral dissertation]. Massachusetts Institute of Technology.
- Kumishiro, T. ve Langacker, R. W. (2003). Double-subject and Complex-predicate constructions. *Cognitive Linguistics*, 14. 1-45. <https://doi.org/10.1515/cogl.2003.001>

- Kuno, S. (1973). *The Structure of the Japanese Language*. MIT Press.
- Kural, M. (1992). Scrambling and Mixed Positions in Turkish. *North East Linguistics Society*. Vol. 22: Issue 1, Article 18. <https://scholarworks.umass.edu/nels/vol22/iss1/18>
- Kural, M. (1993). V-to(-I-to)-C in Turkish. In: F. Beghelli and Kural (eds.), *UCLA Occasional Papers in Linguistics*. (Vol. 11). 1-37.
- Kuroda, S. Y. (1988). Whether We Agree or Not: a Comparative Syntax of English and Japanese. *Linguisticæ Investigationes* 21:1, 1-47. <https://doi.org/10.1075/li.12.1.02kur>
- Lasnik, H. ve Lohndal, T. (2013). Brief overview of the history of generative syntax. In: M. den Dikken (ed.), *The Cambridge Handbook of Generative Syntax*. Cambridge University Press. 26-60. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511804571.004>
- Lees, R. B. (1960). *The Grammar of English Nominalizations*. Bloomington: Indiana University Press.
- Lees, R. B. (1965). Turkish Nominalizations and a Problem of Ellipsis. *Foundations of Language*, Vol. 1, No. 2 (May, 1965). 112-121.
- Lehmann, C. (1984). *Der Relativsatz*. Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- Li, C. N. ve Thompson, S. A. (1976). Subject and Topic: A New Typology of Language. In: C. N. Li (Ed.), *Subject and Topic*. New York Academic Press, 457-489.
- Longobardi, G. (1994). Reference and Proper Names: A Theory of N-movement in Syntax and Logical Form. *Linguistic Inquiry* 25(4). 609–665.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. 2 vols. Cambridge University Press.
- Matsumoto, Y. (1988). Semantics and Pragmatics of Noun-Modifying Constructions in Japanese. *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkley Linguistic Society* 14. 166-175. <https://doi.org/10.3765/bls.v14i0.1786>

- Matsumoto, Y. (1996). Interaction of Factors in Construal: Japanese Relative Clauses. In: M. Shibatani, and S. Thompson (eds.), *Grammatical Constructions. Their Form and Their Meaning*. Oxford University Press. 103-123.
- McCloskey, J. (1997). Subjecthood and Subject Positions. In L. Haegeman (Ed.), *Elements of Grammar: A Handbook of Generative Syntax*. Springer Netherlands, 197-235.
https://doi.org/10.1007/978-94-011-5420-8_5
- Meral, H. M. (2004) *Resumptive Pronouns in Turkish*. [unpublished MS thesis]. Boğaziçi University.
- Miyagawa, S. (1991). Case Realization and Scrambling. ms., Ohio University.
- Miyagawa, S. (2003). A-scrambling and Options Without Optionality. *Word Order and Scrambling*. S. Karimi (ed.), Blackwell, 177-200.
- Miyagawa, S. (2004). *Unifying Agreement and Non-agreement Languages*. Talk Given at Workshop on Altaic Formal Linguistics-2. Boğaziçi University, Istanbul.
- Miyagawa, S. (2010). *Why Agree? Why Move? Unifying Agreement-Based and Discourse-Configurational Languages*. Linguistic Inquiry Monographs. The MIT Press.
<https://doi.org/10.7551/mitpress/8116.001.0001>
- Miyagawa, S. (2011). Genitive Subjects in Altaic and Specification of Phase. *Lingua*. Volume 121, Issue 7, May 2011. 1265-1282.
<https://doi.org/10.1016/j.lingua.2011.01.009>
- Miyagawa, S. (2017). *Agreement Beyond Phi*. Linguistic Inquiry Monographs. The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/10958.001.0001>
- Negiş, Z. (2017). Tarihî ve Çağdaş Türk Dillerinde –GAn (-An) Ekinin İşlevleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 56, Sayı 56. 23-40.

- Ouhalla, J. (1993). Subject-Extraction, Negation and the Anti-Agreement Effect. *Natural Language & Linguistic Theory*. 11(3), 477–518.
- Ouhalla, J. (1999). *Introducing Transformational Grammar: From Principles and Parameters to Minimalism*. Hodder Education Publishers.
- Ozil, Ş. (1994). Temel Tümcelerde ve Ortaçlı Yapılarda Kip Anlatımı. *Dilbilim Araştırmaları* 1994. Hitit Yayınevi. 112-127.
- Özsoy, A. S. (1998). Locative Inversion, VP-adjunction and Turkish Relativization. In: L. Johanson, É. Á. Csató, et al. (eds.), *The Mainz meeting: Proceedings of the Seventh International Conference on Turkish Linguistics*, Harrassowitz, Wiesbaden. 361-375.
- Özsoy, A. S. (2009). Argument Structure, Animacy, Syntax and Semantics of Passivization in Turkish: A Corpus-based Approach. In: Y. Kawaguchi, M. Minegishi, J. Durand (eds.), *Corpus Analysis and Variation in Linguistics*, John Benjamins Publishing Company. 259-279.
- Öztürk, B. (2005). *Case, Referentiality and Phrase Structure*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/la.77>
- Öztürk, B. (2007). *Relativization Strategies in Turkish*. Handout for WAFL IV. Harvard University, May 18-20, 2007.
- Öztürk, B. (2008). *Relativization Strategies in Turkish*. In C. Boeckx & S. Ulutaş (Ed.), *Proceedings of Workshop on Altaic Formal Linguistics 4*, Harvard University, Cambridge, May 2007. MITWPL, MIT, 241-253.
- Öztürk, B. (2011). *Türkçe ortaç yapılarında kullanılan eklerin seçimi*. In Ç. Sağın-Şimşek & Ç. Hatipoğlu (Ed.), 24. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri. ODTÜ, Ankara, Mayıs 2010, 233-243.

- Panagiotidis, E. P. (2010). Introduction: Complementizers and Their Phase. In: E. P. Panagiotidis (ed.), *The Complementizer Phase: Subjects and Operators*. Oxford University Press. 1-17. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199584352.003.0001>
- Pekacar, Ç. (2007). Kumuk Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları. 939-1008.
- Perlmutter, D. M. ve Postal, P. M. (1977). Toward a Universal Characterization of Passivization. *Proceedings of the 3rd Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. 394-417. <https://doi.org/10.3765/bls.v3i0.2266>
- Pesetsky, D. (1981). Complementizer-trace Phenomena and the Nominative Island Condition. *The Linguistic Review* 1. 297–343.
- Pesetsky, D. ve Torrego, E. (2001). T-to-C Movement: Causes and Consequences. In: M. Kenstowicz (Ed.), *Ken Hale: A Life in Language*. MIT Press, 355-426. <https://doi.org/10.7551/mitpress/4056.003.0014>
- Pollock, J. Y. (1989). Verb Movement, Universal Grammar and the Structure of IP. *Linguistic Inquiry* 20, 365-424.
- Pustejovsky, J. (1995). *The generative lexicon*. Cambridge, MIT Press.
- Rizzi, L. (1982). Violations of the Wh-island Constraint and the Subjacency Condition. In: L. Rizzi (ed.), *Issues in Italian Syntax*, 49-76. <https://doi.org/10.1515/9783110883718.49>
- Rizzi, L. (1986). Null Objects in Italian and the Theory of *pro*. *Linguistic Inquiry*. Vol. 17. No. 3. 501-557.
- Rizzi, L. (1990). *Relativized Minimality*. Linguistic Inquiry Monographs. MIT Press.

- Rizzi, L. (1993) A Parametric Approach to Comparative Syntax: Properties of the Pronominal System. *English Linguistics* 10, Tokyo, 1–27.
<https://doi.org/10.9793/elsj1984.10.1>
- Rizzi, L. (1997). The Fine Structure of the Left Periphery. In L. Haegeman (Ed.), *Elements of Grammar: A Handbook of Generative Syntax*. Springer Netherlands, 281– 337.
https://doi.org/10.1007/978-94-011-5420-8_7
- Rizzi, L. and Shlonsky U. (2005). *Strategies of Subject Extraction*, Ms., University of Siena, University of Geneva.
- Ross, J. R. (1967). *Constraints on Variables in Syntax*. Doctoral dissertation. MIT.
- Ritter, E. (1991). Two Functional Categories in Noun Phrases: Evidence from Modern Hebrew. In: S. Rothstein (ed.), *Syntax and Semantics* 26. Academic Press. 37–62.
https://doi.org/10.1163/9789004373198_004
- Saito, M. (1985). *Some Asymmetries in Japanese and Their Theoretical Implications*. [Unpublished doctoral dissertation]. MIT.
- Sauerland, U. (1998) *The Meaning of Chains*. PhD dissertation, MIT.
- Schachter, P. (1973). Focus and Relativization. *Language* Vol. 49, No. 1 (Mar., 1973). 19–46. <https://doi.org/10.2307/412101>
- Sezer, E. (1986). The Unmarked Sentential Subject Constraint in Turkish. In: D. I. Slobin & K. Zimmer (eds.), *Studies in Turkish Linguistics*. John Benjamins, 123-136.
- Sezer, E. (1991). *Issues in Turkish Syntax*. UMI publishing.
- Siegel, L. (1997). *Gerundive nominals and the role of aspect*. Proceedings of ESCOL.
- Sigurðsson, H. A. (2002). To Be an Oblique Subject: Russian vs. Icelandic. *Natural Language & Linguistic Theory*, 20(4), 691–724.
<https://doi.org/10.1023/A:1020445016498>

- Shibatani, M. (2019). What is nominalization? Towards the Theoretical Foundations of Nominalization. In: R. Zariquiey, M. Shibatani ve D. W. Fleck (eds.), *Nominalization in Languages of the Americas*. 15–167. <https://doi.org/10.1075/tsl.124.02shi>
- Slobin, D. I. (1986). The Acquisition and Use of Relative Clauses in Turkish and Indo-European Languages. In D. Slobin & K. Zimmer (Ed.), *Studies in Turkish Linguistics*. John Benjamins, 273–297.
- Stockwell, R. P., Schachter, P. and Hallapartee, B. (1973). *The Major Syntactic Structures of English*. New York, Holt: Rinehart and Winston.
- Stowell, T. A. (1981). Origins of Phrase Structure. PhD dissertation, MIT.
- Stowell, T. A. (1991). Determiners in NP and DP. In K. Leffel and D. Bouchard (eds.), *Views on Phrase Structure*. Kluwer: Dordrecht. 37–56. https://doi.org/10.1007/978-94-011-3196-4_3
- Szabolcsi, A. (1983). The Possessor That Ran Away from Home. *The Linguistic Review* 3: 89–102. <https://doi.org/10.1515/tlir.1983.3.1.89>
- Szabolcsi, A. (1987). Functional Categories in the Noun Phrase. In: I. Kenesei (ed.), *Approaches to Hungarian 2*. Szeged: JATE. 167–190.
- Szabolcsi, A. (1994). The Noun Phrase. In: F. Kiefer ve K. É. Kiss (eds.), *The Syntactic Structure of Hungarian. Syntax and Semantics* 27. 179–275. https://doi.org/10.1163/9789004373174_004
- Tamir, F. (2007). Kazak Türkçesi. Ahmet Bican Ercilasun (ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları. 429-480.
- Tura, S. (1986). Definiteness and Referentiality in Turkish Nonverbal Sentences. In: Slobin & K. Zimmer (eds.), *Studies in Turkish Linguistics*. John Benjamins. 165-194. <https://doi.org/10.1075/tsl.8.10tur>

- Turan, Ü. D. (2019). Ad Tümcecikleri. A. S. Özsoy ve Ü. D. Turan (ed.), *Genel Dilbilim II*. Anadolu Üniversitesi yayınları. 36-45.
- Ulutaş, S. (2006). *Verb Movement and Feature Percolation: Evidence from Turkish*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Underhill, R. (1972). Turkish Participles. *Linguistic Inquiry*, Vol. 3, No. 1 (Winter, 1972), 87-99.
- Underhill, R. (1976). *Turkish Grammar*. MIT Press.
- Uzun, E. N. (2002). Türkçenin Uyumsuz Uyumları. *Dil Dergisi*, Sayı 115, Temmuz-Ağustos 2002. 20-37.
- Uysal, H. (2019). *Tarihî Türk Dillerinde Sözdizimsel Değişimler: Sıfat İşlevli Yantümceler*. [yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Vallduví, E. ve Engdahl, E. (1996). The linguistic Realization of Information Packaging. *Linguistics* 1996, Volume 34, issue 3, 459–519.
- van Hout, A., Roeper T. (1997). *Events and Aspectual Structure in Derivational Morphology*. MIT Working papers in linguistics.
- van Koppen, M. (2017). Complementizer Agreement. <https://doi.org/10.1002/9781118358733.wbsyncom061>
- Vergnaud, J. R. (1974). French Relative Clauses. [unpublished PhD dissertation], MIT.
- Verkuyl, H. J. (1993). *A Theory of Aspectuality: The Interaction Between Temporal and Atemporal Structure*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511597848>
- Zimmer, K. (1996). Overlapping Strategies in Turkish Relativization. In R. Bengisu (Ed.), *Current Issues in Turkish Linguistics*. Hitit Yayınevi, 159-164.
- Zubizarreta, M. L. (1998). *Prosody, Focus and Word Order*. LI Monographs. MIT Press.

DİZİN

ABİ, x, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 139, 167, 168, 222, 235, 246, 272, 281, 292, 294, 301, 302, 329, 333, 341, 365, 371, 403, 415, 454, 526

Ad Öbeği, 565

adıl, 19, 59, 60, 63, 69, 89, 130, 162, 169, 173, 177, 181, 196, 236, 237, 238, 244, 245, 248, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 302, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 326, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 344, 345, 349, 373, 411, 418, 420, 423, 444, 445, 459, 521, 565

ADIL, 95, 162, 202, 256, 258, 261, 308, 309, 312, 361, 565

adıl silme, 19

adılısıl, 565

adlaştırma, viii, 15, 81, 85, 92, 96, 107, 125, 148, 169, 174, 224, 243, 249, 271, 275, 276, 278, 288, 289, 291, 296, 301, 303, 313, 331, 412, 413, 432, 434, 435, 453, 461, 462, 463, 465, 468, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 482, 486, 489, 490, 491, 493, 496, 497, 500, 501, 523, 524, 528, 530, 532, 561, 565

adsıl işlevsel ulamlar, 472, 473

aksiyon, 492, 499, 501

altasıralama, vii, 16, 18, 47, 95, 412, 413, 435, 470, 474, 482, 506, 530, 561

Alttaslık Koşulu, 51, 52, 319, 331, 343, 477, 565

AÖ, 565, 568, 570

artgönderim, 565

azledilmiş özne, 428, 433

Bağlama Kuramı, 38, 62, 72, 73, 164, 168, 169, 172, 181, 182, 184, 185, 186, 188, 196, 197, 201, 222, 230, 255, 256, 292, 293, 294, 297, 298, 328, 437, 565

baş ad, 14, 18, 41, 42, 45, 50, 55, 58, 59, 60, 63, 65, 66, 67, 68, 72, 75, 76, 98, 99, 100, 104, 107, 127, 129, 186, 187, 199, 220, 274, 277, 294, 332, 350, 351, 403, 454, 496

başbozuk yapısı, 280

Başlıca İlke, 120, 132, 272, 282, 286, 294, 408, 414

BelÖ, 566

BelÖ Varsayımı, 42, 514, 562

bitimli, vi, vii, 15, 40, 47, 51, 52, 53, 81, 83, 85, 87, 88, 93, 94, 95, 96, 97, 191, 220, 243, 257, 270, 299, 303, 381, 382, 384, 385, 387, 390, 407, 412, 427, 460, 461, 462, 464, 465, 469, 470, 475, 490, 491, 494, 520, 521, 524, 530, 531, 561
bitimsiz, vii, 83, 86, 88, 95, 220, 221, 468, 530

boş operatör, x, 17, 54, 55, 230, 332
Boş Ulam İlkesi, 566
Bölük ÇÖ Varsayımı, 443
Bölük TümÖ Varsayımın, 514
b-taşıma, 111, 112
çalkalanma, 102, 104, 105, 109, 112,
116, 117, 122, 155, 400, 408, 436, 437,
520, 572
çekim, 85, 170, 284, 318, 430, 452,
465, 472, 512
Çekimsel alan, 495
çekimsel katman, 439
çift özne yapıları, 269, 452, 453, 454,
515, 527
çift tamlayan, 515
değişken, 56, 168, 169, 171, 173, 174,
175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183,
187, 189, 196, 197, 229, 230, 232, 241,
242, 299, 300, 302, 306, 312, 315, 325,
331, 333, 335, 336, 338, 339, 340, 345,
346, 352, 410, 567
dış-bağlamsal, 157, 516
Dışsal Görünüş, 443, 487, 489, 490,
491, 496
dilbilgisel özne, 441, 453, 455, 457
dönüşüm kuralları, 22, 27, 28
Durum Kuramı, 57, 60, 213, 214, 221,
291
eğik durum, 207, 221
eklenti, 33, 42, 43, 46, 50, 58, 60, 109,
112, 135, 199, 200, 217, 218, 220, 227,
303, 306, 357, 567

EÖ, 568
EQUİ silinmesi, 259
Eşleşme Analizi, 51, 52, 59, 66, 68,
73, 74, 75, 76, 172, 227, 533
eylemsel işlevsel ulam, 501
Genişletilmiş Yansıtma İlkesi, 568
gerikurulum, 74, 78, 437, 438
gönderimsellik, 157, 159, 285, 424,
432, 505, 506, 516, 531
Görünüş, xi, 85, 86, 385, 464, 485,
486, 487, 488, 490, 491, 492, 493, 494,
495, 496, 568
Gösterici, 568
GYİ, xi, 113, 204, 235, 238, 253, 255,
269, 357, 360, 361, 362, 363, 364, 365,
366, 367, 368, 370, 373, 375, 376, 377,
378, 381, 383, 392, 397, 398, 399, 400,
401, 436, 437, 446, 568
İçsel Durum, 104, 358
İçsel Görünüş, 443, 456, 487, 488,
489, 491, 495, 504
İçsel Özne Varsayımı, 440, 442
ilgi adılı, 14, 17, 41, 50, 51, 54, 55, 56,
63, 69, 83, 299
işlevsel ulam, 35, 422, 471, 472, 473,
474, 476, 477, 523
İyelikli Ortaçlar, 290
Karma Genişletilmiş Yansımalar, viii,
462, 471, 474, 479, 500, 532, 561
katılımcıya yönelik adlaştırmalar, 499,
501
k-buyurma, 569

kişi öznesi, 457, 531
kişisiz edilgen, 130, 131, 132, 166,
187, 193, 197, 202, 203, 212, 222, 242,
248, 251, 252, 253, 254, 258, 259, 260,
311, 312, 313, 325, 326, 327, 333, 334,
335, 336, 340, 341, 344, 346, 382, 383,
394, 399, 402, 416, 449, 525
konu, 569
kurucu, 569
küçültülmüş NİYT, 16, 81, 82, 83, 84,
86, 87, 88, 89, 92, 93, 94
mantıksal özne, 333, 417, 423, 441,
457, 458, 459, 485, 521, 523, 524, 526,
527, 529, 531
ne-ögesi, 30, 37, 41, 51, 54, 62, 63, 65,
66, 69, 96, 209, 299, 316, 570
nesne ortacı, 98, 105, 107, 115, 117,
223, 239
ne-taşıma, vi, 15, 16, 18, 41, 45, 50,
51, 52, 54, 69, 73, 75, 80, 81, 87, 96, 180,
213, 217, 218, 321, 331, 356, 370, 470,
533, 570
niteleme, xi, 15, 16, 18, 42, 46, 47, 49,
50, 86, 95, 271, 276, 379, 402, 406, 496,
499, 501, 530, 561
niteleme sıfatı, 49
niteleyici, 570
nötr söz dizilişi, 101, 110, 149
odak, 569, 570
operatör, xi, 43, 45, 55, 56, 57, 58, 59,
63, 73, 75, 76, 96, 172, 181, 182, 186,
213, 215, 229, 230, 242, 299, 329, 332,
337, 338, 339, 347, 352, 353, 522, 570
öbek yapı kuralları, 22, 438
öngörmeli iyelik, 280, 281, 291, 454
ÖYİ, xi, 131, 132, 133, 136, 166, 193,
222, 235, 272, 282, 283, 286, 294, 309,
333, 335, 371, 415
ÖYK, xi, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 32
özgüllük, 108, 109, 124, 155, 159, 285,
424, 510, 511
özne, 567, 570, 572
özne geçişimi, 132, 136, 163, 186,
187, 193, 203, 222, 252, 253, 283, 371,
416
özne ortacı, 98, 100, 104, 105, 115,
117, 131, 223, 239, 334, 417
özelik, 131, 212, 311, 358, 428, 430,
431, 432, 434, 435, 436, 441, 443, 449,
451
özyineleme, vi, 14, 15, 28, 29, 40, 81
Rol Kuramı, 53, 54, 57, 60, 213, 214,
253, 338, 571
Rol Ölçütü, 54, 57, 60, 67
Serbest Ortaçlar, 290
söylemsel, 358, 516
Söylemsel alan, 495, 504
sözeyleme, 506
Sözlüksel alan, 483, 495, 497
sözlüksel katman, 89, 439
sözlüksel ulam, 342, 475
sözlüksel ulamlar, 472, 474, 483

Standart Kuram, 200, 201, 213, 215,
217, 246, 272, 292, 357, 371, 403, 408
süzölme, 571
Taşıma Kuramı, 213, 217, 288, 440
Tema, 449, 450, 508, 509, 511, 520,
521
Terfi Analizi, 59, 60
tümce, 572
Tümleyici, xii, 17, 19, 22, 25, 30, 35,
54, 57, 64, 69, 82, 83, 84, 96, 113, 168,
191, 198, 209, 218, 220, 222, 229, 265,
299, 315, 329, 337, 345, 348, 351, 352,
353, 354, 355, 356, 370, 375, 384, 385,
390, 437, 477, 478, 506, 508, 572
Tümleyici Uyumu, 19, 348, 351, 352,
353, 355, 356, 390, 477, 572
TümÖ, 572
UYUM, 572
Ü'-Ayrıklığı Koşulu, 297, 298, 299,
300, 301, 302, 306, 307, 311, 312, 313,
315, 316, 322, 325, 328, 329, 331, 332,

333, 334, 335, 336, 337, 339, 344, 347,
348, 349, 350, 352, 573
Ü'-bağlama, 572
Ü'-Bağlama Yasağı, x, 230
Ü'-taşıma, 573
Ü-bağlama, 573
varoluşsal yapılar, 262, 327, 394
Yapısal Durum, 170, 310, 358, 359,
366
yarı-geçişim, 137, 398, 404
yarı-özne, 292, 422, 427, 433
yüklem, 14, 47, 50, 90, 91, 108, 125,
138, 236, 348, 352, 353, 355, 386, 395,
402, 424, 425, 438, 444, 447, 454, 460,
462, 491
yüklemcil sıfat, 49, 573
yüklemleme teması, 333, 446, 453,
457, 458, 459, 460, 461, 511, 520, 522,
523, 525, 526, 527, 528, 529, 531, 532
Yükselme Analizi, 60, 62, 66, 68, 70,
73, 74, 75, 76, 87, 172, 217, 391, 533
Zaman, 573

ÖZET

Doğal dilin sonsuz kez yinelenebilme özelliğinin en belirgin örneklerinden biri olarak niteleme işlevli yantümceler, Üretici Dilbilgisi'nin ortaya çıkışından günümüze kadar bu kuramsal çerçevenin içinde çalışan dilbilimcilerin ilgisini yoğun bir şekilde çekmiştir. Kuramdaki genel kabullerin yönünde Türkçedeki gibi ortaçsal niteleme işlevli yantümceler, İngilizce tipi bitimli yantümcelerle denk tutularak aynı *ne*-taşımali analizle ele alınmaya çalışılmıştır. Tezimizde adlaştırma şeklinde kurulan Türkçe NİYT'ler ele alınırken Üretici Dilbilgisi çerçevesinde geliştirilen *ne*-taşımali yaklaşımın uygulanmasının, bu niteleme işlevli yantümcelerinin uygun bir şekilde betimlenmesine ve çözümlenmesine engel olduğu kanaatine vardık. Bu sebeple Türkçede gözlemlenen iki niteleme işlevli yantümce kurma stratejisinin arasındaki seçimine bir açıklama getirebilmek amacıyla, merkezine adlaştırma sürecini alan yeni bir analiz geliştirmeye çalıştık. Bu amaç doğrultusunda önceki analizlerden elde ettiğimiz verileri ve tespitleri gözden geçirerek iki ilgilendirme stratejisinin arasındaki farkın ilgilendirilen unsurun dilbilgisel işlevinde değil, tümceciğin içinde kalan öznenin anlamsal statüsünde olduğu kanaatine vardık. Bu tespitten hareketle analizimiz için iki temel çıkış noktası belirledik: Özne kavramı ve bir altasiralama stratejisi olarak adlaştırma. Özne kavramının ayrıntılı irdelemesinin sonucunda 'özne' olarak bilinen dilbilgisel işlevinin aslında en az dört birbirinden bağımsız dilbilgisel işleve ayrılması gerektiğini tespit ettik. Bu dört farklı dilbilgisel işlevin tanıtılmasından ve bunların X'-şemasındaki konumlarının belirlenmesinden sonra adlaştırma yapılarında bu işlevlerden hangisinin bulunabileceği öğrenebilmek için gözlerimizi adlaştırmaların yapısına çevirdik. Konumuz olan adlaştırmaların yapısını ortaya çıkarmak amacıyla Karma Genişletilmiş Yansımalar Analizi'nden faydalanarak her iki niteleme işlevli yantümce kurma stratejisinde bulunan eylemsel ve adsıl işlevsel yansımalarını ortaya çıkardık. Bunun sonucunda sadece [-DIğ+I]

ilgilendirme stratejisinin yapısında BelÖ seviyesi yansıtıldığını belirledik. Bu tespiti ve Bölük BelÖ Varsayımı'na dayanarak Türkçedeki iki ilgilendirme stratejisinin arasındaki farkın şu şekilde özetlenebileceği sonucuna ulaştık: Yükleme temasının mantıksal özneyle aynı unsur olduğunda bu unsurun niteleme işlevli yantümceyi oluşturan adlaştırmının içinde kalmasına ve özelliklerini eşlemesine olanak sağlayan [-Dİğ+I] niteleme işlevli yantümce kurma stratejisine geçilir. Tezimizde bu şekilde yürüttüğümü kuramsal tartışmanın; hem ad öbeklerinin yapısı, hem tümceler yapısı hem de karma ulamlar konusunda ileri çalışmalara da zemin oluşturduğu kanaatindeyiz.

Anahtar Sözcükler: niteleme işlevli yan tümce, tema, özne, adlaştırma, ilgilendirme stratejileri

ABSTRACT

As one of the most apparent examples of natural language's property of infinite recursiveness, Relative Clauses have been intensely attracting the attention of linguists working in the field of Generative Grammar since the dawn of the theoretical approach. Directed by the general postulates of the theory at hand, linguists have considered the participial Relative Clauses like those found in Turkish to be equal to their English finite counterparts and have submitted them to *wh*-movement analysis. In this thesis we came to the conclusion that the application of the *wh*-movement approach developed in Generative Grammar when handling nominalized Relative Clauses has hindered the proper description and analysis of those constructions. Therefore, while aiming at providing a new explanation for the choice between the two strategies for producing Relative Clauses in Turkish, we tried to develop a new analysis that pivots around the process of nominalization. With this aim in mind, we inspected the data and the findings that we had collected from previous analyses on the subject and we determined that the difference between the two strategies is not in the grammatical function of the relativized element, but in the semantic status of the logical subject that stays inside the clause. Based on that observation we singled out two starting points for our analysis: the notion of subject and nominalization as a subordination strategy. As a result of the detailed discussion on the notion of subject, we determined that one should separate what is usually known as 'subject' into at least four, independent of each other, grammatical functions. After we introduced those four different grammatical functions and we established their places in the X' schema, we turned our attention towards nominalizations in order to pin down which of the four possible grammatical functions can be found in such constructions. To be able to determine the structure of the nominalizations at hand, we used The Mixed Extended Projections Hypothesis and mapped the verbal and nominal functional

projections in the two Turkish Relative Clauses. As a result, we concluded that only the [-DIğ+I] type of relativization strategy projects up to a DP layer. On the basis of this conclusion and the application of the Split DP Hypothesis we determined that the difference between the two relativization strategies in Turkish can be summarized as follows: When the subject of predication and the logical subject are one and the same element, the language switches to the [-DIğ+I] strategy for producing Relative Clauses, which allows that element to stay in the clause and check its features. We believe that the theoretical discussion conducted in our thesis paves the way for future research in the fields of phrase structure, sentence structure and mixed categories.

Keywords: relative clause, theme, subject, nominalization, relativization strategies

TÜRKÇE-İNGİLİZCE DİZİN

A

A İlkesi: Principle A

Açı: Scope

Açık AÖ: Overt NP

Ad Öbeği/AÖ: Noun Phrase/NP

Ada: Island

Ada etkileri: Island effects

ADIL/ büyük adıl: PRO/big PRO

adıl/küçük adıl: pro/little pro

Adıl-düşüren diller: Pro-drop languages

Adılsıl: Pronominal

Adlaştırma: Nominalization

Adsıl: Nominal

Altasıralama: Subordination

Alttaşlık Koşulu: Subacency Condition

Ardışık döngüsel taşıma: Successive cyclic movement

Artgönderim: Anaphor

Artık adıl: Resumptive pronoun

Aşamalı-X' Şeması: X-bar Schema

B

B İlkesi: Principle B

Bağlama Kuramı: Binding Theory/Theory of Binding Conditions

Bakışimsızlık: Antisymmetry

Baş: Head

Baş yönetimi: Head-government

Belirleyici Öbeği/BelÖ: Determiner Phrase/DP

Bilgi Kipliği: Epistemic Modality

Bilinen Konu: Familiar Topic

BİRLEŞTİR: Merge

Bitimli: Finite

Bitimsiz: Non-finite

Boş operatör: Empty operator

Boş ulam: Empty category

Boş Ulam İlkesi: Empty Category Principle)

Bölük BelÖ Varsayımı: Split DP Hypothesis

Bölük ÇÖ Varsayımı: Split IP Hypothesis

Bölük TümÖ Varsayımı: Split CP Hypothesis

Büyükçül yansıma: maximal projection

C-Ç

C İlkesi: Principle C

Çalkalama: Scrambling

ÇEK: Attract

Çekim Öbeği/ÇÖ: Inflection Phrase/IP

Çekimli: Inflected

Çekimsiz: Uninflected

Çıkarma: Extraction

Çıkarma Adası: Island for extraction/extraction island

Çift Dolu Tüm Filtresi: Doubly Filled Comp Filter

Çizgisel sıralayış: Linear order

Çoklu Bağlama Yasağı: Multiple Binding Constraint

D

Dağıtım: Spell-Out

Değişken: Variable

DENEYİMCİ: Experienter

Devinimsel: Action nominals

Dış-bağlamsal yapı: Deixis

Dış temel üye: External argument

Dışsal Görünüş: Outer Aspect

Dolgu öge: Expletive/pleomastic element

Dönüşümsel Kurallar: Transformational Rules

Durum Süzgeci: Case Filter

E

Edimsöz: Illocutionary force

Eğik durum: Oblique case

Eklenti: Adjunct

Ekonomi İlkeleri: Economy Principles

En Yakını Çek: Attract Closest

En Kısa Hareket Kuralı: Shortest Move

En Yakınlık Koşulu: Minimality Condition

Engel: Barrier

Erişilebilir özne/ÖZNE: Accessible subject/SUBJECT

Erişilebilirlik: Accessibility

Erteleme: Procrastination

Eşdizinleme: Coindexation

Eşdizinli: Coindexed

Eşleme: Check

Eşleşme Analizi: Matching Analysis

Eşleşmeli koşaç tümcesi: Equative copular sentence

ETKİLENEN: Patient

Evre: Phase

Evre Girişimsizlik Koşulu/EGK: Phase Impenetrability Condition/PİC

Eylem Öbeği/EÖ: Verb Phrase/VP

eylem Öbeği/eÖ: verb Phrase/vP

EQUI silnmesi/EQUI AÖ silinmesi: EQUI NP deletion

G

Geçişim: Incorporation

Genişletilmiş Yansıma İlkesi/GYİ: Extended Projection Principle/EPP

Genellemeli dönüşümler: Generalized transformations

Gerundif: Gerundive

Gerikurulum: Reconstruction

Gerikurulum etkileri: Reconstruction effects

G-anlatım: R-expression

Gönderimsel: Referential

Görünürlük Koşulu: Visibility Condition

Görünüş Öbeği/GörÖ: Aspect Phrase/AspP

Gösterici: Specifier

Gösterici-Baş İlişkisi: Head-Specifier Relation

Güçlü özellik: Strong feature

İ

İçericilik Koşulu: Inclusiveness Condition

İçsel Özne Varsayımı: Internal Subject Hypothesis

İçsel Görünüş: Inner Aspect

İç temel üye: Internal argument

İçeyerleşik: Embedded

İçsel Durum: Inherent case

İkircikli: Ambivalent

İlgeç Öbeği/İlgeçÖ: Pre-/Postposition Phrase/PP

İlgeçÖ-kaydırma: PP-extraposition

İlgi adılı: Relative pronoun

İz: Trace

K

Kapsayıcı: Genric

Karşıt odak: *Contrastive focus*

K-buyurma ve/ya kurucu buyurma: C-command or Constituent command

Kenara itilme: Stranding

Kesişme: Cross-over

Kip Öbeği/KipÖ: Mood Phrase/MoodP

KILICI: Agent

Kompleks AÖ Kısıtlaması: Complex NP Constraint/CNC

Konu: Topic

KONU: theme

Konuşucuya yönelik zarf: Speaker oriented adverbial

Kural Dışı Durum Belirleme: Exceptional Case Marking/ECM

Küçük tümcecik: Small clause

Küçültülmüş niteleme işlevli yan tümce: Reduced relative clause

L

M

Mantıksal Biçim/MB: Logical Form/LF

N

Ne-ögesi: Wh-element

Nesneli geçişsiz eylem: Unaccusative verb

Ne-taşıma: Wh-movement

Ne-yerinde dil: Wh-in-situ language

Niceleyici: Quantifier

Niteleyici sıfat: Attributive adjective

Noksan: Defective

O

Odak: Focus

Olgusal adlaştırma: Factive nominal

Operatör: Operator

Ö

Öbek Yapı Kuralları: Phrase Structure Rules

Ön-başlı: Head-initial

Öncül: Antecedent

Öncül yönetimi: Antecedent government

Örtülü AÖ: Covert NP

Özgül: Specific

Özne yükselme yapısı: Subject raising construction

Özneli geçişsiz eylem: Unergative verb

Özyineleme: Recursiveness

ϕ -özellikleri: ϕ -features

P

Parçacıl niceleyici öbeklerin: Partitive quantifier phrase

R

R-işaretleme: Theta marking

Rol: Theta role

Rol Kuramı: Theta Theory

Rol konumu/R-konumu: theta-position/ θ -position

Rol Ölçütü: Theta Criterion

R-yönetimi: Theta-görevnment

S

S-işaretleme/Sözlüksel işaretleme: L-marking/Lexical-marking

Sayaç: Numeration

Sesçil Biçim: Phonetic Form/PF

Sınırlama budağı: Bounding node

Sola dallama: Left branching

Sola Dallama Koşulu: Left Branch Condition

Sola kaydırma: Left dislocation

Son-başlı: Head-final

Sonda: Probe

Sözeylemler: Speech act

Süzülme: Percolation

T

Tam Yorumlama İlkesi: Principle of Full Interpretation

Tam yönetim: Proper government

Tamamlanmış İşlevsel Kompleks/TİK: Complete Functional Complex/CFC

Taşıma: Movement

Tekli dönüşümler: Singular transformations

Temel üye: Argument

Terfi Analizi: Promotion Analysis

That-iz etkisi: That-trace effect

Tümce: Sentence

Tümcecik: Clause

Tümcesel belirteç: Sentential adverb

Tümcesel özne: Sentential subject

Tümcesel tümleç: Sentential object

Tümcesel Özne Kısıtlaması: Sentential Subject Constraint

Tümleç: Complement

Tümleyici: Complementizer

Tümleyici Öbeği/TümÖ: Complementizer Phrase/CP

Tümleyici Uyumu: Complementizer Agreement

U

Ulam: Category

UYUM: Agreement

UYUŞ işlemi: The operation AGREE

Uzun Mesafeli Uyuşma: Long distance AGREE

Ü

Ü-bağlama: A-binding

Ü-çalkalanma: A-scrambling

Ü-konumu: A-position

Ü-taşıma: A-movement

Ü'-konumu: A'-position

Ü'-taşıma: A'-movement

Ü'-Ayrıklığı Koşulu: A'-disjointness Requirement

Ü'-bağlama: A'-binding

Üye yapısı: Argument structure

V-Y

Yansıma: Projection

Yantümce: Subordinate clause

Yapısal Durum: Structural case

Yapısal Özellikler/YÖ: Formal Features, FF

Yapıyı Muhafaza İlkesi: Structure Preservation Principle

Yarı-geçişim: Pseudo incorporation

Yerinde: In-Situ

Yerlilik: Locality

Yorumlanabilir/yorumlanamaz özellik: (un)interpretable feature

Yönetim: Government

Yönetim alanı: Governing category

Yüklemcil sıfat: Predicative adjective

Yükseltme: Raising

Yükseltme Analizi: Raising Analysis

İş yaptıran: Causer

Z

Zaman Öbeği/ZÖ: Tense Phrase/TP

Zayıf özellik: Weak feature

Zincir etkileri: Chain effects

X

X'-şeması: X'-Schema

